MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
NATIONAL DEFENCE UNIVERSITY

SAVSAD

SAVUNMA VE SAVAŞ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF DEFENCE AND WAR STUDIES

KARA HARP OKULU
TURKISH MILITARY ACADEMY
https://dergipark.org.tr/tr/pub/savsad **ISSN:** 2718-0301 **E-ISSN:** 2718-0700

Cilt / Volume : 35
Sayı / Number : 2
Yıl / Year : 2025

SAVSAD

SAVUNMA VE SAVAŞ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF DEFENCE AND WAR STUDIES

Cilt/Volume : 35
Sayı/Issue : 2

ARALIK 2025
DECEMBER 2025

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

YAYIN TÜRÜ / PUBLICATION TYPE

Yaygın Süreli Akademik Yayın / Periodical Journal

YAYIN ARALIĞI / PUBLICATION SCHEDULE

Yılda iki sayı (Haziran-Aralık) / Semi-Annually (June-December)

YAYIN DİLİ / PUBLICATION LANGUAGE

Türkçe ve İngilizce / Turkish and English

BASKI / PRINTING

Millî Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Basımevi / National Defence University Turkish Military Academy Printing House

YAYIN İDARE ADRESİ / CORRESPONDENCE

SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi
MSÜ Kara Harp Okulu Dekanlığı
Dikmen Cad., 06654, Bakanlıklar – ANKARA
(0312) 417 51 90 /5301
savsad@msu.edu.tr
https://dergipark.org.tr/tr/pub/savsad

DİZİNLER / INDEXING & ABSTRACTING

The Journal of Defence and War Studies © 2006 by Kara Harp Okulu is licensed under CC BY-NC-ND 4

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

BAŞ EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF

İbrahim Ethem ATNUR
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of History Ankara, Türkiye.

EDİTÖR / EDITOR

Yahya YEŞİLYURT
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of History Ankara, Türkiye.

YARDIMCI EDİTÖRLER / ASSISTANT EDITORS

Tarık SOLMAZ
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of International Relations, Ankara, Türkiye.

Ramazan Atıl KARABEY
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Humanities and Social Sciences, Ankara, Türkiye.

ALAN EDİTÖRLERİ / FIELD EDITORS

Ömer Faruk İŞCAN
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Savunma Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Defence Administration, Ankara, Türkiye.

Gültekin YILDIZ
Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
National Defence University, Atatürk Strategic Studies and Graduate Institute, İstanbul, Türkiye.

Efdal AS
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye.

Emrah ÖZDEMİR
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of International Relations, Ankara, Türkiye.

Mehmet ŞAHİN
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of International Relations, Ankara, Türkiye.

Hüseyin KALEMLİ
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye.

TÜRKÇE DİL EDİTÖRLERİ / TURKISH LANGUAGE EDITORS

Ahmet Metehan ŞAHİN
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, Türkiye
National Defence University, Department of Turkish Language and Literature, Turkish Military Academy, Ankara, Türkiye.

Utku IŞIK
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Department of Turkish Language and Literature, Turkish Military Academy, Ankara, Türkiye.

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

YABANCI DİL EDİTÖRLERİ / FOREIGN LANGUAGE EDITORS

Senem Büşra YILDIZ
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Yabancı Diller Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Foreign Languages, Ankara, Türkiye.

İrem Nur BOZKURT
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Yabancı Diller Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Foreign Languages, Ankara, Türkiye.

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN

Nursena APAYDIN
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Ankara, Türkiye

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Hüsnü ÖZLÜ
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye.

Emin ŞIHALİYEV
Nahçıvan Devlet Üniversitesi, Nahçıvan, Azerbaycan.
Nakhchivan State University, Nakhchivan, Azerbaijan.

Edward J. ERICKSON
Marine Corps Üniversitesi, Tarih Bölümü, Virginia, Amerika Birleşik Devletleri.
Marine Corps University, Department of History, Virginia, United States of America.

Yavuz ASLAN
Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye.
Ataturk University, Faculty of Letters, Department of History, Erzurum, Türkiye.

Ferudun ATA
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya, Türkiye.
Selcuk University, Faculty of Letters, Department of History, Konya, Türkiye.

Ali SATAN
Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye.
Marmara University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, İstanbul, Türkiye.

Asaf ÖZKAN
Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye.
Ataturk University, Graduate School of Atatürk Principles and Revolution History, Department of History, Erzurum, Türkiye.

İlyas KEMALOĞLU
Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye.
Marmara University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, İstanbul, Türkiye.

Bilal KARABULUT
Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye.
Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, Ankara, Türkiye.

Haldun YALÇINKAYA
TOBB ETÜ University, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye.
TOBB ETÜ University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and International Relations, Ankara, Türkiye.

Türksel K. BENSGHIR
Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Ankara, Türkiye.
Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Faculty of Communication, Department of Business, Ankara, Türkiye.

Azmi YALÇIN
Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Adana, Türkiye.
Cukurova University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Management and Organization, Adana, Türkiye.

Mehmet Abdülkadir VAROĞLU
Başkent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Ankara, Türkiye.
Başkent University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Ankara, Türkiye

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Arif SARI
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye.

Ahmet ÖZCAN
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye.

Mesut ÇAPA
Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.
Ankara University, Turkish Revolution History Institute, Department of History, Ankara, Türkiye.

Necdet HAYTA
Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.
Gazi University, Faculty of Education, Department of History, Ankara, Türkiye.

Fırat PURTAŞ
Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye.
Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, Ankara, Türkiye.

Alpaslan ATMANLI
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Makine Mühendisliği Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Mechanical Engineering, Ankara, Türkiye.

Ayhan AYTAÇ
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Makine Mühendisliği, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Mechanical Engineering, Ankara, Türkiye.

Onur BATTAL
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Elektronik ve Haberleşme Mühendisliği Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Electronics and Communications Engineering, Ankara, Türkiye.

Tuba EROĞLU AZAK
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, İnşaat Mühendisliği Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Civil Engineering, Ankara, Türkiye.

Mehmet ŞİMŞEK
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Computer Engineering, Ankara, Türkiye.

Hasan ZÖĞ
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Temel Bilimler Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Basic Sciences, Ankara, Tü

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

AMAÇ VE KAPSAM

SAVSAD (Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi); savaş, millî savunma ve güvenlik kavramları bağlamında sosyal ve beşerî bilimlerin yanı sıra interdisipliner olarak yapılan araştırmalara yer vermek; araştırmacılar ve uygulamacılar arasındaki etkileşimi akademik düzeyde destekleyerek ulusal ve uluslararası bilimsel bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

SAVSAD, bilimsel normlara ve bilim etiğine uygun nitelikli ve alanında özgün çalışmaları titizlikle değerlendirerek, savaş araştırmaları, askerî tarih, savunma yönetimi, millî savunma, istihbarat, uluslararası güvenlik çalışmaları, savaş ve silahlı çatışma hukuku ile savaş, millî savunma ve güvenlik konularında sosyal ve beşerî bilimlerin farklı alanlarının yanı sıra interdisipliner araştırmaları İngilizce ve Türkçe olarak yayımlamaktadır.

SORUMLULUK REDDİ

Dergide yayımlanan makalelerdeki beyan veya görüşler sadece yazar(lar)ın görüşleridir ve editörler, yayın kurulu ve/veya yayıncının görüşlerini yansıtmamaktadır. Editörler, yayın kurulu ve yayıncı, makalelerin içeriğinden sorumlu değildir ve bu makalelerde ifade edilen görüşlere katılmaz. Yazarların çalışmalarının doğru ve iyi araştırılmış olduğunu ve makalelerinde ifade edilen görüşlerin kendi görüşleri olduğunu sağlamak yazarların sorumluluğundadır. Editörler, yayın kurulu ve yayıncı, yazarlara çalışmalarını bilimsel toplulukla paylaşmaları için bir platform sağlamaktadır.

AÇIK ERİŞİM BİLDİRİMİ

SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi açık erişime sahip bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerin tam metinlerine https://savsad.kho.msu.edu.tr/arsiv.html adresinden ücretsiz olarak erişilebilir. SAVSAD içeriği Creative Commons Atıf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş 4.0 (CC-BY-NC-SA) Uluslararası Lisansı ile yayımlanmaktadır.

İletişim/Editör
Yahya YEŞİLYURT
MSÜ Kara Harp Okulu, Devlet Mah., Kara Harp Okulu Cd., 06654, Ankara / Türkiye
✉ yahya.yesilyurt@msu.edu.tr
https://dergipark.org.tr/tr/pub/savsad
☎ +90 312 417 51 90

İletişim/Yayıncı
MSÜ Kara Harp Okulu
Devlet Mah. Kara Harp Okulu Cd., 06654, Ankara / Türkiye
✉ savsad@msu.edu.tr
https://savsad.kho.msu.edu.tr
☎ +90 312 417 51 90

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

AIM AND SCOPE

SAVSAD (The Journal of War and Defence Research) aims to contribute to national and international scientific knowledge by providing a place for interdisciplinary research in the context of war, national defence and security concepts, as well as social sciences and humanities, and supporting the interaction between researchers and practitioners at the academic level.

SAVSAD publishes interdisciplinary research in various fields of social sciences and humanities, as well as war research, military history, defence management, national defence, intelligence, international security studies, law of armed conflict and war in English and Turkish languages by carefully evaluating qualified and original studies in accordance with scientific norms and scientific ethics.

DISCLAIMER

The statements or opinions expressed in the manuscripts published in the journal reflect the views of the author(s) and not the views of the editors, editorial board, and/or publisher. The editors, editorial board, and publisher are not responsible for the content of the manuscripts and do not necessarily endorse the views expressed in them. It is the responsibility of the authors to ensure that their work is accurate and well-researched, and the views expressed in their manuscripts are their own. The editors, editorial board, and publisher simply provide a platform for the authors to share their work with the scientific community.

OPEN ACCESS STATEMENT

SAVSAD The Journal of Defence and War Studies Journal is an open access journal. The full texts of the articles published in the journal can be accessed free of charge via https://savsad.kho.msu.edu.tr/arsiv.html. SAVSAD content is published under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 (CC BY-NC-SA) International Licence.

Contact/Editor
Yahya YEŞİLYURT
MSÜ Kara Harp Okulu, Devlet Mah., Kara Harp Okulu Cd., 06654, Ankara / Türkiye
✉ yahya.yesilyurt@msu.edu.tr
https://dergipark.org.tr/tr/pub/savsad
☎ +90 312 417 51 90

Contact/Publisher
MSÜ Kara Harp Okulu
Devlet Mah. Kara Harp Okulu Cd., 06654, Ankara / Türkiye
✉ savsad@msu.edu.tr
https://savsad.kho.msu.edu.tr
☎ +90 312 417 51 90

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

1 **Gelişen ve Çığır Açıcı Teknolojilerin Askerî Eğitim Sistemine Etkisi**
The Impact of Emerging and Distruptive Technologies on the Military Education Systems
Ramazan KARATAŞ

35 **Harp Cerideleri ve Yerel Kaynaklar Işığında Ortaya Çıkarılan Cankurtaran Tepe Şehitliği: 13. Piyade Alayı'nın 11-12 Nisan 1916 Bitlis Taaruzu**
Cankurtaran Hill Martyr's Cemetery Revealed in the Light of War Diaries and Local Sources: 13th Infantry Regiments' Bitlis Offensive April 11-12, 1916
Oral ATEŞ

69 **Military Measures and Practices to Suppress the Sason Rebellion in the Republican Era**
Cumhuriyet Döneminde Sason İsyanı'nı Bastırmaya Yönelik Askerî Tedbirler ve Uygulamalar
İsmet TÜRKMEN/Fatih ERARSLAN

103 **Harp Prensiplerini Yeniden Düşünmek**
Rethinking the Principles of War
Ali Bilgin VARLIK

141 **XVIII. Yüzyılda Doğu Avrupa Serhaddinde Bir Osmanlı Garnizonunun Teşkili: Hotin Kalesi**
The Organization of an Ottoman Garrison on the Eastern European Border in the 18th Century: Khotyn Fortress
Harun BARUTOĞLU

165 **Otonom Silah Sistemlerinin Kullanımında Sorumluluk Boşlukları Bağlamında Uluslararası Hukukta Devlet Sorumluluğunun Yeniden Analizi**
Revisiting of State Responsibility in International Law in the Context of Responsibility Gaps in the Use of Autonomous Weapon Systems
Hülya KAYA

205 **Savunma Tedarik Stratejilerine Dayalı AHP ve Hedef Programlama ile Senaryo Bazlı Tedarikçi Seçimi**
Scenario-Based Supplier Selection with AHP and Goal Programming Based on Defense Acquisition Strategies
Oğuzhan ÜNLÜ/Memduh BEGENİRBAŞ/Kemal Gürol KURTAY

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

269 **XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Askerî Yapılarından Kerkük Kışlası**
The Kirkuk Barracks as One of the Military Structures of The Ottoman Empire in the 19th Century
Arkan Naji MİZRAB

295 **Güney Çin Denizi'nde ABD-Çin Rekabetinin Hava Gücü ve Stratejisi**
Air Power and Strategy in the U.S.-China Rivalry over the South China Sea
Fevzi EYİNÇ/Güngör ŞAHİN

327 **Balkan Harbi'nde Trabzon Redif Taburu**
Trabzon Reserve Battalion in the Balkan War
Asuman KARABULUT

351 **Ulus-Devlet İnşasında Tunceli: Ayaklanma, Askerî Harekât ve İskân Rejiminin Analizi (1937-1938)**
Tunceli in Nation-State Building: An Analysis of Rebellion, Military Operation, and the Resettlement Regime (1937-1938)
Tekin ÖNAL

385 **Terör Örgütlerinin Uluslararası Destek Sağlama Stratejisinin Bir Aracı Olarak Çifte-Vekâlet: PKK/PYD Örneği**
Dual Proxy as a Strategy for Securing International Support by Terrorist Organizations: The Case of PKK/PYD
Kürşat GÜÇ/Begüm ÇARDAK

421 **Galip Kemali Bey'in Roma'dan Gönderdiği Raporlarda İzmir ve Havalisi Meselesi (1919-1920)**
Galip Kemali Bey's Reports from Rome on the İzmir and Western Anatolia Question (1919–1920)
Şeyma Nur ÖZDEN

441 **Ankara İstiklal Mahkemesinde Bir Casusluk Davası: Madam Lida Lagaze**
An Espionage Trial at Ankara Independence Tribunal: Madam Lida Lagaze
Vahit Taha KUTLU

Araştırma Makalesi
Research Article
DOI: 10.54078/savsad.1615381

Gelişen ve Çığır Açıcı Teknolojilerin Askerî Eğitim Sistemine Etkisi

The Impact of Emerging and Disruptive Technologies on The Military Training System

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi
The Journal of Defence and War Studies

Ramazan KARATAŞ
Millî Savunma Üniversitesi, Millî Savunma ve Güvenlik Enstitüsü, Ankara, Türkiye.

National Defence University, Alparslan Defence Sciences and National Security Institute, Ankara, Türkiye.

ÖZ

Ulusal gücün en önemli unsurlarından birisi askerî güçtür. Bu yüzden çevrelerinde yer alan potansiyel düşman ülkeler karşısında güçlü olmak, onları caydırmak isteyen ülkeler askerî varlıklarını devamlı olarak güçlü tutmaya çalışmışlardır. Geçmişten günümüze ülkelerin tehdit kavramları bu gücün geliştirilmesinde etkili olmuştur. Fakat zamanla askerî gücü geliştirmek için tehdit algısı yanında teknolojik, ekonomik, siyasal ve sosyal faktörler etkili olmaya başlamıştır. Bu kapsamda askerî güç üzerinde özellikle teknolojik gelişmelerin artan etkisinden söz edilebilir. Teknolojik yeniliklerin artmasıyla beraber, muharebe sahasının sürekli değişmesi ve büyümesi askerî liderlerin muharebe sahasına hâkim olmaları ve süratli kararlar almasına, neden olmuştur. Bu çalışmada son 15 yıldır dünyada yaşanan teknolojik değişimlerin sonucu ortaya çıkan gelişen ve çığır açıcı teknolojiler ele alınmakta; özellikle çığır açıcı teknolojilerin ülkelerin askerî eğitim sistemine etkileri incelenerek, eğitim sisteminde ne tür değişimler yaşandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca çığır açıcı teknolojilere yönelik gelecekte eğitim sisteminde olabilecek değişiklikler üzerine odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gelişen ve çığır açıcı teknolojiler, Askerî eğitim sistemi, Yapay zekâ

Jel Kodları: Z00

Geliş Tarihi/Received 07.01.2025
Kabul Tarihi/Accepted 26.03.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 31.12.2025

Sorumlu Yazar/Corresponding author: Ramazan KARATAŞ
E-mail: rakaratas@kho.msu.edu.tr

Atıf/Citation: Karataş, R. (2025). Gelişen ve çığır açıcı teknolojilerin askerî eğitim sistemine etkisi. *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, *35*(2), 1-34.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-*NonCommercial*-NoDerivatives 4.0 International License.

ABSTRACT

The most important element of national power is military power. Therefore, countries that want to be strong and deter potential enemies have tried to keep their military presence strong. The threat concepts of countries from the past to the present have been effective in the development of this power. However, over time, economic, technological, political, and social factors began to be effective in addition to the perception of threats to improve military power. In this context, the increasing influence of technological development on military powers is mentioned. With the increase of technological innovations, the constant change and growth of the battlefield have led to military leaders dominating the battlefield and making quick decisions. In this study, developing and disruptive technologies that have emerged as a result of technological changes in the world over the last 15-20 years are discussed; in particular, the effects of disruptive technologies on the military education systems of several countries have been examined to determine what changes have occurred in education systems.

Keywords: Emerging and disruptive technologies, Military education system, Artificial intelligence.

JEL Codes: Z00

Giriş

Gelişen ve çığır açıcı teknolojiler hem savaş konsept ve doktrininde hem de birliklerin taktiklerindeki yapılan değişiklikle savaşın şeklini değiştirmektedir. Bu teknolojiler arasında, yapay zekâ, otonom sistemler ve insan güçlendirme teknolojileri gibi alanlardaki ilerlemeler ilgi çekicidir. Bu tür teknolojiler hem konvansiyonel hem de asimetrik savaş ortamında, savaş stratejileriyle birleştiğinde, düşmanların elinde tehdit edici olmakla birlikte, dost kuvvetler için de stratejik ve taktiksel avantaj sağlayabilir. Bu kapsamda insan kaynaklarının rolü çalışanlara bu teknolojileri kullanabilecek ilave yetenekleri kazandırmaktır (Winkler, 2019).

Bununla birlikte Dördüncü Sanayi Devrimi, toplumları ve devletleri olduğu kadar askerî teşkilatları da yeniden şekillendirmiştir. Çünkü Dördüncü Sanayi Devrimi'nde geliştirilen insansız sistemler ve yapay zekâ gibi yeni ve çığır açan teknolojiler (Hoffman, 2019) askerî alanda da kullanılmaya başlanmıştır.

Geleceğin karmaşık, belirsiz ve tehlikeli güvenlik koşullarında bilim ve teknoloji konusundaki gelişmeleri potansiyel düşmanlardan önceden öngörmek ve hazırlıklı olmak üstünlük sağlamanın bir yoludur (Ryan, 2018). Bu gelişmeler karşısında silahlı kuvvetler düşmanlarına karşı teknolojik bir üstünlük sağlamalı, bu teknolojileri kullanabilecek personelin yeteneklerini geliştirmeli ve nitelikli liderler yetiştirmelidir (Kroger, 2019). Karmaşık, belirsiz ve tehlikeli bir gelecekte üstünlük sağlamak için, askerî liderlerin yetiştirilmesi kuvvet çarpanı olarak görülmelidir.

Özellikle Batı ülkelerinde hâlihazırda ileri teknolojilerin etkileri ve kullanımı hakkında personelin eğitimleri sınırlıdır (Ryan, 2018). Günümüz koşullarında eğitim, daha akıllı ve daha güçlü bir güç yaratma çabasının merkezinde yer alacaktır. Çünkü silahlı kuvvetlerde görev yapan yüksek kaliteli personelden tam olarak yararlanmanın en hızlı, en uygun yolu budur. Personele en zorlu, sofistike ve güçlü eğitimi sağlamak, ülkenin hedeflerine ulaşmalarında yardımcı olacaktır (Kroger, 2019).

Yapılan tüm çalışmalar, savaşın gelecekteki karakterinde beklenen dramatik değişikliklerin, bu değişikliklere karşı geleceğin liderlerinin nasıl hazırlanıp eğitileceği konusunda derin bir dönüşüm gerektirdiği gerçeği vurgulanmaktadır. Teknolojik değişimin hızı arttıkça ve küresel tehditler çoğalmaya devam ettikçe bunun da kolay olmayacağı vurgulanarak gelişmiş eğitimin, daha akıllı ve dolayısıyla daha güçlü bir kuvvet yaratma çabasının merkezinde yer alacağı belirtilmektedir (Kroger, 2019). Çünkü subaylar özveriyle görev yaparak silahlı kuvvetlere emir komuta etmektedir. Ayrıca subay adaylarına temel savaş becerileriyle donatılmaya ve bağlılık duygusu aşılamaya devam edilirken aynı zamanda bu adaylar gelişmekte olan teknoloji tehditlerini bertaraf etmek için bu teknolojiler hakkında bilgilendirilmelidir (Csernatoni & Martins, 2023). Yani eğitimin amacı hem günümüzün savaş gücünü hem de yeni nesil teknoloji becerileri kazandırmak olmalıdır.

Bu konuda ABD başta olmak üzere NATO, AB ülkeleri, Rusya ve Çin bu alanlarda öncü olmak için büyük çalışmalar yürütmektedir. Örneğin, ABD'nin 2018 yılı Ulusal Savunma Stratejisinde; yeni teknolojilerin savaş alanındaki etkilerinin tahmin edilmesi, gelecekteki çatışmalarda öngörülen askerî sorunların titizlikle tanımlanmasının gerekliliği vurgulanarak rakiplerin ve düşmanların ABD'yi yenmek için yeni teknolojileri nasıl kullanacaklarının tahmin edilmesi gerektiği belirtilmektedir (DOD, 2018).

NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg 2019 yılında şu ifadelerde bulunmuştur:

> NATO'nun teknoloji üstünlüğünün potansiyel düşmanlarına yönelik caydırma ve savunma yeteneği yaratan ana elemanlarda birisi olduğunu ve bununda sürdürülmesinin gelecekte gelişen ve çığır açıcı teknolojileri arasında yer alan yapay zekâ, otonomi ve hipersonik gibi sistemleri kavrama, uyum sağlama ve bunlardan faydalanma yeteneğine bağlı olacaktır. (North Atlantic Treaty Organization [NATO], 2019)

Bununla birlikte subayların askerlik hizmetinin ilk günlerinden üst düzey rütbelere kadar devam eden eğitim süreci, gelişen ve çığır açıcı teknolojileri anlayan ve

liderlerin her komuta düzeyinde makinelerle etkin bir şekilde iş birliği yapmasını sağlayan insan kaynakları geliştirmelerine yardımcı olacaktır (Ryan, 2018).

Bu açıdan makalenin amacı Türkçe literatüre katkıda bulunmak ve ülkeler arasındaki büyük güç rekabeti ve çığır açıcı teknoloji koşulları altında bu yenilikleri yönetecek liderlerin savaş ortamına hızlı adaptasyonunu sağlamak için ilk bilgi ve becerileri sağlama konusunda karar vericilere destek sağlamaktır. Sonuçta geleceğin subaylarına bu çığır açıcı teknolojiler hakkında temel bilgi ve becerileri ve nasıl düşünüleceğini öğretmek, ülkelerin gelecekteki ekonomik ve güvenlik başarısı için kritik öneme sahip olacaktır.

Bir araştırma makalesi olarak, öncelikle önümüzdeki 20 yıllık süreçte savaşın karakterini önemli ölçüde değiştirecek gelişen ve çığır açıcı teknolojilerin özelliklerine yönelik literatür incelenmiş, ikinci bölümde bu teknolojilere yönelik ABD, NATO ve Avrupa Birliği ülkelerinin aldığı tedbirlere yönelik çalışmalar ele alınmıştır. Müteakiben silahlı kuvvetlerin büyük güç rekabeti altında, askerî liderlerin bu teknolojilerin potansiyelini kullanarak gelecekteki savaşlara başarı sağlayacak şekilde nasıl hazırlanmaları gerektiği ve bunun profesyonel askerî eğitimi nasıl etkileyebileceğine yönelik değerlendirmeler araştırılmıştır. Literatür incelemesi ve değerlendirmeler sonunda eğitim sisteminde yapılacak değişiklikler ile geleceğin askerî liderlerinin teknolojiyi kullanma gücünü en üst düzeye çıkarmasına olanak tanıyacağı ve çığır açıcı teknolojilerden istifade edilerek askerî harekâtlar hakkında düşünmenin, planlamanın ve yürütmenin yeni ve daha etkili yollarının da nasıl ortaya çıkarabileceği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Gelişen ve Çığır Açıcı Teknolojiler

Gelişen teknolojiler, genellikle yeni bir teknolojiyi tanımlamak için kullanılan bir terimdir, ancak aynı zamanda mevcut bir teknolojinin sürekli gelişimini de ifade etmektedir (Ward, 2021). Gelişen teknoloji; iş, bilim, eğitim veya ulusal güvenlik gibi farklı alanlarda kullanıldığında farklı bir anlama sahip olabilmektedir. Örneğin, ABD Savunma Bakanlığı her zaman ulusal güvenliği artırmak ve potansiyel rakiplere karşı üstünlüğünü korumak için ortaya çıkan askerî teknolojileri geliştirmeye odaklanmıştır (DOD, 2018). NATO ise 20 yıllık süreç içinde *"gelişen teknolojileri veya bilimsel keşifleri; 20 yıllık dönemde gelişimini tamamlamasının beklendiği fakat NATO'nun bu süreçte fazla kullanmadığı veya NATO'nun görev ve fonksiyonları üzerinde etkisi belli olmayan teknoloji veya bilimsel keşifler"* olarak tanımlamaktadır (NATO, 2020a).

Çığır açıcı teknolojiler ise tüketicilerin, endüstrilerin, işletmelerin veya ordunun çalışma şeklini önemli ölçüde değiştiren yeniliklerdir. Çığır açıcı bir teknoloji, savaşın

karakterini önemli ölçüde değiştiren ve fark edilir derecede üstün özelliklere sahip olduğundan, yerini aldığı sistemleri veya alışkanlıkları hızla değiştiren yeniliklerdir (Ward, 2021). NATO ise yine 20 yıllık süreç içinde *"çığır açıcı teknolojileri 2020-2040 döneminde NATO'nun görev ve fonksiyonları üzerinde çok fazla belki de reform niteliğinde etkisi olmasını beklediği bilimsel keşifler veya teknolojiler"* olarak tanımlamaktadır (NATO, 2020a). Bir zamanlar otomobil, elektrik hizmeti, televizyon ve atom silahları çığır açıcı teknolojiler olarak kabul edilmekte iken son zamanlardaki çığır açıcı teknoloji örnekleri arasında e-ticaret, çevrimiçi haber siteleri, araç paylaşım uygulamaları ve küresel konumlandırma sistemleri yer almaktadır. Savunma sektöründe ise geçmişten günümüze ok, mancınık, tank ve top çığır açıcı teknolojiler olmuşken günümüzde insansız hava ve kara araçları, hipersonik füzeler çığır açıcı teknoloji olarak kabul edilmektedir (Lele, 2019).

Bununla birlikte ortaya çıkan her teknoloji veya bilimsel keşif, gelişen veya çığır açıcı nitelikte değildir. Üstelik gelişen her teknolojinin çığır açıcı özellik taşıyacağı ya da çığır açıcı teknolojilerin şu anda gelişim aşamasında olduğuna yönelik bir genelleme yapmak uygun değildir (Ryan, 2018). Ortaya çıkan teknolojiler, içinde bulunulan şartlara göre ya önemini yitirmekte ya da çığır açıcı etkiler yaratarak muharebelerin şartlarını değiştirmektedir.

ABD 2018 Ulusal Savunma Stratejisinde, savaşın karakterini değiştirebilecek hızlı teknolojik ilerlemenin yaşanacağı alanlar aşağıda belirtilmiştir (DOD, 2018):

- Gelişmiş bilgi işlem,
- "Büyük veri" analitiği,
- Yapay zekâ,
- Otonomi,
- Robotik,
- Yönlendirilmiş enerji,
- Hipersonik,
- Biyoteknoloji.

NATO Bilim ve Teknoloji Örgütünün Bilim ve Teknoloji Trendleri 2020-2040 raporu sonuçlarına göre NATO perspektifinde, gelişen ve çığır açıcı teknoloji olarak yüksek önceliğe sahip sekiz modern teknoloji alanı belirlenmiştir (NATO, 2020a):

- Büyük veri ve gelişmiş çözümleme,
- Makine öğrenimi ve yapay zekâdaki gelişmeler,
- Otonomi,
- Uzay teknolojileri,
- Hipersonik sistemler,
- Kuantum mekaniği,
- Biyoteknolojiler ve insanın teknolojiyle takviyesi,
- Yeni malzemeler ve imalat.

Her iki araştırma da yaklaşık aynı alanları içerdiğinden NATO tarafında belirlenen sekiz teknoloji konusu araştırılıp etkileri müteakip paragraflarda açıklanmıştır.

Büyük Veri ve Gelişmiş Çözümleme

1960'lı yıllardan günümüze dünyanın giderek dijitalleşmesi ve sanallaşması, önümüzdeki 20 yıl süresinde de bu durumun giderek artacağı ve ülkelerin savunma yeteneklerinde önemli etkiler yaratacağı öngörülmektedir (NATO, 2020b). Büyük verinin hacim, çok yönlülük, sahicilik, anlamlandırma, kıymetlendirme, görselleşme, benzeri değişik tanımlayıcı özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikleri giderek artan bir büyüklükte veri öbeği nedeniyle lojistik ile teknik, kurumsal ve birliktelik veya müştereklik açısından zorluklar doğurması beklenmektedir (Jason, 2008). Dağıtık sensörlerin varlığı, otonomi, 5G gibi yeni iletişim yöntemleri, uzaydaki faaliyetlerin artışı, soyut bilişsel alanları, dijital ikizler ile detaylı çıkarım yöntemlerinin gelişimini; insanların ister insanla isterse onun çevresindeki fiziki ve bilgisel alanlara karşı anlama kapasitesini arttıracaktır (Custers, 2017). Her şeyden önce yapay zekânın ileri algoritmaları ile uygulamaları geliştirmek için üst seviyede veriye ihtiyacı bulunmaktadır (Lishego, 2019).

Büyük veri ve gelişmiş çözümleme, tüm gelişen ve çığır açıcı teknolojilerin askerî faaliyetlerde kullanılması için ana role sahip teknolojidir (NATO, 2020b). Büyük veri, otomatik olarak veri alışverişi yapan ve daha koordineli bir şekilde birbirine bağlı bir şekilde çalışan tüm silah sistemleri ile fiziksel ve zihinsel performans eğilimlerini tespit etmek için veri toplanan erbaş ve erlere kadar harbin neredeyse tüm boyutlarında uygulanabilir (Winkler, 2019). Büyük veri ve gelişmiş çözümlemeler, hem askerî operasyonların etkisini arttıracak, maliyetlerini hafifletecek, lojistik

yeteneğini kuvvetlendirecek, anlık gözetleme ve harekât planlarında öngörücü değerlendirmeler sağlayacak hem de taktik, operasyonel ve stratejik seviyelerde durumsal farkındalık yaratacaktır. Askerî güçlerin gelecekte, müşterek harekât yeteneği, modelleme ve simülasyon, analiz, sınıflama, paylaşım, iletişim ve veri yönetimi ile alakalı usul ve esasların geliştirilmesi için veriye önemli ölçüde yatırım yapmasına ihtiyacı olacaktır (NATO, 2020a).

Karar verici komutanlar için önemli olan daha çok verinin ve algoritmanın elde edilmesi ve arşivlenmesi değil, daha doğru kararlar vermek için bunların değerlendirilmesidir. Taktiksel ve stratejik düzeylerde, verilere erişim, verilere sahip olma ve verilerin anlaşılması askerî avantajlar sağlamaya devam edecektir, çünkü veriler esasen bilgidir ve bilgi her zaman savaş için kritik olmuştur. Savaş durumunda, veri kümelerini toplama, depolama ve işleme yeteneği ve hangi verilere güvenilebileceği kritik öneme sahiptir. Ayrıca, verilerin paylaşılması ve gizliliği için gerekli tedbirlerin alınması önem arz etmektedir (Winkler, 2019). Bunun için karar almaya ilişkin karmaşık verinin çözümlenmesi organize edilmesi, sınıflandırılması, analiz edilmesi ve doğru kararlar alınmasına yardımcı olması için iyi eğitilmiş, bilgili ve bu konuda uzman personelin bulunması avantaj sağlamasına yardımcı olacaktır (Ryan, 2018).

Yapay Zekâ

ABD Savunma Bakanlığı tarafından, yapay zekâ ve derin öğrenme yeteneklerinin potansiyel uygulamaları sonucu teknolojik değişiminin savaşın doğasında değişikliklere yol açacağı belirtilmiştir (DOD, 2018). Bu kapsamda ülkeler, ulusal savunma yeteneklerini artırmak için yapay zekâya yönelik zayıf yönlerini güçlendirmek, güçlü yanlarını nasıl daha iyi kullanabileceğini değerlendirmek için çalışmalar yapmak zorundadır (Ward, 2021).

Orduların yapay zekâya ihtiyaç duymasının başlıca nedeni, büyük miktarlardaki sensörlerin, iletişim ağlarının ve hızlanan veri ve bilgi akışının bir araya gelmesidir. Bilgi miktarı artmaya devam ettikçe, bu veriler liderlerde kafa karışıklığı yaratacak ve bunlarla başa çıkmak zorlaşacak, sonuçta da liderlerin hızla karar vermesi gerekirken yavaş kalabilmelerine neden olabilecektir (Ryan, 2018).

Silahlı kuvvetler personelini bu çığır açıcı teknolojik gelişmeler özellikle de yapay zekâ konusunda temel bir eğitim düzeyi sağlamaya başlamalıdır (Ryan, 2018). Önümüzdeki yıllarda, hemen hemen her rütbe seviyesinde, askerî personele yönelik yapay zekâ ve profesyonel askerî eğitimin birleşimini, askerî personel arasında daha geniş bir okuryazarlığı teşvik ederek ve yeni savaş kavramlarını keşfetmede liderlere yardımcı olmak için kullanılacaktır (Jensen vd., 2018).

Yapay zekânın öncelikle ticaret sektöründe kullanılmaya başlaması, askerî karar

verme sürecinde istihbarat analizi, stratejik karar desteği, operasyonel planlama, komuta ve kontrol, lojistik ve silah sistemlerinin dâhil olduğu tüm askerî ortamlarda yaygınlaşması muhtemeldir (Ryan, 2018). Ancak kurumlar yapay zekâ kullanacaksa, yapay zekâ uygulamasını sağlamak için bilgili kullanıcılara ihtiyaçları olacaktır.

Yapay zekânın güçlü ve zayıf yönleri hakkında bilgi sahibi olan iyi eğitimli ve deneyimli askerî personel, güvenlik kuvvetlerinin insan-makine ve insan-yapay zekâ takımını içeren yeni, ortak operasyon konseptleri oluşturmasına olanak sağlayacaktır (Ryan, 2018). Bu konuda ABD Savunma Bakanlığı'nın insan-makine ekip çalışmasına odaklanması, yalnızca kontrolsüz makine özerkliği ile ilişkili riskleri azaltma arzusuyla değil, aynı zamanda sezgisel yargı ve yaratıcı problem çözme gibi doğal ve benzersiz insan yeteneklerinden yararlanma çabası ile ilişkilidir (Winkler, 2019).

Yapay zekâ profesyonel askerî eğitimde ileri simülasyonlar içinde kullanılabilir (Jensen vd., 2018). Genel olarak yapay zekâ kullanan Müşterek Harp Oyunu Simülasyonu ve ortak çatışma ve taktik simülasyon sistemleri gibi üst düzey bilişsel becerilere odaklanan karmaşık araçlar, üst düzey askerî liderlerin ve potansiyel olarak sivil politika yapıcıların bilişsel becerilerini geliştirebilir (Ryan, 2018).

Yapay zekâ, otonom sistemler, veri analizi ve karar alma söz konusu olduğunda gelişmiş yetenekler sunarak savunma sektörünü hızla dönüştürmektedir. Aynı zamanda, yapay zekâ savunma sektörünün ürün geliştirmesine yönelik altyapı da önemli bir rol oynayacaktır. Askerî sistemlerin teknolojik gelişimini yönlendirmek ve ürünlerin bakımını yönetmek için öngörücü yeteneklerinden yararlanılacaktır. Ancak, ordular yapay zekâyı insan yeteneklerini artırmak ve liderlere kararlarını dayandıracakları daha fazla bilgi sağlamak için de kullanacaktır. Ayrıca yapay zekânın uygulamasını şekillendirmek ve kalite güvencesi sağlamak için bilgili kullanıcılara ihtiyaç duyacaklardır.

Önümüzdeki yıllarda, hemen hemen her rütbe düzeyinde askerî personel, yapay zekânın uygulaması, nasıl bir güvence ve kalite kontrolü sağlanacağı ve bunun insan zekâsıyla nasıl en iyi şekilde birleştirileceği bilgisi dâhil olmak üzere yapay zekâ konusunda temel okuryazarlığa ihtiyaç duyacaktır. İngiltere Silahlı Kuvvetleri'nin 2017 yılında yayımladığı raporda da belirttiği gibi, gelecekteki askerî kuvvetlerin yapay zekânın faydalarından tam olarak yararlanması için, tüm kuvvet genelinde uzman personelin yüksek teknolojik okuryazarlık konusunda bilgi sahibi olmasının gerekliliği belirtilmektedir (Potton, 2017). Ryan (2018), Batılı askerî eğitim sistemlerinde şu anda tüm personeline bu gelişmiş okuryazarlığı sağlayamadığını belirtmektedir. Bu kapsamda mevcut profesyonel askerî eğitim programları, geleceğin komutanlarına yapay zekâ konusunda yüksek teknik okuryazarlık standardını sağlayacak şekilde değiştirilmelidir.

Otonomi

Otonom sistemlerin savunma maksadıyla kullanımı 1898'de Nikola Tesla'nın uzaktan kumandayla insansız bot testini yapmasına denk gelmektedir (Boulet, 2017). Fakat otonom sistemin kullanımına yönelik esas ilerleme son 20 yıllık sürede yaşanmıştır (NATO, 2020a). Otomasyonun başarılı uygulamaları, giderek artan şekilde keşif ve gözetleme, istihbarat, hedefleme, hassas taarruz için otonom sistemlerin kullanımında görülmüştür (Ivanova & Gallasch, 2016). Otonom sistemlerin kullanılmasında ana düşünce, otonom sistemler ile düzenli, kritik ve maliyeti fazla olan görevleri yapmasına imkân sağlanarak operasyon maliyetlerini düşürmek, personeli azaltmak, operasyonların daha etkili olmasını sağlamak ve personel kayıplarını minimum düzeye indirmektir (Marr, 2017). Fakat otonom silah sistemleri en tartışmalı çığır açıcı teknolojik savunma sektörü yeniliğidir. Çünkü her ne kadar karar alma süreçlerinde ve çatışma denetiminde, insan müdahalesinin en aza indirilmesi veya kaldırılmasına izin verse de bu sistemlerin insan müdahalesinden ne ölçüde bağımsız olması gerektiği konusundaki tartışma hâlâ büyük bir sorundur.

Otonom sistemler tam otonom, yarı-otonom ve insansız sistemler olarak belirtilebilir (Williams, 2015). Askerî harekâtlarda giderek artan şekilde yarı-otonom ve tam-otonom sistemler kullanılmasının yarattığı güçle ülkelerin ilerideki savunma yetenekleri, her bir piyadenin bölük seviyesinde, her bir geminin görev grubu seviyesinde ve her bir uçağın ise hava filosu seviyesinde çalışacağı ortama doğru büyüyecektir (NATO, 2020b). Bu kapsamda da otonom sistemlere görev tanımlarını verecek gerektiği yerlerde de yönlendirecek yetişmiş personele yönelik ihtiyaç bulunmaktadır.

Otonom sistemlerin gelişimine genellikle; bütünleşik yapay zekâ düzeyleri ile insan-makine alternatifleri gibi operasyonel istekler şekil vermektedir (Besser vd., 2015). Bu kapsamda gerekli insan öngörüleri ve karar mekanizmaları korunarak, insan-makine birlikteliğinin nasıl daha etkileyici hâle getirilebileceği konularında önümüzdeki dönemde ilerlemeler sağlanabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, insan-makine ekibinin bir kısmı, insan operatörlerin savaştaki karmaşık özerk sistemleri anlamasını ve denetlemesini gerektirecektir, bu durum, askerî personelin seçimi, eğitimi ve öğretimi üzerinde yeni yükler getirecektir (Scharre & Horowitz, 2018). Otomasyonun artan kullanımı, savaşın hızını ve karmaşıklığını artırma potansiyeline de sahip olacağından bunu yönetecek ve yönlendirecek, çabuk karar verebilecek liderlere ihtiyaç duyulacaktır (Elkus, 2015).

Sonuç olarak otonom sistemler ile ülkeler operasyonel avantajlar sağlama konusunda üstünlük sağlamak için bu sistemleri taktik ve operatif ihtiyaçlara yönelik

yönlendirecek gerekli bilgi ve taktik düzeyine sahip personele ihtiyacı bulunmaktadır. Önümüzdeki yaklaşık 20 yıllık süreçte bu yeteneklere sahip olan ülkeler operasyon kabiliyetlerini güçlendirecek ve düşmanlarına karşı üstünlük sağlayacaktır (NATO, 2020a).

Uzay Teknolojileri

İnsanoğlu 60 yılı aşkın bir süredir uzaydan faydalanmaktadır. Bununla birlikte uzayın kullanımının artmasına sebep olan birbiriyle ilişkili iki ilgi alanı bulunmaktadır (NATO, 2020b). Bu ilgi alanlarından birincisi uzay sektöründe çalışan uluslararası şirketlerin sadece uydu geliştirmesi değil, geliştirdikleri sistemlerin sensörler ve roket üretiminde öncelikli görev almasıdır (NATO, 2020b). Böylelikle roket maliyetlerinde büyük oranda azalma olmuş ve uzay malzemelerinin etkin kullanılmasıyla beraber yeni radar ve istihbarat sistemlerinin (Elektronik Optik Radar, Yapay Hüzmeli Radar, Elektronik İstihbarat) üretimini mümkün kılmıştır. İkinci ilgi alanı ise uzayın ve uzayı kullanmaya yönelik yeni faaliyetleri yaratan teknoloji ve imal yöntemlerinin 3 boyutlu yazıcı, daha gelişmiş güç kaynağı, şifreleme yöntemlerinde yenilikler vb. sayesinde uzaya yönelik maliyetlerde ve sağladığı imkânlarda değişiklikler yaratmasıdır. Bu tür yenilikler sayesinde uzaya gönderilecek araçların tahrik ve itiş gücü sistemlerinde gelişmeler bütünleşik yapay zekâya dayalı robotik tekniklerin gelişmesi, uyduların daha ucuz ve daha küçük olarak yapılması gibi gelişmeler meydana gelmiştir (Rose, 2018).

Uzayın hem ticari hem de askerî alanda kullanımına yönelik ülkeler arasında rekabet ortamı giderek artmaktadır (NATO, 2020a). Ülkelerin herhangi bir savaşta en önemli askerî fonksiyonu olan ve "C4ISR" olarak tanımlanan "Komuta, Kontrol, İletim ve Bilgisayar, İstihbarat, Gözetleme ve Tanımlama" sistemlerinde teknolojik üstünlük sağlamak için uzayın kullanılması ülkeler için kritik derecede önemlidir (NATO, 2020a). Sonuçta ülkelerin savunma alanında teknolojik üstünlüğü uzayı kullanma yetenekleri üzerine kuruludur. Bundan da faydalanmak için entelektüel bilgi seviyesi yüksek "C4ISR" konularında uzman personele ihtiyaç duyacaklardır.

Ülkeler iyi eğitim almış personeli sayesinde uydulardan elde edilen verilerden sağlanan bilgiler vasıtasıyla durumsal farkındalıklarını artırmalarına, anlık görüntüler ile hedefler üzerinde etki değerlendirmesi yapmalarına ve başarı oranlarını artırma imkânına sahip olacaklardır.

Hipersonik Sistemler

Hipersonik sistemlere yönelik araştırma ve çalışmalar uzayın kullanımına başlanmasına kadar yaklaşık 60 yıl öncesine dayanmaktadır (Bidwell, 2018).

Bununla birlikte hâlihazırda geliştirilme ve test aşamasında bulunan hipersonik silah sistemlerinin önümüzdeki on yıllık süreçte gelişimlerini tamamlamaları ve kullanıma hazır hâle gelmeleri beklenmektedir (NATO, 2020b).

Yeni malzemelerin ve itki yöntemlerinin geliştirilmesi sonucu hipersonik araştırmalarda yeni bir evreye girmiş ve bu sistemlerin etkin olarak kullanımına yönelik tahminler çok büyük ölçüde artırmıştır. Başta ABD, Rusya ve Çin olmak üzere gelişmiş birçok ülkenin bu sistemlere yönelik Ar-ge ve deneme çalışmaları yaptıkları herkes tarafından bilinmektedir (Tirpak, 2018). Bu sistemlerin kullanılması, ülkelere savunma için çok az reaksiyon ve tedbir alma süresi bırakacağından bu sistemler, yüksek özellikli stratejik açıdan son derece önemli, gelişen veya çığır açıcı teknolojidir (Bidwell, 2018).

Ülkeler için hipersonik sistemlerin sağladığı yetenekler ile öncelik olarak kara ve deniz hedeflerine karşı daha fazla etkinlik sağlayacak, (Speier, 2017) bu sistemlerin yüksek hızları nedeniyle başarılı saldırı ihtimalini artıracak ve engelleme risklerini azaltacaktır (NATO, 2020a).

Hipersonik silahların özellikleri ve etkileri hakkında bilgi sahibi yetişmiş personel sayesinde hem hedeflerin belirlenmesi hem de bu sistemlere karşı savunma tedbirleri geliştirilmesi konularında gerekli tedbirler alınabilecektir (Besser, 2017).

Kuantum Teknolojileri

Kuantum mekaniğinin geçmişi 20'nci yüzyılın başına kadar gitmektedir. Kuantum mekaniği genellikle maddenin atom boyutundaki davranışlarını nitelemek maksadıyla kullanılmaktadır (NATO, 2020b). Kuantum teknolojisi, transistor, nükleer enerji, elektron mikroskobu, süper iletkenler, fotoelektrik detektörleri, tıbbî görüntüleme cihazları *(*fonksiyonel manyetik rezonans ve pozitron emisyon görüntüleme, lazer ve katı-hâl fiziği temelli cihazlar dâhil olmak üzere) öncü teknolojilerin çoğunluğunun altyapısını oluşturmaktadır (Lewis, 2016). Son on yılda ortaya çıkan kuantum teknolojilerinden yeni teknolojiler geliştirilmesi için yararlanılmaktadır. Bu ileri gelişmeler; çok daha hassas sensörler, kırılması mümkün olmayan şifreleme ve iletim yöntemleriyle kuantum işlemcili hesaplamaları kapsamaktadır (Battersby, 2019).

Potansiyel olarak çığır açıcı kuantum hesaplama yöntemleriyle, optimizasyon, büyük veri, yapay zekâ ile modelleme ve simülasyon uygulamaları benzeri alanlarda daha önceki eski bilgisayar temelli hesaplama yöntemlerini dönüştürülebilir ve uygulanabilir hâle getirme imkânına sahip olacaktır (NATO, 2020a). Bu yeni kuantum bilgisayarların sağlayacağı temel üstünlük sayesinde, silahlı kuvvetlerin karar verme

ve operasyonel etkinliğini önemli ölçüde artırmanın yanı sıra var olan şifreleme yöntemlerini ve şifrelenmiş verileri ilk kez kırabilir hâle getirme potansiyeline sahip olacaktır (NATO, 2020b). Kuantum bilgisayarlar karmaşık sorunları geleneksel bilgisayarlardan kat kat daha hızlı çözebilme yeteneğine ve çevresel değişikliklere karşı hassas olma yeteneğine sahiptir. Bu da bu bilgisayarlardan yararlananlara hedef tanımlama, hava durumu tahmini ve veri analizi konusunda önemli bir avantaj sağlayacaktır. Ayrıca, kuantum sensörleri gelişmiş algılama yetenekleri sunarak erken uyarı sistemlerini ve tehdit tanımlamasını geliştirmektedir. Bu konuda eğitilmiş personel sayesinde kuantum teknolojilerin sağlayacağı faydalardan yararlanan ülkeler rakiplerine karşı üstünlük sağlayacaktır.

Biyoteknolojiler ve İnsanın Teknolojiyle Takviyesi

Biyoteknolojiler canlılardan elde edilen organizmaları, dokuları, hücreleri veya moleküler bileşenleri, canlılara etki etmek için kullanır ya da hücrelerin çalışmalarına veya genetik materyalleri de dâhil olmak üzere hücrelerin moleküler bileşenlerine müdahale ederek hareket eder (Ladisch, 2001). İnsan geliştirme teknolojileri, insan formunu veya işleyişini iyileşmeyi geri yüklemek veya sürdürmek için gerekenden fazla geliştiren biyomedikal müdahalelerdir. Bu teknolojilerin önümüzdeki 20 yıl içinde mevcut olması beklenmektedir (NATO, 2020b).

Bu teknolojiler biyolojik bilimler içinde değişik alanlara dağılmıştır (NATO, 2020b). Ülkelerin ilgilendiği biyoteknolojiler ve insanın teknolojiyle takviyesi araştırma alanları şu başlıkları kapsamaktadır (NATO, 2020b):

Sentetik Biyoloji: Yeni sentetik ya da modifiyeli biyolojik bileşenlerin sistemlerin kasıtlı tasarımı, mühendisliği.

Biyoinformatik ve Biyosensörler: Biyolojik ve biyokimyasal verilerin toplanması, ayrıştırılması, depolanması ve analiz edilmesi.

İnsan Bedeninin Takviyesi: İnsanın fizyolojik ve nörolojik performansını olağan sınırlarının üstüne çıkarmak için genetik modifikasyonların, farmakolojik ajanların, elektro-mekanik cihazlar veya nörolojik ara yüzlerin kullanımı.

Tıbbi Karşı Önlemler ve Teknolojiler: Tahmine dayalı tanı, KBRN (Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik, Nükleer) tehditleri tanılama ve tedavilerini desteklemek için biyo-informatik, genetik mühendisliği ve biyosensörler kullanarak terapötik tedavi ve aşıların geliştirilmesi.

Yeni Malzemeler ve İmalat

Bu temel teknolojiler hâlihazırda kullanılır vaziyettedir ve endüstri tarafından hızlı bir şekilde geliştirilmeye, genişletilmeye ve kullanılmaya devam etmesi beklenmekle birlikte, yeni malzemelere yönelik üretimdeki gelişmeler, önümüzdeki 20 yıl içinde hem gelişen hem de çığır açıcı teknoloji özellikleri gösterecektir (NATO, 2020a). Bunun yanında çevik üretim (örneğin, 3D/4D baskı) yönlerinin yetenek geliştirme, satın alma ve lojistik alanlarında son derece çığır açıcı etkileri olacağı değerlendirilmektedir (Burnett, 2018).

Yaygın olarak 3D baskı olarak bilinen çevik üretim sayesinde, savunma sektörü tedarik zincirleri ve lojistiği hakkındaki düşünce yapısını değiştirecektir. Bu sayede, yedek parçaların muharebe sahasında konuşlandırılabilir şekilde talep üzerine üretimi ile üretim için gereken zaman ve maliyeti azaltır, tedarik zinciri sorunlarına hızlı çözümler sağlar, esnekliği artırır ve geleneksel üretim süreçleriyle elde edilmesi zor olan karmaşık şekillerin üretilmesini kolaylaştırır (Ward, 2021). Aynı zamanda, lojistik karar alma süreçlerinin merkezden uzaklaştırılmasını kolaylaştırabilir ve savaş teçhizatını daha hafif, daha güçlü ve taşınması daha kolay hâle getirerek, muharebe sahasındaki performans yeteneklerini kökten değiştirebilir.

Bununla birlikte araştırmanın en son noktasında, en yeni malzemelerin geliştirilmesi ve kullanılması öncelikle lojistik destek olmak üzere tüm muharebe sahasına destek sağlayacaktır. Bu araştırma alanları yeni ve benzersiz fiziki özellikleri (örneğin süper iletkenler) bulma veya istifade etme arzusunun yanı sıra daha uygun, daha güçlü, daha hafif, daha dayanıklı veya daha yüksek yetenek malzemeleri (örneğin enerji) geliştirme maksatlıdır (Burnett, 2018).

Kısaca, liderler hangi malzemelerin ne zaman ve ne kadar sağlanabileceği konularında bilgi sahibi olurlarsa, muharebe alanında birliklerin desteği daha kolay sağlanabilecek ve birlik komutanları muharebe sahası ile daha fazla ilgilenmek durumunda kalacaktır.

Gelişen ve Çığır Açıcı Teknolojilerin Eğitim Sistemine Etkilerine Yönelik Değerlendirmeler

Genel Değerlendirmeler

Önceki bölümde açıklandığı şekilde, gelişen ve çığır açıcı teknolojilerin gelecekte savaş ve muharebelerin daha karmaşık hâle gelmesine neden olacağı beklenmektedir (Kroger, 2019; Ryan, 2018). Soğuk savaşın sona ermesi ve klasik savaş konseptlerinin son 30 yılda büyük bir dönüşüm geçirmesi, dijitalleşme ve

iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, uzayın, siber (bilgi alanı dâhil) ve yerleşim yerlerinin de muharebe ortamına dâhil olması ile karmaşık teknolojik sistemlerin muharebe ortamında kullanılması savaşları karmaşık hâle getirecek, (EDA, 2023) ve silahlı kuvvetler bu ortamlarda faaliyet gösterme yeteneğine sahip olması gelecekteki savaşlarda stratejik ve operasyonel avantajlar sağlayacaktır (Yılmaz, 2024).

Bu yüzden ülkelerin güçlerini bu askerî gelişen ve çığır açıcı teknolojilere sahip düşmanlara karşı savaşmak ve galip gelmek için alışılmış savaş yöntemlerinden farklı şekilde hazırlama zorunluluğu bulunmaktadır (Yılmaz, 2023). Bu durum, teknoloji geliştirme ve benimsenme konusunda gereken özenin gösterilmesi ile ilgili çok sayıda riski ortaya çıkarmakta ve silahlı kuvvetlerin teknolojiye hazır olma yolunda ilerlemek için savaşlarda karar verici konumlarda olan komutanların eğitimlerinde değişikliğe gidilmesine duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Özellikle önümüzdeki 20 yıl içerisinde gelişen ve çığır açıcı teknolojilerle sağlanan gelişmelerin istihbarat yetenekleri ve süreçleri üzerinde etkisi ile bilgi akışının hızlanması savaşın hızını artıracak, bununla birlikte verinin analizinin zorlaşması da komutanları daha hızlı karar vermeye ve harekete geçmeye zorlayacaktır. Bu bağlamda karar verici düzeyinde komutanların bu konuda bilgi seviyelerinin arttırması ve eğitimlerinin düzenlenmesini gerektirecektir.

Teknoloji savaşın nasıl sürdürüleceğini değiştirdikçe ve büyük veri, yapay zekâ, otonom sistemler ve biyoteknoloji gibi yeni teknolojilerin uygulama alanları arttıkça, savaş ve destek görevlerini yerine getirmek için gereken yetkinlik, yetenek, bilgi ve becerilere sahip personele olan ihtiyaç artacaktır (Tucker, 2017). Bu yüzden teknoloji ilerledikçe profesyonel askerlerin, çok fazla veriyi bir araya getirmesi, bu bilgiyi işlemesi ve çok farklı kararları daha hızlı alması için teknik olarak daha yetişmiş olması gerekecek ve eğitimin sürekli olması daha da önemli hâle gelecektir (Frey & Osborne, 2013).

Profesyonel askerî eğitim, silahlı kuvvetler personelinin gelişmekte olan teknolojilere uyum sağlaması için anahtar haline gelecektir. Örneğin, ABD Deniz Harp Okulunun, Liderlik, Etik ve Hukuk Bölümündeki dersler, bugün insan ekiplerine/takımlarına nasıl liderlik edeceklerini öğretmeye odaklanmaktadır. Gelişen ve çığır açıcı teknolojilerin gelişmesiyle beraber takım tanımı özerk makinelerle çalışan insanları da içerecek şekilde genişletilecek, belki de harp okullarının bu insan-makine ekiplerinin liderliğine yönelik yeni dersler planlaması gerekecektir (Marek, 2015).

Gelişen ve çığır açıcı teknolojilerin geleceğin savaş ve çatışmalarını daha karmaşık

hâle getireceğinin örneği bugün Ukrayna Rusya savaşında görülmektedir. Savaşın doğası geliştikçe ve ortaya çıkan teknolojiler savaşta daha belirgin bir rol oynadıkça bu teknolojileri yönetecek ve yönlendirecek insan gücü yani geleceğin komutanlarının bugün olduğundan farklı olması muhtemeldir. NATO'nun, ABD'nin ve AB'nin yaptıkları çalışmalar ve değerlendirmeler müteakip paragraflarda incelenmiştir.

NATO Değerlendirmeleri

Savaşın doğası değiştikçe ve gelişen ve çığır açıcı teknolojiler geliştikçe, günümüz askerî personelinde bulunması gereken bazı özellikler daha az önemli hâle gelecekken diğer bazı özellikler de daha önemli hâle gelecektir. Bu yüzden gelecekte farklı özelliklere sahip askerî liderlere ihtiyaç duyulacağı için, yetişmiş insan gücü gereksinimlerine yönelik, personelin alımından emekliliğine kadar tüm meslek hayatına yönelik eğitim politikalarında değişikliğe gidilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (NATO, 2020b).

Bu teknolojileri yönetecek olan personele duyulan ihtiyaç, savaş daha entelektüel hâle geldikçe ve zihinsel çeviklik gerektirdikçe daha fazla olacaktır. Askerî profesyonel liderler, yeni teknolojileri kullanmak için gereken bilgi ve becerilere sahip yeteneğe ihtiyaç duyacaktır. Personelin çok fazla ve çok farklı veri türlerini bir araya getirmesi, bu bilgiyi işlemesi ve çok farklı kararları daha hızlı alması için çevik bir zihinden daha fazlası gerekecektir. Bu yüzden liderler, karmaşık durumları değerlendirirken ve uygun planlar ve yanıtlar tasarlarken "disiplinler arası düşünme" konusunda daha büyük bir yeteneğe ihtiyaç duyacaklardır.

Bu değişikliklere yanıt olarak silahlı kuvvetlerin gelecekteki eğitim sisteminin bugün var olandan daha çevik ve esnek hâle gelmesi gerekecektir. Silahlı kuvvetler geleneksel akademik disiplinleri kapsayan becerilerde eğittiği komutanların gelişen ve çığır açıcı teknolojileri kullanma becerisine sahip olması için tüm kariyerleri boyunca ilave uzmanlık, tekâmül ve idame kursları ile gelişimini sağlayacak şekilde daha esnek bir sistem benimsemelidir (Winkler, 2019).

Silahlı kuvvetler, personelinin yetkinlik, beceri ve teknolojileri kendi alanlarında etkili bir şekilde nasıl kullanacakları konusundaki eğitimleri sayesinde yeni teknolojilerin fırsatlarından en üst düzeyde yararlanabilir. Bununla birlikte bu teknolojilere yönelik, derin bir teknik bilgi seviyesinden ziyade, organizasyonun tüm seviyelerinde temel farkındalık ve teknik okuryazarlık seviyelerini artırmak silahlı kuvvetlerin personel eğitimi için amaç olmalıdır. Genel olarak, teknik okuryazarlık düzeyini yükseltmek için yapılması gerekenler (NATO, 2020b):

- Yeni teknolojiler konusunda farkındalığı artırmak için eğitim programlarının geliştirilmesi.

- Gelişmekte olan teknolojilere yönelik eğitim (bilgi günleri, sergiler, fuarlar) organizasyonlar ile önde gelen özel sektör teknoloji uzmanları ve teknoloji eğitim kurumlarıyla iş birliği içinde teknolojiyle ilgili konularda seminerler düzenlenmesi.

- Gelişen ve çığır açıcı teknoloji uygulamalarının geleceğin savaş ortamına etkilerini ortaya koymak için operasyonel senaryoların eğitim faaliyetlerine dâhil edilmesi.

- Öğretmenlerin eğitimi için dünyadaki en iyi uygulamaların ve müfredatların silahlı kuvvetler genelinde yaygınlaştırılması.

ABD Değerlendirmeleri

ABD'li general ve savunma bakanı George Marshall, II. Dünya Savaşı'nın ortasında bir Genelkurmay Başkanları toplantısında mezun subayların savaş konularına esnek bir bakış açısı getirmekte zorluk çektiğini, hızla değişen durumlara karşı uyum sağlamada yavaş davrandıklarını ve göreve başladıktan sonra kendilerini pratik bir bakış açısına yönlendirebilmeleri için en az 6 ay geçtiğini belirterek Kara Harp Okulu müfredatının daha gerçekçi bir şekilde değiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Lacey, 2020). 1972 yılında da Deniz Harp Okulu Komutanı Amiral Stansfield Turner hâlâ "Turner Devrimi" olarak bilinen düşüncesinde, *"Her akademik kurum, misyonunu yerine getirip getirmediğini periyodik olarak gözden geçirmelidir"* tezini savunarak teknolojinin gelişmesiyle beraber geleceğin subaylarının eğitim sisteminin sürekli buna uygun hâle getirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Freese, 2013). Günümüzde de ABD Genelkurmay Başkanlığının profesyonel askerî eğitim için *"*Yarının Savaş Yolları için Bugünün Ortak Subaylarını Geliştirmek*"* isimli yeni bir vizyon ve rehberlik raporu yayımlamıştır (Joint Chiefs of Staff [JCS], 2020).

ABD Genelkurmay Başkanlığının 2020 yılında yayımladığı bu raporda 21'inci yüzyılda savaşın ve çatışmanın derin ve hızla değişen karakterinin, ABD'nin rekabet avantajını korumak ve karşı karşıya kalabileceği savaş şartlarına başarılı bir şekilde hazırlanması için lider gelişimine yönelik eğitimlerini bu yönde dönüştürmek zorunda olduğunu belirtilmektedir (JCS, 2020).

Savaşın karakterinde ve yürütülmesinde çığır açıcı değişiklikler içeren gelişen ve dinamik güvenlik ortamı karşısında Amerikalı subayların çok daha iyi eğitimli olmalarını ve ülkenin askerî amacını yönetme ve entegre etme konusunda daha

yetenekli olmaları gerektiği vurgulanarak, dönüşümü gerçekleştirmek için, eleştirel ve stratejik olarak düşünen, küresel olarak entegre operasyonlar yürütme ve çığır açıcı değişim koşulları altında savaşmak için askerî gücü yaratıcı bir şekilde uygulayabilen stratejik düşünen savaşçıların geliştirilmesinin gerektiği belirtilmektedir. Bu kapsamda eğitim sisteminin savaş sanatını ve bilimini hem askerî gücün yaratıcı uygulamalarını hem de asimetrik savaşa uygun şekilde geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (JCS, 2020).

Profesyonel subay eğitim müfredatının ağırlıklı olarak konuya dayalı modelden sonuca dayalı bir yaklaşıma kaydırılması ve tarih bilgisi derinleştirilirken savaş sanatı ve biliminde yaratıcılığın, entelektüel uygulamaların ve askerî profesyonelliğin vurgulanması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca savaş, jeopolitik, teknoloji ve öğretim yöntemleri değişmeye devam edeceğinden profesyonel subay eğitiminin sürekli olarak yenilenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (JCS, 2020).

Yukarıda belirtilen esaslar doğrultusunda gelişen ve çığır açıcı teknolojiler sonucu savaş ve operasyonların karakteri ve süreçlerinde meydana gelen değişikliklerden dolayı düşmanlara karşı entelektüel üstünlük sağlayabilmek için her seviyede yetkin, stratejik fikirli ve eleştirel düşünen subay ihtiyacına yönelik (JCS, 2020);

- Karargâhlarda eleştirel stratejik düşünme yeteneği,
- Gelişen ve çığır açıcı teknolojilerin düşmanlar ve kendimiz için etkilerinin daha iyi anlaşılması,
- Büyük güç rekabeti ve çığır açıcı teknoloji koşulları altında savaştaki değişim hızına hızlı adaptasyon, yeniliği öngörmesi ve yönlendirmesi,
- Yeteneklerin daha iyi ve daha yaratıcı bir şekilde nasıl uygulayacağı, konuları liderlere öğretilmelidir.
- Bu amaca hizmet etmek için ABD Kara Harp Okulu West Point'ten mezun olacak geleceğin subaylarının aşağıda belirtilen niteliklere sahip olması istenmektedir (USMA, 2020).
- Eleştirel ve stratejik olarak düşünen,
- Küresel olarak entegre operasyonlar yürütme ve çığır açıcı değişim koşulları altında savaşmak için askerî gücü yaratıcı bir şekilde uygulayabilen,
- Stratejik düşünen savaşçıların geliştirilmesini sağlayan,

- Tarih bilgisini derinleştirirken, savaş sanatı ve biliminde yaratıcılığın, entelektüel uygulamaların ve askerî profesyonelliğin vurgulanmasını sağlayan,

- Düşmanlara karşı entelektüel üstünlük sağlayabilmek için her seviyede profesyonel olarak yetkin, stratejik fikirli ve eleştirel düşünen,

- Savaş sanatını ve bilimini hem askerî gücün yaratıcı uygulamalarında hem de asimetrik savaşta uygun şekilde kullanan.

Bu amaçlar doğrultusunda West Point'te okuyan subay adayları için müfredat, "Orduya ve ulusa hizmet edecek karakterli subay-lider" ihtiyaçlarını karşılamak üzere değiştirilmiştir (Redbook, 2020).

Avrupa Birliği'nin (AB) Değerlendirmeleri

Gelişen ve çığır açıcı teknolojilerin Avrupa Silahlı Kuvvetleri üzerindeki etkisi üzerine Avrupa Politika Merkezi tarafından 2019 yılında yapılan bir analizde, AB silahlı kuvvetlerinin gelişen ve çığır açıcı teknolojiler konusunda becerinin tespit edilmesi, bunların silahlı kuvvetler üzerindeki etkileri ve savaşın değişen şartları için silahlı kuvvetler eğitiminin dönüşümünün nasıl sağlanması gerektiğine yönelik hususlar tespit edilmeye çalışılmıştır (EPC, 2019).

Silahlı kuvvetlerde gelişen ve çığır açıcı teknolojilere yönelik becerilerin tespitine yönelik mevcut araştırmalar ve kilit uzmanlarla yapılan görüşmeler sonucunda; sorunun büyüklüğü ve acil önlemlere duyulan ihtiyaç konusunda bir fikir birliğine varılarak hem teknik hem de bilişsel ve sosyal beceriler konusundaki ihtiyaçlar ortaya konulmuştur.

Gelişen ve çığır açıcı teknolojiler teknik bilgi birikimine olan talebi artırsa da teknolojiler ile beraber insanların çalışma ve makinelerle etkileşim kurma şeklini de değiştirdiği sosyal ve bilişsel becerilere olan ihtiyacı artırdığı vurgulanmaktadır (EPC, 2019). Çalışmada gelişen ve çığır açıcı teknolojilere yönelik, ihtiyaç duyulan beceriler değerlendirmesinde, hangi sosyal/bilişsel ve teknik becerilere ihtiyacın olduğu aşağıda sunulmuştur.

Sosyal/bilişsel beceriler: Takım çalışması, liderlik, eleştirel düşünme, kültürel farkındalık, esneklik, veri yönetimi, siber hijyen ve farkındalık

Teknik beceriler: Gelişmiş üretim, derin öğrenme ve algoritma tasarımı, robotik ve insansız sistemler, yapay zekâ, artırılmış/sanal gerçeklik ve insan makine

entegrasyon ara yüzleri, kuantum teknolojileri, ileri enerji üretimi, depolama ve dağıtımı, nano teknolojiler

Gelişen ve çığır açıcı teknolojilerin getireceği riskleri ve fırsatları anlamak, savaş ortamında hayati önem taşımaktadır. Bu teknolojilerdeki son gelişmeler sayesinde savaş alanındaki liderlerin karar verme sürelerinde azalma, verecekleri kararların öngörülebilirliği ve harekâtların güvenliğini artırma potansiyeli bulunmaktadır. Bu teknolojilerin potansiyelini ortaya çıkarmak için AB ülkelerinin silahlı kuvvetleri programlama becerileri ve veri analizi yetenekleri edinme çabalarını arttırmalıdır (Galai vd., 2019). Buna göre, bu yeni teknolojilere yönelik modelleri tespit edebilen yönetim becerilerine sahip ve harekât alanında gerçek zamanlı verilerle analiz yaparak karar alan askerî personelde artışa sebep olacaktır. Bunun için AB ülkelerinin silahlı kuvvetleri askerî lider personelini gelişen ve çığır açıcı teknolojiler konusunda eğitmesi gerekecektir (Retter vd., 2015).

Gelişen ve çığır açıcı teknolojiler savunma sektörü için yeni bir işgücü yapısı gerektirdiği kadar ve savaş alanında görev yapan liderler için de yukarıda belirtilen yeni beceri ihtiyaçları bulunmaktadır. Bunun için silahlı kuvvetler personelinin bilgi birikiminin nasıl genişletileceğine dair net bir stratejinin geliştirilmesinin şart olduğu vurgulanarak çalışmada gerçekleştirilen uzman görüşmelerinde ve çalıştayda toplanan bilgilere dayanarak, çeşitli önerilere yol açan üç ana sonuç belirtilmiştir (EPC, 2019):

Silahlı kuvvetleri gelişen ve çığır açıcı teknolojiler konusunda uygun sosyal ve bilişsel becerilerle daha iyi donatmak için, her şeyden önce personelin beceri bileşimini iyi bir şekilde anlamak ve yeni teknolojilere yönelik uyumsuzluklarını belirlemek gereklidir. Bunun için silahlı kuvvetler eğitim ve öğretim programlarında hem teknik hem de bilişsel becerileri geliştirecek konular içermelidir. Konular içinde bu teknolojilerin nasıl çalıştıkları, üretilen bilgilerin yorumlanabilmesi ve arıza durumunda nasıl tamir edilebilecekleri yer almalıdır.

Özel sektör ve silahlı kuvvetler arasındaki iş birliğinin her üye devlette güçlendirilmesi, devam eden eğitim programlarının silahlı kuvvetlerin muharebe sahası ihtiyaçları ile uyumlu olması hayati önem taşımaktadır.

Avrupa silahlı kuvvetleri personeline yeni teknolojiler konusunda en iyi eğitimi sağlamalı ve bunu yapmak için, gelişen ve çığır açıcı teknolojiler konusunda uzmanlaşmış ve silahlı kuvvetlere programlar sunan bir Avrupa üniversitesi kurmak zorundadır.

Avrupa Politika Analizi Merkezi (CEPA) (2022) Rusya ve Çin'in gelişen ve çığır açıcı

teknolojilerdeki hızlı ilerlemeleri ışığında NATO, AB ve ulusal Hükûmet yetkilileri ile endüstri liderleri arasında farkındalık yaratmaya yönelik bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma sonunda, subayların kariyerlerinin erken dönemlerinden itibaren bu teknolojiler konusunda eğitilmesi gerektiği ve üst komuta kademelerine çıktıklarında bu becerileri kullanmalarına yönelik gerçekçi çalışmalar yapılması tavsiyesinde bulunmuştur.

Avrupa Savunma Ajansı (EDA) (2023) ise teknolojik üstünlüğün gelecekteki savaşlarda önemli bir faktör olmasının beklendiğini, yeni teknolojilerin askerî yeteneklerin önemli ölçüde geliştirilmesine olanak tanıyacağını, önemli bir askerî avantaj elde etmek için ancak bunu anlayan, buna ayak uydurabilen orduların düşmanlarına üstünlük sağlayabileceğini, bunun için komutanların bu teknolojiler hakkında teknolojik okuryazarlık seviyelerinin arttırılması gerektiğini belirtmiştir.

AB ilgili makamlarınca yapılan açıklamalar sonunda, belirttikleri açıklamalar sonunda, AB ülke ordularındaki karar verici konumunda bulunan komutanların, daha hızlı öğrenme ve bilişsel yeteneklerinin sürekli geliştirilmesi, durumsal farkındalık, iletişim ve bilgi kaynaklarını kullanma yeteneği, verileri analiz etme, anlama ve kullanma becerilerinin geliştirilmesi, savaş alanının artan dijitalleşmesine adapte olmak için dijital teknolojileri benimsemesi, büyük veri veya artırılmış gerçeklik gibi diğer teknolojilerle birlikte, güvenli ortamlarda daha verimli, hızlı karar almasına yönelik gerçekçi eğitimler alması ve bu eğitimlerin sürekli olarak güncelleşmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Sonuç

Teknolojik ilerlemelerin en büyük faydalarından biri, muharebe sahasında daha hızlı, daha etkin seçimler yapılmasını sağlamasıdır. Yapay zekâ başta olmak üzere diğer yıkıcı teknolojiler askerî lojistiği, siber güvenliği, iletişim taktiklerini ve görev hazırlığını büyük ölçüde dönüştürmüş olsa da savaş alanında karar alma en önemli konudur. Modern, çok boyutlu bir savaş alanında faaliyet göstermek, bilişsel süreçler ve karmaşık teknolojik sistemler hakkında derin bir bilgi gerektirir. Bu faktörler sürekli olarak geliştiğinden, geleceğin subayları bu konularda sürekli olarak kendini geliştirerek, yeteneklerini daha etkili ve doğru karar almak için kullanmalıdır.

NATO, ABD ve Avrupa Birliği raporlarında da belirtildiği şekilde, ülkeler için bu belirtilen yeni teknolojilerin oluşumunu anlamak, savunma ve güvenlik yönüyle ortaya çıkarabileceği sonuçları çözümlemek, sunacağı fırsatlardan yararlanmaya yönelik çalışmalarda bulunmak ve ortaya çıkarabileceği riskleri azaltmaya yönelik tedbirler almak hayati derecede önem taşımaktadır. Bu konudaki asıl mesele, tehditlerin doğası ve orduların bunlarla mücadele etmek için kullanacakları savaş

teknolojileri geliştikçe ve değiştikçe, bu yeni ortamda bu teknolojilerle çalışmak için insanın rolünü ve gerekli yeteneklerini belirleyip buna göre personelin eğitilmesidir.

Gelişen ve çığır acıcı teknolojilerin etkileri ve kullanımı savaşın karakterini değiştirdikçe gelecekteki çatışmalarda, komutanların karar alma döngülerinin çok daha kısalacağı hatta insan bilişinin işleme kapasitesini aşması muhtemeldir. Bu yüzden askerî komuta ve kontrol ve stratejik karar vericiler, bir düşmandan daha hızlı (veya daha yüksek kalitede) bilgiyi işleyebilen ve karar alma seçenekleri önerebilen teknolojilere ihtiyaç duyacaktır. Bunun için tüm tarafların yapay zekâya ve otonom sistemlere sahip olabileceği bu ortamda, üstünlüğü entelektüel olarak hızlı olan sağlayacaktır. Bu teknolojileri anlamak, kontrolünü teşvik etmek ve teknolojik okuryazarlığa, gelişmiş teknolojinin etiğine, tedarik ve lojistiğe odaklanan yeni müfredat geleceğin subaylarının bilgili olmasını sağlayacak ve geleceğin muharebelerinde üstünlük sağlayacaktır. Bu teknolojiler gelişmeye devam ettikçe personelin profesyonel bir askerî eğitim sisteminde sık sık yeniden beceri kazanmasını ve yeniden eğitilmesini gerektirecektir.

Bu konuda ABD'nin yaptığı çalışmalarda da belirtildiği şekilde, teknolojinin gelişmesiyle beraber geleceğin subaylarının hızla değişen durumlara karşı uyum sağlamaları için eğitim sisteminin sürekli geliştirilmesi gereklidir. Bu açıdan subayların çok daha iyi eğitimli olmaları ve ülkenin askerî güçlerini yönetme ve yönlendirme konusunda daha yetenekli olmalarını gerektirmektedir. Gelişen ve çığır açıcı teknolojilerin yaygınlaşmasıyla beraber savaş sanatında ve biliminde yaratıcılık, askerî profesyonellik ile tarih bilgisini derinleştirme, yetenekli, stratejik düşünceye sahip, eleştirel düşünen ve yaratıcı subaylara ihtiyaç olacaktır.

Bu teknolojilerdeki son gelişmeler sayesinde savaş alanındaki liderlerin kısa sürede verecekleri kararlar sayesinde harekâtların öngörülebilirliğini ve güvenliğini artırma imkânı yaratacaklardır. Bir ülkenin askerî alandaki yeni gelişen ve çığır açıcı teknolojileri anlama ve bundan faydalanma kapasitesi; yetenekli, eğitimli ve sorumluluk sahibi subayların mevcudiyetine bağlıdır. Bunun için geleceğin askerî liderlerinin:

- Gelişen ve çığır açıcı teknolojilerinin arkasındaki kelimeleri ve kavramları anlamaları,

- Gelişen ve çığır açıcı teknolojilerinin mevcut ve gelecekteki potansiyel uygulamaları ve yetenekleri ile sınırlamaları ve yaratabileceği sıkıntıları anlamaları,

- Geleceğin askerî liderlerinin etkili karar vericiler olabilmeleri için gelişen ve

çığır açıcı teknolojilerin hangisi veya hangilerinin ulusal güvenlik açısından en fazla etki sağlayacağı ve bu gelişmelerden nasıl yararlanabileceğini anlamaları,

- Gelişen ve çığır açıcı teknolojilerden hangisi veya hangilerinin zafiyet, endişe kaynağı ve güvenlik sorunu (öngörülemezlik, önyargı, etik) yaratabileceğini anlamaları,

- Potansiyel düşmanların gelişen ve çığır açıcı teknolojilerden taktik, operasyonel veya stratejik avantaj elde etmesini önlemek için alınması gereken tedbirler konularında bilgi sahibi olmalarının önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Müfredat, eleştirel düşünme, strateji ve savaş konusunda daha derin bir eğitim elde etmek maksadıyla, geleceğin subaylarının yargılama, analiz ve problem çözme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak için tarihe dayalı vaka çalışmalarının kullanımını ve bunların daha sonra günümüz ve gelecekteki savaş, caydırıcılık ve silahlı çatışmalara yönelik önlemler gibi çağdaş zorluklara uygulanmasını içermelidir.

Bu makale, yayımlanmış diğer kaynaklarda da belirtildiği şekilde, bu teknolojilere ilişkin geleceğin subaylarının eğitimine yönelik birçok olası çözüm olduğunu ve tercih edilen çözümün mevcut müfredat, uzmanlık alanı, odak noktası, öğretim görevlisi ve diğer faktörlere bağlı olarak ülkeden ülkeye değişeceğini kısıt olarak kabul etmektedir. Ayrıca ülkelerin içinde bulundukları şartlar, harekât türleri, kuvvet yapıları gibi pek çok askerî faktör de tercih edilecek eğitim şeklini etkileyecektir.

Sonuçta geleceğin subaylarının savaş ortamını değiştirecek çığır açıcı teknolojiler hakkında temel bilgi ve becerileri ve nasıl düşünüleceğini öğretmek, ülkelerin düşmanları karşısında üstünlük sağlamasına ve güvenlik başarısı için kritik öneme sahip olacaktır. Bu kapsamda ülkelerin içinde bulunduğu şartlar, savaş konseptleri, eğitim sistemleri, birbirinden farklı olduğu için subay okulları eğitim sistemlerinin yeni teknolojilere uyumunun sağlanması maksadıyla kendi karar verici makamları ile savunma sanayinin ilgili bölümleri yöneticilerince yapılacak değerlendirmelerle gelişen ve çığır açıcı teknolojilere bakışlarının ve geleceğin komuta kademesine yönelik harp okulları müfredatlarına yönelik eklenmesini tavsiye edebilecekleri konuların tespit edilmesi gereklidir. Bunun sonucunda da gelişen ve çığır açıcı teknolojilerin geleceğin muharebelerine etkilerine yönelik geleceğin subaylarının hazırlıklı olması için bu teknolojilere yönelik hangi bilgilere sahip olmaları gerektiği tespit edilmeye çalışılmalıdır. Bununla birlikte bu teknolojilerin günümüz şartlarında sürekli gelişeceği ve değişeceği göz önüne alınarak bu değerlendirmelerin belirli aralıkla tekrar edilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.
Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

Battersby, S. (2019). Core concept: Quantum sensors probe uncharted territories, from Earth's crust to the human brain. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *116*(34), 16663–16665. https://doi.org/10.1073/pnas.1912326116

Besser, H.-L., Göge, D., Huggins, M., Shaffer, A., & Zimper, D. (2017). Hypersonic vehicles. *The Journal of the Joint Air Power Competence Centre*, *24*, 11–27. https://www.japcc.org/articles/hypersonic-vehicles/

Besser, H.-L., Göge, D., Huggins, M., & Zimper, D. (2015). Platform autonomy: State-of-the-art and future perspectives from an S&T point of view. *The Journal of the Joint Air Power Competence Centre*, *20*, 57–66. https://www.japcc.org/articles/platform-autonomy/

Bidwell, C., & MacDonald, B. (2018). *Emerging disruptive technologies and their potential threat to strategic stability and national security*. Federation of American Scientists. https://fas.org/wp-content/uploads/media/FAS-Emerging-Technologies-Report.pdf

Boulet, M. T. (2017). The autonomous systems tidal wave. *Lincoln Laboratory Journal*, *22*(2), 18–23. https://www.ll.mit.edu/sites/default/files/page/doc/2018-06/22_2_1_Boulet.pdf

Burnett, M. (2018). *Advanced materials and manufacturing – implications for defence to 2040* (Report No. DST-Group-GD-1022). Australian Defence Science and Technology Group.

Center for European Policy Analysis. (2022). *Elevating our edge: A path to integrating emerging and disruptive technologies report*.

Csernatoni, R., & Martins, B. O. (2023). Disruptive technologies for security and defence: Temporality, performativity and imagination. *Geopolitics*, *29*(3), 849–872. https://doi.org/10.1080/14650045.2023.2224235

Custers, B., Van de Herik, J., De Laat, C., Rademaker, M., & Veenman, C. (2017). *Enabling big data applications for security - responsible by design*. The Hague Security Delta. https://securitydelta.nl/media/com_hsd/report/126/document/Big-Data-HR.pdf

Department of Defense. (2018). *Summary of the 2018 Department of Defense artificial intelligence strategy: Harnessing AI to advance our security and prosperity*.

Elkus, A. (2015, November 17). Man, the machine, and war. *War on the Rocks*. https://warontherocks.com/2015/11/man-the-machine-and-war/

European Defence Agency. (2023). *Enhancing EU military capabilities beyond 2040*.

European Policy Centre. (2019). *Preparing the armed forces for disruptive technological changes*.

Freese, J. J. (2013). *Educating America's military*. Routledge.

Frey, C. B., & Osborne, M. A. (2013). *The future of employment: How susceptible are jobs to computerization?* Oxford Martin School.

Galai, K., Retter, L., McKenzie, J., Kepe, M., Lynch, A., & Heys, T. (2019). *Vision on defence related skills for Europe today and tomorrow*. European Commission.

Hoffman, F. (2019, January 14). Healthy skepticism about the future of disruptive technology and modern war. *Foreign Policy Research Institute*. https://www.fpri.org/article/2019/01/healthy-skepticism-about-the-future-of-disruptive-technology-and-modern-war/

Ivanova, K., & Gallasch, G. E. (2016). *Analysis of emerging technologies and trends for ADF combat service support* (Report No. DST-Group-GD-0946). Australian Defence Science and Technology Group.

JASON. (2008). *Data analysis challenges* (Report No. JSR-08-142). The MITRE Corporation. https://fas.org/irp/agency/dod/jason/data.pdf

Jensen, B., Cuomo, S., & Whyte, C. (2018, June 28). Wargaming with Athena: How to make militaries smarter, faster, and more efficient with artificial intelligence. *War on the Rocks*. https://warontherocks.com/2018/06/wargaming-with-athena-how-to-make-militaries-smarter-faster-and-more-efficient-with-artificial-intelligence/

Joint Chiefs of Staff. (2020). *Developing today's joint officers for tomorrow's ways of war: The Joint Chiefs of Staff vision and guidance for professional military education & talent management*.

Kroger, J. (2019, November 8). Charting the future of education for the Navy-Marine Corps team. *War on the Rocks*. https://warontherocks.com/2019/11/charting-the-future-of-education-for-the-navy-marine-corps-team/

Lacey, J. (2020, May 18). Finally getting serious about professional military education. *War on the Rocks*. https://warontherocks.com/2020/05/finally-getting-serious-about-professional-military-education/

Ladisch, M. R. (2001). *Opportunities in biotechnology for future army applications*. National Academies Press.

Lele, A. (2019). *Disruptive technologies for the militaries and security*. Springer Nature Singapore.

Lewis, A. M., Krämer, M., & Travagnin, M. (2016). *Quantum technologies: Implications for European policy*. European Commission Joint Research Centre.

Lishego, D. (2019, March 24). Dietrich Dorner, the logic of failure. *Medium*. https://medium.com/@dlishego/dietrich-dorner-the-logic-of-failure-9cda6a9360cc

Marek, N. P., & Rinderknecht, G. R. (2015). Do people like working with computers more than human beings? *Computers in Human Behavior*, *51*(Part A), 232–238. https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.04.057

Marr, B. (2017, October 16). The 4 Ds of robotization: Dull, dirty, dangerous and dear. *Forbes*. https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2017/10/16/the-4-ds-of-robotization-dull-dirty-dangerous-and-dear/

North Atlantic Treaty Organization. (2019, November 20). *Doorstep statement by NATO Secretary General Jens Stoltenberg prior to the meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs*. http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_171016.htm

North Atlantic Treaty Organization. (2020a). *Science & technology trends 2020-2040: Exploring the S&T edge*. NATO Science & Technology Organization.

North Atlantic Treaty Organization. (2020b). *Annual report 2020: On emerging and disruptive technologies*. NATO Advisory Group.

Potton, E. (2017). *Artificial intelligence and automation in the UK* (Briefing Paper Number CBP 8152). House of Commons Library.

Retter, L., Tuffs, L., & Freeman, J. (2015). *Key skills and competences for defence governmental domain*. European Defence Agency.

Rose, F. A. (2018). *Safeguarding the heavens: The United States and the future of norms of behavior in outer space*. The Brookings Institution. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2018/06/FP_20180614_safeguarding_the_heavens.pdf

Ryan, M. (2018, July 16). Intellectual preparation for future war: How artificial intelligence will change professional military education. *War on the Rocks*. https://warontherocks.com/2018/07/intellectual-preparation-for-future-war-how-artificial-intelligence-will-change-professional-military-education/

Scharre, P., & Horowitz, M. C. (2018). *Artificial intelligence: What every policymaker needs to know*. Center for a New American Security. https://www.cnas.org/publications/reports/artificial-intelligence-what-every-policymaker-needs-to-know

Speier, R. H., Nacouzi, G., Lee, C., & Moore, R. M. (2017). *Hypersonic missile nonproliferation: Hindering the spread of a new class of weapons*. RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2137.html

Tirpak, J. A. (2018, June 21). The great hypersonic race. *Air & Space Forces Magazine*. https://www.airforcemag.com/article/the-great-hypersonic-race/

Tucker, P. (2017, July 11). Tomorrow soldier: How the military is altering the limits of human performance. *Defense One*. https://www.defenseone.com/technology/2017/07/tomorrow-soldier-how-military-altering-limits-human-performance/139374/

United States Military Academy. (2020). *Academic program: Curriculum and course descriptions*.

Ward, K. J. (2021). Educating senior service college students on emerging and disruptive technologies. *Joint Force Quarterly*, *103*, 66–71.

https://ndupress.ndu.edu/Media/News/News-Article-View/Article/2808080/educating-senior-service-college-students-on-emerging-and-disruptive-technologi/

Williams, A. P., & Scharre, P. D. (Eds.). (2015). *Autonomous systems: Issues for defence policymakers*. NATO Allied Command Transformation.

Winkler, J. D. (2019). *Reflections on the future of warfare and implications for personnel policies of the U.S. Department of Defense*. RAND Corporation. https://www.rand.org/t/PE324

Yılmaz, S. (2023). Technology, artificial intelligence, and robotics in future wars. *Örgütsel Davranış Araştırmaları Dergisi*, *8*(1), 244–258. https://doi.org/10.51847/pr1EaWSiNa

Yılmaz, S. (2024). *Adaptation of emerging technologies into defense*. Turkish Asian Center for Strategic Studies. https://tasam.org/en/Icerik/73668/adaptation_of_emerging_technologies_into_defense

Extended Summary

Emerging and Disruptive Technologies are changing the shape of warfare, both in the war doctrine and the tactics. Among these technologies, such as artificial intelligence, autonomous systems, and human augmentation technologies, are advances in areas of interest. In both conventional and asymmetric warfare environments, such technologies, combined with warfighting strategies, can provide a strategic and tactical advantage for friendly forces while being threatened in the hands of adversaries. In this context, the role of human resources is to provide employees with additional skills to use these technologies.

In the complex, uncertain, and dangerous security conditions of the future, anticipating developments in science and technology and being prepared for potential enemies is a way to gain an advantage. In the face of these developments, the armed forces must train qualified leaders and develop the capabilities of the personnel who can use these technologies. In this complex, uncertain, and dangerous future, the training of military leaders should be seen as a force multiplier. Especially in Western countries, it has been identified that there is currently a lack of training for military personnel on the effects and use of advanced technologies. In today's conditions, training will be at the heart of the effort to create a smarter and more powerful force because it is the fastest, most convenient way to take full advantage of the high-quality personnel serving in the armed forces. Providing the most demanding training for personnel will help them achieve the country's military goals.

All studies emphasize the fact that the dramatic changes expected in the future character of warfare will require a deep transformation in how future leaders will be prepared and trained for these changes. As technological change accelerates and global threats continue to increase, advanced training will be the most essential feature for a stronger force. Because officers command the armed forces and serve with dedication. In addition, while officer candidates continue to be equipped with basic combat skills and instilled a sense of commitment, these candidates must also be informed about these technologies to eliminate emerging technological threats. In other words, the aim of education should be to provide both today's combat power and the next generation technology skills

In this regard, NATO, the United States, EU countries, Russia, and China are working hard to be pioneers in these areas. For example, in the 2018 National Defense Strategy of the United States, it is emphasized that it is necessary to predict the effects of new technologies on the battlefield, to carefully define the military problems foreseen in future conflicts, and to predict how rivals and enemies will

use new technologies to defeat the United States.

In 2019, NATO Secretary General Jens Stoltenberg stated that NATO's technological superiority is one of the main elements that creates deterrence and defense capabilities against potential enemies, and that maintaining this will depend on the ability to comprehend, adapt to, and utilize systems such as artificial intelligence, autonomy, and hypersonic, which are among the developing and groundbreaking technologies of the future.

This article first discusses the characteristics of emerging and disruptive technologies that will significantly change the nature of warfare in the next 20 years. In the second part, studies on these technologies conducted by the USA, NATO, and European Union countries are examined. Subsequently, how military leaders should prepare for future wars by using the potential of these technologies under the great power competition of the armed forces is investigated, and how this may affect professional military education is discussed. These changes to the education systems will allow future military leaders and technologies to maximize their power. In addition, it is evaluated that new and more effective ways of thinking about planning and conducting military operations can also be revealed by utilizing disruptive technologies during these studies.

Emerging technologies are often used to describe new technology but are also defined as the continuous development of existing technology.

Disruptive technologies are innovations that dramatically change industries or military operations. NATO defines Disruptive technologies as scientific discoveries or technologies that are expected to have a significant, perhaps reforming impact on NATO’s missions and functions in the 2020-2040 period.

Big Data and Advanced Analysis: Big data and advanced analytics are the main technologies for the use of all emerging and disruptive technologies in military activities. Big data can be applied to almost all aspects of warfare, from all weapon systems automatically exchanging data and working together in a more coordinated manner to NCOs and soldiers collecting data to identify physical and mental performance trends. Big data and advanced analytics will both increase the impact of military operations, reduce costs, strengthen logistics capabilities, provide instant surveillance and predictive assessments in operational plans, and create situational awareness at tactical, operational, and strategic levels.

Artificial Intelligence: The primary reason militaries need AI is the combination of massive amounts of sensors, communication networks, and the accelerating flow

of data and information. As the amount of data increases, it will create confusion for leaders and make it more difficult to manage, ultimately making it harder for them to make quick decisions.

Armed forces must begin to provide officers with a basic level of education in these disruptive technological developments, particularly AI. In the coming years, the combination of AI and professional military education will be used by military personnel at nearly every rank, fostering broader literacy among military personnel and helping leaders explore new warfighting concepts.

Successful applications of automation are increasingly seen in the use of autonomous systems for intelligence, targeting, reconnaissance, surveillance, and precision attack. The main idea in using autonomous systems is to reduce personnel, reduce operational costs by performing regular, critical, and costly tasks by autonomous systems, make operations more effective, and minimize personnel losses. However, autonomous weapons systems are the most controversial disruptive technological innovation in the defense sector. Because it allows for the minimization or elimination of human intervention in decision-making processes and conflict control, the extent to which these systems should be independent of human intervention is still a major problem.

The competitive environment between countries for the use of space in both commercial and military fields is increasing. It is critically important for countries to use space to achieve technological superiority in *Command, Control, Communications, Computers (C4) Intelligence, Surveillance and Reconnaissance (ISR)* systems, defined as *C4ISR*, which is the most important military function of countries in any war. After all, the technological superiority of countries in the field of defense is based on their ability to use space. In order to benefit from this, they will need personnel specialized in"*C4ISR*" with a high level of intellectual knowledge.

For countries, the capabilities provided by hypersonic systems will primarily increase effectiveness against land and sea targets, increase the likelihood of successful attacks due to their high speed, and reduce the risks of interception. With the knowledge of trained personnel about the characteristics and effects of hypersonic weapons, necessary measures can be taken to identify targets and develop defensive measures against these systems.

With potentially disruptive quantum computing methods, we will have the opportunity to transform and make older computer-based computational methods applicable in areas such as modeling and simulation, artificial intelligence, big data,

and optimization applications. The fundamental superiority of these new quantum computers significantly improves the decision-making and operational efficiency of the armed forces and makes existing encryption methods and encrypted data breakable for the first time. Quantum computers can solve complex problems many times faster than conventional computers and are sensitive to environmental changes. This will give the commanders a significant advantage in target identification, weather forecasting, and data analysis.

Biotechnologies are used to affect cells, or molecular components, organisms, tissues derived from living things, or to act by interfering with the working of cells or the molecular components of cells, including their genetic material. Human Enhancement Technologies are biomedical interventions that improve the human form or functioning more than is necessary to restore or maintain healing. These technologies are expected to be available in the next 20 years for countries.

Agile manufacturing, commonly known as 3D printing, will change the defense sector's thinking about supply chains and logistics. This reduces the time and cost required for production by producing spare parts on demand for deployment on the battlefield, provides rapid solutions to supply chain problems, increases flexibility, and facilitates the production of complex shapes that are difficult to produce with traditional manufacturing processes. At the same time, it can facilitate decentralization of logistics decision-making processes and radically change the performance capabilities on the battlefield by making combat equipment lighter, stronger, and easier to transport

It is expected that the emerging and disruptive technologies described in the previous part are expected to make warfare more complex in the future. This presents numerous risks associated with due diligence in technology development and adoption, and demonstrates the need for a level of technical literacy across education for the armed forces to possess technology readiness.

Emerging and disruptive technologies will make the wars and conflicts of the future more complex. An example of this has been seen in the Ukraine-Russia war. As the nature of warfare evolves and emerging and disruptive technologies play a more prominent role in warfare, the manpower to manage and direct these technologies, the commanders of the future are likely to be different from those of today. The works and assessments of NATO, the USA, and the EU are examined in detail.

As the nature of warfare changes and emerging and disruptive technologies develop, some features that should be present in today's military personnel will become less important, while others will become more important. Therefore, since

there will be a need for military leaders with different characteristics in the future, there is a need to make changes in training policies for the needs of trained manpower and for the entire professional life, from the recruitment of personnel to their retirement.

The U. S. Joint Chiefs of Staff have published a new vision and guidance report for professional military training, *Developing Today's Joint Officers for Tomorrow's Ways of War* In this report, it is stated that the deep and rapidly changing character of war and conflict in the 21st century requires the US to transform its leadership development training in this direction to maintain its competitive advantage and successfully prepare for the warfighting conditions it may face. As a result of emerging and disruptive technologies, the need for competent, strategically minded, and critically thinking officers at all levels to gain intellectual superiority over enemies.

In 2019, the European Policy Center on the impact of emerging and disruptive technologies on the European armed forces conducted research and interviews with key experts to identify the skills needed for emerging and disruptive technologies in the armed forces. They reached a consensus on the magnitude of the problem and the need for urgent action, identifying both technical and cognitive and soft skills needs. In the assessment of the skills needed for emerging and disruptive technologies, the necessary social/cognitive and technical skills are presented below.

Teamwork, leadership, critical thinking, cultural awareness, flexibility, data management, cyber hygiene, and awareness.

Advanced manufacturing, deep learning and algorithm design, robotics and unmanned systems, Artificial Intelligence, augmented/virtual reality and human machine integration, quantum technologies, advanced energy production, storage, and distribution, nanotechnologies.

One of the great benefits of technological advances is the ability to make faster, more effective choices on the battlefield. While artificial intelligence and other disruptive technologies have greatly transformed military logistics, cybersecurity, communications tactics, and mission readiness, decision-making remains the main issue. Operating on a modern, multidimensional battlefield requires a deep knowledge of cognitive processes and complex technological systems. As these factors are constantly evolving, future officers must continuously improve in these matters and use their skills to make more effective and correct decisions.

As stated in the reports of NATO, the USA, and the European Union, it is vitally important for countries to understand the formation of these new technologies, to analyze their implications for defense and security, to work to take advantage of the opportunities they will offer, and to take measures to mitigate the risks they pose. The real issue in this regard is that as the nature of the threats and the war-fighting technologies that militaries will use to combat them evolve and change, it is necessary to determine the role of the human being and the necessary capabilities to work with these technologies in this new environment and to train personnel accordingly.

As stated in the studies conducted by the USA, with the development of technology, it is necessary to continuously improve the education system for future officers to adapt to rapidly changing situations. In this respect, officers need to be much better trained and more capable of managing and directing the country's military forces. With the spread of emerging and disruptive technologies, there will be a need for talented, strategically minded, critically thinking, and creative officers who are creative in the art and science of war, military professionalism, and deepening their knowledge of history.

With the latest advances in these technologies, leaders on the battlefield will make decisions in a short time, and they will create opportunities to increase the predictability and security of operations. A country's capacity to understand and take advantage of emerging and disruptive technologies in the military field depends on the availability of skilled, trained, and responsible officers. For this reason, it is important for future military leaders to:

- Understand the words and concepts behind emerging and disruptive technologies,

- Understand the current and potential future applications and capabilities of emerging and disruptive technologies, as well as their limitations and the problems they may create,

- Understand which emerging and disruptive technologies will have the greatest impact on national security and how they can be leveraged so that future military leaders can be effective decision makers,

- Understand which of the emerging and disruptive technologies may create vulnerabilities, concerns, and security issues (unpredictability, bias, ethics),

- Decide what measures should be taken to prevent potential adversaries

from gaining tactical, operational, or strategic advantage from emerging and disruptive technologies.

This article acknowledges that there are many possible solutions for future officers regarding these technologies, as has been noted in other published sources. The preferred solution will vary from school to school depending on the current curriculum, specialization, focus, instructor, and other factors. In this respect, the main purpose of the article is to contribute to the Turkish literature and to provide a basis for providing the first knowledge and skills to ensure the rapid adaptation of the leaders to the warfighting environment to manage these innovations under the conditions of great power competition between countries and disruptive technology. Ultimately, teaching future officers the basic knowledge and skills and how to think about these technologies will be critical to our nation's future economic and security success.

In conclusion, teaching future officers the basic knowledge and skills, and how to think about disruptive technologies that will change the battlefield environment, will be critical to the success of countries gaining an advantage over their enemies and achieving security success. In this context, since the conditions, war concepts and education systems of countries are different from each other, it is necessary to determine the perspectives of emerging and disruptive technologies and the subjects they can recommend to be added to the curriculum of military war academies for the future command level, with the evaluations to be made by the decision-making authorities and the managers of the relevant departments of the defense industry to ensure the adaptation of the officer school education systems to new technologies. As a result, it is necessary to determine what knowledge of these technologies should be obtained in order for future officers to be prepared for the effects of emerging and disruptive technologies on the battles of the future. However, considering that these technologies will constantly develop and change under today's conditions, it is evaluated that it would be appropriate to repeat these evaluations at certain intervals.

Araştırma Makalesi
Research Article
DOI: 10.54078/savsad.1667378

Harp Cerideleri ve Yerel Kaynaklar Işığında Ortaya Çıkarılan Cankurtaran Tepe Şehitliği: 13. Piyade Alayının 11-12 Nisan 1916 Bitlis Taarruzu

Cankurtaran Hill Martyrs' Cemetery Revealed in the Light of War Diaries and Local Sources: 13th Infantry Regiments' Bitlis Offensive April 11-12, 1916

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi
The Journal of Defence and War Studies

Oral ATEŞ
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Astsubay Meslek Yüksekokulu, Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölümü, Balıkesir, Türkiye.

National Defense University, Land Forces NCO Vocational School Humanities and Social Sciences Department, Balıkesir, Türkiye.

ÖZ

Bu çalışmada, Çanakkale Cephesi'nde muharebelerin sona ermesini müteakip Kafkas Cephesi'ne görevlendirilen 16. Kolordunun 5. Tümenine bağlı 13. Piyade Alayının 11-12 Nisan 1916 Bitlis taarruzu ve bu bağlamda Cankurtaran Tepe bölgesinde bulunan mezarların durumu harp cerideleri ve yerel kaynaklardan edinilen bilgiler kapsamında incelenmiştir. Çalışmada ulaşılan sonuçlar dikkat çekicidir. Üzerinden 109 yıl geçmesine rağmen durumu aydınlatılamayan mezarların hangi birliğe ait olduğu tespit edilmiştir. Harp cerideleriyle şehit olduğu belirlenen ve MSB kayıtlarında şehit olarak kaydı bulunmayan 13. Alay 1. Tabur Komutanı Binbaşı Mithat Bey, 2. Tabur Komutanı Vekili Binbaşı Cemal Bey ve 15. Alayda Tabur Komutanı olan Binbaşı Ali Şükrü Bey'in şehadeti gün yüzüne çıkarılmıştır. Yapılan bu tespit, tabur komutanlarının şahsi dosyalarının tekrar kontrol edilmesinin zorunluluğunu ortaya koymuştur. Bu araştırma sonrasında Bitlis Valiliğince jeolojik ve arkeolojik olarak desteklenecek bir çalışmayla da bölgeye bir şehitlik kazandırılacak, vatan savunmasında Çanakkale'de kahramanca savaştıktan sonra Kafkas Cephesi'nde canlarını feda eden şehitlerimizin hatırası yaşatılabilecektir.

Anahtar Kelimeler: 13. Alay, Bitlis, Cankurtaran Tepe, Karçinbaşı, Şehitlik.

JEL Kodları: Z00

Geliş Tarihi/Received 07.04.2025
Kabul Tarihi/Accepted 31.05.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 31.12.2025
Sorumlu Yazar/Corresponding author: Oral ATEŞ
E-mail: oralates67@gmail.com

Atıf/Citation: Ateş, O. (2025). Harp cerideleri ve yerel kaynaklar ışığında ortaya çıkarılan Cankurtaran Tepe Şehitliği: 13. Piyade Alayı'nın 11-12 Nisan 1916 Bitlis taarruzu, *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, *35*(2), 35-67.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

ABSTRACT

In this study, the 11–12 April 1916 Bitlis offensive of the 13th Infantry Regiment of the 5th Division of the 16th Corps, which was assigned to the Caucasus Front following the end of the battles on the Gallipoli Campaign, and in this context, the situation of the graves in the Cankurtaran Hill region were examined based on war diaries and information obtained from local sources. The results found in the study are remarkable. It was determined which unit the graves belonged to, whose status could not be clarified despite 109 years having passed. The martyrdoms of Major Mithat Bey, Commander of the 1st Battalion of the 13th Regiment, Major Cemal Bey, Commander of the 2nd Battalion, and Major Ali Şükrü Bey, Battalion Commander of the 15th Regiment, who were identified as martyrs in war diaries and who were not recorded as martyrs in the records of the Ministry of National Defense, were brought to light. This finding revealed the necessity of rechecking the personal files of the battalion commanders. After this research, a martyrs' cemetery will be established for the region following a geological and archaeological study to be supported by the Governorship of Bitlis, and the memory of the martyrs who sacrificed their lives on the Caucasus Front after fighting heroically in Gallipoli in the defense of the homeland will be kept alive.

Keywords: 13th Regiment, Bitlis, Cankurtaran Hill, Karçinbaşı, Martyrdom.

JEL Codes: Z00

Giriş

Çanakkale Cephesi'nin kapanmasıyla Başkomutanlık Vekâleti, bir kısım birlikleri Gelibolu Yarımadası'nın savunması için Çanakkale'de bırakmış, bir kısmını da yeni verilecek görevlere hazırlanması maksadıyla Trakya ve İstanbul bölgesine göndermiştir. 5. Piyade Tümenine bağlı 13. ve 15. Alaylar Trakya bölgesine, 14. Alay ise İstanbul'a intikal ettirilmiştir. Bir süre sonra diğer cephelerin takviye edilmesine karar verilmiş ve 5. Tümenin Halep çevresine gönderilmesi emredilmiştir. Bu kapsamda 13. Piyade Alayı da 24 Ocak 1916 tarihinde İstanbul'dan trenle Ulukışla istikametinde intikale başlamıştır (MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı [ATASE] Arşivi, Birinci Dünya Harbi Kataloğu, [BDH] Klasör [Kls.] 4449, Dosya [Dos.] 86, Fihrist [Fih.] 2-1; 5). Başkomutanlık Vekâleti, Rus birlikleri ve Ermeni çetelerin Muş ve Bitlis'i ele geçirmesinden sonra Van-Bingöl arasında bulunan birliklerin takviyesine karar vermiş ve 5. Tümen birlikleri yolda iken görev yeri değiştirilerek bu birliklerin Bitlis bölgesine gönderilmesini uygun görmüştür (ATASE Arşivi, BDH, 4449.86.2-1; Erikan, 2006, s. 161). Başkomutanlık Vekâleti verdiği bu emirle 3. Ordu

Komutanı'nın acil takviye isteğini karşılıksız bırakmamıştır.[1] 5. Piyade Tümenine de 28 Şubat 1916 tarihinde Resulayn'da toplanmasını ve Başkomutanlık emrinde olduklarını bildirmiştir (Genelkurmay Başkanlığı, 1993, ss. 127-128).

Bu bağlamda, 5. Tümenin Bitlis bölgesine ulaşan ilk ve öncü birliği 13. Piyade Alayı olmuştur. 14. ve 15. Alayların da bölgeye ulaşmasıyla birlikte taarruz hazırlıkları artırılmış; Bitlis istikametine yönelik şiddetli taarruzlar 10 Nisan 1916 tarihinde başlatılmıştır. Bu taarruzlar sonucunda 13. Piyade Alayının zayiatı çok olmuştur. Bu çalışmada 13. Alayın 11-12 Nisan 1916 tarihleri arasındaki muharebeleri öncelikle savaş esnasında tutulan harp cerideleri incelenerek ortaya konulmuştur. Bu bağlamda harp ceridelerinde kayıt altına alınmayan hususları tespit etmek üzere ikinci kaynak niteliğinde olan eserler, hatırat ve günlükler incelenerek sonuca ulaşılmıştır.

Çalışmada harp cerideleri birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Askerî tarih için vazgeçilmez kaynaklardan biri olan harp cerideleri, savaşlara dair sağladığı veriler bakımından oldukça önemlidir. Bu cerideler, sadece muharebeler hakkında değil; cephenin insanî unsurları da dâhil olmak üzere her alanına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Harp cerideleri, birlik komutanı tarafından görevlendirilen bir subay veya kâtip tarafından tutulmuştur. Muharebelerde yaşanan tüm olayların anlık olarak, olayın etkisi geçmeden yazılmasına özen gösterilen, yaşanan olayların nasıl geliştiğini, bir zafer veya mağlubiyetin nasıl meydana geldiğini anlamak üzere birliklere dair birçok konu hakkında veriyi sunan birinci el kaynaklardır. Bir muharebeyi anlatabilmek için muharebeye katılan birliklerin harp ceridesini incelemeden sonuca ulaşmak mümkün gözükmemektedir. Cerideler, gelen-giden emirler, raporlar, cephenin vaziyetini gösteren krokiler, cepheyi ziyaret eden üst düzey komutanlar ve ziyaretçilerin bilgileri, firar, ikmal, iaşe, teçhizat, cephede yaşanan iklim ve hava durumları gibi birçok konu hakkında bilgi vermektedir (Karataş, 2020, ss. 127-157). Ayrıca ceridelerin mülahazat (açıklamalar) bölümünde yazanlar da muharebeleri yorumlamak için ilave bilgiler sunmaktadır.

Çalışmanın cevaplamaya çalıştığı temel soru ise Bitlis ili Cankurtaran Tepe bölgesinde bulunan ve üzerinden 109 yıl geçmesine rağmen gün yüzüne çıkarılamayan şehitler ve şehit mezarlarının tespiti ile hangi birliğe ait olabileceğinin

[1] 3. Ordu Komutanı, Başkomutanlık Vekâleti'ne, Van Gölü ve Muş civarında bulunan Rus birlikleri ve Ermeni çetelerin en az üç piyade alayı, üç Ermeni taburu ile altı alay kadar süvariden oluştuğunu bildirmiştir. Rus birlikleri ve Ermeni çetelerin Bitlis'e taarruzu hâlinde, Van Gölü Güney Müfrezesi ile intikal hâlinde bulunan 13. Piyade Alayının bu taarruzu durduramayacağını ifade etmiştir. Harput yönüne ilerlemeleri hâlinde ise bu bölgede savunma yapan hiçbir birliğin olmadığını aktarmıştır. Bitlis, Harput ve Diyarbakır bölgesinin muhafazası için üç piyade alayına acil ihtiyaç duyulduğunu bildirmiştir (Genelkurmay Başkanlığı, 1993, ss. 127-128).

ortaya çıkartılması olmuştur.[2] Askerî tarih alanında yapılacak çalışmalara da katkı sağlayacak bu çalışmada bulunan sonuçlar Kafkas Cephesi askerî tarih yazımı açısından önemli bulgular sunduğu gibi bugüne kadar tespit edilen bazı bulgu ve olayların tekrar gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır.

13. Alayın Kafkas Cephesi'ne İntikali

13. Piyade Alayı, 24 Ocak 1916 tarihinde İstanbul'dan trenle hareket etmiş, sırasıyla Konya Ereğli, Pozantı[3], Resulayn, Diyarbakır istikametinden 2 Mart 1916 tarihinde Bitlis'in 20 km kadar güneyindeki Duhan[4] bölgesine gelmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 4445.67.4-19). İntikali boyunca bazı bölgelerde kara yürüyüşü de yapan 13. Piyade Alayının intikali, iklim şartları ve yolların dağlık, yer yer çamur ve bataklık olmasından dolayı çok zor şartlarda olmuştur. Bir taraftan da iaşe güçlüğü, salgın hastalıklar vb. nedenler intikali zorlaştırmış, Alayın zayiatının artmasına neden olmuştur (Ateş, 2023, s. 89). Alay, İstanbul'dan subay, astsubay ve erlerden oluşan 3.032 mevcutla intikale başlamış, Bitlis bölgesine geldiğinde hazır mevcudu 2.470 kişiye düşmüştür (ATASE Arşivi, BDH Kls. 5513, Dos. H-3, Fih. 10).

20 Şubat 1916 tarihinde Rus birlikleri ve Ermeni çeteler, iki piyade alayı ve iki süvari alayı kadar kuvvetle bölgeyi savunmakla görevlendirilen Van Gölü Güney Müfrezesinin Tatvan'daki birliklerine, bir piyade alayı ve bir süvari alayı kadar kuvvetle de Muş'tan Rahova Boğazı istikametinde taarruza geçmiştir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.), 510-26.; BOA, DH. ŞFR., 510-60). Rusları ve Ermeni çeteleri bir gün süren bu taarruzlarla Rahova Boğazı'na kadar ilerlemiş, Ahlât işgal edilmiş, Başhan bölgesindeki Van Gölü Güney Müfrezesi ise Rus taarruzlarına karşı koymuştur. 21 Şubat 1916 tarihinde Ruslar ve Ermeni çeteleri geri çekilmek zorunda bırakmıştır (İlter, 2007, s. 88). 3. Ordu Komutanı Bitlis Boğazı'nın önemi nedeni ile Duhan bölgesine gelen 13. Alay Komutanı'na *"Bitlis Boğazı'nı tek bir er kalıncaya kadar kapamakla görevli*

[2] Söz konusu muharebelerin yaşandığı bölgede bulunan mezarların daha önce yapılan bir çalışmada 13. Alaya ait olabileceği değerlendirilmiş, ancak bu mezarların durumunun tam tespitinin harp ceridelerinin detaylı incelenmesiyle ortaya çıkarabileceği belirtilmişti (Ateş, 2023, s. 14; 234). Bu çalışmada ise önce 16. Kolordu ve 5. Tümenin, akabinde 13. Alayın harp cerideleri incelenmiş, harp ceridelerine göre 13. Alayın muharebeleri ortaya çıkarılmış ve sonuca ulaşılmıştır.

[3] İstanbul'dan Kafkas Cephesi'ne intikal eden birlikler, Haydarpaşa'dan Ulukışla veya Pozantı İstasyonu'na oradan da Resulayn, Erzincan ve Malatya üzerinden günlük kapasitesi 5 veya 6 trenden ibaret olan hatlarda intikal etmişlerdir. Kapasitesi az ve kısıtlı imkânlarla oldukça eskimiş olan bu trenlerle taşınan bir tümen, İstanbul'dan Ulukışla'ya 10 günde ancak ulaştırılabilmiştir. Birlikler, demiryolunun son noktasında trenden indikten sonra da yaklaşık 10 ila 40 gün arasında süresi değişen bir kara yürüyüşü yaparak cephedeki yerlerine ulaşmıştır. Amanos ve Toros tünelleri de bu süreçte tamamlanamadığından sadece dekovil hattı işletilebilmiştir. Bu tünellerin yapımına 1914 yılında başlanmış ancak Eylül 1918'de bitirilebilmiştir (Çakmak, 2005, s. 306; Belen, 1964, s. 73).

[4] Bitlis'in Merkez ilçesine bağlı bucak merkezi. Bugünkü adı Sarıkonak (Bitlis Valiliği, 1973, s. 256).

olduklarını" bildirmiştir. 13. Alayın 3. Taburu Çapakçur Müfrezesi emrine (Bingöl) görevlendirilmiş, 13. Alay 1., 2. ve 4. Tabur olarak üç taburlu Bitlis cephesine intikaline devam etmiştir (Genelkurmay Başkanlığı, 1993, ss. 209-210).

03 Mart 1916 tarihinde Bitlis'in işgal edilmesinden sonra 5. Tümen, şehrin Rus işgalinden kurtarılması maksadıyla 10 Mart 1916 tarihinden itibaren Diyarbakır'dan Bitlis istikametinde ilerleyerek taarruz hazırlıklarına başlamıştır. 5. Tümenin taarruz hazırlıklarını yaptığını öğrenen Rus birlikleri ve Ermeni çeteler, Mutki bölgesindeki mevzileri tahkim ve ele geçirerek hazırlıklarını artırmıştır. 5 Nisan 1916'da Bitlis'in 20 km kadar batısındaki Mutki bölgesini ele geçirseler de bölgeyi savunan Hacı Musa Bey gönüllüleri Mutki'yi tekrar geri almıştır. 13. Alay, Mutki'nin hâkim tepelerini ele geçirerek Bitlis'e taarruz için ilerlemeye devam etmiştir (ATASE Arşivi, 4466.H-16.1-3a; 1-4; 1-4a; 1-5; 1-5a; 1-6; 1-6a; 1-7).[5] 07 Nisan 1916 tarihinde Rus birlikleri ve Ermeni çetelerin 6 piyade taburu ve birkaç bölük kuvvetinde süvari birliğinden ibaret olduğu anlaşılmıştır (ATASE Arşivi, 4805.H-15.1).

13. Piyade Alayının 11 Nisan 1916 Bitlis Taarruzu

5. Piyade Tümeni, 8 Nisan 1916'da hazırlıklarını tamamlamış ve Bitlis'e yönelik bir taarruz planı oluşturmuştur. Bu plana göre, 13. Piyade Alayının Deliklitaş üzerinden Bitlis istikametinde taarruza geçmesi öngörülmüştür. Tümen Komutanı Alaylara, özellikle ileri karakol görevi alacak birliklerin emniyetine önem verilmesini, Rus birlikleri ve Ermeni çetelerin karşı taarruza girişebileceğini belirtmiştir. Uyku ve tembelliğin kazanılacak zafer yolunda en büyük düşman olduğu konusunda birlikleri ikaz etmiştir. Bugüne kadar vermiş olduğu emirlere riayet edilmesini, kendisinin 14. Alay bölgesinde Berane Tepeleri'nde olacağını, tüm silah arkadaşlarının son derece müteyakkız, daima cesur ve Allah'a mütevekkil olmalarını bir kez daha emretmiştir. 8 Nisan 1916 tarihinde Hacı Musa Bey, Kerp[6] üzerinden Ruslar ve Ermeni çetelerin zaman zaman topçu atışları yaptığı, milislerin mühimmatının kalmadığını bildirmiştir. Tümen Komutanı'nın bu durumu Kolordu'ya bildirmesi üzerine 16'ncı Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, Sason ambarından 50 sandık mühimmat gönderilmesini emretmiştir (ATASE Arşivi, 4805.H-15.1).

Ancak taarruz emrinin birliklere geç ulaşması nedeniyle harekât 9 Nisan 1916 tarihine ertelenmiştir. 9 Nisan 1916 sabah saatlerinde başlatılan taarruz, olumsuz

[5] Dinî nüfuzlarını kullanarak, bulundukları bölgelerde etkili olan ve devletin yanında yer alan aşiretlerin oluşturdukları milis ve gönüllü birlikler Ruslarla mücadelede önemli katkıları sağlamıştır. 13. Alay sorumluluk alanında Mutki bölgesinde Hacı Musa Bey'in katkıları çok olmuştur. Nizami birliklerin sayıca Rus kuvvetlerinden az olduğu bazı bölgelerde sadece gönüllü milisler görev yapmıştır (Ateş, 2023, ss. 160-170).

[6] Bitlis'in Merkez ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Konuksayar (Bitlis Valiliği, 1973, s. 254).

hava koşulları ve arazinin zorlukları nedeniyle çok ağır bir şekilde ilerleyebilmiştir. Rus birlikleri ve Ermeni çetelerinin Sindiyan, Perhant,[7] Merkük[8] ve Kerp hattında bulunduğunu, Rusların iki piyade alayı ve bir süvari alayı kadar kuvvette olduğunu belirtmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 4466.H-16.1-4a).

Tümenin 13. Alaya tahsis ettiği cephe, Bitlis Deresi ve Muş yolu arasında yaklaşık 8 kilometrelik bir bölgeden meydana gelmişti. Alayın, taburlarına bir emir gönderip cevabını alması en az 12 saati buluyordu. Bu cephe zor bir arazi yapısına sahip olmakla beraber dağlık bir bölgeydi. 10 Nisan 1916 tarihinde 13. Alay, Tümenden aldığı emirle karşısındaki Rus kuvvetlerine taarruza başlamıştı. Alayın cephesinin sağ kanadındaki 4. Tabur ve merkezde bulunan 2. Taburun şiddetli taarruzlarıyla Rusların mevzilerine saat 12.00 sularında yaklaşılmıştı. 2. Tabur bölgesinde muharebeler çok şiddetli olmuş, bölükler düşman siperlerini ele geçirdikten sonra Rusların karşı taarruzuna karşılık ikinci defa süngü hücumuyla mevzilere yerleşmişti. Rus birlikleriyle Türk birliklerinin arasındaki mesafe 50 ile 300 m arasında değişmekteydi. Alayın sol kanadında beş bölükten oluşan 1. Tabur ise Tatvan ve Muş istikametinden gelen Rus birlikleri ve Ermeni çeteleriyle muharebe ederek Bitlis istikametinde taarruzla ilerliyordu (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.27).

13. Alayın 2. Tabur Komutanı Vekili Binbaşı Cemal Bey, 13. Alay Komutanlığına 11 Nisan sabahı 04.20'de gönderdiği raporda, yarın sabah şafak vakti ile başlayacak harekâtta Rus birlikleri ve Ermeni çetelerin sol taraftan birliğini çevirme ihtimalinin olduğu, Taburunun cephesini çok genişleten 1. Taburu takip edemeyeceğini ve büyük tehlike yaşanabileceğini bildirmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.13). 13. Alay Komutanı Kaymakam Ali Rıza Bey[9], gerçekleştirilecek taarruz ile ilgili 1. Tabur Komutanı Mithat Bey'i aldığı muharebe düzeni konusunda gönderdiği raporda şu cümlelerle ikaz etmiştir:

> Düşmanın vakit kazandığı sol taraftan takviye aldığı biliniyor. Size defeaten yazdım, çok açıldınız, 2. Tabur ile aranız çok açıktır. Bir alayın, bir taburun cephesini düşünmediniz, her noktada zayıf kalmamıza sebep oldunuz. Hâlâ cenahınızı uzatmaya genişletmeye uğraşıyorsunuz, o tarafa değil, sağ cenaha yanaşıp o tarafa karşı kuvvetle, kuvvetli ihtiyat bulundurarak sağdaki sırtta da mevzi alacaktınız. Size verdiğim istikametteki köyde hiçbir vaka yoktu. Serian bu hatayı tamire çalışınız ve intizamlı raporunuzu istiyorum. Vaziyetinizi de sırayla

[7] Bitlis'in Merkez ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Kireçtaşı (Bitlis Valiliği, 1973, s. 254).
[8] Bitlis'in Merkez ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı İçmeli (Bitlis Valiliği, 1973, s. 254).
[9] Yarbay Ali Rıza Bey (1305-P.16) 1869 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1886 yılında girdiği Harp Okulu'ndan 28 Mayıs 1889'da teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. 29 Kasım 1914 tarihinde 13. Alay Komutanı olarak tayin edilmiştir. Vefat tarihi bilinmemektedir (Genelkurmay Başkanlığı, 2009a, ss. 90-91).

> bildirin. 2. Tabur ile aranızdaki Kürtlerin çekildiğini Cemal Bey haber veriyor, aranız büsbütün açıktır, tekrar ihtar ediyorum sola açılmaktan ise sağ tarafa yanaşıp elinizde kuvvetli ihtiyat bulundurunuz. Sol cenahta kuvvetli ihtiyat bulundurursanız bu cihette gelecek düşmana karşı mukavemet edersiniz. … Verilen emirleri icra etmiyorsunuz. Kendi bildiğinizi yapıyorsunuz. İrtibat sağda olduğuna göre hareket edecektiniz. Hatanızın serian tamiri vusulü cenahınızın muhafazası elzemdir. (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.13)

Bu rapordan, 1 ve 2. Taburlar arasında bulunan gönüllü milis birliklerinin çekildiği ve iki taburun arasındaki açıklığın 2. Tabur Komutanı'nı endişelendirdiği anlaşılmaktadır. Rus birlikleri ve Ermeni çetelerin Muş istikametinden takviye aldığı yönünde gelen istihbarat bilgileri de Alay Komutanı'nı tedirgin etmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 4805.H-15.7; 8). 1,5 saat sonra Alay Komutanı Ali Rıza Bey, 1. Tabur Komutanı Binbaşı Mithat Bey'e aşağıdaki raporu göndermiştir:

> Gece aldığım raporlarınızda da sol cenahınızın temdit edildiği anlaşılıyor, hatalı vaziyete giriyorsunuz, büsbütün açılmaya sebep oluyorsunuz, bilakis size verilen emir sağdaki tabura yanaşmak sol cenahınızı geriye doğru kırarak yan tarafınıza karşı kuvvetli bulunmak elinizde laakal iki bölük ihtiyat bulundurarak Cemal Bey ile aranızda açık kalmamalıdır. Daha nasıl yazayım. (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.13)

13. Alay Komutanı'nın tüm uyarılarına rağmen Alayın cephesi istenilen duruma gelememiştir. 1. Tabur sağ tarafa yanaşamamıştır. Alay Komutanı 5. Tümene bildirdiği raporda; karşılarında düşman kuvvetinin takviye aldığını ve mevcudunu bir kat daha arttığını, bazı noktalarda aralarındaki mesafenin 200 m ve daha az olduğunu, Alayın sol tarafından bulunan 1. Taburun tekrar eden emirlerine rağmen cephesini uzattığını, muharebenin tüm şiddetiyle devam ettiğini bildirmiştir. Alayın ihtiyatının sadece bir bölükten ibaret olduğunu, acil ilave kuvvete ihtiyaç duyulduğunu, son aldığı raporlara göre tabur komutanlarının birer bölük kuvvetinde dâhi ihtiyatlarının kalmadığını ifade etmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.13).

11 Nisan 1916 tarihinde 09.30-10.30 saatlerinde birliklerden gelen raporlara göre, taburlara birkaç gündür ikmal yapılamamış, erlere iki gündür ekmek dahi verilememiştir. Birliklere un ikmali yapılabilse dâhi ekmek yapacak odun da kalmamıştır. Askerlerde hastalıklar da görülmeye başlamıştır. Zayiat veren birliklere, bir ölçüde personel ikmali yapılabilmiştir. Mühimmat eksiği de muharebeleri aksatmaya başlamıştır. Ruslar ve Ermeni çetelerle 2. Taburun siperleri arası mesafesi 100 m'ye kadar düşmüştür (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.14; 4805.H-17.1).

Binbaşı Mithat Bey, 11 Nisan saat 11.50'de 13. Alay Komutanlığına gönderdiği

raporda karşısındaki düşmanın iki alay kuvvetinde olduğunu, bir gün önce gönüllü milislerin taburun sol tarafından çevrildiği haberini yayarak ortalığı karıştırdığını, sol cenah ve cephe gerisinde boş yere mühimmat harcadıklarını belirtmiştir. Bu durumun Taburunu mühimmatsız bıraktığını, Tabur cephesinin çok geniş olduğu için her yere yetişmekte zorluk çektiğini, geriye kaçan, firar eden askerlerin kurşuna dizileceğinin emrini birliklerine tebliğ ettiğini aktarmıştır. Gönüllü milisleri de şiddetle ikaz ettiğini bildirmiştir. Bölükler hâkim noktaları zapt etmek için taarruzların devam ettiğini, karşısına çıkacak fırsatları kaçırmak istemediğini belirtmiştir. 1. Taburun bölüklerinin mevcudu 40 kişiye kadar düşmüştür. Bu durum, 1. Taburun vaziyetine ve cephesine bakmaya gelen 5. Tümen Erkân-ı Harbi Hidayet Bey ile Tümen mülhakı Fahri Efendi'ye Binbaşı Mithat Bey tarafından gösterilmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.15).

5. Tümen heyetinin tespitleri üzerine Tümen Komutanı, 15. Alayın 2. Taburunu 13. Alayın ihtiyatı olarak görevlendirmiş, bazı bölüklerin dere içinde ve yamaçlarda olduğunun tespit edildiğini, bu bölüklerin tepelere çıkarılması gerektiğini emretmiştir. Rusların 1. Tabur bölgesine taarruz edeceği değerlendirildiğinden ihtiyat taburunun da sol tarafa yakın bulundurmasını bildirmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 4805.H-15.9). Ayrıca ihtiyatın çok zaruri olmadıkça kullanılmamasını, Rus birlikleri ve Ermeni çetelerin sürekli takviye aldığını, askerlerin ise hasta olduğundan taarruzun istediği gibi ilerlemediğini, 13. Alaya en kısa zamanda Deştok Tepesi'nin şarkındaki yüksek sırtı ele geçirerek Bitlis'e taarruz etmesi gerektiğini emretmiştir. Bu suretle emrin alınmasından iki saat sonra Alayın taarruzunun muvaffakiyete ulaşacağını umduğunu belirterek Tümene harp raporunun geceden evvel ulaşmasını beklediğini bildirmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.16).

13. Alay Komutanı, Tümen Komutanı'ndan aldığı emir üzerine 11 Nisan saat 13.35'te Binbaşı Mithat Bey'e verdiği emir şu şekildedir:

> Şimdi Fırkadan aldığım emirle Alayımız hemen taarruz edip Bitlis'i zapt edecektir. Her türlü müşkülatı iktiham et. Zabıtan ve efradına talimat ver. Kıtaat mütemadiyen sağ ileri yani Cemal Bey taburuna yanaşmak üzere cephesindeki düşmanı tart edip ilerleyecektir. Siz Cemal Bey'in harekâtına mâni olmayın. Cemal Bey Bitlis'e pek yakındır. Onun mevziini sükût ettirecek sizsiniz. Evvela O hücuma kalkarsa ve düşman diğer taraftan sıkıştırılmazsa Alay perişan mucip olur. Sol cenahını muhafaza et. Tekrar ediyorum diğer kıtaat yerinde kalsa bile sende Cemal Bey'e sağ cenahını yanaştırarak Cemal Bey'in cephesindeki düşmanın arkasına düşmek üzere cephendeki düşmanı tart eyle. Taarruz edeceksin. Size harekâtın tevaffuk ettiğine dair bir emir vermedim. Daha önce verdiğim emir gereğince ilerleyip cepheniz ilerisindeki düşmanı tart ile Bitlis'i sukut ettireceksiniz. Bu şeref size aittir. (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.16)

Rus birlikleri ve Ermeni çetelere en yakın bölgede olan 1 ve 2. Taburların, harekâtı icra etmek için lojistik açıdan yetersiz durumları, personel eksiği, mevzilere askerlerin yerleştirilmesi ve gönüllü milislerin nizami birliklerle beraber hareket etmemesi gibi konularda sıkıntı yaşadıkları harp raporlarından anlaşılmaktadır. Bu hususların Alay Komutanı tarafından Tabur Komutanlarına yerinde gösterilip aksaklıkların düzeltilmesi gerekirken bu kritik bölgelere Alay Komutanı Kaymakam Ali Rıza Bey'in hiç gelmemesini, arazi üzerinde harekâtın değerlendirilmesi, koordinasyon vb. faaliyetlerin icra edilmemesinin emir komuta zafiyeti oluşturduğunu söylemek mümkündür.

11 Nisan 1916 tarihinde 13. Alay, Bitlis'e şiddetli taarruzuna devam etmiş, 1 ve 2. Taburlar hem taarruz edecek hem de sağa yanaşacak şekilde hareket etmeye gayret göstermiştir. 15. Alayın 2. Taburundan bir bölük taarruza katılacak, iki bölük de ihtiyatta kalacak şekilde planlama yapılmıştır. Saat 15.30 olduğunda düşman sol tarafını iyice takviye etmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 4805.H-15.9). 13. Alay 4. Tabur Komutanı Binbaşı Yusuf Ziya Bey, 11 Nisan 1916 tarihinde 18.45'te Alay Komutanlığına gönderdiği raporda, Rus birlikleri ve Ermeni çetelerin tabur cephesine bir taarruz gerçekleştirmesinin mümkün olmadığını, 15. Alay mitralyöz ve top atışlarıyla onları ateş altında tutmakta olduğunu bildirmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.16).

11 Nisan 1916 tarihi saat 19.00'da Mithat Bey, karşısındaki düşman birliklerinin bir taburdan fazla olduğunu bildirmiştir. Raporunda Alay Komutanı'nın sabah 04.20'de yazdığı emre cevaben şu ifadelerle bulunduğu durumu ve düşüncelerini aktarmıştır:

> Sol cenahımızı kırarak ve sağ cenahımı takviye ederek düşmana bir tazyik yapılabilirse de solumuz yan ateşine maruz kalacağı gibi sağ cenahımızda düşman top ateşi altında bulundurmaktadır. Bu vaziyet alınınca sol tarafım açık kalarak düşmanın yanımızı çevirecektir. Toplu bir vaziyet almak isterim bu benim için daha iyidir. Fakat çevrilmekte vardır. Cephem vasidir. Tehlike mevcuttur (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.16).
>
> Çünkü nereden geleceği belli değildir. 2. Taburla irtibatımız vardır. Hem sağa yanaşayım ve hem de sol cenahımı muhafaza edeyim emri veriliyor, defeatle arz ettiğim vecihle aynı zamanda cephenin genişliği hasebiyle her ikisini icraya kâfi gelmiyor. ... Emirlerinizi harfiyen ifa ediyorum. Ve ettim de. Sol cenah korkusuz bu tertibatı almakta. Bize Kerp'te saklananları Mutkililere de sordum düşman olduğunu söylüyorlar, fakat şimdiki tuttuğum mahallerin daha açığından düşmanın geçip bizi çevirmesi ihtimalinden uzak değildir. Bunun içinde benim kuvvetim müsait değildir. Aşiretlerde kaçıyor. Bunlardan da istifade kabil değildir. Topçu ve mitralyöz bulunacak olursa burada bir iş görülebilir. Emir

buyurulursa bir saat zarfında toplu nizam alır ve daha ziyade sağa yanaşırım. (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.17)

1. Tabur devam eden taarruzları sonucunda 2. Bölüğü ile Hartiko (Yücebaş) Dağı'nı ele geçirmiş ve Kümüs Deresi'ne hâkim olmuştur. Rusların top ve mitralyözleriyle ateş üstünlüğü devam etmiş, Mutki bölgesinde sol kanattan devamlı 1. Taburu ateş altına aldığından, taarruz arzu edilen hızıyla yapılamamıştır (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.17). Tüm bu zorluklara rağmen 11 Nisan 1916'da 13. Alay tarafından Sürüm ve Kerp, Rus birlikleri ve Ermeni çetelerden geri alınmıştır (Genelkurmay Başkanlığı, 1993, s. 218). Tümen Komutanı Albay Refet Bey,[10] bu muharebelerle ilgili 16. Kolordu ya gönderdiği raporunda, Merkük-Sürüm hattının 21 saat süren muharebeden sonra ele geçirildiğini, Merkük hattı mevzilerinin sabaha karşı ve süngü hücumuyla yapılan muharebeler sonucunda alındığını bildirmiştir (5'inci Tümen Komutanlığı Tarafından 16'ncı Kolordu Komutanlığı'na Gönderilen 11 Nisan 1916 Tarihli Harp Raporu, 2017, s. 67).

11 Nisan 1916 tarihi saat 22.15'teki harp raporlarına göre 14. Alay, Savur Kalesi ile Meydan Tepe'nin şark kısmını ele geçirmiş, 15. Alay, 14. Alay ile takviye edilmiştir. Tümen Komutanı 13. Alaya, 15. Alayın 2. Taburu hariç olmak üzere bütün ihtiyatlarını Deştok Tepesi'nin şimal şarkındaki yukarı hattı almak üzere görevlendirmesini istemiştir. Bu tepeyi alması durumda hem düşman hattını yaracak hem de sol cenahındaki taburuyla irtibatı tesis edebileceğini, aynı zamanda taarruz başarılı olursa 13. Alayın sağ cenahı da 15. Alay ile birlikte Bitlis istikametinde ilerlenebileceği değerlendirmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.17).

13. Alayın taarruzu 5 gündür istenildiği şekilde ilerleyememiştir. Alayın karşısındaki Rus birlikleri ve Ermeni çetelerin sayıca üstünlüğü, birliklerin bulundukları mevkilerin çoğunlukla alçakta kalması ve hâkim tepelerde bulunan top ve mitralyözler Ruslara ateş üstünlüğü sağlamıştır. Ayrıca Alay cephesinin olması gerekene göre çok geniş olması ve gönüllü milislerin disiplinsiz hareketleri ayrıca cephede düzen alınmasını aksatmıştır. İaşe ve mühimmat yetersizliği de askerlerin moral ve motivasyonunu olumsuz etkilemiştir. Alay Komutanı'nın harekâtı çok kritik bir mevkide ve Rusların her yönden üstün olduğu 1. Tabur bölgesinden yönetmemesi veya o bölgede alınacak tedbirleri yerinde göstermemesinin harekâtın aksamasına neden olduğunu söylemek mümkündür.

[10] Tuğgeneral Refet Küçük (1313-P.9) İstanbul'da doğmuştur. 15 Nisan 1895 tarihinde girdiği Harp Okulu'ndan 1897 yılında teğmen, devam ettiği Harp Akademisi'nden de 2 Şubat 1901 tarihinde kurmay yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. 1916 yılı başlarında 5. Tümen Komutanı olarak atanmıştır. 1917 yılında Samsun ve Havalisi Komutanı olarak tayin edilmiştir. 25 Eylül 1917'de emekli olmuştur. 28 Aralık 1932'de vefat etmiştir (Genelkurmay Başkanlığı, 2009b, ss. 386-387).

13. Piyade Alayının 12 Nisan 1916 Bitlis Taarruzu

Albay Refet Bey, 13. Alaya gönderdiği emirde, Alayın bu gece gereken hazırlıkları yaparak 12 Nisan 1916 tarihi sabah saat 4.30'dan itibaren taarruzla ilerleyebildiği takdirde en büyük şerefin kendisine ait olacağını belirtmiştir. Cümlelerine şu şekilde devam etmiştir:

> Taarruzlara muvakkiyetin durmakla değil en küçük fırsattan bile istifadeyle daima ilerlemekle olduğunu bilcümle silah arkadaşlarıma teveccüh ederim. En küçük bir mâni karşısında durmak hem efradı şedaiye havdiyey maruz bırakır ve hemde serbestiye harekâtı düşmana verir ki bu da manevraya âdemi kabileyitin en bahir bir numunesi demektir. … Sizin de iş bu vesayete tevfikan hareketle muvaffak en büyük şerefi ihraz etmenizi cenabı haktan temenni eylerim. (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.17; 18)

13. Alay, emrin alınmasına müteakiben ihtiyat bölükleriyle taburlarını takviye etmiştir. Gün batımına kadar 15. Alay cephesindeki düşmanın yan ateşinde ilerlenecek noktaya kadar ilerlemeyi, 1. Tabur bölgesine verilen ihtiyat bölüğü ile de uygun şartlar oluşursa bomba baskını yapılacağı planlanmıştır. Aşiretlerden oluşan gönüllü milisler mühimmatlarının kalmadığını ileri sürerek emir verildiği hâlde 16.00'dan sonra taarruza geçmemiştir. Bu olay üzerine milislerin ağaları çağrılarak gereken nasihat ve ikazlar yapılmıştır. Sabah 04.30'da başlaması planlanan taarruza katılacakları tekrar belirtilerek, mühimmat ikmali yapılmış ve görev yerlerine gönderilmiştir. Uzun zaman alan uğraşlardan sonra Deştok Dağı'nın tepe noktasına yakın bölgeye ve 2. Taburun sağ cenahına bir mitralyöz çıkarılıp yerleştirebilmiştir. 13. Alay, Deştok Dağı'na hayvanlarla top çıkarmanın imkânı bulunmadığından taarruz saatine kadar uğraşıp asker sırtında top çıkarmaya gayret etmiş, sahra toplarını gereken yerlere mevzilendirmiştir. İhtiyat olarak gönderilen 15. Alayın 2. Taburu 13. Alay bölgesine gelmiş, bir ihtiyat bölüğünü Deliklitaş şimalindeki Çenkuris Dağı'na Merkük Deresi ve Boğaza hâkim olan noktaya, iki bölükte daha geride Deliklitaş şimalindeki ağırlıkların bulunduğu bölgeye yerleştirilmiştir. Alay Komutanı, 4. Tabur Komutanı'na verdiği emirde, 15. Alayın sağ kanattan ilerleyeceğini belirterek, yarın sabah saat 04.30'da başlayacak taarruza en geç saat 05.00'e kadar iştirak etmesini bildirmiştir. Ayrıca, Bitlis'e hâkim sırtlara ulaşılıncaya kadar, Bitlis Deresi'nin batı yamacından taarruzun sürdürülmesini belirtmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.18).

11 Nisan 1916 gecesi Ruslar ilave kuvvetlerle takviye almış, cephesini güçlendirmeye devam etmişti. 1. Tabur bölgesinden gelen raporlara göre siperlerden çıkan asker vuruluyordu. Bu husus aynı gün öğleden sonra Alay bölgesine gelen Tümen Erkân-ı Harbiyesine bildirilmişti. Ayrıca bu koşullar altında taarruzun başarılı olamayacağı da heyete ifade edilmişti. Bu bildirilen hususların

aksine Tümen Komutanlığından Alay Komutanlığına taarruza devam edileceği yönünde emir verilmişti (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.18).

Tümen Komutanı Albay Refet Bey, 12 Nisan 1916 saat 01.30'dan sonra gelen harp raporlarından Rusların takviye alarak 13. Alayın sol kanadına şiddetli taarruzla saldırdığını öğrenmesi üzerine 13. Alay bölgesine harekâtı yönetmek üzere yola çıkmıştır. 14. Alay Komutanı'na kendi yerine Perhant sırtlarına Tümen komuta yerine gelmesini emretmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 4805.H-15.11).

12 Nisan 1916 tarihinde saat 04.00'da 1. Tabur K. Mithat Bey'in raporuna göre, Rus birliklerinin ilave süvari ve piyade birliğinden oluşan 400 nefer ile Kerp'e gelmekte olduğu ve yaklaşma istikametlerinin kendisine Mutki Aşireti tarafından bildirildiği anlaşılmıştır. Bu istikamete karşı 15. Bölük görevlendirilmiştir. Mutkililerin talebine karşılık Muhammet Sadık Aşireti'ne mühimmat ikmali yapılmıştır. Mithat Bey, Rus birlikleri ve Ermeni çetelerin arkadan çevirme ihtimalinin bulunduğu, ilave kuvvet ihtiyacının olduğunu Tümen Komutanlığına bildirmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.19). Tümen Komutanı, saat 05.00 sularında 13. Alay merkezine ulaşmıştır (ATASE Arşivi, BDH, 4805.H-15.11).

13. Alay sabahın aydınlanmasıyla taarruza başlamak istediyse de Rusların top, mitralyöz ve şiddetli piyade tüfeği atışlarından ilerlemeleri mümkün olmamıştır. 1. Tabur Komutanı Binbaşı Mithat Bey, Rusların tüm kuvvetleriyle üzerlerine geldiğini gönderdiği harp raporlarıyla bildirmiştir. Tümen Komutanı 13. Alaya, 12 Nisan 07.45'te taarruza devam edileceğini, Rusların Papşen[11] sırtlarından Kerp'e doğru ilerlemekte olduğunu, yaklaşık dört saat sonra 1. Tabur bölgesinde olacağının haberini vermiştir. 13. Alaya takviye giden 15. Alayın 14. Bölüğü de Merkük Deresi'nde Rusların ateşine maruz kalarak ağır zayiat vermiştir (ATASE Arşivi, BDH, 4805.H-15.12).

12 Nisan saat 06.10 itibariyle harekât tüm şiddetiyle devam etmekteydi. Taburlar saat 04.30'da taarruza başlamış ancak şiddetli Rus ateşleri altında ilerlemeleri mümkün olmamıştır. Bu hususu Alay Komutanı'na bildirmeleri üzerine Alay Komutanı, saat 05.30'da şiddetle taarruza devam edilip Bitlis'e hâkim sırtların ele geçirilmesini ve Bitlis'in zapt edilmesini tekiden emir vermiştir. Gece 03.00'de 2. Tabur bomba ile bir baskın teşebbüsünde bulunulmuş ise de başarılı olamamıştır. Sahra topçu birlikleri Perhant Tepesi'nin en üst noktasına yakın bir bölgeye konuşlandırılmıştır. Topçu unsurlarının diğer kısmının, Sivrikayalı Tepe'nin kuzey cihetinde yol olmadığından henüz o noktaya çıkarılması mümkün olamamıştır. Mitralyözler ise Sivrikayalı Tepe'nin kuzeyinde avcı hattına yakın mevziiye yerleştirilmiştir. Alay karargâhı, Sivrikayalı Tepe'nin kuzey yamacında harekâtı sevk

[11] Bitlis'in Merkez ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Yumurtatepe (Bitlis Valiliği, 1973, s. 254).

ve idare etmekte, 15. Alay 2. Tabur da Sivrikayalı Tepe'nin kuzey yamacının gerisinde, bir bölüğü de Deliklitaş kuzeyinde Hamiçöz[12] köyü güneyinde Çenkirus Dağı'nda ihtiyat olarak konuşlanmıştır. Tümen Komutanı taarruzların tüm şiddetiyle devam etmesini, Rus birlikleri ve Ermeni çetelerin yer yer geri çekildiğini, birlikler ufak bir ateş karşısında dâhi tereddüt ederse veya durursa Ruslara zaman kazandırıldığının bilinmesinin emrini saat 06.30'da 13. Alaya vermiştir. Muharebe sahasından gelen raporlar harekâtın istenildiği gibi gitmediğini göstermiştir. 2. Tabur K. Vekili Binbaşı Cemal Bey, cephesinden ilerlenemediği, siperden çıkan efradın biraz ilerleyince vurulduğunu saat 07.20'de 13. Alay Komutanlığına bildirmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.19). 2. Tabur K. Vekili Binbaşı Cemal Bey'in bu raporuna Alay Komutanı düzenleyici emrini tekrar aşağıdaki cümlelerle vermiştir:

> Sağ cenahınızda mürettep bölüğün gerisinde topçu ve sivri kayanın civarında da mitralyözler vardır. Haber gönderin bunlar icra edeceğiniz hücumu teshil etsinler. Hangi taraftan tazyik görüyorsan o noktaya ateş etmelerini söylersin. Hücumu ihzar edip düşmanı tart ile muvaffak olmaya gayret edesin. Buna çare tertip düşünmek lazım gelir. Alay K. dua edip muvaffakiyeti size temin edemez. Her iki cenahınızdaki taburlar bidayet gösteriyorlarsa sizin hücumunuzu teshil etmek için onlara emir verdim. Tabur K. ları ile daima muhaberede bulunmaklık lazımdır. Alacağın haberleri terassudan tek neticesini rapor saatinde bana bildir. Fırka bizden rapor bekliyor. Alay Karargâhının yerini emir ver tarif etsin, sizde Mithat Bey'e haber gönderin. Bu vaziyette bir müddet iş bu cephede kalırsak düşman kuvveti imdadiye alır bizi berbat eder. Düşmana kuvvet gelmeden ve görüyorsanız sizden zayıftır. Bu işi başa çıkarmaya gayret edilmelidir. Fırka hiçbir özür kabul etmiyor. Bitlis'e hâkim sırtların elde edilmesiyle Bitlis'in zaptını emrediyor. Alay Komutanının vazifesi kıtaata mıntıkalarını tayin etmektir. Muzafferiyeti temin ise tabur komutanlarındadır. (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.20)

Alay Komutanı Kaymakam Ali Rıza Bey'in verdiği emir dikkat çekicidir. Alay Komutanı'nın, *"Alay Komutanının vazifesi kıtaata mıntıkalarını tayin etmektir. Muzafferiyeti temin ise tabur komutanlarındadır"* gibi bir düşüncede olması Tabur Komutanlarını yalnız bırakmaktadır. Şöyle ki; arazi üzerinde mevziilerin seçilmesi, tahkim edilmesi, topların gözetleme yerlerinin araziyi en iyi şekilde görebilecek şekilde seçilmesi ve yerleştirilmesi, düşman yaklaşma istikametlerinin tayini gibi konuların komuta heyetiyle beraber belirlenerek yerinde gösterilmesi, muharebenin gidişatı ile ilgili bir değerlendirme vb. konularında yapılan bir görüşme, rapor, denetleme vb. bir hususun icra edildiği harp ceridelerinde ve harp

[12] Bitlis'in Merkez ilçesi Merkez bucağına bağlı köy. Bugünkü adı Tatlıkaynak (Bitlis Valiliği, 1973, s. 254).

raporlarında tespit edilememiştir. Bu konuların harekâtın başarısını doğrudan etkileyen hususlar olduğunu ifade etmek mümkündür.

12 Nisan saat 09.15'te 2. Tabur K. Vekili Binbaşı Cemal Bey cephesinden ilerlemenin mümkün olmadığını, çok zayiat verdiğini, 180 kişilik mürettep bölüğün mevcudunun 40 kişiye düştüğünü, bu mevcutla ancak düşmanı cephesinde tespit edip oyalayabileceğini Alay Komutanı'na rapor vermiştir. Alay Komutanı bu rapor üzerine 2. Tabur K. Vekili Binbaşı Cemal Bey'e, derhal sağ tarafında bulunan mitralyöz ve topçudan ateş desteği istemesini tekrar emretmiştir. 12 Nisan saat 09.25'te 4. Tabur bölgesinden gelen raporlardan Rus top ve mitralyöz ateşlerinden dolayı taarruzun ilerlemediği, Rus birliklerinin sayıca üstün olduğu anlaşılmaktadır. Binbaşı Cemal Bey, siperden çıkıp taarruza iştirak eden askerlerin şehit düştüğünü, şu ana kadar bir takımdan fazla askerin şehit olduğunu bildirmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.21).

Harekâtın geldiği aşamada 1. Taburun içinde bulunduğu durum kritik bir vaziyet almaya başlamıştır. Muş istikametinden Kerp bölgesine takviyeli bir kuvvetle gelen Rus piyade ve süvarileri ile Ermeni çeteleri 1. Taburun sol ve gerisini çevirmiştir. 1. Tabur Komutanı, takviye birliğe ihtiyacı olduğunu, taarruzlarına devam ettiğini ancak netice alma ihtimalinin mümkün gözükmediği, gerisini ve yan taraflarını muhafazaya çalıştığını Alay Komutanlığına 12 Nisan saat 10.10'da bildirmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.21). 1. Tabur bölgesinde Kerp'e giren Ermeni çeteleri birliklerin arasına karışarak her yerden Taburu ateş altına almıştır. Bu çeteler araziyi iyi bildiklerinden Rus birliklerine yaklaşma istikametlerini ve patika yolları göstererek onların Taburun yan ve gerilerine sızmalarını kolaylaştırmıştır. 1.Tabur Komutanı vaziyetinin kötü durumda olduğunu hiç olmazsa Kerp köyü ile civarının muhafazası için iki bölüğün taarruza devam etmesiyle vaziyetinin bir dereceye kadar düzeltilebileceğini, şiddetle bu hususta emir beklediğini Alay Komutanı'na bildirmiştir. Alay Komutanı bu raporu almasına müteakiben 14. Bölüğü takviye olarak göndereceğini ifade etmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.22). 15. Alayın 14. Bölüğü 1. Tabur bölgesine takviyeye giderken Merkük Deresi'nde düşman ateşine maruz kalarak ağır zayiat vermiştir (ATASE Arşivi, BDH, 4805.H-15.12). 1. Tabura erzak ve cephane götürmek üzere giden mekkâreden oluşan ikmal katarı da Merkük köyü civarında pusuya düşerek Rus birliklerinin ateşine maruz kalmış, 5-10 asker şehit olmuştur (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.22).

2. Tabur bölgesinde Rus birliklerinin topçuları saat 09.00'dan itibaren atışlarına devam etmiş, Alayın mitralyözleri ateş altında kaldığından geri mevkilere doğru alınmıştır. 2. Tabur K. Vekili Binbaşı Cemal Bey, şiddetli ateşe maruz kaldığını, bir önceki raporunda arz ettiği gibi askerlerin taarruz için siperden çıkar çıkmaz siper önünde şehit olduğunu tekrar belirtmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.22).

12 Nisan 11.25'te 1. Tabur K. Binbaşı Mithat Bey Alay Komutanlığına, Rus birlikleri

ve Ermeni çetelerin kendi kuvvetinden sayıca çok fazla olduğunu gönderdiği raporunda aktarmıştır. Muş istikametinden gelen 1 ile 1,5 Tabur kuvvetinde olan piyade ile bir bölük süvari tarafından mevziilerinin gerisindeki sırtlar ile derelerin sarıldığını, bunlara karşı ihtiyat olan bölüklerden, bir bölükten fazla askerle karşı koyarak mevzi aldırdığını bildirmiştir. Sonrasında şu ifadelerle raporuna devam etmiştir:

> Önden, arkadan, yandan muharebe oluyor, Vaziyetim fenadır. Düşmanın hâkim noktalarda mitralyözü olduğu gibi piyadesi de taarruz eden kıtadan pek fazladır. Her türlü fedakârlığı göze alarak Bitlis'e hâkim sırtları tutmaları hususu emir olundu. Şimdiye kadar bir vecih maruzhattan dolayı elde etmek mümkün olamadı. İnayet Allah'tandır. Vaziyetim vahimdir. Hat hareketimin itası maruzdur.

Bu rapora Alay Komutanı, "*Bitlis'e taarruz eden kuvvetin sol cenahını geriye doğru kır. Her iki düşmanı mümkün mertebe cepheye al. Adi bir müdafaa teşkil et ve Cemal Bey'e yanaş"* emrini vermiştir (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.23). Muharebeler 13. Alay için her geçen dakika kritik bir vaziyete gelmiş, verilen zayiatlar artmıştır. Her tabur, cephesinde Rus birliklerinin ateş ve sayısal üstünlüğünden dolayı mevzilerinde tutunamamıştır. 12 Nisan saat 11.45'te 1. Tabur K. Binbaşı Mithat Bey Alay Komutanlığına şu raporu göndermiştir:

> 16. Bölük mevziinde sebat edemeyerek mevcudu ile arkadan geldiğini gördüm. Esbabı suali edildiğinde arka ön ve sol tarafı sarılmasından ve mitralyöz ateşinden şiddetinden telefata duçar olduğu beyan etmiştir. Askerini toplattım. Sağ cenahımızdaki hâkim sırta tabiye etmesini emrettim. 2. Bölüğün sol cenahına tesadüf eden bu kısım araziyi ilerde bulunan efratla tutuyordum. 2. Bölük efratları dahi tuttukları mevziiyi terk ile geriye çekilmek üzereyken Bl.K tarafından toplattırılarak tekrar mevziiye intikal edilmişlerdir. Sağ cenahımdan henüz malumat alamadım. Etrafımız sarılı bir vadide kaldık. Sağ cenahımızda bulunan açık kısım dahi tutturularak mevziimizde sebat etmeye gayret ediliyor ise de düşmanın ve etrafın sarılmasına binaen sizden malumat gelinceye kadar düşman mevziimize girerse dahi sebat edeceğim maruzdur. (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.23)

Rus birlikleri ve Ermeni çeteler sol kanatta bulunan 1. Taburu her bir tarafından kuşatmış, Taburun 150-200 kadar mevcudu kaldığında o bölgeden ateş sesi kesilmişti. Artık 1. Tabur bölgesinden Rus birlikleri ve Ermeni çetelerden başka bir şey görünmediği harp raporlarına yansımıştı. Ruslar, 1. Taburun arkasından 2. Tabur bölgesine ilerliyordu (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.28). 12 Nisan saat 12.35'te Rusların, bir taburdan daha fazla kuvvetiyle Deliklitaş'ın civarında ve Nabat Dağı'nın şarkındaki tepeyi ele geçirdiği ve boğazı kapattığı, kuzeydoğu sırtlarına doğru intikal

ettiği 14. Bölük Komutanı Hacı Yüzbaşı tarafından 13. Alaya bildirilmişti (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.24). Alayın 1. Taburdan geriye gelebilen birkaç nefer ve 2. Tabur geri çekilirken gönüllü milisler firar etmekteydi. Topçu ve mitralyöz birliklerine de Deliklitaş civarında yeniden tertip edilmek üzere emir verilmişti (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.23).

12 Nisan saat 14.15'te 2. Tabur K. Vekili Binbaşı Cemal Bey, Rus topçu birliklerinin bulunduğu mevkiyi sol yandan ateş altına aldığını, siperleri tahrip ettiğini ve çok miktarda zayiatı olduğunu Alay Komutanlığına bildirmiştir. Bulunduğu bölgeden cephe taarruzu icra etmesinin mümkün olmadığını, Taburun kalanını ve mitralyözleri siperlerin gerisine çektiğini aktarmıştır (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.24). Kaymakam Ali Rıza Bey Binbaşı Cemal Bey'e, Binbaşı Mithat Bey'i yanına alarak birleşmelerini emretmiştir. Bu hususta emir komutayı Cemal Bey'in uhdesine vermiştir. Muharebelerin geldiği bu aşamada cephenin sol taraf gerisinde 15. Alayın bölüğü ile irtibat tesis etmek üzere 13. Bölük görevlendirilmiştir. Birlikler arasında boşluk kalmaması amaçlansa da bu konuda başarı sağlanamamıştır. Alay Komutanı Cemal Bey'e, 2. Tabur cephesinin arkasında bulunan hâkim noktaya gelerek cephe ve sol cenah gerisini sevk ve idare etmesini istemiştir. Müteakiben emrine şu cümlelerle devam etmiştir:

> En mühim vazife sizdedir. Sol cenahınız gerisi vasi mıntıkadır. Bir tabur tarafından tutulmuştur. Mithat Bey'i kendinize celp etmeye çalışınız. Mithat Bey'in askeri toplandığı gibi merkezi vaziyeti benim karargâhıma gönderiniz. Taarruzdan vazgeç, mevkiini muhafaza et. Mitralyözleri de gönder, topçuyu da gönder. (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.24)

Bu esnada 2. Tabur bölgesi istikametinde ilerleyen Binbaşı Mehmet Nuri Bey komutasındaki 15. Alay 1. Tabur mesafenin uzaklığından dolayı, Rusların 2. Tabur bölgesinden 500 m ileriye geçmesinden sonra ancak yetişebildi. 2. Taburdan geri kalan askerler de bir derenin içinde toplanıyordu. 15. Alayın 1. Taburu 2. Taburun önceki mevzilerinin 500-600 m gerisinde Rusları durdurmayı başardı. Sağ kanatta olan 13. Alay 4. Taburla da irtibat tesis edildi. Taarruzlar karşılıklı olarak devam etmekteydi (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.28).

Alay Komutanı Kaymakam Rıza Bey Binbaşı Mehmet Nuri Bey'e saat 16.00'da gönderdiği rapora şu cümle ile başlamıştır: *"Binbaşı Cemal Bey şehittir. Mitralyöz zabıtı şehit olup bir tüfenk cephede kalmıştır"*. 2. Tabur Komutanı Binbaşı Cemal Bey şehit olmuş emir komutayı Mülazım-ı Evvel Fehmi Efendi almıştır. 4. Taburdan da henüz bir haber alınamamıştır. 2. Taburdan da geriye toplam 150 asker geri gelmiştir. Bir kısım askerde mevzilerde savunmaya devam etmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.24).

Görsel 1
Binbaşı Cemal Bey'in Şehit Haberi

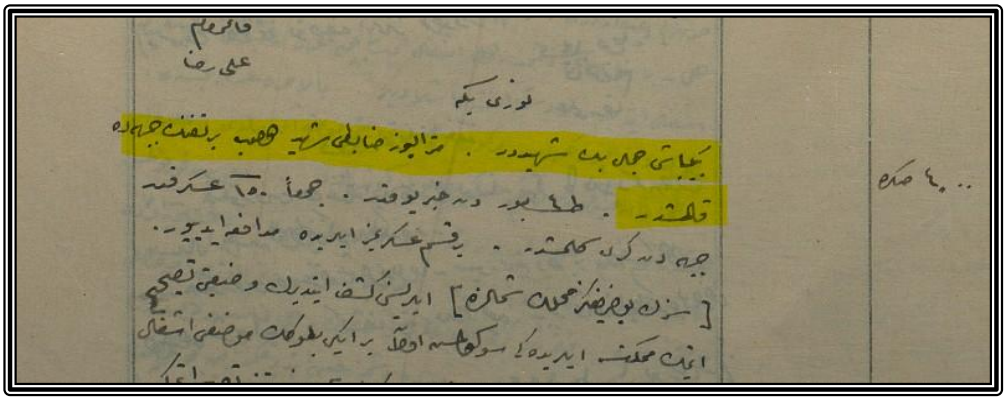

Kaynak: (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.24).

15. Alaydan gece gelen tabur, Deliklitaş'ın batı cephesini ele geçirmiştir. 15. Alayın 1. Taburu, 13. Alay 2. Taburun geri çekilmesini himaye etmek için Merkük Deresi civarına geldiğinde sayıca üstün Rus birlikleriyle cepheden süngü hücumuna kalkarak süngü muharebesine girmiş, buradan 50 asker geri gelebilmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.25; 26).

Tümen Komutanı elde kalan tek ihtiyat olan 15. Alay 4. Tabur 13. Bölüğünü, emir komutası Tabur Komutanı'nda olmak üzere 13. Alayın geri çekildiği Bitlis Çayı kuzeyi ile 15. Alayın 3.Taburunun sol kanadı arasındaki boşluğu doldurması ve topçuları da yan ateşine alarak Ruslara taarruz edilmesini emretmişti. Tabur Komutanı Binbaşı Ali Şükrü Bey, komutası altındaki bölüğüyle başarılı bir şekilde görevini yerine getirmiş, ancak bu esnada şehit olmuştur (ATASE Arşivi, BDH, 4805.H-15.13).

Görsel 2
Binbaşı Ali Şükrü Bey'in Şehit Haberi

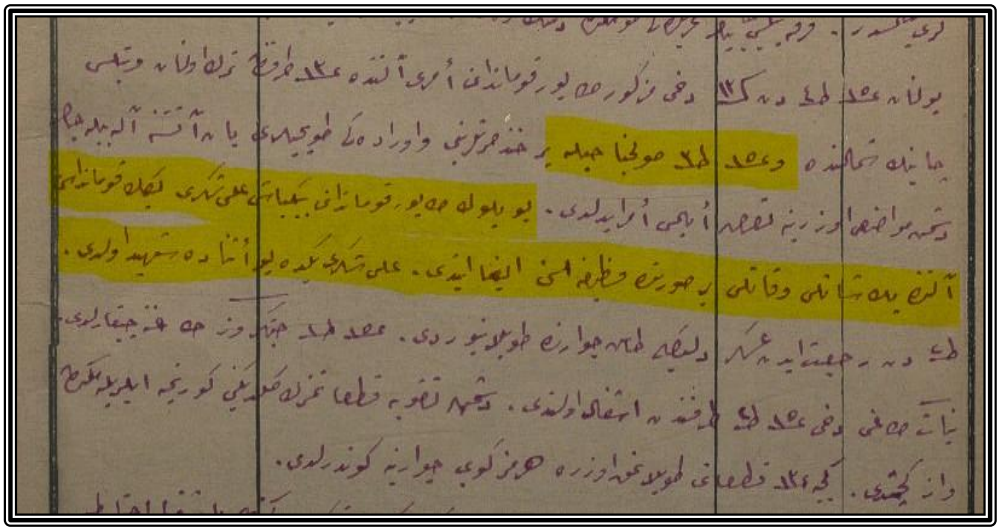

Kaynak: (ATASE Arşivi, BDH, 4805.H-15.13).

12 Nisan 1916 tarihinde yaşanan muharebelerin sonunda 13. Alayın cephesi ikiye yarılmış ve geri çekilmekteydi. Tümen Komutanı 13. Alay Komutanı'nı, Alayın geri kalan askerlerini toplatmasını, yaşanan bu mağlubiyetten dolayı hatasını telafi etmesini emrediyordu (ATASE Arşivi, BDH, 4805.H-15.14). 2. Taburdan geri çekilen askerler Deliklitaş mevkiinde toplanıyordu. 15. Alay 1. Tb. Çenkuris Dağı sırtlarında mevzilerine yerleşmişti. Ruslar, 15. Alayın 13. Alayı takviye ettiğini tespit etmesi üzerine taarruzlarını durdurmuştu. Havanın kararmasıyla 13. Alayın geri gelebilen askerleri Hürmüz köyü civarına toplanmaları için gönderilmişti. Tümen Komutanı birlikleri arasında harekâtı yönetmek için devamlı dolaşmaktaydı (ATASE Arşivi, BDH, 4805.H-15.13; Genelkurmay Başkanlığı, 1993, s. 218.; Genelkurmay Başkanlığı, 1978, s. 61). 18 Nisan 1916 tarihi itibariyle taarruz sonrasında geri toplanabilen askerlerinin mevcudunu gösterir çizelge aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1
13. Alay Personel Mevcut Listesi

13. Alayın toplanması sonrası mevcudunu gösteren cetveldir.						
Birliği	Zabit			Efrat		
	Muharip	Gayri Muharip	Toplam	Muharip	Gayri Muharip	Toplam
1. Tabur	4	4	8	212	109	321
2. Tabur	4	3	7	236	106	342
3. Tabur	4	2	6	228	79	307
Makineli Tüfek Bölüğü	1	0	1	83	45	128
Toplam	**13**	**9**	**22**	**759**	**339**	**1.098**

Kaynak: (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-3.1).

Tümenin ihtiyatında bulunan 15. Alay, Şeyhömer ve Nabat Dağı hattında savunma hattı oluşturmuş, 13. Alayın geri çekilmesini himaye etmiştir. Birkaç gün devam eden muharebeler sonucunda 14. ve 15. Alayların 500 kadar kaybı ve şehidi olmuştur (Tümen Birliklerinin ve Düşmanın Durumu Hakkında 16'ncı Kolordu Komutanlığı ile 5'inci Tümen Komutanlığı Arasında Yapılan 13 Nisan 1916 Tarihli Harp Raporu, 2017, s. 73). 15 Nisan 1916 tarihinde 13. Alayın muharip mevcudu 550, 18 Nisan'da 759 olarak tespit edilmiş, 21 Nisan 1916 tarihinde ise Mustafa Kemal Paşa, "*Duhan bir kilometre şimalinde toplanmış olan dokuzyüz kadar muharip mevcudu olan On Üçüncü alayı gördüm. Yakında kabil-istifade bir hale gelecektir*" cümleleriyle 2. ve 3. Orduya bilgi vermiştir (ATASE Arşivi, BDH, 4805.H-18.1.; 16'ncı Kolordu Komutanlığı'nın 21 Nisan 1916 Tarihli Harp Raporu, 2017, s. 97). Harp ceridesine göre 13. Alayın toplam zayiatı çok daha fazladır. 13. Alayın 08 Nisan-18 Nisan 1916 tarihleri arasında ayrıntılı zayiat listesi aşağıda sunulmuştur.

Tablo 2
13. Alayın 08 Nisan - 18 Nisan 1916 Tarihleri Arasındaki Zayiat Listesi

Birlik	Zabıtan				Efrat				Hastane	Hastaneden Gelen
	Şehit	Mecruh	Kayıp	Toplam	Şehit	Mecruh	Kayıp	Toplam		
1. Tabur	0	3	4	7	25	99	194	338	43	3
2. Tabur	0	1	3	4	37	95	252	384	25	2
4. Tabur	0	0	4	4	10	46	326	382	28	1
Makineli Tüfek Bölüğü	1	0	0	1	1	4	2	7	1	2
Toplam	**1**	**4**	**11**	**16**	**73**	**244**	**774**	**1.111**	**97**	**8**

Kaynak: (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-3.2).

12 Nisan 1916 tarihinde yaşanan muharebelerde çok fazla miktarda yaralı olduğundan alay sargı yerinde ilave tedbirler alınmıştır. Ağır yaralıların Tümen Sıhhiye Bölüğüne nakli için yeteri miktarda teskereci asker ve başlarına bir bölük komutanı görevlendirilmiştir. Sargı yeri de Tuğ köyüne alınmıştır. 15 Nisan 1916 tarihine kadar burada yaralı askerlerin tedavisiyle uğraşılmıştır. Tümen Seyyar Hastanesi de 12-28 Nisan 1916 arasında bu bölgede kalmıştır. Sonra Destimu'ye taşınmıştır (ATASE Arşivi, BDH, 4805.H-15.13).

Cankurtaran Tepe Şehitliği

Yapılan araştırmada 13. Alayın 11-12 Nisan 1916 tarihinde muharebelerinin yaşandığı bölgede 250 civarında defin yapılmış mezarlar tespit edilmiştir. Bölgede yerel tarih araştırmaları yapan Mehmet Törehan Serdar çalışmasında *"Yapılan plan gereği 387 kişilik bir tabur birlik İçmeli (Merkuk) yönünde ilerleyerek Karçin Başı mevkiinde 15. Alayın diğer Taburuyla birleşecekti. Karçin Başı'nda istirahate çekilen askerlerimiz bir ihanet sonucu tamamen katledilmiştir"* tespitinde bulunmuştur. Ayrıca zamanla bir dere içinde toprak dışına çıkan kemik parçalarının gözle görülebildiğini açıklamıştır (Serdar, 2019, ss. 178-179). Olay günü zeminin karla kaplı olduğu, şehitlerin haberini alan civardaki İçmeli, Müzük, Konuksayar köylülerinin toplanarak şehitleri defnettiklerini, olay yerine sonradan bir binbaşı ile birkaç askerin geldiğini, binbaşının şehit olan askerlerin künyelerini toplayıp koluna sardığını ve sonra onun da şehit edildiğinin köylüler tarafından evvelden beri anlatıldığı bölge halkından öğrenilmiştir (Ateş, 2023, s. 236).

Bu tespitler üzerine bu alana şehitlik yapılması maksadıyla 2001 yılında

Genelkurmay Başkanlığına müracaat edildiği ve Genelkurmay Başkanlığınca: "*Basılı kaynaklar ve ulaşılabilen arşiv belgeleri ışığında ... 29 Mart 1916 günü saat 17.53'te Mustafa Kemal komutasındaki 16'ncı Kolorduya bağlı 5'nci Türk Tümeninin 15'inci Piyade Alayına bağlı 387 kişilik bir taburun Ruslar tarafından yok edilmesi bilgisinin doğruluğunu kanıtlayacak bir belgeye ulaşılamamıştır"* sonucuna varıldığı bildirilmiştir (Genelkurmay Başkanlığı, 2001).[13]

22-24 Ağustos 2002 tarihinde ise *"Mart 1916 tarihinde, bu mevkide bulunan bir tabur Osmanlı askerinin Rus-Ermeni kuvvetlerince baskın sonucu katledildikleri ve toplu olarak buraya gömüldükleri iddiasının doğru olup olmadığını saptamaya yönelik"* Bitlis Valiliğince Karçinbaşı Mevkii'nde Toplu Mezar Araştırma ve Sondaj çalışması yapılmış ve aşağıdaki sonuca varılmıştır:

> Yapılan yüzey araştırması ve kazı sonucunda Karçinbaşı mevkiinde silahlı bir çatışma olduğu, sonucunda ölen (şehit olan) Müslümanlardan 250 kadarının bu mevkiye gömüldüğü, ancak öne sürüldüğü gibi bunların toplu mezar değil, normal usule uygun münferit mezar şeklinde düzenlendiği kanaatine varılmıştır. Görgü tanıkları ve yöre halkının şehitlik olarak tanımladığı bu alanda yatanların kimliği (sivil halk, milis veya ordu birliği mensubu olduğu) konusunda kesin bilgilere ise Türk Silahlı Kuvvetleri kayıtları ile diğer belge ve bulgularla, mezardan çıkarılan iskeletin antropolojik incelemesi sonucunda ulaşılabilecektir.

Yapılan kazı sırasında 10 adet 5'li mavzer şarjörü, 10 adet mermi kovanı, 5 adet değişik çapta mermi çekirdeği, 1 adet metal tokası, 1 adet kasatura kabzası, bulunduğu raporda belirtilmiştir (*Karçinbaşı Mevkii'nde toplu mezar araştırma ve sondaj çalışma raporu,* 2022).[14] Ayrıca 13. Alay harp ceridesinde 16 sandık ve 290 adet mühimmatın şehit ve kayıplar üzerinde bulunduğu zayiat listelerinde gösterilmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 4805.H-15.13).

Yukarıda anılan ve bugüne kadar yapılan çalışmalara kaynak olarak gösterilen o dönemde gönüllü milis olarak 5. Tümende görev yapmış Abdülmenaf aşiretinden Kurtalan doğumlu Mahmut oğlu Abdülbari Bayav'ın (1884-1983) hatıra defteridir. Bu defteri incelemek maksadıyla Abdülbari Ceylan (Bayav)'ın oğlu Kutbettin Bayav'a[15] ulaşılmış ve hatıra defteri incelenmiştir. Abdülbari Ceylan (Bayav)'ın hatıra defterinde 11 Nisan 1916 tarihinde yaşadığı söz konusu olayla ilgili; Ruslar ve Ermeni çeteler ile yapılan muharebelerden sonra Türk ordusunun çok sayıda şehidi olduğu,

---

[13] Genelkurmay Başkanlığı'nın 17 Ağustos 2001 tarihli, ATASE: 3050-77-01/1'inci As. Tar. Krl. Sayılı ve Şehitlik Yapılması konulu yazısı, Mehmet Serdar Törehan'ın özel arşivinden alınmıştır.

[14] 24 Ağustos 2002 tarihli, Karçinbaşı Mevkii'nde Toplu Mezar Araştırma ve Sondaj Çalışma Raporu Mehmet Serdar Törehan'ın özel arşivinden alınmıştır.

[15] Kutbettin BAYAV, 1945 Mutki/Bitlis doğumludur.

bir miktar Rus askerinin de ölü olarak gördükleri belirtilmiştir. Bölge halkı ve olay yerine gelenler ile 218 Türk askerini Bitlis-Mutki yolu üzerinde Karçinbaşı[16] mevkiine açtıkları toplu mezara gömdüklerini, geri kalan 169 askeri ise defnetmeye fırsatları olmadığından derenin içerisine doldurarak üzerlerini toprakla kapattıklarını, Rus askerlerinin de toplu bir yere gömüldüğünü aktarmıştır (Abdülbari Ceylan (Bayav)'ın Hatıra Defteri). Konu ile alakalı olarak Millî Savunma Bakanlığına başvuru yapılmıştır (Millî Savunma Bakanlığı, 2022a). Başvuru sonucunda tutulan kayıtlara göre şehit olan askerlere ve şehit oldukları mevkilere ulaşılmıştır (Millî Savunma Bakanlığı 2022b). Ancak birlik zayiatı olarak "kayıp" statüsünde kayıtlı olan askerlerin kimlik bilgilerine ulaşılamamıştır. Şehit olan askerlerin gömüldüğü yerin koordinatları harita üzerinde aşağıda sunulmuştur.

[16] Halk arasında konuşulan diğer ismi "Saridari". Günümüzde bu mezarların bulunduğu tepe Cankurtaran Tepe'dir.

Görsel 3
13. Alayın Zayiatı Olarak Tespit Edilen Askerlerin Defnedildiği Alan[17]

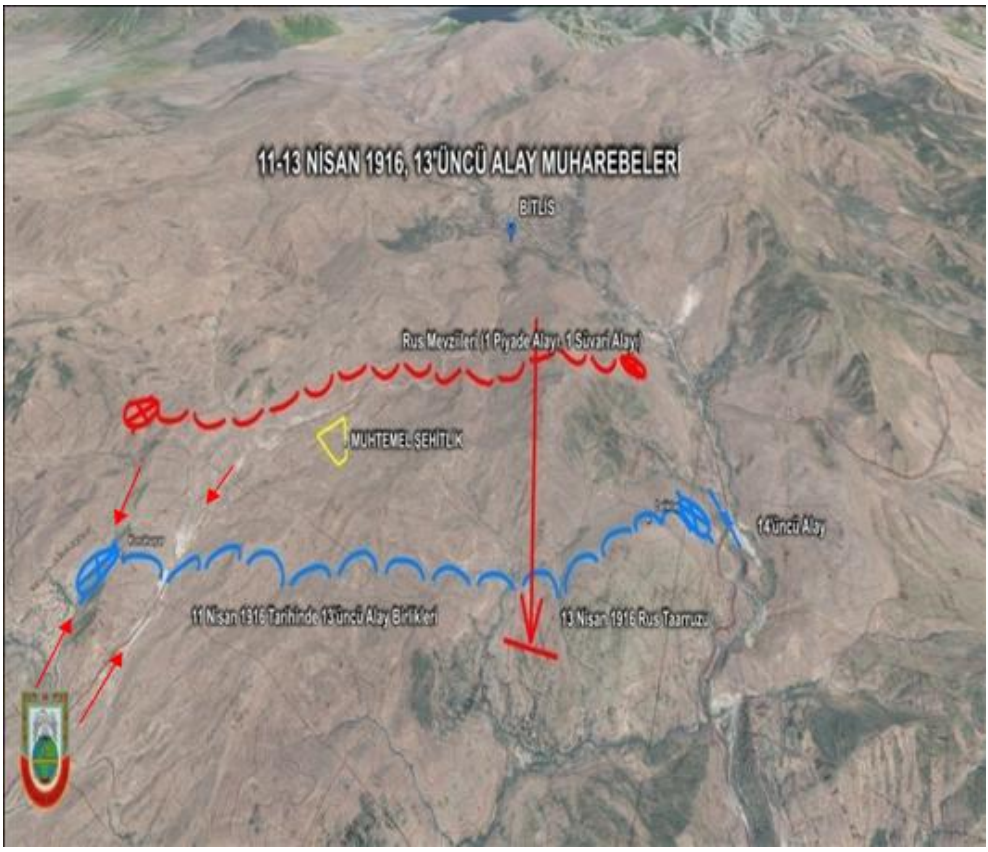

Yukarıda anılan tespitlerimizden sonra olayı aydınlığa kavuşturabilmek maksadıyla 1916 yılı nisan ayına ait 13. Alay, 5. Tümen ve 16. Kolordu Komutanlığının harp cerideleri incelenmiştir. Bu bağlamda mezarların bulunduğu Görsel 3'te sarı ile işaretli bölgenin; Hatırat Defterinde olay zamanı olarak 11 Nisan 1916 (29 Adar 1916) tarihinin belirtilmesi, askerlerin gömüldüğü iddia edilen yerin koordinatları ve harp cerideleri bağlamında değerlendirdiğimizde, şehit mezarı olduğu mevkide muharebelere katılan birliğin 13. Alayın 1. Taburu olduğu tespit edilmiştir. Harp ceridelerine göre sarı işaretli bölgenin sol aşağı çaprazında Görsel 3 ve 4'te gösterilen yer Konuksayar köyü sınırları içinde bulunan 1. Tabur Komutanı Binbaşı Mithat Bey'in etrafının çevrilip vadi içinde sıkışıp kaldığı yerdir. Çünkü 12 Nisan 1916

[17] 1. Tabur Komutanı Mithat Bey'in 12 Nisan 1916 tarihinde *"etrafımız sarılı bir vadide kaldık"* şeklinde bildirdiği vadi, kırmızı oklarla gösterilen vadidir.

tarihinde bulunduğu savunma hattı bölgesindeki vadi burasıdır. 12 Nisan 1916 tarihinde konumuza esas teşkil eden olaylar harp ceridelerine göre aşağıda sırasıyla sunulmuştur.

Görsel 4

13. Piyade Alayının 12 Nisan 1916 Tarihindeki Vaziyetini Gösterir Kroki[18]

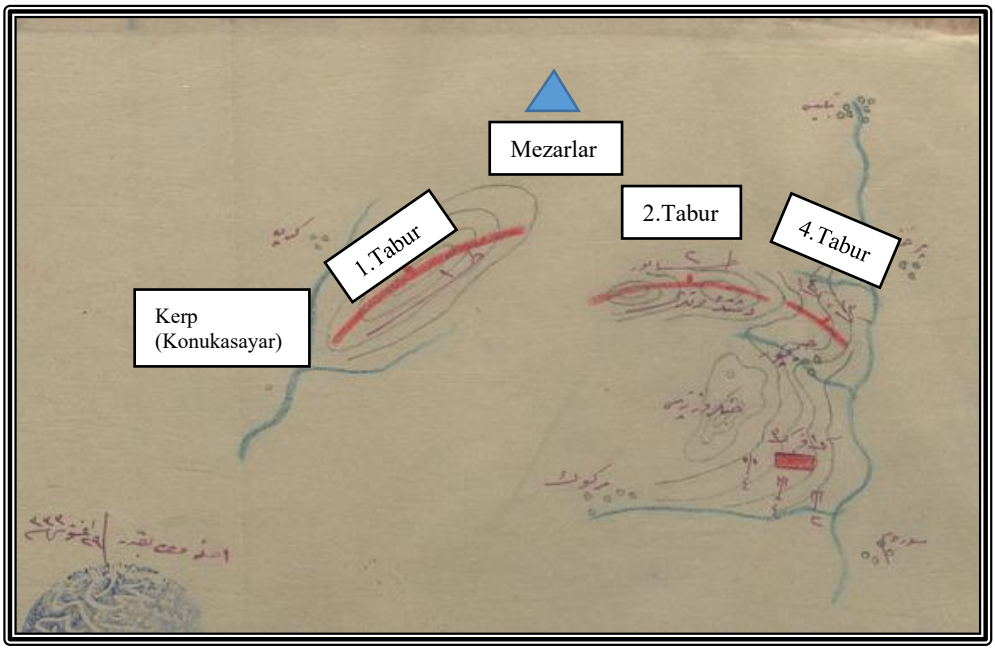

Kaynak: (ATASE Arşivi, BDH, 4805.H-16.6).

12 Nisan saat 12.40'ta Alay Komutanı 1. Tabur K. Binbaşı Mithat Bey'e, cephesini geriye doğru kırmasını, sağ tarafındaki bölük hariç olmak üzere sol taraftan gelen düşmana karşı vaziyet almasını, 14. Bölüğü yardıma gönderdiğini ancak bölüğün Merkük Boğazı'nda bir Rus taburuyla çatışmaya girdiğini bildirmiştir. Bu emrin sonunda yazan ifade dikkat çekicidir. *"İş bu emir Mithat Bey'e vusul bulmayacağı zannediliyor"* (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-2.23).

5. Tümenin 12 Nisan 1916 tarihinde saat 16.30'da 13. Alaydan aldığı rapor şu şekildedir; *"Düşman sol tarafta kuvvetli taarruzu ve süngü hücumuyla alayı ricata mecbur etmiştir. Mithat Bey'in taburundan hiçbir ferd kurtulmamıştır. 13. Alay kıtaatı namına elimizde bir kuvvet yoktur. Düşman bizi sol cenahımızdan çevirdi.*

[18] Belge üzerine yapılan mavi üçgen ve beyaz dikdörtgen kutular konunun daha iyi anlaşılması için sonradan çizilmiştir. Belgenin orijinalinde bulunmamaktadır.

Hermez Boğazı'nın açık olduğunu arz ederim" (ATASE Arşivi, BDH, 4805.H-15.13).

1. Tabur Komutanı Mithat Bey saat 12 Nisan 1916 tarihi saat 11.00-12.00 arasında vermiş olduğu raporlarda "*Önden, arkadan, yandan muharebe oluyor, Vaziyetim fenadır. Düşmanın hâkim noktalarda mitralyözü olduğu gibi piyadesi de taarruz eden kıtadan pek fazladır ... Etrafımız sarılı bir vadide kaldık"* gibi ifadelerinden Taburun bir kısmının şehit olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihe kadar bir kısmının şehit olduğuna dair raporlar daha önce iletilmiştir. Taburun geri kalan askerlerinin ise vadi içerisinde esir düştüğü ve akabinde şehit olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki; 12 Nisan saat 12.00 civarında 1. Tabur Rus ve Ermeni çeteler tarafından çevrilmiştir. 2. Taburun gönderdiği harp raporunda: 1. Tabur 150-200 kadar mevcudu kaldığında o bölgede "ateş sesinin kesildiği" ve Rus birliklerinden başka bir şey görünmediği bildirildiğinden 1. Taburun esir düştüğü değerlendirilmektedir. Ayrıca 16. Kolordu Komutanlığı Kurmay Başkanlığını yürüten İzzettin (Çalışlar) Bey 12 Nisan 1916 tarihinde yaşanan muharebelerle ilgili günlüğüne şu cümleleri yazmıştır:

> 5. Fırka'dan fena haberler geldi. Ruslar ... 13. Alaya taarruz ederek alayı mağlup etti. ... 13. Alay 900 kadar zayiat vermiş, 5 zabitini kaybetmiştir. Sonradan aldığımız haberlere göre 13. Alaydan esir olanların kısmı azamı Ermeniler tarafından kesilmişti. Bu manzarayı tepelerden gören bizim diğer zabit ve askerlerde büyük bir dehşet peyda oluyordu. Ermeniler hep canavarca hareket ediyorlar. (Çalışlar, 2007, ss. 201-202)

Sonuç olarak buradan esir düşen askerlerin toplu ve tepelerden görünebilen bir alanda şehit edildiği anlaşılmaktadır.

5. Tümen harp ceridesinde de *"Mithat Bey'in taburundan hiçbir ferd kurtulmamıştır"* ifadesinden 1. Taburun bir bölümünün esir ve çoğunun da şehit olduğunu söylemek mümkündür. Muharebeler çok şiddetli devam ettiğinden birlikler her 15-20 dakikada bir harp raporlarını göndermekte, bilgiler güncellenmektedir. Saat 16.30'da 1. Taburdan kurtulan olmadığı belirtilse de dağınık vaziyette bulunan bölüklerden sonradan geri gelen askerler olduğu Tablo 1'den anlaşılmıştır.

Görsel 5
5. Tümen Harp Ceridesi 1. Tabur Durumunu Bildirir Rapor

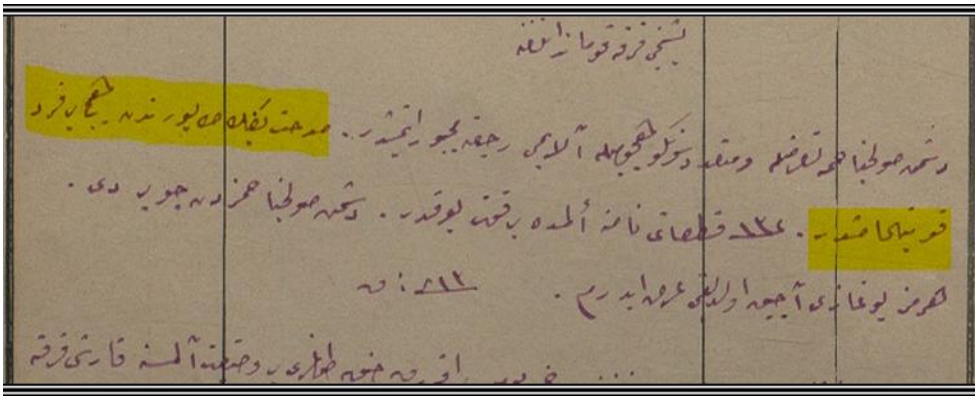

Kaynak: (ATASE Arşivi, BDH, 4805.H-15.13).

13. Alayın harp ceridesinde 12 Nisan 1916 saat 11.45'ten sonra 1. Tabur Komutanlığına ait rapora veya Mithat Bey'in imzaladığı/bildirdiği bir rapora rastlanmamıştır. 13 Nisan 1916 tarihinde Tümen Komutanı'nın 13. Alay Komutanı Kaymakam Ali Rıza Bey'e verdiği emir dikkat çekicidir: *"Ve bilhassa Mithat Bey'in taburunu alayın arayıp bulamadığınız takdirde âdemi dikkatinizden dolayı sizi behemehâl divân-ı harbe vereceğim"* (ATASE Arşivi, BDH, 4805.H-15.26). 20 Nisan 1916 tarihinde 13. Alay yeniden teşkilatlandırılmış, Tabur ve Bölük Komutanlıklarına görevlendirilmeler yapılmıştır. 1. Tabur Komutanı Vekili olarak 14. Bölük Komutanı Yüzbaşı Hacı Efendi görevlendirilmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 5513.H-3.4). Bu muharebeler sonucunda Kaymakam Ali Rıza Bey görevden alınmış, yerine 17 Nisan 1916 tarihinde 15. Alay 1. Tabur K. Mehmet Nuri Bey görevlendirilmiştir (ATASE Arşivi, BDH, 4455.108.17.; 4805.H-18.1).

Harp ceridelerinde şehit mertebesine ulaştığı tespit edilen Binbaşı Cemal Bey, Binbaşı Mithat Bey ve Binbaşı Ali Şükrü Bey'in şehit listelerinde kaydının bulunmadığı belirlenmiştir (Millî Savunma Bakanlığı, 2025).

Sonuç

11-12 Nisan 1916 tarihinde zor bir coğrafyada kısıtlı imkânlarla 13. Piyade Alayı tarafından yapılan Bitlis taarruzu çok şiddetli, belirli bölgelerde göğüs göğse süngü muharebeleri şeklinde yapılmıştır. Rus ve Türk birlikleri arasındaki mesafeler yer yer 50 metreye kadar düşmüştür. Yapılan muharebelerde 13. Alayın zayiatı çok olmuş, 10 Nisan'da ele geçirdiği Merkük-Sürüm hattından geri çekilmek zorunda kalmıştır. Alay Komutanı Kaymakam Ali Rıza Bey'in bu muharebelerde Tabur Komutanlarının bölgelerine gitmemesi ve vermiş olduğu emirlerle onları yalnız bıraktığı

değerlendirilmiştir. Arazi üzerinde mevzilerin seçilmesi, tahkim edilmesi, topların araziye yerleştirilmesi, düşman yaklaşma istikametlerinin tayini gibi konularda arazi üzerinde Tabur Komutanlarıyla bir değerlendirmede bulunduğuna dair harp ceridelerinde ve harp raporlarında bir husus tespit edilmemiştir. Bu hususlar emir komuta zafiyeti olarak görülmüş, Kaymakam Ali Rıza Bey görevden alınmıştır.

Cankurtaran Tepe yamacında bulunan mezarlar ile ilgili 2001 yılından beri yapılan çalışmalarda, bu mezarların 15. Alayın bir taburuna ait (387 kişilik) olduğu belirtilmiştir. Ancak yapılan bu çalışmayla; söz konusu mezarların 13. Piyade Alayı 1. Taburunun 11-12 Nisan 1916 tarihlerinde Bitlis muharebelerinde esir düşen ve şehit olan askerleri ile milis kuvvetlere ait olduğu tespit edilmiştir. Bir dere içerisinde üzerine toprak atılarak defnedildiği belirtilen askerlerin ise 1. Tabur Komutanı Binbaşı Mithat Bey'in 12 Nisan 11.45'teki raporunda bir vadide sıkıştığını belirttiği esnadaki şehitler olabileceği değerlendirilmiştir. Ayrıca 387 kişinin defin işlemi yapılmasının haricinde bölgede çok sayıda şehit mezarlarının olabileceği zayiat cetvelleri ve harp raporları bağlamında anlaşılmıştır.

Cankurtaran Tepe bölgesinde bulunan şehit mezarlarının Abdülbari Bayav'ın hatıra defterinde defin tarihi olarak 11 Nisan 1916 belirtilse de definlerin 12 Nisan 1916 taarruzundan hemen sonra yapıldığı, bu askerlerin zayiat listelerinde kayıp olarak belirtilen askerler ve milis kuvvetler olduğu sonucuna varılmıştır.

13. Alay 1. Taburun 8-18 Nisan 1916 tarihleri arasında Bitlis taarruzu esnasında MSB'de kayıtlı şehit listesinde şehit sayısı 42'dir. 13. Alayın harp ceridesinde ise bu sayı 25'tir. Harp ceridelerinin incelenmesiyle kayıt altına alınamayan ve zayiat listelerinde kayıp olarak gösterilen çok fazla sayıda şehit olan asker olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, şehit mertebesine ulaştığı tespit edilen Binbaşı Cemal Bey, Binbaşı Mithat Bey ve Binbaşı Ali Şükrü Bey'in MSB şehit listelerinde kaydı bulunmamaktadır. Bu çalışma Tabur Komutanlarının şahsi dosyalarının tekrar kontrol edilmesinin zorunluluğunu ortaya koymuştur.

Bu çalışma sonrasında Bitlis Valiliği'nce, mezarların bulunduğu bölge koruma ve kontrol altına alınmalıdır. Sonrasında yapılacak jeolojik ve arkeolojik olarak da desteklenecek bir çalışmayla birlikte üzerinden 109 yıl geçmesine rağmen hâlâ yüzüne çıkarılamayan şehitlerimiz tespit edilebilecektir. 1. Taburu aramaya geldiğinde şehit olduğu değerlendirilen subayın topladığı künyelere ulaşılması durumunda ise şehitlerimizin kimlik tespiti daha kolay yapılabilecektir. Böylece vatan savunmasında Çanakkale'de kahramanca savaştıktan sonra Kafkas Cephesi'nde canlarını feda eden şehitlerimizin hatırası yaşatılabilecek ve bölgeye bir şehitlik kazandırılacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.
Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

5’inci Tümen Komutanlığı tarafından 16’ncı Kolordu Komutanlığı’na gönderilen 11 Nisan 1916 tarihli harp raporu. (2017). *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, 66*(140), 67-69.

16’ncı Kolordu Komutanlığı’nın 21 Nisan 1916 tarihli harp raporu. (2017). *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, 66*(140), 99-101.

Ateş, O. (2023). *Kafkas Cephesi’nde 16’ncı Kolordu Komutanlığı ve Mustafa Kemal Paşa* (Yayın No. 833279) [Doktora tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Bayav, A. (t.y.). *Hatıra defteri* [Yayımlanmamış el yazması]. Kutbettin Bayav Özel Koleksiyonu.

Belen, F. (1964). *Birinci Cihan Harbi’nde Türk harbi: 1916 yılı hareketleri* (3. Cilt). Genelkurmay Basımevi.

Bitlis Valiliği. (1973). *Cumhuriyetin 50. yılında Bitlis: 1973 il yıllığı*. Bitlis Valiliği Yayınları.

Çakmak, F. (2005). *Birinci Dünya Savaşı’nda Doğu Cephesi*. Genelkurmay Basımevi.

Çalışlar, İ. (2007). *On yıllık savaş günlüğü* (İ. Görgülü, Haz.). Güncel Yayıncılık.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). (t.y.-a). *Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi belgeleri* (Fon Kodu: DH. ŞFR., 510/26). İstanbul.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). (t.y.-b). *Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi belgeleri* (Fon Kodu: DH. ŞFR., 510/60). İstanbul.

Erikan, C. (2006). *Komutan Atatürk* (Cilt 1-2). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Genelkurmay Başkanlığı. (1978). *Birinci Dünya Harbinde Türk harbi: Kafkas Cephesi 2’nci Ordu harekâtı 1916-1918* (Cilt 2, Kısım 2). Genelkurmay Basımevi.

Genelkurmay Başkanlığı. (1993). *Birinci Dünya Harbinde Türk harbi: Kafkas Cephesi 3’üncü Ordu harekâtı* (Cilt 2). Genelkurmay Basımevi.

Genelkurmay Başkanlığı. (2001, 17 Ağustos). *3050-77-01/1 nci As. Tar. Krl. sayılı ve şehitlik yapılması konulu yazı* [Resmî yazışma]. ATASE Daire Başkanlığı.

Genelkurmay Başkanlığı. (2009a). *Birinci Dünya Savaşı’na katılan alay ve daha üst kademedeki komutanların biyografileri* (Cilt 1) (H. Toker & N. Aslan, Haz.). Genelkurmay Basımevi.

Genelkurmay Başkanlığı. (2009b). *Birinci Dünya Savaşı’na katılan alay ve daha üst kademedeki komutanların biyografileri* (Cilt 2) (H. Toker & N. Aslan, Haz.). Genelkurmay Basımevi.

İlter, A. S. (2007). *Birinci Dünya Savaşı’nda Kafkas Cephesi hatıraları*. Genelkurmay Basımevi.

Karataş, M. (2020). Askeri tarih kaynağı olarak harp cerideleri (Çanakkale muharebeleri örneği). *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi, 12*(29), 127-157.

Karçinbaşı Mevkii'nde toplu mezar araştırma ve sondaj çalışma raporu. (2002, 24 Ağustos). [Rapor].

Millî Savunma Bakanlığı. (2022a, 11 Ocak). *Bilgi ve belge talebi konulu başvuru* [Resmî yazışma].

Millî Savunma Bakanlığı. (2025, 29 Mayıs). *Şehit bilgi kapısı*. https://www.msb.gov.tr/SehitBilgiKapisi/SehitListesi

Millî Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2022b, 20 Ocak). *E-36511188-595.04-927511 sayılı yazı* [Resmî yazışma].

MSB ATASE Arşivi. (t.y.-a). *Birinci Dünya Harbi (BDH) kataloğu* (Kls. 4445, Dos. 67, Fih. 4-19). Ankara.

MSB ATASE Arşivi. (t.y.-b). *BDH koleksiyonu belgeleri* [Fon kodları: 4449.86.2-1; 4449.86.2-5; 4455.108.17; 4466.H-16.1-4; 4466.H-16.1-4a; 4466.H-16.1-5; 4466.H-16.1-5a; 4466.H-16.1-6; 4466.H-16.1-6a; 4466.H-16.1-7; 4805.H-15.1; 4805.H-15.7; 4805.H-15.8; 4805.H-15.9; 4805.H-15.11; 4805.H-15.12; 4805.H-15.13; 4805.H-15.14; 4805.H-15.26; 4805.H-16.6; 4805.H-17.1; 4805.H-18.1; 5513.H-2.13; 5513.H-2.14; 5513.H-2.15; 5513.H-2.16; 5513.H-2.17; 5513.H-2.18; 5513.H-2.19; 5513.H-2.20; 5513.H-2.21; 5513.H-2.22; 5513.H-2.23; 5513.H-2.24; 5513.H-2.25; 5513.H-2.26; 5513.H-2.27; 5513.H-2.28; 5513.H-3.1; 5513.H-3.2; 5513.H-3.4; 5513.H-3.10]. Ankara.

Serdar, M. T. (2019). *İstiklale açılan ilk kapı Bitlis (İşgali ve kurtuluşu)*. Bitlis Valiliği Kültür Yayınları.

Tümen birliklerinin ve düşmanın durumu hakkında 16'ncı Kolordu Komutanlığı ile 5'inci Tümen Komutanlığı arasında yapılan 13 Nisan 1916 tarihli harp raporu. (2017). *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, 66*(140), 73-77.

EKLER

Ek-1

Abdülbari Bayav'ın Hatıra Defterinin 11 Nisan 1916 Tarihli Olayı Not Ettiği Sayfası

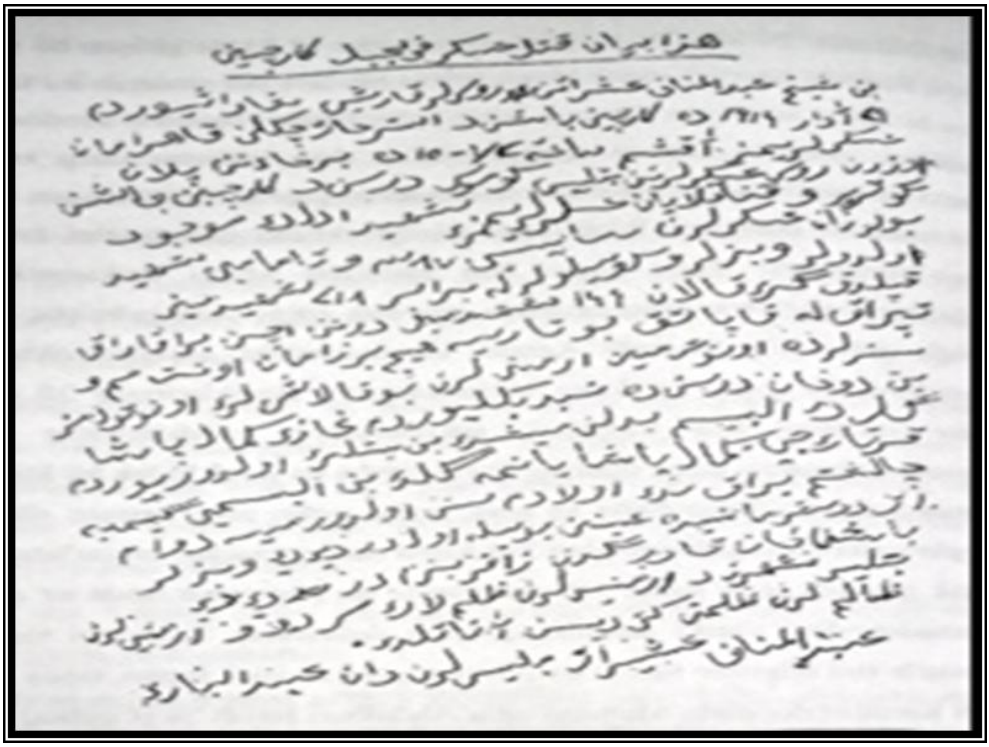

Extended Summary

The 11-12 April 1916 Bitlis attack of the 13th Infantry Regiment of the 5th Division of the 16th Corps, assigned to the Caucasus Front following the end of the battles on the Gallipoli Front, and in this context, the situation of the graves in the Cankurtaran hill region was examined within the scope of war diaries and information obtained from local sources.

With the closure of the Çanakkale Front, the 13th and 15th Regiments of the 5th Infantry Division were transferred to the Trakya region, while the 14th Regiment was transferred to İstanbul. After a while, it was decided to strengthen the other fronts, and the 5th Division was ordered to be deployed in the area near Aleppo. After Armenian gangs and Russians captured Muş and Bitlis, the Deputy Commander-in-Chief decided to reinforce the troops between Van and Bingöl, and while the 5th Division troops were on their way, it was decided to change their duty station and send them to the Bitlis region.

In this context, the 13th Infantry Regiment was the first and foremost unit of the 5th Division to arrive in the Bitlis region. With the arrival of the 14th and 15th Regiments to the region, preparations for the attack were intensified, and fierce attacks were made in the direction of Bitlis starting on April 10, 1916. As a result of these attacks, the 13th Regiment suffered many casualties. The Bitlis attack, carried out by the 13th Infantry Regiment with limited resources in a difficult region on April 11-12, 1916, was carried out in the form of hand-to-hand bayonet battles in certain areas. The distances between Russian and Turkish troops were reduced to 50 meters in places.

The 13th Regiment suffered many casualties in the battles and had to retreat from the Merkük-Sürüm line, which it captured on April 10. It was evaluated that Regiment Commander Kaymakam Ali Rıza Bey did not go to the battalion commanders' areas during these battles and left them alone with the orders he gave. Nothing has been detected in the war records and war reports that he made an evaluation with the battalion commanders on the terrain on issues such as the selection and fortification of positions on the terrain, the placement of artillery on the terrain, and the determination of the enemy approach directions. These issues were seen as a weakness in command, and Kaymakam Ali Rıza Bey was dismissed.

In the studies conducted since 2001 on the graves found on the slope of Cankurtaran Tepe in the region where these battles were fought, it was stated that these graves belonged to a battalion (387 men) of the 15th Regiment. However, with this current study, it has been determined that these graves belong to local

forces and the soldiers of the 1st Battalion of the 13th Infantry Regiment who were prisoners of war and martyred in the battles of Bitlis on April 11-12, 1916. It was evaluated that the soldiers who were stated to have been buried by throwing soil over them in a stream could be the martyrs of the battles that 1st Battalion Commander Major Mithat Bey stated in his report at 11.45 on April 12, that they were stuck in a valley. In addition to the entombment of 387 people, it has been understood in the context of casualty tables and war reports that there may be many martyr graves in the region.

Although the date of entombment of the martyrs' graves in the Cankurtaran Tepe area was given as 11 April 1916 in Abdulbari Bayav's memoirs, it is concluded that the entombment took place immediately after the attack of 12 April 1916 and that these soldiers were the soldiers and local forces listed as missing in the casualty lists.

The number of martyrs of the 13th Regiment, 1st Battalion, during the Bitlis attack between April 8 and 18, 1916, is 42 in the list of martyrs registered in the Ministry of National Defence (MND). In the 13th Regiment's war diary, this number is 25. By analyzing the war diaries, it has been determined that many more soldiers were martyred, who were not recorded and were shown as missing in the casualty lists. In addition, Major Cemal Bey, Major Mithat Bey, and Major Ali Şükrü Bey, who were determined to have reached the status of martyr, are not recorded in MND martyr lists. This study has revealed the necessity of rechecking the personal files of battalion commanders.

After this study, the region where the graves are located should be taken under protection and control by the Bitlis Governorship. With a geological and archaeologically supported study to be carried out afterwards, it will be possible to identify our martyrs who have not been unearthed in the last 109 years. If the name tags collected by the officer who is considered to have been martyred when he came to search for the 1st Battalion are found, it will be easier to identify our martyrs. Thus, the memory of our martyrs who sacrificed their lives on the Caucasus Front after fighting heroically in Gallipoli in defense of the homeland will be kept alive, and a martyrs’ cemetery will be brought to the region.

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi
The Journal of Defence and War Studies

İsmet TÜRKMEN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tokat, Türkiye.

Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Tokat, Türkiye.

Fatih ERARSLAN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Erbaa Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Tokat, Türkiye.

Tokat Gaziosmanpaşa University, Erbaa Vocational School, Department of Property Protection and Security, Tokat, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received 31.03.2025
Kabul Tarihi/Accepted 05.08.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 31.12.2025

Sorumlu Yazar/Corresponding author:
Fatih ERARSLAN
E-mail: fatih.erarslan@gop.edu.tr
Atıf/Citation: Türkmen, İ. & Erarslan, F. (2025). Military measures and practices to suppress the Sason rebellion in the Republican Era. *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, *35*(2), 69-102.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Research Article
Araştırma Makalesi
DOI: 10.54078/savsad.1668461

Military Measures and Practices to Suppress the Sason Rebellion in the Republican Era

Cumhuriyet Döneminde Sason İsyanını Bastırmaya Yönelik Askerî Tedbirler ve Uygulamalar

ABSTRACT

Since the establishment of the Republic of Turkey, ensuring public order has been a primary concern for governing cadres. Internal security has played a crucial role in establishing state authority, maintaining safety, and ensuring the continuity of production. During the Early Republican Period, Mustafa Kemal Atatürk and the leadership showed great sensitivity to internal security issues. After the Treaty of Lausanne, the arrival of refugees at the borders and the irregular settlement of nomadic groups posed threats to internal security. In particular, in the eastern provinces, the ease with which tribes could be provoked through religious discourse and groups with unclear state affiliations along the borders made security efforts more challenging. During this period, the Gendarmerie played a key role in suppressing uprisings. Between 1924 and 1938, several revolts were quelled, particularly in Eastern Anatolia. The focus of this study, the Sason Rebellion (1934-1937), occurred with the incitement and support of Armenians both within and outside the country. Although recorded as a Kurdish tribal uprising, the British were also believed to be involved in the process. The Gendarmerie aimed to ensure public order and contribute to constructing a modern nation through the security measures it implemented. This article examines the security policies of the Republican People's Party (CHP) governments, analyzing the state's legal, economic, and administrative structures. The study is based on official archives, parliamentary records, and contemporary press sources.

Keywords: Public order, National security, Settlement, Eastern provinces, Terror.

JEL Codes: Z00

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren yönetici kadrolar için asayişin sağlanması öncelikli bir mesele olmuştur. Devletin otoritesinin tesis edilmesi, güvenliğin sağlanması ve üretim sürekliliğinin korunması açısından iç güvenlik hayati bir rol oynamıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde, Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve lider kadro, iç güvenlik konularına büyük bir hassasiyet göstermiştir. Lozan Antlaşması sonrası mültecilerin sınırlara ulaşması ve göçerlerin düzensiz yerleşimi iç güvenliği tehdit eden unsurlar olmuştur. Özellikle Doğu illerinde aşiretlerin dinî söylemlerle kolay kışkırtılması ve sınır boylarında aidiyeti belirsiz grupların varlığı, güvenliği sağlama çabalarını zorlaştırmıştır. Bu dönemde, Jandarma teşkilatı ayaklanmaların bastırılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. 1924-1938 yılları arasında özellikle Doğu Anadolu'da birçok isyan bastırılmıştır. Araştırma konusu olan 1934-1937 Sason İsyanı, yurtiçi ve yurtdışındaki Ermenilerin desteğiyle gerçekleşmiş, ancak Kürt aşiretlerinin isyanı olarak tarihe geçmiştir. İngilizlerin de sürece müdahil olduğu düşünülmektedir. Jandarma teşkilatı, aldığı tedbirlerle iç güvenliği sağlamaya çalışarak, modern bir ulus inşa etme hedefi doğrultusunda hareket etmiştir. Bu bağlamda makalede Cumhuriyet Halk Fırkası Hükûmetlerinin asayişin sağlanması yönünde uygulamaları ele alınırken, devletin iç bünyesi, hukuku, ekonomisi, örgütleri, yönetim biçimleri ve halk-devlet ilişkileri gibi konular göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın hazırlanması sırasında; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB), TBMM Arşiv ve Kütüphanesi kayıtlarından, dönemin süreli yayınlarından, telif ve tetkik eserlerden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Asayiş, Millî güvenlik, İskân, Doğu illeri, Terör.

Introduction

To properly understand the concepts of rebellion and insurrection, which constitute the basis of this study, it is necessary first to understand what these concepts are and their contents. Based on the Turkish literature, it is seen that the concepts of rebellion and insurrection have not yet been fully demarcated, that there is still an ongoing confusion between these two terms, and that these two concepts are often used interchangeably. The main reason for this confusion is the use of the word *revolt* for rebellion and *uprising* for insurrection in foreign literature written in English. These two words or terms are often translated into Turkish as *asi*. This confusion is not only in Turkish literature. In the modern sense, the concept of *rebellion*, which expresses a social behavior against a specific authority and is also explained as *uprising,* is also handled with the idea of revolution in the sociology dictionary.

The idea of rebellion is described as a relatively rare but historically significant event

in which the entire social and political order is overturned, usually through violence, and reestablished on new principles with new leaders.

On the other hand, the concept of *uprising* refers to a spontaneous and random revolt of the people against the established political regime during or following a general discontent in a country, which has no logical direction, has predominantly emotional elements, and occurs spontaneously. Therefore, the emergence of an uprising is unpredictable and involves much uncertainty. Moreover, in the beginning, there is no ringleader or leader of the uprising. Ringleaders emerge in the circumstances.

Insurrections do not occur according to a plan; they emerge as counteractions and can be unnecessary, dangerous, and destructive. They are rarely composed of homogeneous elements. If it succeeds, different factions, often enemies of each other, coexist. A failed insurrection is usually characterized as rebellion, and the rebels are punished for attempting to change the established order. There is no right to insurrection in international law (Savaş, 2000).

The word *eşkiya* is the plural of *shaki.* As a dictionary word, it means "unfortunate", *"*badly moving", *"*mischief-maker", "evil", "bandit", and "road-breaker". In Ottoman documents, a person at the head of a bandit or a bandit and the groups under his command were referred to as *Kut-ta-i tarik, haydud, türedi Eşkıyası, berazil.* The legal definition of banditry is to threaten and violate security and public order individually or collectively by raiding, burning or destroying places such as dwellings, farms, corrals, villages, and mills, killing people, robbing on the roads, robbing in the countryside, lifting people, escaping while imprisoned or imprisoned for these acts, and wandering around with weapons to seize property, take revenge, commit assassination or disrupt the general security of the country. Banditry is an inevitable consequence of the feudal era or its extension, and a phenomenon created by this system. Banditry becomes widespread in times of economic crisis and extreme poverty. Hobsbawm categorized bandits as social (virtuous), primitive resistance or guerrilla groups, bandits, marauders, and common thieves. In this classification, social banditry must be considered separately from the others. Social banditry, as an institution of reaction and resistance, is a symbol of the rebellion of the countryside against the central authority, which it cannot control, and the local authority, which depends on it or lives on its basis (Dedeoğlu, 2006).

Historical Background: Demands and Measures Taken by Separatist Elements During the Turkish War of Independence

As a result of the First World War, the victorious politicians in Paris, London, and San Remo attempted to establish the framework of the so-called peace terms that were planned to be imposed on the defeated. To determine the content of the treaties to divide the Ottoman territories, the victorious states demanded land for the minorities living in this region to indirectly dominate all the lands of the Ottoman Empire, as well as Anatolia, where the majority of Turks lived.

In this context, in addition to the Pontusists, who openly transformed their secret activities of the First World War into rebellion after the armistice, the Armenians, backed by the French and some other groups organized by the "Society for the Rise of Kurdistan" [*Kürt Teali Cemiyeti*], carried out various separatist and subversive activities. Establishing an Armenian state was discussed intensively during the January 18, 1919, negotiations at the Paris Peace Conference. Still, on December 23, 1919, a new issue that had not been on the agenda before emerged. This was the problem of Kurdish separatism. The territorial borders of this so-called state would be even more vague than Armenia's and would be drawn at the pleasure of the Entente Powers. In the case of Armenia, it was envisaged that the American president would be the arbitrator, but in the case of the problem of Kurdish separatism, Britain would play the leading role. The national-state-building processes that started in the first half of the 19th century on Ottoman lands reached their final stage after the war with the partition of Sèvres. Sèvres brought the *divide-and-rule* approach to the agenda, opening the Turkish homeland to the division of France and England on the one hand and paving the way for political organizations such as "Kurdistan" and Armenia in Anatolian lands on the other (Göldaş, 1991).

Commenting on the attempts of political organizations during the First World War, Şükrü Mehmet Sekban summarized as follows:

> No Kurdish politician was sincerely convinced of the need to separate Kurdistan from Turkey. I, who was proud of being a Kurdish nationalist, never thought of separation from Turkey during my entire life. This was not because I did not desire the independence of Kurdistan but because such a wish was a demand for the opposite and futile. I was completely convinced of this: Kurdistan, separated from Turkey, cannot survive materially and spiritually. All those who worked with me also had this conviction in their hearts. (Sekban, 2011)

However, starting from the end of the war, the intensity of the foreign maps

showing the borders of an area purported to be “Kurdish region”, which were started to be prepared for political purposes, drew attention. Soane (1918), in his article titled “Limits of Kurdistan”, summarizes the following statements:

> This area includes a large part of eastern Turkey, a considerable part of northwestern Iran, northeastern Iraq, parts of northern and northeastern Syria, and part of the southern and southeastern territories of Soviet Armenia. One end of the hollow inner edge of the crescent rests on the western slopes of Mount Kurd near the Gulf of Iskenderun in the southwest, while the other is Manil Kuh in the northwestern extension of the Luristan Mountains. Starting at Mount Kurd, the border curves northeast along the eastern edge of the Amanos and the plains of the Taurus Mountains, past Marash and Malatya, and along the western bank of the Euphrates. It heads north and turns east along the ring formed by the Karasu (west of the Euphrates), encompassing the highlands of Tunceli (Dersim). From here, it expands along the upper reaches of the Kara, passing through Erzurum. From there, it extends north-northeast, including parts of the Kars province, crosses the Turkish-Soviet border, and runs along Mount Alagöz in Armenia. In Soviet Armenia, it sharply turns to the south of Yerevan, including Nakhchivan. (Soane, 1918)

Notably, the sources describing the mountainous region south of Lake Van as so-called “central Kurdistan” are far from scientific facts. For example, Maunsell (1894) was the first to mention this area as the so-called “central Kurdistan” in February 1894 and August 1901 (1901). Then, in December 1919, Mason (1919), Alexander Cobbe (1919), and their colleagues made similar observations. In 1946, Rajkowski (1946) and in 1956 Davis (1956) came up with such a definition.

Map 1

The Map Prepared by Kenneth Mason, 1919.

Map 2
The Map Prepared by P. H. Davis, 1956.

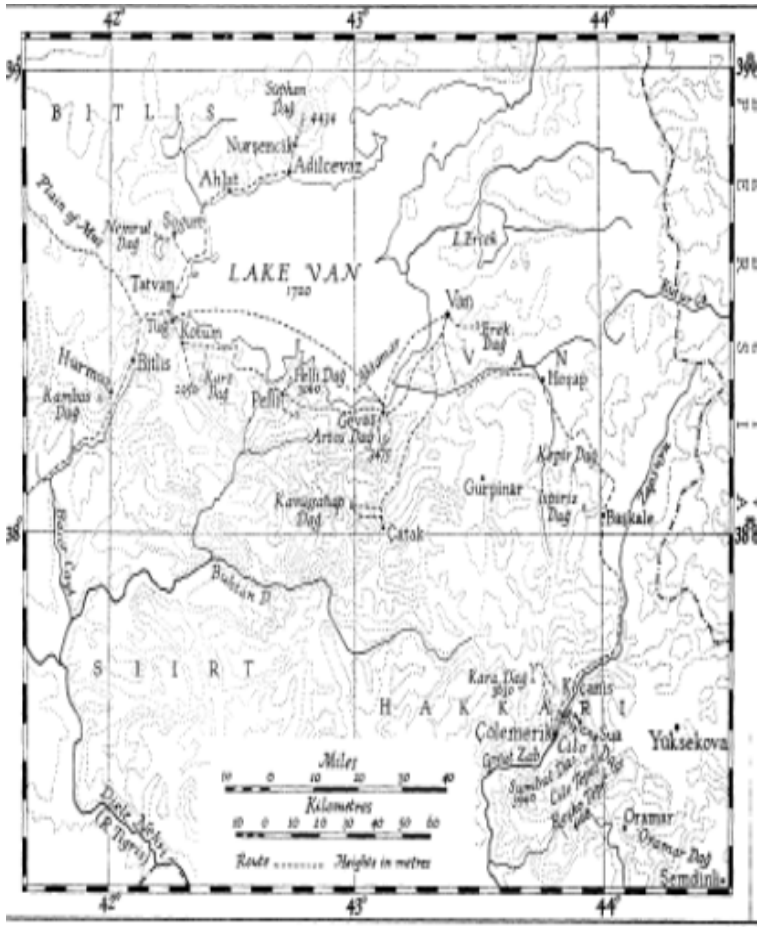

With the influence of the period's political and military atmosphere, nationalist actions began to be adopted gradually. The 1918 Armistice of Mudros signaled the first sign of a new formation in the Kurdish separatist movement in Türkiye. Jwaideh points out that the efforts of the Kurdish nationalist-separatist in Türkiye had a significant impact on these developments (Jwaideh, 1999). At the time when some Kurdish groups who wanted to take advantage of this administrative vacuum took action to establish an independent state, the British assigned an agent named Major William Charles Noel, the political representative of Suleymaniye, one of the officers of the Political Branch of the India Department of the British Foreign Office, to keep the events developing in Southeastern Anatolia under their control and to

organize the order in their favor by attracting Kurdish tribal leaders to their side (Atatürk, 1989). In line with this assignment, Major Noel traveled around the region and submitted detailed reports to London. The Istanbul-based organization called "Society for the Rise of Kurdistan" [*Kürdistan Teali Cemiyeti*] was also the organizer of diplomatic initiatives. Şerif Pasha, the son of Deputy Foreign Minister Sait Pasha and a former ambassador, was sent as a delegate to the Paris Conference on behalf of the Kurds. The leaders of the "Society for the Rise of Kurdistan" also agreed with the Ottoman authorities to authorize Şerif Pasha.

On March 22, 1919, at the Paris Conference, Şerif Pasha, on behalf of the nationalist-separatist Kurds, drew the borders of so-called "Kurdistan" as follows:

> Ethnographically, the borders of "Turkish Kurdistan" start on the Caucasian borders at Ziven in the North and continue from Erzurum, Erzincan, Kemah, Arapkir, Behismi, Divrik in the West, Harran, Sinjar Hills, Tel Afshar, Erbil, Kirkuk, Süleymaniye, Akkirman, Sinna in the South; Revanduz, Başkale, Vezirkale in the East, that is, from the Iranian border to Mount Ararat. (Özoğlu, 2009, emphasis added)

Map 3

The Map Prepared by Şerif Pasha and Submitted to The Paris Peace Conference in 1919.

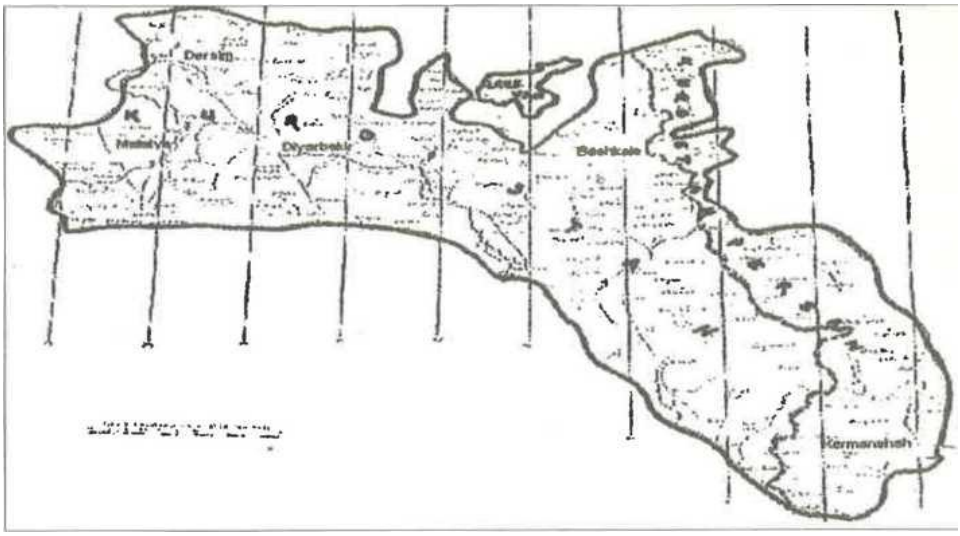

Map 4
According to Emin Ali Bedirhan, Map Depicting a Region Purported to be "Kurdistan".

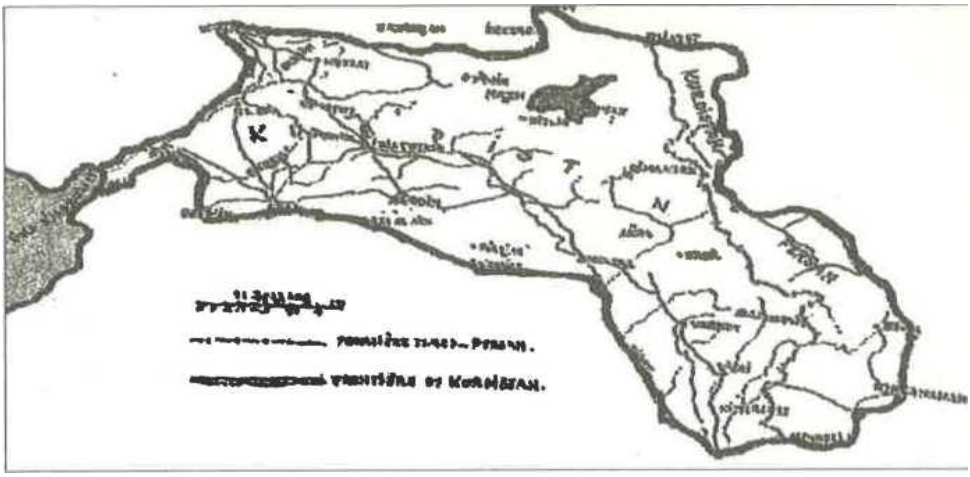

Şerif Pasha, the head of the so-called Kurdish delegation, apparently reached an agreement with Bogos Nubar Pasha on the political borders of Armenia and the so-called "Kurdistan" before the Paris Peace Conference. Thus, the only map of "Kurdistan" that excludes Van has taken its place in historical texts. A comparison of the two maps clearly shows that they were both based on political realities as individuals perceived them. In fact, for Şerif Pasha, cooperation with the Armenian representative was an important determinant for the imagined borders of so-called "Kurdistan". On the other hand, Emin Ali Bedirhan was aware of the importance of reaching the Mediterranean. Still, the southern and eastern borders of the region purported to be "Kurdistan" appear to be the same on both maps. Article 22 of the Covenant of the League of Nations states that "*certain communities"* of the Ottoman Empire *"have reached a stage of development at which their existence as independent nations can be provisionally recognized."* On August 10, 1920, the Kurds were explicitly mentioned in the *"Partition of Sèvres"*. Article 62 pointed to the need for *"local autonomy for the Kurdish-majority regions,"* while Article 64 considered the possibility of granting the Kurds independence.

On the other hand, the "National Alliance*"* formed during the National Struggle was evaluated differently in domestic and foreign documents. In British documents, the national unity achieved by Kurds and Turks, and the whole Anatolian people in general, was mentioned with concern. In his report to the British Foreign Office dated July 29, 1919, Calthorpe expressed his concerns about national unity by saying, *"The rumors of Greater Armenia have caused the Kurdish and Turkish people*

in Turkey to unite and the nationalists to flare up." In many such British documents, it is lamented that they were unable to prevent Kurdish-Turkish unity despite mobilizing all their forces (Jaeshke, 1991). During the period of the National Struggle, there was no difficulty in forming a national alliance. However, when the Sultanate and the Caliphate were abolished, and the national identity started to be emphasized instead of religious elements, the Kurdish tribes, which, as mentioned above, were loyal to the Caliphate and religion, reacted (Şimşir, 2009). In 1923, the Treaty of Lausanne was signed between the victorious Western powers and the authorities of the new Turkish Republic, modeled on the Polish Minority Treaty. Article 39 of the Treaty reads as follows:

> Turkish citizens belonging to non-Muslim minorities shall enjoy the same civil and political rights as Muslims. All the people of Turkey shall be equal before the law without distinction of religion. No difference of religion, creed, or sect shall be deemed to be an obstacle to the enjoyment of civil and political rights by any Turkish citizen, and in particular to his admission to the general service, to the civil service, and the higher ranks of the civil service, or the practice of various professions and arts. No restriction shall be placed on any Turkish citizen's free use of any language, whether in private or commercial relations, in religion, in the press or any other form of publication, or in meetings. (Yalçın, 2000)

It is essential to note here that the Turkish authorities insist that the rights recognized in Lausanne should only apply to "*non-Muslim minorities,"* namely Armenians, Greeks, and Jews. The primary concern of the Turkish authorities was nothing less than preserving the unity and indivisibility of the Turkish state and nation. Mim Kemal Öke reports the following about the British policy towards the region during this period:

> If Mosul and Kirkuk are placed under the Mesopotamian mandate, then, according to Noel, Kurdistan, established in a region with a Kurdish majority and full of riches, will attract workforce like a magnet. The result would be the socio-economic collapse of a newly independent Kurdistan. The way to guarantee the economic and strategic interests of Mesopotamia is to support the Kurdish cause. The way to do this is to reconcile and reconcile Kurds and Armenians. (Öke, 1995)

The gendarmerie organization, which was placed under the command of the army with the outbreak of the First World War, was the most critical test against all these attempts of separatist elements. In the meantime, the corrosive effects of the war showed itself in the gendarmerie organization as it did in other institutions. While deserters and banditry movements spread rapidly in Anatolia, the army's services

behind the front lines began to be disrupted. Several regiments from all fronts were taken behind the front lines and assigned to pursue banditry to prevent the increasing anarchy and unrest during the war. However, they were unsuccessful since these infantry regiments were unfamiliar with the methods of pursuing bandits and did not know the region they were assigned to. In the meantime, due to the oppressive approach of some units towards the public to establish authority, the Ottoman administration connected the General Gendarmerie Command to the Ministry of Interior in 1919, together with all its organization and order at the end of the war. This change can also be linked to the following issue: Accordingly, the direct relationship of the gendarmerie with the army was tried to be reduced, and the government's desire to keep all power in its hands can be considered. During and after the Armistice period, due to the inadequacy of the law enforcement forces, the weakness of the Ottoman government, and the formation of the national movement, effective measures could not be taken against the aforementioned separatist and subversive activities. In the meantime, instead of the gendarmerie units under the army's command, the police elements remaining in the country tried to maintain order throughout Anatolia. The fact that most of the gendarmerie personnel who participated in the war did not return and that many people who were not trained and educated were recruited to the gendarmerie organization to fill this deficiency can be considered adequate. Nevertheless, at the beginning of the Turkish War of Independence, the gendarmerie played an active role in the transportation of people, including prominent writers, intellectuals, members of parliament, and high-ranking officers, who wanted to move from Istanbul to Anatolia and continue the struggle here. The gendarmerie, the only armed force throughout the country during the Armistice period, supported the National Struggle despite the İstanbul Government and the General Gendarmerie Command, which was subordinate to it.

Demands of Separatist Kurdish Tribes and Measures Taken in the Early Years of The Republic

With the influence of imperialist elements against the Turkish National Movement, Kurdish separatist groups were carried out with the encouragement of Britain, which sought to create a buffer state or an autonomous area in line with its interests in the Middle East. Russia's withdrawal from the region following the Bolshevik Revolution of 1917 was the beginning of Britain's influence in the area, and this situation allowed Britain to shape the region's geography as it wished. As a result, on January 30, 1919, Lloyd George brought the Kurdish separatism to the agenda at the Paris Conference. He inserted the article "*Armenia, Syria, Mesopotamia, and Kurdistan, Palestine, and Arabia should be completely separated from the Ottoman Empire"* in the conference text. In this context, while Armenians

were constantly provoked, Arabs and Kurds were provoked among Muslim groups in the Middle East (Özoğlu, 2009). This attempt of Lloyd George became more evident in Articles 62, 63, and 64 of the Sèvres text signed on August 10, 1920, and thus, an important step was taken to establish a puppet "Kurdish State" in the region. In this process, Britain, acting to control the Mosul oil field and create a buffer state between Turkey and Russia, would be able to ensure the security of its new colony in Iraq against threats from the north, with the puppet states of "Kurdistan" and "Armenia" to be established in the region. Legal-looking organizations such as the *Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti* [Kurdish Society for the Advancement and Progress] based in İstanbul and financed by Britain, the British Correspondents' Society to gather sympathizers among Turkish intellectuals in İstanbul, and the Khoybun Society to ensure Armenian-Kurdish cooperation were put into operation with the encouragement and assistance of Britain. Such organizations, which could not go beyond serving Britain's interests in the field, played a negative role in most of the separatist actions, such as Ali Batı, Koçgiri, Raçkoyan, Raman, Sheikh Said, and Ağrı rebellions, both during the National Struggle and the first years of the Republic.

In response to Rawlinson's report, Lawrence, Advisor for Arab Affairs in the Middle East Department of the Colonial Office, emphasized that disorganized regional movements by the Kurds would not yield significant results and that British agents should be assigned to the region for a revolution or rebellion to take place. The reaction of the Kurdish separatist groups, who acted with the instigation of British agents in the Eastern provinces, stemmed from the concern that the religious authority and privileges of the tribal chieftains would end. In this respect, it differed from other minority uprisings. In the Kurdish movement, loyalty to the caliphate and religion was also influential in the politics of the Turkish period. Parties that act with religious discourses receive significant support from the Kurdish-populated regions. The reaction came from the tribal leaders whose sovereignty over society would be lost by establishing a national identity. They could quickly mobilize the tribal people bound to them in feudal relations. For this reason, out of the 24 uprisings that broke out during the National Struggle, only five were led by Kurdish tribes, and only 3 had mass participation, whereas between 1924 and 1938, 17 of the 18 rebellions against the center were led by Kurdish tribes, and 16 of them had mass participation.

Table 1

Anti-Republican Uprisings and Military Actions Between 1923-1938

Uprising/Insurrectionist, Military Action Taken	Date the Uprising Started	Suppressed/Finished History
Nestorian Uprising	September 12, 1924	September 28, 1924
Rachkotan and Raman Offensive	August 9, 1925	August 12, 1925
Sheikh Sait Uprising	February 13, 1925	May 31, 1925
Yusuf Tasho Uprising	May 16, 1925	March 16/17, 1926
I. Ararat Uprising	May 16, 1925	June 17, 1926
Koçuşağı Uprising	October 17, 1926	December 1, 1926
Halil Sami Uprising of the Alikanli Tribe	May 1927	August 25, 1927
II. Ararat Uprising and Operation Ararat Repression	September 13, 1927	September 20, 1927
Bicar Tenkil Operation	October 7, 1927	November 17, 1927
Rebel Rasul Uprising from the Jiyan Tribe	May 22, 1929	September 27, 1929
Operation Tendürek	September 14, 1929	September 27, 1929
Sheikh Abdulkadir Uprising	September 14, 1929	September 27, 1929
Zeylan Uprising	June 20, 1930	September 1930
Savur Tenkil Operation	May 26, 1930	June 9, 1930
Oramar Uprising	July 16, 1930	October 10, 1930
III. Ararat Uprising and Ararat Operation	September 7, 1930	September 14, 1930
Blind Hussein Uprising of the Haydaran Tribe	June 20, 1930	August 10, 1930
The Uprising of Sheikh Ahmad of Barzani.	July 16, 1930	October 10, 1930
Operation Pülümür	October 8, 1930	November 14, 1930
Menemen Incident	December 23, 1930	December 23, 1930
Sason Rebellion	May 21, 1935	September 11, 1938
Tunceli Uprising	March 21, 1937	November 18, 1937

Note: From Hallı (1972).

The efforts of the imperialist powers to direct the Turkish tribes, which they wanted to separate by calling them Kurds, within the scope of their interests in the region, continued today and led to the emergence of the Kurdish issue (Turkmen, 2010). During this period, the resistance in the region was crushed, and the central discipline was largely maintained (Aziz, 2013). However, when the former influence of the Kurdish tribal lords ended, according to Jwaideh, the Kurds, who were accustomed to being loyal to one person, became loyal to the sheiks of the sect instead of the tribal lords. Abdullah, a Naqshbandi sheik from the Nehri sub-district of the Şemdinan (Şemdinli) Kaza, became the region's first *"spiritual as well as corporeal"* leader. Moreover, sheiks were more influential than beys due to their religious characteristics (Jwaideh, 1999). Orhan Türkdoğan's research on various tribes in the Van, Muş, and Malatya regions reveals the similarities of customs and traditions by comparing them with some Turkmen groups in Western Anatolia. It states:

The Eastern and Southeastern Anatolian order does not represent a feudal

> structure in the sociological sense. Feudalism is a stage of social evolution that helped emerge a new class, the bourgeoisie, in the West and influenced the nationalization process. However, the situation in our region is not suitable for this. … The region's social structure is clan … organizations with some primary group characteristics. (Türkdoğan, 2008)

In this sense, the evaluations of the First General Inspectorate on the people of the region are noteworthy:

> The people of the region, as in some other places, have for a long time avoided personal contact with the government and had their affairs with the government handled by the aghas and chiefs. To reach out to these people and establish closer contact between the government and the people, a District Directorate was established in Kûsküt about (10) years ago (1926), and the director who was sent to Kûsküt after sitting in Kûsküt for about a month was frightened by his weakness and came to Hazo with orders to live in Hazo, and the first moment of close contact with this region was lost. The people, undoubtedly due to the propaganda of their chiefs, started to act more disobediently against the government. There was no census, the government tax was collected in one way or another by the bargain of some collectors and chiefs who could enter the region, or it was not collected in many cases. The tax obligations such as road and military service obligations were never met, it became a shelter for criminals fleeing from the surroundings, it continued its existence as a boil in the property, and the administration of these accidents could not work properly to establish an administrative population in this region, one side of which is Sason and the other sides of which are Mutki and Garzan. The people of the region committed crimes such as hiding the murder of a gendarmerie and the perpetrator of a big robbery, resisting the collector, planting tobacco even though it was forbidden to plant tobacco, and even ambushing the deputy district governor on the road and killing him..., There have been repeated actions taken on them until today and it is surprising that none of these actions have been able to cure this boil with complete success. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (CDAB), 030/10/116/805/1, pp. 3-4)

As a result of the failure to take economic measures against the attempts to strengthen the central authority in the region, the inner and eastern parts of Anatolia could not maintain their existing populations. For this reason, the imbalance between regions, especially in the settlement centers in Southeastern Anatolia, began to make itself felt (Erkal, 1972).

Background of Public Order Issues in Reports on Sason and Its Surroundings

When analyzing the Eastern revolts that erupted immediately after the political revolutions, such as the Republic's proclamation and the Sultanate's abolition, it is necessary to evaluate the conditions of Turkey during that period and its internal and external political situation. Behçet Cemal likens the Turkey of 1924 and 1925 to a body *"covered with festering wounds."* The cadres of the Kurdish separatist movements, which caused this situation to turn into gangrene, were generally disconnected from the beliefs and lifestyles of the people of the region, and to find a base among the people, they tried to gain religious authority by using definitions such as *sheikh* and *sayyid*. In addition to exploiting the socio-economic structure of the region, these groups also tried to win over tribal chieftains whose interests were damaged by the structural changes in Turkey. Another essential reason behind the acceleration of insurgency in the region was the general amnesty issued before the First World War. After the release of thousands of bandits from prisons during this period, terrorist incidents were deeply affected in terms of quantity. The most significant change in the fight against insurgency in the region during this period was the implementation of the Men-i Şekavet Law. The state authority had previously been subjected to arbitrary practices of local administrators and military officials in the fight against insurgencies. Although this law tried to put the fight against bandits on a legal basis, it was unsuccessful. In addition to the general amnesty, the escalation of terrorist incidents in the eastern provinces was also due to the geography being favorable for crimes committed for terrorist and ideological reasons.

Kazım Karabekir Pasha, who witnessed these unfavorable conditions in the region during the wars, summarized with the following statements that he tried to draw attention to the rehabilitation of the Eastern provinces even before the rebellions took place:

> I repeatedly have and repeatedly explained to all relevant people that the Kurds would fall prey to seduction (deception, deceit) and cause great harm and that it is an illusion to fear any reaction in İstanbul. ... I said this at Çankaya on April 30, 340 (1924), and I warned Recep Bey, the Deputy Minister of Interior, on June 18, 340 (1924). ... Let us also learn what the Republican Government has done for the rehabilitation of Kurdishness: The government has not made a program, let alone an action. (Karabekir, 1995)

A few months after Kazım Karabekir Pasha's warning to take measures in the region, the Nestorian Rebellion broke out. Prime Minister İsmet Pasha, in his report dated September 16, 1924, summarizing the emergence of the rebellion and

delivered to Mustafa Kemal Pasha, explained in detail that the troops in charge of the suppression operation would start the operation on the same day or in the morning, and the strategy followed for the operation (Öke, 1995). The military operation ended on September 28th, but as most Nestorians fled across the border, we can state that the objective was not fully achieved. Meanwhile, this situation hurt the Golden Horn Conference, where a solution to the Mosul problem was sought, and military initiatives did not yield any results (Koca, 1998).

The peculiar political, economic, and socio-cultural conditions of the Turkish National Movement led to a quantitative acceleration in banditry incidents, with army deserters numbering in the tens of thousands constituting the most basic human element of bandit gangs. In the face of this increase, the inadequacy of the gendarmerie organization in the region caused the incidents to feel more intense. This situation was summarized in a report by Reşat Hallı as "*the gendarmerie has no value. The Turkish and other gendarmes sent to replace the local gendarmes cannot perform their duties. They were not trained and educated; some were even sent to duty without learning how to use weapons*." Another report stated, "*One of the most important issues in the Eastern provinces and the country is the gendarmerie. The improvement of the gendarmerie should be in terms of quality, not quantity.*" The qualifications of the security forces to be used against the bandits, who were always on the move and mostly mounted, and what kind of force they would use, were pointed out. It was suggested that measures against the bandits, who were always mobile and mounted, should be taken with mounted troops. The report of the Elâzığ Governorate on the reform of the gendarmerie includes the following proposal:

> The gendarmerie must be reformed. Instead of 40.000 gendarmes who are untrained and of poor quality, it is undoubtedly more beneficial to have better-trained gendarmes, and 1/3 of them should be well-paid. It is essential to meet their needs and keep them away from the aghas. Gendarmes should be sent to these provinces from the west around Turks. Care should be taken to ensure that these gendarmes are educated. (Hallı, 1972)

Regarding the state of mind of the region's people, Pehlivanlı points to the psychology of fear that the people were in and states that people could not decide whom to side with. According to the report, which reveals the current situation, *"the Turks who reside in some towns and are not inclined to Kurdishness and the Kurds who support the government in the rebellion zone do not seem to be sure of their lives".* The reason for this is as follows:

> The villagers fear the bandits more than the government. They say the reason

> for this openly. They say: I am afraid to inform them that the bandits are coming and going because they flee until the government forces arrive and are not captured. Later on, when the bandits hear my news, they come to kill me this time. However, if the government did more, it would beat me. A few days of imprisonment would save me. The government has mercy and compassion. But the bandit does not have this. Therefore, since the punishment of the bandit is more severe, I am obliged to do what he says. (Pehlivanlı, 1996)

Azmi Süslü, on the other hand, emphasizes that the weapons kept haphazardly in the hands of the people are an issue that needs to be noted with the following report: *"The weapons of the Kurds must be collected within a program. Those who need to carry weapons should be licensed. … It would be appropriate to end the tribal cavalry regiments armed by the government"* (Süslü, 1993). It is known that the Kurdish citizens living in the region accessed weapons, ammunition, etc., with the cooperation of the Armenians, British, and French, and that they did so through the Khoybun Society. Based on this reality, the state could not fulfill its obligations due to the disobedience of the bandits in and around Sason during the public order problems in Ağrı (CDAB, 030/10/115/804/16). First General Inspector İbrahim Tali Bey made a statement to journalists regarding the public order incidents in Sason and Ağrı immediately after the rebellions in the region and said;

> During my travel, I found the general situation of public order in the General Inspectorate area to be good. Although there are some isolated bandits, these are nothing more than ordinary bandits that are always seen. These bandits are pursued by various detachments and guards and are captured gradually. (Kardaş, 2016)

Essential details about the rebellion in Sason and its surroundings in the spring of 1935 are noteworthy. Although 14 out of 17 villages in the Sason district had their livestock counted, three villages did not have their livestock counted and took refuge in the *"*forbidden zone*"* with their livestock. With the order of Muş province dated 21.05.1935 and numbered 7510, upon the proposal of Sason District Governorate, Muş province ordered the dispatch of a detachment of 70 men (Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, 1939; CDAB, 030/10/115/804/3). The district governor of Sason went to the scene. He tried to identify the livestock of these three villages, which were reported unaccounted for, by counseling those who needed to be counseled. Deputy District Governor Rıdvan Gökmen and his friend Tayyare Clerk Mehmed were also attacked in the village of Harbak, twenty-five kilometers away.

A detachment was sent to the area, which included 23 villages, and was called

rebellious (CDAB, 030/10/115/804/5). In fact, despite the order of the Ministry of Interior in its report not to take any action in the region with a small force, the acceptance of the proposal of the Sason District Governorate by the Muş Province and the fact that a small force was sent to the region shows that the threat was not evaluated well. It is considered that going to the area with a small force caused the rebels in the area to attempt an uprising. In the letter dated May 31, 1935 and numbered 4 of the First General Inspectorate, two mistakes of the acting district governor are mentioned.

> The first mistake of the acting sub-governor is that he failed to determine and appreciate the situation of the unruly district properly, and while the main issue and all communications were related to animal counting and polling, he was engaged in essential works such as collecting taxes, writing down hidden populations, and conducting census or numbering procedures, which are considered very important by the people of this district. A second mistake was that he left the platoon in the village of Gov and went to the village of Harbak, taking the company commander with him. Because at a time when the detachment was already in position in the village of Gov, the fact that the delegation wanted to go to the village of Harbak and negotiate there about the government's takālifi government was considered as a plan by the villagers and to prevent this plan, they devised a counter plan. They started to make arrangements as early as the night before. … They aimed to destroy the delegation there completely and to take care of the detachment left without a head in the village of Gov. (CDAB, 030/10/115/804/3)

Here's a passage from the news article published in *Ulus Gazetesi* [Ulus Newspaper] dated June 8, 1935, titled "How did the Sason incident happen?":

> B. Rıdvan, the deputy district governor of Sason, went to the village of Goy on 21.05.1935 with the mufti of Sason, the secretary of the district governor's office, the district treasurer, the commander of the gendarmerie, and a few gendarmes for the census and secret registration of influence. While he was in this village, the villagers of Harbat called him to their village. The deputy district governor went with his friends, leaving the gendarmes far behind, and spent the night in Harbat. The next day, after he departed from the village, a personal fight broke out between some villagers and local henchmen, during which the deputy district governor was unknowingly wounded and died. There were no gendarmes killed or tortured. (Ulus, 1935)

The press of the period reported that the district governor was killed during a fight between villagers, but it was not known how this happened. It was emphasized that

administrative and military measures were not taken sufficiently in the eastern provinces in 1936, the year of the General Inspectorates. These measures were:

> This region always excludes the main areas that are instrumental to peace and those that feed, supply, equip, drive, and direct the people living in the steep part of the region. It narrows the area to be evacuated. Even if this narrow area is evacuated, it cannot be predicted in advance that the people who will be concentrated in the areas outside the influence will not turn against the government again at a new opportunity. Such a measure will be incidental and temporary. It is also unpredictable that situations will not arise in the future that will occupy the government even more. This region is worth considering as a whole without fragmentation. It is necessary either to accept administrative amnesty for the whole region and calmly manage the matter until radical measures are taken, or to immediately resort to radical measures and solve the problem once and for all. Since the second option cannot be implemented now, subjecting the whole region to administrative measures without fragmenting it is useful. In this case, since the time for effective action in that region has not yet come, it would be useful to keep only one of the mobile gendarmerie battalions in Hazo to keep a follow-up force ready as a pressure against those who want to go out of the region, such as shirkers and harassment, and to leave the other two battalions free for other duties...The Ministry will also provide the proposal of the general inspectorate regarding the district governors, district directors, and gendarmerie commanders. (CDAB, 030/10/116/805/1, pp. 1-2)

This report pointed out that amnesty for the citizens living in the region would not be a solution. Experiences from previous attempts of rebellion in the East suggested that the region's inhabitants would not be able to restore peace and would not obey the orders of the government. In the face of this situation, which could end in rebellion, the authorized circles mentioned the necessity of taking administrative measures in the region while proposing that military measures should be kept at hand and used when necessary. In the reports, it is specially mentioned that state institutions should be established in the region for the continuation of the state's authority and that the heads of the institutions should live in the region, mingle with the people of the region, and soften the citizens' view of the institutions.

Building State Authority in Sason: Establishment of Gendarmerie Units

The Deputy District Governor of Sason was martyred during the incident that took place on May 21, 1935, in the village of Armutlu in the Kozluk district of Batman, which was recorded by the official authorities as the Sason rebellion or incident. Although there is severe information pollution in the recent studies written at the

center of this rebellion, it is imperative to examine in detail the counter-insurgency operations of the military units against this incident in terms of planning, preparation, and execution for different reasons. In the operations carried out by the gendarmerie units within this rebellion, it is essential to control the geographical area and to ensure the support of the people in the operation area. In the First General Inspectorate (BUM) report dated May 31, 1935, it is stated that the gendarmerie units received support from villages that did not support the rebellion:

> It is not correct to show all villages and villagers as having participated in the incident. It can be claimed that the people of Norşin and Ayras villages did not participate in this movement at all. Even Selim, who was in the area of the rebel Rüskit, did not participate personally, but some members of his tribe participated. The incident was purely localized, and the 23 villages comprising the rebel area had at most five hundred houses. The Shigo and Hiyan tribes and the Kalgürı tribe, who have recently approached the government, are mainly from the villages of Harbak and Şat. The villagers who fled from the oppression of the Tatar Badik tribe and applied to the government and settled in the villages of Herent, Kaçırınk, Mitink, Hilink, which are among the loyal villages, are used against the rebels when necessary. (1935)

As stated, it is also incorrect to portray the region's people as participating in the rebellion (CDAB, 030/10/115/804/5). The fact that the uprising lasted for three years and was brought under control shows that the security forces were quite successful when evaluated regarding gendarmerie units under the day's conditions (Jones, 2008). Today, studies written by separatist circles state the opposite. According to Galula, the succession of uprisings, most short-lived, was intended to create the perception that the struggle could continue and succeed (Galula, 1964).

According to the Muş Governorate's letter dated May 22, 1935, the cost of dominating a rugged terrain with a large number of troops in a short-term operation planned in the Sason area would be pretty high in terms of both casualties and cost. Long-term operations, on the other hand, would benefit the rebels, which is an undesirable outcome. For this reason, a balance should be maintained, and the operation should be controlled over time. There are three levels to be considered when planning a military operation. At the tactical level, the soldiers should focus on strengthening the state authority; at the operative level, they should focus on the contact points and logistical support of the rebels; at the strategic level, they should focus on the international contacts of the rebels, their supporters, the expected benefit of the support, and prevent the creation of a safe zone to sustain their lives. For this purpose, the 7th Mobile Battalion stationed in

Muş and the Mobile Battalion in Siirt were ordered to move. Although the 7th Corps, 2nd Division troops (three regiments with two battalions each), 7th, 10th, 11th Mobile Gendarmerie Battalions, and the Cavalry Company of the 8th Mobile Gendarmerie Battalion decided to carry out an immediate action in this region because the recruits taken by the army troops had not yet been trained, with the letter dated September 24, 1935, and numbered 3394 of the Directorate of Decisions of the Office of the Prime Ministry, the demobilization of those who should be demobilized was postponed to a later date;

> VII Corps. Due to the Sason operation in the area of the VII Corps, the postponement of the demobilization of the recruits of the land and gendarmerie units participating in this operation until the end of this operation by Article 9 of Law No. 1111 Upon the proposal of the Deputy of the Ministry of National Defense with the memorandum dated 12.10.1935 and numbered 3357.

Approved by the Executive Board of Deputies on October 24, 1935 (CDAB, 030/10/115/804/3, p.7), the operation began on October 16, 1935 (CDAB, 030/18/01/02/58/80/10). In 1935, the following determinations were made regarding the purpose of the operation:

1. To take away the weapons of the population within this prohibited area,

2. Catching many criminals who have so far remained free,

3. To send those who have not served their military service to their duty,

4. Collecting accumulated taxes, evacuating the villages by transferring the people living in this area, which is considered a forbidden zone.

The first phase of the operation started in the Karameliç-Hazo-Sason region on October 16, 1935 and ended on October 24, 1935. The second phase of the operation in the Malasheref Region began on October 24, 1935 and ended on January 9, 1935. Melato, Halkis Mountains, and the Asi, Küsküt, and Malaşeref Regions would be combed again. The operation started on December 10, 1935 and ended on November 16, 1935 (CDAB, 030/10/115/804/13). Air offensive operations were also conducted during this phase.

Table 2
Casualties in the Operation in 1935

Year	LOSS OF DAMAGES											CASUALTIES FROM BANDITRY				
	Cend.		Army		From the public		Animal		Weapon							
	Martyr	Wounded	Martyr	Wounded	Dead	Wounded	Dead	Wounded	Rifle	Ammunition	Stump	Dead	Wounded	Diri	Surrendered	Total
1935	1			4								23	3	58	870	954

Note: From **(**CDAB, 030/10/115/804/16).

In 1936, measures were taken with fixed gendarmes to secure the Diyarbakır, Siirt, and Bitlis roads and the Melefan and Reşkotan regions against rebel encroachments. It was decided to bring gendarmerie battalions from Siirt to Melefan for a joint sweep to deal a decisive blow to the rebels (CDAB, 030/10/116/805/26).

Table 3
Casualties in the Operations in 1936.

Year	LOSS OF DAMAGES											CASUALTIES FROM BANDITRY						
	Cend.		Army		From the public		Animal		Weapon									
	Martyr	Wounded	Martyr	Wounded	Dead	Wounded	Dead	Wounded	Rifle	Ammunitio	Stump	Dead	Wounded	Diri	Surrendere	Total	Rifle	Ammunitio
1936	14	21	2	2	5	1	2		-	-	-	155	24	39	879	1097	52	-

Note: From (CDAB, 030/10/115/804/16).

In 1937, the 7th, 10th, and 11th Mobile Gendarmerie Battalions, Siirt and Bitlis Provinces Fixed Gendarmerie Units (CDAB, 030/18/01/02/79/86/6), and the 18th Regiment participated in the operation (CDAB, 030/18/01/02/79/86/5). The

operation started in September 1937 and was carried out successfully with the changes made. Still, due to the early arrival of winter and the onset of diseases, the operation was terminated on November 09, 1937 (CDAB, 030/10/116/805/20). In this year's operation, a detailed plan and operation were carried out to remove all elements remaining in the Forbidden Zone and to ensure that no insurgents remained in the area.

Table 4

Casualties in the Operations in 1937.

Year 1937	LOSS OF DAMAGES											CASUALTIES FROM BANDITRY						
	Cend.		Army		From the public		Animal		Weapon									
	Martyr	Wounded	Martyr	Wounded	Dead	Wounded	Dead	Wounded	Rifle	Ammunitio	Stump	Dead	Wounded	Diri	Surrendere	Total	Rifle	Ammunitio
Until	28	34			6	7	14	5	7	40		151	50	122	737	1.060	25	116
September	10	23	3	5	1	3	3	2	1			122	2	161	11	296	14	24
TOTAL	38	57	3	5	7	10	17	7	8	40		273	52	283	748	1.356	39	140

Note: From (CDAB, 030/10/115/804/16).

As a result, the three-year operation in the Eastern provinces with various forces and formations, which resulted in 70 martyrs, more than 100 wounded, and 19 citizens killed, was very costly for the state. On the other hand, 451 dead, 79 injured, and 380 alive bandit groups were neutralized during the operation. Meanwhile, 2,497 people who were found to be supporting these groups in the region were transferred to Western provinces (CDAB, 030/10/115/804/16). After the operation, the report submitted by the Ministry of Interior to the Prime

Minister's Office on October 27, 1937, after receiving the opinions and suggestions of the 7th Corps and the First General Inspectorate, included the following statements in summary: To ensure public order and peace, the state sent the families living here to the western provinces and increased the number of gendarmerie stations in the region. In addition, administrative restructuring was carried out, and the construction of roads and bridges was emphasized.

On the other hand, according to the confidential minutes sent from the General Command of Gendarmerie to the Prime Minister's Office on November 23, 1937, the meeting held to resolve the Sason issue was attended by Prime Minister Celal Bayar, Deputy Interior Minister Şükrü Kaya, First General Inspector Abidin Özmen, General Kazım Orbay, Lieutenant General Galip Deniz, General Director of Security Şükrü Sökmensuer, Gendarmerie Commander Colonel Zeki Erkmen, and Siirt Deputy Governor Feyzi Bey (CDAB, 030/10/116/805/21). Meanwhile, some information notes regarding propaganda were also shared in the British Embassy reports. According to Mesut Yeğen, Perry Loraine, who served as British Ambassador between 1933 and 1938, in his report dated July 16, 1937, stated that the control of the region would be completed in 1938 and that more regular troops would be deployed in the area while fewer gendarmerie units would be deployed (Yeğen, 2012).

Conclusion

Cooperative local separatist elements within the country mostly supported the Western imperialist powers trying to realize their colonialist ambitions over Turkey. The unrest in the eastern provinces, which was experienced during the Second Constitutional Monarchy Period and tried to be transferred to the Republic, was, in fact, a manifestation of the colonialist struggle for dominance between these imperialist powers in the internal politics of the country's administration. In other words, the most important factor threatening the security and peace of the Eastern provinces is the political threat arising from its geopolitical and geostrategic position. The inability of the Ottoman officials in the region to take adequate measures against disorder and the inadequacy of local and localized movements led to a disobedient population to the Republican administration. Mustafa Kemal Pasha, the leader of the Turkish National Movement, primarily tried to isolate the collaborating governments and the separatist cadres in the region and tried to isolate the local power centers that opposed the Turkish Independence Struggle by destroying their reputation in the eyes of the public. In the face of this negative situation in the region, the most important achievement of the transition from the Ottoman Empire to the Republic was the end of the administrative cadres' sense of captivity and submission to the West. The separatist "Kurdish Teali Society", tried

to include the Kurds on the side of the British imperialists, demanded either an "independent Kurdistan" or an "autonomous Kurdistan" in harmony with the British and the collaborative İstanbul Governments of the period. Apart from these separatist elements, Ottoman citizens of Kurdish origin participated in the Mudafaa-i Hukuk Societies of the period and continued their struggle for national goals. During the congresses held in the eastern provinces, Turks and Kurds blended to awaken national consciousness and awareness in the homeland. During the Turkish War of Independence, Mustafa Kemal Pasha's decrees, telegrams, and declarations emphasizing the Turkish-Kurdish brotherhood are numerous.

Regarding this situation, in the first article of the telegram he sent to Kâzım Karabekir Pasha in Erzurum on June 24, 1919, while he was in Amasya, he wrote:

> A British captain named Mr. Novil went from Urfa to Viranşehir via Siverek, met with the notables of the Millî tribes, and returned to Urfa. He made evil propaganda for the Ottoman Government. However, he was not happy with the definite answers he received from the tribal chiefs. The Kurds said that they would never separate from their Turkish brothers and that they were ready to die to the last person for this cause. They also showed their honor and patriotism by refusing to take the significant amount of money the British wanted to give them. (Yalçın, 2014)

In the Republic's first years, the leading cadre, who prioritized the formation of a solid nation, accepted everyone living on Anatolian lands within the borders of the Misak-ı Millî as a single nation and did not exclude anyone because of their religion or language. This new situation led to the reaction of the local power centers, which were accustomed to living freely in Anatolia's eastern and southeastern areas just before the Republic, and did not want centralized discipline. Regional powers, which used the religious element to maintain their rule over the population, relied on the tribal society's sense of loyalty to the caliph. From this point of view, this situation significantly impacted the Kurdish rebellions in the Republic's early years. The people of the region, struggling to survive in primitive living conditions and lacking a transportation network, were trapped between local power centers and Western powers acting with imperialist sentiments in fulfilling their responsibilities towards the new state.

The Kurdish separatist movements in the eastern provinces during the construction process of the Republic have been one of the most topical issues of the Republic of Turkey and a problem area that has materially and semantically affected the political life of the state. Since it is an essential aspect of public order measures in the region, resettlement efforts are among the most critical items in political parties

and government programs. After the Treaty of Lausanne, the influx of muhajirs and refugees to the borders, the uncontrolled dispersion of nomads throughout Anatolia, and the easy provocation of tribal people in the Eastern provinces who were tied to landlords through religious discourses were among the main problems. On the other hand, the Kurdish separatist movements that emerged during this period were designed to gain the support of imperialist states. They tried to destroy the independent Republic of Turkey, which they saw as an obstacle to this fiction. In addition, the country, which lost 30% of its population and won a total victory with the national elements; the fact that elements that were not subject to any state lived in the border regions, the problems of deserters that continued after the war, as well as problems such as the inability to monitor taxes properly and espionage often occupied the country's agenda. Under these unfavorable conditions, the new state created a unified society without national classes and sought to eliminate these problems and relieve the society through public order and settlement efforts. Although the issues were shared in the Republic's early years, special attention was paid to the Eastern provinces due to the uprisings that broke out. First, efforts were made to reduce the gap with other provinces. In this direction, preparations were made to realize land reform, which was also a condition for industrial development in the region, and efforts were made to eliminate the traditional dependence of the people on aghas, beys, and sheiks. In addition, the need for public and formal education in the region due to language difficulties was met rapidly, and infrastructure investments were made. In addition to bureaucratic and military measures, public expenditures and investments were made to prevent regional public order problems.

Suppose the history and politics of resettlement in Turkey are analyzed, along with other related problems and the characteristics of the periods in which it was implemented. In that case, it is clear that in the process of building the new state, the Republican Governments preferred to overcome the problems with their national forces, intelligence, and people during the fight against separatist terrorist acts. These cadres' decisions and legal arrangements against the rebels resulted from an earnest political will and determination. This mandate is clear and sincere enough to leave no room for debate, even though the struggle waged by the political will, especially that of Mustafa Kemal Atatürk, against separatist activities, was a victory against them.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.
Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

References

Atatürk, M. K. (1989). *Nutuk-Söylev*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aziz, M. A. (2013). *Irak Kürtleri* (Z. Kılıç, Çev.). Kitap Yayınevi.

Bayar, C. (2006). *Şark raporu* (N. Bayramoğlu, Sad.). Kaynak Yayınları.

Cobbe, A., Hunter, G., Beale, C. T., & Murray, S. (1919). Central Kurdistan: Discussion. *The Geographical Journal, 54*(6), 347.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (CDAB). (t.y.). *Cumhuriyet Arşivi belgeleri* [Fon kodları: 030/10/115/804/3; 030/10/116/805/1; 030/18/01/02/76/60/19; 030/10/116/805/26; 030/18/01/02/87/47/14; 030/11/1/153/14/17; 030/18/0/03/123/53/20; 30.10.0/71.466.85; 30.10.0/69.455.16; 30.10.0/119.843.4; 30.10/119.837.17; 30.10.0/119.837.16; 30.18.1.2/47.51.2; 30.18.1.2/77.63.3; 30.18.1.2/17.10.8; 30.18.1.2/73.27.10; 30.18.1.2/81.104.6; 30.18.1.2/88.82.2; 30.18.1.2/31.61.8].

Davis, P. H. (1956). Lake Van and Turkish Kurdistan: A botanical journey. *The Geographical Journal, 122*(2), 156–165. https://doi.org/10.2307/1791238

Dedeoğlu, B. (2006). Terörizm ve terörizmle mücadelenin paradoksal olguları. *Avrasya Dosyası, 12*(3).

Erkal, M. (1972). *Bölgeler arası dengesizlik ve doğu kalkınması*. Şamil Yayınları.

Galula, D. (1964). *Counterinsurgency warfare: Theory and practice*. Praeger.

Göldaş, İ. (1991). *Kürdistan Teâli Cemiyeti*. Doz Yayınları.

Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi. (1939). *Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi*. Cumhuriyet Matbaası.

Halaçoğlu, Y. (1996). Osmanlı belgelerine göre Türk-Etrak Kürt-Ekrad kelimeleri üzerine bir değerlendirme. *Belleten, 60*(227), 127–141.

Hallı, R. (1972). *Türkiye Cumhuriyeti'nde ayaklanmalar (1924-1938): Genelkurmay belgelerinde Kürt isyanları*. Genelkurmay Basımevi.

Jaeshke, G. (1991). *Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz belgeleri* (C. Köprülü, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Jones, S. G. (2008). *Counterinsurgency in Afghanistan*. RAND National Defense Research Institute.

Jwaideh, W. (1999). *Kürt milliyetçiliğinin tarihi kökenleri ve gelişimi* (İ. Çekem & A. Duman, Çev.). İletişim Yayınları.

Karabekir, K. (1995). *Kürt meselesi*. Emre Yayınları.

Kardaş, A. (2016). Cumhuriyet Dönemi'nde Sason isyanları ve alınan tedbirler. *The Journal of Academic Social Science Studies, 43*, 49–70.

Koca, H. (1998). *Yakın tarihimizden günümüze Hükûmetlerin doğu ve güneydoğu Anadolu politikaları*. Mikro Yayınları.

Mackinder, H. J. (1996). The geographical pivot of history. *Democratic ideals and reality* içinde (ss. 175–194). National Defense University Press. (Orijinal eserin yayın tarihi 1904).

Mason, K. (1919). Central Kurdistan. *The Geographical Journal, 54*(6), 329–342.

Maunsell, F. R. (1894). Kurdistan. *The Geographical Journal, 3*(2), 91–92.

Maunsell, F. R. (1901). Central Kurdistan. *The Geographical Journal, 18*(2), 121–142.

Öke, M. K. (1995). *Musul-Kürdistan sorunu (1918-1926)*. İz Yayınları.

Özoğlu, H. (2009). *Osmanlı Devleti ve Kürt milliyetçiliği* (N. Özok-Gündoğan & A. Z. Gündoğan, Çev.; 2. baskı). Kitap Yayınevi.

Pehlivanlı, H. (1996). Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze doğu ve güneydoğu Anadolu'nun meseleleri: Örnek raporlar ışığında karşılaştırmalı bir inceleme. *Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri* içinde (ss. 565–577). Genelkurmay Basımevi.

Rajkowski, W. (1946). A visit to Southern Kurdistan. *The Geographical Journal, 107*(3/4), 128–134.

Savaş, T. (2000). Terörizm: Psikolojisi ve hedefleri. Ü. Özdağ & O. M. Öztürk (Ed.), *Terörizm incelemeleri* içinde. ASAM Yayınları.

Sekban, Ş. M. (2011). Ekalliyetler mes'elesi 1933. T. Yıldırım (Ed.), *Kürt sorunu ve devlet tedip ve tenkil politikaları (1925-1947)* içinde. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Soane, E. B. (1918). *Limits of Kurdistan: Report on the Sulaimania district of Kurdistan*. Superintendent of Government Printing.

Süslü, A. (1993). Rum-Ermeni-Hoybun işbirliği ve Anadolu'daki toplu mezarlar. *Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu (28 Ekim–2 Kasım 1991)* içinde (ss. 159–165). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Şimşir, B. N. (2009). *Kürtçülük II (1924-1999)* (2. baskı). Bilgi Yayınları.

Türkdoğan, O. (2008). *Türk toplumunda Zazalar ve Kürtler*. Timaş Yayınları.

Türkmen, İ. (2010). Doğu Anadolu'ya bayındırlık hizmetleri kapsamında yapılan kamu harcamaları ve yatırımlar. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 45*, 117–156.

Yalçın, E. S. (2000). *Atatürk'ün millî dış siyaseti*. Berikan Yayınları.

Yalçın, E. S. (2014). Cumhuriyet'in kuruluşu sürecinde Kürtlere özerklik verilmesi meselesi. *Düşünce ve Tarih, 1*(1), 36–44.

Yeğen, M. (2012). *İngiliz belgelerinde Kürdistan (1918-1958)*. Dipnot Yayınları.

Genişletilmiş Özet

Çalışmamızda Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde doğu illerindeki ayaklanma ve isyanların nedenleri, sonuçları ve devletin bu olaylara verdiği tepkiler incelenmektedir. Tarihsel belgeler ve arşiv kaynaklarına dayanarak ayrılıkçı unsurların talepleri, ayaklanmaların arka planı, yabancı güçlerin etkisi ve devlet tarafından uygulanan güvenlik politikaları araştırılmaktadır. Ayrıca, jandarmanın rolü, ayaklanmaları bastırmak için kullanılan yöntemler ve devletin yerel halkla ilişkileri analiz edilerek bu süreçlerin güncel güvenlik politikaları üzerindeki etkisi değerlendirilmektedir.

Bu çalışma, tarihsel olayları ve devlet politikalarını arşiv belgeleri ve literatür taraması yoluyla inceleyen kavramsal ve kuramsal bir araştırmadır. Araştırma geçmiş olayları analiz ettiğinden, derleme (*review-based*) tabanlı bir metodoloji benimsenmiştir. Çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde doğu illerindeki ayaklanmaların nedenlerini, süreçlerini ve devletin tepkilerini keşfetmeyi amaçlamaktadır. Araştırma deseni betimsel olup, mevcut verileri kapsamlı bir şekilde değerlendirerek devletin karşılaştığı olayları ve politikaları açıklamaktadır. Çalışma evreni, döneme ait arşiv kayıtları, resmî devlet raporları, askerî harekât planları, gazeteler ve akademik çalışmalardan oluşmaktadır. Amaçlı örnekleme yöntemi, belirli tarihsel olaylara ve politika uygulamalarına odaklanmaktadır. Çalışma, devletin düzeni sağlama ve isyanları bastırma yaklaşımına dair içgörü sağlayan ilgili belgeleri seçmektedir. Veri toplama süreci; Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi arşiv belgeleri, devlet raporları, Hükûmet yazışmaları ve askerî kayıtlar gibi birincil kaynakların yanı sıra akademik makaleler, kitaplar ve tarihsel analizler gibi ikincil kaynakların incelenmesini içermektedir. Veri analizinde içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. Çalışma, tarihsel belgeleri sistematik olarak analiz etmekte, bunları güvenlik politikaları ve ayrılıkçı hareketlerle ilgili temalara göre sınıflandırmakta ve söylem analizi teknikleri kullanarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşım, ayaklanmalar ve kamu düzeninin sağlanmasına ilişkin kalıpların, motivasyonların ve devlet stratejilerinin belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Sonuç olarak bu araştırma, tarihsel belgeler ve akademik kaynaklardan yararlanarak ayrılıkçı hareketleri ve devletin karşı tedbirlerini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Böylelikle, Erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin güvenlik politikalarının ve devlet inşası çabalarının anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde doğu illerindeki ayaklanmaların nedenlerini, süreçlerini ve devletin tepkilerini

incelemektedir. Analiz, tarihsel olayların devletin güvenlik politikalarını şekillendirmede hayati bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular; sosyoekonomik eşitsizliklerin, aşiret yapılarının, merkezi otoritenin zayıflamasının ve dış müdahalelerin Geç Osmanlı dönemindeki ayaklanmaları birincil derecede tetiklediğini göstermektedir. Bu ayaklanmalar Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam etmiş, bu durum Hükûmeti bölgede merkezi otoriteyi güçlendirmek için çeşitli askeri, idari ve hukuki önlemler almaya sevk etmiştir. Güvenlik politikalarının bir parçası olarak devlet, jandarma kuvvetlerini konuşlandırmış, ayaklanmaları bastırmak için askerî operasyonlar yürütmüş, altyapı ve yol yapım çalışmalarını hızlandırmış ve aşiret yapılarının etkisini zayıflatmak için reformlar getirmiştir. Bulgular, devletin ayaklanmaları hem askerî araçlarla hem de ekonomik, sosyal ve idari düzenlemelerle bastırmaya çalıştığını öne sürmektedir.

Ayrıca, tarihsel belgelerin analizi, ayaklanmalara yönelik Osmanlı ve Cumhuriyet yaklaşımları arasında önemli bir fark olduğunu vurgulamaktadır. Osmanlı yönetimi genellikle aşiret liderleriyle müzakere ederek geçici çözümler ararken, Cumhuriyet aşiret sistemini tasfiye etmek için daha köklü reformlar izlemiştir. Lozan Antlaşması'ndan sonra uygulanan iskân politikaları, bölgenin sosyal entegrasyonunu sağlamak ve merkezi devlet otoritesini pekiştirmek amacıyla tasarlanmıştır. Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu, bu ayaklanmaların yalnızca iç faktörlerden kaynaklanmadığı, aynı zamanda dış güçlerden de etkilendiğidir. Belgeler; İngiltere ve Fransa gibi emperyalist güçlerin bölgedeki ayrılıkçı hareketleri desteklediğini ve çatışmalara uluslararası bir boyut kattığını göstermektedir. Genel olarak bulgular, doğu illerindeki ayaklanmaların yalnızca etnik veya dini motivasyonlara dayanmadığını; sosyoekonomik, siyasi ve jeopolitik faktörlerle şekillendiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, devletin güvenlik politikaları, bu zorlukları etkili bir şekilde ele almak için çok yönlü ve kapsamlı bir çerçevede geliştirilmiştir.

Bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde doğu illerindeki ayaklanmaları ve devletin güvenlik politikalarını incelemektedir. Ancak araştırmanın, birincil kaynaklara erişim kısıtlılığı, bölgesel odak ve belirli bir zaman aralığı gibi sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, arşiv belgelerine ve resmî raporlara sınırlı erişim çalışmanın kapsamını daraltmaktadır. Ek olarak, araştırma doğu illeriyle sınırlı olup diğer bölgelerdeki benzer olayları dışarıda bırakmaktadır. Ayrıca çalışma, daha sonraki dönemlerin detaylı bir analizini sunmaksızın 1918 ile 1938 arasındaki ayaklanmalara odaklanmaktadır. Bir diğer sınırlılık ise kullanılan kaynakların çoğunun devlet merkezli olmasıdır; bu da yerel halkın bakış açısının yalnızca kısmen yansıtıldığı anlamına gelmektedir. Bu sınırlılıklar, gelecekteki

çalışmaların konuyu daha kapsamlı bir şekilde anlamak için daha geniş perspektiflerden, arşiv verilerine genişletilmiş erişimden ve karşılaştırmalı bir yaklaşımdan yararlanabileceğini göstermektedir.

Bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde doğu illerindeki ayaklanmalara ve devletin güvenlik politikalarına odaklanmaktadır. Bulgulara dayanarak çeşitli teorik, pratik ve sosyal önerilerde bulunulabilir. Gelecekteki araştırmalar, bölgesel ayaklanmaları daha geniş bir çerçevede incelemek için farklı perspektiflerden karşılaştırmalı analizleri içermelidir. Osmanlı ve Cumhuriyet güvenlik politikalarının uzun vadeli etkileri, tarihsel olaylar ile modern güvenlik stratejileri arasında bağlantı kurularak araştırılmalıdır. Ayaklanmaların nedenleri ve devlet tepkileri; siyasi, ekonomik ve sosyolojik perspektifleri içeren disiplinler arası bir yaklaşımla incelenmelidir. Arşiv belgelerine erişimi kolaylaştırmak için dijitalleştirme projeleri genişletilmeli ve araştırmacılar için çevrimiçi veri tabanları oluşturulmalıdır. Güvenlik politikalarının bölgesel etkisini analiz etmek için yerel tarih çalışmaları ve saha araştırmaları teşvik edilmelidir. Askerî operasyonlar ve devlet müdahaleleri daha kapsamlı bir şekilde incelenmeli, modern kriz yönetimi ve çatışma çözümü stratejileriyle karşılaştırılmalıdır.

Yerel toplulukların yaşadığı sosyal dönüşümleri daha iyi anlamak için sözlü tarih projeleri yürütülmelidir. Bölgesel ayaklanmalar konusunda kamu bilincini artırmak amacıyla tarihsel olaylar, çok boyutlu bir perspektifle eğitim müfredatına dahil edilmelidir. Tarihsel olayların güncel etkilerini incelemek, uzlaşmayı ve kolektif hafıza çalışmalarını teşvik etmek için akademik ve sosyal projeler desteklenmelidir.

Bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde doğu illerindeki ayaklanmaları kapsamlı bir şekilde analiz etmekte, devletin güvenlik politikalarını tarihsel belgeler ve akademik kaynaklar üzerinden incelemektedir. Bu araştırmanın özgünlüğü, söz konusu ayaklanmaların yalnızca etnik veya siyasi faktörlerle değil, aynı zamanda sosyoekonomik, jeopolitik ve uluslararası etkilerle şekillendiği argümanında yatmaktadır. Mevcut literatür genellikle devlet merkezli veya tek taraflı bakış açıları sunarken, bu çalışma olayları çeşitli açılardan analiz eden çok boyutlu bir yaklaşım benimsemektedir. Önemli bir katkı, arşiv kayıtları ve resmî raporlar kullanılarak ayaklanmalara yönelik Osmanlı ve Cumhuriyet tepkilerindeki farklılıkların karşılaştırmalı olarak incelenmesidir. Bir diğer önemli katkı ise devlet güvenlik politikalarının tarihsel analizi ve bunların çağdaş güvenlik stratejileriyle bağlantısıdır. Geçmiş olayları modern güvenlik kaygılarıyla ilişkilendiren çalışma, tarihsel olayların günümüz politikalarını nasıl şekillendirdiğine

dair anlayışı geliştirmektedir. Sonuç olarak, bu araştırma disiplinler arası bir perspektif sunmakta, tarihsel belgeleri derinlemesine incelemekte ve literatüre değerli içgörüler kazandırmaktadır. Benzer konulardaki gelecekteki çalışmalar için güçlü bir temel oluşturmaktadır.

Araştırma Makalesi
Research Article
DOI: 10.54078/savsad.1669991

Harp Prensiplerini Yeniden Düşünmek

Rethinking the Principles of War

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi
The Journal of Defence and War Studies

Ali Bilgin VARLIK
İstanbul Arel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler (İngilizce) Bölümü, İstanbul, Türkiye.

İstanbul Arel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, International Relations (English), İstanbul, Türkiye.

ÖZ

Askerî literatürde genel olarak "harp prensipleri" olarak yer alan ilkeler esas itibariyle askerî harekâtın sevk ve idaresine dairdir. NATO doktrininde daha önce "harp prensipleri olarak yer alan ilkeler "Müşterek ve Çok Uluslu Harekât Prensipleri" adıyla tanımlanmıştır. Ancak, halen uygulanan NATO doktrininde "Harp Prensipleri" başlığı altında ayrı bir tanımlamaya gidilmemiştir. Bu kapsamda, savaşı askerî harekâttan ayıran özellikler üzerinde yapılan akademik araştırmalar önem taşımaktadır. Bu makalenin amacı harp prensiplerinin neler olabileceği hususunda öneriler sunmaktır. Bu maksatla öncelikle genel kabul gören harekât prensipleri, tarihsel süreç ve devletler düzeyi itibariyle incelenmiştir. Müteakiben harp ve askerî harekât ayrımı üzerinden günümüzün güvenlik ortamı çerçevesinde hangi ilkelerin harp prensipleri olarak kabul edilebileceği açıklanmıştır. Makalenin harp ve harekât prensipleri ayrımını getirerek bu hususta başlattığı akademik tartışma ile literatüre katkı sağlaması amaçlanmıştır. Makalede nitel ve karşılaştırmalı araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Harp prensipleri, Harekât prensipleri, Harp, savaş, muharebe.

JEL Kodları: F50, F51, F52.

Geliş Tarihi/Received 04.04.2025
Kabul Tarihi/Accepted 26.09.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 31.12.2025
Sorumlu Yazar/Corresponding author: Ali Bilgin VARLIK
E-mail: bilginvarlik@gmail.com

Atıf/Citation: Varlık, A. B., (2025). Harp prensiplerini yeniden düşünmek, *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, *35*(2), 103-139.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

ABSTRACT

The principles generally referred to as “principles of war” in the military literature are primarily concerned with the conduct and management of military operations. In NATO doctrine, what were previously known as “Principles of War” are now termed the “Joint and Multinational Operational Principles.” However, in the NATO doctrine currently in effect, no separate definition has been provided under the heading of “Principles of War.” In this context, academic research on the characteristics that distinguish war from military operations is important. The purpose of this article is to propose what may constitute the principles of war. To achieve this, first, the generally accepted operational principles were examined in the context of the historical process and state-level considerations. Then, which principles could be accepted as principles of war within the framework of today’s security environment were explained through the distinction between war and military operations. The article aims to contribute to the literature by introducing the distinction between the principles of war and the principles of operations, thereby initiating an academic debate on this issue. The article employs a qualitative and comparative research method.

Keywords: Principles of war, Operational principles, War, Warfare.

JEL Codes: F50, F51, F52

Giriş

Literatürde yakın zamana kadar her ne kadar *harp prensipleri* olarak geçse de bu kavram daha *harekât prensipleri* kullanımıyla daha iyi ifade edilmiştir. Nitekim bu tanımlamaya 2017 basımlı Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü [NATO] doktrininde (Basım E, Sürüm I) “Müttefik Müşterek ve Çokuluslu Harekâtların Özellikleri, İlkeleri ve Değerlendirmeleri” [*Characteristics, principles and considerations of Allied joint and multinational operations*] başlığı altında yer verilmiştir (AJP 01, 2017, ss. 1-12). Bu dokümanda “Harp Prensipleri” başlığı altında herhangi bir konuya yer verilmemiştir. Diğer taraftan adı geçen belgenin Birleşik Krallık Silahlı Kuvvetlerine adapte edilen versiyonunda (2022, Basım F, Sürüm I) NATO doktrininde harekât prensipleri olarak yer alan ilkelerin harp prensipleri olarak isimlendirilmesinin tercih edildiği ifade edilmiştir (AJP 01, 2022, s. 118; JDP 01, 2022, s. 19). Benzer şekilde ABD Silahlı Kuvvetlerinin 1995 basımlı Müşterek Harekât Doktrini belgesinde (JP 3-0) yer alan “*Harp Prensipleri, stratejik, operasyonel ve taktik düzeylerde savaşmayı [muharebe etmeyi] yönlendirir*” ifadesi (Litton, t.y., s. 1) bu kavram kargaşasına bir diğer örnek oluşturur. Ancak, son yıllarda yayınlanan ABD kaynaklı dokümanlarda harp prensipleri yerine harekât prensipleri teriminin tercih edildiği görülmektedir.

Oysaki savaş[1] ve harekât arasında belirgin bir ayrım bulunmakta olup bu durum İngilizcede *war* ve *warfare* kelimeleriyle tanımlanmıştır. Bununla beraber birbirinden farklı olan bu kavramların özensiz ve bilgisiz kullanıcılar tarafından – ya da yukarıda belirtildiği üzere muhafazakâr bir yaklaşımla – birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir (Gray, 2007, s. 6; Varlık, 2013, s. 126). Bu durum aynı zamanda savaş ve harekât terimlerinin "birbirinden ayrı, ancak birbirinden ayrılamaz" özelliğinden de ileri gelmektedir. ABD dokümanlarında da bu kavramsal kargaşaya rastlanmaktadır. Bu kargaşayı ortadan kaldırmak maksadıyla, bu makalede atıf yapılan dokümanlarda "harp prensipleri" olarak geçen terimler "harekât prensipleri" olarak ifade edilmiştir.

Yöntem

Burada ilk akla gelen harp ya da harekât prensipleri gibi zaferi sağlayan ilkelerin geçerliliklerini koruyup korumadıklarıdır. Nitekim, Soğuk Savaş Dönemi'nde askerî düşünür John Keegan, her savaşın kendine özgü karakteristiği olması ve silah teknolojilerindeki dramatik değişim nedeniyle önceki yüzyıllardan kalma prensiplerin geleceğin savaş ve muharebeleri için kıstas oluşturamayacağını ileri sürmüştür (Keegan, 1961). İngiliz askerî tarihçi Michael Howard harp prensiplerini "zayıf zihinlerin koltuk değneği" olarak tanımlamış, ABD'li stratejist Bernar Brodie (1910-1978) ise Nükleer Çağın farklı koşullarını dikkate alarak harp/harekât prensiplerine mesafeli yaklaşmıştır (Mallick, 2009, s. 20). Mao Ze Dong da niteliği nedeniyle başka savaşlardan çıkartılan ilkelerin her savaşa uygulanamayacağı görüşünden hareketle her savaşta uygulanabilir yasa niteliğinde prensipler ileri sürmemekle beraber bağımsızlık savaşını "On Askerî İlke" üzerine kurmuştur (Wanjuan, 2022).

Bu makalede benimsenen yaklaşıma göre, harp ve harekât prensipleri –evrensel ilkeler olarak kabul edilmedikleri sürece – askerî bilimlerin kuramsal yapısına katkıları nedeniyle kıymetlidir. Ayrıca aşağıda izah edildiği üzere, bu ilkelerin meta-teori oluşturma iddiası bulunmadığı gibi böyle bir beklenti de yoktur. Kuramsal yaklaşımlar gerçekliğin bir kısmını açıklayabilseler dahi değerlidir. Kuramdan yoksun yaklaşımların herhangi bir şeyi izah edebilme yeterliliği yoktur. Askerî bilimlerde prensip/ilke kavramının akademik alandaki özdeşi yaklaşık olarak "önerme/hipotez"e karşılık gelmektedir (bkz. Harré, 1970; Dilworth, 1994; Glenn, 1998; Cohen, 2003; McDonald, 2009; Pokrant, 2021).

Geçmişten elde edilen derslerin geleceğe ışık tutamayacağı yönündeki görüşe iki

[1] Makalede, "harp prensipleri" olarak yer alan terim literatürde geçtiği şekliyle kullanılmış olup tek başına kullanıldığı hallerde "harp" yerine "savaş" terimi kullanılmıştır.

nedenden ötürü katılmak olanaklı değildir. Birincisi, savaş ve harekâtın laboratuvar koşullarında tekrar edilmesinin mümkün olmaması nedeniyle harp tarihinden çıkartılan derslerin askerî kuramcıların geleceğe yönelik tahayyüllerini oluşturmada biricik bir niteliği haiz olmasıdır. İkincisi, teknolojide, silah sistemlerinde ve askerî doktrinlerde meydana gelen değişikliklere rağmen savaş ve harekâtın değişmeyen doğasını muhafaza ediyor olmasıdır.

Burada akla gelen ikinci soru, spesifik olarak harp prensiplerinin tanımlanmasına gerek olup olmadığıdır. Bu gerekliliğin temel nedeni, ontolojik ve epistemolojik farklılıktır. Ontolojik olarak her iki kavramın doğası, türleri ve ilişkileri; epistemolojik olarak ise her iki kavramın içerdiği bilginin doğası, kaynağı ve sınırları birbirinden farklıdır. Sonuç olarak, tarihsel süreç içerisinde savaş ve harekât kavramlarının birbirlerinden giderek ayrışmaları, savaşa dair ilkelerin neler olabileceği yönündeki akademik tartışmaları gündeme getirmektedir.

Burada cevaplandırılması gereken bir diğer soru; harp ve harekât prensiplerinin birbirleriyle olan etkileşiminin neler olabileceğidir. Diğer bir ifadeyle, harekâtın savaşın önemli bir bileşeni olması nedeniyle hangi harekât prensiplerinin harp prensipleri olarak da kabul edilebileceğinin düşünülmesidir.

Günümüzün güvenlik ortamında harp prensiplerinin neler olabileceği yönündeki araştırma için harekât prensiplerini tartışmak başlangıç için iyi bir çıkış noktası oluşturmaktadır. Bu nedenle öncelikle harekât prensiplerinin ne anlama geldiği, tarihsel süreçte ne şekilde geliştiği ve halen muhtelif silahlı kuvvetlerde hangi ilkelerin harekât prensibi olarak kabul edildiği araştırılmıştır. Daha sonra harekât prensiplerinin geliştirilmesine yönelik literatürde yer alan tartışmalara yer verilmiştir. Müteakiben savaş kavramı analiz edilerek bu kapsamda önerilebilecek ilkeler sunulmuştur. Makalede nitel ve karşılaştırmalı mukayese araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada muhtelif devletlerin bu kapsamda benimsediği ilkelere yer verilmekle birlikte, kapsam ve kaynaklara ulaşmadaki sınırlılıklar nedeniyle, ağırlıklı olarak NATO'nun, ABD'nin ve kısmen de Birleşik Krallığın çalışmaları üzerinde yoğunlaşılmıştır. Araştırmanın başlıca iki kısıtı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Türkçe kaynakların "tasnif dışı' dokümanlarla sınırlı tutulmak mecburiyetinden kaynaklanmaktadır. İkinci kısıt ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)/Varşova Paktı, Çin Halk Cumhuriyeti'nin konu ile ilgili yaklaşımlarının olabildiği ölçüde özgün belgelere dayandırılmaya çalışılmasına rağmen çoğunlukla Batılı kaynaklara inhisar etmesidir.

Bulgular

Harekât Prensiplerini Tanımlamak

Harekât prensipleri, muharebelerin kazanılmasına yönelik olarak geçmiş muharebelerden alınan dersleri kapsayan kavramsal bir çerçevedir. Bu prensipler (ilkeler), harekâtın başarısı için dikkate alınması ve takip edilmesi gereken taktik ve stratejilerin temelini oluşturur. Harekât prensipleri, muharebelerde kuvvetlerin kullanılmasına ilişkin genel ilkeleri kapsar. Bu nedenle harekât prensipleri zafer kazanmak için mutlaka yerine getirilmesi gereken bir kontrol listesi olarak da görülmemelidir. Çünkü muharebelerin sonuçlarını maddi olduğu kadar etkisi önceden saptanamayan maddi olmayan etkenler belirler. Bunlar arasında sürtünme (*friction*), harekâtın sisi (*fog of operation*), akışkanlık (*fluidity*), insan boyutu (*the human dimension*), şiddet ve tehlike (*violence and danger*), fizikî, zihinsel güçler ve moral (*physical, moral, and mental forces*) ve benzeri etkenleri saymak mümkündür (MCDP1, 1997; Varlık 2025, s. 103).

Literatürde harekât prensiplerinden hangisinin diğerlerine göre daha önemli olduğu yönünde bir ayrıma gidilmemiştir. Diğer bir ifadeyle harekât prensiplerinin birbirlerine göre önem ve önceliği muharebelerin koşullarına ve duruma göre değişir (Desportes, 2017; Baptiste, 2022; Varlık, 2025a, s. 104). Harekât prensiplerini bir şekilde uygulamış olmak zaferi garanti etmez. Bazı durumlarda sadece birkaç ya da bir harekât prensibinin diğerlerine görece başarı ile uygulanmış olması zaferi getirebilir (FM 3-0 2022, ss. 1-7; Varlık 2022, s. 103). Aksi şekilde mağlubiyet, sadece bir harekât prensibinin yerine getirilmemesiyle de gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle harekât planlamalarında her bir prensip dikkate alınır. Bunun yerine pratikte bu önceliklendirme komutanın kararına esas teşkil eden hareket tarzında öne çıkar ve muharebenin bir bilimden ziyade "sanat" olduğu gerçeğinin altını çizer.

Bu kural ve ilkeler köklerini, Çanakya'nın [Kautilya] *Arthashastra* (*Chanakya*), Sun Tzu'nun *Savaş Sanatı*, Thukydides'in *Peloponnesos Savaşları Tarihi*, Niccolo Machiavelli'nin *Savaş Sanatı*, Carl Von Clausewitz'in *Savaş Üzerine*, Baron Henri de Jomini'nin *Savaş Sanatı* gibi askerî klasiklerden alır. Bu prensiplerin geçerliliği Büyük İskender, Jül Sezar, Hannibal, Cengiz Han, Napolyon, Büyük Frederick gibi harp tarihinin önde gelen komutanlarının kesin sonuçlu zaferleriyle ilişkilendirilir. Diğer bir ifadeyle harekât prensiplerinin geçerliliği, tarih boyunca yapılan savaşlardan çıkarılan derslerle tekraren doğrulanmıştır (Varlık, 2025, s. 103). Dolayısıyla, bu ilkelerin tarihsel arka planına bakmak gerekmektedir.

Tarihsel Arka Plan

Harp prensiplerinin tarihsel arka planını, tarihsel süreç içerisinde bu ilkelerin oluşumuna dair askerî yaklaşımların seyri oluşturur. Bu kapsamda bugünkü harp/harekât prensiplerinin temellerini oluşturan düşünürlerin yaklaşımlarına özetle değinilecektir.

Savaş ve askerî harekâtın sevk ve idaresinde takip edilmesi gereken esasların neler olabileceği konusu tarihin ilk çağlarından itibaren askerî düşünürlerin, stratejistlerin, komutanların ve kurmaylarının ilgi alanında olagelmiştir. Bu süreçte yakın zamana kadar adı harp ya da harekât prensipleri olarak anılmasa dahi nasıl muharebe edilmesi ve zaferin ne şekilde kazanılacağına dair çeşitli ilkeler öne sürülmüştür. Bu ilkelerin oluşumu savaş ve harekât kavramlarının takip ettiği evrelerden etkilenmiş olmakla beraber muharebe sahasının bağımsız değişkenleri (*independent variable*) nedeniyle temel özelliklerini muhafaza etmiştir.

Bu kapsamda yukarıda zikredilen antik kuramcılarından Çanakya (M.Ö. 375-283) *Arthashastra* adlı eserlerinde; (a) Kuvvet, (b) Muharebe yerinin seçimi, (c) Muharebe zamanının seçimi, (d) İntikal için uygun zaman, (d) Farklı tipteki kuvvetlerin ne zaman seferber edileceği, (e) İç güvenlik ve istikrar, (f) Muhtemel kayıp, maliyet ve kazançlar, (g) Muhtemel tehlikeler olmak üzere sekiz harekât prensibi geliştirmiştir (Mallick, 2009, s. 3; Körpe, 2024). Sun Tzu'nun *Savaş Sanatı* adlı eserinde ise; (a) Aldatma, (b) İstihbarat, (c) İnisiyatif, (d) Manevra, (e) Lojistik, (f) Liderlik, (g) Moral, (h) Baskın, (i) Taarruz, (j) Yığınaklanma ve tertiplenme, (k) Güç, (l) İlerleme (intikal), (m) Arazi ve (n) Ateşle taarruz olmak üzere on dört ilke yer almıştır (Varlık, 2012).

Avrupa Aydınlanması'nın yaşandığı yıllardan itibaren savaşı bir bilim olarak kabul etme ve savaşın icrasına dair akılcı ve evrensel kurallar ortaya koyma çabasının yaygın olduğu görülmektedir (Starkey, 2003, s. 34). Dönemin düşünürlerinden Niccolo Machiavelli'nin (1469-1527) *Savaş Sanatı*'nda doğrudan harp/harekât prensipleri olarak tanımlanmamış olmasına karşın; (a) Yurttaş Asker, (b) Silahlar, (c) Eğitim, (d) Yığınaklanma, (e) Manevra, (f) İntikal, (g) Liderlik olmak üzere yedi ilkeye yer verilmiştir. Yazarın 26 bölümden oluşan *Prens* adlı eserinin 12-14'üncü ve 20'nci bölümleri, askerî gücün oluşturulması ve kullanılmasına ilişkindir. 15-19'uncu, 21-23'üncü ve 25'inci bölümler, yönetim, strateji ve güvenlik konularını kapsamaktadır (Varlık, 2024, s. 126).

17. yüzyılda birbirinin çağdaşı olan Fransız Sébastien Le Prestre de Vauban (1633-1707) ve İtalyan Raimondo Montecuccoli (1609-1680) bu kapsamdaki çalışmalarıyla öne çıkmaktadır. Vauban'ın kale inşa ve muharebelerine, şehir kuşatmalarına ve

sefer planlamalarına; Montecuccoli'nin savaşa dair genel bir kuram geliştirmeye yönelik olarak ortaya koyduğu görüşlerle 18'inci yüzyılın askerî düşünürlerinin savaşı yorumlama biçimini derinden etkilemiştir (Baş, 2024, s. 139).

18. yüzyılda önce Prusya Kralı II. Friedrich (Büyük Frederik) (1712-1786) savaş alanından taşıdığı tecrübelerle 1747'de yazdığı *Prusya Kralı'ndan Generallerine Geçmişten Askeri Talimatlar* [*Military Instruction from the late King of Prussia to his Generals*] adlı kitabında harp prensiplerini; (a) Lojistik, (b) Manevra, (c) Emniyet, (d) Kültürel farkındalık, (e) Moral, (f) İnisiyatif ve (g) Liderlik başlıkları altında ifade etmiştir. 18. yüzyılda gerçekleşen *Fransa askerî aydınlanması* savaşı kuramsal bir çerçeveye oturtma çabalarının odağı olmuştur; 1700 yılından 1789'a kadar olan dönemde, sadece *savaş sanatı* temasını işleyen yüz elli beş eser yayımlanmıştır (Gat, 1991, s. 25). Dönemin Fransız askerî düşünürleri arasında savaşı kurallar ve prensiplerle açıklamaya çalışan ilk önemli düşünür, ölümünden beş yıl sonra (1748) yayınlanan *Prensipleri ve Kurallarıyla Savaş Sanatı* [*Art de la guerre par Art de la guerre par principes et par regles principes et par regles*] adlı eseriyle Jacques François de Chastenet de Puységur (1656-1743) olmuştur (Gat, 1991, s. 33). Yine bu dönemde Puységur'un harp/harekât prensiplerinin her durumda geçerli; evrensel kurallar, olduğu fikrine karşı çıkan çağdaşı Maurice de Saxe (1696-1750), 1757 yılında yayınlanan *Hayallerim/Savaş Sanatı Üzerine Hayallerim* [*Mes Reveries*] eserinde (Phillips, 2005, s. 189) harp/harekât prensiplerine bakışta bugünkü anlayışın temellerini atmıştır. Saxe, eserinde doğrudan harp/harekât prensipleri vaaz etmemekle beraber; (a) Savaşın yönetimi, (b) Lojistik, (c) Moral, (d) Aldatma, (e) İnisiyatif, (f) Liderlik ve (g) Disiplin ilkelerine vurgu yapmıştır. Saxe'nin eserinin yayınlanmasından üç yıl öce (1754) Lancelot Turpin de Crissé'nin (1716-1793), yayınladığı *Savaş Sanatı Üzerine Deneme* [*Essai sur l'art de la guerre*] adlı eseri (Pichichero, 2017, s. 39), Paul Gideon Joly de Maizeroy'un (1719-1780) 1766'da yayınlanan *Taktik Üzerine Teorik, Pratik ve Tarihî Dersler* [*Cours de tactique théorique, pratique et historique*] ve 1777 yılında yayınlanan *Savaşın Teorisi* [*Theorie de la guerre*] isimli eserleri savaşı harekât prensipleri üzerinden kuramsallaştırma çabalarına diğer örnekleri oluşturur (Gat, 1991, s. 39). Askerî disipline taktik ve strateji ayrımın getiren yönüyle Maizeroy'un çalışmaları harp ve harekât prensipleri ayrımına olan ihtiyacı ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. 18. yüzyılın sonlarına doğru Jacques Antoine Hyppolyte Comte de Guibert (1743-1790), 1772'de yayınladığı *Taktik Üzerine Deneme* [*Essai général de tactique*] yapıtında 19. yüzyılın savaş anlayışını oluşturacak olan; savaşın siyaset ile olan ilişkisi ve topyekûn savaş anlayışının altyapısını oluşturan vatandaş-ordu kavramıyla harp prensiplerinin oluşmasına katkı sağlamıştır (de Guibert, 2005, s. 64; Abel, 2016, s. 13).

1789'da gerçekleşen Fransız İhtilali sadece 19. yüzyılda değil halen de devam eden

ulusçuluk hareketlerini tetiklediği kadar Napolyon Bonapart'ın (1769-1821) askerî dehasıyla günümüzün harp/harekât prensiplerini de şekillendirmiştir. Napolyon herhangi bir askerî eser yazmamış olmasına karşın zaferlerini daha ziyade (a) Disiplin, (b) Liderlik, (c) Momentum, (d) Manevra, (e) Kuvvet çoğunluğu, (f) Ateş gücü, (g) Lojistik, (h) İstihbarat, (i) Moral, (j) Emniyet, (k) Hedef, (l) İnisiyatif ve (m) Komuta birliği prensiplerine dayandırmıştır (Mallick, 2009, s. 4). Askerî kariyerine Napolyon'un Fransası'nda başlayıp, Çar I. Nicholas ve sonrasında II. Alexander'ın Rusyası'nda sonlandıran Antoine Henri De Jomini (1779-1869) 1838'de yazdığı *Savaş Sanatının Ana Hatları* [*Précis de l'Art de la Guerre*] adlı eserinde harp/harekât prensiplerini; (a) Stratejik manevralarla, kuvvetlerin büyük kısmını kesin sonuç yerinde toplamak ve kendi ulaştırma hatlarını tehlikeye atmadan düşman ulaştırma hatlarına mümkün olduğu kadar yaklaşmak, (b) Manevra (Düşmanın zayıf yerine taarruz) ve (c) Uygun zamanda ve yeterli kuvvetleri kesin sonuç elde edecek şekilde kuvvet çoğunluğunu sağlamak şeklinde tanımlamıştır (Alger, 1975; de Jomini, 2002, s. 74). Jomini "*Tüm iyi savaş kombinasyonlarının dayandığı temel ilkeler her zaman var olmuştur ve diğer her şey bunlara yönlendirilmelidir. Bu ilkeler değişmezdir; kullanılan silahlardan, zamanlardan ve yerlerden bağımsızdırlar*" (Fallwell, 1955, s. 50) ifadesiyle harekât prensiplerinin; duruma, kuvvete, zamana ve mekâna göre değişmeyen ilkeler olduğunu ileri sürmüştür. Carl Von Clausewitz, (1780-1831) askerî stratejinin baş eserlerinden olan *Harp Üzerine* [*Vom Kriege*] yapıtında herhangi bir harp/harekât prensibini doğrudan tanımlamamıştır. Hatta, Bernard Brodie, Clausewitz'in belirli bir hareket tarzını diğerine göre evrensel olarak dikte eden belirli kurallar veya ilkelerden oluşan iyi tanımlanmış bir bütünün olabileceği fikrini özellikle reddettiğini ifade etmiştir (Mallick, 2020, s. 2). Bunu Clausewitz'in çalışmalarının savaşın ontolojisine yönelik olmasından, bu nedenle Jomini gibi zaferin şartlarını sağlayan evrensel yasa arayışından kaçınmasında görmek gerekir. Bununla beraber, Veliaht Prens IV. Friedrich Wilhem'in (1840-1858 yılları arasında hüküm sürmüştür) askerî öğretmenliğini yaptığı 1812'de "Harp Prensipleri"[2] adıyla yazdığı makalede savaşta elde edilmesi gereken üç hedefe değinmiştir (Kainikara, 2011, s. 3). Bunlar: (a) Fetih ve düşmanın silahlı gücünü yok etmek, (b) Düşmanın maddi ve diğer güç unsurlarını ele geçirmek ve (c) Kamuoyunu kazanmaktır. Bunlara ilâve olarak adı geçen makalede bu hedeflere ulaşmak için uyulması gereken bir dizi ilkeyi sıralamış ve açıklamıştır. Bugünkü harp/harekât prensipleriyle büyük ölçüde örtüşen bu ilkeler şunlardır: (a) Savaşı kısa sürede sonlandırmak için tüm gücü en yüksek enerjiyle kullanmak, (b) Rakibin zayıf yerlerini belirlemek suretiyle ağırlık merkezini buralarda oluşturmak, (c) Asla vakit kaybetmemek (Kararlı ve hızlı hareket etmek suretiyle, çok sayıda düşman girişiminin üstesinden gelinecek ve gücün çatışmanın temposunu ve yönünü kontrol etmesi sağlayacaktır), (d) Baskın

[2] Makalenin "Harp Prensipleri" başlıklı çevirisi, Hans W. Gatzke (1915-87) tarafından Eylül 1942'de The Military Service Publishing Company tarafından yayınlanmıştır (Kainikara, 2011, s. 3).

stratejik seviyede taktik seviyeden daha fazla etki yaratacaktır, (e) Manevrayı kullanmak suretiyle kuvvet çoğunluğu oluşturmak, (f) Fiziki ve moral üstünlük sağlamak, (g) Harekâtın niteliğine uygun birlik kullanmak ve (h) Hareket serbestisi sağlamak (Kainikara, 2011, s. 5).

20. yüzyılın başlarında Fransız Mareşal Ferdinand Foch'un (1851-1929) 1903 basımlı *Savaş Prensipleri* [*Des Principes de la Guerre*] (Foch 1920) adlı kitabında; (a) Kuvvet tasarrufu, (b) Entelektüel disiplin, (c) Hareket serbestisi, (d) Emniyet hizmeti, (e) Gelişmiş koruma, (f) Stratejik baskın, (g) Stratejik güvenlik ve (h) Muharebe ilkelerini savaş prensipleri olarak sunmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız yazar Léon Daudet, daha önce Carl von Clausewitz'in *Savaş Üzerine* yapıtında "mutlak savaş" [*absoluter krieg*] olarak tanımladığı terimi 1918 tarihli makalesinde "topyekûn savaş" [*La guerre totale*] olarak tanımlamıştır (Topyekûn savaşı kavramsallaştıran ise 1936'da bu başlığı taşıyan kitabıyla Erich Ludendorff olmuştur). Bu dönemde, İngiliz askerî kuramcı ve Tuğgeneral J.F.C. Fuller, 1914 yılında "*Subaylar İçin Eğitim* (*Training for Soldiers*)" adlı eserinde altı ilkeden (a. Hedef, b. Taarruz, c. Kitle/konsantrasyon, d. Emniyet, e. Baskın, f. Manevra) oluşan harekât prensiplerini yayınlamıştır (Fuller, 1914, ss. 41-42; Fox, 2021, s. 3). Daha sonra 1920'de RUSI (United Kingdom's Royal United Services Institute) Altın Madalya Makalesi ödülünü alan çalışmasında bunlara iki ilke daha eklemiştir (Kuvvet tasarrufu ve Koordinasyon) (Fuller, 1920, s. 244). Fuller 1923'de yayınladığı "*Savaşın Reformu* [*The Reformation of War*] adlı eserinde bu sekiz ilkeye yer vermiştir (Fuller, 1923, s. 28). Birleşik Krallık Silahlı Kuvvetleri 1924'te bu sekiz ilkeyi Sahra Talimnamesinin ikinci cildine dahil etmiştir (Alger, 1982, s. 140; Trevor, 1990, ss. 247-48; Fox, 2021, s. 3). Fuller, 2026'da *Harp Sanatının Temelleri* [*The Foundations of the Science of War*] adlı eserinde; (a) Yöneltme, (b) Konsantrasyon, (c) Dağılma, (d) Kararlılık, (e) Baskın, (f) Dayanıklılık, (g) Hareketlilik, (h) Taarruzî harekât ve (i) Emniyet olmak üzere 9 ilkeyi benimsemiştir (Fuller, 1926, s. 16; Fox, 2021, s. 3).

1921'de ABD ordusu bu dokuz ilkeden sekizini doktrininde benimsemiştir (Alger, 1982, s. 140; Trevor, 1990, ss. 247-48). Bu prensipler 1949 yılına kadar ABD silahlı kuvvetlerinde yürürlüğünü korumuştur (Alger, 1982, s. 164). 1949'da ABD Askerî doktrininde yer alan bu ilkeler sırasıyla: (a) Hedef, (b) Sadelik, (c) Komuta birliği, (d) Taarruz, (e) Manevra, (f) Kuvvet çoğunluğu, (g) Kuvvet tasarrufu, (h) Baskın ve (i) Emniyet prensiplerinden oluşuyordu (Mallick, 2009, s. 7). 1960'lardan itibaren ABD ordusunun FM (*Field Manuel*) serisi sahra talimnamelerinde yer alan bu ilkeler 1962 ve 1968 tarihli FM 100-5 (1962, s. 46; 1968:5-1) talimnamelerinde "Savaşın icrasını yöneten temel gerçekler" [*Fundamental truths that govern the prosecution of war*] başlığı altında yayınlandı. Bununla birlikte, FM 100-5'in 1976 baskısında, savaşın prensipleri spesifik olarak yer almamış olmasına karşın, yayın içerisine serpiştirilmişti (Fox, 2021, s. 4). 1968'de ABD doktrininde harekât prensipleri

"Uygulama, deneyim ve analiz kontrolleri" [t*he tests of analysis, experimentation, and practice*] olarak tanımlandı ve ordunun harekâtın icrasında nasıl hareket edilmesi gerektiği konusunda merkezi bir konuma taşındı (Fox, 2021, s. 4). 1993 basımlı FM 5-100'de (ss. 2-4) harekât prensipleri ordu harekâtının temelleri başlığı altında yer alan iki başlıktan birini oluşturdu (diğeri ordu harekâtının ilkeleri idi). Fox'un (2021, s. 4) işaret ettiği üzere bu tanımlama talimname editörlerinin kavram kargaşasına düştüğü anlamına geliyordu, çünkü "prensip" [*principle*] sözcüğü ile "temel" [*tenet*] sözcüğü aynı anlama gelmektedir. Bu karmaşa savaş ve harekât ayrımının yapılamamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Harp (savaş) prensiplerinin tarihsel arka planına dair bir diğer saptama ise bu ilkelerin deniz ve hava harekâtına görece daha karmaşık yapısı ve harbin nihai sonucunu belirleyen doğası nedeniyle geçmişteki kara savaşlarından alınan derslerden istifade ile geliştirilmiş olmasıdır. Bu bağlamda deniz ve hava harekâtına yönelik olarak harp prensipleri kendi kuvvetlerinin kullanımlarına göre uyarlanmıştır.

Sonuç olarak tarihsel süreç incelendiğinde harekât prensiplerinin; muharebelerin askerî stratejinin temel bileşenlerinin (kuvvet-zaman-mekân) değişmeyen doğası nedeniyle bazı farklılıklar göstermekle beraber büyük ölçüde sabit kaldığı, ancak her devlette benimsenen askerî doktrin, silah teknolojileri, güvenlik algı ve koşulları, stratejik kültür (Sondhaus, 2006, ss. 123-130) vb. kendine özgü nedenlerle bazı farklılıklar gösterdiğini söylemek mümkündür.

Bu kapsamda; Doğu askerî kültürünün Milattan önceki yıllara karşılık gelen yaklaşımının; gevşek yapılı (konfedere ya da federe), savaş ağaları ve derebeylerinin hâkimiyetini olanaklı kılacak devlet yapısını mümkün kılan taktiklere yöneldiği, buna ilâve olarak geniş Asya coğrafyasının sağladığı imkânlar nedeniyle kesin sonuçlu muharebe anlayışından bir şekilde sakındığı, bu dönemde kullanılan (ok-yay, mızrak, kılıç vb.) silahların kitlesel kayıp yaratmayan yapısının bu oluşumu desteklediği görülmektedir. Buna mukabil, kaynak bakımından kısıtlı, toprak bakımından sınırlı Avrupa coğrafyasında, 18. yüzyıldan itibaren hız kazanan sanayileşmenin ve uluslaşmanın yarattığı basınç nedeniyle askerî kültürün mekanikleşmiş silah sistemlerinin de etkisiyle kesin sonuçlu topyekûn savaşları yarattığı görülmektedir. Bu hususta ayrıntılı bilgi makalenin "Savaşın Evrimi" başlığı altında sunulmuştur.

Dünya Ordularında Harekât Prensipleri

Buraya kadar olan bölümde görüldüğü üzere, büyük benzeşimleri içerse de üzerinden tam olarak uzlaşıya varılmış, değişmez ve evrensel olduğu ileri

sürülebilecek harekât prensiplerinden söz etmenin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Çoğu silahlı kuvvetlerin; askerî kültürlerine, deneyimlerine ve geçmişlerine dayalı kendi ilkeler listesi bulunmaktadır (Mallick, 2009, s. 1). Yine harekât prensipleri; silahlı kuvvetlerin kara, deniz ve hava kuvvetlerine ve – bilgi harekâtı, savaş dışı harekât, kalkışmaya karşı koyma harekâtı gibi – uygulanan harekât çeşidine göre farklılıklar göstermektedir. Yukarıda da değinildiği üzere bu ilkelerin bir kısmı savaş ve harekâtın doğasında var olan değişmeyen özellikler nedeniyle büyük ölçüde sabit kalsa da askerî doktrin değişiklikleri, askerî kültürde kaydedilen değişimler, askerî teknolojideki gelişmeler gibi nedenlerden ötürü zamanla değişim gösterebilmektedir. Aşağıda muhtelif silahlı kuvvetlerin benimsedikleri harekât prensiplerine yer verilmiştir (Tablo 1.).

Tablo 1

Muhtelif Silahlı Kuvvetlerin Uyguladığı Harekât Prensipleri

Harekât Prensipleri	**NATO** AJP 01 NATO Doktrini (2017) (a) / AJP-3 NATO Harekât Doktrini (2019) (b)	**NATO** AJP 01 NATO Doktrini (2022) (c)	**Birleşik** Krallık JDP 0-01 Savunma Doktrini (2022) (d)	**ABD** JP 3-0 Müşterek Harekât (2011) (e) / JP 3-0 Harekât (2018) (f) / JP 3-0 Müşterek Sefer ve Harekât (2022) (g)	**ABD** FM 3-0 Harekât (2022) (h)	**ABD** JP 1 Müşterek Muharebe (2023) (i)	**SSCB/Varşova Paktı** Askerî Doktrini (j)	**Çin Halk Cumhuriyeti** (k)	**Hindistan** Müşterek Doktrini 2007 (l)	**İsrail** (m)
Maksadın tayini ve tahakkuku	-	-	+	-	-	-	-	+	+	+
Gayretlerin birleştirilmesi	+	+	-	-	-	-	-|	-|	-	-
Komuta birliği	-	-	-	+	+	+	-	-|	-	-
Hedeflerin belirlenmesi	+	+	-	+(1)	+(1)	+(1)	-	-|	-	-
Taarruzî ruh	+	+	+(2)	+(3)	+(3)	+(3)	+	+(2)	+(2)	+(3)
İnisiyatif	+	+	-			-	+	+		+
Konsantrasyon	+(4)	+	+(5)	+(6)	+(6)	+(6)	+	+(4)	+(4)	+(5)
Gayret tasarrufu	+	+	+	+(7)		+(7)			+	
Koordinasyon	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-
İş birliği	-	-	-	-	-	-	-	-|	+	-
Entegrasyon	-	-	+	-	-	-	-	-|	-	-
Esneklik	+	+	+	-	-	-	-	+	+	

Hareket serbestisi	+	+	-	-	-	-	-	+	-	-
Manevra	-	-	-	+	+	+	+	+	-	-
Hareket (*mobility*)	-	-	-	-	-	-	-|	+	-	-
Azim/Sabır/Dayanıklılık	-	-	-	+*	+*	-	-|	-|	-	-
Tahdit/Sınırlama	-	-	-		+*	+	-	-	-	+[8]
Moralin muhafazası	+	+	+	-	-	-	+	+	+	+
Baskın	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
Emniyet	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+
Sürdürülebilirlik	-	+	+	+	-	-	-|	-|	-	+
Sadelik/Basitlik	+	-	-	+	+	+	-	-	+	+
Hazır olma	-	-	-	-	-	-	+	-|	-	-
Liderlik	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
Kararlılık	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
İhtiyatların muhafazası	-	-	-	-	-	-	+[10]	-|[9]	-	+[10]
Meşruiyet	-	-	-	+*	+*	+	-	-	-	-
Yönetim/İdare	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
İstihbarat	-	-	-	-	-	-	-|	-	+	-
Strateji	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+

Açıklamalar: (1) Hedef; (2) Taarruzî hareket; (3) Taarruz; (4) Kuvvet konsantrasyonu; (5) Gayret Konsantrasyonu; (6) Kitle (*mass*); (7) Kuvvet tasarrufu; (8) Kuvvetlerin optimum kullanım; (9) Derinlik; (10) Derinlik ve ihtiyatlar

* Joint Pub 3-07 Savaş Dışı Harekât talimnamesinden alınarak "İlave harekât prensipleri" başlığı altında sıralanmıştır.

-| Kaynaklar bölümündeki dokümanda yer almamakla beraber, yeni geliştirilen konsept ve doktrinlerde öne çıkan hususlar itibariyle harekât prensiplerine dahil edilebilecek ilkeler.

Kaynaklar: (a) AJP 01, 2017, ss. 1-13; (b) AJP-3, 2019, ss. 1-11; (c) AJP 01, 2022, s. 118; (d) JDP 0-01, 2022, s. 19; (e) JP 3-0, 2011, s. A-1; (f) JP 3-0, 2018, s. A-1; (g) JP 3-0, 2022, s. A-1; (h) FM3, 2022, s. A-1; (i) JP1, 2023, s. 13; (j) Baxter, 1986, s. 30; (k) Mallick, 2009, s. 30; (l) Mallick, 2009, s. 9.

Tablo 1'de görüldüğü üzere NATO doktrini büyük ölçüde ABD'nin yaklaşımı ile örtüşmektedir. Bu durum ABD'nin tek başına ya da NATO ile birlikte küresel ölçekte harekât icra edebilme kapasitesine sahip olmasından ve NATO üzerindeki hegemonyasından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de ABD'nin her iki dünya savaşını da ülke toprakları dışında çarpışarak zaferle sonuçlandırmasının; hali hazırda ise okyanus ve kıta aşırı harekât icra edebilme, konvansiyonel ve kitle imha silahlarında gelişmiş teknolojiye, nükleer ve uzay kapasitesine sahip olmasının harp/harekât prensiplerinin belirlenmesinde belirleyici etkisi olmuştur.

Benzer şekilde SSCB ve Rusya doktrininde yer alan, buna mukabil diğer orduların çoğu tarafından benimsenmemiş olan –koordinasyon, hazır olma, liderlik, kararlılık, ihtiyatların muhafazası gibi– prensiplerin kaynağını bu ülkenin tarihi tecrübesinde,

coğrafya ve insan gücü yapısında ve kendine özgü doktrininde aramak gerekir. Bununla beraber harp prensipleri içerisinde yer almasa da gayretlerin birleştirilmesi, hareket (*mobility*), azim/sabır/dayanıklılık, sürdürülebilirlik ve istihbarat ilkelerinin Rus stratejik kültürünün, tarihi tecrübesinin ve son dönemde kabul ettiği "Rusya Federasyonu Askerî Doktrini" belgelerinin (2010 ve 2014) bir parçası olduğu anlaşılmaktadır.

Çin'in Yeni Müşterek Doktrini (Finkelstein, 2021), Çin Devlet Konseyi Bilgilendirme Ofisi tarafından yayınlanan ve *Çin'in Askerî Stratejisi* [China's Military Strategy] (2015) başlıklı Beyaz Kitap, Çin doktrinini konu alan ABD talimnamesi ATP 7-100.3 (2021), ve Rand Corporation düşünce kuruluşunun konu ile ilgili raporları incelendiğinde 2020'de müşterek harekât doktrinine geçiş yapan Halk Kurtuluş Ordusunun geleneksel savaş anlayışının temellerini bir şekilde muhafaza ettiği bu nedenle Tablo 1'de belirtilen ilkelerin dolaylı olarak da olsa teyit edildiği görülmektedir. Yeni geliştirilen konsept ve doktrinlerde öne çıkan hususlar dikkate alındığında; gayretlerin birleştirilmesi, komuta birliği, hedeflerin belirlenmesi, iş birliği, entegrasyon, azim/sabır/dayanıklılık, sürdürülebilirlik, hazır olma ve derinlik ilkelerinin mevcut listeye eklenebileceği değerlendirilmektedir. Bu ilkelerin benimsenmesinde diğer devletleri etkileyen faktörlerin Çin için de geçerli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak Çin özelinde farklı olanın, müşterek harekât anlayışını benimsemede mevcut hasımlarının halen bu doktrini uyguluyor olmasının etkili olduğu ve Sun Tzu'nun *Savaş Sanatı*'nda benimsediği yaklaşımın mevcut anlayışta da muhafaza edildiği söylenebilir (ATP 7-100.3, 2021; Finkelstein, 2021; Bruke, 2020; Yasuyiki, 2022).

Geçmişte farklı askerî ekoller oluşturan Alman ve Fransız yaklaşımları günümüzde NATO doktrininde yer alan harp/harekât prensiplerini benimsemiş olup, bu husus adı geçen devletlerin ulaşılabilen dokümanları ve harp akademilerinde eğitim görmüş olan askerî personel kanalıyla teyit edilmiştir.

Harekât prensiplerinin Türk askerî yazımındaki gelişimi ise önce Alman daha sonra da ABD/NATO ekolü ekseninde seyretmiştir. Türk Silahlı Kuvvetlerinde 1947 yılına kadar olan süreçte Alman temel harekât talimnamesinin (*Truppenführung*) tercümesi temel harekât dokümanı olarak kullanılmıştır. Bu dokümanda harpte zafer kazanmanın ilkeleri arasında; sürtünmeye karşı esneklik, sadelik, liderlik, fiziki ve psikolojik dayanıklılık, bilgi, tecrübe ve moral üstünlüğü, cesaret ve inisiyatif, karşılıklı güven, kararlılık, disiplin-itaat, eğitim, nitelik üstünlüğü, üstün muharebe gücü, hareket, hazırlık ve kuvvet, prensiplerine yer verilmiştir (Condell & Zabecki, 2001, ss. 17-19). Truman Doktrini ve Marshall yardımının hayata geçirildiği 1947 yılından itibaren ABD menşeli talimnameler Türk askerî literatürüne hâkim olmuştur. Süreç içerisinde millîleştirme çabaları öne çıkmış olsa da dokümanların

doktriner yapısı muhafaza edilmiştir. Bununla beraber, müşterek harekât talimnamelerinde NATO dokümanlarından farklı olarak harp ve harekât prensipleri ayrımına gidilmiştir. Bu kapsamda; belirli bir dönemin NATO doktrininde yer alan bazı harekât prensipleri olduğu şekliyle muhafaza edilirken, uluslararası politik destek, kamuoyu desteği, güvenlik/harp ortamının şekillendirilmesi, inisiyatif, nitelik üstünlüğü, hedef ve millî güç unsurlarının koordineli kullanılması gibi ilkeler harp prensipleri olarak tanımlanmıştır.

Harekât Prensiplerinin Geliştirilmesine Yönelik Çalışmalar ve Literatürde Yer Alan Tartışmalar

Harekât prensiplerinin geliştirilmesine yönelik literatürde muhtelif çalışmalar bulunmaktadır. Bunların bir kısmı teknolojide özellikle de bilgi teknolojilerinde kaydedilen gelişmelerin harekât prensiplerine olan etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmaların diğer bir kısmı ise harekât prensiplerinin doktrindeki ya da savaşın süreç içerisinde kaydettiği değişim üzerinden okunmasına dairdir. Esasında bu her iki arayış da birbiriyle yakından ilişkilidir. Bu arayışlar iki eksende ilerlemektedir. Birinci eksende yaşanan gelişmeler neticesinde her harekât biçiminin kendine özgü ilkeleri, kendi askerî yayınlarında tanımlanmaktadır. NATO ve ABD doktrinlerinde geliştirilen bu ilkelere örnek olmak üzere, belirli harekât çeşitlerine dair ilkeler aşağıda sunulmuştur (Tablo 2.).

Tablo 2

Muhtelif Harekât Çeşitleri için Geliştirilen Harekât Prensipleri

<table>
<tr><th>Harekât Çeşidi</th><th colspan="2">Prensipler</th><th>Kaynaklar</th></tr>
<tr><td>Bilgi Harekât</td><td>• Kapsamlı yaklaşım
• Söylem/Anlatı birliği
• Etki odaklılık</td><td>• Entegrasyon
• Merkezi planlama adem-i merkezî uygulama
• Değerlendirme</td><td>AJP 10.1 Müttefik Bilgi Harekâtı Doktrini (ABD). (2023), s. 26.</td></tr>
<tr><td>Siber Harekât</td><td>• Emniyet
• Baskın
• Kuvvet konsantrasyonu</td><td>• Moralin muhafazası
• Hareket serbestisi</td><td>AJP-3.20 Siber Alan Harekâtı Müttefik Müşterek Doktrini. (2020) (NATO)*, s. 15</td></tr>
<tr><td>Savaş Dış Harekât</td><td>• Hedef
• Gayret birliği
• Emniyet</td><td>• Tahdit
• Azim
• Meşruiyet</td><td>JP 3-07. Savaş Dışı Askerî Harekât Müşterek Doktrini (ABD) (1995), Böl. II.</td></tr>
<tr><td>Barışı Destekleme Harekâtı</td><td>• Siyasi üstünlük
• Hukukun üstünlüğü</td><td>• Rıza
• Tarafsızlık</td><td>AJP 3.24 Müttefik Müşterek Barışı Desteklemeye Askerî Katkı Doktrini (NATO) (2024), s. 24.</td></tr>
<tr><td>Kalkışmalara Karşı Koyma</td><td colspan="2">• Siyasi üstünlük (ve açıkça tanımlanmış bir siyasi hedef)
• Bu, halka karşı değil halk için bir mücadeledir
• Meşruiyetin önemi
• İstihbarat operasyonları yönlendirir
• Çaba birliği (koordineli bir Hükûmet yapısının gerekliliği)
• İsyanı etkisiz hale getirmek ve isyancıları desteklerinden izole etmek
• Uzun süreli bir harekâta hazırlanmak
• Hukukun üstünlüğü altında güvenliğin sağlanması
• Sorumluluğu mümkün olan en kısa sürede yerel güçlere devretmek
• Hızlı bir şekilde öğrenmek ve uyum sağlamak</td><td>AJP-3.4.4. NATO'nun Kalkışmalara Karşı Müşterek Müttefik Doktrini (2011), ss. 3-20.</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Krize Müdahale</td><td>5. Madde Dışı Prensipleri</td><td>Diğer Prensipler</td><td rowspan="2">AJP-3.4 (A) 5. Madde Dışı Krize Cevap için Müttefik Müşterek Doktrini (NATO) (Taslak 1) . 2-1.</td></tr>
<tr><td>• Hedefin tanımlanması
• Gayret birliği
• Esneklik
• Emniyet</td><td>• Rıza
• Kuvvet kullanımının sınırlandırılması
• Azim/Uzun vadeli bakış
• Meşruiyet
• Güvenilirlik
• Karşılıklı saygı
• Şeffaflık
• Hareket serbestisi</td></tr>
<tr><td colspan="4">Açıklama:
* Bu doktrin NATO Müşterek Harekât Doktrini AJP-1'de yer alan prensipleri benimsemekle birlikte aşağıdaki ilkelerde harekâtın doğasından kaynaklanan farklı bir yorumlama getirir.</td></tr>
</table>

Daha ziyade ABD'nin doktrinel çalışmalarında gözlemlenen ikinci eksende ise spesifik olarak kendi talimnamelerinde yer alan harekât prensiplerinin genel harekât prensiplerine de dahil edildiği; daha doğrusu dahil edilmeye çalışıldığı, görülmektedir. Buna örnek olarak – yukarıda Tablo 2'de belirtildiği üzere – Savaş Dışı Harekât [*Military Operations Other Than War* (*MOOTW*)] müşterek yayınından alınan; meşruiyet (*legitimacy*), azim/sabır (p*erseverance*.), tahdit /sınırlama (*restraint*) ilkelerinin genel harekât prensiplerine dahil edilmesi gösterilebilir.

Askerî doktrinlerde yer alan bu ilkelerin başlangıçtan itibaren askerî akademisyen ve düşünürlerin çalışmalarıyla şekillenmiş olması nedeniyle, bu kapsamdaki eserler önemlidir. Burada, makalenin kısıtlı hacmi nedeniyle bunlardan en dikkat çekici olduğu değerlendirilen iki örneğe yer verilmiştir. Bunlar; Robert Leonhard, 1998; Amos C. Fox'un 2021 tarihli çalışmalarıdır.

Robert Leonhard, 1998'de "*Bilgi Çağı İçin Savaş Prensipleri*" [*The Principles of War for Information Age*] adlı kitabında o dönemde gündemde olan; bu ilkelerin savaştan ziyade harekâta dair daha dar kapsamlı prensipler olduğu, bunların değiştirilemez ve evrensel ilkeler olmadığı, teknolojideki gelişmelere göre değişebileceği yönündeki tartışmaları vurgulamıştır (Leonhard, 1998, s. 8'den aktaran Fox, 2021, s. 4). Leonhard (1998, s. 208) buradan hareketle, harp prensiplerinin insana, ekonomiye dair yasalarla ve savaşın nesnel ve öznel karakteristiğine dair değerlendirmeler üzerine inşa edilebileceğini öne sürmüştür. Bu kapsamda Leonhard (a) Bilgi ve cehalet, (b) Saldırganlık, (c) Etkileşim ve (d) Kontrol olmak üzere dört ilkeyi harp prensibi olarak tanımlamış, bilgi ve cehalet prensibini ayrı tutarak diğer prensiplere alt ilkeler eklemiştir (Leonhard, 1998, s. 251). Bu yaklaşım, savaş ve harekât ayrımını tam olarak yapamamış olmasından ötürü sistemik bir bütünlük oluşturamamış olmasına karşın, bahse konu ilkelerin bilgi çağının ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilebileceğini vurgulayan öncü yönüyle önemlidir.

Leonhard'ın çalışmasındaki eksikliklere dikkat çeken Amos C. Fox (2021) "Savaş İlkeleri Üzerine: Büyük Ölçekli Muharebe Harekâtları İçin Düşünce ve Uygulamanın Yeniden Düzenlenmesi" [*On the Principles of War: Reorganizing Thought and Practice for Large-Scale Combat Operations*] başlıklı eserinde önerdiği dokuz harp prensibini ((a) Pragmatizm, (b) Belirsizlik, (c) Bilgi, (d) Sürdürülebilirlik, (e) Fazlalık [harekâtın uzun süreceği kabulüne atfen], (f) Üstün gelmek, (g) Hareketlilik, (h) Dönüşüm ve (i) Zamanlılık) uzun süreli harekâtın özelliklerini içeren yedi faraziye üzerine inşa etmiştir. Bahse konu çalışma, uzun süreli harekâtın özellikleri ile sınırlı olmasına karşın takip ettiği yöntem itibariyle harekât prensiplerinden ayrı olarak harp prensiplerini tanımlamaya yönelik çalışmalar için iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Harp Prensipleri Hakkında Genel Değerlendirme

Buraya kadar olan bölümde özetle şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Harp ya da harekât prensipleri bir *zafer kontrol listesi* olarak değil kurama katkısı yönüyle ele alınmalıdır.

- Farklı dokümanlarda aynı ya da yakın anlamda olan ilkelerin değişik terimlerle ifade edildiği görülmektedir.

- İlgili resmî dokümanlar incelendiğinde başlangıçta "harp prensipleri" olarak zikredilen ilkelerin günümüzde -bir iki istisna hariç olmak üzere- harekât prensipleri olarak yer aldığı görülmektedir. Bu durumda ontolojik ve epistemolojik gereklilikten ötürü ayrıca harp prensiplerinin neler olabileceği araştırılmalıdır.

- Harp ve harekât prensipleri, savaş ve harekâtın birbirinden ayrı, ancak ayrılamaz yönüyle ele alınmalıdır. Eğer başlı başına harp prensipleri geliştirilecek ise savaşın askerî çatışma boyutunun önemi nedeniyle harekât prensiplerinden bir kısmının aynı zamanda harp prensipleri olarak kabul edilmesi doğal ve kaçınılmazdır.

- Diğer taraftan askerî yaklaşımların savaşı salt askerî çatışma boyutuyla ele alması onun insani, ekonomik, politik vd. boyutlarının dikkate alınmamasını gerektirmez.

- Harp prensiplerini yeniden düşünürken takip edilecek yöntem; savaşın tam bir tanımını ve tarihsel süreçteki gelişimini dikkate almalıdır.

Savaşın Tanımı

Savaşın muhtelif tanımları yapılmıştır. Bunlar içerisinde en fazla kabul gören Hedley Bull'un (2012, s. 178) "Savaş, siyasi birimlerin birbirlerine karşı yürüttüğü örgütlü şiddettir" şeklindeki tanımıdır. Ancak, son derece muğlak olan bu tanımdan hareketle herhangi bir çıkarsamada bulunmak olanaklı değildir. Diğer taraftan resmî hiçbir dokümanda savaşın tanımı yapılmamıştır. Bunun nedeni Locarno Antlaşması ve Briand-Kellogg Paktı ile başlayan ve savaşın uluslararası anlaşmazlıkları çözüm yöntemi olmaktan çıkaran süreçtir. Nitekim, BM Kurucu Antlaşmasında da bu kapsamda bir tanım bulunmamaktadır. Bize göre bu kapsamda en önemli açılım; benzerlerinden farklı olarak *Harp Üzerine* adlı eserinde savaşın ontolojik yapısını ortaya koyan Carl von Clausewitz'in (1984); savaşın "politikanın başka yollarla

devamı" ve savaşın gayesinin "düşmanın savaşma azim ve iradesini kırmak" olduğu yönündeki tanımlarıdır. Buradan hareketle savaşı "Devletler veya devlet grupları tarafından, millî güç unsurlarının tamamının veya bir kısmının kullanılması suretiyle icra edilen ve taraflarca savaş niteliği kabul edilen, kuvvet kullanılmasını içeren, düşmanca niyet ve/veya eylem" olarak tanımlamak mümkündür (Varlık, 2013, s. 119). Bu tanımdan hareketle harp prensiplerini, savaşın; ulusal güç unsurlarını, ulusal çıkarları, şiddeti, kuvvet kullanmayı, hukuku içeren, askerî olduğu kadar politik, ekonomik, sosyal ve insani boyutlarını dikkate alarak değerlendirmek gerekir.

Savaşın Seviyeleri

Savaşın seviyeleri, harp prensiplerini değerlendirmek bakımından önem arz etmektedir. Savaş stratejik seviyeye, harekât operatif seviyeye ve muharebe ise taktik seviyeye dairdir. Stratejik seviye; savaşta düşmanın nasıl imha edileceğine dair planları hazırlar, stratejik hedefleri belirler ve icra unsurlarına tahsis eder, askerî gücü hazırlar ve stratejik plana göre harekât bölgesine intikal ettirir. Operatif seviye; stratejinin tahsis ettiği kuvvetlerle ne zaman ve nerede savaşılacağını kararlaştırır, askerî gücü harekât alanında tertipler ve taktik başarılardan istifadeyle kesin sonuca ulaşmaya çalışır. Taktik seviye; harekât alanında tertiplenme ve düşmanla angajmanı öngörür, muharebe sahasında askerî gücü fiilen kullanır, muharebeleri sevk-idare eder ve hedefleri ele geçirir (Varlık, 2025b).

Askerî gücü politik etkiye dönüştürme operatif seviyede sağlanır. Operatif seviyede harekâtın hedefleri elde edildiğinde stratejinin amacı sağlanmış olur. Clausewitz'e göre; taktik, askerî gücün muharebede kullanımı, strateji ise savaşın amacına ulaşması için muharebelerin kullanımıdır (1984, s. 98). Harp stratejik, operatif ve taktik seviyelerde icra edildiğinden, stratejik seviyede askerî gücün planlanmasında seçilen yönteme göre amaç (hedef) ve araçlar (güç unsurları) arasında dengenin, operatif ve taktik seviyelerde askerî gücün kullanılmasında ise kuvvet-zaman-mekân faktörlerinin dikkate alınması esastır. Bu nedenle politik ve stratejik seviyede harp prensipleri ve operatif ile taktik seviyede harekât prensiplerinin uygulanması uygun bir yaklaşım olacaktır (Varlık, 2025b).

Savaşın Evrimi

Savaşın evrimine dair tanımlamaların ortak paydaları devletlerin askerî teknolojilerine, muharebe etme biçimlerine, stratejik kültürlerine, tarihsel tecrübelerine, toplumlara egemen olan ideolojilere, sosyal ve kültürel yapılarına, endüstriyel seviyelerine, ekonomik durumlarına, stratejik kaynaklarına ve coğrafyalarına dairdir. Savaşın tarihsel evrimine ilişkin muhtelif yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımların merkezinde, yapısalcı kuramın maddeci

(materyalist) tarih anlayışı yer alır. Karl Marx'ın *Felsefenin Sefaleti*'nde öne sürdüğü; sosyal ilişkilerdeki değişimin temelinde teknolojideki gelişmelerin yattığı yönündeki savını betimleyen "*Elle işletilen değirmen, derebeylik toplumunu yaratır; buharla işleyen fabrika, sanayici, kapitalist toplumu yaratır*" ifadesi aynı zamanda savaşın evrimsel seyrini inceleyen yaklaşımların çoğunun çıkış noktasını oluşturur (Tablo 3.) (Varlık, 2022).

Tablo 3
Savaşın Tarihsel Evrimine Dair Yaklaşımlar

	1. Aşama	**2. Aşama**	**3. Aşama**	**4. Aşama**	**5. Aşama**
Toffler (a)	Tarım toplumu	Endüstri toplumu		Bilgi toplumu	
Creveld (b)	Aletler çağı	Makineler çağı		Sistemler çağı	Otomasyon çağı
Hanle (c)	Fiziki beceri	Grup beceri	Teknik beceri	Yönetim becerileri	Sosyal beceri
Lind vd. (d)	Ulus-devlet öncesi savaş	1. Nesil Savaş Klasik savaş (1648-1830)	2. Nesil Savaş Topyekûn savaş (1830-1918)	3. Nesil Savaş Manevra savaş (1918-1948)	4. Nesil Savaş Gayrinizami savaş (1948- ..)
Lind (e)	Saf ve sıralar halinde muharebe düzeni		Ateş ve manevra	Yıldırım harekâtı	Devlet dışı aktörlü savaş
Arquilla - Rondfelt (f)	Kılıç dönemi	Kitle ve endüstri savaşları dönemi		Manevra savaşları dönemi	Savaşımsı çatışmalar
Liang – Xiangsui (g)	Orta Çağ savaşları	İmparatorluk ve ulus-devlet savaşları			Postmodern savaş

Kaynaklar: (a) Toffler, 1993; (b) Creveld, 1999; (c) Hanle, 1987; (d) Lind vd. 1998; (e) Lind, 2004; (f) Arquilla ve Rondfelt, 2000; (g) Liang ve Xiangsui, 1999

Tablo 3'teki sınıflandırmalar üç farklı ölçüt üzerinden yapılmıştır. Toffler, Creveld ve Hanle'nin tasnifleri savaşın evrimini döneme egemen teknolojiler üzerinden; Lind vd., Lind ve Arquilla – Rondfelt'in sınıflandırması savaşa hâkim olan askerî doktrinler üzerinden; Liang-Xiangsui'nin tasnifi ise modernitenin aşamaları üzerinden yapılmıştır. Hangi ölçüt kullanılırsa kullanılsın savaşın tarihsel evrimi dönem kriterleri ile örtüşmez. Bu durum; klasik tarihsel dönem (İlk Çağ, Orta Çağ ve sonrası) küreselleşmenin evreleri, endüstri devrimleri gibi ölçütlerin *devrimsel* bir şekilde zamanı bölümlere ayırmalarına karşın, savaşın beş aşamada seyreden evrimsel bir seyir izlemesinden ileri gelmektedir.

Tablo 4

Savaşın tarihsel evrimi

Evre	1. Evre	2. Evre	3. Evre	4. Evre	5. Evre
Tarihsel Çağlar	İlk Çağ ve Öncesi (… - M.Ö. 3200-375)	Orta Çağ (375-1453)	Yeni Çağ (1453-1789)	Yakın Çağ (1789-1980'ler)	Bilgi Çağı (1980'ler-…)
Küreselleşme Evreleri	Küreselleşme Öncesi Dönem	1. Küreselleşme (1480-1750)	2. Küreselleşme (1750-1914)	3. Küreselleşme (1914-1990)	4. Küreselleşme +Küre-yerelleşme (1990-…)
Endüstriyel Devrimler	Endüstri Devrimi Öncesi Dönem		1. Endüstri Devrimi (Makineleşme) (18. YY sonu-19.YY başı)	2. Endüstri Devrimi (Seri üretim) (19.YY sonu-20.YY ortası)	3. Endüstri Devrimi (Otomasyon) (20.YY ortası-21. YY başı)	4. Endüstri Devrimi (Robotlaşma) (21. YY başı-…)
Toplumsal Yapı	Tarım Toplumu			Endüstri Toplumu	Bilgi Toplumu
	Kabile	Halk	Ümmet	Ulus	Ulus + Etnisite
Otorite	Hakan	Derebeyi, Prens	Kral (Hanedan)	Meclis + Hükümet	+ STK'lar, ÇUŞ/UAŞ'lar
Ekonomik Yapı	Yerel Pazar		Bölgesel Pazar	Küresel Pazar	
	Tarım merkezleri		Endüstriyel şehirler	Endüstriyel bölgeler	Küresel üretim ağı	Küresel değer zinciri
Silah	Ok-Yay, kılıç, mızrak, gürz Kalyon	Barutlu silahlar (top, tüfek) Yelkenli	Makineli tüfek, tel örgü Dregnot	Tank, K/M Top Firkateyn, Dz.altı Uçak	+ Helikopter, ÇNRA, Füze, EYP	+ İHA, SİHA, Siber silah
Manevra	Manevra, ateş		Ateş ve manevra	Ateşle manevra	Ateşle taarruz
Savaşın Nesilleri	1. Nesil Savaşlar	2. Nesil Savaşlar	3. Nesil Savaşlar	4. Nesil Savaşlar	5. Nesil Savaşlar
	Kabile Savaşları	Orta Çağ Savaşları	Ulus-devlet ve İmparatorluk Savaşları I. ve II. Dünya Savaşları	+ İç Savaşlar	Postmodern, Hibrit Savaşlar

Bu kapsamda; birinci ve ikinci evrede kas ve rüzgâr gücüne dayanan el yapımı silah ve vasıtaların kullanıldığı İlk ve Orta Çağ savaşları, üçüncü evrede barutun gücünü kullanarak Orta Çağın kaleleri ile birlikte feodaliteyi de yıkan topların ve tüfeklerin savaşına evrilmiştir. Birinci evrede, ok-yay, kılıç, mızrak ve gürz gibi tarım toplumlarının silahlarının kullanıldığı kabile savaşlarına, ikinci evrede bunlara ilave olarak kiralık süvari ve yarı profesyonel ordular eklenmiştir. Bu her iki dönemde de hareket ve ateş ayrı ayrı kullanılmış, hat düzenli muharebe şekilleri uygulanmıştır. Üçüncü evre, ulus-devletlerin kurulması ve 1. Endüstri Devrimi ile birlikte başlamıştır. Bu evrede "kralların savaşlarından milletlerin savaşlarına' geçiş yapılmış, savaş topyekûn olma karakterini kazanmıştır. Savaşın topyekûnleşmesi, askerî gücün dışındaki ulusal güç unsurlarını da savaşa dahil ederken muharebeler ile savaş kavramını birbirinden ayırmıştır. Sonlarına doğru yirmi yıl arayla iki dünya savaşının yaşandığı bu evrede savaş, önce mekanik (tel örgü, makineli tüfek), daha sonra da motorize ve mekanize olmuş, bu oluşumda savaş uçaklarının da yer almasıyla birlikte Yıldırım Harbi doktrini ortaya çıkmıştır. 2. Dünya Savaşı'nı sonlandıran nükleer silahların geliştirilmesiyle başlayan silahlanma yarışı 2. Endüstri Devrimi'nin yaşandığı dördüncü evrenin sonlarına doğru dünyayı "Dehşet Dengesi (MAD-Mutually Assured Destruction)"ne taşımıştır. Beşinci evreye tekabül eden Bilgi Çağı, 3. Küreselleşmenin sonu ile globalizasyonla birlikte "glokalizasyonun/küreyerelleşmenin" yaşandığı 4. Küreselleşmeye tanıklık etmiştir. Bu dönemde savaş, bilişim ve iletişim teknolojileri ile birlikte siber ve uzay boyutunu kapsamıştır. Devletlerin konvansiyonel harp gücündeki muazzam gelişme, devlet dışı aktörlerin terörizm, el yapımı patlayıcılar, gayri nizami savaş gibi asimetrik muharebe yöntemlerini öne çıkarmıştır. Bu ortamda savaş, içinde devletler ile birlikte halklar, yabancı savaşçılar, askerî şirketler gibi devlet dış aktörlerin de yer aldığı; konvansiyonel kuvvetlerle birlikte gayrinizami harp unsurlarının, terörist grupların çatıştığı, son derece sofistike hassas vuruş kabiliyeti olan kitlesel kayıplar yaratabilen silahlar ile silahlı insansız savaş uçaklarının, siber, öldürücü olmayan ve robotik silahların bir arada kullanıldığı, bilgi savaşımının askerî olduğu kadar psikolojik, politik ve ekonomik ortamda da uygulandığı hibrit (bileşik) bir hal almıştır (Şekil 1.).

Şekil 1
Hibrit (Bileşik) Savaş

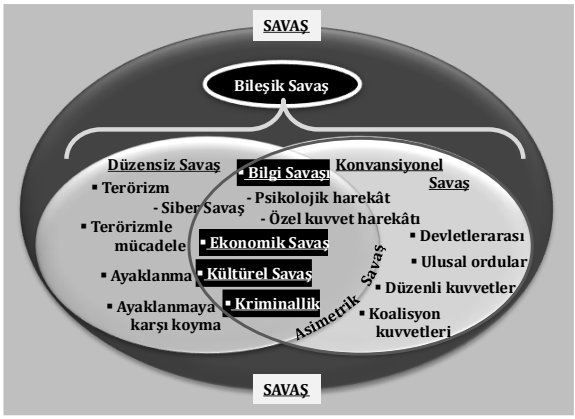

Not: Petri Huovinen, 2011, s.9.'dan geliştirilmiştir.

Gelinen aşamada, savaşın mekânı; siber, elektromanyetik ve coğrafi alan bakımdan genişlemiş, aktörler ve kullanılan silah sistemleri bakımından çeşitlenmiş, zaman bakımından askerî çatışma alanının dışına; kriz ortamından barış yapmaya kadar olan geniş bir alana, taşınmıştır. O halde harp prensiplerini güvenlik ortamını kapsayan bir ekosistem oluşturacak şekilde kavramsallaştırmak gerekmektedir.

Şekil 2
Gerginlik-Zaman Diyagramı

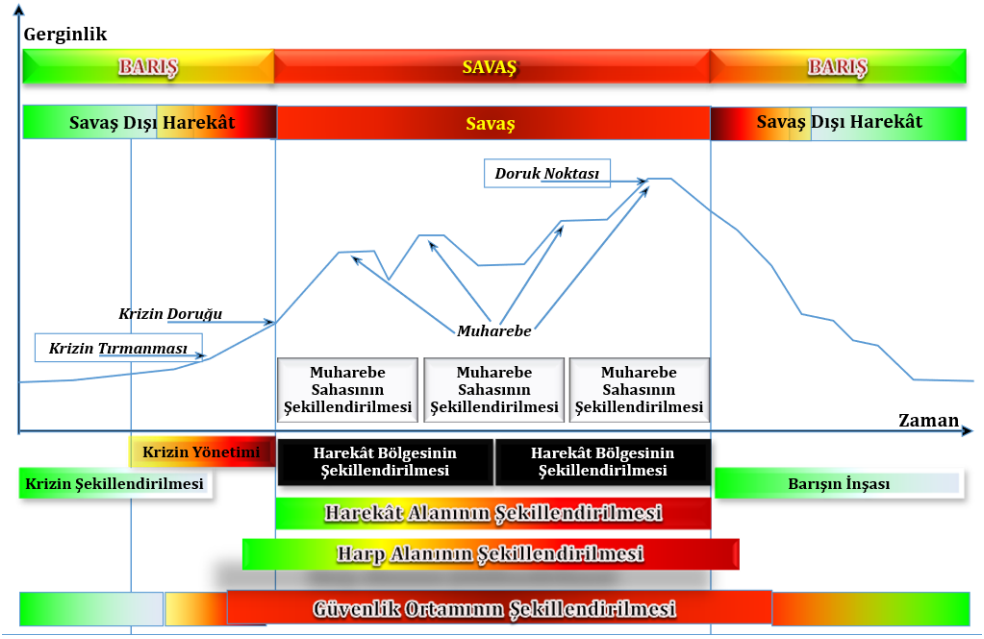

Kaynak: (Bingöl & Varlık, 2017).

Savaşın topyekûnleşmesiyle başlayan ve devam eden süreçte savaş ve muharebe kavramları birbirinden ayrışırken –yukarıda her iki şekilde de gösterildiği üzere– yöntem, kuvvet-zaman-mekân bakımından savaş ve barış arasında daha önce belirgin olan sınır giderek daha fazla muğlaklaşmış ve uluslararası ortamı – John Galtung'un (1990) tanımladığı – "gri barış" ortamına taşınmıştır. Bu aşamada daha önce özdeş olan harekât ve savaşa dair prensiplerde ayrışmaların gerçekleşmesi kaçınılmazdır. Diğer bir ifadeyle; gelinen aşamada harp prensiplerinin harekât prensiplerini de kapsayacak şekilde ancak onlardan ayrı ve ayrılamaz özelliğini dikkate alarak yeniden düşünülmesine ihtiyaç vardır.

Önerilen Harp Prensipleri

Bu kapsamda oluşturulacak harp prensiplerine –bunlarla sınırlı olmamak üzere– hedeflenen politik-askerî durum, güvenlik ortamının şekillendirilmesi, bilgi üstünlüğü, sinerji, ön alma (pro-aktiflik), kapsamlı yaklaşım, harbin yönetimi, stratejik kültür, meşruiyet ve hukukun üstünlüğü, gibi ilkeleri dahil etmek gerekir. Mevcut harekât prensiplerinden; sürdürülebilirlik, dayanıklılık, azim/sabır, moralin muhafazası, gibi ilkelerin harp prensipleri için de geçerli olduğu değerlendirilmektedir. Bu kavramsal çerçevede oluşturulan harp prensiplerini ve

ilgili harekât prensiplerini gösteren tablo aşağıda sunulmuştur (Tablo 5).

Tablo 5
Harp Prensipleri

S. Nu.	Harp Prensipleri	Açıklama
1	Hedeflenen politik-askerî durum	Harekât prensipleri içinde yer alan • Maksadın tayini ve tahakkuku • Hedeflerin belirlenmesi ilkelerinin esaslarının belirlenmesi.
2	Güvenlik ortamının şekillendirilmesi	- Müttefiklerin, ortakların, tarafsızların uygun davranışta bulunmasının sağlanması - Kriz yönetimi - Harp, harekât alanları, muharebe sahalarının hazırlanması ve yığınaklanma - Barışın inşası - Harekât prensipleri içinde yer alan • Emniyet prensibi geri bölge emniyetini kapsayacak şekilde genişletilerek bu kapsama dahil edilir.
3	Bilgi üstünlüğü	Kendi bilgi sistem, süreç ve altyapılarımızı korurken hasmın bilgi tabanlı etkinliğinin üstesinden gelebilme yeterliliğine sahip olunması.
4	Sinerji	Harekât prensipleri içinde yer alan • Gayret birliği • Koordinasyon • İş birliği, • Entegrasyon ilkelerini de kapsayacak şekilde gücün unsurlarının tek başlarına sağladığı etkiden fazlasın yaratabilme yeterliliğine sahip olunması.
5	Ön alma (proaktiflik)	Harekât prensipleri içinde yer alan • Taarruz ruhu • İnisiyatif • Hareket serbestisi • Baskın ilkelerini de kapsayacak şekilde hasmın koşulları belirleme ya da uygun koşullar yaratabilme kapasitesini ortadan kaldırabilme yeterliliğine sahip olunması.

6	Kapsamlı yaklaşım	Askerî ve sivil unsurlar arasında etkili koordinasyon ve denge sağlamayı amaçlayan kapsamlı yaklaşım sivil toplum kuruluşları ve ilgili yerel kuruluşlar da dahil olmak üzere tüm önemli aktörlerin iş birliği ve katkısını sağlama sürecidir (Tardy, 2013, s. 104). Ulusal boyutta kapsamlı yaklaşım topyekûnlülüğü sağlar. Bu kapsamda: - Ulusal güç unsurlarının harbin nihai amacını tahakkuk ettirecek şekilde oluşturulması ve kullanılmasını - Savunma sanayisinin geliştirilmesi ve kendi kendine yeterliliğinin sağlanmasını - Kuvvet oluşturmayı - Süratli ve tam seferberliği içerir. Kapsamlı yaklaşım, ulusal boyutuna ilâve olarak, uluslararası ortamın devlet ve devlet dışı aktörlerinin lehimize hareket etmesini, bu mümkün olmaz ise tarafsız ya da etkisiz kalmasını sağlamalıdır. Bu kapsamda çoklu kuvvet/güç diplomasisi uygulanmalıdır. Çoklu güç diplomasisi gerginlikten kriz yönetimine, çatışmadan barış yapmaya kadar olan süreçte güç diplomasisinin bütün vasıta ve yöntemlerini etkin kullanabilme yeterliliğine sahip olunması anlamına gelir.
7	Harbin Yönetimi	Harbin ulusal güç unsurlarının uygun ve yeterli kombinasyonu ile harekât ve savaş dışı harekât prensiplerine uygun olarak komuta ve kontrolü, sevk ve idaresi.
8	Sürdürülebilirlik, dayanıklılık, azim/sabır	Ulusal güç unsurlarının (politik, askerî, ekonomik, insan gücü, kaynaklar vd.) hedeflenen politik-askerî durumun tahakkuk ettirilmesini sağlayacak yeterlilikte olması anlamına gelmektedir. Ulusal gücün doruk noktasına ulaşmadan harbin gaye noktasına ulaşılmasını olanaklı kılar. Harekât prensipleri içinde yer alan • Sürdürülebilirlik • Dayanıklılık • Azim/sabır ilkeleri aynı zamanda harp prensipleri olarak kabul edilmiştir.
9	Stratejik kültür	Devletin ve ulusal stratejik topluluğun geçmiş deneyimlerden ve gelecek öngörülerinden edindiği ve toplumda strateji ve savaşa dair yaygın inanç, tutum ve davranışları şekillendiren koşullandırılmış – duygusal tepkiler ve alışkanlık haline gelmiş– maddi olmayan birikim ve durumsal farkındalık.
10	Kamuoyu desteği ve moralin muhafazası	Harekât prensipleri içinde yer alan • Moralin muhafazası ilkesi ulusal ve uluslararası kamuoyu desteği kavramını da kapsayacak şekilde harp prensiplerine dahil edilmiştir.
11	Meşruiyet ve hukukun üstünlüğü	Kuvvet kullanmada BM Şartı (VII Bölüm)'na, Silahlı Çatışma ve Savaş Hukuku'na uygun hareket etmek anlamına gelmektedir. Savaş dışı harekât prensipleri içinde yer alan • Meşruiyet • Hukukun üstünlüğü ilkeleri aynı zamanda harp prensipleri olarak kabul edilmiştir.

Sonuç

Günümüzde harekât prensipleri başlığı altında yer alan ilkeler, menşei itibariyle harp prensipleri olarak isimlendirilmiştir. Bunlar, antik dönemden itibaren askerî kuramcı ve düşünürler tarafından zaferin kazanılmasında dikkate alınması gereken temel kurallar olarak ortaya konmuş olsalar da günümüzde askerî harekâtın planlanıp sevk ve idaresine yönelik kuramsal yaklaşımlara katkı sağlayan boyutuyla anlam ifade etmektedir. Bu prensipler Batı'da askerî doktrin ve dokümanlara 20. yüzyılın başlarında dahil olmuştur.

Doğruluğu tarihte yaşanan tecrübelerden çıkarılan derslere dayanan bu ilkeler; duruma, zamana, kuvvete, mekâna, doktrine, askerî kültüre vb. faktörlere göre değişiklik göstermektedir. Bununla beraber savaş ve harekâtın doğasında var olan değişmeyen özellikler nedeniyle çoğu prensip yaygın olarak mevcudiyetini muhafaza etmektedir. Nitekim dünya ordularında kullanılan harekât prensipleri incelendiğinde doktrinel farklılıklar nedeniyle bazı değişiklikler olsa da harekât prensiplerinin büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir.

Askerî literatürde, harekâtın farklı alanları, kuvvetlerin çeşitliliği, Bilgi Çağı'nın ihtiyaçları, askerî teknolojideki gelişmeler vd. nedenlerden ötürü bu prensiplerin geliştirilmesi yönünde çalışmalar bulunmaktadır. Bu maksatla, spesifik harekât biçimleri için geçerli olduğu kabul edilen bazı prensiplerin ABD ordusunda harekât prensiplerine dahil edilmek suretiyle bu ilkelerin genişletildiği görülmektedir.

Diğer taraftan savaş olgusunun ontolojik ve epistemolojik bakımdan askerî harekâttan ayrı, ancak ayrılamaz yönü ve tarihsel süreç içerisinde savaşın geçirdiği dönüşüm dikkate alındığında harekât prensiplerinden farklı olarak harp prensiplerinin yeniden düşünülmesine ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir. Bu maksatla mevcut harekât prensipleri de dikkate alınarak harp prensiplerinin -bunlarla sınırlı olmamak kaydıyla- şunlar olabileceği sonucuna ulaşılmıştır: (a) Hedeflenen politik-askerî durum, (b) Güvenlik ortamının şekillendirilmesi, (c) Bilgi üstünlüğü, (d) Sinerji, (e) Ön alma, (f) Kapsamlı yaklaşım, (g) Harbin yönetimi, (h) Sürdürülebilirlik, dayanıklılık, azim/sabır, (i) Stratejik kültür, (j) Kamuoyu desteği ve moralin muhafazası, (k) Meşruiyet ve hukukun üstünlüğü. Harp ve harekât prensipleri ayrımına dair bir tartışma başlatmayı amaçlayan bu çalışmanın açtığı yol üzerinden mevcut harekât prensiplerinin de yeniden düşünülmesine ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.
Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

Abel, J. (2016). The prophet Guibert. İçinde M. V. Leggiere (Ed.), *Napoleon and the operational art of war: Essays in honor of Donald D. Horward*. Brill.

AJP 10.1 Allied Joint Doctrine for Information Operations. (2023). NATO Standardization Office (NSO). https://assets.publishing.service.gov.uk/media/650c03bf52e73c000d9425bb/AJP_10_1_Info_Ops_UK_web.pdf

AJP 3.24 Allied Joint Doctrine for the Military Contribution to Peace Support. (2024). NATO Standardization Office (NSO). https://assets.publishing.service.gov.uk/media/65e8683f5b65240011f21a82/AJP-3_24_Peace_Support_EdA_V1-O.pdf

AJP-01 Allied Joint Doctrine (2017, December) (Edition E, Version 1). NATO Standardization Office (NSO). https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-01_EDE_V1_E_2437.pdf

AJP-01 Allied Joint Doctrine (2022, December). (Edition F, Version 1). UK Ministry of Defence, NATO Standardization Office (NSO). https://assets.publishing.service.gov.uk/media/659ea238e96df5000df843f3/AJP_01_EdF_with_UK_elements.pdf

AJP-3 Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations. (2019, February) (Edition C, Version 1). NATO Standardization Office (NSO). https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-3_EDC_V1_E_2490.pdf

AJP-3.20 Allied Joint Doctrine for Cyberspace Operations. (2020). (Edition A, Version 1). NATO Standardization Office (NSO). https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5f086ec4d3bf7f2bef137675/doctrine_nato_cyberspace_operations_ajp_3_20_1_.pdf

AJP-3.4 (A) Allied Joint Doctrine for Non-Article 5 Crisis Response Operations. (XX 20XX) (Ratification Draft 1). NATO Standardization Office (NSO). https://www.ismllw-be.org/wp-content/uploads/2019/04/004.-ajp-3.4a-rd1.pdf

AJP-3.4.4. Allied Joint Doctrine for Counterinsurgency (COIN). (2011, March) (Edition A, Version 1). NATO Standardization Office (NSO). https://info.publicintelligence.net/NATO-Counterinsurgency.pdf

Alger, J. I. (1975). *A bibliographical survey, Antoine Henri Jomini*. United States Military Academy.

Alger, J. I. (1982). *The quest for victory*. Greenwood Press.

Arquilla, J. ve Ronfeldt, D. (2000). *Swarming and the future of conflict*. RAND Corporation.

ATP 7-100.3 Chinese Tactics. (2021). Headquarters, Department of the Army. https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/ARN34236-ATP_7-100.3-001-WEB-3.pdf

Baptiste, A. C. (2022, Yaz). What is the utility of the principles of war? *Military Strategy Magazine, 8*(1), 42-46. https://www.militarystrategymagazine.com/article/what-is-the-utility-of-the-principles-of-war/

Baş, M. F. (2024). Evrensel bir paradigma arayışı: Aydınlanma çağı Avrupası'nda askerî düşünce. İçinde E. Özdemir ve A. B. Varlık (Ed.), *Askeri stratejinin temelleri: Kuramcılar* (ss. 134-165). Kronik.

Baxter, W. (1986). *Soviet AirLand battle tactics*. Presidio Press. https://archive.org/details/sovietairlandbat00baxt/page/n1/mode/2up

Bingöl, O. ve Varlık, A. B. (2017). *15 Temmuz sonrası Türk ordusu: Kriz ve çıkış*. Barış Kitabevi.

Bull, H. (2012). *The anarchical society: A study of order in world politics* (4. bs). Columbia University Press.

Burke, E. J., Gunness, K., Cooper III, C. A. ve Cozad, M. (2020). *People's Liberation Army operational concepts*. RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA394-1.html

China's Military Strategy. (2015). The State Council Information Office of the People's Republic of China.

Clausewitz, C. von. (1984). *On war* (M. Howard ve P. Paret, Ed. ve Çev.). Princeton University Press. (Orijinal eser basım tarihi 1832).

Cohen, G. A. (2003). Facts and principles. *Philosophy and Public Affairs, 31*(3), 211-245.

Condell, B. & Zabecki, D. T. (Ed. ve Çev.). (2001). *On the German art of war: Truppenführung*. Lynne Rienner Publishers.

De Guibert, J. (2005). *Askerî yazılar* (A. Şensılay, Çev.). Anahtar Kitaplar.

De Jomini, A. H. (2002). *Savaş sanatının ana hatları* (S. Koçak, Çev.). Doruk Yayıncılık.

Desportes, V. (2017). Quels principes pour la guerre? *Défense et Sécurité Internationale (DSI), 131*, 80–83.

Dilworth, C. (1994). Principles, laws, theories and the metaphysics of science. *Synthese, 101*(2), 223-247.

English.Gov.CN The State Council The People's Republic of China. (2015). https://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2015/05/27/content_281475115610833.htm

Fallwell, M. L. (1955, Mayıs). The principles of war and the solution of military problems. *Military Review*, 48-62.

Finkelstein, D. M. (2021). *The PLA's new joint doctrine: The capstone of the new era operations regulations system*. CNA.

FM 100-5 Operations. (1962). U.S.A. Government Printing Office.

FM 100-5 Operations (1968). U.S.A. Government Printing Office.

FM 100-5 Operations. (1993). U.S.A. Government Printing Office.

FM 3-0 Operations (2022, October, 01). Headquarters Department of the Army. https://irp.fas.org/doddir/army/fm3-0.pdf

Foch, F. (1920). *The principles of war*. Henry Holt and Company. https://archive.org/details/principlesofwar00foch/page/n19/mode/2up

Fox, A. C. (2021). *On the principles of war: Reorganizing thought and practice for large-scale combat operations* (Land Warfare Paper 138). The Association of the United States Army. www.ausa.org

Fravel, M. T., Ikenberry, G. J., Trachtenberg, M. ve Wohlforth, W. C. (2019). *Active defense: China's military strategy since 1949*. Princeton University Press. [şüpheli bağlantı kaldırıldı]

Frederick II. (1818). *Military instructions from the King of Prussia to his generals* (T. Foster, Çev.). J. Cruttwell. (Orijinal eser basım tarihi 1747). https://archive.org/details/militaryinstruc00prusgoog/page/n4/mode/2up

Fuller, J. F. C. (1914). *Training soldiers for war*. Hugh Rees.

Fuller, J. F. C. (1920). Gold medal (military) prize essay for 1919. *Royal United Services Institution Journal, 65*(458).

Fuller, J. F. C. (1923). *The reformation of war*. Hutchison & Co. https://archive.org/details/reformationofwar00fulluoft/reformationofwar00fulluoft/page/n5/mode/2up

Fuller, J. F. C. (1926). *The foundations of the science of war*. Hutchinson. (Tıpkıbasım 1993, Combat Studies Institute).

Galtung, J. (1990). Cultural violence. *Journal of Peace Research, 27*(3), 291–305.

Gat, A. (1991). *The origins of military thought from the Enlightenment to Clausewitz*. Oxford University Press.

Glenn, R. W. (1998). No more principles of war? *Parameters, 28*(1), 48-66.

Gray, C. S. (2007). *War, peace, and international relations: An introduction to strategic history*. Routledge.

Hanle, D. J. (1987). *On terrorism: An analysis of terrorism as a form of warfare* [Yüksek lisans tezi, Naval Postgraduate School].

Harré, R. (1970). *The principles of scientific thinking*. Palgrave Macmillan.

Huovinen, P. (2011). *Hybrid warfare – Just a twist of compound warfare? Views on warfare from the United States Armed Forces perspective*. National Defence University. https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/74215/E4081_HuovinenKPO_EUK63.pdf

JDP 0-01, UK Defence Doctrine. (2022). (Sixth Edition). https://www.gov.uk/government/publications/uk-defence-doctrine-jdp-0-01

Joint Chiefs of Staff, Doctrine for Joint Operations (1995, February, 1). U.S. Chief of Staff.

Joint Pub 3-07. Military Operations Other Than War. (1995). Washington D.C.: Joint Chiefs of Staff. (16 June 1995). https://cgsc.contentdm.oclc.org/digital/api/collection/p4013coll9/id/874/download

JP 1 Warfighting (2023, August, 27). (Volume 1) U.S. Joint Chiefs of Staff. https://keystone.ndu.edu/Portals/86/Joint%20Warfighting.pdf

JP 3-0 Doctrine for Joint Operations. (1995). U.S. Joint Chiefs of Staff.

JP 3-0 Joint Campaigns and Operations. (2022, June, 18). U.S. Joint Chiefs of Staff. https://www.dau.edu/sites/default/files/webform/documents/25566/JP%203-0%2C%20Joint%20Campaigns%20and%20Operations.pdf

JP 3-0 Joint Operations. (17 January 2017 Incorporating Change 1 22 October 2018). U.S. Joint Chiefs of Staff. https://irp.fas.org/doddir/dod/jp3_0.pdf

JP 3-0 Joint Operations. (2011, August, 11). U.S. Joint Chiefs of Staff.

Kainikara, S. (2011). *Principles of war and air power* (Working Paper 31). Royal Australian Air Force Air Power Development Centre. https://airpower.airforce.gov.au/sites/default/files/2021-03/WP31-Principles-of-War-and-Air-Power.pdf

Keegan, J. (1961, Aralık). On the principles of war. *Military Review, 41*.

Körpe, Ö. (2024). Kautilya (Çanakya, Vışnagapta): Dünyevi kazançlar bilimi (Arthaşastra). İçinde E. Özdemir ve A. B. Varlık (Ed.), *Askeri stratejinin temelleri: Kuramcılar* (ss. 81-106). Kronik.

Leonhard, R. (1998). *The principles of war for the information age*. Presidio Press.

Liang, Q. ve Xiangsui, W. (1999). *Unrestricted warfare*. PLA Literature and Arts Publishing House.

Lind, W. S. (2004). Understanding fourth generation war. *Military Review, 84*(5), 12-16.

Lind, W. S., Nightengale, K., Schmitt, J. F. ve Sutton, J. W. (1989, Aralık). The changing face of war: Into the fourth generation. *Marine Corps Gazette*.

Litton, L. G. (t.y.). *The information-based RMA and the principles of war*. Air University. https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/ASPJ/journals/Chronicles/Litton.pdf

Mallick, P. K. (2009). *Principles of war: Time for relook* (Manekshaw Paper No. 12). Centre for Land Warfare Studies. https://www.claws.in/static/MP12_Principles-of-War-Time-for-Relook.pdf

Mallick, P. K. (2020). *Principles of war*. ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/344326033_PRINCIPLES_OF_WAR

Marx, K. (1963). *The poverty of philosophy*. International Publishers.

McDonald, H. P. (2009). Principles: The principles of principles. *The Pluralist, 4*(3), 98-126.

MCDP 1. Warfighting, Marine Corps Doctrine Publication 1 (1997). Headquarters United States Marine Corps. https://coloradofirecamp.com/usfs_doctrine/usmc_forward_preface.htm

Military Doctrine of the Russian Federation. (2010). https://carnegie-production-assets.s3.amazonaws.com/static/files/2010russia_military_doctrine.pdf

Military Doctrine of the Russian Federation. (2014). https://web.archive.org/web/20180501051233id_/https:/www.offiziere.ch/wp-content/uploads-001/2015/08/Russia-s-2014-Military-Doctrine.pdf

Phillips, T. R. (Ed.). (2005). *Roots of strategy: The 5 greatest military classics of all time*. Stackpole Books.

Pichichero, C. (2017). *The military enlightenment: War and culture in the French Empire from Louis XIV to Napoleon*. Cornell University Press.

Pokrant, M. (2021). *New principles of war: Enduring truths with timeless examples*. Potomac Books.

Starkey, A. (2003). *War in the age of enlightenment 1700–1789*. Praeger.

Strachan, H. (2007). Clausewitz and the dialectics of war. İçinde H. Strachan ve A. Herberg-Rothe (Ed.), *Clausewitz in the twenty-first century*. Oxford University Press.

Tardy, T. (2013). NATO and the comprehensive approach: Weak conceptualization, political divergences, and implementation challenges. İçinde G. P. Herd ve J. Kriendler (Ed.), *Understanding NATO in the 21st century: Alliance strategies, security and global governance*. Routledge.

Toffler, A. ve Toffler, H. (1993). *War and anti-war: Survival at the dawn of the 21st century*. Little, Brown and Company.

Trevor, D. (1990). *Understanding defeat: How to recover from loss in battle to gain victory in war*. Paragon House.

Van Creveld, M. (1999). *The rise and decline of the state*. Cambridge University Press.

Varlık, A. B. (2012). Savaş sanatı: Sun Tzu. İçinde A. B. Varlık (Ed.), *Strateji, harp ve askeri harekât üzerine dünya klasikleri öz inceleme dizini* (ss. 1-62). Kara Harp Okulu Matbaası.

Varlık, A. B. (2013). Savaş tanımlamak: Terminolojik bir yaklaşım. *Avrasya Terim Dergisi, 1*(2), 114-119.

Varlık, A. B. (2022). Bilgi savaşımı. İçinde O. Bingöl ve A. B. Varlık (Ed.), *Güvenlik çalışmaları (Cilt-II): Güvenlik sektörleri ve sorunları* (ss. 137-164). Hiper Yayın.

Varlık, A. B. (2024). Niccolo Machiavelli: Prens ve savaş sanatı. İçinde E. Özdemir ve A. B. Varlık (Ed.), *Askeri stratejinin temelleri: Kuramcılar* (ss. 107-133). Kronik.

Varlık, A. B. (2025a). Harekât prensipleri. *Anafarta, 20*, 102-107.

Varlık, A. B. (2025b). [Dr. (E) Korgeneral Tahir Bekiroğlu ile yayınlanmamış mülakat].

Varlık, A. B. ve Bingöl, O. (2020). Savaş kavramı: Terminolojik bir yaklaşım. İçinde A. B. Varlık ve O. Bingöl (Ed.), *Güvenlik çalışmaları (Cilt-I): Kuramsal yaklaşımlar* (ss. 183-220). Hiper Yayın.

Wanjuan, X. S. (2022). *On askerî ilkenin diyalektik sonuçları ve zamana aydınlatıcı etkileri*. Çin Komünist Partisi. https://cpc.people.com.cn/n1/2022/0728/c443712-32487665.html

Yasuyuki, S. (2022). *NIDS China security report 2022: The PLA's pursuit of enhanced joint operations capabilities*. NIDS.

Extended Summary

The study addresses the persistent conceptual ambiguity in military literature between the notions of “Principles of War” and “Principles of Operations.” Although traditionally framed as principles of war, these concepts more accurately pertain to the conduct of operations, a distinction partially recognized in NATO doctrine but inconsistently applied in later national adaptations. U.S. and UK doctrines similarly reflect terminological fluctuation, despite a gradual tendency toward operational terminology. The study argues that war and operations are conceptually distinct yet inseparable, and that long-standing doctrinal practice has obscured this relationship. To ensure analytical consistency, the text standardizes usage by employing the term “Principles of Operations” throughout, irrespective of the terminology used in cited sources.

Methodologically, the study evaluates whether traditional principles retain relevance in contemporary and future conflicts. It engages critically with arguments questioning their universality under conditions of technological and contextual change, while treating these principles not as immutable laws but as analytical constructs that inform military theory. Given the impossibility of experimentally reproducing war, historical analysis is emphasized as essential, particularly since the fundamental nature of war continues to display enduring characteristics despite changes in its character. The research adopts a qualitative and comparative approach, focusing primarily on NATO and U.S. doctrines, with limited reference to UK sources, and acknowledges constraints arising from restricted access to non-Western doctrinal materials.

The analysis defines principles of operations as historically derived conceptual guides for employing military forces, emphasizing their flexible and non-prescriptive character. Rather than guaranteeing success, they function as reference points shaped by both material conditions and intangible factors such as uncertainty, friction, leadership, and morale. The literature does not impose a fixed hierarchy among these principles, as their relevance varies by context and commander judgment, reinforcing the understanding of warfare as an art rather than a deterministic science. Their intellectual roots are traced to classical military thought, and their continued relevance is repeatedly affirmed by historical experience.

Historically, the evolution of these principles is traced from antiquity to the modern era. Early thinkers such as Kautilya and Sun Tzu articulated enduring ideas on leadership, intelligence, manoeuvre, and timing, while Enlightenment and early modern European theorists increasingly sought to systematize war through rational principles. The French Revolutionary and Napoleonic Wars consolidated many

concepts still recognized today, later codified by theorists such as Jomini, while Clausewitz rejected rigid prescriptions in favor of analyzing war's nature. In the twentieth century, figures such as Foch and Fuller institutionalized these ideas within modern doctrine, particularly influencing British and U.S. manuals, even as conceptual ambiguity persisted. Overall, operational principles have remained relatively stable due to enduring military constants, though they have varied across states in line with doctrine, technology, and strategic culture.

Comparative analysis shows that no universal and immutable set of operational principles exists. Armed forces adapt them according to national experience, military culture, service branch, and operational context. U.S. doctrine reflects an expeditionary orientation and global reach; Soviet and Russian approaches emphasize coordination, endurance, and reserves; Chinese doctrine integrates joint operations while maintaining continuity with classical strategic thought; and European doctrines have largely converged under NATO frameworks. Turkey's experience illustrates a distinctive doctrinal trajectory, maintaining a formal distinction between principles of war and principles of operations while reclassifying several NATO operational principles as war principles.

The literature on operational principles centers on two interrelated debates: the impact of technological change, particularly in information and communication technologies, and doctrinal adaptation to the evolving character of warfare. Some approaches seek to formulate operation-specific principles, while others, notably in U.S. doctrine, incorporate them into broader frameworks applicable beyond combat operations. Influential critiques include Leonhard's argument that principles evolve with technology and Fox's more systematic effort to distinguish principles of war from operational principles through explicit assumptions about large-scale, protracted conflict.

The study concludes that principles of war and operations should be understood primarily as analytical tools rather than prescriptive formulas for victory. Ongoing terminological inconsistency and the gradual shift toward operational framing have renewed debates on the conceptual foundations of war principles. While overlap between the two categories is inevitable, any reassessment of principles of war must extend beyond a purely military focus and incorporate political, economic, social, legal, and human dimensions grounded in a comprehensive understanding of war.

Building on major definitions of war, particularly Clausewitz's conception of war as the continuation of politics by other means, the text advances a multidimensional definition emphasizing the organized use of force by states or state groupings through national power. This perspective underscores that principles of war must

be evaluated across political, strategic, and societal dimensions. Within the strategic, operational, and tactical levels of war, principles of war are most applicable at political and strategic levels, while principles of operations are most relevant at operational and tactical levels, where military power is translated into political effect.

The evolution of war is traced through successive phases shaped by technology, social organization, and strategic culture, culminating in the contemporary information age characterized by hybrid warfare, new domains such as cyber and space, and the integration of state and non-state actors. In this context the article argues that the formulation of principles of war should encompass a broad and integrated set of considerations that go beyond purely military factors. Among the core principles to be included are the desired politico-military end state, the shaping of the security environment, information superiority, synergy, proactivity, a comprehensive approach, the management of war, strategic culture, legitimacy, and the rule of law. These principles highlight the need to align military action with political objectives, legal norms, and broader strategic contexts. At the same time, the text emphasizes continuity between principles of war and existing operational principles. Concepts such as sustainability, resilience, perseverance, and the preservation of morale are identified as equally valid at the level of war, underscoring their enduring relevance across different levels of conflict. Within this conceptual framework, the proposed principles of war and their relationship to operational principles are systematized and presented in a comparative table, illustrating how strategic and operational logics intersect in contemporary warfare.

In conclusion, the study maintains that principles now classified as operational principles originated as principles of war and have evolved from prescriptive guides into analytical foundations for military planning. Despite contextual variation, most principles remain relevant due to enduring features of war, leading to broad convergence across doctrines. At the same time, ongoing adaptation to new technologies and domains necessitates renewed conceptualization and debate on the distinction and reassessment of both principles of war and principles of operations.

Araştırma Makalesi
Research Article
DOI: 10.54078/savsad.1684196

XVIII. Yüzyılda Doğu Avrupa Serhaddinde Bir Osmanlı Garnizonunun Teşkili: Hotin Kalesi

The Organization of an Ottoman Garrison on the Eastern European Border in the 18th Century: Khotyn Fortress

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi
The Journal of Defence and War Studies

Harun BARUTOĞLU
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu Dekanlığı, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.

National Defence University, Turkish Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye.

ÖZ

İlk Osmanlı-Rus antlaşması olan Bahçesaray Antlaşması'ndan (1681) itibaren Ruslarla imzalanan tüm antlaşmalarda üzerinde ısrarla durulan konulardan birisi taraflarca bölgede yeni bir kalenin inşa edilmemesiydi. Yeni bir kalenin inşası kısıtlandığı gibi var olan ve kendilerine tehdit oluşturabileceğini düşündükleri kalelerin yıkılması hususu da taraflarca sıklıkla gündeme getirilmekteydi. İstanbul Antlaşması ile Azak Kalesi'nin Ruslara teslim edilmesi İstanbul ve Karadeniz'in emniyetini tehlikeye attı. Bu şartlarda var olan kalelerin önemi daha da artmaktaydı. Osmanlı Devleti bir yandan maliyet ve zaman kısıtlaması bir yandan da bağlayıcı anlaşmalar gereği yeni bir kale inşa edemeyeceğine göre çözümü kendi içinde bulmalıydı. Nitekim öyle de oldu. Boğdan Voyvodası'nın idaresinde olan Hotin Kalesi bulunduğu konum itibariyle Rusya'dan gelebilecek tehditlere karşı önemli bir direnek noktası olmak üzere 1713 senesinde Osmanlı topraklarına ilhak edildi. Osmanlı idaresine alındığında küçük bir kale görünümünde olan Hotin Kalesi yapılan eklemelerle daha müstahkem bir yapıya kavuşmasının yanı sıra güçlü bir garnizon ve ateş gücü ile de desteklenmişti. Bu cümleden olarak çalışmada 1713-1714 senelerinde Hotin Kalesi'nin Osmanlı garnizonuna dönüştürülmesine yönelik seferberlik faaliyetleri ile garnizonunun teşkili ve Osmanlı savunma stratejisindeki askerî kıymeti değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hotin Kalesi, Osmanlı Devleti, Rusya, Hotin Garnizonu, Seferberlik faaliyetleri.

JEL Kodları: Z00

Geliş Tarihi/Received 25.04.2025
Kabul Tarihi/Accepted 02.07.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 31.12.2025
Sorumlu Yazar/Corresponding author: Harun BARUTOĞLU
E-mail: harun.barutoglu@msu.edu.tr

Atıf/Citation: Barutoğlu, H. (2025). XVIII. Yüzyılda doğu serhaddinde bir osmanlı garnizonunun teşkili: Hotin Kalesi, *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, *35*(2), 141-164.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

ABSTRACT

Since the first Ottoman-Russian treaty, the Treaty of Bakhchisaray (1681), one of the issues insisted on in all treaties signed with the Russians was that no new fortress should be built in the region. While the construction of a new fortress was restricted, the parties also frequently brought up the issue of demolishing existing fortresses that they thought could pose a threat to them. The surrender of the Azak Fortress to the Russians with the İstanbul Treaty jeopardized the security of İstanbul and the Black Sea. Under these conditions, the importance of the existing fortresses increased even more. Since the Ottoman State could not build a new fortress due to cost and time constraints on the one hand and binding agreements on the other, it had to find a solution within itself. And indeed, that is what happened; Khotyn Fortress, which was under the administration of the Moldavian Voivode, was annexed to Ottoman territory in 1713 in order to be an important point of resistance against threats that could come from Russia due to its location. Khotyn Fortress, which had the appearance of a small fortress when it was taken under Ottoman rule, became more fortified with the additions made, and was also supported by a strong garrison and firepower. In this context, the study will evaluate the mobilization activities aimed at transforming Khotyn Fortress into an Ottoman garrison in 1713-1714, the organization of its garrison, and its military value in the Ottoman defense strategy.

Keywords: Khotyn Fortress, Ottoman Empire, Russia, Khotyn Garrison, Mobilization activities

JEL Codes: Z00

Giriş

Doğudan batıya doğru Dinyeper, Dinyester, Prut ve Tuna nehirlerinin arasında kalan geniş coğrafya Osmanlı Devleti ile Rusya arasında önemli bir hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur (Yeşil, 2021, s. 101). Rusya'nın Balkanlara doğru ilerleyişi esnasında Tuna'dan önceki Osmanlı savunma hattının kurulu olduğu Dinyester Nehri, Hotin ve Bender kaleleri tarafından korunmaktaydı. Lehistan sınırında ve Dinyester nehrinin sağ kıyısında yer alan Hotin Kalesi[1], Osmanlılar tarafından serhadd-i İslamiyye, sugûr-u İslamiyye ve sedd-i sedîd-i İslamiyye olarak ifade edilmişti (BOA., A.DVN.MHM.d., n. 120, h. 63, s. 23; BOA. C.AS., 914/39469; 116/5231; BOA., D.BKL.d., 32496). Bu ifadeler Osmanlılar ile dârü'l-harb arasında bir set oluşturan Hotin Kalesi'nin İslam'ın koruyucusu kimliğine vurgu yapıyordu. Hotin Kalesi için kullanılan intihâ-yı serhadd-i mânsure ve serhadd-i cedîd ifadeleri ise Osmanlıların yeni tayin ettiği hududun ilanından başka bir şey değildi (BOA.

[1] Osmanlı arşiv vesikalarında Hotin Kalesi *"…Leh vilayetinin hududuna ziyade karib mahalde ve nehr-i Turla'nın sahilinde vakıa olan"* ifadeleri ile tanımlanmıştır (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 63, s. 23).

A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 157, s. 47; BOA. A.DVN.MHM.d, n. 125, h. 52, s. 14).

1683 yılında Viyana Seferi ile başlayan ve 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile son bulan süreç Osmanlı tarihinde önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti hem ciddi bir toprak kaybına hem de itibar kaybına uğradı. 1700 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşması'na kadar kendisine "Moskov Prensi" olarak hitap edilen Rus Çarı'nın "Çarlık" unvanının resmen tanınması Osmanlı-Rus ilişkilerinde başlayacak yeni dönemin önceki dönemden daha farklı olacağını göstermesi bakımından önemlidir (Savaş, 2007, s. 30). Bir yanda fetih dönemi kapanan bir Osmanlı, öbür yanda imparatorluk yolunda hızlı adımlar atan bir Rusya vardı (Aydın, 2017, s. 14). İstanbul Antlaşması ile Osmanlılardan Azak Kalesi'ni alan Rusya, Azak Denizi'ne inmekle kalmamış, devlet olarak ortaya çıktığı tarihten itibaren Karadeniz'e ulaşma hedefine bir adım daha yaklaşmıştı. I. Petro'nun Rus tahtına geçmesiyle birlikte bilhassa ticaret yapabilmek, ticari ağını büyütebilmek adına, büyük limanların ele geçirilmesiyle sıcak denizlere inilmesinin zaruri olduğunu anlamıştı (Topsakal, 2022, s. 54). Osmanlı Devleti Karlofça Antlaşması ile yalnızca Kamaniçe Kalesi'ni değil hâkimiyeti altında tuttuğu tüm Ukrayna'yı da kaybetti. Bu suretle Boğdan'dan Kırım'a kadar kendine bağlı devletlerden oluşan bir zincirin en uç halkasında yer almakta olan vasal bir Ukrayna yaratarak Rusların güneye yayılma gayretlerini engelleme stratejisi çöktü (Bartl, 1998, s. 329). Geniş toprak parçalarının elden çıkmasının Osmanlı hazinesini maddi açıdan uğrattığı kaybın yanı sıra 1663 yılında Uyvar'ın fethinden itibaren aşama aşama inşa ve tahkim edilen serhaddin çökmesi de ciddi bir askerî zafiyet doğurdu (Gezer, 2020, s. 13). Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa'nın ifadesiyle Moskov'un sulhe aykırı hareketleri sebebiyle gerek Devlet-i Aliyye'de ve gerek Kırım serhadlerinde emniyet kalmadığı gibi İstanbul halkının bile huzuru kaçmıştı. Osmanlı Devleti bu zafiyetin üstesinden gelebilmek için kuzeyde Rusya ve Lehistan, güneyde Venedik ve batıda Habsburg serhaddinde yeni savunma hatları oluşturmak için harekete geçti (Gezer, 2020, s. 13). İşte bu noktada Hotin Kalesi Osmanlı Devleti'nin kuzeyde oluşturmak istediği savunma hattında hem Lehistan hem de Rusya'ya karşı konumlandırıldı. Bu amaçla Hotin Osmanlı topraklarına ilhak edildi, yeniden inşa ve onarım faaliyetleri ile müstahkem bir hâle getirildi ve güçlü bir garnizonla önemli bir direnek noktasına dönüştürüldü. Bununla birlikte Lehistan sınırında bulunan ve esasen zayıflamış olan bu devletten ziyade genişlemekte olan Rusya'ya karşı oluşturulan emniyet kuşağının içinde önemli bir konuma sahip olan Eflak ve Boğdan voyvodalıklarının Ruslara meyletmelerini engellemek için dengeli bir siyaset izlendi.

Osmanlı Serhad Savunmasında Hotin Kalesi'nin Stratejik Önemi

XVIII. yüzyıl muharebeleri, seyyar ordugâhlarda kalan ve ikmal maddelerini çoğunlukla yanında taşıyan birliklerin, manevralarla hasımını muharebe meydanını terk etmeye zorladığı pozisyon muharebeleri idi. XVIII. yüzyılda Osmanlı-Rus

birlikleri arasında Hotin Kalesi civarında cereyan eden muharebeler bu tanımlamaya uyar. Ruslar bu yüzyılda Osmanlı topraklarına doğru ilerlerken arkalarında bırakacakları bir garnizonun yaratacağı tehditleri ortadan kaldırmak maksadıyla Hotin'deki Osmanlı birliklerini bulundukları alanı terk etmeye zorladı. Bu yüzyılda Hotin Kalesi'nin kaderini tayin eden muharebeler kale dışında gerçekleşti. Bu muharebelerin kaybedilmesi ile Osmanlı birlikleri kaleye kapanıp pasif savunma yapmak yerine ikinci savunma mevzilerine çekildi.

Hotin'in Osmanlı idaresine alınması ve Osmanlı garnizonuna dönüştürülmesi, Kamaniçe Kalesi'nin kaybı ile gerileyen Osmanlı savunma hattının tekrar eski konumuna ulaştırılması düşüncesinin bir sonucuydu. Nitekim arşiv vesikalarında Hotin Kalesini tanımlarken kullanılan *"Hotin Kâlâsı mukabilinde vâki Kamaniçe misallü bir kâlâ olup"* ifadesi Osmanlı karar vericilerinin zihin dünyasını yansıtması bakımından önemlidir (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 109, s. 37). Kamaniçe Kalesi'nin kaybedilmesi ile Kili, Akkerman ve Yanıkhisar gibi farklı kalelere dağılan kale garnizonunun Hotin'de yeniden bir araya toplanması da dikkate değerdir. Hotin Kalesi, kuzey-güney istikametinde icra edilecek bir taarruzi harekâtta, ilk savunma mevzii olan Kamaniçe Kalesi'nin kaybından sonra, Dinyester Nehri'nin engellik vasfından istifade ile tesis edilecek ikinci savunma mevzii üzerindedir. Bu özelliğiyle Osmanlı topraklarına kuzeyden gelebilecek bir tehdit karşısında kalkan vazifesi görür. Kalede direnek noktası tesis edilerek Dinyester Nehri gerisinde yapılacak savunmaya büyük katkı sağlanır. Dinyester Nehri gerek derinlik gerekse genişliğiyle engel niteliğindedir. Nehrin muharip, özellikle de muharebe destek ve muharebe hizmet destek birlikleri tarafından geçilebilmesi için üzerine köprü kurulması gerekir. Dinyester Nehri'nin hemen kıyısında yer alan Hotin Kalesi de dahil olmak üzere diğer kalelerde konuşlu muharip unsurlar ve toplar, nehir üzerinde köprü inşasını zorlaştırır. Bu husus, savunan için avantajlı, taarruz eden içinse dezavantajlı durum yaratır.

Kale ele geçirilmeden veya kaledeki birlikler tecrit edilmeden kuzey-güney veya tersi istikamette yapılacak bir taarruzi harekâtta ilerlemeye devam eden birliklerin gerisini, ikmal yollarını ve tesislerini tehdit eder. Kalenin taarruz eden kuvvet tarafından tecrit edilmesi hâlinde tecrit için ayrılacak kuvvetler taarruz harekâtına katılamayacağından dolayı taarruzi harekât için ilave kuvvet ihtiyacı ortaya çıkar. Bu husus, taarruz eden tarafın aleyhine savunan tarafın ise lehine bir durum oluşturur. Ayrıca Hotin güney-kuzey istikametinde icra edilecek Osmanlı ileri harekâtı için ileri lojistik üs konumundadır. Taarruzi harekât için gerekli olan ikmal maddeleri depolanarak harekâtın lojistik desteğinin sağlanmasına katkı sağlar. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Hotin Kalesi'nin Osmanlı idaresine alınması ile Bâbıâli'nin *"ol mahalle cem' olan asker ve silah ile düşmen-î bi-dîne gûşmal virup hâzır baş olmuş"* bir ileri karakol oluşturma isteğini destekler (Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, 2018, s. 974).

Hotin Kalesi'nin Osmanlı İdaresine Alınması

Rusların Prut Antlaşmasını uygulama noktasında ağırdan alması Osmanlıları kazanımlarını koruma adına 1711 senesinin Aralık ayında yeni bir Moskov seferine çıkmaya sevk etti (BOA., A.DVN.MHM.d., n. 119, h. 347, s. 26). Osmanlıların sefer hazırlıklarına başlaması Rusları tedirgin etti. Azak Kalesi Osmanlılara iade edildi ve bunun üzerine sefer kararından vazgeçildi (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 119, h. 635, s. 129). Azak Kalesi'nin Osmanlılara teslimi ile bir süreliğine normalleşen Osmanlı-Rus ilişkileri, Lehistan'daki Rus varlığının sonlandırılmaması ve İsveç kralının ülkesine dönüşüne müdahale edilmesi sebebi ile yerini yeniden gerginliğe bıraktı. Bunun üzerine Osmanlılar 1712 senesinin Aralık ayında Moskov seferi için yeniden hazırlığa başladı (BOA., A.DVN.MHM.d., n. 120, h. 1129, s. 279). Rusya'nın bilhassa Lehistan topraklarına yayılması ve sistematik olarak hudut boyuna yerleşmesi Osmanlıların sefer kararı almasında etkili olmuştu. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa şu sözlerle içlerinde Hotin'in de bulunduğu bir dizi kale ve palankanın Ruslar tarafından ele geçirilip tahkim edildiğini dile getirir:

> Ukrayna memleketinde olan cümle kal'a ve palankalara dahi Moskov askeri koyup ve Bender'e sekiz sâ'at mesâfe Daşkapu ve Nehr-i Turla'nın taşra tarafını ve Boğdan voyvodalarının makarrı olan Yaş Kasabası'nın mukabilinde vaki' İstlin nâm Kal'ası'nı ve Hotin Kal'ası'nı ve andan Macar palankasına gelince ol havâlîleri bi'l cümle hılâf-ı sulh ü salâh zabt eyleyüp …. (Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, s. 905)

Seferberlik emri alan beylere gönderilen hükümlerde geçen *"iş bu sene-i mübarekede mühim olan sefer-i zafer rehberim için*" ifadesinden meselenin basit bir tamir ve inşa faaliyeti olmaktan öte Osmanlıların bölgede kati olarak yerleşmesini sağlayacak adımların atılması olduğu anlaşılmaktadır (BOA., A.DVN.MHM.d, n. 119, h. 1852, s. 439). Hotin Kalesi'nin Osmanlı topraklarına ilhakı ile oluşan yeni durumun tespiti ve Leh sınırına nizam verilmesi, en önemlisi de bu durumun tüm taraflar tarafından kabul edilmesinin sağlanması amaçlanmaktaydı. Arşiv vesikalarında geçen *"Moskov keferesi ile müsalaha ahvali sunulmuştur"* ifadesi ile bu aşamada Ruslarla belirli konularda anlaşmazlıklar olmakla birlikte sulh görüşmelerinin de sürdüğü anlaşılır (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 119, h. 1867, ss. 440-441). Nitekim İstanbul ile Rusya arasında gidip gelen delegelerin varlığı bu iddiamızı doğrular niteliktedir (BOA., C.HR., 183/9140). Bu cümleden olarak Osmanlılar diplomatik görüşmelerde Rusları baskı altında tutmak maksadıyla caydırıcı bir güç olarak ordusunu Rus topraklarına olabildiğince yakın bir noktada konuşlandırmayı tercih etmişti. Ruslarla anlaşma sağlanırsa seferber edilen kuvvetler Hotin Kalesi'nin Osmanlı garnizonuna dönüştürülmesi maksadıyla kullanılacaktı. Rusların Azak Kalesi'ni Osmanlılara iade etmesi ile iki devlet arasındaki gerginlik kısa süreli de olsa son buldu ve seferber edilen kuvvetlerin ileri toplanma bölgesi "serhad umuruna"

nizam vermek üzere Hotin olarak belirlendi.

Hotin Kalesi'nin Osmanlı topraklarına ilhakını takiben Mayıs 1713 itibariyle kalenin eksiklerinin gözden geçirilerek tespit edilmesi ve bu eksiklerin giderilmesi maksadıyla daha önce büyük mîrâhurluk görevi de icra etmiş olan Ahmed Efendi nazır olarak, yine daha önce şehremini[2] görevini icra etmiş olan Ebubekir Efendi de bina emini olarak tayin edilmişti (BOA., A.DVN.MHM.d, n. 119, h. 1697, s. 417; BOA., D.BKL.d., 32338). Hotin Kalesi'nin tamiri ve ihtiyaçlar doğrultusunda yeni birimlerin inşası, hendeklerin kazılması ve temizlenmesi için Serasker Vezir Halil Paşa ile birlikte Anadolu ve Rumeli eyalet askerleri görevlendirilerek kapsamlı bir seferberlik başlatıldı.[3] Orta çağ kalesi özelliklerine sahip olan Hotin'in gelişen ateş gücüne karşı dönemin askerî standartlarına uygun hale getirilmeye çalışıldığı aşikârdı. Fakat modern kalelerin inşası için sadece kaynak, insan ve imkân değil, aynı zamanda çok geniş zamana da ihtiyaç vardı (Murphey, 2007, s. 40).

Serasker Vezir Halil Paşa Anadolu'dan seferber edilen asker ile Edirne'de toplanacak ve buradan hareket edecekti. Rumeli askeri için ilk toplanma bölgesi İsakçı, ardından da Bender olarak belirlendi. Yapılan görevlendirmeler sadece eyalet askeri ile sınırlı kalmamış, Halil Paşa'ya katılmak üzere 1500 nefer cebeciye, 200 neferi Edirne'den, 1000 neferi İstanbul'dan olmak üzere toplamda 1200 nefer topçuya ve 400 nefer top arabacıya sefer emri verilmişti (BOA., A.DVN.MHM.d, n. 119, h. 1829, 1830, 1831, s. 427; h. 1905, s. 450). Edirne'den hareket edecek topçular iki şâhî topu ile havanlarını beraberinde götürecekti (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 119, h. 1906, s. 450). Otuz şâhî topunu mühimmatı ile birlikte taşımak üzere 515 top çeken bargirin koşum takımlarıyla hazırlanarak İstanbul'dan toplanma bölgesi tayin edilen Edirne'ye sevk edilmesi de top arabacıbaşının sorumluluğundaydı (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 119, h. 1805, s. 422; h. 1907, s. 450). Sefer emri alan askerlerin çoğunluğunun topçulardan seçilmesi ve şahi topu sevkiyatı ile kaledeki ateş gücünün arttırılması amaçlanmaktaydı. Hepsine birden "bölükat-ı erbaa" da denilen ulûfeciyân-ı yemin

[2] Şehremininin başlıca görevleri saraya ve kamuya ait binaların onarım ve inşa işleri için gerekli olan malzemeyi sağlamak, inşaatlara nezaret etmek, işçi ücretlerini ödemek ve bunlarla ilgili hesap tutmak olarak sıralanabilir. Hotin Kalesi'nin yeniden inşa ve tamiri süresince bina emini olarak daha önce şehremini olarak görev yapan bir kişinin tayin edilmesi şüphesiz tecrübelerden istifade etmeyi amaçlayan bir adımdı (ayrıntılı bilgi için bkz. Akyıldız, 2010, s. 459.; BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 112, s. 38.).

[3] Bu kapsamda Rumeli eyaletinden Avlonya, Tırhala, Köstendil, Ohri, Dukakin, İlbasan, Alacahisar, Prizren, Kırkkilise, Vize ve Üsküp sancaklarına, Anadolu eyaletinden İçil, Teke, Alaiye, Hüdavendigar, Akşehir, Aksaray, Karahisar-ı Sahib, Saruhan, Sultanönü, Kengri, Ankara, Kocaeli, Karesi, Kırşehir, Yenişehir, Beyşehir ve Kayseri sancakları ile Diyarbakır, Adana, Karaman, Sivas, Halep eyaletinin alaybeylerine ve Özi ile Bosna beylerbeyine sefer emri gönderilmişti (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 119, h. 1927, 1834, 1836, 1837, 1838, 1839, 1840, 1841, 1842, 1843, 1844, 1845, 1846, 1847, 1848, 1849, 1850, 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857, 1858, 1859, 1860, 1861, 1862, 1863, 1864, 1865, 1866, 1867, 1868, 1869, 1902, 1903, ss. 439, 440, 441, 449, 454; AE.SAMD.III. – 153/15044).

(sağ ulufeciler), ulûfeciyân-ı yesâr (sol ulufeciler), gurebâ-yı yemîn (sağ garipler) ve gurebâ-yı yesârdan (sol garipler) oluşan kapıkulu süvarileri de Hotin'in Osmanlı garnizonuna dönüştürülmesi sürecinde rol almıştı (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 119, h. 1942, 1943, 1944 s. 456). Sipah ve silâhdarların İstanbul'da kışlaları olmayıp çoğunlukla bu şehre yakın yerlerde, öteki süvari bölükleri ise Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinde otururlardı (Özcan, 1989, 531). Bu husus kapıkulu süvarilerinin sefer zamanında ocaklarına katılma ve müteakiben intikale başlama süreçlerini oldukça uzatmaktaydı. Neferatın ocaklarına katılmasına ve toplanma bölgesi olan Edirne'ye intikallerinin acilen başlatılmasına yönelik ısrarlı emirler bu hususu gözler önüne sermektedir.

Moskov seferine serasker olarak tayin edilen Rumeli Beylerbeyi Vezir Abdi Paşa, Rusların iki devlet arasındaki antlaşma şartlarına uymayı taahhüt etmesi ile Hotin'e yönlendirilen Osmanlı kuvvetlerinin başına serasker olarak tayin edildi. Hâlihazırda Hotin seraskeri olan vezir Halil Paşa da Belgrad muhafazası ile görevlendirildi (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 119, h. 1897, 1900, ss. 448-449). Abdi Paşa'ya Anadolu ve Mısır askerinin Hotin'de hazır bulunduğu, kendisinin de kapıkulları, Eflak ve Boğdan askeri ile bir an önce Hotin'e intikal etmesi gerektiği bildirildi. Kırım Hanı Kaplan Giray Han da Tatar askeri ile birlikte Hotin'e intikal etmek üzere sefer emir aldı[4]. Abdi Paşa ile Kaplan Giray Han haberleşip 3 Ağustos 1713 tarihinde eş zamanlı olarak Hotin'e intikale başlayacak ve bilhassa serhad meselelerinin halledilmesi gibi önemli hususlarda ittifak halinde çalışarak Hotin Kalesi'nin müstahkem bir Osmanlı garnizonuna dönüştürülmesine gayret edeceklerdi (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 119, h. 2032, s. 462; h. 1895, s. 447; h. 1983 s. 466; BOA. ADVNS.NMH.d, n. 6-180, s. 288).

Rusya ile anlaşmaya varılması seferber edilen kuvvetleri rehavete sevk etmiş olmalı ki bu bahane ile yavaş hareket eden beylerin *"inat ile ayak sürmeyüp"* bir an önce kendilerine belirtilen toplanma bölgelerine gelmelerini sağlamak için merkezden artan sıklıkla uyarılarda bulunulmuş, şiddetli cezalarla karşılaşacakları, alaybeyliklerini ve dirliklerini kaybedecekleri kendilerine hatırlatılmıştı (BOA. C.AS., 942/18417). Merkezden seferber edilen kapıkullarının tüm uyarılara rağmen henüz İstanbul'dan hareket etmemiş olması bir yana, Hotin'in Osmanlı garnizonuna dönüştürülmesi sürecini yöneten serasker Abdi Paşa'nın dahi yollarda oyalanmaması hususunda uyarılması orduyu toplayıp harekete geçirmenin ne kadar meşakkatli bir iş olduğu gerçekliğini ortaya koyar (BOA, C.AS., 1095/48332). Nitekim Anadolu eyaletinden sefer emri alan kuvvetlerin Edirne sahrasına kadar yaptığı intikal dikkate alınmayıp Edirne hareket noktası olarak kabul edildiğinde bile önlerinde kat etmeleri gereken 1000 kilometreden uzun bir yol bulunmaktaydı.

[4] "*Kırım hanı olan Kaplan Giray Han dame ikbalehu dahi müstevfi askeri Tatar adû-şikâr ile Hotin canibine varıp"* ifadesiyle düşman kovan asker olarak nitelendirilen ve Osmanlı askerî harekâtının vazgeçilmez bir parçası olan Kırım Tatarları da göreve çağrılmış oldu (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 119, h. 1953, s. 459).

Edirne'den alayları ile hareket eden beylerin Bender'de bulunan Abdi Paşa'ya katılmak için yolda geçirecekleri süre on beş gün olarak hesaplanmıştı (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 119, h. 1970, s. 462). Her şey planlandığı gibi giderse 3 Ağustos 1713'te Abdi Paşa Bender'de toplanan kuvvetlerle Hotin'e hareket edecekti. Bu sürenin Osmanlı karar vericileri tarafından teorikte olması istenen olduğunu fakat pratikte gerçekleşmesinin pek de mümkün olmadığını belirtmek gerekir. Nitekim belirlenen on beş günlük süre aşılmasına ve ağustos ayının sonlarına gelinmesine rağmen seferber edilen kuvvetlerin önemli bir kısmının toplanma bölgesine ulaşamadığı anlaşılmaktadır.[5]

Abdi Paşa ve Kırım Hanı Kaplan Giray emrindeki asker ile Eylül ayının başlarında Hotin'e ulaşmış olmalı ki merkezden ısrarla bir an önce görev yerlerine ulaşmalarına dair gönderilen emirler yerine burada yapacakları görevlerde kendilerini teşvik etmek üzere bir de hilat gönderilmişti (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 48, s. 18; BOA. ADVNS.NMH.d, n. 6-187, ss. 295-296). 20 Eylül 1713 tarihinde serasker Abdi Paşa *"Elhamdülillâhi Te'âla Hotin Kal'ası'nın tekmîli müyesser olup"* diye haber gönderip kendisine verilen görevi yerine getirdiğini Bâbıâli'ye arz etti (Göynüklü Ahmed Efendi, 2019, s. 144). Bu görev Hotin Kalesi'nin Osmanlı kuvvetleri tarafından sorunsuz olarak teslim alınması ve birliklerin konuşlanması idi. Seferber edilen kuvvetlerin toplanma bölgesine ulaşması yaklaşık üç aylık bir süreye mal oldu. Hotin Kalesi'nin Osmanlı garnizonuna dönüştürülmesi ile Osmanlı – Lehistan sınırının değişen şartlara göre yeniden tayini hususunda yapılacak çalışmalar için yaklaşan kış ayları öncesinde çok da uzun bir zaman kalmamıştı. Bu hususta ki kaygılar Osmanlı arşiv vesikalarına da yansımıştır. Hotin'e ulaşan Abdi Paşa'dan kış gelmeden kalenin bina ve tamiri ile hendeklerinin temizlenmesi ve yeniden kazılması hususunda acele etmesi istenmekteydi (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 59, s. 22). İki aylık süreçte kalenin eksikleri tespit edilerek hendekleri temizlenmiş ve yeniden kazılmıştı. Bununla birlikte garnizonda ihtiyaç duyulan asker sayısı ve sınıflarının belirlenmesi, seferber edilen kuvvetlerle bölgeye taşınan ateşli silahların konuşlandırılması gibi çalışmalarda bulunuldu. Hotin Kalesi'nin tamiri ve yeniden inşası ile Osmanlı-Lehistan sınırına nizam verilmesi işi için büyük çoğunluğunu eyalet askerlerinin oluşturduğu ve kapıkulları ile desteklenen bir orduyla birlikte vezir rütbesinde bir seraskerin tayin edilmesi kaleye atfedilen önemi göstermesi bakımından dikkate değerdir. Geniş kapsamlı bu hazırlıkların iki amaca hizmet etmesi bekleniyordu. Birincisi ve en önemlisi Prut Savaşı'nın ardından imzalanan antlaşmanın uygulanması noktasında Rusya'yı baskı altında tutmak ve Osmanlı kazanımlarını korumaktı. İkincisi ise Hotin'i Ruslara karşı yeni bir direnek noktasına dönüştürürken karşı taraftan gelebilecek her türlü tacize anında cevap vermek olarak açıklanabilir.

[5] (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 119, h. 1968, 1969, s. 462). Arşiv vesikasında geçen *"Anadolu ve Rumeli caniblerinden memur olup henüz yanına erişmeyen tevâbi asker dahi"* ifadesinden 21 Ağustos tarihinde dahi seferber edilen kuvvetlerin tamamının toplanma bölgesinde hazır bulunmadığı anlaşılmaktadır (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 21, s. 11.).

Hotin'e yönlendirilen kuvvetlerin büyük bir kısmı kış aylarının yaklaşması ile Ekim ayı sonlarında terhis edildi. Yarım kalan inşa ve tamir faaliyetleri kale garnizonunda yapılan görevlendirmelerle bir sonraki seferberlik dönemine kadar eldeki imkânlarla devam ettirilecekti. Kırkkilise ve Vize sancakları Hotin'de kışlayacak, Bender muhafazası ile görevlendirilen ve bu kalede konuşlanan Silistre, Niğbolu ve Çirmen sancakları askeri de Hotin'e intikal edecek ve kale muhafazasında bulunacaktı (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 116, s. 39). Fakat kış tertiplenmesi için yapılan görevlendirmenin üzerinden altı ay geçmesine rağmen hâlâ Hotin'de mevcut bulunmayan eyalet askerleri vardı[6] ve bunların bir an önce görev yerlerine getirilerek muhafaza hizmetinde bulunmalarının temin edilmesi istenmekteydi. Hotin Kalesi'nin muhafaza ve tamiri için sefer emri almasına rağmen görev yerinde bulunmayan, firar eden veya hizmet yerini terk edenlerin cezalandırılması ve tımarlarının kendilerinden alınarak yeni sahiplerine tevcih edilmesi Abdi Paşa'nın sorumluluğundaydı (BOA. AE.SAMD.III., 201/19466; BOA, C.TZ. 165/8216). Paşa sefer sonrasında Hotin muhafazası ile görevlendirilmesine rağmen yerlerinde bulunmayanlardan boşalan tımarları yeni sahiplerine tevcih etti (BOA, İE.AS., 62/5631).

1714 Senesi Seferberlik Faaliyetleri

Prut Savaşı kazanımlarını korumak ve Ruslar tarafından anlaşma şartlarının yerine getirilmesini temin etmek maksadıyla 1713 senesinde çıkılan Moskov Seferi için seferber edilen Osmanlı askerinin bir kısmı Azak Kalesi'nin iadesiyle Hotin'e konuşlandırılmıştı. Serhadde teşkil ettiği garnizonun henüz ilk sınavına hazır olmadığını değerlendiren Bâbıâli dikkatlerin Hotin üzerinde toplanmasını istemiyordu. Bu cümleden olarak Rusya ve Lehistan'la sulhu bozacak davranışlardan olabildiğince kaçınılmaya çalışıldı. Hotin muhafazasında bulunan neferlerin bir kısmının Tatar askerlerine uyarak Lehistan ve Rusya'ya uzanan akınlarda bulunması ve reayaları ile hayvanlarına zarar vermesi bu gerekçelerle şiddetle uyarıldı (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 123, h. 57). Hotin muhafızından kalede bulunan kapıkulu ve yerli kulu neferini kontrol atında tutması ve emirlerin hilafına harekete cesaret edenlere haddini bildirmesi istendi.

Abdi Paşa kalenin yarım kalan tamir ve inşa çalışmalarının tamamlanarak müstahkem bir hale dönüştürülmesi hususunda geçen seneki gibi vakit kaybetmek istemiyordu. Onun ve Kırım Hanı Kaplan Giray'ın talepleri doğrultusunda 1714 senesi Şubat ayında yeni ve daha kapsamlı bir seferberlik faaliyeti başlatıldı (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 582, s. 151). Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa seferber

[6] 21 Ekim 1713 tarihinde Bender'den hareket etmek üzere emir almalarına rağmen Abdi Paşa tarafından yapılan yoklamada Silistre sancağından 36, Niğbolu sancağından 40, Çirmen sancağından 12, Vize sancağından 2 ve Kırkkilise sancağından bir neferin Hotin'de muhafaza görevinde bulunmadıkları tespit edildi (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 535, s. 140.).

edilen Rumeli askerinin emir komutasına getirildi. İlk aşamada Rumeli'nin sağ ve sol kol alaybeyleri ile Köstendil, Tırhala, Yanya, Delvine, İlbasan, İskenderiye, Avlonya, Ohri, Alacahisar, Selanik, Dukakin, Prizrin, Üsküp ve Vulçıtrın sancakbeyleri seferberlik kapsamında askerleri ile ilk görevlendirilenler olmuştu (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 477, s. 124; h. 590, s. 154; h. 616, s. 158; h. 819, s. 210; BOA. A.DVN.MHM.d, n. 122, h. 223, s. 73). Seferber edilen kuvvetlerden hızlı hareket etmeleri ve nevruzdan önce toplanma bölgesi olarak belirlenen Sofya'da bulunmaları istenmekteydi. Sancakbeyleri, bir neferin dahi geride bırakılmayıp tamamının bayrakları altında toplandıktan sonra ileri toplanma bölgelerine intikal etmeleri hususunda uyarıldı. Buna riayet etmeyenlerin cezalandırılarak alaybeylikleri, zeamet ve tımarlarının Mustafa Paşa'nın ilamıyla başkalarına verileceği hatırlatılmaktaydı. Seferberlik emrine uymayanların cezalandırılması hususunda ilamda bulunacak olan Mustafa Paşa'nın Rumeli haslarının gelirinin az olmasını ve nakit azlığını öne sürerek kendisinin de Hotin'e gitmekten imtina etmesi seferberlik uygulamasını baştan sorunlu hale getirmekteydi (BOA. AE.SAMD.III., 111/10903). Bu hususta üretilen çözüm paşanın kapı halkının seferberlikten muaf tutularak sadece eyalet askeri ile görev yerine hareket etmesi oldu. Mustafa Paşa'nın Hotin görevindeki isteksizliğinin üzerinde dikkatle durmak gerekir. Osmanlı sefer organizasyonları dikkate alındığında ordunun toplanması en başından beri her yönüyle zorlu bir süreç olagelmişti. Söz konusu seferberlik emri Hotin ile ilgili olduğunda seferber edilen kuvvetlerin toplama bölgelerine ulaşmalarını temin etmek daha da zorlaşıyordu. Bu isteksizliğin en önemli sebebi Hotin'in Osmanlı merkezine olan uzaklığı ve etrafından yalıtılmış olmasıydı.

İkinci aşamada kısmî seferberlik genel seferberliğe dönüştürülerek Rumeli sancaklarının ardından Anadolu sancakları da sürece dâhil edildi. Bu kapsamda Kütahya, Hüdavendigar, Kastamonu, Karesi, Bolu, Kengiri, Aydın, Menteşe, Hamid, Ankara, Sultanönü, Saruhan, Teke ve Karahisar-ı Sahib sancakları eyalet askeri ile Hotin Kalesi'nin yarım kalan inşa ve tamir faaliyetleri için görevlendirildi (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 633, s. 159; h. 710, s. 179; BOA. A.DVN.MHM.d, n. 122, h. 225, s. 74). Anadolu Beylerbeyi Yusuf Paşa görevlendirilen alaybeylerinin bir an önce askeri ile birlikte Gelibolu geçidini aşarak Hotin'e intikal etmelerini sağlayacaktı (BOA., C.AS., 871/37371). Rumeli ve Anadolu'dan seferber edilen eyalet askerlerinin tamamı Hotin muhafızı Abdi Paşa'nın emrine girecek ve onun uygun gördüğü hizmette bulunacaktı. Bir önceki sene seferber edilen eyalet askerleri Hotin'e vardığında sefer mevsimi sona ermiş ve çalışmak için yeterli vakit kalmamıştı. Bu husus dikkate alınarak 1714 senesi seferberlik faaliyetleri Şubat ayı gibi erken bir tarihte başlatılarak sefer mevsiminden önce eyalet askerlerinin hazır hale getirilmesi amaçlandı. İlk seferberlik emirlerinin ulaşmasının üzerinden bir ay geçmesine ve sefer mevsiminin yaklaşmasına rağmen görevlendirilen sancaklarda bir hareketlilik olmaması seferberlik emirlerinin daha sert bir dille tekrar gönderilmesine sebep oldu. Sertleşen dil ve ardı ardına gönderilen emirler neredeyse her seferberlik

döneminde kronikleşen bu soruna esaslı bir çözüm sunmaktan uzaktı. Nitekim Haziran ayının sonlarına gelinmesine ve tüm uyarılara rağmen Abdi Paşa Rumeli sancakbeylerinin yanlarında pek az kimse ile görev yerlerine gelmelerinden dert yanıyor, bir an önce geride kalanların hizmet yerlerinde hazır bulundurulmalarının temin edilmesini talep ediyordu. Rumeli eyaletinin seferberlik başarısı ortada iken faaliyetlerin iki ay daha geç başladığı Anadolu askerinden Haziran ayının sonlarına gelinmesine rağmen Hotin'de bir ferdin dahi bulunmamasına şaşırmamak gerekir (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 122, h. 225, s. 74). Rumeli ve Anadolu eyaleti askerlerinden gerek sancaklarında gerekse yol üzerinde oyalananların bulundukları yerlerden bir an önce harekete geçirilerek görev yerlerine ulaştırılması hususunda kadıların, mütesellimlerin, ayan-ı vilayet ve iş erlerinin el birliğiyle gayret göstermeleri bekleniyordu. Rumeli beylerbeyi Mustafa Paşa'ya emrindeki asker ile birlikte İsakçı üzerinden Hotin'e intikal etmesi bildirildi. Eflak ve Boğdan üzerinden intikal edilmesi ve bu suretle reayanın rencide edilmesi kesinlikle yasaklandı (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 658, s. 163). Buna rağmen İsakçı geçidi yerine askerlerin ekseri Niğbolu ve Rusçuk'ta bulunan geçit ve iskeleler vasıtasıyla Eflak ve Boğdan arazisine girdi. Askerlerin geçiş güzergâhında bulunan köylerin reayası teaddî ve tecavüzler neticesinde arşiv vesikalarının diliyle *"perakende ve perişan"* oldu (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 122, h. 226, s. 74). Bunun üzerine Vidin'den İsakçı'ya kadar uzanan Tuna Nehri sahillerinde bulunan görevliler teyakkuza geçirilerek askerlerin Eflak ve Boğdan üzerinden Hotin'e intikallerine rıza göstermemeleri istendi. Bilhassa iskele ve geçitlerde bulunan ve karşı kıyıya geçmek için kullanılan sefineler kontrol altında tutularak usulsüz geçişler önlenecekti.

Seferberlik faaliyetleri devam ederken bir yandan da garnizonda görevli askerlerin yoklaması yapıldı. Bu kapsamda Hotin muhafazasında bulunan Mısır askerinin Abdi Paşa'nın huzurunda yoklaması yapılarak mevcut olmayanların tespit edilmesi ve yoklama defterlerinin İstanbul'a gönderilmesi için çavuşlar emini Şeyh Mehmed görevlendirildi (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 648, s. 159). Mısır askerlerinin yoklamalarının tamamlanmasına müteakip Hotin Kalesi'ndeki muhafaza görevleri son bulacak ve zabitleri ile birlikte Mısır'a doğru yola çıkacaklardı (BOA. AE.SAMD.III, 200/19371). Yoklamaların yapılma maksadı görev yerinde bulunmayıp ulufe almaya devam edenlerin tespit edilerek beytülmalin zarara uğratılmasının önüne geçilmesiydi. Hotin Kalesi muhafazasında görevli oldukları halde izin almadan İstanbul'a dönen yeniçeriler bu duruma iyi bir örnek teşkil eder (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 743, s. 185). 20 Temmuz 1714 tarihinde Hotin muhafızı Abdi Paşa Mısır eyaletine görevlendirilirken yerine Rumeli beylerbeyi Mustafa Paşa getirildi[7]. 1713 ve 1714 senelerinde art arda Rumeli beylerbeyinin Hotin muhafızı

[7] *"Hotin Kalası muhafazası şartı ile Özi beylerbeyliğine ber vechi ilhak iş bu 1126 senesi Recebinin sekizinci gününde zabt etmek üzere sana inayet ve ihsanım olmakla"* (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 860, 861, s. 227).

olarak tayin edilmesi hassas süreci devlet işlerinde tecrübe sahibi paşalarla yönetme düşüncesinin bir tezahürüydü. Abdi Paşa görev yeri Mısır'a sadece kendi kapı halkı ile gidecek, Hotin garnizonundan bir ferdi dahi götürmesine müsaade edilmeyecekti. Hotin muhafızı Mustafa Paşa'dan beklenen en büyük hizmet seferber edilen asker ile inşa ve tamir faaliyetlerinin nihayete erdirmesi idi. Lehistan ve Rusya ile barış halinin devamı için ilişkilerin anlaşma hükümlerine riayet edilerek sürdürülmesi de paşanın dikkat etmesi gereken diğer bir hususta idi. Hotin garnizonu ekim ayına gelinmesi ile yeniden kış tertiplenmesine geçti. Bu hususta Hotin muhafızı Mustafa Paşa'nın yanında kışlamak üzere Özi eyaleti ile Tırhala, Ankara, Bolu ve Kengiri sancaklarının alaybeyleri ve eyalet askeri görevlendirildi (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 122, h. 493, s. 165; h. 502, s. 169). Rumeli ve Anadolu eyaletinden görevlendirilen diğer tüm sipahilere sancaklarına dönmek üzere izin verildi. Kış tertiplenmesinde görevlendirilen sancakların alaybeylerinden arta kalan tamir ve tahkim faaliyetlerinin kışın da devam ettirilmesi beklenmekteydi. Bu hususta alaybeyleri, görevlendirilen sipahilerin izin verilen diğer sancakların askerleri arasına karışarak firar etme ihtimalinin ortadan kaldırılmasına yönelik tedbirleri almakla sorumlulardı. 1714 senesi sonlarında Hotin muhafazasına Damad Mehmed Paşa getirildi (BOA. C.AS., 116/5231).

Hotin Kalesi'nin Tamir ve İnşası

Hotin Kalesi'nin Osmanlı topraklarına ilhakını takiben Mayıs 1713 itibariyle kalenin eksiklerinin gözden geçirilerek tespit edilmesi ve bu eksiklerin giderilmesi kapsamında keşif yapması maksadıyla Ahmed Efendi nazır olarak, Ebubekir Efendi de bina emini olarak tayin edilmişti (BOA., A.DVN.MHM.d, n. 119, h. 1697, s. 417; BOA., D.BKL.d., 32338). 1713-1714 senelerinde Hotin Kalesi'nin tamiri ve ihtiyaçları doğrultusunda yeni birimlerin inşası, hendeklerin kazılması ve temizlenmesi için Anadolu ve Rumeli eyalet askerleri görevlendirilerek kapsamlı bir seferberlik başlatıldı. Osmanlılar Ruslarla sulh içinde bulunmalarının etkisiyle Hotin'in tamiri ve yeniden inşası ile ilgili çalışmaları geniş bir zaman aralığına yaydı. Tımarlı sipahilerin seferber edilerek iş gücüne dâhil edilmesi ile tamir ve inşa faaliyetlerinin geniş bir zaman aralığına yayılması hazine üzerinde oluşacak yükü hafifletmesi bakımından önemliydi. Nitelik gerektirmeyen ve basit kas gücüyle yürütülebilecek hendeklerin temizlenmesi, kazılması veya toprak çekilmesi gibi işler tımarlı sipahilerin kullanıldığı başlıca alanlardı (Gezer, 2019, s. 177). Osmanlı bağlısı Eflak ve Boğdan voyvodalıkları da kalenin modernizasyonunda aktif olarak görev aldı. Eflak voyvodası Konstantin'den, kapı halkından başka 1.000 nefer cerahor, 2.000 Eflaklı işçi, baltacı ve beraberinde ihtiyaç duyulan mühimmatı arabalarla birlikte Hotin'e getirerek inşa ve tamir faaliyetlerine katılması istendi (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 119, h. 1755, s. 426). Boğdan voyvodası ise kapı halkından başka 1.000 nefer Boğdanlı işçi ve baltacı ile katılacak, tamir ve inşa faaliyetleri tamamlanana kadar da bölgeden ayrılmayacaktı (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 119, h. 1756, s. 426). Cerahor ve işçi

ücretlerinin Eflak cizyesinden karşılanması kararlaştırıldı. Yapılan değerlendirmeler neticesinde voyvodanın Eflak'ın muhafazası için yerinde kalmasına ve toplanan işçi ve malzemelerin boyarlar vasıtası ile Hotin'e ulaştırılarak bina emini Ebubekir Efendiye teslim edilmesine karar verildi (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 3, s. 4; h. 65, s. 24).

Evliya Çelebi Hotin Kalesini büyük ve sağlam taşlardan yapılmış bir kale olarak tarif eder ve büyüklüğünü 1500 adım olarak belirtir. Peçevi de eserinde Hotin Kalesi'ni *"Boğdan hududunda ve bir küçük saray halinde"* tasvir eder (Peçevi, 1968, s. 461). Küçük bir kale olarak tarif edilen bu yapının Bartınlı İbrahim Hamdi'nin sert bir taş zemin üzerinde konumlanan ve kal'a-i atik olarak belirttiği eski kale olması kuvvetle muhtemeldir. Osmanlılar var olan kaleyi yeterli görmemiş olmalı ki *"Hotin Kal'ası mevzi'ne bir kal'a-i mu'azzama binâsının lüzûmı"* olduğunu düşünüyorlardı (Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, s. 974). Bu kapsamda Hotin'in Osmanlı idaresine alınmasını takiben eski kaleyi de içine alacak yeni bir dış savunma hattının inşa edilmesine karar verildi. Nitekim bu düşünce Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlas isimli eserinde geçen "*heybe gibi bir kal'a-i cedidi dahi olup*" ve "*mücedded bina olunmuş kal'anın*" ifadeleri ile desteklenmektedir (Bartınlı İbrahim Hamdi, vr. 275b). Bu esnada Nemçe'den bir itiraz geldiği ve buna mukabil aradaki sulhu bozmamak adına eski kalenin etrafına bir hisar çevrilerek daha sonra taşla tamamlandığı anlaşılır (Bartınlı İbrahim Hamdi, vr. 275b). Dönemin kaynaklarında müceddeden inşa edilen kale olarak bahsedilen yapının dış duvar veya hisarpeçe adı verilen koruyucu alçak duvar olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim arşiv vesikalarında Hotin'in varoşunu çevreleyen bir dış duvar ve şarampo çekilerek kalenin müstahkem bir hale getirildiği ifade edilir (BOA. AE.SAMD.III., 54/5380). Bu dış duvarın İstanbul, Temeşvar, İzvançe ve Uğrın adlarında dört giriş kapısı bulunmakta ve yedi tabyadan oluşmaktaydı. Kaleyi çevreleyen duvarın alçak ve tabyalarının düşmanı baskı altına almak için batarya ateşine imkân vermesi yeni istihkâmat tarzının inşa sürecinde dikkate alındığını gösterir. *"Hotin Kalasının bakiye ebniyesinin tetmim ve tekmili kuvve-i karibeye gelmekle"* ifadesinden 1714 senesi Temmuz ayına gelindiğinde inşa ve tamir faaliyetlerinde sona yaklaşıldığı anlaşılmaktadır (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 122, h. 237, s. 78). Hotin Kalesi 1713 senesinde başlayan ve 1714 senesi sonunda nihayete erdirilen tamir ve inşa faaliyetleri sonucu güçlü bir yapıya dönüştürüldü (BOA. D.BKL.d., 32338).

Hotin Garnizonu

Osmanlıların Hotin garnizonunu teşkilinde kalede konuşlandırdığı askerî gücü tam olarak tespit edebilmek kaynaklardaki boşluklar bir yana aynı tarihlerde kaleme alınan vesikalarda belirtilen farklı sayılar sebebiyle de bir hayli zordur. Ancak kaynakların sunduğu veriler ışığında Osmanlı devlet aklının kalede konuşlandırmayı düşündüğü askerî güç hakkında birtakım değerlendirmeler yapılabilir. Hotin Kalesi'nin teslim alınmasını müteakip muhafaza için ihtiyaç duyulan eyalet askerinin kış tertiplenmesi kapsamında kalede kalmasına, diğerlerinin ise görev yerlerine dönmesine izin verildi. Bu kapsamda Hotin muhafazasında bulunmak üzere Özi eyaleti askeri, 200 adamı ile Hüdavendigar sancağı mutasarrıfı Derviş Mehmed Paşa ve 3.000 Mısır askeri görevlendirildi (BOA. AE.SAMD.III., 157/15398; BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 113, 114, s. 38).

Abdi Paşa'dan kaleyi teslim aldıktan sonra muhafazası için ihtiyaç duyulan yeniçeri, cebeci ve topçu sayısını bildirmesi istendi. Kapıkulları ile birlikte kalede istihdam edilmesi düşünülen yerli kullarının miktarını piyade ve süvari sınıfı olmak üzere ayrı ayrı belirtecek ve hangi bölgelerden hangi yöntemlerle temin edilmelerinin daha uygun olacağını da araştıracaktı (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 59, s. 22). Böylece Hotin Kalesi'nde konuşlanacak ve garnizonu oluşturacak askerlerin temin kaynakları ve sınıfları hakkında çalışmalar başlamış oldu. Bununla birlikte kaleye konuşlandırılması düşünülen top miktarı ile tüfek, kurşun, fitil, barut ve diğer mühimmata dair cebecibaşı ve topçubaşı marifetiyle bir liste hazırlanıp arz edilecekti (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 60, s. 22). Abdi Paşa muhafaza için yeniçeriler dışında 400 nefer cebeci, 300 nefer topçu ve 200 nefer toparabacıyı yeterli görmekteydi (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 97, 98, 99, s. 23). Paşa, Bâbıâli'nin sahip olduğu kaygıları taşımakla birlikte Hotin'de fazla sayıda askeri kışlatmanın ve beslemenin olası zorluklarını göz önünde bulundurarak daha az sayıda neferin kışlaması talebinde bulundu. Lakin bu sayı yeterli görülmedi ve cebecilerin sayısının 700, topçuların sayısının ise 600 olması kararlaştırıldı.

Başlangıçta Hotin Kalesi'nde 7.260 olan Kapıkulu Ocağı'na mensup asker sayısı kış aylarının yaklaşması ile 5.004'e düşürüldü. Kapıkulu askerlerinin sayısının azaltılmasındaki önemli amillerden biri bu sayıda askerin Hotin'de barınmasını sağlayacak kışlaların bulunmamasıydı. Bu sebeple Hotin'de bulunan 800 nefer cebeci ve 700 nefer topçunun Kili'de, 260 nefer top arabacısının da İsakçı'da kışlamasına karar verildi. Bu askerlerin Hotin'e yakın bölgelerde konuşlandırılması oluşabilecek herhangi bir tehdide karşı derhal harekete geçirilmeleri düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. 1714 senesinde tehdit algısının ortadan kalkması ile bir ara Kili'de kışlayan topçu neferinin İstanbul'a, cebecilerin ise zabitleri ile birlikte İsmail kasabasına nakledilmesine karar verilse de bu karardan vazgeçildi. Moskov ve Lehistan ile devam eden sınır tanzim çalışmaları nihayete erdirilene kadar cebeci,

topçu ve toparabacıların bulundukları yerlerde kalmalarına karar verildi (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 460, s. 118; BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 729, 739, s. 179, 184; A.DVN.MHM.d, n. 122, h. 278, s. 97).

Zağarcıbaşı Mehmed komutasında 3454 nefer yeniçeri, 700 nefer cebeci, 600 nefer topçu, 200 nefer toparabacı, 40 nefer humbaracı[8] ve 10 nefer lağımcı olmak üzere toplamda 5004 kapıkulu askeri ise Hotin'de kışlayacak ve muhafaza görevine devam edecekti (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 112, s. 38; BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 157, s. 47). Aynı tarihlerde Zağarcıbaşı Mehmed Efendi'ye gönderilen bir hükümde Hotin'de görevlendirilen 4.000 yeniçeriden bahsedilmesi bir önceki bahiste dile getirilen kaynakların güvenilirliği konusunu yeniden akla getirir. Yeniçerilerin dağınık halde bulunduklarına ve bazılarının görev yerlerinde mevcut olmadıklarına dair alınan haberler sebebiyle yoklama yapılması da bir başka meseleyi gündeme getirir. Kâğıt üzerinde Hotin Kalesi'nde gösterilen neferlerin bir kısmının aslında görev yerlerinde bulunmadığı gerçeği ortaya çıkar (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 62, s. 23). 1713 senesi seferberlik faaliyetlerinde gösterdiği başarılardan dolayı Zağracıbaşı Mehmed kul kethüdalığına terfi ettirilecek, Hotin Kalesi'ndeki görevinin önemi kendisine hatırlatılarak burada görevine devam etmesi istenecekti (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 416, s. 99). Kul kethüdası rütbesine haiz bir askerin Hotin Kalesi muhafazasında bulunan Yeniçerilerin başına tayin edilmesi kaleye atfedilen önemi göstermesi bakımından dikkate değerdir. Nitekim kul kethüdaları XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra doğrudan Yeniçeri ağalığına terfi ettirilmekteydi (Özcan, 2019, s. 89).

Hotin'de görevlendirilen kapıkulu askeri sayısı aynı tarihlerde diğer hudut kaleleri ile kıyaslandığında oldukça fazlaydı. Aynı tarihlerde Belgrad Kalesi'nde 3.391 nefer dergâh-ı muallâm yeniçeri, cebeci, topçu ve top arabacısı bulunmaktaydı (BOA. MAD.d. 3139. s. 56). Osmanlı belgelerinin dili ile Hotin'in *"serhadd-i cedîd"* yani yeni hudut olarak tanımlanması oluşan sayısal fazlalığın sebeplerinden birisiydi. 1714 senesinde İstanbul'dan görevlendirilen kapıkulu yeniçerilerinin yanı sıra 345 nefer yerli yeniçerinin de Hotin garnizonunda görev yaptığı anlaşılmaktadır (BOA. D.BKL.d., 32338). Yerli yeniçerilerinin yanı sıra, yerli cebeci ve topçu neferlerinin de Hotin savunmasında yer aldığı bilinmektedir (BOA. D.BKL.d., 32338).

Abdi Paşa'dan Hotin garnizonunu oluştururken Kamaniçe nizamını esas alması istendi. Kamaniçe Kalesi'nde 2103 nefer yerli kulu bulunmaktaydı. Kalenin elden çıkması ile 2103 nefer yerli kulunun 508'i Bender, Kili, Akkerman ve Yanıkhisar gibi farklı kalelerde görevlendirilmişti. İlk iş olarak Kamaniçe garnizonundan bu kalelere

[8] Humbaracıbaşının arzıyla Hotin'de bulunan 10 tımarlı humbaracı neferinin yerine 1714 senesi rûz-ı hızırından önce Köstendil, Alacahisar, Silistre ve Çirmen sancaklarından dokuz nefer tımarlı humbaracı ile bir nefer halifeleri tayin edilerek buradaki humbaracıların bir kısmı değiştirilmiş oldu (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 120, h. 496, 498, 499, ss. 125-126).

görevlendirilen 508 nefer yerli kulu Hotin garnizonuna çağrıldı. Geriye kalan 1577 nefer yerli kulu ise Abdi Paşa tarafından yapılacak tahrir ile kale garnizonuna dahil edilecekti. Bu kapsamda Abdi Paşa tarafından 1.025 nefer piyade, 552 nefer süvari olmak üzere toplamda 1.577 nefer yerli kulu Hotin garnizonuna kaydedildi (BOA. D.BKL.d. 32345). Böylece Hotin Kalesi'nde başlangıçta 508 olan yerli kulu sayısı 2.085 sayısına çıkarılmış oldu. Bunlardan 77 tanesi fârisândı ve günlük toplam ücretleri 1058 akçeye tekabül ediyordu (BOA. C.AS., 421/17473). 1714 senesinde Hotin muhafazasında bulunmak üzere Boğdan'dan kırk neferi piyade ve kırk neferi süvari olmak üzere toplamda seksen nefer *"cenge ve harbe kadir"* yerli kulu yazılması kararlaştırıldı (BOA. A.DVN.MHM.d, n. 122, h. 237, s. 78). Yerli kullarının Müslüman olanlar arasından seçilmesi, Boğdan askerinden veya ehli zimmîden olanların yazılmaması özellikle belirtildi. Gönüllü askerler de kale garnizonunun önemli parçasıydı. Seferberlik zamanlarında bu sayı daha da artmaktaydı. Nitekim 1714 senesi seferberlik faaliyetleri kapsamında gönüllü asker yazım faaliyeti yapılmıştı (BOA. AE.SAMD.III., 78/7830).

Osmanlılar yeni inşa ettikleri dış savunma duvarının emniyetini sağlamak adına İstanbul, İzvançe ve Temeşvar kapılarının her birine birer ağalık teşkil etti. İstanbul Kapısı için 120, İzvançe Kapısı için 100 ve Temeşvar Kapısı için 80 olmak üzere toplamda 300 azeb emniyet ve muhafaza ile görevlendirildi. Bu neferler yeni inşa edilen sur kapılarının ve iç kale ile dış duvar arasında kalan şaramponun emniyetinden sorumlu olacaktı. Hotin Kalesi'nde kadimden bulunan yerli azep neferatı ile yeni tahrir edilecek neferan arasındaki denge gözetilerek mevaciplerinin aynı olmasına karar verildi. Buna mukabil ağa ve zabitlerinin yevmiyelerinin neferana göre ziyade olmasına da dikkat edildi. Kamaniçe Kalesi'nin kaybı ile Akkerman Kalesi'ne tabi Yanıkhisar palankasında görevlendirilen üç bölük 220 farisan neferi bu defa da Hotin muhafazası ile görevlendirildi. Yanıkhisar sakinleri palankanın Turla Nehri'nden Karadeniz boğazına kadar uzanan Kazak saldırılarına sürekli hedef teşkil etmesi ve nehir boyunca ahalinin mallarının gasp, kendilerinin de esir edilmesini gerekçe göstererek görevlendirilmenin iptalini talep ettiler (BOA. AE.SAMD.III., 70/7075). Bunun üzerine Hotin muhafazası ile görevlendirilen üç bölük farisan bu görevlerinden affedilerek bulundukları yerde kalmalarına karar verildi. Hotin Kalesi'ndeki süvari ihtiyacı ise Lehistan'dan Hotin'e gelen Lipka Tatarlarından karşılandı.

Lipka Tatarları Hotin'de

Lipkalar, XIV. yüzyıldan itibaren Litvanya ve sonraları Lehistan'ın güneydoğu bölgelerinde yaşayan Tatarları ifade eder (Topaktaş, 2019, s. 158). Lehistan, XVII. yüzyılda Osmanlılarla giriştiği savaşlarda Leh topraklarında ilerleyen Osmanlı birliklerine kılavuzluk yapmaları ve istihbarat sağlamaları sebebiyle Lipkalara şüpheyle yaklaşmaya başlamıştı (Orhonlu, 2010, s. 67). Leh yöneticilerin menfi

tutumu ve daha önce kendilerine tanıdıkları birtakım hakları kaldırılması üzerine Lipkalar Osmanlı ülkesine göç etmeye başladı. Hotin'in Osmanlı idaresine alınması ile Lehistan'dan aileleri ile gelen Müslüman Lipka Tatarları kale varoşunun iki tarafında bulunan, Rumeli ve Anadolu eyaleti orduları yurtları olarak tarif edilen bölgedeki evlere iskân edildiler (BOA. D.BKL.d. 32369). Osmanlılar daha sonra içlerinden kılıca kadir olanları kale muhafazasında istihdam etti. Osmanlı askerî teşkilatında serhad kulu sınıfından sayılan ve genellikle sınır kaleleri ile askerî üs niteliği taşıyan önemli yerlerde istihdam edilen atlı askerlere fârisân denilmiştir (Özcan, 2020, s. 442). Hotin Kalesi'ndeki fârisân ihtiyacının bir kısmı Lipka taifesinden karşılanarak her 45-50 süvari neferinin başına bir ağa tayin edilmek suretiyle fârisân-ı evvel ve fârisân-ı hamîs bölükleri oluşturuldu. Babıâli, Lipka Tatarlarının kale garnizonuna dâhil edilmesi ile iki fayda sağlamaktaydı. Bunlardan ilki bölgedeki Müslüman nüfusu arttırarak Ortodoks mezhebine mensup Rusya ve Boğdan arasında bir tampon oluşturmak, ikincisi ise diğer kalelerin garnizonlarından yapılacak personel kaydırmalarına gerek kalmadan nefer ihtiyacının karşılaması idi.

1713 ve 1714 senesinde üç farklı tahrirde toplamda 503 süvari neferi kale garnizonuna dâhil edildi. İlk tahrirde 6 bölük 295 nefer günlük toplam 4039 akçe ücretle, ikinci tahrirde 57 nefer fârisân-ı hamis günlük toplam 765 akçe ücretle, üçüncü tahrirde 151 nefer farisan-ı evvel günlük toplam 2068 akçe ücretle kale garnizonunda istihdam edildi (BOA. D.BKL.d., 1249). Lipka Tatarlarından tahrir edilen neferlerin günlük ücretleri 13 akçeye tekabül ediyordu. Aynı tarihlerde farklı kaynaklardan temin edilip Hotin Kalesi muhafazası ile görevlendirilen süvari neferleri için de benzer bir ücret tarifesi uygulanıyordu. Kili'den Hotin'e nakledilen 77 fârisân neferi için günlük 13 akçelik bir ödeme yapılmaktaydı (BOA. C.AS., 421/17473). Farklı serhad kalelerinde görev yapan süvari neferleri için de benzer durum söz konusuydu. Nitekim Yanıkhisar palankasında görev yapan 220 fârisân neferinin günlük ücretlerinin toplamı 3017 akçeye tekabül ederken her nefere 13 akçelik bir ödeme yapılıyordu (BOA. AE.SAMD.III., 70/7075). Kalede konuşlu bulunan garnizonun personel kadrosu istenilen seviyeye ulaştığında yeni kaydedilecek neferlerin şartlarında birtakım değişikliklere gidilebiliyordu. Mustafa Paşa'nın Hotin muhafızı olarak görev yaptığı süre boyunca nefer yazımı için yapılan tahrirler bu duruma iyi bir örnek teşkil eder. Mustafa Paşa tarafından kale garnizonunda süvari neferi olarak görev yapmak üzere Lipka Tatarlarından 11 bölük teşkil edilerek 484 süvari neferi kale garnizonuna dâhil edildi. Beş bayraktan müteşekkil 220 süvari neferi Hotin Kalesi varoşunda Rumeli eyaleti orduları yurdu olarak bilinen mahalle yerleştirilirken, 231 nefer ise varoşun diğer yanına Anadolu eyaleti orduları yurdu olarak bilinen mahalle yerleştirildi. Bir bayraktan müteşekkil 33 nefer ise Akmescid mahalline iskân edildi. 484 neferin günlük toplam ücretleri 6703 akçe olarak belirlendi. 11 nefer ağasına ikişer kile un ve beşer kile arpa ile neferatına birer kile un ile üçer kile arpa tayinat verilmesi kararlaştırıldı. Kale garnizonuna yeni yazılan Lipkalar daha önce kaydolan ve her bakımdan kendileri ile

aynı şartları taşıyan soydaşlarına kıyasla tayinatların düşük olması üzerine Mustafa Paşa'ya bir arzuhâl sundular. Kendilerinden önce gelen soydaşları ile aynı inayetlere mazhar olmayı ve bu şartlarda deftere kaydedilmeyi talep ediyorlardı. Aynı işe karşılık daha düşük bir tayinat bedelinin belirlenmesinin nefer üzerinde hayal kırıklığına sebep olduğu aşikârdı. Nefer ücretlerinin belirlenmesi ile Osmanlıların tehdit algısı arasında doğrusal bir bağlantı bulunmaktaydı. Hotin'in Osmanlı garnizonuna dönüştürülmesi sürecinde hasımları tarafından gelebilecek itirazlara karşı güçlü bir garnizonun elde bulundurmanın önemini iyi kavrayan Osmanlılar, nefer ücretlerinin tayininde daha cömert davranmıştı. Hotin'de Osmanlı idaresinin tesis edilmesi ve tehdit algısının zayıflaması ile seferberlik kadrosundan barış kadrosuna geçildi. Bu durum nefer ücretlerine de yansıdı ve fiyatlar aşağı doğru indi.

Hotin miri ambarından zabit ve neferler için verilen un ve arpa tayinatları da farklılık göstermekte ve tartışma konusu olmaktaydı. Zabit ve nefer tayinatlarındaki farklılık aralarında bulunan hiyerarşinin bir gereği olarak değerlendirilebilir. Fakat aynı statüde bulunan zabit ve neferler arasındaki tayin bedelleri de seneden seneye farklılık göstermekteydi. Nitekim Abdi Paşa zamanında yapılan tahrirde zabit için miri ambardan kişi başı 5 kile, neferler için 3 kile un verilmesi kararlaştırılmışken bir sene sonra Mustafa Paşa tarafından yapılan tahrirde zabit için 2 kile, neferler içinse 1 kile un yeterli görülmüştü. Asıl dikkat çekici olan iki tahrir arasında Abdi Paşa tarafından deftere kaydedilen bir nefer için miri ambardan 3 kile un tayinatı verilirken bir sene sonra Mustafa Paşa tarafından deftere kaydedilen bir zabit için 2 kile un tayinatı verilmesidir. Hiyerarşide kendisinden alt statüde bulunan bir neferin daha fazla tayinat almasının zabit üzerinde yarattığı etki de düşündürücüdür. Benzer farklılıklar arpa tayinatlarında da görülmekteydi. Tayinat bedellerinin azaltılmasında tasarruf tedbirleri ile birlikte düşünülmesi gereken diğer bir husus da kalenin çevresinden yalıtılmış olması ve civarında kendisini besleyecek yerleşim yerlerinin bulunmaması idi. Tüm bu şartlar düşünüldüğünde kale garnizonunda beslenecek nüfusun artışı ile tayinat bedellerinin azalması arasındaki ilişki ortaya çıkar. 1715 senesi baharına geldiğinde Lipka Tatarlarından tahrir edilen süvari neferi sayısı zabitleri ile birlikte 1343 sayısına ulaşmıştı. Hotin garnizonunda fârisân olarak görev yapan Lipka Tatarı sayısı 1734 senesine kadar farklı tarihlerde yapılan tahrirlerle 2198'e çıkarılmıştı (BOA. AE.SMHD.I., 8/574).

1725 senesinde kale muhafazasında piyade ve süvari sınıfına mensup 3.324 yerli neferi bulunmaktaydı (BOA. AE.SAMD.III., 109/10707; BOA. C.AS., 125/5583, 493/20580). Bâbıâli bu sayıda yerli kulunu kale muhafazası için yeterli görüyor ve yoklamalarla mevcutların kontrol altında tutulmasını, azalanların yerine yenilerin yazılmasını elzem görüyordu. Nitekim 1729 senesine gelindiğinde yerli kulu sayısı çok cüzi bir azalma ile 3305 olarak kayıtlara geçecekti (BOA. C.AS., 410/16959; 109/4901). Hotin garnizonunda muhafaza ile görevlendirilen kapıkulu askerinin sayısı zamanla azalırken yerli kulu neferin sayısı ise artmıştır. 1723 senesinde kalede

bulunan humbaracı sayısı ona lağımcı sayısı ise beşe düşmüştü (BOA. AE.SAMD.III., 158/15470). 1737 senesinde kale garnizonunda görev yapan yeniçeri sayısı yine yüksek sayılabilecek bir rakam olan 2.376'ya tekabül ediyordu (BOA. C.AS., 629/26533). Hotin Kalesi'nin Osmanlı topraklarını ilhakını takiben 1713 ve 1714 senelerinde kale muhafazasında bulunan nefer sayısı 10.000'in üzerindeydi. Diğer serhad garnizonlarına göre oluşan bu sayısal fazlalık Osmanlıların tehdit algısıyla doğru orantılıydı.

Sonuç

Osmanlı Devleti, Kamaniçe Kalesi'nin kaybedilmesinin ardından Doğu Avrupa'daki bağlıları olan Eflak ve Boğdan'ı korumak ve Rusların Balkanlara ilerleyişine karşı bir set oluşturmak maksadıyla 1713 senesinde Hotin Kalesi'ni savunma zincirine dahil etti. Kale, Osmanlı idaresine alınmasına müteakip iki sene sürecek kapsamlı bir seferberlik ile tamir ve yeniden inşa sürecinden geçirildi. Hotin'de Osmanlı idaresinin ve kale garnizonunun teşkili sürecini vezir rütbesine haiz olan Rumeli Beylerbeyi Abdi Paşa'nın ve bir sene sonra aynı göreve getirilen Mustafa Paşa'nın yürütmesi kaleye atfedilen önemi göstermesi bakımından değerlidir. Osmanlı Devleti Hotin Kalesi'ne nizam verilene kadar garnizonunu olabildiğince güçlü tutmaya çalıştı. Bu kapsamda ağırlıklı olarak kapıkulu askerleri tarafından oluşturulan ve tımarlı sipahiler ile yerli kulu neferi ile desteklenen bir garnizon teşkil edildi. 10.000'in üzerinde bir nefer kalenin muhafazası için konuşlandırıldı. Başlangıçta kalede bulunan kapıkullarının sayısı yerli kulu neferine göre oldukça fazlayken zamanla bu durum tersine dönmüş yerli kulu neferinin sayısı artarken kapıkulu askerlerinin sayısı azalmıştır. Lehistan'dan Hotin'e gelen Lipka Tatarları da Hotin Kalesi'nde istihdam edilmiş, süvari ihtiyacının önemi bir kısmı onlardan karşılanmıştı. Hotin Kalesi, Osmanlı serhaddinde bulunan kaleler ile kıyaslandığında garnizonunu oluşturan neferlerin fazlalığı ile diğerlerinden ayrışır. Bu ayrışma Hotin Kalesi'nin Osmanlı savunma stratejisinde sahip olduğu rolle doğru orantılıydı. Orta çağ kalesi görünümünde olan kale, varoşunu çevreleyen duvar ve top bataryası yerleştirmeye uygun tabyaları ile yeni istihkamat tarzına uygun bir hale getirilmeye çalışıldı. Edirne'den gönderilen top ve mühimmat ile kalenin ateş gücü arttırılmaya çalışıldı. Tüm bu çabalara rağmen Hotin Kalesi XVIII. yüzyılda Osmanlılar ile Ruslar arasında gerçekleşen üç savaşta da (1736-1739, 1768-1774 ve 1787-1792) teslim oldu. Kalenin teslim olması askerî değeri olmadığına işaret etmez. Nitekim Ruslar sefer planlaması yaparken Hotin Kalesi'nde bulunan Osmanlı garnizonunu tecrit etmek için önemli miktarda bir kuvvet ayırmak ve böylece gücünü bölmek zorunda kalmıştı. Ayrıca kale ileri toplanma ve üs bölgesi olarak kullanılması dolayısıyla elde bulundurana avantaj sağlamaktaydı. Hotin Kalesi 1812 Bükreş Antlaşması ile elden çıkana kadar yaklaşık bir asır süre ile Osmanlı savunma zincirinin önemli halkalarından birisini oluşturmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.
Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

Akyıldız, A. (2010). Şehremini. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 38, ss. 459-461). Türkiye Diyanet Vakfı.

Aydın, M. (2017). Kaleler. G. Yıldız (Ed.), *Osmanlı askerî tarihi: Kara, deniz ve hava kuvvetleri 1792-1918* içinde. Timaş Yayınları.

Bartl, P. (1998). XVII. yüzyılda ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu (K. Beydilli, Çev.). *İlmi Araştırmalar*, *6*, 301-330.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (t.y.). *Ali Emiri Ahmed I* (AE.SMHD.I. 87574). Osmanlı Arşivi, İstanbul.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (t.y.). *Ali Emiri Ahmed III* (AE.SAMD.III. 201/19466, 111/10903, 200/19371, 54/5380, 157/15398, 78/7830, 70/7075, 109/10707, 158/15470). Osmanlı Arşivi, İstanbul.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (t.y.). *Büyük Kale Kalemi Defteri* (D.BKL.d. 1249, 32245, 32496, 32338, 32369). Osmanlı Arşivi, İstanbul.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (t.y.). *Cevdet Asker* (C.AS. 914/39469, 942/18417, 116/5231, 421/17473, 1095/48332, 871/37371, 125/5583, 493/20580, 410/16959, 109/4901, 629/26533). Osmanlı Arşivi, İstanbul.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (t.y.). *Cevdet Hariciye* (C.HR. 183/9140). Osmanlı Arşivi, İstanbul.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (t.y.). *Cevdet Timar* (C.TZ. 165/8216). Osmanlı Arşivi, İstanbul.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (t.y.). *İbnülemin Askeriye* (İE.AS. 62/5631). Osmanlı Arşivi, İstanbul.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (t.y.). *Maliyeden Müdevver Defterler* (MAD.d. 3139). Osmanlı Arşivi, İstanbul.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (t.y.). *Mühimme Defterleri* (A.DVN.MHM.d. 119, 120, 122, 123, 125). Osmanlı Arşivi, İstanbul.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (t.y.). *Nâme-i Hümâyûn Defterleri* (A.DVNS.NMH.d. 6-180, 6-187). Osmanlı Arşivi, İstanbul.

Gezer, Ö. (2019). Pasarofça Antlaşması'ndan sonra Habsburg sınırında Osmanlı askerî gücü: Niş Kalesi ve garnizonu örneği. *Harp ve sulh: 300. yılında Pasarofça Antlaşması sempozyumu bildirileri* içinde (ss. 171-182).

Gezer, Ö. (2020). *Kale ve nefer: Habsburg serhaddinde Osmanlı askeri gücü (1699-1715)*. Kitap Yayınevi.

Göynüklü Ahmed Efendi. (2019). *Târîh-i Göynüklü: Osmanlı tarihi 1123-1172 / 1711-1759* (S. Çolak & M. Aydar, Haz.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

İbrahim Hamdi. (t.y.). *Atlas* [El yazması]. Esad Efendi Koleksiyonu (No: 02044). Süleymaniye

Kütüphanesi, İstanbul.

Murphey, R. (2007). *Osmanlı'da ordu ve savaş: 1500-1700*. (M. T. Akad, Çev.) Homer Kitabevi.

Orhonlu, C. (2010). Lipkalar. *Journal of Turkology*, *16*, 57-87.

Özcan, A. (1989). Altı bölük. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 2, s. 531). Türkiye Diyanet Vakfı.

Özcan, A. (2019). Kul kethüdası. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Ek-2, ss. 89-90). Türkiye Diyanet Vakfı.

Özcan, A. (2020). Fârisân. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Ek-1, s. 442). Türkiye Diyanet Vakfı.

Peçevi, İ. (1968). *Peçevi tarihi* (C. 1-2; M. Uraz, Haz.). Neşriyat Yurdu Yayınları.

Savaş, A. İ. (2007). *Osmanlı diplomasisi*. 3 F Yayınları.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa. (2018). *Nusretnâme inceleme - metin (1106-1133 / 1695-1721)* (M. Topal, Haz.). Türkiye Bilimler Akademisi.

Topaktaş, H. (2019). Lipkalar. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Ek-2, ss. 158-160). Türkiye Diyanet Vakfı.

Topsakal, İ. (2022). *Rusya tarihi*. Ötüken Neşriyat.

Yeşil, F. (2021). Osmanlı-Rus harplerini (1710-1829) etkileyen faktörler üzerine. *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, *2*(2), 99-116.

Extended Summary

During Russia's advance towards the Balkans, the Dniester River, where the Ottoman defense line before the Danube was established, was protected by the Khotyn and Bender fortresses. Russia, which took the Azov fortress from the Ottomans with the 1700 İstanbul Treaty, not only reached the Sea of Azov, but also came one step closer to reaching the Black Sea since the date it emerged as a state. The collapse of the border, which had been gradually built and fortified since the Mohács victory, caused a serious military weakness. The Ottoman Empire established new defense lines in order to overcome this weakness. At this point, the Khotyn fortress was positioned against both Poland and Russia in the defense line that the Ottoman Empire wanted to establish in the north. For this purpose, Khotyn was annexed to Ottoman territory, fortified with reconstruction and repair activities, and turned into an important resistance point with a strong garrison.

The taking of Khotyn under Ottoman rule and its transformation into an Ottoman garrison was a result of the idea of restoring the Ottoman defense line that had declined with the loss of Kamyanets Castle to its former position. A portion of the Ottoman soldiers mobilized for the Moscow Campaign, launched in 1713 to protect the gains of the Prut War and to ensure that the terms of the agreement were fulfilled by the Russians, were deployed to Khotyn with the return of the Azov fortress. The Ottomans, who considered that the garrison they had established on the border was not yet ready for its first test, did not want attention to be focused on Khotyn. For this reason, attempts were made to avoid behaviors that would disrupt peace with Russia and Poland as much as possible.

Following the annexation of the Khotyn fortress to Ottoman territory, it was decided to conduct an exploration in May 1713 to review and identify the castle's deficiencies and to eliminate these deficiencies. In 1713-1714, a comprehensive mobilization was initiated by assigning Anatolian and Rumelian provincial soldiers for the repair of Khotyn fortress, the construction of a new structure in line with the needs, and the digging and cleaning of moats. The fact that the low walls and bastions surrounding the castle allowed for battery fire against the enemy shows that the new fortification style was taken into consideration during the construction process. The number of Kapıkulu soldiers assigned to guard the castle was considerably higher compared to other border fortresses at the same time. The fact that Khotyn was defined as "serhadd-i cedid" (new border) in the language of Ottoman documents was one of the reasons for the numerical excess.

After Khotyn was taken under Ottoman rule, Muslim Lipka Tatars who came from Poland with their families were settled in houses on both sides of the castle suburb, in the area described as the dormitories of the Rumelian and Anatolian province

armies. The Ottomans later employed those among them who were worthy of the sword to guard the castle. Despite all these efforts, Khotyn Fortress surrendered in the 1736-1739, 1768-1774, and 1787-1792 Ottoman-Russian wars between the Ottomans and the Russians in the 18th century. The surrender of the fortress does not indicate that it has no military value. Indeed, the Russians had to allocate a significant amount of force to the Khotyn fortress while planning their campaign and thus divide their strength. In addition, the castle provided an advantage to the one who held it, as it was used as a forward gathering and base area.

Araştırma Makalesi
Research Article
DOI: 10.54078/savsad.1689306

Otonom Silah Sistemlerinin Kullanımında Sorumluluk Boşlukları Bağlamında Uluslararası Hukukta Devlet Sorumluluğunun Yeniden Analizi*

Revisiting of State Responsibility in International Law in the Context of Responsibility Gaps in The Use of Autonomous Weapon Systems

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi
The Journal of Defence and War Studies

Hülya KAYA
Hacettepe Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye.

Hacettepe University, Law Faculty, Public Law Department, Branch of International Law, Ankara, Türkiye.

* Bu makale Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Doktora Programı kapsamında hazırlanan "Modern Savaşlarda Yeni Teknoloji Araçları Olarak Otonom Silah Sistemleri ve Gelecekteki Silahlı Çatışma Hukukuna Etkileri" adlı tez çalışmasından üretilmiştir.

Geliş Tarihi/Received 02.05.2025
Kabul Tarihi/Accepted 10.09.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 31.12.2025
Sorumlu Yazar/Corresponding author: Hülya KAYA
E-mail: hulya_kaya2002@hotmail.com

Atıf/Citation: Kaya, H. (2025). Otonom silah sistemlerinin kullanımında sorumluluk boşlukları bağlamında uluslararası hukukta devlet sorumluluğunun yeniden analizi, *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, *35*(2), 165-204.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

ÖZ

Ufuk açıcı algoritma ve yapay zekâ konulu çalışmalarla perçinlenen ve onunla desteklenen yapıların ortaya çıkmasının bilimsel, ekonomik, hukuki yansımaları olmuştur. Beraberinde, otonom silah sistemlerine ilişkin gelişmeler son on yılda oldukça baş döndürücü bir hız kazanmıştır. Yapay zekâ teknolojisinin askerî alandaki pek çok silah ve sisteme uygulanması neticesinde otonom silah sistemleri güvenlik, savunma ve muharebe alanlarında da peyderpey kullanılmaya başlanmıştır. Bununla beraber, belirtilen silah sistemlerinin gelişen teknoloji doğrultusunda fonksiyonlarındaki otonomi düzeyleri tam otonomi düzeyine yaklaştıkça hukukî tartışmalar da artmaya başlamıştır. Söz konusu yeni ortaya çıkan ve kritik fonksiyonlarındaki otonomi seviyesi farklı kabiliyetlerle artan otonom silahların ve silah sistemlerinin birçok devlet, uluslararası kuruluş ve sivil toplum örgütleri tarafından kendilerine özgü bakış açılarıyla tanımlanmaya çalışıldığı tespit edilmiştir.

Otonom silah sistemlerinin kritik fonksiyonlarındaki otonominin anılan silah teknolojisinde gelişen makine öğrenmesi ve süper yapay zekâ teknolojisiyle giderek artacağı öngörülerek bahse konu silahların kullanımından doğan hukuka aykırı eylemler yönünden insan unsurunun belirtilen döngüde giderek kaybolacağından mütevellit bir sorumluluk boşluğu doğacağı savları da doktrinde kendine yer edinmeye başlamaktadır. Çalışma, otonom silah sistemlerinin BM nezdinde uluslararası platformda tanımlanma çabaları; otonom silah sistemlerinin devletin mülkü mü yoksa ajanı mı olduğu yönündeki literatürdeki tartışmalarla beraber Uluslararası Hukuk Komisyonunun Devlet Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler ışığında günümüzde devlet sorumluluğu rejiminin incelenmesine özgülenmiştir. Zira uluslararası hukukta uluslararası insancıl hukukun ihlalinden doğan bireysel ceza sorumluluğu ve devlet sorumluluğu rejimi birbirlerini tamamlamaktadırlar. Çalışma ile mevcut devlet sorumluluğu rejimi titizlikle yeniden analiz edildiğinde; mevcut devlet sorumluluğu rejiminin anılan otonom silah sistemlerinin yeni muharebe alanlarında etkin bir şekilde kullanımından doğabilecek uluslararası hukuka aykırı eylemleri de kapsayacak geniş bir hukuk cephaneliğe sahip bulunduğu ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Otonom silah sistemleri, Otonomi, Yapay zekâ, Uluslararası hukuk, Devletin sorumluluğu.

JEL Kodları: Z00

ABSTRACT

The emergence of structures reinforced and supported by groundbreaking research on algorithms and artificial intelligence has had scientific, economic, and legal implications. Along with this, developments in autonomous weapon systems have gained a dizzying pace in the last decade. As a result of the application of artificial intelligence technology to many weapons and systems in the military field, autonomous weapon systems have gradually begun to be used in the fields of security, defense, and combat. However, as the autonomy levels in the functions of the mentioned weapon systems approach the level of full autonomy in line with the developing technology, legal discussions have also begun to increase. It has been determined that many states, international organizations, and non-governmental organizations have tried to define these newly emerging autonomous weapons and weapon systems, which have an increasing level of autonomy in their critical functions with different capabilities, from their own specific perspectives.

It is anticipated that the autonomy in the critical functions of autonomous weapon systems will gradually increase with the developing machine learning and super artificial intelligence technology in the mentioned weapon technology, and the arguments that there will be a responsibility gap due to the human element gradually disappearing in the mentioned cycle in terms of wrongful acts arising from the use of the said weapons are also trying to gain a place in the doctrine. The study is dedicated to the examination of the current regime of state responsibility in light of the efforts to define autonomous weapon systems in the international platform at the UN; the discussions in the literature on whether autonomous weapon systems are state property or agents; and the Draft Articles on State Responsibility of the International Law Commission. Because in international law, individual criminal responsibility arising from violations of international humanitarian law and the regime of state responsibility effectively complement each other. When the current state responsibility regime is meticulously re-analyzed through the study, it will be revealed that the current state responsibility regime has a wide legal arsenal that will also cover actions contrary to international law that may arise from the effective use of the autonomous weapon systems in question in new battlefields.

Keywords: Autonomous weapon systems, Autonomy, Artificial intelligence, International law, State responsibility.

JEL Codes: Z00

Giriş

Son yıllarda, insansız hava araçları (İHA), silahlı insansız hava araçları (SİHA), kamikaze SİHA'lar, hava savunma sistemleri ve türevleri gibi yapay zekâ destekli ve askerî alanda yeni ortaya çıkan otonom silah sistemlerinin teknolojik olarak

gelişmesi ve yakın tarihimizde anılan silah sistemlerine sahip tarafa askerî avantaj sağlamasından dolayı artan kullanımı, uluslararası güvenlik dinamiklerini ve savaşın doğasını köklü bir şekilde değiştirmeye başlamıştır. Bu durum, askerî stratejilerde devrim yaratırken aynı zamanda uluslararası hukuk açısından anılan silahların kullanımıyla ortaya çıkan ciddi etik ve hukuki sorunları gündeme getirmektedir. Özellikle, otonom silah sistemlerinin kullanımıyla birlikte devletlerin sorumluluğu ve hesap verebilirliği konuları, uluslararası toplumun dikkatini çeken başlıca meselelerden biri hâline gelmiştir.

Uluslararası insani hukukun temel ilkeleri, savaşın yönetimi sırasında devletlerin sorumluluklarını belirlerken bilhassa ölümcül otonom silah sistemlerinin neredeyse tam bağımsız saldırı/savunma yetenekleri bu ilkeleri sorgulama noktasına taşımaktadır. Özellikle ölümcül otonom silahların kullanımı; orantılılık, ayrım gözetme ve ihtiyatlı davranma gibi uluslararası insancıl hukukun temel prensipleriyle de anılan silahların uyumlu olup olmadığını tartışmaya açmaktadır. Bu bağlamda, ölümcül otonom silah sistemlerinin yapay zekâdaki ve sibernetikteki teknolojik gelişime paralel olarak daha da otonomilerinin artacağı ve bu döngü içinde artan makine otonomisi düzeyinin insan kontrolü unsurunu nasıl etkileyebileceğine ilişkin sorular peş peşe gelmektedir (Schwarz, 2021, s. 1). Ölümcül otonom silah sisteminin nevi şahsına münhasır doğasından mütevellit anılan silah sistemlerinin neden olabileceği zararların isnat edilebileceği kişilerin kimler olabileceği ve sorumluluğu meselesinde bir boşluk (*responsibility gap*) oluşacağı iddia edilmektedir (Matthias, 2004, s. 175). Hukuka aykırı olası eylemlerin kimlere isnat edilebileceği, devletlerin uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden uluslararası hukukun asli öznesi olan devletin organları hasebiyle kapsayıcı sorumluluğunun uluslararası hukuk alanında ölümcül otonom silah sistemleri anlamında yeniden ele alınması elzemdir. Devletlerin uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden yine kendilerinin sorumlu tutulması dolayısıyla bu sorumluluk alanının ölümcül otonom silah sistemleri alanında uluslararası hukuk açısından yeniden ele alınması ve hukuka aykırı olası eylemlerin sorumlusunun kimler olacağının belirlenmesi gerekmektedir.

Bu makale, ölümcül otonom silah sistemlerinin uluslararası hukuk bağlamındaki devlet sorumluluğunu ve hesap verebilirlik boyutunu iddia edilen sorumluluk boşluğu meselesiyle incelemeyi amaçlamaktadır. İlk olarak, ölümcül otonom silah sistemlerinin tanımlanma, nitelendirilme ve tasnif çabaları BM himayesinde yürütülen uluslararası düzenleme maksatlı BM Hükûmet Uzmanları Grubu [*United Nations Group of Governmental Experts (UN GGE*)] tartışmaları yıllara yayılmış kronolojik ve analitik olarak incelenmektedir. Uluslararası etkinliği haiz uluslararası kuruluşların konuya dair çabaları yanında otonom silah sistemlerine ilişkin uluslararası literatürde ve UN GGE tartışmalarında da referans olarak temel alındığı tespit edilen ABD Savunma Bakanlığı Direktifi [*US DoD on Autonomy in Weapon Systems*] revize Direktif ile karşılaştırmalı bir yöntemle analiz edilmektedir. Yapay

zekânın askerî olarak uygulanmasına örnek olarak otonom silah sistemleri özelinde 2023 tarihli ABD Savunma Bakanlığı Direktifi [*US DoD Directive*] ile teknolojik olarak üstünlüğü edinen devletlerin uygulamaları incelenmektedir. Düzenleme ile gündeme gelen yapay zekâ ve tüzel kişilik meselesi güncel literatürde yer bulan meseleye dair lehte ve aleyhte görüşlere yer verilerek mesafeli bir biçimde analiz edilmektedir. İkinci bölümde; devletlerin otonom silah sistemlerinin kullanımı sırasında karşılaşabileceği sorumluluk alanları ve hesap verebilirliği mekanizmaları uluslararası hukukta devletin sorumluluğuna ilişkin mevzuat olan ARSIWA ("Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts - General Commentary", 2013) kapsamında normatif analiz, içtihatlar ve ilgili mevzuat nispetinde doktriner hukuk yöntemiyle ele alınmaktadır. Otonom silah sistemlerinin artan otonomi ile beraber bireysel sorumluluk alanında boşluk söylemleri ile beraber bireysel ceza sorumluluğunun tamamlayıcısı olan ve onunla eş zamanlı işletilen (Nollkaemper, 2003, s. 615) devletin uluslararası bir yükümlülüğünü ihlali ile uluslararası sorumluluğunu doğurabilecek uluslararası hukuka aykırı eylemin devlete atfedilebilmesinde kusur unsuruna da değinilerek incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise; yapay zekâ destekli bağımsız davranabilen, makine tabanlı öğrenme yeteneği ile donatılmış ölümcül tam otonom silah sistemlerinin, devletin mülkiyetinde bir araç mı yoksa devletin bir ajanı mı olabilecekleri sorusu devletin uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden doğan sorumluluğuna ilişkin mevzuat ve literatürdeki tartışmalar ışığında uluslararası hukukun asli süjesi olan devletin sorumluluğu rejiminin işletilmesi ile süregelen tartışmalara katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Otonom Silah Sistemleri: Kavramsal Argümanlar, Tasnif ve Tanımlama Çabaları

Yapay zekâ ve onunla desteklenen yapıların ortaya çıkmasının bilimsel, ekonomik, hukuki yansımaları olmuştur. Yapay zekâ teknolojisinin askerî alandaki pek çok silah ve sisteme uygulanması neticesinde otonom silah sistemleri güvenlik, savunma ve muharebe alanlarında da kullanılmaya başlanmıştır.

Günümüz itibarıyla otonom silah sistemlerinin üzerinde uzlaşılmış ve evrensel olarak kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır (Chengeta, 2022, s. 380; Duke, 2021, s. 107; Ekelhof, 2017, s. 323; Lee, 2022, s. 6; Özer, 2019, s. 252; Pacholska, 2023, s. 4; Scharre & Horowitz, 2015, s. 3). 2011 yılında Uluslararası Kızılhaç Komitesi [International Committee of the Red Cross (ICRC)] tarafından 31. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Konferansı'nın toplanmasından hemen sonra hazırlanan "Uluslararası İnsani Hukuk ve Çağdaş Silahlı Çatışmaların Sorunları" konulu bir raporda; ICRC, otonom silah sistemlerinin bir tanımını sağlamaya çalıştı (International Committee of the Red Cross [ICRC], 2011). ICRC, otonom silah sistemlerini "Yeni Savaş Teknolojileri"nin yeni bir alt kategorisi olarak açıklıyor ve ICRC'nin kategorizasyonuna göre otonom silah sistemleri, uzaktan kumandalı silah

sistemleri ile otomatik silah sistemleri arasında yer alıyor. İlgili raporda ICRC, otomatik silah sistemini şöyle tanımlamaktadır:

> "Otomatik silah veya silah sistemi", kullanımı başlangıçta bir insan operatör tarafından konuşlandırılabilse veya yönetilebilse de, kendi kendine yeten ve bağımsız bir şekilde çalışabilen sistemdir. İnsanlar tarafından konuşlandırılmış olmasına rağmen, bu tür sistemler belirli bir hedef nesne türünü bağımsız olarak doğrulayacak veya tespit edecek ve ardından ateş edecek veya patlatacaktır ve "Otonom silah sistemi" olarak adlandırılan otonom bir silah sistemi, değişen koşullara karşılık olarak konuşlandırıldığı ortamda işleyişini (*functioning*) öğrenebilen veya uyarlayabilen bir sistemdir. Gerçek anlamda otonom bir sistem, IHL'yi uygulayabilecek yapay zekâya sahip olacaktır. (ICRC, 2011, ss. 36-40)

2014 yılında bir uzman toplantısı düzenleyen ICRC; otonom silah sistemlerini bu kez bağımsız olarak hedefleri seçip saldırabilen silahlar olarak tanımlamaktadır. Bunlar, hedefleri yakalama, takip etme, seçme ve saldırma gibi kritik işlevlerde otonomiye sahip silah sistemleridir (ICRC, 2014, s. 11). Aslında amaç genel silah sistemi üzerindeki otonomiye odaklanmak değil, daha çok kritik işlevlerdeki (fonksiyonlardaki) otonomiye odaklanmaktı. Güneysu, Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin genel silah sistemi yerine anılan silah sisteminin kritik işlevlerdeki otonomiye odaklanması nedeniyle Komite'nin bahse konu sistemde kümülatif olarak otonomi aranması gerektiğini düşündüğü kanaatindedir (Güneysu, 2022, s. 24). Müteakiben; İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch-HRW); insan haklarını ve uluslararası insancıl hukuku korumayı ve geliştirmeyi amaçlamakta olan Harvard Hukuk Fakültesi'ndeki Uluslararası İnsan Hakları Kliniği (IHRC) ile "İnsanlığı Kaybetmek: Katil Robotlara Karşı Dava" başlıklı çarpıcı kapak tasarımıyla 19 Kasım 2012'de ilgi çekici bir rapor yayınladı (Docherty, 2012). Konusunda uzman askerî personelin, bilim adamlarının, etikçilerin, filozofların ve hukukçuların katkısıyla hazırlanan rapor kapsamında; insan müdahalesi olmadan hedefleri seçebilen ve onlara saldırabilen tamamen otonom silahlar "Katil Robotlar" olarak nitelendirilmektedir. HRW için robotik silahlar teknolojik olarak akıl almaz derecede geliştirilmiştir. Paydaşların çoğu, robotik silahın her zaman bir insan operatör tarafından denetleneceğini savunsa da bazı robot bilimciler, askerî ve akademik uzmanlar söz konusu raporun yayımından bir on ila yirmi yıl sonra söz konusu robotların kendi kendilerine ölümcül güç kullanmaya karar verme seçimini yapabilecekleri iddiasında bulunmaktadır. Tam otonom silahların önleyici olarak yasaklanması ve hükûmetlerin acilen bu hedefe yönelmesi gerektiği argümanlarındaki en can alıcı nokta olmaktadır. HRW'ye göre bu robotlar, eylemlerine insan müdahalesinin (*involvement*) miktarına bağlı olarak genellikle üç kategoriye ayrılarak ele alınmaktadır:

> Bunlardan ilki; Döngü İçinde İnsanın Bulunduğu Silahlardır (Human-in-the-Loop

> Weapons). Hedefleri seçebilen ve yalnızca insan komutuyla güç uygulayabilen robotlardır. İkincisi, İnsanın Döngünün Üzerinde Bulunduğu Silahlardır (Human-on-the-Loop Weapons). Robotların eylemlerini geçersiz kılabilen bir insan operatörün gözetimi altında hedefleri seçebilen ve güç uygulayabilen robotlardır. Üçüncüsü ise; İnsanın Döngünün Dışında Kaldığı Sistemlerdir (Human-out-of-the-Loop Weapons). Herhangi bir insan müdahalesi veya etkileşimi olmaksızın hedefleri seçebilen ve güç uygulayabilen robotlar. Bu raporda "robot" ve "robotik silahlar" terimleri her üç insansız silah türünü de, yani uzaktan kumandalı insansız hava araçlarından tam otonom silahlara kadar her şeyi kapsamaktadır. "Tam otonom silah" terimi, hem insanın döngü dışı kaldığı silahları hem de bir insanın döngüye girmesine izin veren, ancak denetim (supervision) çok sınırlı olduğundan fiilen döngü dışı silahlar olan silahları ifade eder. (Docherty, 2012, ss. 2-3)

HRW'nin "Kaybolan İnsanlık: Katil Robotlara Karşı Dava" başlıklı raporunun yayınlanmasından iki gün sonra tesadüfen ABD Savunma Bakanlığı, ilk kamu politikasını oluşturmak ve otonom ve yarı otonom fonksiyonların geliştirilmesi ve kullanılmasına yönelik sorumlulukları atamak amacıyla "Silah Sistemlerinde Otonomi" başlıklı hazırladığı Direktifinde, silah sistemlerinin otonomi düzeyi dikkate alınarak bir sınıflandırma yapmaktadır (*United States of America Department of Defense (US DoD) Directive 3000.09*, 2012). Bu kapsamda;

> Yarı otonom silah sistemi (semi-autonomous weapon system), etkinleştirildiğinde yalnızca bireysel hedeflere veya bir insan operatör tarafından seçilen belirli hedef gruplara saldırması amaçlanan bir silah sistemidir. Yarı otonom silah sistemi tanımına; potansiyel hedeflerin elde edilmesi, izlenmesi ve tanımlanması dâhil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere, angajmanla ilgili işlevler için otonomiyi kullanan; potansiyel hedeflerin insan operatörlere işaret edilmesi, seçilen hedeflerin önceliklendirilmesi, ne zaman ateş edileceğinin zamanlaması veya katılım için bireysel hedeflerin ve belirli hedef grupların seçilmesi kararı üzerinde insan kontrolünün muhafaza edilmesi koşuluyla seçilen hedeflere odaklanılması için nihai rehberlik sağlayan silahlar da girmektedir. İkinci grupta kategorize edilen ise insan denetimli otonom silah sistemidir (human-supervised autonomous weapon system). İnsan operatörlere, silah sistemi arızası da dâhil olmak üzere, kabul edilemez düzeylerde hasar meydana gelmeden önce müdahale etme ve çatışmaları sonlandırma yeteneği sağlamak üzere tasarlanmış otonom bir silah sistemidir. Son olarak ise; otonom bir silah sistemi (An autonomous weapon system), bir kez etkinleştirildiğinde, bir insan operatörün müdahalesine gerek kalmadan hedefleri seçebilen ve bunlara saldırabilen bir silah sistemidir. Bu, insan operatörlerinin silah sisteminin çalışmasını geçersiz kılmasına izin verecek şekilde tasarlanmış, ancak etkinleştirildikten sonra başka bir insan müdahalesi olmadan hedefleri seçebilen

> ve bunlara saldırabilen, insan denetimli otonom silah sistemlerini içermektedir. (*United States of America Department of Defense (US DoD) Directive 3000.09*, 2012)

ABD 2012 Direktifindeki insan denetimli otonom silah sistemleri HRW'nin Losing Humanity raporunda sözü edilen otomatik silah savunma sistemleri olarak tanımladığı sistemle karşılaştırıldığında her ikisi de maddi hedeflere karşı savunma amaçlı kullanıma yöneliktir. Rapor, otomatik silah savunma sistemlerini "*füze veya roket gibi gelen bir mühimmatı algılamak ve tehdidi etkisiz hale getirmek için otomatik olarak tepki vermek üzere tasarlanmış sistemler*" olarak tanımlamaktadır. Örnek olarak; ABD MK 15 Phalanx Yakın Silah Sistemi (CIWS) ve Karşı Roket, Topçu ve Havan Sistemi (C-RAM) ile İsrail'in Demir Kubbesi yer almaktadır (Human Rights Watch (HRW), 2013). Belirtilen tarihte; Noel Sharkey, Harpy'yi uçaksavar savunma sistemi ile düşman kuvveti tarafından bir okula yerleştirilen radar arasında ayrım yapamadığı için eleştirmektedir (HRW, 2013). Bir yıl sonra, Özel Raportör Christof Heyns'in ifadesiyle ölümcül otonom robot teknolojisi ve yaşamın korunması kavramına odaklanan yıllık raporu 9 Nisan 2013 tarihinde İnsan Hakları Konseyi'ne sunulmaktadır (Heyns, 2013). Heyns'in raporunda robotlar, durumsal farkındalık sağlayan sensörleri ve belli bir uyarana nasıl tepki vereceklerini belirleyen yapay zekâları ile alınan kararları efektörleri-alt bileşenleri ile icra edebilen çoğunlukla duyu-düşün-eylem paradigması ile tasarlanmış makinelerdir (Heyns, 2013, s. 8). Raporunda Heyns; diğerlerinin yanı sıra, yaygın olarak kullanılan bir tanımın hem ABD Savunma Bakanlığı hem de HRW tarafından onaylandığını vurgulayarak; Ölümcül Otonom Robotları (*Lethal Autonomous Robots* – LAR'lar), bir kez etkinleştirildiğinde, bir insan operatörün müdahalesine gerek kalmadan hedefleri seçebilen ve onlara saldırabilen robotik silah sistemleri olarak tanımlamaktadır. Raporda, otonom sistemlerin bir diğer belirgin özelliği; yapılandırılmamış, dinamik koşullar altında ve açık bir ortamda çalışması olarak belirtilmektedir (Heyns, 2013, s. 8).

Aslında; Hükûmetler, sivil toplum ve uzmanlar, otonom silah sistemlerinin geliştirilmesi ve kullanılmasının askerî, hukuki, teknik ve etik sonuçlarını tartışmak maksadıyla Belirli Konvansiyonel Silahlar Sözleşmesi [*Convention on Certain Conventional Weapons* (CCW)] (*Belirli Konvansiyonel Silahlar Sözleşmesi* [CCW], 21 December 2001) Ölümcül Otonom Silah Sistemleri [*Lethal Autonomous Weapon Systems* (LAWS)] Hükûmet Uzmanlarının Resmî Olmayan Toplantısı 13-16 Mayıs 2014 tarihleri arasında Birleşmiş Milletlerin ev sahipliğinde Cenevre'de Birleşmiş Milletler ofisinde gerçekleştirildi (United Nations Office for Disarmament Affairs [UNODA], 2014). 2013 yılında BM İnsan Hakları Konseyine sunulan Heyns'in raporu, aslında anılan ölümcül otonom silah sistemlerinin BM nezdinde ve Belirli Konvansiyonel Silahlar Sözleşmesi temelinde uluslararası kamuoyunda müteakiben 2017 yılında resmî toplantılara evrilecek olan tartışma zemininin de oluşmasına

katkı sağlamaktadır. LAWS'ın askerî operasyonlarda kullanılıp kullanılmayacağı bir sorumluluk boşluğu (*responsibility gap*) yaratıp yaratmayacağı ve olası süjelerin sorumluluğu meselesi de ilk kez BM LAWS Gayrı resmî GGE 2014 tarihli toplantısında gündeme gelmiştir (United Nations Office for Disarmament Affairs (UNODA), 2014). Bir çerçeve andlaşma niteliğinde olan Belirli Konvansiyonel Silahların Kullanımına Dair Yasak ve Sınırlamalar Sözleşmesi (CCW) Resmî Hükumet Uzmanları Grubu (GGE) toplantıları neticesinde 2017 GGE LAWS Toplantı Başkanı bir özet yayımlamıştır. Bu kapsamda; anılan özette devletlerin "*otonomiyi bahse konu silah sisteminin genel bir özelliği olarak görme ve sadece tam otonomiye odaklanma tuzağına düştüklerini, oysa odaklanılması gereken konunun artan otonominin insan kontrolü üzerindeki etkisi olduğu*" ifade edilmiştir (UNODA, 2017, s. 13). 2018 tarihli GGE LAWS ise özellikle sistemlerin ortak bir şekilde anlaşılmasını sağlamak amacıyla otonominin bir spektrum (çeşitlilik) olması (Türk Dil Kurumu [TDK], t.y.) ve bir silah sisteminin farklı fonksiyonlarının farklı otonomi derecelerine sahip olabileceği vurgulanmaktadır. Otonominin genel bir eşik düzeyini tanımlamaya çalışmanın ise risklere neden olabileceği belirtilmektedir (United Nations, 2018, s. 22). Otonominin hedefleme döngüsünün farklı bölümleri boyunca veya farklı aşamalarında da var olabileceğinin altı çizilmektedir. Bundan sonra, bazı yarı otonom makineler yüksek düzeyde otonom kritik işlevlere sahip olabilirken, yüksek düzeyde otonom makinelerin kritik işlevlerde otonomluğunun söz konusu olmayabileceği veya sınırlı olabileceği ifade edilmektedir (United Nations, 2018, s. 11). Haziran 2018'de Devletlerin olası yol gösterici ilkeler arasında "*silah sistemlerinin kullanımı ve güç kullanımına ilişkin kararlarda insan sorumluluğunun korunması gerektiği*" konusunda mutabakata varması (United Nations, 2018, s. 3, 6) nedeniyle Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC), otonomi, yapay zekâ ve robot bilimi konularında çeşitli uzmanlarla bir yuvarlak masa toplantısı düzenlemiştir ve bir rapor yayınlamıştır (ICRC, 2019). ICRC'nin otonom silah sistemi tanımı bu raporda da yinelenmiştir: "*Kritik işlevlerinde otonomiye sahip silahlar, insan müdahalesi olmadan hedef seçip saldırabilen sistemlerdir; ICRC'ye göre bu tür otonomi her silah sistemine uygulanabileceğinden dolayı otonom silahlar ayrı bir silah kategorisi olarak değerlendirilmemektedir.*" (ICRC, 2019, s. 5). Aslında ICRC, yapay zekâ ve makine öğrenmesi ile desteklenen ve giderek gelişen otonom silah sistemlerinin uluslararası hukuka uyumlarını sağlamak ve etik kaygıları gidermek maksadıyla devletlerin gereken insan kontrolünün türü ve derecesi üzerinde anlaşmaya varmasını teşvik etmeyi amaçlamaktadır (ICRC, 2019, s. 28).

Paul Scharre ve Michael C. Horowitz'e göre; basit haliyle otonomi, bir makinenin bir görevi insan müdahalesi olmadan yerine getirme yeteneğidir. Dolayısıyla "otonom sistem", ister donanım ister yazılım olsun, etkinleştirildiğinde bazı görevleri veya işlevleri kendi başına gerçekleştiren bir makinedir. Otonominin insan-makine komuta ve kontrol ilişkisi, makinenin karmaşıklığı ve otomatikleştirilen kararın türü tamamen farklı en az üç kavrama gönderme yapabilmesi olduğunu

belirtmektedirler (Scharre & Horowitz, 2015, s. 5, 6). Bu anlamda makinenin zekâsından ziyade onun bir insan denetleyiciyle olan ilişkisiyle ilgili olduğunu savunmaktadırlar (Scharre & Horowitz, 2015, s. 6). BM Silahsızlanma Araştırma Enstitüsü de bir raporunda otonom silah sistemlerinin tanımsal tartışmasının mevcut gerçeklerin değer açısından tarafsız (*value neutral*) bir tartışması olmayacağını, netice itibariyle siyasi ve stratejik güdülerle yönlendirilen bir tartışma olacağını belirtmektedirler. Otonom sistemlerinin savunucularının ve karşıtlarının, kendi amaçlarına ve çıkarlarına hizmet eden bir tanım oluşturmaya çalışacaklarını ifade etmektedirler (UNIDIR, 2017, s. 2). Bu anlamda Mariarosario Taddeo & Alexander Blanchard da otonom silah sistemlerinin temel yönlerini belirlemek için karşılaştırmalı analizden yararlanarak değer nötr bir zemin sağlayan bir tanım sunmaya çalışmaktadırlar. Onlara göre kısaca otonom silah sistemi, değişen bir ortamda başarılı bir şekilde performans göstermek için geçiş kurallarını değiştirmeye yönelik bazı yeteneklerle donatılmış yapay bir ajandır (an artificial agent) (Taddeo & Blanchard, 2023, ss. 15-17). Tim McFarland ise CCW tartışmalarında popüler bir sınıflandırma şeması olarak otomatik, otomatikleştirilmiş ve otonom silahlar arasında ayrım yapmaktadır. Otomatik sistemlere silah dışı bir örnek olarak bir termostat örneğini verirken; otomatikleştirilmiş sistemler için çeşitli sorgulara sınırlı şekillerde yanıt verebilen otomatik telefon destek hatları veya bazı mevcut silah sistemlerini vermektedir. Otonom teriminin yazarlar arasında değişen kullanımları, bu yeni teknolojilerin doğasındaki belirsizliği yansıtmaktadır (McFarland, 2017, ss. 61-62). Ona göre; ilgili talimatlar veya bunları oluşturma araçları önceden silahın kontrol sistemi yazılımında kodlanmış olduğundan otonom silah sisteminin teknik anlamda bağımsız olmasının, davranışından hiçbir insanın sorumlu olmadığı anlamında bir eylem bağımsızlığı anlamına gelmemektedir (McFarland, 2017, ss. 89-90). Netice itibariyle, otonom silah sistemleri diğer gelişmiş silah sistemleri gibi bilgisayar tabanlı bir makinedir ve bir silahtır. Kontrol sistemi, insan tasarımcıları ve operatörleri tarafından hâlihazırda alınmış kararları uygular ve yasal kararlar veremezler (McFarland, 2017, s. 166). Güneysu'ya göre ise otonom silah sistemleri düşmana ait askerî hedef ve mallara zarar verme yeteneğine sahip silahları da bünyesinde bulunduran, silahların kullanımını ise otonom karar alma süreçlerine entegre ederek otonomi veya yapay zekâ yoluyla çalıştıran, yüksek sensor teknolojisinden istifade eden savaş araç ve gereçleridir (Güneysu, 2023, s. 98). Homayunnejad'a göre ise ölümcül otonom silah sistemi, bir kez etkinleştirildiğinde, daha fazla insan müdahalesine ve genellikle herhangi bir insanın bu belirli hedefleri önceden seçmesine gerek kalmadan hedefleri seçebilen ve saldırabilen, olası karmaşık ve yapılandırılmamış bir ortamda faaliyet göstermek için kendi kendini yönlendirmektedir (Homayounnejad, 2019, s. 45). Kenneth Anderson ve Matthew C. Waxman ise, insan operatör gerektirmeyen herhangi bir silahın oldukça soyut bir manada otonom silah sistemi olarak kabul edilebileceğini ifade etmektedirler (Anderson & Waxman, 2017, s. 1100). ABD Kongre Araştırma Servisi tarafından 17

Aralık 2024 tarihinde yayımlanan Savunma Kılavuzu: ABD'nin Ölümcül Otonom Silah Sistemleri Politikası başlıklı raporunda ise ölümcül otonom silah sistemleri; "*bir hedefi bağımsız olarak tanımlamak için sensör takımları, bilgisayar algoritmaları kullanan, hedefi manuel insan kontrolü olmadan ele geçirmek ve yok etmek için taşıt üzeri bütünleşik bir silah sistemi kullanan özel bir silah sistemleri sınıfıdır*" (Sayler, 2025, s. 1) denmektedir. Bahse konu sistemlerin henüz yaygın bir şekilde geliştirilmediği iddia edilerek sözü edilen sistemlerin geleneksel sistemlerin çalışamayacağı irtibatın bozulduğu veya engellendiği ortamlarda askerî operasyonların icrasına katkıda bulunacağı savlanmaktadır (Kelley M. Sayler, 2025, s. 1). Nihayetinde üzerinde resmî uzlaşı sağlanmamakla beraber UN GGE'nin 2024 tarihli toplantısında bir çalışma tanımı denemesi sunulmaktadır. Buna göre; "*CCW'nin uygulama kapsamında, öldürücü otonom bir silah sistemi, bir veya daha fazla silah ve etkinleştirici teknolojik bileşenlerden oluşan, [temel özellikleri arasında] bir saldırının parçası olarak, bir insan kullanıcının [komuta ve kontrol zinciri içinde] [görevlerinin icrası sırasında] müdahalesi olmaksızın bir hedefi belirleme ve/veya seçme ve bu görevlerin icrasını destekleme yeteneğine sahip entegre bir sistem olarak nitelendirilebilir.*" olarak tanımlanmaktadır (Remarks of the Chair of the GGE on LAWS H.E. Robert in den Bosch (Kingdom of the Netherlands), 2024, s. 3).

UN CCW GGE toplantıları yıllara sari ve eş zamanlı devam ederken; ABD, henüz mevcut olmadığı iddia edilen ancak insan müdahalesi olmadan hedefleri seçip bunlara saldırmak üzere tasarlanacak olan tamamen otonom silahlara ilişkin ilk siyasa belgesi de olan, 21 Kasım 2012 tarihli, "Autonomy in Weapon Systems" [Silah Sistemlerinde Otonomi] başlıklı 3000.09 sayılı direktifini (United States of America Department of Defense (US DoD) Directive 3000.09, 2012) yayımlamıştır. Söz konusu Direktif, "*henüz mevcut olmayan ancak insan müdahalesi olmadan hedefleri seçip vuracak şekilde tasarlanacak tam otonom silahlar konusunda bir ülke tarafından yapılan ilk siyasa belgesi olma özelliğini taşımaktadır*" (Human Rights Watch [HRW], 2013). 2012 tarihli Direktif, 25 Ocak 2023 tarihli aynı başlıklı Direktif (US DoD Directive 3000.09 dated 25 January 2023, t.y.) ile revize edilerek yayınlamıştır ve bir önceki direktif gibi on yıl süre ile geçerli olacağı belirtilmektedir. 16 Şubat 2023'te ise ABD, "Yapay Zekâ ve Otonominin Sorumlu Askerî Kullanımına İlişkin Siyasi Bildirisi"ni yayımlamıştır (Political Declaration on Responsible Military Use of Artificial Intelligence and Autonomy, 2023). Anılan siyasi bildiride otonominin bir spektrum olarak anlaşılabileceği belirtilmektedir. Buna göre, otonomi, aktivasyondan sonra daha fazla insan müdahalesi olmadan çalışan bir sistemi içermektedir (Political Declaration on Responsible Military Use of Artificial Intelligence and Autonomy, 2023). Bu kapsamda; vurgulanmak istenen amaç ABD'nin askerî, siyasi ve stratejik anlayışını yansıtan ve kamuya da duyurulan 2012 tarihli "Silah Sistemlerinde Otonomi" başlıklı Direktifinin otonom silah sistemlerinin başta HRW olmak üzere BM İnsan Hakları Konseyi'nin Heyns Raporu dâhil

uluslararası düzeyde ve akademik literatürde otonom silah sistemlerinin tartışılmasında alınan en temel referanslardan birini oluşturuyor olmasıdır. Tüm bu gelişmelerde ve mevzuat sürecinde dikkati çeken önemli diğer bir konu ise, ABD Savunma Bakanlığının 2012 tarihli Direktifinde yer alan otonom silah sistemleri tanımında 2023 tarihinde revize ettiği yeni Direktifte bize göre esaslı bir değişiklik yapma yoluna gitmesidir. Bu kapsamda "otonom silah sistemleri";

> Bir kez etkinleştirildiğinde bir insan operatörün daha fazla müdahalesine gerek kalmaksızın hedeflerini seçip saldırabilen bir silah sistemidir. Buna, insan operatörlerin silah sisteminin çalışmasını geçersiz kılmasına izin verecek şekilde tasarlanmış, ancak etkinleştirildikten sonra daha fazla insan girdisine gerek kalmadan hedefleri seçip bunlara saldırabilen insan denetimli otonom silah sistemleri de dâhildir. (*United States of America Department of Defense (US DoD) Directive 3000.09*, 2012, ss. 13-14)

25 Ocak 2023 tarihinde revize edilen "Silah Sistemlerindeki Otonomi" [*Autonomy in Weapon Systems*] başlıklı yeni Direktifte ise tanımlama şekli şöyledir:

> Etkinleştirildiğinde, bir operatörün daha fazla müdahalesine gerek kalmadan hedefleri seçebilen ve bunlara saldırabilen bir silah sistemi. Bu tanıma bunlarla sınırlı olmamakla birlikte; operatörlerin silah sisteminin çalışmasını geçersiz kılmasına izin verecek şekilde tasarlanmış, ancak aktivasyondan sonra başka bir operatör girdisi olmadan hedefleri seçebilen ve bunlara saldırabilen, operatör tarafından denetlenen otonom silah sistemlerini içerir. (*US DoD Directive 3000.09 dated 25 January 2023*, t.y., s. 21)

Yeni Bir Amerikan Güvenliği Merkezi-Center for A New American Security- Başkan Yardımcısı ve Çalışmalar Direktörü Paul Scharre, "insan denetimli" tanımının "operatör denetimliye" çevrilmesiyle otonom silah sistemleri tanımının özünün değişmediğini savunarak Direktifin diğer bölümleriyle tutarlı olarak otonom silah sistemleri tanımında geçen "insan" [*human*] kelimesinin "operatör" ile bu tanımda da aynı şekilde değiştirildiğini belirtmiştir. Bahse konu revize Direktifin ekinde yer alan terimler sözlüğünde tanımlanmış olan operatör tanımı operatör için "*bir platform veya silah sistemini işleten kişi*" demektedir. Burada operatör bir "kişi" [*person*] olarak tanımlanmıştır, robotların robotları kontrol etmesi konusunda endişelenmenizi gerektirecek bir durum bulunmadığını ifade edilmiştir(Paul Scharre, 2023, ss. 11, 32, 34). Barbosa ise yorumunda, "kişi" kavramının hukuk sözlüklerinde tanımlandığı şekliyle bireyleri, gerçek ve tüzel kişileri kapsadığı yönünde olduğunu ifade etmektedir. ABD Kanunu (18 U.S.C. § 2510 (6)), "Telsiz ve Elektronik İletişimin Dinlenmesi ve Sözlü İletişimin Dinlenmesi" ile ilgili bölümde, "kişi"yi "*Amerika Birleşik Devletleri veya herhangi bir eyaleti veya siyasi bölümünün herhangi bir çalışanı veya agent-temsilcisi ve herhangi bir birey, ortaklık, dernek,*

anonim şirket, tröst veya şirket" olarak tanımlar. Bu nedenle, 2023 Direktifi kapsamındaki temsilcilerin (*agents*) tüzel kişi olabileceği yönünde yoruma yer vardır (Barbosa, 2023, s. 121). Barbosa; "*ABD yasalarının mevcut haliyle yapay zekâ (AI) tüzel kişiliğe sahip değildir ancak tüzel kişiler karar alma süreçlerini yapay zekâ aracılığıyla benimseyebilir. Gerçek yapay zekâ gelişmeleri ve dil değişiklikleri göz önüne alındığında, bunun gelecekte 'botların robotları kontrol etmesi' anlamına gelebileceği*" yönündeki bir yoruma yer olduğunu savunmaktadır (Barbosa, 2023, s. 122). Ona göre bu durum, insan olmayan operatörler tarafından etkinleştirilen otonom silah sisteminin kabulünün tanınması anlamına gelebilecektir ve bu bakış açısına katılmadıklarını ifade etmektedir (Barbosa, 2023, s. 122). ABD Savunma Bakanlığının 25 Ocak 2023 tarihli yeni Direktifi, otonom silah sisteminin etkileşimi zaman çerçevesi ve coğrafi sınırlama dâhilinde tamamlayamaması durumunda artık "ek insan operatör girdisi" yerine "ek operatör girdisi" talep etmesini gerektirmektedir (*US DoD Directive 3000.09 dated 25 January 2023*, t.y., ss. 4, 15). Barbosa, yeni revize Direktif kapsamında bahse konu operatörün yapay zekâ aracılığıyla hareket eden bir tüzel kişi olabileceği iddiasında bulunmaktadır (Barbosa, 2023, s. 122).

Hâlihazırda 127 Yüksek Akit Taraf devlet ile 4 imzacı devlet ile en geniş katılımlı anlaşmalardan biri olan CCW temelinde devam eden görüşme ve müzakere süreçlerinden olan "Ölümcül Otonom silah sistemlerine ilişkin 2023 Hükûmet Uzmanları Grubu Toplantısına Avustralya, Kanada, Japonya, Kore Cumhuriyeti, Birleşik Krallık ve ABD tarafından müşterek sunulan 15 Mayıs 2023 tarihli çalışma belgesinin giriş bölümünde uzlaşıyla otonom silah sistemleri tanımında, ABD'nin 2023 Direktifinde yer alan otonom silah sistemleri tanımının tıpatıp aynısına ortaklaşa yer verilmesi en dikkat çekici olandır (Draft articles on autonomous weapon systems – prohibitions and other regulatory measures on the basis of international humanitarian law ("IHL"), 2023, s. 1) Ölümcül otonom silah sistemlerinin yani süper yapay zekâ ile desteklenmiş ve aktivasyon dâhil işletilmesinin herhangi bir safhasında insan dahline ihtiyaç duyulmadığı öngörülen sistemlerin tartışıldığı anılan düzlemde, kanaatimizce, bahse konu silah sistemleri ve yapay zekâ üzerine teknolojik anlamda başı çeken ülkelerin bu tip silahların olası düzenleme ile kodifikasyonunda kendi realist ihtiyaçlarına göre uluslararası hukuk mevzuat ve kodifikasyonunu şekillendirme çabası içinde oldukları anlaşılmaktadır. Benzer şekilde; 2024 yılı UN CCW GGE toplantısında da toplantı başkanının tüm devletlere otonom silah sistemlerinin nitelenmesi ve tanımlanmasına ilişkin hazırlık sorularına Avustralya, Kanada, Japonya, Kore Cumhuriyeti, Birleşik Krallık ve ABD tarafından müştereken 15 Mayıs 2023 tarihli ve "Otonom silah sistemlerine ilişkin taslak maddeler" başlıklı çalışma belgesinde yer alan tanım önerisinin aynısı yeniden sunulmuştur (Compilation of replies received to the Chair's guiding questions, 2024). 2023 yılında BM Genel Kurulu, Genel Sekreter Antonio Guterres'den ölümcül otonom silah sistemleri konusunda üye devletler ile gözlemci

devletlerin insani, hukuki, güvenlik, teknolojik ve etik boyutlardaki görüşleri ile güç kullanımında insanın rolüne ilişkin değerlendirmelerini yansıtan kapsamlı bir raporu, ekinde tüm görüşlerle birlikte, 79. oturumda sunmasını talep etmiştir (*Lethal autonomous weapons systems*, 2023) Müteakiben bu konuda BM, ilk BM Genel Kurul Kararını açıklamıştır (*Lethal autonomous weapons systems*, 2024). BM Genel Kurulu anılan karar ile UN GGE'yi ve tüm paydaşları 2025 yılı sonuna kadar görevini tamamlaması yönünde talepte bulunmaktadır. Genel Sekreter'in, iki aşamalı bir yaklaşım doğrultusunda, otonom silah sistemleri için yasaklar ve düzenlemeler içeren yasal olarak bağlayıcı bir belgenin müzakerelerini acilen sonuçlandırma yönündeki tekrarlanan çağrılarını üye devletlerin dikkate almalarını not ettirmektedir. Sorumluluk ve hesap verebilirliğin sağlanması ve devletlerin uluslararası hukuka uyması için güç kullanımında insanların rolünün önemini özellikle vurgulamaktadır (*Lethal autonomous weapons systems*, 2024, s. 2) Konuyu aynı şekilde BM Genel Kurulunun 80. Oturumunda da gündemine almayı planlamaktadır.

Özetle; hâlihazırda mevcut otonom silah sistemlerinin özellikleri ve muharebe alanında yaratacağı hukukî sorunlar, uluslararası hukuka uygunlukları ve kimi yazarlarca iddia edildiği üzere yaratabilecekleri sorumluluk boşlukları tartışılmaktadır. Ayrıca şu andaki uluslararası ve ulusal mevzuat anlamında gelecekçi bir bakış açısı olarak görünmekle birlikte yapay zekânın makine tabanlı öğrenmesi ve derin öğrenme ile beraber süper yapay zekâ ile desteklenen otonom sistemlere bazı yazarlar tarafından *non human person*-insan olmayan kişi, legal person-tüzel kişi, *legal agency* (temsilci), elektronik kişilik gibi bir nevi kişilik ihdas edilmeye çalışıldığı veya bu konunun uluslararası literatürde tartışıldığı görülmektedir (Powell, 2019, s. 306); (Van Den Hoven Van Genderen, 2018, s. 15); (Sen, 2023, s. 15); (Zimmerman, 2015, s. 41); pek çok yazar da bu argümana karşı çıkmaktadır (Fosberg, 2020, s. 502); (Chesterman, 2020b, s. 819); (Banteka, 2021, s. 596); (Bryson vd., 2017, s. 289). Bazı yazarlar da yapay zekâ destekli otonom sistemlerin yapay zekâ destekli savaşta komutan gibi fiili aktörler olacağını iddia etmiş (Johnson, 2022, s.246); kimi yazarlar da genel anlamda askerî yapay zekâ teknolojileri için muharip-*combatant* statüsünün uygun olmayacağını argümanlarında uluslararası insancıl hukuk bağlamında analiz etmişlerdir (Sati, 2024, s. 122), bazı yazarlar da ölümcül otonom silah sistemlerinin çok yüksek otonom kabiliyetlerinden dolayı sözde bir sorumluluk boşluğu doğacağından ölümcül otonom silah sistemlerini insan olmayan ast (*non-human subordinate*) olarak tartışma yoluna gitmişlerdir (Oimann, 2024, ss. 765-791). İnsan olmayan ast söylemine karşı çıkan yazarlar da bulunmaktadır (Spadaro, 2024, s. 1119).

Kanaatimizce; özellikle UN GGE nezdinde CCW temelinde, mevcut uluslararası hukuk ve uluslararası insancıl hukuk ile uluslararası insan hakları hukuku üzerinden ortak bir hukuki düzlemde tanımlanmak ve uzlaşılırsa kodifiye edilmek istenen

bahse konu ölümcül otonom silah sistemleri [*Lethal Autonomous Weapons Systems* (LAWS)] doğası gereği ne kadar gelişirse gelişsin mevcut hukuk anlamında bizatihi-*per se* bir silahtır. Uluslararası toplumu ilgilendiren bahse konu silahlar olası muharebe ortamında kullanılırken devletin silah envanterine kayıtlı ve hukuken kullanım yetkisi olan kişilerce kullanılacağından uluslararası insancıl hukuka aykırı kullanımlarında veya bir bozukluk, hata ile kazaya sebep olmaları halinde veyahut silahı kullanan tarafından kast edilmeyen kasıtsız angajmanların (*unintended engagement*) hukuki sorumluluğun kime isnat edileceği tartışmaları uluslararası hukukun mihenk taşı olan devletin sorumluluğu ilkesinin dikkatlice mütalaa edilmesiyle çözümlenebilecektir. Makalenin ikinci bölümünde; özellikle günümüz sınır aşan harekâtlarında ve uluslararası silahlı çatışmalarında devletin silahlı kuvvetler mensuplarının ölümcül otonom silah sistemlerini kullanmalarıyla beraber sıklıkla tanık olmaya başlanan uluslararası insancıl hukukun ağır ihlali anlamına gelecek eylemlerin "insan operatör"/ ABD'nin yeni Direktifinde de sözü geçen sadece "operatör" girdisi olmaksızın da olsa-anılan hukuka aykırı eylemin devlete isnat edilebileceği devletin otonom silah sistemlerini kullanımından doğan uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden sorumluluğu çerçevesinde analiz edilecektir.

Devletin Otonom Silah Sistemlerini Kullanımından Doğan Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğu

Sorumluluk boşluğu nitelemesi ilk olarak Andreas Matthias tarafından otonom makinelerle ilgili olarak kullanılmış (2004), gerek hukuki gerekse felsefi alanlarda kapsamlı tartışmalara yol açmıştır (Oimann, 2024, s. 769). Matthias, otonom ve öğrenen makinelerin üreticisinin/işletmeninin makinenin gelecekteki davranışını tahmin edemeyeceğinden ahlaki ve yasal olarak sorumlu olamayacağını savunmaktadır. O nedenle; toplum, çok da gerçekçi bir hal tarzı olmamakla beraber ya bu tür makineleri artık kullanmamalı veya geleneksel sorumluluk kavramlarıyla kapatılamayan bir sorumluluk boşluğuyla yüzleşmek arasında bir seçim yapmalıdır (Matthias, 2004, s. 175). HRW ise 2015 yılında yayımladığı raporunda tam otonom silah sistemlerinin doğası gereği kasıtlı suç işleme potansiyelinin olduğunu ve bundan kimsenin sorumlu tutulmayacağını (insan komutanlar, operatörler, programcı veya üreticilerin belirli kastları olması dışında) belirtmiştir. HRW'ye göre mevcut hukuki hesap verebilirlik mekanizmaları bu tür hukuka aykırı zararları ele almak için yetersizdir (Docherty, 2015). Kanımızca görünüşte bulunan sorumluluk boşluğuna ilişkin tartışmalar lehte ve aleyhte günümüze kadar doktrinde halen devam etmektedir (Crootof, 2016, ss. 1385-1386; Dülger & Sökük, 2024, s. 509; Gaeta, 2023, s. 1034; Güneysu, 2022, s. 31; Kastan, 2013, s. 66; Oimann, 2024, s. 769; Pacholska, 2023, s. 3; Sassoli, 2014, s. 334; Schmitt, 2013, s. 33; Sehrawat, 2021, s. 16; Sparrow, 2007, s. 67). Michael Schmitt ise yaptığı analizinde HRW'nin hatalı bir önerme üzerine değerlendirmede bulunduğunu zira ona göre; bir insan

sistemin nasıl programlanacağına karar vermelidir. Bir insanın belirli bir angajmanı kontrol edemiyor olması, hiçbir insanın otonom silah sisteminin eylemlerinden sorumlu olmadığı şeklinde anlaşılmamalıdır. O birey ilgili sistemi savaş suçları teşkil eden eylemlerde bulunmak üzere programlamaktan açıkça sorumlu olacaktır (Schmitt, 2013, s. 33; Schmitt & Thurnher, 2012, s. 277). Kurtdarcan ve Mumcu'ya göre de; "*saldırı zamanında kullanılan silah sisteminden zaman ve mekân açısından ne kadar uzakta olursa olsun işbu saldırının kararını veren kişiyi sorumlu tutmak mümkündür. Robotların savaş alanında işlenebilecek savaş suçlarından nedensellik açısından sorumlu tutulabilmelerine rağmen ahlaki açıdan ise bunların kullanılmasına karar veren askerî komutan sorumludur*" (Kurtdarcan & Mumcu, 2014, ss. 113-114). Güneysu'ya göre ise; muhasamat yerine oldukça uzak bir noktada bulunan komutanın objektif sorumluluğa yakın yorumlama yolu ile cezai anlamda da sorumlu olacağını savlamak hukuk örgüsü anlamında güvenilir olmayacaktır ve bu sav ceza hukukunun evrensel ilkeleri ile çelişecektir. Ona göre büyük devletler özünde bu hukuki tartışmalı alandan faydalanarak anılan otonom silah sistemlerini geliştirme süreçlerine ivme katmaktadırlar (Gökhan Güneysu, 2022, ss. 78-79).

Elinizdeki makalede ele alınmak istenilen araştırma sorusu devletin silahlı kuvvetleri tarafından otonom silah sistemi kullanılması halinde anılan otonom silah sistemlerinin ister kasıtlı veya ister kasıtsız eylemlerinin uluslararası hukukta ilgili devlete atfedilebilip edilemeyeceğidir. "*Devletin sorumluluğu uluslararası hukuk sisteminin doğasından ve devlet egemenliği ile devletlerin eşitliği doktrinlerinden kaynaklanan temel bir uluslararası hukuk prensibidir. Bu prensip uyarınca bir devletin bir başka devlete karşı uluslararası hukuka aykırı bir davranışta bulunması halinde, bu iki devlet arasında bir uluslararası sorumluluk hali ortaya çıkar. Başka bir deyişle uluslararası bir yükümlülüğün ihlali bir tazmin gerekliliğine yol açar*" (Shaw, 2018, s. 561). Sur'a göre; "*Devletlerin uluslararası sorumluluğunu kişilerin uluslararası cezaî sorumluluğu ile karıştırmamak gerekir. Devletlerin cezaî sorumluluğu olmaz; nitekim uluslararası ceza mahkemelerinde devletler değil, kişiler yargılanmaktadır*" (Sur, 2019, s. 277). Devletin uluslararası hukuka aykırı eyleminin unsurları olarak anılan sorumluluğun şartları, Taslak Maddelerin 2. Maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre "*uluslararası hukuka göre devlete atfedilebilen ve devletin uluslararası bir yükümlülüğünü ihlal eden; icrai ya da ihmali surette işlenen bir davranış söz konusu olduğunda devletin uluslararası hukuka aykırı eyleminden söz edilebilecektir"* ("Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts - General Commentary", 2013, s. 34). "Milletlerarası hukukun kişileri, her şeyden önce devletlerdir. O halde milletlerarası hukuk her şeyden önce devletlere haklar bahşeder ve borçlar yükler. İkinci olarak milletlerarası örgütler milletlerarası hukukun kişileridirler. Bireyler ise, sınırlı ölçüde hak ve borçların muhatabıdır. Birey terimi gerçek kişileri ifade eder. Tüzel kişiler ise, her devletin iç hukukuna göre kurulmuş ve o hukuka göre hükmi şahsiyet kazanmış, haklara ve

borçlara ehil kişi veya mal topluluklarıdır" (Gündüz, 2019, ss. 4-5). Marauhn'a göre ise; Devlet sorumluluğu ve bireysel cezai sorumluluk/hesap verebilirlik iki farklı rejim olsa da her ikisi de ölümcül otonom silah sistemleri bağlamında bir rol oynayabilir. Birçok açıdan farklılık gösterseler de ortak bir özellikleri vardır: hukukî kişilikle (*legal personality*) ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdırlar. En önemli ortak özellikleri ile hukuki kişilik kavramıyla ayrılmaz bir bütün olmalarıyla ilintilidir. Nasıl devlet sorumluluğu her devletin genel hukuki kişiliğinden kaynaklanmaktaysa bireysel cezai sorumluluk da uluslararası kamu hukukunun kısmi bir öznesi olarak bireye yüklenen yükümlülüklere dayanmaktadır (Marauhn, 2014, s. 1). "*Devletin suç işlemesi ve bunun karşılığında cezalandırılması mümkün değildir. Milletlerarasi sorumluluğun cezaî sorumlulukla ilgili kısmı, 'Milletlerarası Ceza Hukuku' başlığı altında ele alınmaktadır ve devletlerin değil, bireylerin cezalandırılmasını konu edinir*" (Uzun, 2007, s. 26).

Taslak Madde 4'e göre;

> Uluslararası hukuka göre, bir organ, ister yasamaya, yürütmeye, yargıya ilişkin ya da ister başkaca işlevleri yerine getiriyor olsun, bunun Devlet örgütlenmesi içindeki durumu ne olursa olsun, ister merkezi idare içinde, ister bir yerel idare niteliğinde olsun, bütün Devlet organlarının davranışları Devletin bir fiili olarak kabul edilir. ("Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts - General Commentary", 2013, s. 40; Erkiner, 2010, s. 137)

Bir devlet, ulusal hukuk düzenlemelerini ve bu kapsamda hangi birimlerin organları olacağını ve işlevlerini egemenlik ilkesinin bir sonucu olarak belirlemeye tek yetkilidir. Hangi kişi veya grubun bir devletin organı olarak esas alınacağında *prima facie* bahse konu devletin ulusal mevzuat ve düzenlemeleri dikkate alınmalıdır. Hangi tür ulusal mevzuattan kaynaklanırsa kaynaklansın devletlerin, ulusal hukuklarını bir uluslararası yükümlülüğü ihlal etmek maksadıyla ileri süremeyecekleri uluslararası hukukta genel kabul görmüş bir uluslararası kuraldır. Bu kural Taslak Maddeler Madde 3'te açıkça düzenlenmiştir: "*Bir eylemin uluslararası hukuka aykırı olarak nitelendirilmesi uluslararası hukuk çerçevesinde olur. Bu nitelendirme aynı eylemin ulusal hukuk açısından hukuka uygun olmasından etkilenmez.*" Uluslararası Adalet Divanı (ICJ), Bosna Soykırımı Davası'nda organ statüsünü hangi birimlerin haiz olduğunu ulusal hukukun belirlediğini ifade etmiştir (Dal, 2019, s. 21, 22, 26).

Kişilerin eylemlerinin ne zaman devlet eylemi sayıldığının ve hangi durumlarda devletin sorumluluğunu doğurduğunun belirlenmesi önemlidir. Nitekim "MAD, İnsan Hakları Komisyonu Özel Raportörü'nün Hukukî İşlemlerden Bağışıklığıyla İlgili BM ile Üyesi Arasındaki Anlaşmazlık'la (*Difference Relating to Immunity from Legal Process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights*, 1999, para.62)

ilgili istişârî mütalâasında, Taslak Maddeler'e atıf yaparak, "*bir Devletin herhangi bir organının eyleminin, o Devletin eylemi sayılması gerektiğine ilişkin milletlerarası hukuk kuralı*"nın, "örf adet hukuku" niteliğinde olduğunu belirtmiştir" (Uzun, 2007, ss. 80-81). 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerinde (I, II, III, IV Nolu) devlet sorumluluğunun bireysel ceza sorumluluğu ile birlikte var olduğu kabul edilmektedir (*12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri*, t.y. madde 51, 52, 131, 148). Bu çerçevede Taslak 4. Maddede yer alan atıf kuralının, çatışmaya taraf olan devletin düşmanlıkların yürütülmesine ilişkin kuralların ihlalinden kaynaklanan sorumluluğu açısından bile uluslararası insancıl hukukta kuvvetlendirildiği anlaşılmaktadır. Cenevre Sözleşmelerine Ek 1 Nolu Protokolün Sorumluluk başlıklı 91. maddesi, "*Sözleşmelerin ve bu Protokolün hükümlerini ihlal eden çatışmaya Taraf, durum gerektirirse, tazminatla sorumlu olacaktır. Silahlı kuvvetlerinin bir parçasını oluşturan bütün kişiler tarafından işlenen eylemlerden sorumlu olacaktır*" hükmünü âmirdir. Anılan kural, Taslak Maddelerin 7. maddesiyle birlikte okunup ele alındığında, bir devletin silahlı kuvvetlerinin üyesi olan kişiler tarafından işlenen tüm eylemlerin, devletin bir organı olarak yetkilerini aşarak işlenen eylemler de dâhil olmak üzere, devlete atfedilmesine imkân sağlamaktadır (Gaeta, 2023, s. 1047).

ILC'nin Devlet Sorumluluğuna İlişkin Maddeleri'nde yer alan atıf kurallarının temeli aslında doğası gereği "işlevsel"dir (nedensel değil). Bundan dolayı, atıf yönünden kişilerin ihlale neden olması önemli değildir, aksine devletin bir işlevini yerine getirmek için hareket etmeleri önemlidir (Gaeta, 2023, s. 1052). Özellikle devlet, silahlı çatışmalar durumunda otonom silah sistemlerini orduları ve istihbarat teşkilatları marifetiyle kullanacağından devletin birer organı olan bu birimler tarafından otonom silah sistemleriyle bir uluslararası hukuka aykırı eylem gerçekleştirildiğinde anılan devlete atfedilebilecektir. Söz konusu eylem, uluslararası insani hukuk (IHL) veya uluslararası insan hakları hukuku (IHRL) gibi bir antlaşma yükümlülüğünü veyahut açıkça benimsenen bir örf ve adet hukuku normunu ihlâl ettiğinde, o devlet Taslak Maddeler gereğince suçlu olabilecektir (Hammond, 2014, ss. 668-669). Netice itibarıyla; sorumlu Devlet, uluslararası hukuka aykırı eylemin neden olduğu maddi veya manevi her türlü zararı tam olarak tazmin etmekle yükümlüdür ("Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts - General Commentary", 2013, s. 31). "*Verilen zararın giderilmesi yükümlülüğü, uluslararası hukukun temel ilkelerinden biridir. Zararı gidermenin yolları eski hale iade (restitution in integrum), tazminat ve tatmindir*" (Sur, 2019, ss. 287-288).

"*Uluslararası sorumluluğun, tanımı ve işlevine dair öğretideki görüşler, sorumluluğu yükümlülük çerçevesinde açıklayan klasik görüşler ve sorumluluğu bir hukukî ilişki durumu olarak açıklayan görüşler olmak üzere iki sınıfa ayrılabilir."* (Erkiner, 2010, s. 77). Devletin doğrudan kendi organlarının eylemleri nedeniyle sorumluluğu ve dolaylı olarak kamu yetkisi kullanan ya da devletin yönlendirmesi ile meydana gelen

eylemler nedeniyle sorumluluğu incelenirken bu eylemlerden devletin sorumlu olabilmesi için kusur unsurunun olup olmaması hususu da incelenmiştir. Dal'a göre, "*Uluslararası yükümlülüğün ihlal edilmiş sayılması için, kusurun gerekli olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Uluslararası mahkeme kararları incelendiğinde kusursuz sorumluluğa yakın bir anlayışın hakim olduğu görüşüne varılabilecektir*" (Dal, 2019, s. 8). Bazı yazarlara göre ise; uluslararası hukukta, bir devletin sorumlu tutulabilmesi için kusur şart olmayıp sadece bir uluslararası hukuki yükümlülüğe aykırılık yeterlidir. Bu yaklaşım, devlet gibi tüzel kişilikler açısından kusurlu irade gibi manevi unsurların tespitinin zorluğunu ortadan kaldırmaktadır. Devletin somut fiilleri, karar alan kişilerin niyetinden bağımsız olarak, hukuki kurallara aykırı olup olmadığına göre değerlendirilir. Çünkü kusur, esasen sadece gerçek kişilere özgü bir kavramdır. Dolayısıyla bir devletin uluslararası hukuk kuralına aykırı davranışı, kusur olup olmadığına bakılmaksızın ilgili devletin uluslararası sorumluluğunu doğurur (Erkiner, 2010, s. 115). "1929 tarihli Caire Davası"ndan ("Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts - General Commentary", 2013, s. 46) bahsedebiliriz. Fransa ile Meksika arasında yaşanan uyuşmazlıkta kurulan hakem mahkemesi, "*bir devlet, kendi adına hareket eden görevlilerinin kendisine atfedilebilen hukuka aykırı eylemlerinde herhangi bir kusur olmasa da sorumlu tutulabilecektir*" şeklinde objektif sorumluluk esasına göre karar vermiştir" (Dülger, 2014, s. 74). Elif Uzun ise devletin hukuka aykırı eylemleri nedeniyle sorumluluğunun kusur kavramıyla irtibatlandırılarak ele alınmasını yanıltıcı bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir (Uzun, 2007, s. 44). Şöyle ki, "*uyuşmazlık konusuyla ilgili milletlerarası yükümlülük kusura ilişkin bir hüküm içermediği takdirde, yükümlülüğün ihlâl edilip edilmediği ya da eylemin devlete atfedilip atfedilmeyeceği kusura bakılmaksızın belirlenecektir. Aynı zamanda, tazminatın belirlenmesi konusunda da kusurun varlığı doğallıkla değerlendirilecektir*" (Uzun, 2007, s. 42). Uzun, kusuru devletin sorumluluğunun koşullarından birisi olarak addetmemekle beraber, devletin hukuka aykırı eylemleri nedeniyle sorumluluğunun doğrudan objektif sorumluluk olduğu şeklinde de değerlendirilmemesi kanaatindedir. Objektif sorumluluk kavramı, kusuru devletin sorumluluğunun doğmasının bir koşulu olarak aramamaktadır. Ancak, objektif sorumluluk kavramı, devletin hukuka aykırı eylemleri nedeniyle sorumluluğunda mevcut olmayan zarar koşulunu içermeye devam etmektedir (Uzun, 2007, ss. 43-44).

Yine, bazı durumlarda ilgili devletler bazı kişi veya grupları kamu gücünü kullanmak maksadıyla yetkilendirmektedirler. Bu düzenleme Taslak Madde 8'de şu şekilde somutlaşmaktadır:

> Bir kişinin veya kişi grubunun davranışı, söz konusu kişi veya kişi grubunun davranışı gerçekleştirirken fiilen o Devletin talimatları doğrultusunda veya o Devletin yönetimi veya denetimi altında hareket etmesi halinde, uluslararası hukuk uyarınca bir Devletin eylemi olarak kabul edilir. ("Responsibility of States

for Internationally Wrongful Acts - General Commentary", 2013, s. 47)

Uluslararası Adalet Divanı, ARSIWA Taslak Madde 8'de yer alan kuralın bir uluslararası örf ve âdet hukuku haline geldiğini "Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin Uygulanması Davası"nda kabul etmiştir (*Case Concerning Application of the Convention on Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovia v. Serbia and Montenegro)*, 2007 para. 398-399). İşbu kişi ve kişi grupları devlet mekanizması içinde görevli ve temsilci sıfatına sahip olmalılardır ve devlet mekanizmasının bünyesinde kamusal alan içerisinde anılan mekanizmanın verdiği yetkiyi ve gücü kullanabilen kişi ve kişi gruplarıdır. Doktrinde sözü edilen kişi veya kişi gruplarının devlet mekanizmasıyla olan ilişkilerini etkin kontrol ölçütü kapsamında yorumlayan bir görüş bulunduğu gibi; bu kişilerin hiyerarşik bir yapıda hareket etmeleri halinde bu kişi veya kişi grupları üzerinde koordinasyon ve planlama çerçevesinde devletin bütünsel kontrolünü yeterli addeden farklı bir görüş de bulunmaktadır (Dal, 2019, ss. 153-154). Bahse konu silahlı çatışmaların yürütülmesi sırasında özellikle silahlı kuvvetlerine mensup kişiler tarafından uluslararası insancıl hukuk kurallarının ihlal edilmesi halinde, ilk olarak insancıl hukuk kurallarını ihlal eden gerçek kişilerin bireysel cezai sorumlulukları söz konusu olmaktadır. İkinci olarak da bu ihlallerin devletin bir organı ve ona bağlı sıfatla görev yapan silahlı kuvvetler mensubu kişinin ihlal teşkil eden eylemi devlete atfedilebilerek devletin uluslararası sorumluluğu ortaya çıkmaktadır (Dülger, 2014, ss. 111-112). Zira, Roma Statüsü'nün 25(4) maddesi, bireysel cezai sorumlulukla ilgili hükmün, devlet sorumluluğu gibi uluslararası hukuktaki diğer sorumluluk biçimlerini etkilemeyeceğini açıkça belirtmektedir (*Rome Statute of the International Criminal Court*, t.y., s. 20). Devlet sorumluluğu rejiminde, bireysel ceza sorumluluğundan farklı olarak eylemi işleyen kişinin zihni durumu yani suçun manevi unsuru (*mens rea*) prensip olarak önemsizdir. Bu da onu objektif bir rejim haline getirmektedir. Bununla birlikte her iki rejimde de ortak olan özellik, sorumluluğun atfedilmesine sadece insan davranışının yol açabilecek olmasıdır ("Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts - General Commentary", 2013 Article 2, para. 10); (Pacholska, 2023, s. 18). Devlet sorumluluğu hukuku, açıkça insanların icrai veya ihmali eylemleri üzerine kuruludur. Taslak Maddelerde kimi zaman insan (*human being*), ajan veya temsilci (*agent or representative*), kişi (*person*) veya birey *(individual*) yahut da kişi grubu veya şirket grubu tanımlarına başvursa da bu tanımların tamamı gerçek insanlardan müteşekkildir. Dolayısıyla, Uluslararası Hukuk Komisyonunun Taslak Maddeler çerçevesi içerisinde insan davranışının (*human conduct*) mevcudiyeti devlet sorumluluğu için bir ön şarttır (Boutin, 2023, s. 139) Örneğin, güvenilirliği doğrulanmadan belirli bir yapay zekâ sistemini benimseme veya konuşlandırma kararı şeklindeki bir insan davranışı, savaş alanında uluslararası insani hukuk ihlallerinin meydana gelmesine doğrudan katkıda bulunabilir (Boutin, 2023, s. 141).

Otonom Silah Sistemleri: Devletin Ajanı Mı Yoksa Devletin Mülkiyetinde Bir Araç Mı?

Döngünün içinde insanın bulunduğu veya insan kontrolünün bulunduğu otonom dronlar ve/veya silah sistemlerinin silahlı çatışmalarda kullanımında doğrudan bireysel ceza sorumluluğunu ve devletin sorumluluğu rejimlerini tartışmak nispeten kolaydır. Bununla birlikte doktrinde ortaya çıkan tartışma bazı yazarlar tarafından söz konusu otonom silah sistemlerinin incelenmesinde, savaş alanında askerî yapay zekânın kullanılmasından kaynaklandığı iddia edilen sorumluluk boşluğundan yakınanlara cevaben bir karşı sav önermeyi amaçlayan bazı akademisyenlerin artan bir oranda devlet sorumluluğu hukukuna dayanmayı tercih ettiklerini göstermektedir. Kimi yazarlara göre; özellikle uluslararası insancıl hukukun ağır ihlallerinden doğan bireysel ceza sorumluluğunda Roma Statüsü gereğince kasıt unsuru aranmakta olduğundan gelecekte insan kontrolünün çok ötesinde gelişmiş yapay zekâ destekli otonom silah sistemleri, bağımsız ve de duyarlı varlıklar olarak geliştirilirse bu gelişmiş yapay zekânın eylemlerinin herhangi bir insan davranışıyla bağlantısı ve ilgili eylemin isnadı çok muğlak ve zayıf olabilecektir (Boutin, 2023, s. 143). Bu kapsamda; uluslararası hukuk kapsamında devlet sorumluluğu perspektifi hâlâ daha derinden istifade edilmeyi beklemektedir.

Bu meyanda; Rebecca Crootof'un analizine göre, otonom silah sistemlerinin ortaya çıkması neticesinde uluslararası insancıl hukukun ağır ihlallerinin özünde hiçbir insanın kasten hareket ettirmediği "soyut varlıklar" [*abstract entity*] tarafından işlenmesi mümkün hale gelmiştir. Bu durum da konuşlandıran, komutan, programlayan, geliştiren, üretici veya silah sisteminin kendisi olsun hiç kimsenin cezai olarak sorumlu tutulamayacağı bir sorumluluk boşluğuna yol açmıştır (Crootof, 2016, ss. 1385-1386). Ayrıca, ona göre otonom silah sitemleri, bireysel cezai sorumluluk için gereken nedensellik zincirini kırmaktadır. Bu tespit de devletleri uluslararası insancıl hukukun ciddi ihlallerinden sorumlu tutmak için gereken araçların eksikliğini ortaya sermektedir (Crootof, 2016, s. 1366). Magdalena Pacholska ise, yapay zekâ destekli askerî teknolojilerin kullanımında yani önceden belirlenmiş bir çerçevenin ötesinde kendi çalışma kurallarını değiştirebilen makine öğrenimi tabanlı ölümcül sistemlerin uluslararası insancıl hukuk gereği otonom silah sistemlerini konuşlandırmasının etkilerine ilişkin devlet sorumluluğunun, IHL'ye uygun olarak silah konuşlandırmasını yetkilendirmek için komutanın nihai sorumluluğu aracılığıyla korunduğunu ifade etmektedir. Fakat bahse konu ölümcül otonom silah sistemini kullanarak saldırıya karar verenler, söz konusu otonom silah sisteminin yalnızca yasal hedeflere saldıracağını öngöremezlerse, ayrım ilkesi kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getiremezler. Dolayısıyla da belirtilen ölümcül otonom silah sistemlerini devlet ajanları (*state agent*) olarak addedip devlet organlarına benzer şekilde ele alarak bu silah sistemlerini konuşlandıran devlete atfetmenin sorumluluk bakımından daha adil

olacağını savlamaktadır. Pacholska'ya göre; tam otonom silah sistemlerini birer ajan olarak görmek, onların kendilerinin bizatihi uluslararası hukukun özneleri haline gelebileceği veya etik anlamda bir tür ahlaki faillik alabileceği anlamına gelmeyecektir. Belirli hallerde, devlet organlarının sorumluluklarına benzer bir şekilde, devletler nesnelerinden de uluslararası olarak sorumlu olmalıdır. Ancak ona göre tüm bu yorumlamalar, makinelerin kendilerinin sorumlu tutulabileceği anlamına gelmemelidir (Pacholska, 2023, s. 3, 21, 22). Bayrak ise, insansız hava aracı operasyonlarının sıklıkla sivil kayıplara yol açtığını göz önünde bulundurarak, otonom insansız hava araçlarının uluslararası insancıl hukuk ilkelerine, özellikle orantılılık ilkesine uygun olarak çalışamayacağını; otonom insansız hava araçlarının bir devlet ajanı olarak değerlendirilmesi gerektiğini ve bu nedenle eylemlerinin devlete atfedilebilir olması gerektiğini ifade etmektedir (Bayrak, 2024, s. 83). Boutin ise; Taslak Maddeler çerçevesi uyarınca, insan davranışının varlığının devletin sorumluluğunun ön koşulu olduğunu saptamaktadır ve ona göre "neredeyse tamamen otonom sistemlerin" kullanımında meydana gelen hukuka aykırı eylemler, askerî veya siyasi düzeydeki karar vericilerin icra ve ihmalleri temelinde devlete atfedilebilecektir. Bu yapıda, "son kertede gelişmiş yapay zekâ" ise kendisi devletin bir temsilcisi (*state agent*) olarak, "o Devletin talimatları doğrultusunda veya onun yönetimi veya kontrolü altında hareket eden" olarak kavramsallaştırılabilir ve hukuka aykırı eylem ilgili devlete Taslak Maddelerin 8. Maddesi uyarınca atfedilebilir. Bir organın veya temsilcinin davranışının "yetkisini aşsa veya talimatları ihlal etse bile" atfedilebileceğini belirten Taslak Maddelerin 7. Maddesi, askerî yapay zekânın otonom ajan (*autonomous agent*) olarak kavramsallaştırılması durumunda da atfedilebilecektir. Boutin söz konusu argümanı savlarken bir konuda çelişkiye düşmektedir. Şöyle ki; yazar kendisinin de fark ederek izah ettiği şekilde anılan argümanının dolaylı olarak yapay zekâ sistemlerinin ahlaki bir faillik yetkisine veya ölümcül tam otonom silah sisteminin hukukî kişiliğe sahip olabileceği iddiasını da destekleyeceğini ve bu konunun ise hayli tartışmalı olduğunu vurgulamaktadır. Bu ikileme rağmen Boutin, devlet sorumluluğu söz konusu olduğunda Matthias (Matthias, 2004, s. 1) ve Bo'nun (Bo, 2022, ss. 275-299) iddia ettiği gibi bir sorumluluk boşluğu bulunmadığını savunmaktadır. Askerî yapay zekâ sistemlerinin kullanımında meydana gelen hukuka aykırı eylemler devlete atfedilebilir. Bununla birlikte, ona göre askerî yapay zekânın özellikleri, davranış atıflarının işleyişini yeniden yapılandıracağından ilgili insan davranışının isnadı, gelişmiş otonom silah sistemlerinde operatörlerden karar vericilere aktarılabilir. Aktörler, bazı yasal ancak tehlikeli faaliyetlerin doğasında bulunan yüksek risk temelinde, bir miktar özen gösterilmiş olsa bile kusursuz sorumluluk kapsamında (*strict liability*) sorumlu tutulabilirler. Boutin'e göre, CCW'nin Yüksek Sözleşmeci Taraflarının yıllık toplantıları bağlamında devletler ve diğer taraflar arasında askerî yapay zekâ bağlamında kusursuz sorumluluk kavramı görüşülüp tartışılmalıdır (Boutin, 2023, ss. 142, 143, 146, 147).

Literatürdeki yazarların pek çoğu ise tam otonom silah sistemlerini/ölümcül otonom silah sistemlerini bir devlet organına bağlı bir devlet ajanı olarak tanıtmaya gerek olmadığını savunmaktadırlar (Bartels, 2019, ss. 1-27; Chengeta, 2016, s. 3; Crootof, 2016, s. 1391; Gaeta, 2023, ss. 1052-1053; Hammond, 2014, s. 652; Marauhn, 2014, s. 5; Toscano, 2020, s. 21). Hammond, devletin ahlaki anlamda en suçlu aktör gibi görünmesi hasebiyle devlet sorumluluğunun bireysel sorumluluğa tercih edilebilir olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte, devlet sorumluluğu soyut olarak mümkün olsa da, yasal ve pratik engeller nedeniyle uluslararası hukuk rejimini, mevcut haliyle yeterince donanımlı bulmamaktadır. Uluslararası toplumun bu sorumluluk rejiminde bazı ayarlamalar yapması halinde devlet sorumluluğu rejimi hesap verebilirlik sorununu çözebilecektir (Hammond, 2014, s. 652). Paola Gaeta ise; Boutin'in makalesinde tartıştığı ve operatör müdahalesi olasılığı olmadan çalışabilen akıllı otonom silah sistemi kullanımı halinde oluşan uluslararası hukuk ihlali arasındaki illiyet bağının devlete atıf için çok zayıf olacağını iddia ettiğini ve Taslak Maddelerin 8. Maddesi anlamında bahse konu tam otonom silah sistemlerini anılan devletin yönetimi ve kontrolü altında devlet ajanı olarak kavramsallaştırmaya çalıştırdığını ifade etmektedir. Gaeta'ya göre ise; Uluslararası Hukuk Komisyonu, devletin sorumluluğu alanında bir devlet tasarrufunun varlığını belirlemek için kişilerin davranışları ile uluslararası hukukun ihlali arasındaki herhangi bir illiyet bağını tam da bu tür zorluklardan dolayı hariç tutmaya karar vermiştir (Gaeta, 2023, ss. 1050-1051). "*Taslak Maddelerde yer alan atıf kurallarının temeli aslında tabiatıyla fonksiyoneldir (functional), nedensel-illî (causal) değildir. Bu bakımdan, bir örgüt olarak düşünülen devlet yalnızca kişiler veya kişi grupları aracılığıyla hareket edebildiğinden, kişilerin veya kişi gruplarının eylemleri, devletin işlevleri ile eylemleri arasında bir bağlantı olduğunda devlete atfedilir*" (Gaeta, 2023, s. 1052). Gaeta'ya göre, teknolojik olarak ne kadar gelişmiş olurlarsa olsunlar sözde güçlü yapay zekâ tarafından etkinleştirilen akıllı otonom silah sistemlerinin kullanıcıdan bağımsız olarak çalışabilme ve kullanıcının öngöremediği eylemleri gerçekleştirebilme yetenekleri ne olursa olsun, IHL uyarınca bu tür silahlar hâlâ yalnızca savaş araçlarıdırlar (Gaeta, 2023, s. 1053).

Yukarıda tartışılarak izaha gayret edilmeye çalışıldığı üzere, LAWS'un uluslararası hukuka aykırı kullanımı yasal olarak Devletlere atfedilebilir. Sonuç olarak, bir Devletin hesap verebilirliğini belirlerken devlet sorumluluğunun yasal çerçevesinin yeterli olduğu sonucuna varılmalıdır. Ayrıca, LAWS'u devlet ajanları olarak tanıtmaya gerek yoktur. Ancak, devlet sorumluluğu ile ilgili sorun, mağdurların adil tazminat elde etmeleri için pratik yetersizliğinde daha çok bulunmaktadır (Toscano, 2020, s. 30). Zira, devlet sorumluluğunu kapsayan uluslararası insancıl hukuk ve yasal çerçeve, ölümcül otonom silah sistemlerini düzenlemek için kâfidir. Ölümcül otonom silah sistemlerini devlet ajanları olarak tahayyül etmek, bunların *sui generis* bir kavram olduğu ve sadece silah değil, aynı zamanda hukukî sorumluluk sahipleri olduğu anlamına gelebilecektir. Bu nedenle, ölümcül otonom silah sistemlerinin

veya otonom İnsansız Hava Araçlarının (İHA) devlet ajanları (*state agents*) şeklinde bir kavram olarak tanıtılması uygun değildir. Çünkü bu tarz bir tanımlama bu sistemlere yönelik ahlaki bir sorumluluk (*moral responsibility*) tanımlanmasını gerektirir (Toscano, 2020, s. 21). Pino da aynı yönde yapay zekâ sistemlerinin karmaşıklığı ve bunların kullanımına dâhil olan çok sayıda birey, bir "hesap verebilirlik boşluğu" oluşmasını önlemek için devlet güçleri tarafından uluslararası yükümlülüklerin ihlal edilmesi durumunda merkezi bir devlet sorumluluğu gerektirir demektedir. Otonom silah sistemleri kullanımı bir insan kararına bağlı silahlardır. Anılan silahlar doğası gereği öldürücü değildir ve fakat sürekli gözetim altında kullanılmaları bir zorunluluktur (Pino Barranco, 2020, ss. 1-62). Hakeza Güneysu'ya göre de "*Otonom silah sistemleri, esasen insancıl hukuk kapsamında bir silah veya savaş araç ve gereci olarak görülmelidir. Buna bağlı olarak da silahlara ve diğer araç gereçlere ilişkin kurallar ile savaş metotlarına ilişkin maddeler bu sistemler için de direkt olarak uygulanmalıdır*" (Güneysu, 2022, s. 41). Chengeta, açıkça otonom silah sistemlerini kullanan bireylerin komutan, otonom silah sisteminin ise ajan veya savaşçı olarak etiketlenmesini tasvip etmediğini ifade etmektedir (Chengeta, 2016, s. 31). Chengeta'ya göre; bu yaklaşım, otonom silah sistemlerinin insan savaşçılarını robot muharipler olarak değiştirdiği izlenimini vermektedir. O nedenle de Chengeta bu fikre açıkça karşı çıkmaktadır (Chengeta, 2016, s. 27). Robin Geiss'a göre de "*Devlet A'nın silahlı kuvvetlerinin bir üyesi (yani bir devlet organı) bir robotu bir muharebe görevinde konuşlandırmaya karar verirse, robot tarafından gerçekleştirilen tüm faaliyetler o Devlete atfedilebilir. Bir silah sisteminin (bazı) otonom yeteneklere sahip olması gerçeği bu değerlendirmeyi değiştirmez*" (Geiss, 2016, s. 3).

> Belirli bir davranışın uluslararası hukuka aykırı bir eylem olarak nitelendirilebilmesi için öncelikle Devlete atfedilebilir olması gerekir. Devlet her ne kadar uluslararası hukuk uyarınca kendi başına hareket edebilen tam yetkili tüzel kişi olsa da, bir devletin eylemi, bir insan veya grubun bir eylemini veya ihmalini içermelidir. Bir devletin uluslararası bir yükümlülüğünün ihlal edecek uluslararası hukuka aykırı fiilinin işlenmesi halinde bu fiilin devlete atfı/isnadı fiilin bir insan (*human*) tarafından işlenmesine dayanmaktadır. (ARSIWA madde 2, (5) "Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts - General Commentary", 2013, s. 35)

Yukarıda sunulmaya çalışılan tartışmalar bağlamında ifade edilmek gerekir ise, döngü içerisinde bir insan operatörün bulunduğu operatörün eylemleri ve ihmalleri uluslararası aykırı eylemin oluşumuna doğrudan katkıda bulunur ise söz konusu davranış, operatörün adına hareket ettiği ARSIWA madde 4 çerçevesinde devlete atfedilebilecektir (ARSIWA madde 4 "Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts - General Commentary", 2013, s. 40). Döngü üzerinde insanın bulunduğu yarı denetimli otonom silah sistemlerinde de özellikle ilgili otonom silah

sistemine uygulanan askerî yapay zekâ uygulamasının teknolojik niteliğine ve ilgili operatörün olası hukuka aykırı sonuçlar üzerinde ne düzeyde insan kontrolü uygulayabildiğine bağlı olarak, insan denetimli yarı otonom sistemlerle ilgili hukuka aykırı fiiller de ARSIWA madde 4 uyarınca, askerî komuta zinciri içindeki duruma özgü olarak ya insan operatörün eylem ve ihmallerine veyahut da ilgili devlet organlarının bir yapay zekâ sistemini kullanma kararına istinaden ilgili devlete atfedilebilecektir (ARSIWA madde 4 "Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts - General Commentary", 2013, s. 40).

Yapay zekânın askerî uygulamalarının ölümcül tam otonomi düzeyinde gelişeceği öngörülerek yukarıda da değinildiği gibi ARSIWA madde 8 kapsamında devlet ajanı/temsilcisi olarak addedilmeye çalışılarak ve devlet adına hareket ettiği varsayılarak anılan sistemlerden kaynaklanan hukuka aykırı eylemlerin bu şekilde devlete atfedilmeye çalışıldığı görülmektedir (Boutin, 2023, s. 143). Özellikle Boutin, operatör müdahalesi olasılığı olmadan çalışabilen akıllı otonom silah sistemi kullanımını ele aldığı senaryoda açıkça yalnızca silah sistemini konuşlandırmaktan ibaret olan insan davranışı ile silah sisteminin otonom bir faaliyeti nedeniyle meydana gelen uluslararası hukuk ihlali arasındaki nedensel bağın, devlete atfedilemeyecek kadar zayıf olacağını iddia etmektedir (Boutin, 2023, s. 143). Argümanının özü budur. Bu nedenle, devlete atıf/isnad amacıyla önerdiği bu çözüm, söz konusu sistemlerin, Taslak Maddelerin (ARSIWA) 8. Maddesi anlamında devletin yönetimi ve kontrolü altında çalışmakta olduklarıdır. Gaeta'ya göre ise;

> atıf amacıyla nedensellik bu kadar geniş bir şekilde anlaşılırsa, eylemleri devlete atfedilebilen bir kişinin faaliyetinin olduğu tüm durumlarda gereksiz bir kriterdir. Aksine, asıl zorluk, bir eylemde bulunmamanın (ihmalin) uluslararası hukukun ihlaliyle sonuçlandığı durumlarda nedenselliği tesis etmektir. Kısmen bu zorluklar nedeniyle, Uluslararası Hukuk Komisyonu, devletin sorumluluk alanında bir devlet eyleminin varlığını belirlemek için kişilerin davranışları ile uluslararası hukukun ihlali arasında herhangi bir nedensellik (causation) gerekliliğini hariç tutmaya karar vermiştir. (Gaeta, 2023, ss. 1050-1051)

Özellikle, Özel Raportör Roberto Ago, "*kişilerin veya kişi gruplarının eylemlerinin bir devlete atfedilmesinin, doğal nedensellik bağıyla veya 'maddi' ya da 'psikolojik' nitelikte bir bağla hiçbir ilgisi olmayan 'normatif' bir işlem olduğunu belirtmiştir.*" (Gaeta, 2023, s. 1051). Devlet, bir örgüt olarak ancak kişiler ya da kişi grupları aracılığıyla hareket edebilir. Bu nedenle, bir davranışın devlete atfedilebilmesi için kişilerin ihlale neden olup olmamasından ziyade, bu davranışın devletin bir işlevini yerine getirmek amacıyla gerçekleştirilmiş olması önemlidir (Gaeta, 2023, s. 1052).

Bu kapsamda; ARSIWA maddeleri ve şerhi incelendiğinde madde 50 metni dışında herhangi bir madde metninde ajan/temsilci (*agent*) ifadesi bulunmamaktadır.

Devletler yalnızca temsilcileri ve ajanları aracılığıyla hareket edebilirler (ARSIWA madde 2 (5) "Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts - General Commentary", 2013, s. 35). Şerhin genelinde ise hukuka aykırılığı ortadan kaldıran hallerden madde 24'te düzenlenen tehlike hali başlıklı maddenin şerhinde "*Tehlike hali, ancak bir Devlet görevlisinin kendi hayatını kurtarmak için hareket ettiği (to save his or her own life) ...*" ifadesine yer verilerek temsilcinin bir insan kişi olacağı ifade edilmektedir. "*Uluslararası hukuka göre genel kural olarak, gerçek ve tüzel özel hukuk kişilerinin davranışları Devlete isnat edilebilir değildir. Bununla beraber 8. madde özel hukuk kişisi olan bir kişinin ya da bir grup kişinin davranışının eğer bu davranış Devletin talimatı, emri ya da denetimiyle yapılmışsa Devlete isnat edileceğini belirtmektedir*" (Erkiner, 2010, s. 133). ARSIWA madde 8'de insan olmayan temsilcileri kapsamına alınamayacağına ilişkin açık bir düzenleme mevcut olmasa da; ARSIWA madde metinleri ve şerhin genel yorumundan devletin talimatıyla veya kontrolüyle hareket eden ajan/temsilci (*agent*) olarak yorumlanması anılan yapay zekâ sistemlerinin bilinçli, sübjektif ve bağımsız varlıklar/süjeler olarak tanımlanmaları anlamına gelebileceğinden bizce de mevcut kodifikasyon ve içtihat çerçevesinde problemli bir yorumdur (Akkuş, 2024, s. 376). Tam otonom yapay zekâ destekli silah sistemlerini ARSIWA madde 8 çerçevesinde devletin bir ajanı olarak yorumlamak, olası hukuka aykırılıkların devlete atfedilebirlik sorununu çözebilir gibi görünse de, yukarıda da izah edilmeye gayret edildiği gibi, özünde zımnen ilgili ajanlara/temsilcilere hukuki kişilik/ahlâki faillik bahşedilmesi anlamında sorunlu yorumlara/tartışmalara kapı aralamaktadır.

Doktrinde devletin otonom silah sistemlerini kullanımından doğan uluslararası hukuka aykırı eyleminden sorumluluğu kapsamında bir grup yazar kusursuz sorumluluk rejimini savunmaktadır (Boutin, 2023, ss. 146-147; Crootof, 2016, s. 1396; Geiss, 2016, s. 3; Geiss, 2016, s. 3; Hammond, 2014, s. 671; Malik, 2018, s. 640). Crootof özellikle öngörülemeyen eylem kapasiteleri ve buna bağlı olarak otonom bir silah sisteminin tasarımı, üretimi ve kullanımında gerekli özeni göstermeyenleri tespit etmenin zorluğu nedeniyle, ihmal sorumluluğu kapsamında yasal kusur tespit etmenin çok güçleşebileceğini ve o nedenle kusursuz sorumluluk rejiminin, otonom bir silah sisteminin kullanım maliyetlerini doğrudan devlete yüklemenin ve uygulanmasının daha kolay olduğunu savunmaktadır ve fakat özünde her iki rejim de mağdurlara daha fazla ödeme yapılmasıyla sonuçlanacaktır. Crootof, "Savaş haksız fiillerinin" [*war torts*] (devlet sorumluluğu doğuran uluslararası insancıl hukukun ciddi ihlalleri) "savaş suçlarını" dengelemek ve tamamlamak için nasıl gerekli olduğunu ve otonom silah sistemlerinin bir savaş haksız fiilleri sorumluluk rejimi için nasıl ideal bir test vakası sağlayabileceğini savunmaktadır (Crootof, 2016, ss. 1351, 1396). Malik de aynı doğrultuda devletlerin, savaş suçları için sorumluluğu kabul etmek yerine haksız fiil kapsamında mağdurları tazmin etmeyi tercih etmesi ve böylece mağdurların hem kusursuz sorumluluk hem de ihmal sorumluluğu kapsamında cezai hesap verebilirlik arayışına

girmelerini tercih etmesinin mümkün olduğunu ifade etmektedir. Böylece, devlet sorumluluğu himayesindeki bir başka yol ile de hesap verebilirlik korunmuş olacaktır (Malik, 2018, s. 640). Özetle; devletin sorumluluğu sadece askerî yapay zeka ile donatılmış otonom silah sistemlerinin muharebe alanına konuşlandırılmasına mahsus değildir. Bahse konu sorumluluk söz konusu askerî silah teknolojilerinin geliştirilme, üretim veya tedarik edilmesi aşamalarında da geçerlidir. Dolayısıyla, "*Devlet sorumluluğu, bu nedenle yalnızca savaş alanındaki haksız fiillerden doğan olayın vukuundan sonra-ex post facto sorumluluk açısından değil, daha genel olarak yapay zekânın yaşam döngüsü boyunca uluslararası yönetimi açısından da önemlidir*" (Boutin, 2023, s. 135).

Askerî yapay zekâ teknolojisinin otonom silah sistemlerine uygulanmasının daha da perçinlenmesi ve tam otonoma yakın bir hal alması ile doğabilecek sorumluluk alanlarında tasarımcı, üretici, programlayan, kullanan muharip gibi muhataplara bireysel ceza sorumluluğu üzerinden doktrinde hukuki tartışmalar devam etmektedir. Ayrıca otonom silah ile eylemi işleyen arasındaki illiyet bağının zayıfladığı iddiasıyla otonom silah sisteminin bizzat devletin ajanı, insan olmayan ast, muharip gibi kavramlarla beraber bir anlamda ahlaki faillik ve hukuki kişilik yüklenme tartışmaları komuta sorumluluğu boşluğu savlarıyla süregitmektedir. Elinizdeki çalışma ise değinilen tartışmaları göz önüne almakla beraber, araştırma sorununu sadece devlet sorumluluğu alanına sınırlayarak bu alana özgülemeyi amaç edinmiştir.

Sonuç

Otonom silah sistemlerine ilişkin gelişmeler son on yılda oldukça hız kazanmıştır. Bununla beraber, belirtilen silah sistemlerinin gelişen teknoloji ile birlikte çeşitli fonksiyonlarındaki otonomi tam otonomi düzeyine yaklaştıkça hukuki tartışmalar da artmaya başlamıştır. Burada yanıltıcı olan husus Chesterman'ın da Richards ve Smart'tan aktardığı üzere yapay zekâ sistemlerini analiz ederken insanlaştırma eğiliminin yani onların deyimiyle "android yanılgısı"nın [android fallacy] bulunmasıdır (Chesterman, 2020a, s. 831). Tam otonomiye yaklaşan otonomi düzeyini yakalayan silah sistemlerinin de tasarım, geliştirme, üretim ve muharebe sahasında kullanımları sağladıkları askerî, teknolojik, ekonomik üstünlük neticesinde artmaktadır.

Özellikle dronlar, kamikaze dronlar, İHA'lar ve diğer otonom silah sistemlerinin kullanımından doğan hukuka aykırı eylemler de arttığından uluslararası hukukta sorumluluk meselesinde muhatapların kim olabileceği de mevcut uluslararası hukuk, uluslararası insancıl hukuk, uluslararası insan hakları hukuku ve örf ve âdet hukuku çerçevesinde doktrinde analiz edilmeye çalışılmaktadır.

Elinizdeki araştırma makalesi boyunca analiz edilmeye gayret edildiği üzere ölümcül otonom silah sistemleri (LAWS) ile onu kullanarak silahı programlayan, operatörlüğünü yapan, kullanma emrini veren kişi ile işlenen hukuka aykırı eylem arasında bireysel ceza sorumluluğu anlamında nedensellik bağını sözde çok zayıflatacağı ve bu nedenle bir sorumluluk boşluğu yaratabileceği endişesi kanaatimizce yersizdir. Toscano'nun da açıkça ifade ettiği şekilde;

> Hesap verebilirlikte bir boşluk yoktur, çünkü sistem bir insan tarafından programlanmıştır ve bu insan, sistemin eylemleri hukuka aykırı ise, sistemin eylemlerinden sorumlu tutulabilir. Programcının amiri veya komutanı, sistemin hukuka aykırı bir şekilde hareket edecek şekilde programlandığını biliyorsa veya bilmesi gerekiyorsa ve böyle bir sistemin kullanımını durdurmak için hiçbir şey yapmadıysa veya hukuka aykırı eylemlerin farkına vardıktan sonra programcıyı sorumlu tutmadıysa sorumlu tutulabilir. (Toscano, 2020, ss. 17-18)

Devlet sorumluluğu rejimi ve bireysel cezai sorumluluk rejimi her ne kadar farklı terminolojiye ve hukuki gerekçelere haiz olsalar da uluslararası sorumluluk hukukunda birbirlerinin tamamlayıcısı olan sorumluluk rejimleridir (Boutin, 2023, s. 134; Güreşci, 2022, ss. 243-244; Nollkaemper, 2003, s. 1). Bu çerçevede, otonom özellikli silah sistemlerinden ya da kullanımlarından kaynaklanan uluslararası hukuka aykırı eylemler için devletin uluslararası sorumluluğuna ilişkin mevzuat olası sorunları çözebilecek esnekliğe sahiptir (Güreşci, 2022, ss. 243-244; Kraska, 2021, s. 432). Bireysel ceza sorumluluğu, komutan sorumluluğu gibi başka hesap verebilirlik kaynakları arasak bile, bir devletin sorumluluğunu eş güdümlü takip etmek mümkün olabilecektir (Malik, 2018, s. 631). Kanaatimizce de Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devlet Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddelerinde (ARSIWA) yer alan atıf (isnad) kuralları doğası gereği işlevseldir, nedensel (illî) değildir. Bundan dolayı tam otonomi düzeyine yaklaşan askerî yapay zekâ ile donatılmış silah sistemlerinin devletin ajanı/temsilcisi, insan olmayan astı, muharip gibi tanımlamaya gerek bulunmamaktadır. Teknolojik olarak ne kadar gelişmiş olurlarsa olsunlar bunlar onları tasarlayan, üreten, programlayan, silah envanterine kaydeden ve konuşlandıran devletin elinde bizatihi bir silahtır, bir araçtır. Dolayısıyla bize göre de "*Bir silah sistemine yerleştirilmiş özel teknoloji ışığında, beklenmeyen bir angajmanın, silahı uluslararası sorumluluğu doğrultusunda kullanan devletin bir eylemi olarak nitelendirilmeyebileceğini ileri sürerek bundan şüphe etmek tehlikeli bir entelektüel alıştırmadır*" (Gaeta, 2023, s. 1054).

BM Genel Sekreterinin tavsiyesi ile 2026 yılında tamamlanması öngörülen Ölümcül Otonom Silah Sistemlerine İlişkin Hükûmet Uzmanları Toplantılarının (UN CCW GGE on LAWS) 2022 tarihli raporunda taraflar açıkça "*Grup, çalışmalarının amaçları doğrultusunda, LAWS alanında ortaya çıkan teknolojilere dayalı silah sistemlerini potansiyel olarak içerenler de dâhil olmak üzere bir Devletin her türlü uluslararası*

hukuka aykırı eyleminin, uluslararası hukuka uygun olarak o Devletin uluslararası sorumluluğunu gerektirdiğini kabul etmiştir. Ayrıca, Devletler uluslararası insancıl hukuka uymalıdır. Saldırıların planlanması ve yürütülmesinden sorumlu olan insanlar uluslararası insancıl hukuka uymalıdır" ifadesine yer vermişlerdir (UNODA, 2022, ss. 1-7). Bu ifade 2024 yılı CCW toplantılarında alınan "Uluslararası İnsancıl Hukuka uyumu sağlamak için gereken önlemler ve olası ek önlemlerin belirlenmesi" ek çalışma metninde yinelenmektedir (UNODA, 2024b, s. 4). 2024 yılı CCW Toplantılarının ikincisine Avustralya, ABD, Birleşik Krallık, Estonya, Kanada, Kore Cumhuriyeti, Japonya, Letonya, Litvanya, Polonya tarafından müşterek sunulan "Otonom silah sistemlerine ilişkin taslak maddeler –IHL temelinde yasaklar ve diğer düzenleyici önlemler" dokümanında (UNODA, 2024a, s. 9) da 2022 yılındaki rapora derç edilen devletlerin uluslararası sorumluluğuna ilişkin maddeye açıkça atıf yapılarak yer verilmektedir. BM Genel Kurulunun 79. oturumunda ilk kez aldığı "Ölümcül Otonom Silah Sistemler" başlıklı Genel Kurul Kararı'nda ise BM Şartı, uluslararası insancıl hukuk, uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası ceza hukuku da dâhil olmak üzere mevcut uluslararası hukukun, otonom silah sistemlerine uygulanacağı teyit edilmektedir. Kararda, sorumluluk ve hesap verebilirliğin sağlanması ve devletlerin uluslararası hukuka uyması için güç kullanımında insanların rolünün önemi özellikle vurgulanmaktadır (*Lethal autonomous weapons systems*, 2024, s. 1). Uygulama açısından, mevcut uygulanabilir uluslararası hukuk kuralları ve forumları, Devlet sorumluluğu ve ağır ihlaller için bireysel cezai sorumluluk (ihlalleri önleme ve cezalandırma yükümlülükleri getiren komutan veya üstün sorumluluğu dâhil) IHL'yi ihlal eden her türlü ölümcül otonom silah sistemi (LAWS) kullanımına uygulanacaktır (Perrin, 2025, s. 4). Bu minvalde, Guterres ve ICRC Başkanı Spoljaric, insan müdahalesi olmadan insanların otonom olarak hedef alınmasını yasaklanması gibi belirli yasaklar ve ölümcül otonom silah sistemlerinin ne zaman, nerede, ne kadar süreyle kullanılacaklarının, vuracakları hedef türlerinin ve kullanılan kuvvetin ölçeğinin sınırlandırılması, etkili insan denetimi, zamanında müdahale ve etkisizleştirme gibi kısıtlamaları belirleyen yeni bir uluslararası antlaşmanın müzakerelerinin 2026 yılı sonuna kadar neticelendirilmesi çağrısında bulunmaktadırlar (Perrin, 2025, s. 4).

Uluslararası hukukta devletin sorumluluğu rejimi, bireysel ceza sorumluluğunun tamamlayıcısı ve onunla eş zamanlı uygulanan bir rejimdir (Nollkaemper, 2003, s. 615). ARSIWA ve şerhi ile;

> Uluslararası Hukuk Komisyonu, Devletin uluslararası sorumluluğunu doğuran olay olarak, bir Devletin uluslararası hukuktan ileri gelen haklarını ihlâl etmeyi değil, uluslararası hukukun getirdiği bir yükümlülüğün ihlalini esas almıştır. Uluslararası hukukta, haksız fiil bir kusur değil, sadece hukukî yükümlülüğe aykırı bir davranıştır. Kusuru, Devletin uluslararası sorumluluğuna sebep olan uluslararası haksız fiilin unsurları arasından çıkartmak, aranması gereken

> unsurlar bakımından sadeleştirmeye hizmet etmekte ve devlet gibi bir tüzel kişilikte, manevi bir husus olan kusurlu irade unsurunun aranmasındaki ve tespit edilmesindeki zorluğu da aşmaya yaramaktadır. (Erkiner, 2010, s. 101, 115)

Yapay zekâ destekli ölümcül tam otonom silah sistemlerinin devletler tarafından kullanılması neticesine ARSIWA'ya göre devletin sorumluluğunun kaynağı olan uluslararası haksız fiilin sadece unsurlarından ilki bir uluslararası yükümlülüğün ihlâlini teşkil eden bir davranışın varlığı, diğeri ise bu eylemin devlete isnat edilebilmesidir. İlgili silahların kullanımına ilişkin bireysel ceza sorumluluğunu meydana getirebilecek uluslararası insancıl hukuk kuralları veya insan hakları hukuku kuralları devlet sorumluluğuyla eş güdümlü uygulansalar da sorumluluk hukuku bakımından birincil normlardır. ARSIWA ise niteliği itibariyle ikincil norm addedilmektedir.

> Her ne kadar mevcut kodifikasyon, içtihat ve örf ve âdet hukuku ve ilgili mevzuat yapay zekânın askerî uygulamalarından olan ölümcül tam otonom silah sistemlerine uygulanmakta ise de; özgünlükteki ve uygulamadaki eksiklikler, konuya özgü bir uluslararası antlaşmaya duyulan acil ihtiyacı vurgulamaktadır. Böyle bir antlaşma, yorumları uyumlu hale getirebilir, açık yasaklar ve kısıtlamalar koyabilir ve bu teknolojilerin kullanımında hesap verebilirliği sağlayabilir. (Perrin, 2025, s. 6)

Ölümcül otonom silah sistemleri için bu anlaşma en iyi ihtimalle 2026 yılı sonunda neticelenebilecektir. ARSIWA ile bu durum da düzenlenmiş ve ARSIWA'da "Lex specialis" başlıklı madde 55'te "*Bu maddeler, bir uluslararası haksız fiilin varlığına ilişkin şartların ya da bir Devletin uluslararası sorumluluğunun kapsamının ya da bunun çalıştırılmasına ilişkin hususların uluslararası hukukun özel hükümleri ile düzenlendiği hallerde ve ölçüde uygulanmaz*" demektedir ve bu madde *lex specialis derogat legi generali* kuralına dayanmaktadır (Erkiner, 2010, s. 326). 2026 yılı sonunda ayrı bir uluslararası anlaşma ihdas edilse de Devlet sorumluluğuna ilişkin mevcut ARSIWA maddelerinde yer alan daha genel kuralların bu kural tarafından ne ölçüde geçersiz kılındığının tespiti özel kurala bağlı olacaktır. Devlet sorumluluğu müessesesinde ARSIWA'da yer alan doktrinin yeni ortaya çıkan yapay zekâ destekli ölümcül tam otonom silah sistemlerinin mevcut normlara ve potansiyel sorun sahalarına uygun olarak geliştirilmelerinde ve uygulanmalarındaki işletilebilirliği, gayet yeterli ve öngörülü olarak kaleme alındığının emarelerini bize işaret etmektedir.

Ayrıca, yapay zekâ destekli otonom silah sistemlerinin kullanımıyla "ağırlaştırılmış sorumluluk" olarak adlandırılan bir devletin uluslararası hukukun emredici bir hükmünden doğan bir yükümlülüğünün "ağır ihlâli" halinde, mağdur devletin yanı sıra diğer zarar gördüğü ve ilgili yükümlülüğün korunmasında menfaat sahibi

oldukları kabul edilen tüm devletler, yükümlülüğünü ihlâl eden devletin sorumluluğunu ileri sürebilecektir (Madde 40 “Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts - General Commentary”, 2013, s. 112; Pirim, t.y., s. 161). Devletler sözünü ettiğimiz teknolojik olarak son derece gelişmiş ve daha da gelişmeleri muhtemel olan otonom silah sistemleri ile askerî, stratejik ve ekonomik boyutlarda çok fazla kazanıma sahip olmuşlardır. Bunlardan yararlanan bir devletin sadece olası silahlı çatışmalardaki muhasamatta gerçekleşen savaş suçları gibi eylemlerden değil anılan silah sistemlerinin konuşlandırma öncesi aşamalarındaki riski önleyemediği veya zararı azaltamadığı hukuka aykırılık doğuran eylemlerinden sorumluluğuna da ağırlık verilebilir. Yüksek askerî teknoloji ile donatılan otonom silah sistemlerinin bizatihi kendilerinden veya kullanımlarından kaynaklanan, çok yüksek risk içeren durumlar için ise -doktrinde özellikle mağdurların yeterince tazmini ve tatmini açısından yeterli olamayabileceği açısından eleştirilen- devlet sorumluluğu rejimi çatısı altında “savaş haksız fiilleri” ve “kusursuz sorumluluk” gibi ilâve sorumluluk türlerinin ise tartışılmaya devam edileceği öngörülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.
Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve ek protokolleri. (t.y.). https://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/569_1.pdf

Akkuş, B. (2024). Uluslararası hukuk açısından yapay zekanın askeri uygulamalarına ilişkin devlet sorumluluğu. *Yapay zeka hukuku (kamu)* (ss. 360–410) içinde. Adalet Yayınevi.

Anderson, K., & Waxman, M. C. (2017). *Debating autonomous weapon systems, their ethics, and their regulation under international law* (Washington College of Law Research Paper No. 2017-21). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2978359

Banteka, N. (2021). Artificially intelligent persons. *Houston Law Review, 58*, 537–596. https://ir.law.fsu.edu/articles/743/

Barbosa, L. V. F. (2023). Exploring the 2023 US directive on autonomy in weapon systems: Key advancements and potential implications for international discussions. *CEBRI-Revista: Brazilian Journal of International Affairs, 7*, 117–136. https://cebri-revista.emnuvens.com.br/revista/article/view/153

Bartels, J. (2019). *International responsibility of states and artificial intelligence: A special emphasis on autonomous weapons systems*. Katholieke Universiteit Leuven.

Bayrak, M. E. (2024). State responsibility for targeted killings by drones: An analysis through the lens of IHL principles. *Law and Justice Review, 27*, 81–126. https://dergipark.org.tr/en/pub/ljr/issue/82725/1419953

Bo, M. (2022). *Are programmers in or 'out of' control? The individual criminal responsibility of programmers of autonomous weapons and self-driving cars*. SSRN. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4159762

Boutin, B. (2023). State responsibility in relation to military applications of artificial intelligence. *Leiden Journal of International Law, 36*(1), 133–150. https://doi.org/10.1017/S092215652200062X

Bryson, J. J., Diamantis, M. E., & Grant, T. D. (2017). Of, for, and by the people: The legal lacuna of synthetic persons. *Artificial Intelligence and Law, 25*(3), 273–291. https://doi.org/10.1007/s10506-017-9214-9

Case concerning application of the Convention on Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 43 (February 26). https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf

Chengeta, T. (2016). Accountability gap: Autonomous weapon systems and modes of responsibility in international law. *Denver Journal of International Law and Policy, 45*, 1–50.

Chesterman, S. (2020a). Artificial intelligence and the limits of legal personality. *International and Comparative Law Quarterly, 69*(4), 819–844. https://doi.org/10.1017/S0020589320000366

Chesterman, S. (2020b). Artificial intelligence and the problem of autonomy. *Notre Dame Journal on Emerging Technologies, 1*, 210. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3450540

Convention on prohibitions or restrictions on the use of certain conventional weapons which may be deemed to be excessively injurious or to have indiscriminate effects. (1980). https://geneva-s3.unoda.org/static-unoda-site/pages/templates/the-convention-on-certain-conventional-weapons/CCW%2Btext.pdf

Crootof, R. (2016). War torts: Accountability for autonomous weapons. *University of Pennsylvania Law Review, 164*, 1347–1402.

Dal, U. (2019). *Uluslararası sorumluluk hukukunda uluslararası hukuka aykırı eylemin devlete atfedilmesi* [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi].

Difference relating to immunity from legal process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1999, p. 62 (April 29). https://www.icj-cij.org/case/100

Docherty, B. (2012). *Losing humanity: The case against killer robots*. Human Rights Watch. https://www.hrw.org/reports/arms1112ForUpload.pdf

Docherty, B. (2015). *Mind the gap: The lack of accountability for killer robots*. Human Rights Watch. https://www.hrw.org/report/2015/04/09/mind-gap/lack-accountability-killer-robots

Duke, J. E. (2021). Autonomous robotics and the laws of war: Methods and consequences of regulating artificial intelligence in warfare. *Global Security & Intelligence Studies, 6*(2), 101–121. https://gsis.scholasticahq.com/article/31491.pdf

Dülger, K. (2014). *Devletin uluslararası insancıl hukukun ihlalinden doğan sorumluluğu* [Doktora tezi]. YÖK Tez Merkezi.

Dülger, K., & Sökük, Ö. T. (2024). Otonom silah sistemlerinin ve doğabilecek sorumluluk meselesinin uluslararası insancıl hukuk bağlamında değerlendirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10*(2), 485–513. https://dergipark.org.tr/en/pub/andhd/issue/86405/1386667

Ekelhof, M. A. C. (2017). Complications of a common language: Why it is so hard to talk about autonomous weapons. *Journal of Conflict & Security Law, 22*(2), 311–331. https://doi.org/10.1093/jcsl/krw029

Erkiner, H. H. (2010). *Devletin haksız fiilden kaynaklanan uluslararası sorumluluğu* [Doktora tezi]. ResearchGate.

Fosberg, A. (2020). From Siri to sci-fi: Are lethal robots people too? *Penn State Law Review, 124*(2), 501–528.

Gaeta, P. (2023). Who acts when autonomous weapons strike? The act requirement for individual criminal responsibility and state responsibility. *Journal of International Criminal Justice, 21*(5), 1033–1055.

Geiss, R. (2016). *Autonomous weapons systems: Risk management and state responsibility*. UNODA. https://docs-library.unoda.org/Convention_on_Certain_Conventional_Weapons_-*Informal_Meeting_of_Experts*(2016)/Geiss-CCW-Website.pdf

Gündüz, A. (2019). *Milletlerarası hukuk*. Savaş Yayınevi.

Güneysu, G. (2022). *Otonom silah sistemleri: Bir uluslararası hukuk incelemesi*. Nisan Kitabevi.

Güneysu, G. (2023). Yeni silahların tabi tutulması gereken hukukîlik denetimi ve otonom silah sistemleri. *Düşünce Dünyasında Türkiz, 14*(64), 81–105. https://dergipark.org.tr/en/pub/turkiz/article/1258725

Güreşci, R. (2022). *Uluslararası insancıl hukukun otonom özellikli silah sistemlerine uygulanmasına ilişkin temel sorunlar* [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi].

Hammond, D. N. (2014). Autonomous weapons and the problem of state accountability. *Chicago Journal of International Law, 15*, 652.

Heyns, C. (2013). *Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions* (A/HRC/23/47). United Nations.

Homayounnejad, M. (2019). *Lethal autonomous weapon systems under the law of armed conflict* [Doctoral thesis, King's College London].

Human Rights Watch. (2013, Nisan 15). *Review of the 2012 US policy on autonomy in weapons systems*. https://www.hrw.org/node/249346/printable/print

in den Bosch, R. (2024). *Remarks of the Chair of the GGE on LAWS*. UNODA. https://unodaweb-meetings.unoda.org/public/2024-09/Chairs%20remarks%20GGE%20on%20LAWS%2030.08.24-3pm.pdf

International Committee of the Red Cross. (2011). *International humanitarian law and the challenges of contemporary armed conflicts*. https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/red-cross-crescent-movement/31st-international-conference/31-int-conference-ihl-challenges-report-11-5-1-2-en.pdf

International Committee of the Red Cross. (2014). *Autonomous weapon systems: Technical, military, legal and humanitarian aspects* (Expert meeting report). https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/4221-002-autonomous-weapons-systems-full-report.pdf

International Committee of the Red Cross. (2019). *Autonomy, artificial intelligence and robotics: Technical aspects of human control*. https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/autonomy_artificial_intelligence_and_robotics.pdf

Johnson, J. (2022). The AI commander problem: Ethical, political, and psychological dilemmas of human-machine interactions in AI-enabled warfare. *Journal of Military Ethics, 21*(3-4), 246–271. https://doi.org/10.1080/15027570.2023.2175887

Kastan, B. (2013). Autonomous weapons systems: A coming legal "singularity"? *University of Illinois Journal of Law, Technology & Policy, 2013*(1), 45.

Kraska, J. (2021). Command accountability for AI weapon systems in the law of armed conflict. *International Law Studies, 97*(1), 407–447. https://digital-commons.usnwc.edu/ils/vol97/iss1/22/

Kurtdarcan, B., & Mumcu, Ö. (2014). *Geleceğin savaşları ve silahları*. Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları.

Lee, J. (2022). Autonomous weapons, war crimes, and accountability. *North Carolina Journal of International Law, 48*, 1–26. https://journals.law.unc.edu/ncjil/wp-content/uploads/sites/3/2024/05/Autonomous-Weapons-War-Crimes-and-Accountability-by-Jason-Lee-24.pdf

Malik, S. (2018). Autonomous weapon systems: The possibility and probability of accountability. *Wisconsin International Law Journal, 35*(3), 609–640.

Marauhn, T. (2014). *An analysis of the potential impact of lethal autonomous weapons systems on responsibility and accountability for violations of international law*. UNODA. https://unoda-documents-library.s3.amazonaws.com/Convention_on_Certain_Conventional_Weapons_-*Informal_Meeting_of_Experts*(2014)/Marauhn_MX_Laws_SpeakingNotes_2014.pdf

Matthias, A. (2004). The responsibility gap: Ascribing responsibility for the actions of learning automata. *Ethics and Information Technology, 6*(3), 175–183. https://doi.org/10.1007/s10676-004-3422-1

McFarland, T. (2017). *The status of autonomous weapons systems under international humanitarian law* [Doctoral dissertation, The University of Melbourne].

Nollkaemper, A. (2003). Concurrence between individual responsibility and state responsibility in international law. *International and Comparative Law Quarterly, 52*(3), 615–640. https://doi.org/10.1093/iclq/52.3.615

Oimann, A.-K. (2024). Why command responsibility may (not) be a solution to address responsibility gaps in LAWS. *Criminal Law and Philosophy, 18*(3), 765–791. https://doi.org/10.1007/s11572-023-09710-7

Özer, A. (2019). *Savaşlarda üçüncü devrim: Otonom silah sistemleri ve insancıl hukuk*. TASAM. https://tasam.org/Files/Icerik/File/Gelecegin_g%C3%BCvenigi_%C4%B0GK_4_EKT_(6)_pdf_044826e2-84ec-42dc-9120-232d7e62ebd4.pdf

Pacholska, M. (2023). Military artificial intelligence and the principle of distinction: A state responsibility perspective. *Israel Law Review, 56*(1), 3–23. https://doi.org/10.1017/is.2023.1

Perrin, B. (2025, Ocak 24). Lethal autonomous weapons systems & international law: Growing momentum towards a new international treaty. *ASIL Insights, 29*(1). https://www.asil.org/insights/volume/29/issue/1

Pino Barranco, B. (2020). *International responsibility of states and artificial intelligence* [Master's thesis, Universitat de Barcelona]. Dipòsit Digital de la UB. https://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/170430

Pirim, C. Z. (t.y.). *Uluslararası sorumluluk hukukunda devletlerin ağırlaştırılmış sorumluluğu: Kuramsal bir değerlendirme*. Academia.edu.

Powell, D. (2019). Autonomous systems as legal agents: Directly by the recognition of personhood or indirectly by the alchemy of algorithmic entities. *Duke Law & Technology Review, 18*, 306–331.

Rome Statute of the International Criminal Court. (1998, July 17). 2187 U.N.T.S. 90.

Sassòli, M. (2014). Autonomous weapons and international humanitarian law: Advantages, open technical questions and legal issues to be clarified. *International Law Studies, 90*(1), 308–340.

Sati, M. C. (2024). The attributability of combatant status to military AI technologies under international humanitarian law. *Global Society, 38*(1), 122–138. https://doi.org/10.1080/13600826.2023.2251509

Sayler, K. M. (2025, Şubat 1). *Defense primer: U.S. policy on lethal autonomous weapon systems*. Congressional Research Service. https://www.congress.gov/crs_external_products/IF/PDF/IF11150/IF11150.14.pdf

Scharre, P. (2023, Şubat 6). *NOTEWORTHY: DoD autonomous weapons policy*. Center for a New American Security. https://www.cnas.org/press/press-note/noteworthy-dod-autonomous-weapons-policy

Scharre, P., & Horowitz, M. C. (2015). *Autonomy in weapon systems* (Working Paper). Center for a New American Security.

Schmitt, M. N. (2013). Autonomous weapon systems and international humanitarian law: A reply to the critics. *Harvard National Security Journal, 4*, 1–37.

Schmitt, M. N., & Thurnher, J. S. (2012). Out of the loop: Autonomous weapon systems and the law of armed conflict. *Harvard National Security Journal, 4*, 231–281.

Schwarz, E. (2021). Autonomous weapons systems, artificial intelligence, and the problem of meaningful human control. *Philosophical Journal of Conflict and Violence, 5*(1), 53–72. https://doi.org/10.22618/tp.pjcv.20215.1.139004

Sehrawat, V. (2021). Autonomous weapon system and command responsibility. *Florida Journal of International Law, 31*(3), 1–23.

Sen, A. (2023). Artificial intelligence and autonomous systems: A legal perspective on granting personhood and implications of such a decision. *DME Journal of Law, 4*(01), 15–26. https://www.dmejournals.com/index.php/DMEJL/article/view/293

Shaw, M. N. (2018). *Uluslararası hukuk* (1. Baskı). Türkiye Bilimler Akademisi.

Spadaro, A. (2023). A weapon is no subordinate. *Journal of International Criminal Justice, 21*(5), 1119–1136. https://doi.org/10.1093/jicj/mqad025

Sparrow, R. (2007). Killer robots. *Journal of Applied Philosophy, 24*(1), 62–77. https://doi.org/10.1111/j.1468-5930.2007.00346.x

Sur, M. (2019). *Uluslararası hukukun esasları*. Beta Yayınevi.

Taddeo, M., & Blanchard, A. (2023). A comparative analysis of the definitions of autonomous weapons. In F. Mazzi (Ed.), *The 2022 yearbook of the digital governance research group* (pp. 57–79). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-28678-0_6

Toscano, B. M. (2020). *State agents or state ownership? How to consider drones and autonomous weapons systems when deployed by states? Distinction between armed conflict and law enforcement situations*. KU Leuven Faculty of Law.

Türk Dil Kurumu. (t.y.). Spektrum. *Güncel Türkçe Sözlük* içinde. https://sozluk.gov.tr/?kelime=spektrum

United Nations. (2013). Responsibility of states for internationally wrongful acts—General commentary. In *United Nations legislative series* (ss. 1–4). United Nations.

United Nations. (2017). *Report of the 2017 Group of Governmental Experts on Lethal Autonomous Weapons Systems (LAWS)* (CCW/GGE.1/2017/3). https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g17/367/06/pdf/g1736706.pdf

United Nations. (2018). *Report of the 2018 session of the Group of Governmental Experts on Emerging Technologies in the Area of Lethal Autonomous Weapons Systems* (CCW/GGE.1/2018/3). https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g18/323/29/pdf/g1832329.pdf

United Nations. (2023). *Draft articles on autonomous weapon systems – prohibitions and other regulatory measures on the basis of international humanitarian law ("IHL")* (Working Paper CCW/GGE.1/2023/WP.4/Rev.2). https://docs.un.org/en/CCW/GGE.1/2023/WP.4/Rev.2

United Nations General Assembly. (2024). *Lethal autonomous weapons systems* (A/RES/79/62). https://docs.un.org/en/a/res/79/62

United Nations Office for Disarmament Affairs. (2014). *Convention on Certain Conventional Weapons—Informal Meeting of Experts*. https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g14/048/96/pdf/g1404896.pdf

United Nations Office for Disarmament Affairs. (2022). *Report of the 2022 session of the Group of Governmental Experts on Emerging Technologies in the Area of Lethal Autonomous Weapons Systems* (CCW/GGE.1/2022/2). https://unoda-documents-library.s3.amazonaws.com/Convention_on_Certain_Conventional_Weapons_-*Group_of_Governmental_Experts*(2022)/CCW-GGE.1-2022-2_English.pdf

United Nations Office for Disarmament Affairs. (2024a). *Draft articles on autonomous weapon systems – prohibitions and other regulatory measures on the basis of international humanitarian law ("IHL")* (Working Paper CCW/GGE.1/2024/WP.10).

United Nations Office for Disarmament Affairs. (2024b). *Measures needed to ensure compliance with international humanitarian law and the identification of potential additional measures* (Background Paper CCW/GGE.1/2024/CRP.4). https://docs-library.unoda.org/Convention_on_Certain_Conventional_Weapons_-Group_of_Governmental_Experts_on_Lethal_Autonomous_Weapons_Systems_(2024)/CCW_GGE1_2024_CRP.4.pdf

United Nations Office for Disarmament Affairs. (2024c). *Compilation of replies received to the Chair's guiding questions* (Non-paper CCW/GGE.1/2024/CRP.1). https://docs-library.unoda.org/Convention_on_Certain_Conventional_Weapons_-Group_of_Governmental_Experts_on_Lethal_Autonomous_Weapons_Systems_(2024)/CCW_GGE1_2024_CRP1.pdf

U.S. Department of Defense. (2012). *Directive 3000.09: Autonomy in weapon systems*. https://www.hsdl.org/?view&did=726163

U.S. Department of Defense. (2023, January 25). *Directive 3000.09: Autonomy in weapon systems*. https://www.esd.whs.mil/portals/54/documents/dd/issuances/dodd/300009p.pdf

U.S. Department of State. (2023, Kasım 9). *Political declaration on responsible military use of artificial intelligence and autonomy*. https://www.state.gov/political-declaration-on-responsible-military-use-of-artificial-intelligence-and-autonomy-2/

Uzun, E. (2007). *Devletin milletlerarası hukuka aykırı eylefinden sorumluluğu* [Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi].

Van Den Hoven Van Genderen, R. (2018). Do we need new legal personhood in the age of robots and AI? In M. Corrales, M. Fenwick, & N. Forgó (Eds.), *Robotics, AI and the future of law* (pp. 15–55). Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-13-2874-9_2

Zimmerman, E. J. (2015). *Machine minds: Frontiers in legal personhood*. SSRN. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2563965

Extended Summary

In the first quarter of the 21st century, newly emerging autonomous weapon systems (AWS) in the military field, such as unmanned aerial vehicles (UAVs), unmanned combat aerial vehicles (UCAVs), kamikaze UAVs, swarm drones, and their derivatives developed for a variety of different battlefields, have revolutionized military strategies while also bringing to the agenda serious ethical and legal issues arising from the use of these weapons in terms of international law. In particular, with the use of AWS, the issues of state responsibility and accountability have become one of the main issues attracting the attention of the international community.

While the fundamental principles of international humanitarian law (IHL) determine the responsibilities of states during the conduct of war, almost completely independent attack/defence capabilities of especially lethal autonomous weapon systems (LAWS) bring these principles into question. The use of LAWS in particular opens up discussions about whether the weapons are compatible with the fundamental principles of IHL, such as proportionality, distinction and precautionary action. In this context, it is argued that LAWS will become more autonomous in parallel with the technological developments in artificial intelligence and that the human control element will virtually dissolve in this loop.

Due to the unique nature of LAWS, it is claimed that there will be a responsibility gap in the question of who can be attributed to the damages that may be caused by the said weapon systems and who can be held liable. In terms of LAWS, it is essential to reconsider the issue of the attribution of responsibility for the possible internationally wrongful acts of states and the comprehensive responsibility of them as the primary subjects of international law.

In addition, with the claim that the causal link between the autonomous weapon and the person performing the action has weakened, discussions on the AWS itself being given a sense of moral and legal personality along with concepts such as the agent of the state, non-human subordinate, and combatant continue with the claims of the gap in command responsibility.

In a nutshell this humble study examines the so-called responsibility gap allegations within the framework of the literature analyses the potential consequences of the continued rapid development and increasing use of AWS, and the difficulty in establishing a working definition and concrete legislation in international law on AWS/LAWS in the last decade. Considering that the compensation of the damages suffered by the victims of the use of the aforementioned weapons, especially in

violation of existing international law and IHL, will be addressed in an inclusive manner with the responsibility of the state, which is the primary subject of international law, and proposals will be presented regarding the operation of the state responsibility regime.

Araştırma Makalesi
Research Article
DOI: 10.54078/savsad.1693178

Savunma Tedarik Stratejilerine Dayalı AHP ve Hedef Programlama ile Senaryo Bazlı Tedarikçi Seçimi

Scenario-Based Supplier Selection with AHP and Goal Programming Based on Defense Acquisition Strategies

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi
The Journal of Defence and War Studies

Oğuzhan ÜNLÜ
Millî Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma ve Milli Güvenlik Enstitüsü, Savunma Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye

National Defence University, Alparslan Defence Sciences and National Security Institute, Defence Management Department, Ankara, Türkiye.

Memduh BEGENİRBAŞ
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu Dekanlığı, Savunma Araştırmaları Bölümü, Ankara, Türkiye.

National Defence University, Military Academy, Department of Defence Studies, Ankara, Türkiye.

Kemal Gürol KURTAY
Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu Dekanlığı, Endüstri ve Sistem Mühendisliği Bölümü, Ankara, Türkiye.

National Defence University, Military Academy, Department of Industrial and Systems Engineering, Ankara, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received 02.05.2025
Kabul Tarihi/Accepted 10.09.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 31.12.2025
Sorumlu Yazar/Corresponding author: Oğuzhan ÜNLÜ
E-mail: oguzhanunlu69@gmail.com

Atıf/Citation: Unlu, O., Begenirbas, M., & Kurtay, K. G., (2025). Savunma tedarik stratejilerine dayalı AHP ve hedef programlama ile senaryo bazlı tedarikçi seçimi, *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, *35*(2), 205-268.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

ÖZ

Bu çalışmada, savunma alanında tedarikçi seçimi özelinde literatürde yer alan kriterler incelenmiş; savunma strateji ve yöntemleri SWOT analizi aracılığıyla karşılaştırılmış; belirlenen kriterlerin ağırlıkları çok kriterli karar verme yöntemleriyle hesaplanmış ve nihayetinde matematiksel modelleme ile en uygun tedarikçinin seçimi gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, savunma tedariki kapsamında temin edilmesi planlanan kritik askerî haberleşme sistemine yönelik tedarikçi seçiminin nicel yöntemlerle gerçekleştirilmesine olanak tanıyan bir metodoloji sunmaktadır. Jenerik olarak savunma tedariki kapsamında haberleşme sistemi örneği üzerinden yapılmış olan bu çalışma farklı cihaz ve ekipmanlar içinde uygulanabilecek bir metodolojiye sahiptir. Çalışmada tedarikçi ağırlıklarının hesaplamaları AHP yöntemiyle yapılmıştır. Tedarikçi ağırlıkları belirlendikten sonra en iyi tedarikçinin seçimi için matematiksel model oluşturulmuş ve bulunan ağırlık değerleri hedef programlamada kullanılmıştır. Savunma tedariki kapsamında ihtiyaç makamının isteklerini karşılamak maksadıyla tedarik süresi, satın alma maliyeti, talep ve taşıma maliyeti gibi kısıtlar çalışmada ele alınmıştır. Çalışmada farklı senaryolara göre tedarikçi seçimine yönelik analizler yapılmıştır. Bu senaryolar barış, ekonomik kriz, gerginlik, stratejik öncelik, ambargo ve teknolojik üstünlük teması olmak üzere 6 farklı durumu bize göstermektedir. Buradaki amaç savunma tedarikinde yaşanması çok muhtemel olan bu senaryolara göre hangi durumda hangi tedarikçinin seçilmesinin; savunma tedariki açısından en fazla faydayı sağlayacağının matematiksel olarak hesaplanmasına yönelik bir metodoloji sunulmasıdır. Analizler sonucunda senaryolara göre tedarikçilerin farklılaştığı görülmüştür. Senaryolardan elde edilen sonuçlar savunma tedarik strateji ve yöntemleri ile ilişkilendirilerek ihtiyaç makamının hangi senaryoda hangi tedarik yöntemini uygulamasının en büyük faydayı sağlayacağına göre çıkarımlarda bulunulmuştur. Farklı senaryolarda farklı sapma değerlerine ulaşılmış bu durumda karar vericilere hangi durumda hangi stratejinin uygulanmasının savunma tedarikini geliştireceğine vurgu yapılmıştır. Çalışma savunma tedariki kapsamında sözel olarak yapılan birçok değerlendirmenin sayısal bir metodoloji temelinde AHP-Hedef Programlama bütünleşik yöntemini kullanması ile farklılaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Savunma tedariki, Tedarikçi seçimi, Savunma tedarik stratejisi, AHP, Hedef programlama.

JEL Kodları: C61, C44, H56.

ABSTRACT
In this study, the criteria used in the literature for supplier selection in the defense sector were examined; defense strategies and methods were compared through SWOT analysis; the weights of the identified criteria were calculated using a multi-criteria decision-making approach; and ultimately, a mathematical model was developed to select the optimal supplier. This study proposes a quantitative methodology for supplier selection regarding the procurement of a critical military communication system within the scope of defense acquisition. Although the study focuses on a communication system as a generic example, the proposed methodology is adaptable to the procurement of various devices and equipment. The supplier weights were calculated using the Analytic Hierarchy Process (AHP), and these weights were subsequently integrated into a mathematical model employing Goal Programming to determine the optimal supplier. The model incorporates constraints such as procurement time, acquisition cost, demand, and transportation costs to meet the requirements of the procuring authority in defense acquisition. Analyses were conducted under different scenarios, representing six distinct conditions: peacetime, economic crisis, tension, strategic priority, embargo, and technological superiority. The aim is to provide a methodology that mathematically determines which supplier would yield the greatest benefit under each scenario, all of which are highly probable in defense procurement. The analysis revealed that the optimal supplier varies across different scenarios. The results were interpreted by linking the findings to defense procurement strategies and methods, offering insights into which procurement method should be applied under each scenario to maximize benefits. The study emphasizes the variations in deviations across scenarios and highlights which strategies would improve defense procurement under specific conditions. This research distinguishes itself by transforming the predominantly qualitative evaluations in defense procurement into a quantitative methodology, employing an integrated AHP–Goal Programming approach.

Keywords: Defense procurement, Supplier selection, Defense procurement strategy, AHP, Goal programming.
JEL Codes: C61, C44, H56.

Giriş

Kendini güvende hissetme insanın en temel güdülerinden biridir ve bunun için gereken önlemleri alma gibi doğal bir ihtiyaçla karşı karşıyadır. Aynı şey en küçük topluluktan en büyük birlikteliğe veya oluşuma kadar bütün toplumlar için de geçerlidir. Fiziksel şartlar başta olmak üzere diğer toplulukların tutum ve

davranışları, ekonomik şartlar ve gerekçeler, yeryüzündeki kaynakların paylaşımı ve toplumların diğerleri üzerindeki hâkimiyet güdüsü (ya da talebi) başta olmak üzere birçok nedene dayalı olarak ortaya çıkan "güvenlik sorunu" insanlık tarihinin başlangıcından beri toplumlar için en önemli sorunlardan biri olmuştur. Tarih boyunca yaşanan büyük olaylar, göçler, istilalar, yıkımlar, krizler, büyük dönüşüm ve değişimler çoğu "güvenlik" konusu ile ilişkilidir. Esasen, "güvenlik sorunu" toplumlar için sadece bir kaygıdan ibaret olmayıp reel bir gerçekliktir. Güvenlik konusunda gereken önlemleri almayan toplumlar (ve onun örgütlenmiş birer hali olan devletler) tarih boyunca fiilen ciddi güvenlik riskleri ile karşılaşmış; bunun karşılığında (başka devletlerin uydusu olmaktan başlayarak tamamen istilaya ve yıkıma uğramaya kadar) çeşitli derecelerde bedeller ödemişlerdir. Türkiye'nin çevresindeki ya da ilişkili olduğu coğrafyada sadece son 20-30 yılda yaşanan Bosna-Hersek, Kosova, Irak (1. ve 2. Körfez Savaşları), Gürcistan, Suriye, Libya, Ukrayna olaylarına bakıldığında, aynı şeyin bugün de birebir geçerli ve ihmal edilemez bir gerçeklik olduğu görülmektedir. Gerek tarihsel gerekse yakın dönemdeki olayların tamamı, güvenlik alanında bir zafiyete düşmemek gerektiğini; aksi halde büyük sonuçları olduğunu göstermektedir.

Tarihin farklı dönemlerinde güvenlik probleminin sebepleri zaman içinde değişiklik göstermiştir. Belirli zamanlarda "egemenlik" algısı, bazı dönemlerde ise ekonomik nedenlerin dikkate alındığı fark edilmektedir (Ünlü, 2020). Bugünlerde ön plandaki güvenlik sorunu ve bunu ortaya çıkaran gerekçeler globalleşme, terörizm, teknolojik ilerlemelerin çeşitli gayelerle kullanımı, büyük göç durumlarının meydana getirdiği problemler gibi sebeplerin açıklık kazandığı görülmektedir (Ünlü & Begenirbaş, 2021). Öne çıkan sebepler nedeniyle devletlerin güvenlik önlemleri alanında farklılıklar dikkate alınmaktadır. Fakat hangi gerekçe veya yöntem olursa olsun devletlerin kendi savunma becerilerini en iyi hale getirme, bundan dolayı bütün seçenekleri inceleme ve askerî gereksinimlerini sağlayacak bir tutumda olduğu ifade edilmektedir (Desticioğlu & Ayan, 2022). Savunma planlaması olarak da tarif edilen bu durum bir zorunluluk olup, uluslararası güç dengelerinin niteliği, tehdit alanının dinamikliği ve devletin mevcut savunma yeteneklerinin düzeyi bunu gerektirmektedir. Ancak her alternatifin kendine özgü çok sayıda kısıtı vardır. Sınırlı bütçe imkânları, tedarikçi sınırlılıkları ve sınırlamaları, insan kaynaklarının sınırlı yetenekleri, mevcut (silah ve altyapı) sistemlerinin durumu vb. bunlardan sadece bazılarıdır (Wright, 2006). Dolayısıyla karar vericiler çözüm üretirken, savunma planlarını oluştururken esasen birçok kısıt altında çözüm üretmek durumundadırlar.

Savunma planlamasında tedarik süreçleri hayati bir öneme sahiptir. Doğru ve zamanında gerçekleştirilen tedarik, askerî operasyonların etkinliğini doğrudan etkilerken, savunma kabiliyetinin sürdürülebilirliğini de sağlamaktadır. Savunma

tedarikinin yüksek maliyetli ve stratejik öneme sahip olması nedeniyle, karar vericilere belirli kısıtlar ve bilimsel analizler doğrultusunda karar destek mekanizmalarının sunulması kritik bir gerekliliktir.

Bu gereklilik doğrultusunda; çalışmamızda ülkelerin savunma mekanizmalarında çok büyük önem arz eden iletişim yeteneğini sağlamak maksadıyla alınacak haberleşme sistemi için 8 farklı ülkeden toplam 8 tedarikçinin önem değeri hesaplamaları Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemiyle *Super Decisions* programı aracılığıyla yapılmış ve bu önem değerleri hedef programlamada AHP kısıtını oluşturmuştur. Müteakibinde ihtiyaç makamının hedeflerini karşılamak maksadıyla AHP kısıtına ek olarak tedarik süresi, satın alma maliyeti, talep ve taşıma maliyeti kısıtları dâhil edilmiştir. Çalışmada barış, ekonomik kriz, gerginlik, stratejik öncelik, ambargo ve teknolojik üstünlük temasında 6 farklı senaryo uygulanmıştır. Senaryolara ait matematiksel modellerin LİNGO programı üzerinden kodlanıp çözülmesi sonucunda; her senaryo için farklı Z değeri ve farklılaşan tedarikçiler ile çalışılması ortaya çıkmıştır. Senaryoların kurgusuna ve çözüm sonuçlarına göre ilgili savunma tedarik strateji ve yöntemleri ile ilişkilendirilerek ihtiyaç makamının hangi senaryoda hangi yöntemi uygulayabileceğine yönelik çıkarımlarda bulunulmuştur.

Bu çalışmanın, savunma tedarik stratejileri ile tedarikçi seçim kriterlerinin sistematik biçimde analizine ve modellenmesine imkân tanıyarak savunma tedariki literatürüne önemli katkılar sunduğu değerlendirilmektedir.

Çalışmanın en temel kazanımlarından biri, savunma tedarik süreci ve savunma planlamasının optimize edilmesine yönelik somut bir karar destek aracı ortaya koymuş olmasıdır. AHP ile Hedef Programlama yöntemlerinin birlikte kullanılması, literatürde genellikle ayrı ayrı ele alınan bu iki yöntemin savunma yönetimi bağlamında bütüncül bir yaklaşımla birleştirilmesi açısından yenilikçi bir katkı olarak değerlendirilebilir. Bu metodolojik yenilik, savunma yönetimi alanında daha etkili ve veri temelli kararların alınmasına imkân tanıyarak, stratejik kararların daha sağlam ve rasyonel temellere dayandırılmasını mümkün kılmaktadır.

Savunma Planlamasında Tedarikin Önemi

Savunma planlaması, bir ülkenin savunma politikalarının belirlenmesi, savunma hedeflerinin tanımlanması ve askerî yeteneklerin geliştirilmesi süreçlerini içerir. Bu süreç, askerî kuvvetlerin ana ihtiyaçlarına göre savunma tedarik planlarının yapılmasını gerektirir. Savunma tedariki, savunma planlamasının önemli bir unsuru olarak dikkate alınmalıdır çünkü doğru ve zamanında tedarik, askerî

operasyonların başarısı için kritik öneme sahiptir. Savunma tedariki, askerî yetenek ve becerilerin süreklilik, performans ve etkinlik bakımından lazım olan materyal, teçhizat, hizmet ve teknolojilerin temin süreci olarak tanımlanabilir. Savunma tedariki, devletin stratejik amaçları ve savunma planlaması yönünde uygulandığında silahlı kuvvetlerin muharebe sahası etkinliğinin arttırılmasına ve daha caydırıcı bir güç haline gelmesine katkı sağlayabilir.

Savunma tedariki birçok farklı unsuru içerir. Bu unsurlar, silah/sensör sistemleri, askerî malzemeler, lojistik desteği, iletişim ekipman/teçhizatı, mühimmat, materyal ve personel gibi farklı ürünleri içerir. Bununla birlikte, askerî güçlerin eğitim faaliyeti, bakım, tutum ve onarım hizmeti, TZY, teknolojinin transfer edilmesi ve güvenlik ihlali ve benzeri hususlar da savunma tedariki sürecinde değerlendirilip analiz edilmesi gereken çok önemli değişkenlerdir. Savunma tedariki, devletlerin savunma planlamalarının uzun dönemli başarısı için önemlidir çünkü doğru ve etkin bir şekilde tedarik yapılması, bir ülkenin savunma kabiliyetinin sürdürülebilir olmasını sağlar. Ayrıca, doğru tedarikin sağlanması, askerî operasyonların etkinlik ve verimliliğini artırır ve askerî güçlerin ihtiyaç duyduğu entegre lojistik destek sisteminin oluşturulmasına ve kullanılabilmesine katkı sağlar. Bir ülkenin savunma tedariki, ülkenin ve silahlı kuvvetlerin stratejik hedeflerine uygun olarak yapılmalıdır. Bu kapsamda uygulanacak bir tedarik yaklaşımı, silah sistemlerinin, teçhizatın ve diğer savunma malzemelerinin yerli veya yabancı kaynaklardan temin edilmesini içerir. Bir ülkenin savunma tedariki politikaları her zaman ulusal güvenlik çıkarlarını dikkate almalı ve bu anlamda yoğunlukla yerli savunma sanayinin gelişimi ve güçlenmesini desteklemelidir. Sonuç olarak, savunma planlamasında tedarikin önemi büyüktür. Doğru ve zamanında tedarik hem stratejik hem de operasyonel anlamda kritik öneme sahiptir ve savunma kabiliyetinin sürdürülebilir olmasını sağlar. Savunma planlarının icrasında kullanılacak olan savunma tedarik politikaları da bir ülkenin savunma hedeflerine uygun olarak belirlenmeli ve yerli savunma sanayinin gelişimini destekleyecek şekilde düzenlenmelidir.

Yukarıda ele alınan savunma planlama süreci ülke savunmasının temellerini oluşturan bir dizi yaklaşımdan beslenmektedir. Bu süreçlerin etkin bir şekilde yürütülmesi, yalnızca stratejik bir yönelim gerektirmekle kalmayıp, aynı zamanda uygun tedarik yöntemlerinin ve stratejilerinin doğru bir biçimde belirlenmesini de zorunlu kılar. Savunma planının başarılı bir şekilde hayata geçirilebilmesi, kullanılan tedarik yöntemlerinin etkinliğine ve bu yöntemlerin belirlenen stratejik hedeflerle uyumuna bağlıdır. Bu bağlamda, tedarik stratejilerinin doğru şekilde belirlenmesi, farklı tedarik strateji ve yöntemleri arasında dikkatlice bir seçim yapılmasını gerektirir.

Savunma Tedarik Yöntem ve Stratejileri

Her ülkenin savunma imkânları ve ihtiyaçları, güvenlik risk düzeyi ve tehdit algıları, altyapısı, (insan, bütçe, malzeme-ekipman vb.) kaynaklarının durumu, savunma ürünlerine ve hizmetlerine ulaşım düzeyi vb. birçok konu önemli derecede farklılık gösterdiğinden, her devlet için geçerli olabilecek bir standart "optimal" savunma çözümünden ya da yaklaşımından bahsetmek mümkün olmamaktadır. Kaldı ki risk düzeyi ve buna bağlı güvenlik ihtiyacı dinamik bir ortamda her an değişebilmektedir. Bununla birlikte karar vericilerin uygun stratejiler ve de uygun kaynakları kullanarak ülkenin güvenlik altyapısını maksimum düzeye getirmek ve ihtiyaç duyulan güvenlik hizmetlerini üretmek durumundadırlar. Güvenliğin sağlanması için gerekli olan silah sistemleri ve altyapıları, malzeme ve ekipman, donanım ve hizmetlerden bazılarının ihtiyaç duyulduğunda bazılarının ise sürekli bazda temini ve tedariki gerekmektedir. Bu noktada birçok devlet ya da kurum tarafından kabul edilmiş ya da uygulamaya konulmuş çeşitli tedarik stratejileri ve yaklaşımları dikkati çekmektedir. Çalışmada literatüre yansımış, yaygın ve sık tercih edilen savunma tedarik stratejileri ve yaklaşımlarına aşağıda kısaca yer verilecek ve belirli kriterler bazında karşılaştırmalar yapılacaktır. Ayrıca bu karşılaştırmalar ışığında senaryolardan elde edilen sonuçlar savunma tedarik strateji ve yöntemleri ile ilişkilendirilerek ihtiyaç makamının hangi senaryoda hangi tedarik yöntemini uygulamasının en büyük faydayı sağlayacağına göre çıkarımlarda bulunulacaktır.

Ar-Ge'ye Dayalı Tedarik: AR-GE'ye dayalı tedarik, ülkede ihtiyaç duyulan ürünlerin ve sistemlerin yurt içinde ve yerli kaynaklarla geliştirilmesi için gerekli bilimsel, endüstriyel ve teknolojik yeteneklerin kazanılmasına ve geliştirilmesine; geliştirilen ürünlerin ve sistemlerin üretimi için gerekli üretim altyapısının oluşturulmasına; yabancı ülkelere gidecek kaynaklardan tasarruf edilmesine, istihdamın ve ekonomik katkının artırılarak ülke ekonomisinin ve refahın geliştirilmesine yönelik bir tedarik yaklaşımıdır (Gökpınar, 2003). Kritik ve yüksek yatırım gerektiren bir alan olan savunma alanında gerçekleştirilecek Ar-Ge tabanlı tedarik uygulamalarının, dışa bağımlılığı azaltmak, kaynak tasarrufu sağlamak, ürün ve sistemlere erişimi kolaylaştırmak, ürün yaşam ömrünü uzatmak gibi özel amaçları da vardır.

Hazır Alım: Hazır alım kısaca, ihtiyaç duyulan gereksinimlere kısa sürede yanıt verebilecek sistemlerin ülke içinde veya ülke dışında mevcut olması halinde karşılanması için kullanılan bir tedarik yöntemidir (Korkmaz & Topçu, 2019). Çoğunlukla acil ihtiyaçların karşılanması ya da ülkenin adı geçen ihtiyacı karşılayacak başka bir tedarik yönteminin olmadığı ya da uygun görülmediği durumlarda başvurulmaktadır. Bununla birlikte dünyadaki –savunma sanayi

gelişmiş ve bu alanda lider olan ülkeler de dâhil olmak üzere- çoğu ülkenin savunma ihtiyaçlarının tamamını kendi ülkelerinden karşılamadığı; ihtiyaç duyulan sistemlerin niteliğine ve stratejik önemine, teknoloji düzeyine, yurt içinden karşılanabilirliğine, tedarik maliyetine ve maliyet etkinliğine, ihtiyaçların niteliğine ve aciliyetine vb. birçok kritere göre değerlendirerek –uygun bir tedarik yöntemiyle- yurt içinden ya da yurt dışından tedarik ettiği görülmektedir. Bu kapsamda savunma ihtiyaçlarının karşılanmasında esasen birçok ülkenin benzer yaklaşımlar içinde olduğu; öncelikle yurtiçi kaynaklardan tedarik yoluna gittiği, bunun mümkün olmadığı ya da –örneğin- ekonomik olmadığı vb. durumlarda (satın alma, teknoloji transferi, ortak girişim vb. bir yöntemle) yurtdışı kaynaklara yöneldiği görülmektedir. Dolayısıyla hazır alım, ülkelerin sıklıkla başvurduğu tedarik yöntemlerinden biridir.

Ortak Üretim (Girişim): Bazen firmalar ya da ülkeler, özellikle belli büyüklükteki ya da nitelikteki bir projeyi teknoloji yetersizliği, finansman ihtiyacı, pazar yetersizliği ya da yüksek risk gibi çeşitli nedenlerden dolayı tek başlarına yüklenmek istemezler ya da isteseler dahi gerçekleştiremeyebilirler. Özellikle tasarım ve geliştirme projeleri her zaman riskliliği ve finansal maliyeti yüksek projeler olup bu projelerde sonuç ya da başarı hiçbir zaman garanti edilemez.

Bu durumda diğer firmalar ya da ülkelerle iş birliğine giderek –örneğin- teknoloji transferi yapma, ortak finansman, risk paylaşımı, pazar büyütme gibi imkânlara kavuşurlar. Günümüzde "çokuluslu-alım" olarak da adlandırılan "ortak girişim" stratejisi, savunma sanayide özellikle 1990'lardan itibaren yaygınlık kazanan bir tedarik yaklaşımıdır. Çoğunlukla uluslararası düzeyde büyük ve stratejik savunma projelerinin gerçekleştirilmesinde uygulanmaktadır ve uluslararası iş paylaşımı ve iş birliği düzenlemeleri şeklinde olmaktadır. Uluslararası alanda bu yaklaşımla gerçekleştirilmiş Eurofighter Projesi (iş paylaşımı) ve Ortak Taarruz Uçağı Projesi (Joint Strike Fighter – JSF – F35) (endüstri katılım anlaşması) gibi bu strateji ile geliştirilmiş çok sayıda proje mevcuttur (Markovski & Hall, 2006). Gündemdeki en önemli proje yaygın adıyla F35 olarak adlandırılan beşinci nesil savaş uçağı projesidir.[1] Ortak girişim stratejisinin çok sayıda avantajından bahsetmek mümkündür. En önemli avantajları arasında firmaların ya da ülkelerin tek başına üstlenmek istemeyecekleri projeleri gerçekleştirme imkânı vermesidir ki bu şekilde firmalar ya da ülkeler esasen kendi yeteneklerinin ve kapasitelerinin

[1] F-35 programı, Amerika Birleşik Devletleri ile müttefiklerinin askerî kabiliyet ve yeteneklerini yükseltmek için oluşturulan ve Lockheed Martin firması aracılığıyla üretilmekte olan yeni nesil savaş uçağı (F-35 Lightning II) projesidir. Projenin sekiz tane uluslararası katılımcı ülkesi vardır: ABD, İtalya, Hollanda, İngiltere, Kanada, Avustralya, Norveç ve Danimarka. Ayrıca İsrail, Japonya, Güney Kore, Polonya, Belçika ve Singapur'dan oluşan altı ülke de uçağın askerî alıcısı konumundadır.

üzerindeki projeleri gerçekleştirme imkânına kavuşurlar.

Geleneksel Tedarik Yaklaşımı: Geleneksel tedarik stratejisi, genellikle yerel kaynaklardan tedarik yaklaşımına sahip bir strateji olup ülkelerin kendine yeterlilik (self-efficiency) anlayışları kapsamında işlev gören bir stratejidir. Bu yönü itibarıyla nispeten geçmişe ait bir strateji olarak algılanmaktadır. Günümüzde ise modern silah sitemlerinin vb. son derece karmaşık ve aynı zamanda oldukça yüksek maliyetli olmasına karşın düşük üretim ölçeklerinden dolayı maliyetlerin daha da yükseldiği; bu nedenle birçok ülkenin doğal olarak hem maliyet hem de teknoloji vb. bakımından kendine yeterlilik şartını sağlayamayacağı; birçok ülkenin doğal olarak uluslararası işbirliklerine ya da doğrudan satın almaya yöneldiği; kendine güven ve kendine yeterlilik konularının tek başına amaç olmadığı; çağdaş tedarik stratejilerinin "karşılanabilirlik" (*affordability*) anlayışı kapsamında geleneksel tedarik stratejisinin artık -en azından uluslararası boyuta sahip ya da büyük çaplı projelerde- geçerli olmadığı ifade edilmektedir (Matthews, 2006).

Akıllı Tedarik: Akıllı Tedarik (AT) [*Smart Acquisition*], İngiltere'de savunma yeteneğinin kazanılmasına ve geliştirilmesine yönelik geliştirilmiş uzun vadeli bir Savunma Bakanlığı [*Ministry of Defence* (MOD)] girişimidir. Bu girişimle birlikte İngiliz Savunma Bakanlığı (MOD) askerî teçhizatı, hizmetleri, mülkleri veya ticari bilgi sistemlerini her seferinde yenileme yerine, silahlı kuvvetler tarafından ideal etkiyi elde etmek için belli bir yeteneğin diğer yeteneklerle nasıl bütünleşeceğini gözetmektedir. Bu şekilde kaynakları ilk satın alma üzerinde yoğunlaştırmak yerine, tedarike yönelik bir yaşam boyu yaklaşımı benimsemektedir (SAP, 2007). AT'i ortaya çıkaran gerekçeler 1950'lerin sonuna kadar gitmektedir. 1958 yılında yapılan bir çalışmaya göre İngiltere'de savunma teçhizat programlarının maliyetlerinin başlangıç tahmin değerlerinin hemen hemen üç katına ulaştığı tespit edilmiş (House of Commons, 1998); yapılan düzenlemelere rağmen savunma tedarik süreci kontrol altına alınamamıştır (Jordan, 2019). Bunun bir sonucu olarak 1988 yılında daha ucuz, etkin, hızlı ve iyi bir tedarik amacıyla akıllı tedarik girişimi başlatılmış (Desticioğlu & Ayan, 2022; bkz. Korkmaz vd., 2021); 2001 yılında ise akıllı tedarik programı olarak yeniden tanımlanmıştır (Butterworth-Hayes, 2010). İşçi Partisi Hükûmetleri Ar-Ge maliyetleri ile satın alma değeri arasında bir denge oluşturabilmek için akıllı tedarik stratejisine odaklanmış; bazı reformlarla özel sektörün beceri ve davranışlarını kamudaki savunma alanına aktarmak hedeflenmiştir. Akıllı tedarik stratejisi özellikle bütçe kısıtlamasının olduğu -2010 Koalisyon Hükûmeti dönemi gibi- dönemlerde savunma teçhizatı yönetiminin iyileştirilmesi için önemli bir teşvik unsuru olmuştur (Louth, 2013). 2005 yılında ise daha geniş bir yeni savunma sanayi stratejisinin parçası olmuştur. Gerçi adı geçen yaklaşım ile kısa vadeli satın alma

süreçleri iyileşmiş olsa da Savunma Bakanlığı'nın uzun vadeli stratejik programlarının çoğunun geciktiği ve bütçeyi aştığı belirtilmektedir (Butterworth-Hayes, 2010). Ancak AT'nin iletişim, mühendislik ve lojistik, varlık yönetimi, hava savunma ve savaş tanklarının yenilenmesi gibi karmaşık alanlarda başarı ile uygulandığı da literatürde mevcuttur (SAP, 2007).

Bilgi Tabanlı Tedarik: ABD'de savunma alanındaki çalışmalara göre tedarik süreçlerinde –müteakip adıma geçmeden evvel- mevcut bilginin uygunluğu ve bütünleşikliği, projenin başarısını tetikleyen en kritik faktörlerden biridir. "Bilgi Tabanlı Tedarik" yaklaşımı bu bulgulara dayalı olarak geliştirilmiştir. Daha sonra bu yaklaşımın projelerin hedeflerine ulaşımı önemli derecede artırdığı gözlenmiştir. Bunun en önemli nedenleri arasında, "bilgi tabanlı tedarik" yaklaşımının savunma projelerinde risk unsurunun minimize edilmesi, maliyet, süre ve performans hedeflerinin yakalanması vb. için sunduğu katkılar yer almaktadır (GAO, 2015, s. 3).

Tedarik ve onun bir alt faaliyet alanı olan satın almada önceden sahip olunan bilginin ne kadar değerli ve işlevsel olduğu, yüksek bilgi düzeyine ulaşmanın olumlu sonuçlar ürettiği detaylı olarak çalışılmış ve tedarik ve satın alma maliyetleri başta olmak üzere tedarik sürecinde önemli somut avantajlar sağladığı, maliyetleri aşağıya çektiği, gereksiz taahhütlerden ve risklerden koruduğu, daha avantajlı şartlarla tedarik ya da satın alma imkânı sunduğu, proje süresini kısalttığı, daha kaliteli ürün ve hizmetlerin teminine imkân verdiği görülmüştür. Özellikle hacim ve maliyet olarak büyük ve ileri teknoloji gerektiren projelerde "bilgi düzeyi" kritik öneme sahip olmaktadır.

Evrimsel Tedarik: "Evrimsel tedarik" -teknolojik bakımdan zorlayıcı ve henüz belli bir olgunluk düzeyine ulaşmamış altyapıların (sistemlerin) bir yandan geliştirilmesi devam ederken, ilk aşamada kısmi olarak çalışan ve sınırlı yetenekli bir sistemin hızlı bir şekilde uygulamaya (envantere) alınmasını ifade eder. Bu şekilde aşamalı olarak geliştirilen teknolojik altyapılar (sistemler) test edildikten ve onaylandıktan sonra envantere alınır ve sonunda tam kapasiteye sahip bir sistem elde edilir (Ellman, 2009). Evrimsel tedarik stratejisi resmî bakımdan ilk Amerika'da Savunma Bakanlığı'nın DoD Directive 5000.1 (2000) no'lu talimatnamesinde[2] yer almıştır ancak adı geçen kavram savunma toplulukları için

[2]"*Evrimsel tedarik stratejileri, kanıtlanmış teknolojiye, zaman aşamalı ihtiyaçlara, öngörülen tehdit değerlendirmelerine ve kanıtlanmış üretim yeteneklerine dayalı olarak ilk ve askerî açıdan yararlı bir yeteneği ("Blok I") tanımlar, geliştirir ve üretir/uygulamaya koyar ve -zamanla ilk yeteneğin ötesindeki artışları (Blok II, III ve ötesi)- sonraki geliştirme ve üretimi/uygulamayı planlar. Takip eden artışların kapsamı, performans yetenekleri ve zamanlaması, ihtiyaçlar, tedarik, istihbarat ve bütçe toplulukları arasındaki sürekli iletişime dayalı olacaktır.*" (DoD Directive 5000.1, 2000, s. 4)

yeni değildi. Adı geçen talimatname ile "evrimsel tedarik" "resmî tercihli tedarik stratejisi" olarak tanımlanmıştır. Bu stratejinin uygulanabilirliğine ilişkin ilk çalışmaların 1980'lerin ilk yarısına kadar gittiği; 1995'te "*onaylı alternatif tedarik stratejisi*" olarak ordunun resmî tedarik rehberine girdiği; 1998'de ise Savunma Bakanlığı'nın gelecek yüzyılda karşılaşacağını öngördüğü zorluklar için "uygun tedarik stratejisi" olarak tanımlandığı görülmektedir. Takip eden dönemlerde Defense Advanced Research Projects Agency (DARPA) [Savunma İleri Araştırma Projeleri Ajansı] tarafından yürütülen bazı projelerde -karmaşık bürokratik süreçleri aşmak için geliştirilen- uygulamalar geleneksel tedarik stratejisinin dışında esneklikler sağlamış ve bu uygulamalar teknolojik ve operasyonel kavramlar olarak evrimsel tedarik stratejisinin gelişimine katkı sağlamıştır. Adı geçen – "Predator UAV" (*Unmanned Aerial Vehicle*) [İnsansız Hava Aracı] gibi- projelerdeki başarı ise bu stratejiye önemli bir destek olarak dönmüştür. Predator programının on sekiz ay gibi kısa bir sürede tamamlanarak Bosna'da sahada kullanılmaya başlaması, evrimsel tedarik ilkelerinin ürün geliştirmeye katkısının güzel bir örneği olarak değerlendirilmektedir. Çünkü projenin başlangıç aşamasında mevcut olan yetenekler olgunlaşmış ve kanıtlanmış teknolojilere dayanırken, Predator evrimsel tedarik ilkelerinin uygulanması ile yeni bir yetenek ve teknoloji şeklinde ortaya çıkmıştır (Ellman, 2009). Evrimsel tedarik yaklaşımının başarıyla uygulandığı Predator platformu, çok daha yüksek becerilere ulaşacak teknik özelliklerle donatılmış ve kabiliyetleri önemli derecede artırılmıştır (Gangler vd., 2008).

Predator konusunda ilk zamanlardan itibaren başarılı sonuçlar veren evrimsel tedarik stratejisiyle birlikte proje tedarikçileri geleneksel tedarik ve geliştirme yöntemlerinden uzaklaştırmış; platformu son kullanıcı bildirimleri ışığında aşamalı bir şekilde yükseltmeye yönlendirmiştir. Daha sonraki dönemlerde evrimsel tedarik stratejisinin uygulanması önemli derecede geliştirilmiştir. Evrimsel tedarik stratejisinin amacı, kullanıcıya geleneksel tedarik stratejilerinden daha hızlı şekilde operasyonel fayda sağlamaktır. Geleneksel "tek adımda tam kapasite" yaklaşımı yerine, şartlara uygun olarak uyarlanabilecek ara ve kademeli değişiklikleri içerir (Fox, 2012) ve nihai hedefe aşamalar/safhalar (*increments*) halinde geliştirilen kazanımlar ve yetenek gelişimleriyle ulaşmayı gözetir. Nihai hedef olarak planlanan yetenekler (ürünler) ara safhalarda geliştirilen nispeten daha sınırlı becerilere sahip ürünlerin bir sonucudur. Her safhada bir önceki safhadakinden daha gelişmiş bir ürün hedeflenir. Söz konusu gelişim safhaları ve hedefleme proje ile amaçlanan nihai hedefe ulaşıncaya kadar devam eder.

Evrimsel tedarikin iki ana türü vardır. Aşamalı evrimsel tedarikte sistem, önceden tanımlanmış aşamalar halinde geliştirilir. Her aşama belirli bir yetenek seti sunar.

Her aşama bağımsız olarak tedarik edilir. İhtiyaç makamı her aşamada kısmi yetenekten faydalanır. Aşamalar arası geçişlerde net gereksinimler vardır. F-35 Savaş Uçağı Projesi'nde yazılım yeteneklerinin kademeli olarak eklenmesi örnek olarak verilebilir. Spiral evrimsel tedarikte ise sistem, döngüsel bir süreçle (spiral) geliştirilir. Her döngüde riskler değerlendirilir ve gereksinimler yeniden şekillendirilir. Prototip tabanlı olup, ihtiyaç geri bildirimleriyle sürekli iyileştirme yapılır. Yapay zekâ tabanlı sistemler gibi belirsizliğin yüksek olduğu durumlarda idealdir.

Performansa Dayalı Tedarik (PDT): "Kamu satın alıcısı"nın "yüklenici"nin sağlamasını istediği hizmetin sonuçlarını ön plana çıkaran bir hizmet sözleşmesi hazırlama ve uygulama yöntemidir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Savunma Bakanlığı'nın *DoD 5000.01 Savunma Tedarik Sistemi* adlı resmî belgesinde "performansa dayalı strateji"nin "*işin gerçekleştirilme şeklinden farklı olarak elde edilecek sonuçlar etrafında yapılandırılmış bir kazanım yaklaşımını destekleyen bir strateji*" anlamına geldiği ifade edilmektedir. Stratejinin temel amacı, yüklenicinin performansını artırmak ve sözleşme maliyetlerini düşürmektir. İşin yapılma sürecinin aksine bir kazanımın tüm yönlerini istenen amaç ve sonuç etrafında yapılandırmak için geliştirilmiştir.[3-4]

ABD Savunma Bakanlığı, bir kazanımın performansa dayalı olması için şu dört unsurun gerekliliğine işaret etmektedir: (a) Gerekliliği ölçülebilir bir sonuç olarak tanımlayan bir "performans iş beyanı"; (b) Kabul edilebilir sonuçları tanımlayan ve performans eşiğine ulaşılıp ulaşılmadığını belirleyen "ölçülebilir performans standartları"; (c) Performansa yönelik teşvikler için kullanılan çareler, teşvikler ve cezalar; (d) Performans ölçütlerini ve yüklenicinin nasıl değerlendirileceğini detaylıca açıklayan bir "performans değerlendirme planı" (Gansler, 2000). Genel olarak, performansa dayalı sözleşme ile Savunma Bakanlığı'nın geleneksel sözleşme yöntemi arasında önemli farklılıklar vardır.

PDT, ABD belgelerinde 1990'lardan beri yer alan bir tedarik stratejisidir (AcqNotes, 2022). DoD 5000.01'in (2020, s. 7) 2022 yılında güncellenmiş versiyonunda adı geçen stratejinin uygulamasına ilişkin olarak "*Rekabeti, yeniliği ve birlikte çalışabilirliği en yüksek seviyeye ulaştırmak için satın alma yöneticileri ürün ve hizmetleri edinmek ve sürdürmek için performansa dayalı stratejileri*

[3] Kavram ilk olarak "Performansa Dayalı Sözleşme" şeklinde kullanılmış; daha sonra "Performansa Dayalı Tedarik" şeklinde kullanılmaya başlanmıştır.

[4] Performans Temelli Tedarik, ABD'de 1993 tarihli Hükûmet Performansı ve Sonuçlar Yasası ve 1994 tarihli Federal Satın Almayı Kolaylaştırma Yasası ile tüm Federal Ajanslara zorunlu kılmış ve reformlara dayalı bir kavramdır. Bu nedenle Yönetim ve Bütçe Ofisi tarafından bütün kamu alımlarında teşvik edilen bir yöntem olmuştur (AcqNotes, 2022; Gansler vd., 2011).

değerlendirecek ve uygulayacaktır" denilerek performansa dayalı tedarik yaklaşımının tüm yeni tedarikler ve yükseltmelerin yanı sıra, ilk üretim sözleşmesinin verilmesinde ve tedarik edilen sistemlerin, alt sistemlerin ve yedek parçaların yeniden tedarik edilmesi sürecinde uygulanacağı belirtilmektedir.

Tedarik Strateji ve Yöntemlerinin Karşılaştırılması

Bu noktaya kadarki açıklamalar ve tartışmalardan bu çalışmaya konu edilen tedarik stratejisi ve yöntemlerinin her birinin belli ihtiyaçlar kapsamında geliştirildiği ve kendine özgü özellikleri olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu nedenle her bir tedarik strateji/yönteminin belli durumlar ve belli ürün/sistem için daha uygun olduğu; bazı ürünler ya da sistemler için ise uygun olmadığı son derece açıktır. Bu kapsamda hangi tedarik stratejisinin/yönteminin tercih edilebilir olduğu, büyük oranda nasıl bir savunma ürününün ya da silah/sistemin tedarik edileceği ile yakından ilgilidir. Kısaca, hem tedariki yapılacak ürün/sistemin hem de tedarik stratejisinin özelliklerinin bilinmesi, uygun tedarik stratejisinin seçiminde önemlidir. Bölümün bu kısmında yukarıda detaylıca tartışılan tedarik strateji ve yöntemlerine ilişkin karşılaştırma Tablo 1'de[5] sunulmaktadır. Aşağıda söz konusu tedarik stratejilerinin SWOT (*Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats*) Analizi ile birbirinden hangi noktalar itibarıyla farklılıklar ve hangi noktalar itibarıyla benzerlikler gösterdiği ve fırsat-tehdit bağlamında karşılaştırılmıştır. SWOT analizi, strateji ve yöntemler için güçlü-zayıf yönlerle fırsat ve tehdit unsurlarını ortaya koyan bir durum belirleme matrisidir. SWOT analizi genellikle iç ve dış faktörleri değerlendirerek yapılır. Böylelikle mevcut güçlü ve zayıf yönleri ortaya çıkarır, karar almaya yardımcı olur, rekabet analizi yapmaya olanak tanır. SWOT Analizinin stratejik planlama aracı olması sebebiyle çalışmada kullanılması tercih edilmiştir.

[5] Adı geçen tablo elbette söz konusu tedarik stratejilerini bütün kriterler bazında karşılaştırma imkânına ya da kapsamına sahip değildir; ancak, yapılan literatür taraması kapsamında tartışılan tedarik strateji/yöntemlerinin ön plana çıkan ve değerlendirmeye alınması uygun görülen özelliklerini ifade edecek hususlar mümkün olduğunca dahil edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1

Tedarik strateji ve Yaklaşımlarının SWOT Analizi ile Karşılaştırılması

TEDARİK YÖNTEM/ STRATEJİLERİ	KUVVETLİ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER	FIRSATLAR	TEHDİTLER
GELENEKSEL TEDARİK	* Karar verme süresi göreceli olarak kısadır. * Karar vermek göreceli olarak kolaydır. * Uygulama kolaylığı göreceli olarak yüksektir. * Ürün, hizmet, silah ya da sistemi envantere alma süresi kısadır. * Yeterli finansal kaynaklar gereklidir. * Tedarik kaynağı (çoğunlukla) yerel kaynaklardır. * Standartlaşmış ve rutin ürün/hizmetler; tekrarlı alımlar; zaman, teknoloji ve risk durumuna bağlı olarak kısa sürede değişmeyecek ürün ve sistemler için uygundur. *Rekabete dayalı ihale yöntemi ile verimlilik, şeffaflık ve hakkaniyeti sağlar.	* Büyük, zaman gerektiren ve tedariki geliştirmeye bağlı ürün, hizmet ya da sistemlere yönelik projelerde uygulanabilirliği düşüktür. Mevcut teknoloji düzeyi, proje büyüklükleri ve buna bağlı risk paylaşımı ile uluslararasılaşma, başka tedarik sistemlerini ön plana çıkarmıştır. Yöntemin - özellikle geliştirme projelerinde- geri besleme mekanizmaları zayıftır ve şartlardaki değişimlere karşı yeterince esnek değildir.	* Standart ve tanımlanmış prosedürler, karar vericilerin karar vermesini kolaylaştırır; uygulaması kolaydır	* Esnek değildir
AKILLI TEDARİK	* Orta derecede esnektir * Karar verme kolaylığı orta düzeyde * Uygulama kolaylığı orta düzeyde * Standartlaşmamış; tedarike konu ihtiyaca bağlı; ancak kolaylaştırılmış proje onayları * Kamu- özel sektör işbirliği * Tedarik kaynağı çoğunlukla yerel kaynaklar ancak dış kaynaklara ve girişimlere açık * Ürün, hizmet ya da silah/sistem gibi geliştirme gerektiren, finansal maliyeti yüksek ve zaman alan projeler için uygun	* Tedarik sürecini düz bir süreç olarak görüldüğü; savunma sistemlerinin karmaşık ve uzun vadeli yapısını dikkate almadığı' eleştirisi yapılmaktadır.	* Tedarik edilecek ürün, silah ya da sistemin (ülkenin ya da savunmanın) mevcut yeteneklere olan katkısı ve onlarla ne derece bütünleşebileceği esas alınmaktadır. Tedarikte sistem ve yaşam boyu yaklaşımı geçerlidir. Silah ya da sistem geliştirildiğinde direkt envantere alınabilir.	* Karar verme süresi uzun * Ürün, hizmet, silah ya da sistemi envantere alma süresi uzun
BİLGİ TABANLI TEDARİK	* Orta derecede esnek * Karar verme kolaylığı orta düzeyde * Uygulama kolaylığı orta düzeyde * Standartlaşmamış; tedarike konu ihtiyaca bağlı prosedürler * Tedarik kaynağı çoğunlukla yerel kaynaklar ancak (ortak girişim vb. yöntemlerle) dış kaynaklardan temine de imkan verir. * Hacim ve maliyet olarak büyük ve ileri teknoloji gerektiren projeler; teknolojik olgunluk düzeyinin yeterli, istikrarlı sistem tasarımına sahip ve üretim süreçlerinin kontrol altında olduğu projeler için uygun	* Projeye ilişkin tedarik konusu hakkında yeterli bilgi olmadığında ciddi sorunlarla ve başarısızlıkla karşılaşmak mümkündür. Ancak yeterli veri olduğunda başarıyla uygulanabilecek bir yöntemdir. Nitelikli personele ihtiyaç vardır.	* İşlevsel bir tedarik stratejisidir. Proje konusunda yeterli bilgi olduğunda tedarik ve satın alma maliyetleri başta olmak üzere - gereksiz taahhütlerden ve risklerden kaçınma, proje süresini kısaltma, daha kaliteli ürün, hizmet, silah/sistemler tedarik etme gibi- birçok avantaj sağlamaya imkan vermektedir. Ayrıca modelleme ve simülasyon, tedarike konu sistemin komple tasarımı, süreç içerisinde yapılan yenilikler, değişiklikler, yükseltmeler ve bunların sistem üzerine muhtemel etkilerini görme ve değerlendirme imkanı vermekte; sistemin genel testi ve değerlemesi mümkün olmaktadır. Gerçek üretime geçmeden önce gerçek verilerle sistem tasarımı yapma ve sistemin tamamının nasıl çalıştığını görüp değerlendirmeye imkan vermektedir.	* Karar verme süresi uzun * Ürün, hizmet, silah ya da sistemi envantere alma süresi uzun
EVRİMSEL TEDARİK	* Esneklik yüksek * Karar verme kolaylığı orta düzeyde * Gerekliliklere bağlı ve değişken * Ürün, hizmet, silah ya da sistemi envantere alma süresi göreceli olarak kısa. Ürün / sistemin ilk işlevsel fonksiyonu direkt envantere alınabilir. * Tedarik kaynağı çoğunlukla yerel kaynaklar ancak (ortak girişim vb. yöntemlerle) dış kaynaklardan temine de imkan verir * Hacim ve maliyet olarak büyük ve ileri teknoloji gerektiren projeler; teknolojik olgunluk düzeyinin henüz yeterli olmadığı ve geliştirilmeye ihtiyaç olduğu projeler için uygundur * Dinamik bir geliştirme ve tedarik süreci sunar.	* Stratejinin beklenen başarısı ve sistemdeki gelişmeler büyük ölçüde sahadan gelecek düzenli, sağlıklı ve doğru geri bildirimlere bağlıdır ve onlarla direkt ilişkilidir. Bu tedarik yaklaşımında belirsizlik ve risk yüksektir. Proje dönemleri genellikle uzundur ve buna bağlı olarak teknolojik, finansal vb. risk çeşitleri de değişen şartlara bağlı olarak artabilmektedir. Teknolojik değişikliklerin yönünü kestirmek mümkün olmadığından, başlangıçtaki hedeflerden daha fazlasına ulaşmak mümkün olduğu gibi planlanandan çok azına da ulaşılabilir. Gereklilikler zaman içinde değişebildiğinden, toplam proje maliyetini ve süresini başlangıçta tahmin etmek güçtür. Güçlü teknik bilgi ve beceri gerektirir.	* Evrimsel tedarik stratejisi, geliştirilen ürünün/sistemin işlevsel hale gelen ilk versiyonunu direkt envantere (sahada kullanıma) alma ve kullanma imkanı verir. Bu şekilde sahada hızlı şekilde operasyonel fayda sağlar. Aşamalı şekilde geliştirilen ürün/sistemin eksikliklerini gözlemlemek ve zamanında müdahale ile geliştirmek mümkündür. Bu şekilde her aşamada, bir öncekinden daha gelişmiş bir ürün/sistem elde etmek mümkün hale gelmektedir. Dinamik bir geliştirme ve tedarik imkanı sunar. Zaman içinde ortaya çıkan gerekliliklere ilave olarak gelecekteki ihtiyaçları ve gerekllikleri de önceden tahmin imkanı verir. Esnek bir yöntemdir. Sürekli geribildirimlere imkan vermesi, ürünün/sistemin geliştirilmesini kolaylaştırır. Projeye başlamak için ilk etapta projenin gerektirdiği bütün kaynaklara aynı anda sahip olmak gerekmez; kaynaklar da projeye aşamalı olarak tahsis edilebilir.	* Karar verme süresi uzun * Uygulama kolaylığı düşük * Başlangıçta iyi tanımlanmış ihtiyaçlar ve gerekliliklere; projenin uygulanması için gerekli bilgi-beceri yeterliliğine ihtiyaç vardır

Tablo 1 (Devamı)

Tedarik strateji ve Yaklaşımlarının SWOT Analizi ile Karşılaştırılması

TEDARİK YÖNTEM/ STRATEJİLERİ	KUVVETLİ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER	FIRSATLAR	TEHDİTLER
PERFORMANSA DAYALI TEDARİK	* Esneklik yüksek * Karar verme süresi kısa * Karar verme kolaylığı yüksek * Uygulama kolaylığı yüksek * Ürün, hizmet, silah ya da sistemi envantere alma süresi kısa * Tedarike konu hizmetlere ilişkin talep edilen amaçların ve sonuçların somut olarak tanımlanması gerekli * Tedarik kaynağı yerli	* Hizmetlerin soyut niteliği, yükleniciden tedarik edilecek hizmet paketinin amaçlarını ve sonuçlarını her zaman bütün detayları ile tanımlamayı mümkün kılmayabilir. Bu da tedarike konu hizmetten beklenen verimin alınmasını zorlaştırır. İlaveten -sağlıktan lojistiğe ve silah sistemlerinin tamir-bakımına kadar geniş bir alanı kapsayan- hizmetlerin kapsam alanı göz önüne alındığında, bu alanların tamamında yeterli performans kriterleri geliştirmek mümkün olmadığı gibi çoğunlukla hukuki altyapı eksiklikleri de karşılaşılan sorunlar arasındadır. Bu ise elde edilecek verimi düşüren bir hususdur. Ayrıca savunma gibi kritik alanlarda ağırlıklı ve sürekli olarak dışarıdan temin edilen hizmetler, adı geçen kurumların (personel nitelikleri ve altyapı dahil mevcut ve olması gereken yeteneklerini ve yeterliliklerini zaafa uğratabilmektedir.	* Geleneksel tedarik yöntemlerine kıyasla daha düşük maliyete karşılık daha yüksek performans, hizmet alıcısı ve yüklenici arasında risk paylaşımı, yüklenici üzerinde daha etkili gözetim ve işbirliği ve daha yüksek bir ihtimal ile projenin başarıyla tamamlanma şansı sunmaktadır. Hizmet alıcısı, tedarikin amaçları ve sonuçları ile ilgilendiğinden -diğer bazı tedarik yöntemlerinin aksine- tedarik süreçleri ile meşgul olmamakta; kaynaklarını süreçlerin takibine harcamak zorunda kalmamaktadır. Bu ise maliyet avantajı oluşturmaktadır.	* Standartlaşmış ve tanımlanmış prosedürler * Ürün ve sistemlere ilişkin hizmetler ile hizmet ağırlıklı tedarikler
AR-GE'YE DAYALI TEDARİK	* Esneklik orta düzeyde * Karar verme kolaylığı orta düzeyde * Gerekliliklere bağlı ve değişken prosedürler * Özel gereklilikler kritik alanlardaki edinimler * Tedarik kaynağı yerli	* Proje sonucunda planlanan sonuçların elde edilmesi kesin değildir; risklilik düzeyi yüksektir. Güçlü teknik bilgi ve beceri gerektirir. Planlanan ürün/sistem geliştirilse dahi üretimin sürekliliği için yeterli pazar büyüklüğüne sahip olunması gerekir.	* Kritik alanlarda teknoloji geliştirmeye imkan verir. Göreceli olarak esnek bir tedarik stratejisidir. Ülkenin yerel sanayi ve savunma altyapısının geliştirilmesine katkı sağlar; yerel ekonomiye katkı sunar. Dış bağımlılığın azaltılmasına imkan verir. Gerekli teknolojiye sahip olmak, başka entegre ürünlerin/sistemlerin geliştirilmesine de imkan hazırlar.	* Karar verme süresi uzun * Uygulama kolaylığı düşük * Ürün, hizmet, silah ya da sistemi envantere alma süresi uzun olabilir * Kritik ve yüksek yatırım gerektiren tedarikler; geliştirilmeye dayalı ya da ülkenin sahip olmadığı ürünlerin / sistemlerin elde edilmesini gerektiren tedarikler
ORTAK ÜRETİM (GİRİŞİM)	* Esneklik orta düzeyde * Tedarik kaynağı yerli ve dış kaynaklar	* Kapsam, teknoloji, finansman vb. bakımlardan büyük projeler olduğundan, risk düzeyi yüksektir. Katılımcı ülkelerin ortak girişimdeki ağırlığı, sağladıkları katkı oranı ile ilişkilidir. Katılımcı ülkelerin her biri aynı zamanda kendi faydalarını maksimize etme eğilimindedir. Projeler genellikle ana (büyük oranlı) katkıyı sunan katılımcının/katılımcıların talepleri doğrultusunda şekillenir.	* Büyük ve yüksek risk taşıyan, büyük miktarlı finansman ihtiyacı gerektiren projelerde risk paylaşımına ve ortak finansmana imkan verir. Ülkeye teknoloji transferi sağlar. İnsan kaynaklarının nitelikleri ve sanayi altyapısı başta olmak üzere ülkenin belli alanlardaki yeteneklerinin gelişmesi için fırsat oluşturur. Ülkedeki sanayi kuruluşlarının büyük ve uluslararası tedarikçi ağına entegre olmasına imkan tanır. Ülkenin tek başına başlatamayacağı projeleri gerçekleştirmesine imkan sağlar. Farklı ülkelerin/firmaların belli alanlardaki yeterliliklerini bir araya getirerek ortak sinerji oluşturur. Ortak girişim projelerinin katkıları sadece projenin katkısından ibaret değildir; çoğunlukla uluslararası ilişkilerin geliştirilmesine ve başka ekonomik, politik ve savunma işbirliklerine de kapı açma potansiyeline sahiptir.	* Karar verme süresi uzun * Karar verme kolaylığı düşük * Uygulama kolaylığı orta / düşük * Başlangıçta uzun siyasi, bürokratik ve ekonomik kararları içeren prosedürler * Ürün, hizmet, silah ya da sistemi envantere alma süresi uzun *Ülke ve/veya firma yöneticilerinin ortak girişim konusundaki isteklilliği gerekli * Büyük ve uzun süreli projeler; ileri teknoloji ve yüksek siyasi, ekonomik ve uluslararası işbirliği gerektiren projeler; finansal ve teknolojik bakımdan riskli ve yüksek finansman ihtiyacına sahip projeler; başka firmalar ya da ülkelerle teknik ve teknolojik işbirliği ihtiyacının olduğu projeler için uygun tedarik yöntemi
HAZIR ALIM	* Karar verme süresi kısa / orta (Satın alınacak ürün ya da silah/sisteme bağlıdır) * Uygulama kolaylığı yüksek * Rutin alımlarda standartlaştırılmış ve tanımlanmış prosedürler; büyük ve rutin olmayan (teknolojik) alımlarda standart olmayan ve tanımlanmamış prosedürler * Ürün, hizmet, silah ya da sistemi envantere alma süresi göreceli olarak kısa/orta * Tedarik kaynağı yerli ve dış kaynaklar	* Dış bağımlılığı artırır. Kritik ürünler ve silah/sistemlerde dışa bağımlılık ülke güvenliği açısından yüksek risk oluşturabilir. Dış alımlar -özellikle teknolojik silah/sistemlerde- yüksek maliyetlidir. Hızla değişen teknoloji ve teknolojik sistemler karşısında yeni ihtiyaçların ortaya çıkması, ülkeden sürekli olarak büyük miktarlı kaynakların yurt dışına akmasına ve yerel ekonominin zayıflamasına neden olur. Yüksek teknolojili ürünler, silah/sistemler genellikle ilave politik ve askeri kısıtlamalara tabi olarak satılmaktadır. Ayrıca dış kaynaklı silah/sistemlerin ömür boyu kullanım maliyeti (yedek parça, bakım vb.) bakımından da bağımlılığı ve yüksek maliyetleri beraberinde getirmektedir.	* Diğer tedarik yöntemlerine kıyasla genellikle daha hızlı elde edilebilir. Maliyetine katlanıldığı ve uluslararası dengeler açısından bir soruna ve politik kısıtlamalara tabi olmadığı sürece gelişmiş silahlar/sistemler dahil her türlü ürünü hızlı bir şekilde envantere katmak mümkündür. Bazen dış hazır alım yüksek teknolojili silah/sistemlerde tek seçenek olabilir. Rekabetin yüksek olduğu ürün/sistem gruplarında ise ekonomik bir şekilde temin edilebilir. Birçok üründe, silah/sistemde kaynak çeşitliliğine imkan tanır.	* Esneklik düşük * Karar verme kolaylığı durumsal * Teknik, politik, idari ve ekonomik nitelikli çok boyutlu değerlendirmeler gerekli * Genellikle acil ürünler, acil nitelikli silah/sistemler. Acil olmasa dahi ihtiyacı ve gerekliliklerı karşılayan ancak yerel imkanlarla üretilmesi mümkün olmayan her türlü ürünler, silah/sistemler

Tablo 1'de yer alan SWOT analizi neticesinde özetle aşağıda yer alan sonuçlara varılmıştır:

- Geleneksel tedarik yönteminin en güçlü yönü, karar verme sürecinin hızlı ve kolay olmasıdır. Standartlaşmış ve tekrarlı alımlar için uygun olduğu için uygulama kolaylığı sağlar. Bu strateji, zaman, teknoloji ve risk değişkenlerine bağlı olarak düşük riskli, sabit ürünlerin tedariki için idealdir. Savunma sistemlerinde, yerel tedarik kaynaklarının ve finansal kaynakların yeterli olduğu durumlarda verimli bir çözüm sunar. Ancak, bu yöntem büyük ölçekli ve zaman gerektiren projeler için uygun değildir. Özellikle teknolojik gelişmelerin hızla değiştiği ve proje büyüklüğünün arttığı durumlarda verimsiz kalabilir. Geri besleme mekanizmaları zayıf olduğu için, projelerde esneklik azalır ve şartlardaki değişimlere yanıt verme kapasitesi sınırlıdır. Fırsat yönünden ise şartlar ve prosedürler belirgin ve standart olduğunda, karar vericilerin tedarik sürecinde hızlı ve etkili bir şekilde ilerlemesi mümkündür. Özellikle rutin, düşük riskli alımlarda süreç hızlanır ve verimlilik artar. Tehdit açısından ise bu strateji, büyük projeler ve değişken gereksinimler karşısında esneklik gösteremediğinden, hızla değişen savunma ihtiyaçları ile uyumsuz kalabilir. Uluslararası iş birlikleri veya gelişmiş teknolojiler gerektiren projelerde yetersiz kalabilir.
- Akıllı tedarik, belirli bir esneklik sunar ve yerel kaynakların yanı sıra dış kaynaklarla iş birliğini mümkün kılar. Ayrıca, kamu-özel sektör işbirliklerini teşvik eder. Yüksek maliyetli, uzun vadeli projelerde daha uygun bir strateji olabilir çünkü proje gereksinimleri gelişen ihtiyaçlara göre uyarlanabilir. Zayıf yön olarak tedarik sürecinin düz bir süreç olarak değerlendirilmesi, savunma sistemlerinin karmaşıklığını göz ardı edebilir. Bu, özellikle uzun vadeli ve büyük ölçekli projelerde verimsizliğe yol açabilir. Karar verme süresi geleneksel yaklaşıma göre daha uzun olabilir, bu da özellikle kriz anlarında hızla karar alınması gereken durumlarda bir dezavantaj yaratabilir. Fırsatlar yönünden ise Akıllı tedarik, sistem ve yaşam boyu yaklaşımını benimseyerek, geliştirilen ürünlerin doğrudan envantere dahil edilmesine olanak tanır. Bu da savunma sistemlerinin sürekli güncellenmesine ve iyileştirilmesine yardımcı olur. Tehdit açısından ise uzun karar verme süreleri ve envantere alma sürecindeki gecikmeler, savunma ihtiyaçlarının hızla değiştiği durumlarda sorun oluşturabilir.
- Bilgi Tabanlı Tedarik, teknolojik olarak ileri projelerde yüksek verimlilik sağlar, özellikle sistemin tasarım aşamasında yenilikler ve değişiklikler değerlendirilerek uygulama yapılabilir. Modelleme ve simülasyon kullanımı sayesinde, projeler başlamadan önce sistemlerin test edilmesi ve eksikliklerin giderilmesi mümkündür. Bu, projeyi daha verimli hale getirebilir. Ancak, yeterli bilgi olmadan bilgi tabanlı tedarik, başarısızlığa yol açabilir. Yeterli veri ve nitelikli personel gereklidir, bu da belirli projelerde zorluklar yaratabilir. Fırsat

yönünden, projenin başında doğru verilerle ilerlemek, maliyet ve süresi üzerinde kontrol sağlamaya yardımcı olabilir. Ayrıca, ilerleyen aşamalarda yapılan yenilikler, proje süresini kısaltabilir ve kaliteyi artırabilir. Tehdit açısından ise özellikle yeni teknolojilerle ilgili bilgi eksiklikleri, başarısızlıkla sonuçlanabilir. Uzun karar verme süreçleri ve envantere alma süresinin uzaması da olumsuz etkiler yaratabilir.

- Evrimsel tedarik, esnekliği yüksek ve dinamik bir strateji sunar. Proje gereksinimleri zaman içinde değişse de, aşamalı olarak geliştirilen ürünler daha hızlı sahaya sürülüp test edilebilir. Bu yaklaşım, her aşamada gelişmiş bir sistem elde edilmesine olanak tanır. Böylece sistemin eksiklikleri gözlemlenip zamanında müdahale edilerek iyileştirilir. Zayıf yön olarak proje sürecinin belirsizlikleri ve riskleri, özellikle teknolojik gelişmelerin yönü konusunda belirsizlik yaratır. Geri bildirimlerin düzenli ve doğru olması gerekir; aksi takdirde sistemdeki hatalar büyüyebilir. Ayrıca, bu strateji yüksek teknik bilgi gerektirir ve başlangıçtaki gereksinimlerin tam olarak belirlenmesi önemlidir. Fırsatlar yönünden sistem geliştirilmesi aşamalı şekilde yapılacağı için, ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar ve gereklilikler göz önünde bulundurularak sistem daha verimli hale getirilebilir. Bu yöntem, zaman içinde ortaya çıkan gereksinimlere esnek bir şekilde uyum sağlar. Tehdit açısından ise süreç uzun ve belirsizlik içerdiği için, yüksek riskler söz konusu olabilir. Proje maliyet ve süresi başlangıçta tahmin edilemez. Ayrıca, gereksinimler zamanla değişebileceği için proje süreci daha karmaşık hale gelebilir.
- Performansa dayalı tedarik, karar verme sürecinde hızlıdır ve uygulama kolaylığı sağlar. Bu yöntem, hizmetlerin verimli bir şekilde tedarik edilmesini sağlar ve somut hedeflere dayalı olarak belirli sonuçlar elde edilmesini mümkün kılar. Yüklenici ile etkin bir iş birliği, projenin başarı şansını artırabilir. Ayrıca, yüklenici üzerinde etkili gözetim yapılabilir ve riskler paylaşılabilir. Ancak performansa dayalı tedarik, genellikle soyut hizmetlerin temini ile ilgilidir. Bu da tedarik edilen hizmetin amacının ve sonuçlarının tam olarak tanımlanmasını zorlaştırabilir. Özellikle savunma gibi kritik alanlarda, hizmetlerin kapsamını netleştirmek zor olabilir ve bu da tedarik sürecinde belirsizliklere yol açabilir. Performansa dayalı hizmetlerde, yeterli hukuki altyapının olmaması ve standartların eksikliği verimin düşmesine neden olabilir. Fırsat yönünden geleneksel tedarik yöntemlerine göre daha düşük maliyetle daha yüksek performans elde edilebilir. Bu, savunma sanayisinde ekonomik verimliliği artırabilir ve bütçe üzerinde olumlu bir etki yaratabilir. Hizmet alıcısı, tedarik sürecine odaklanmak yerine, hizmetin sağladığı sonuçlarla ilgilenebilir. Bu da sürecin daha verimli hale gelmesine ve alıcı kaynaklarının daha iyi kullanılmasına olanak tanır. Tehdit açısından ise performans temelli tedarik, hizmetlerin yeterince net bir şekilde tanımlanmadığı durumlarda başarısız olabilir. Ayrıca, hukuki eksiklikler ve altyapı problemleri de

sürecin verimsiz hale gelmesine neden olabilir.

- Ar-Ge'ye dayalı tedarik, özellikle yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve kritik alanlarda yerel üretim kapasitesinin artırılması açısından önemli avantajlar sağlar. Bu yöntem, savunma sanayisinde teknolojik bağımsızlık yaratmaya olanak tanır ve ülkenin yerel sanayi altyapısının güçlenmesine katkı sunar. Kritik ve stratejik alanlarda yerel kaynaklardan teknoloji edinimi sağlanabilir. Bu, dışa bağımlılığı azaltarak yerli savunma sanayinin gelişmesine katkı sunar. Zayıf yön olarak Ar-Ge projelerinin başarısızlık oranı yüksektir. Bu strateji yüksek derecede teknik bilgi ve uzmanlık gerektirir ve proje sonunda beklenen sonuçların elde edilmesi kesin değildir. Ayrıca, üretim süreçlerinin sürekliliği için yeterli pazar büyüklüğü sağlanamayabilir. Geliştirilen ürünlerin envantere alınması, uzun süre alabilir ve süreç karmaşık olabilir. Bu da acil ve kritik savunma ihtiyaçları için uygun olmayabilir. Fırsat yönünden Ar-Ge yatırımları, savunma sanayisinde dışa bağımlılığı azaltarak ülke için stratejik bir avantaj oluşturur. Ayrıca, elde edilen teknoloji başka alanlarda da kullanılabilir, bu da ülkenin genel sanayi kapasitesinin gelişmesine katkı sağlar. Yerel sanayinin gelişmesi ve yerel üretimin artırılması, ekonomik büyümeye katkı sağlayabilir. Ar-Ge yatırımları aynı zamanda yüksek katma değerli iş gücünün gelişmesine de olanak tanır. Tehdit açısından ise Ar-Ge tabanlı tedarik, yüksek yatırım gereksinimlerine sahiptir ve sonuçları elde etmek uzun zaman alabilir. Bu da ekonomik kaynakların etkin kullanılmasını zorlaştırabilir. Ayrıca, süreçlerin uzunluğu ve belirsizlikleri, tedarik zincirinde kesintilere neden olabilir.
- Ortak üretim (girişim), büyük projelerde riskleri paylaşma imkânı tanır. Bu, özellikle büyük ve yüksek yatırım gerektiren projelerde önemli bir avantaj sağlar. Ayrıca, teknoloji transferi sayesinde, yerel sanayinin gelişmesine katkı sağlanabilir. Farklı ülkeler ve firmalar arasındaki iş birliği, yalnızca teknik başarıyı değil, aynı zamanda uluslararası ilişkilerin güçlendirilmesine de olanak tanır. Ancak ortak üretim projeleri genellikle uzun karar verme süreçleri gerektirir. Bu süreçte, her katılımcı ülkenin veya firmanın kendi çıkarlarını maksimize etme eğiliminde olması, sürecin yavaşlamasına neden olabilir. Ortak üretim projelerinde finansman ve siyasi engeller de karşılaşılan zorluklar arasındadır. Bu, özellikle büyük projelerin uygulanabilirliğini zorlaştırabilir. Fırsat açısından ortak girişimler, tek başına gerçekleştirilemeyecek büyük projelerin hayata geçirilmesini sağlar. Ülke, yüksek finansman ve teknoloji gerektiren projelerde daha etkili bir şekilde yer alabilir. Ortak girişimler, uluslararası savunma işbirliklerini güçlendirebilir ve uzun vadeli ekonomik ve politik faydalar sağlayabilir. Tehdit açısından ise proje süreci uzun ve karmaşıktır, bu da beklenen faydaların elde edilmesini zorlaştırabilir. Ayrıca, her katılımcının çıkarları doğrultusunda proje yönlendirilirse, belirli hedeflere ulaşmak güçleşebilir.

- Hazır alım, ürün ve sistemlerin hızla tedarik edilmesini sağlar. Bu, acil savunma ihtiyaçları için oldukça avantajlıdır ve tedarik edilen ürünlerin envantere hızlı bir şekilde katılmasına imkân tanır. İlave olarak farklı tedarikçi seçenekleri ile çeşitli kaynaklardan faydalanmayı mümkün kılar. Bu da yüksek rekabet avantajı sağlar ve ekonomik olarak uygun fiyatlarla ürün temin edilmesini kolaylaştırabilir. Zayıf yön olarak hazır alım, dışa bağımlılığı artırır. Özellikle teknolojik ve askerî ürünlerde dışa bağımlılık, ülkenin savunma güvenliği açısından riskler taşıyabilir. Ayrıca, dış alımlarda genellikle siyasi ve askerî kısıtlamalar bulunmaktadır. Hazır alım, uzun vadede yüksek maliyetler yaratabilir, özellikle yedek parça ve bakım masrafları da dahil olmak üzere ek maliyetler ortaya çıkabilir. Fırsat açısında hazır alım, kritik ürünleri hızlı bir şekilde temin etmek için ideal bir yöntemdir. Bu, özellikle acil savunma ihtiyaçlarında oldukça faydalı olabilir. Rekabetin yoğun olduğu ürün gruplarında, ekonomik fiyatlarla ürün temin edilebilir. Ayrıca, farklı tedarik kaynakları, fiyat çeşitliliği ve esneklik sağlar. Tehdit yönünden ise dışa bağımlılığın artması, savunma stratejisinin güvenliğini tehdit edebilir. Ayrıca, dış kaynaklı ürünlerin ömür boyu kullanım maliyetleri de artabilir ve uzun vadede bu, ekonomik bir yük haline gelebilir.

Bu bağlamda her bir tedarik stratejisi, kendine özgü nitelikleriyle nasıl bir ürün, silah/sistem elde edilmek ve hangi (savunma, ekonomik ya da politik vs.) amaçlara ulaşılmak istendiğine bağlı olarak “uygun”, “daha az uygun” ya da “hiç uygun olmayan” bir niteliğe sahip olduğundan, tedarik stratejisi seçimi esasen bir projenin başarısının ve planlanan sonuçlara ne derece ulaşılabileceğinin de temelini oluşturan son derece önemli bir karardır. Bu nedenle karar vericilerin hangi stratejinin ne tür özelliklere sahip olduğunu ve hangi tedarik durumları için uygun olduğunu diğer bir ifadeyle planlanan amaçlara ulaşmak için hangi tedarik stratejisini uygulayabileceklerini bilmeleri son derece önem arz etmektedir. Nitekim çalışmamızda bahsedildiği üzere senaryolara göre farklı stratejilerin seçilebileceği ve değişen dünya düzenine göre ihtiyaç makamının tedarik stratejisini tekrar konumlandırabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Müteakip başlıkta, savunma yönetiminde tedarikçi seçimine yönelik literatür incelemesi yapılacak ve tedarikçi seçimini yönlendiren kriterler ile bu kriterlerin savunma tedarik süreçlerindeki uygulanabilirliği tartışılacaktır.

Savunma Yönetiminde Tedarikçi Seçimine Yönelik Literatür İncelemesi

Araştırma kapsamındaki tedarikçi seçim kriterleri hususunda ayrıntılı literatür çalışmalarıyla alakalı özet bilgiler Tablo 2’de verilmektedir. Bahsi geçen tabloda değinilen hususlar ve kriterlere yönelik olarak aşağıdaki konuları açıklamak yarar sağlayacaktır.

Teslimat hızı ve teslimat süresi gibi kriterler genel olarak benzer kavramları ifade etmesine karşın, çoğu araştırmada farklı kriter olarak değerlendirilmiştir. Bu kavramları kesin hatlarla ayırmak oldukça zor ve literatür araştırmasının amacı da konuya açıklık getirmek olduğundan, tam bir kanıya ulaşabilmek amacıyla söz konusu kriterler Tablo 2'de sentezlenerek özetlenmiş ve elde edilen istatistiklerde oluşturulmuştur. Böylelikle tedarikçi seçim kriterleriyle ilgili daha kesin bir anlayış ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tablo 2 incelendiğinde bazı seçim kriterleri araştırmaların oluşturulduğu zaman zarfında bağımsız kriterler iken (iş için isteklilik, garanti koşulları, işlem kontrolleri vb.) bulunduğumuz zaman dolayısıyla daha özgün (ihtiyaçlardaki değişiklik, iş tanımı gibi sebepler ile iletişim, yeterlilik kavramlara evirilmiştir) bir yapıda değerlendirilebilir hale gelmiştir. Bahse konu tarz kriterler de doğal olarak ilişikli bağlamların içine eklenmiştir. Ayrıca bazı çalışmalarda yer alan spesifik teknik özellikleri tanımlayan kriterler tabloya dahil edilmemiştir. Ayrıca tedarikçinin seçimine yönelik kriterlere ilişkin araştırmaların yoğunluğuna rağmen bu çalışma alanındaki ifadelerin şimdiye kadar aynı derecede belirli bir standarda oturtulmamış olması ve Tablo 2'de yer alan alt kriterlerin hepsinin özellikleri açısından diğer kriterler ile de bağlantılı olması sebebiyle, bahsi geçmekte olan kriterlerin diğer ana kriterler ile ilişkilendirilebileceği öne sürülebilir.

Tablo 2

Tedarikçi Seçim Kriterleri Literatür İncelemesi

ANA KRİTER	ALT KRİTER	Ünlü ve Begenirbaş (2024)	Firdantara vd. (2024)	Taşar (2024)	Alam ve AlArjani (2024)	Yerli ve Öztürk (2023)	Gültepe ve Yılmaz (2022)	Yazdi vd. (2022)	Kurtay vd. (2021)	Sarıçam ve Yılmaz (2021)	Akman vd. (2021)	Dolu (2020)	Gencer vd. (2019)	Duman (2019)	Demir (2018)	Umarosman ve Hacıveli oğulları (2018)	Aydın ve Eren (2018a)	Aydın ve Eren (2018b)	Çelikkol (2017)	Demirtaş ve Akdoğan (2014)	KULLANIM SAYISI
Esneklik	Esneklik	X	X		X		X	X			X	X								X	8
Fiyat / Maliyet	Fiyat / Maliyet	X	X	X	X	X	M	M		X	X	M		X	X	X	X	X	X	X	17
Güvenlik	Güvenlik														X					X	2
	Millilik (Kritik Teknolojilerde)	X																		X	2
	Risk	X			X										X						3
	Sürdürülebilirlik	X										X	X						X		4
İletişim	Davranış				X																1
	Sorumluluk Alma																				0
	İş İçin İsteklilik																				0
	İş Yapma İstekliliği (Responsiveness)																				0
	İlişki / İlişki Ağları / İlişki Düzeyi	X					X	X													3
	İletişim Kanalları, İmkanları ve Yeteneği						X	X													2
İmaj	Güven									X											1
	Tedarikçi Profili					X			X												2
	Firma İmajı (ve İtibarı)	X				X	X	X	X			X			X				X		8
	Müşteri Memnuniyeti																				0
	İzlenim							X													1
Kalite	(Satış Sonrası Dahil) Hizmet ve Servis İmkanları	X							X			X				X			X		5
	Genel Kalite	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X		X	X		X	X	X	X	16
	Ürüne Özgü Teknik Gereklilikler		X																		1
	Kalite sistem belgeleri ve dokümantasyonları		X	X		X				X											4
	Eğitim Desteği												X						X		2
Destekleyici Kapasite	Deneyim (Tecrübe)					X	X														2
	Finansal Durum (Yapı)																				0
	Firma Yetenekleri											X	X								2
	Geçmişteki İş Miktarı																				0

Tablo 2 (Devamı)

Tedarikçi Seçim Kriterleri Literatür İncelemesi

ANA KRİTER	ALT KRİTER	Ünlü ve Begenirbaş (2024)	Firdantara vd. (2024)	Taşar (2024)	Alam ve AlArjani (2024)	Yerli ve Öztürk (2023)	Gültepe ve Yılmaz (2022)	Yazdi vd. (2022)	Kurtay vd. (2021)	Sarıçam ve Yılmaz (2021)	Akman vd. (2021)	Dolu (2020)	Gencer vd. (2019)	Duman (2019)	Demir (2018)	Umarosman ve Hacıveli oğulları (2018)	Aydın ve Eren (2018a)	Aydın ve Eren (2018b)	Çelikkol (2017)	Demirtaş ve Akdoğan (2014)	KULLANIM SAYISI
Teknik Kapasite	Kalifiye Personel			X								X					X				3
	Üretim Kapasitesi (Üretim ve Hizmet Kapasitesi)	X		X	X				X			X	X				X			X	8
	Bilgi Düzeyi							X													1
	Eğitim Durumu											X									1
	Teklif Gerekliliklerine Uygunluk			X	X										X						3
	Teknik Yeterlik	X						X		X			X				X				5
	Paketleme Yeteneği																				0
	Ar-Ge							X													1
	Yenilik (İnovasyon)							X													1
	Teknoloji (Teknolojik Seviye, Yeterlilik ve İmkanlar)	X		X			X	X		X		X	X		X			X			9
Teslimat	Tedarik Performansı		X	X		X	X			X		X									6
	Teslim Süresi ve Hızı		X		X		X			X		X						X	X	X	8
	Teslimat	X	X	X	X	X	X				X	X	X				X		X		11
	Coğrafi Konum	X			X		X			X		X									5
	Performans Geçmişi				X	X	X														3
Yeterlilik	İş(lem) Kontrolleri									X											1
	Garanti Politikası (Koşulları)					X			X				X						X		4
	Sipariş Süreç Uyumluluk							X		X		X									3
	İşletme Geçmişi						X					X									2
	Türkiye Temsilcilikleri																			X	1
	Disiplin																				0
	Yönetim ve Organizasyon	X								X			X								3
Diğer	Çevre				X																1
	Denetim Mekanizması																				0
	Hükümet Kuralları				X																1
	Fiyat Dalgalanma Oranı		X		X																2
	İşgücü İlişkileri Kaydı																				0
TOPLAM KRİTER		15	9	9	14	10	14	13	6	12	3	17	9	2	7	2	6	4	9	8	

Tablo 2 (Devamı)

Tedarikçi Seçim Kriterleri Literatür İncelemesi

ANA KRİTER	ALT KRİTER	Can ve Arıkan (2014)	Ak Oğuz ve Köksal (2018)	Özdemir (2010)	Ho vd. (2010)	Yürekli (2008)	Tahriri vd. (2007)	Gencer ve Gürpınar (2007)	Pi ve Low (2006)	Akman ve Alkan (2006)	Özel ve Özyörük (2007)	Liu ve Hai (2005)	Chan ve Chan (2004)	Kahraman vd. (2003)	Dağdeviren ve Eren (2001)	Weber (1993)	Weber (1991)	Dickson (1966)	KULLANIM SAYISI
Esneklik	Esneklik		X	X	X					X	X	X	X					X	8
Fiyat / Maliyet	Fiyat / Maliyet	X	X	X	X		X	X	X		X		X	X	X	X	X	X	14
Güvenlik	Güvenlik				X	X													2
	Millilik (Kritik Teknolojilerde)					X													1
	Risk				X	X	X												3
	Sürdürülebilirlik																		0
İletişim	Davranış																X	X	2
	Sorumluluk Alma											X							1
	İş İçin İsteklilik						X											X	2
	İş Yapma İstekliliği (Responsiveness)																	X	1
	İlişki / İlişki Ağları / İlişki Düzeyi				X	X	X	X											4
	İletişim Kanalları, İmkanları ve Yeteneği		X															X	2
İmaj	Güven						X												1
	Tedarikçi Profili						X	X											2
	Firma İmajı (ve İtibarı)				X			X								X		X	4
	Müşteri Memnuniyeti									X									1
	İzlenim																	X	1
Kalite	(Satış Sonrası Dahil) Hizmet ve Servis İmkanları		X		X		X		X	X			X				X	X	8
	Genel Kalite		X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X	15
	Ürüne Özgü Teknik Gereklilikler					X													1
	Kalite sistem belgeleri ve dokümantasyonları							X											1
	Eğitim Desteği							X										X	2
Destekleyici Kapasite	Deneyim (Tecrübe)	X														X			2
	Finansal Durum (Yapı)			X	X							X				X		X	5
	Firma Yetenekleri																		0
	Geçmişteki İş Miktarı							X										X	2

Tablo 2 (Devamı)

Tedarikçi Seçim Kriterleri Literatür İncelemesi

ANA KRİTER	ALT KRİTER	Can ve Arıkan (2014)	Ak Oğuz ve Köksal (2018)	Özdemir (2010)	Ho vd. (2010)	Yürekli (2008)	Tahriri vd. (2007)	Gencer ve Gürpınar (2007)	Pi ve Low (2006)	Akman ve Alkan (2006)	Özel ve Özyörük (2007)	Liu ve Hai (2005)	Chan ve Chan (2004)	Kahraman vd. (2003)	Dağdeviren ve Eren (2001)	Weber (1993)	Weber (1991)	Dickson (1966)	KULLANIM SAYISI
Teknik Kapasite	Kalifiye Personel							X											1
	Üretim Kapasitesi (Üretim ve Hizmet Kapasitesi)		X	X	X		X	X				X				X	X	X	9
	Bilgi Düzeyi	X						X											2
	Eğitim Durumu							X											1
	Teklif Gerekliliklerine Uygunluk					X												X	2
	Teknik Yeterlik		X	X													X	X	4
	Paketleme Yeteneği							X									X	X	3
	Ar-Ge				X														1
	Yenilik (İnovasyon)												X						1
	Teknoloji (Teknolojik Seviye, Yeterlilik ve İmkanlar)				X			X							X	X			4
Teslimat	Tedarik Performansı							X						X	X				3
	Teslim Süresi ve Hızı	X						X			X								3
	Teslimat		X	X	X		X	X	X			X	X			X	X	X	11
	Coğrafi Konum	X		X				X								X	X	X	6
	Performans Geçmişi			X			X	X										X	4
Yeterlilik	İş(lem) Kontrolleri							X									X	X	3
	Garanti Politikası (Koşulları)	X					X									X		X	4
	Sipariş Süreç Uyumluluk							X											1
	İşletme Geçmişi							X											1
	Türkiye Temsilcilikleri																		0
	Disiplin						X	X				X							3
	Yönetim ve Organizasyon				X		X	X				X					X	X	6
Diğer	Çevre				X														1
	Denetim Mekanizması							X											1
	Hükümet Kuralları																		1
	Fiyat Dalgalanma Oranı																		0
	İşgücü İlişkileri Kaydı																	X	1
TOPLAM KRİTER		6	8	9	15	7	14	25	4	3	4	8	6	3	4	10	11	24	

Tedarikçi seçim kriterleri literatür incelemesi tablosunda her bir sütunda yer alan çalışmalar irdelendiğinde 1960'lardaki ilk araştırmalardan 2024 yılına kadar ki son çalışmalara kadar bir bütün halinde ortaya konmuştur. Tablo 2'deki "Kullanım sayısı" sütunu, incelenen çalışmalarda ilgili ana/alt kriterin kullanım durumunu, "Toplam Kriter" satırı ise ilgili çalışmada kullanılan toplam kriter sayısını ifade etmektedir.

Ayrıca Tablo 2'de oran olarak çok az da olsa askerî çalışmalarda yer almaktadır. Örneğin Yürekli (2008), Savunma Sanayi Müsteşarlığı (SSM/Şimdiki adı Savunma Sanayi Başkanlığı) vasıtasıyla idame ettirilen ATAK Taarruz Helikopteri Projesi'nde tedarikçi seçimini incelemiş ve özellikle güvenlik ile alakalı kriterler üzerinde durmuş (çalışmasında ELECTRE yöntemini kullanmıştır), Duman (2019) ise Türkiye için en makul hava savunma sistemleri seçimini değerlendirmiş ve S-400, Patriot, ASTER, MEADS ve HQ-9 gibi hava savunma sistemlerinin seçim sürecini incelemiş ve kalite, fiyat ve ürüne özgü kriterler kullanmıştır (çalışmasında AHP-TOPSİS yöntemini kullanmıştır). Her ne kadar bahse konu tablo kullanılan kriterleri ortaya koymuş olsa da yapılan incelemelerde savunma yönetimi özelinde AHP-Hedef Programlama bütünleşik yönteminin senaryo tabanlı kullanıldığı çalışmaya rastlanmamıştır.

Tedarikçi seçim kriterleri, araştırmalarda çok sayıda farklı unsurla ele alınmış olmasına rağmen, büyük ölçüde 10 ana başlık altında toplanmaktadır. Bu başlıklar; Teslimat, Kalite, Kapasite, Fiyat-Maliyet, Güvenlik, Yeterlilik, İletişim, Esneklik, İmaj ve diğer unsurları içermektedir (Ünlü & Begenirbaş, 2024). Tedarikçi seçimiyle ilgili yapılan araştırmaların sonuçları, uygulandıkları endüstri, ürün-hizmet veya karar problemi gibi değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterse de genel nitelikteki bu çalışmalar, seçim kriterlerine dair bir çerçeve sunmaktadır. Tablo 2'de yer alan 36 çalışma özelinde kullanılan bu 10 ana başlığın kullanım durumları Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 3
Literatür Esas Alınan Tedarikçi Seçim Kriterlerinin Kullanım Dağılımı

Kullanılan Kriterler	İncelenen Araştırmalarda Kriterin Kullanım Sayısı	Yüzdelik Gösterim (%)
Kapasite	**17**	**47,2**
Teslimat	**29**	**80,6**
Kalite	**34**	**94,4**
Yeterlilik	**18**	**50,0**
Fiyat / Maliyet	**31**	**86,1**
İmaj	**15**	**41,7**
İletişim	**12**	**33,3**
Güvenlik	**10**	**27,8**
Esneklik	**16**	**44,4**
Diğer	**5**	**13,9**

Elde edilen değerlendirme sonuçları, literatürü destekleyici bir özellik taşımaktadır. Ho ve arkadaşlarının (2010) belirttiği gibi, fiyatın (maliyetin) tedarikçi seçimindeki en hayati kriter olmadığı, ancak yine de birçok çalışmada yer aldığı gerçeği bu durumu pekiştirmektedir. Tedarikçi seçiminin hedefleri ve özellikleri dikkate alındığında, bu öngörü son derece doğaldır. Özellikle savunma tedariki gibi uzun dönemli, stratejik ve kritik bir süreç gerektiren alanlarda, fiyat/maliyet gibi unsurlardan daha önemli kriter/kriterlerin var olabilecek olması, karar probleminin doğasından kaynaklanmaktadır. Tablo 3'teki istatistikler de bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. İncelenen araştırmaların %94'ten daha fazlasında kalite en çok kullanılan seçim kriteri olarak çalışmalara dahil edilmiştir. Bunu sırasıyla %86,1 ile fiyat/maliyet, %80,6 ile teslimat, %50 ile yeterlilik ve %47,2 ile kapasite takip etmiştir. Esneklik ise yaklaşık %44,4 ile altıncı sırada kabul görmüştür.

Tablo 3'te özetlenen ana kriterler, Tablo 2'de yer alan 36 çalışmada kullanılan kriterlerin derlenip sınıflandırılmasıyla elde edilmiştir ve çalışmamızın ana kriterlerini oluşturmaktadır. Bu 9 ana kriter, tedarikçi seçiminin hedeflerini ve özelliklerini dikkate alarak araştırmamıza yansıtılmasını sağlayan temel unsurlardır. Ayrıca, literatürdeki mevcut çalışmalardan esinlenen bu kriterler,

tedarikçi seçimindeki pratik uygulamalarla uyumlu hale getirilmiş ve çalışmamızın özel ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiş alt kriterlerle desteklenmiştir. Bu bağlamda, uygulamamızda kullanılan 12 alt kriter de, hem literatürden hem de tedarik edilen ürün özelinde geliştirilmiştir.

Yöntem

Karar verme, bireylerin ve kuruluşların günlük hayatında sık sık karşılaştığı temel bir süreçtir. Ancak, özellikle karmaşık ve çok faktörlü kararlar almak, zaman alıcı ve zorlayıcı olabilir. Bu noktada, karar verme sürecini daha yapılandırılmış ve anlamlı hale getiren yöntemlerin kullanımı önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, çok kriterli karar verme süreçlerinde etkili bir araç olarak öne çıkan Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ve Hedef Programlama (HP), karar verme sürecini sistematik bir şekilde ele almak ve karmaşık problemleri çözmek için geliştirilmiş yöntemlerdir. Bu bölümün temel amacı, tedarikçi seçiminin savunma alanında incelenmesi sürecinde AHP-HP yönteminin nasıl kullanılabileceğini ortaya koymaktır. Savunma alanında tedarikçi seçimi oldukça kritik bir süreç olup, doğru kararlar alınması savunma kabiliyetinin güçlendirilmesi açısından hayati önem taşımaktadır. Uygulama kısmında ise savunma alanında kullanılacak haberleşme sistemi için 8 ayrı ülkeden toplamda 8 tedarikçi içerisinden seçimler yapılarak haberleşme sistemi tedarik edilmesine değinilmiştir. Bu amaçla AHP-Hedef Programlama (HP) yöntemi kullanılmıştır. AHP ile belirlenen tedarikçi öncelik değerleri, HP modeline kısıt olarak eklenmiş ve belirli hedefler doğrultusunda modelin çözümü gerçekleştirilmiştir. AHP kısıtı, çeşitli kriterler arasında uygun öncelikler belirleyerek karar verme sürecini daha objektif hale getirmektedir. Bu sayede, karar verme sürecindeki belirsizlikler azaltılır ve daha doğru kararlar alınmaktadır.

Analitik Hiyerarşik Prosesi (AHP): 1970'lerin başında Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı'nda çalışan ve çeşitli karmaşık problemler üzerinde araştırmalar yapan Thomas L. Saaty tarafından geliştirilen çok ölçütlü karar verme yöntemidir. Analitik Hiyerarşi Prosesi, farklı seviyelerdeki bağımsız faktörlerin hiyerarşik bir yapıda değerlendirilmesinde kullanılır. Bu yöntem, önceden tanımlamaları yapılmış kıyaslama cetveli aracılığıyla ikili karşılaştırmalar yaparak hiyerarşik/hiyerarşideki karar noktalarının önem farklılıklarını yüzdelik oranlarla belirtir. Bu şekilde, objektif performans ölçümleri ile subjektif değerlendirmeleri bir araya getirerek sistematik bir yaklaşımla sonuçlar elde edilmektedir. AHP'nin temelinde, bir karar problemi için hiyerarşik bir yapı oluşturulması ve bu yapı içindeki kriterlerin ve alternatiflerin karşılaştırılması yer alır. Tabanından başlayarak yukarıya doğru genişleyen bir ağaç yapısını andıran hiyerarşik yapı, karar verme sürecinin organizasyonunu ve odaklanmasını sağlar

(Saaty, 1990).

AHP, çok kriterli karar alma süreçlerinde kullanılan etkili bir analitik yöntemdir. Bu yöntem, karar verme sürecini daha düzenli ve anlamlı hale getirir. AHP'nin sunduğu yapı, karmaşık çok kriterli karar verme problemlerini daha şeffaf ve kontrol edilebilir bir hale dönüştürerek, özellikle büyük ve karmaşık sistemlerde, farklı kriterlerin birbirleriyle olan ilişkilerini dikkate almayı sağlar. Kısacası, AHP, zorlayıcı ve çok etkenli karar verme problemlerini çözmek için tasarlanmış bir yöntemdir. Bu yöntem, karar verme sürecinde birden fazla kriterin, alt kriterlerin ve seçeneklerin göreceli önemini tespit etmek amacıyla kullanılmaktadır.

AHP sisteminin giriş çözüm aşaması, problemin daha özgül biçimde anlaşılabilmesi amacıyla hiyerarşik yapı içerisinde alt sorunlara ayrılma sürecini ifade etmektedir. Şekil 1'de, bu yaklaşıma dair bir standart karar hiyerarşisi örneği sunulmuştur.

Şekil 1
AHP Hiyerarşi Yapısı

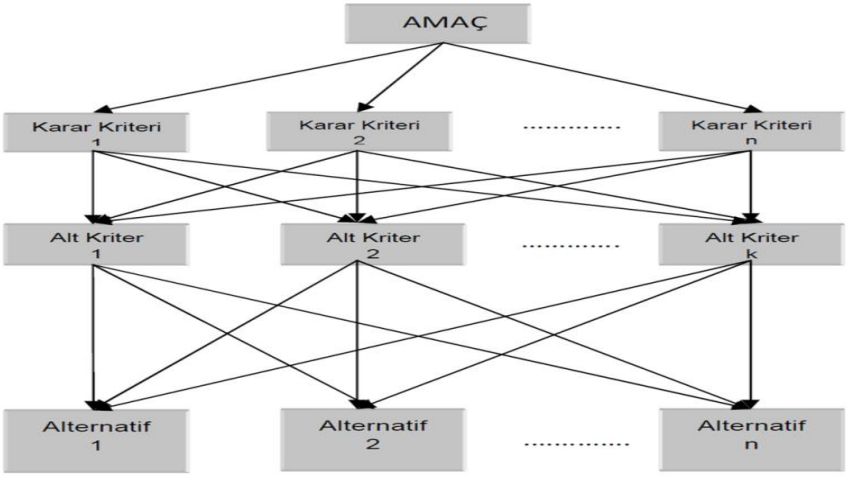

Kriterler belirlendikten sonra, ikili karşılaştırma matrisi oluşturulur. Bu matris, her i ve j kriteri için wi/wj gösterimiyle, i. kriterin j. kritere göre görece ne kadar önemli olduğunu belirtir. İkili karşılaştırma matrisleri nxn boyutunda olup, matrisin köşegenindeki değerler 1 olacak şekilde düzenlenir. Karşılaştırmalar Tablo 4'te yer alan tabloya göre (Saaty ölçeği) doldurulur (Saaty, 1986).

$$A = \begin{bmatrix} {}^{w_1}/_{w_1} & \cdots & {}^{w_1}/_{w_n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ {}^{w_n}/_{w_1} & \cdots & {}^{w_n}/_{w_n} \end{bmatrix} \qquad \frac{w_i}{w_j} = a_{ij} \quad (i, j = 1,2, \dots \dots, n) \qquad \textbf{(1)}$$

Tablo 4
İkili Karşılaştırma Tablosu

Önem Değeri	Değer Tanımlamaları
1	Her iki faktör için eşit önemde olması durumu
3	1. Faktörün 2. faktörden daha önemli olması durumu
5	1. Faktörün 2. faktörden çok önemli olması durumu
7	aktörün 2. faktöre nazaran çok güçlü bir öneme sahip olması durumu
9	. Faktörün 2. faktöre nazaran mutlak üstün bir öneme sahip olması
2, 4, 6, 8	Ara değerler göstergesi

Karar matrisleri oluşturulduktan sonra öncelik ve ağırlık vektörleri hesaplanır. Öncelik vektörü elde etmek için ilk olarak normalleştirilmiş ikili karşılaştırma matrisi kullanılır.

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^{m} a_{ij}} \qquad \textbf{(2)}$$

Söz konusu aşamalar tüm inceleme faktörleri için aynı biçimde yinelendiğinde etken sayısı kadar sütun vektörü oluşturulacaktır. n tane sütun vektörü aşağıda örnek gösterilen B matrisi şekline getirilir.

$$B = \begin{bmatrix} b_{11} & \cdots & b_{1m} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ b_{n1} & \cdots & b_{nm} \end{bmatrix} \qquad \textbf{(3)}$$

Sonrasında ise her bir satırda bulunan elemanların aritmetik ortalaması hesaplanır. Bu ortalama (1xm) boyutunda matrisin alakalı olduğu satırı bize verir.

$$w_i = \frac{\sum_{j=1}^{n} b_{ij}}{n} \qquad \textbf{(4)}$$

Bu işlemin sonucunda m boyutunda w öncelik vektörüne erişilir.

$$W = \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \vdots \\ w_n \end{bmatrix} \quad \textbf{(5)}$$

Buradaki asıl olay wi (i=1, 2, 3, …, m) i kriterinin görece öneminden bahsetmektedir.

Tutarlılık Analizi Yapılması: Kıyaslama yapanların kriterler arasındaki tutarlılığı değerlendirmek için Tutarlılık Oranı (CR) hesaplanır. Bu hesaplama sürecinde, n kriter sayısına bağlı olarak belirli rastgele indeks numaraları kullanılır. Hesaplama sonucunda elde edilen CR değeri 0.10'un altındaysa, kıyaslama matrisi tutarlı olarak kabul edilir. Aksi takdirde, matris yeniden düzenlenmelidir.

En İyi Alternatifin Belirlenmesi: AHP yönteminin son aşamasında, her bir alternatifin kriterlere göre belirlenen önem ağırlıkları matris biçiminde ifade edilmektedir. Bir karar problemi bağlamında n adet alternatif ve m adet kriter bulunduğunda, nxm boyutlu bir karma öncelikler matrisi oluşturulmaktadır. Bu matris, kriterlerin karşılaştırıldığı matrisin sütun vektörü ile çarpılarak işlem yapılır. Sonuç olarak, nxm boyutundaki matris ile mx1 boyutundaki matrisin çarpımı neticesinde nx1 boyutunda bir matris elde edilir. Her bir alternatif için hesaplanan yüzdelik değerler, tüm alternatiflerin yüzdelik değerlerinin toplamı 1 olacak şekilde normalize edilmektedir. AHP yöntemi kullanılarak çözülen problemde, en iyi alternatif, en yüksek yüzdelik değere sahip olan alternatif olarak belirlenmektedir.

Hedef Programlama (HP)

Hedef programlama ilk olarak 1950'lerin ilk yıllarında A. Charnes, W. W. Cooper ve R. Ferguson tarafından doğrusal programlamanın çok amaçlı ve esnek kısıtlamalı problemlerini ele almak amacıyla öne sürülmüştür. J. P. Ignizio, Lee, Tamiz, Romero ve diğer araştırmacılar tarafından geliştirilmeye devam edilmiştir. Ignizio, 1970'lerin başlarında doğrusal hedef programlamaya ikizlilik unsurunu dahil etmiştir. Hedef programlamanın gelişim süreci, 1940'ların ve 1950'lerin başlarında operasyon araştırması ve endüstri mühendisliği alanlarındaki çalışmaların etkisiyle gelişmiştir. Bu dönemde, doğrusal programlama gibi matematiksel optimizasyon tekniklerinin geliştirilmesiyle birlikte, birçok endüstriyel ve işletme sorunlarına çözümler sunulmuştur. Daha sonra, 1960'lar ve 1970'lerde hedef programlama modern formunu almış ve çeşitli yeni tekniklerle birlikte geliştirilmiştir. Bugün, hedef programlama birçok alanda

kullanılmakta olup, karmaşık problemlerin çözümünde etkili bir araç olarak kabul edilmektedir.

Hedef programlama, karar verme süreçlerini optimize etmeye yönelik bir matematiksel yöntem olarak önemli bir role sahiptir. Hedef programlama, doğrusal programlamanın aksine karar verme sürecinde birçok hedefin aynı anda optimize edilmesini sağlayan bir yöneylem araştırması tekniğidir. Hedef programlamada, hedef kriterini direkt olarak en üst seviyeye çıkarmak ya da en alt seviyeye indirmek yerine, hedefler arasındaki farklar en aza indirilmeye çalışılır. Hedef Programlama genel modeli aşağıda sunulmuştur:

Değişkenler:

X_j : j. Karar değişkeni

a_{ij} : i. hedefin j. karar değişkeni katsayısı

b_i : i. hedef için ulaşılmak istenen değer

d_i^+ : i. hedefin pozitif sapma değişkeni

d_i^- : i. hedefin negatif sapma değişkeni

Genel gösterimi ise aşağıdadır (Charnes & Cooper, 1977):

$$Minimize\ Z = \sum_{i=1}^{m} (d_i^+ + d_i^-)$$

$$\sum_{j=1}^{n} a_{ij} x_j - d_i^+ + d_i^- = b_i$$

$$d_i^+ * d_i^- = 0$$

$$x_j, d_i^+, d_i^- \geq 0$$

$$i = 1 \dots m$$

$$j = 1 \dots n$$

Yukarıda detaylı olarak açıklandığı üzere eş zamanlı olarak pozitif sapma ile negatif sapma olmayacağından, sapan değişkenlerden birinin ya da her ikisinin de sıfır olması gereklidir. Arzu edilmeyen sapma değişkenleri belirlenmesine müteakip, hedef programlama modeli/formülasyonu oluşturulur. Belirtilen değişkenlerin arasından sadece biri, kararı verecek kişi tarafından en aza

indirilmek istenir (Tamiz vd., 1999; Romero, 2001).

Kısacası, AHP (*Analytic Hierarchy Process*) ve Hedef Programlama (*Goal Programming*) teknikleri, karar verme süreçlerinde kullanılabilen ÇKKV teknikleridir. AHP ile Hedef Programlama teknikleri genellikle beraber kullanılarak karmaşık karar verme problemlerine çözüm bulunmasında yardımcı olurlar. AHP ile belirlenen kriter ağırlıkları Hedef Programlama modelinde kullanılarak hedefler doğrultusunda optimal çözüm bulunabilir. Bu sayede, karar verme sürecinde daha iyi ve daha doğru kararlar alınabilir.

Savunma Tedariki kapsamında kullanılacak haberleşme sistemi için jenerik olarak 8 farklı ülkeden seçilen 8 tedarikçi (biri yerli yedisi yabancı ve her ülkeden bir savunma sanayii firma tedarikçisi), belirli kısıtlar doğrultusunda ihtiyaç makamının hedeflerini karşıladığı varsayılmıştır. Söz konusu ihtiyaç duyulan malzemenin savunma tedariki kapsamında temininde ele alınan kriterlerin ağırlıklandırılması ve önceliklendirilmesi için ve en uygun firmanın seçimine yönelik Çok Kriterli Karar Verme (AHP) ve Hedef Programlama (HP) birlikte kullanılmıştır. Tedarikçi önem dereceleri AHP ile belirlenmiş ve HP modeline kısıt olarak eklenerek belirli hedefler doğrultusunda modelin çözümü gerçekleştirilmiştir.

Analitik Hiyerarşik Prosesi Hesaplamaları

Savunma alanı özelinde tedarikçi seçim sürecinde literatürden edinilen kriterler problemin yapısına uygun olarak birleştirilmiştir (bkz. Tablo 2). Örneklemimizde yer alan savunma firma/kuruluşlarında görevli en az 3 yıl deneyimli elektronik/sensör/imalat saha/proje mühendisleri ile satın alma/tedarik uzmanlarının sunulmuştur. Ana ve alt kriter mukayese tablolarından meydana gelen görüş formlarına mühendisler/ uzmanlar tarafından girişler yapılmış olup görevi/yetkinliğine göre toplam 75 kişiden uzman görüşü toplanmıştır. Çalışmada bilgilerinden istifade edilen savunma tedariki konusunda uzmanların dağılımı ve uzmanlıkları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5
Yapılan Uzman Görüşmelerinin Dağılımı

S. No	Görevi/Yetkinliği ve Branşlar	Yapılan Uzman Görüş
1.	Elektronik-Sensör Mühendisi	19
2.	İmalat Mühendisi (Makine/Endüstri/Metalurji)	12
3.	Satın Alma Uzmanı (Endüstri/İşletme/Dış Ticaret)	33
4.	Proje Yöneticisi-Baş Mühendis (Elektrik-Elektronik, Gemi İnşa, Bilgisayar)	7
5.	Proje Koordinatörü-Müdür (Elektrik-Elektronik, Gemi İnşa, Bilgisayar)	4
Toplam		**75**

Uzman görüşlerinden elde edilen veriler ile Super Decision Programına girişler yapılmıştır. Çalışmamızda 9 ana kriter ve 12 alt kriter öncelik değeri bulunmasında kullanılmış olup Miller Kanunu ile uyumlu olduğu görülmüştür (Miller, 1956). Miller Kanunu özetle, insan zihni tarafından aynı anda hatırlanabilen ve işlenebilen bilgi miktarını tanımlamaktadır. Bu kanuna göre, tipik olarak bir kişi aynı anda yaklaşık olarak 7 artı veya eksi 2 öğeyi işleyebilir. Belirtilen öğelerin niceliği onların kelimeler, rakamlar veyahut harfler olmasına göre değişmektedir. İnsanların beyin yapısı veriyi kümeleme niteliğine sahiptir. Birbiri ile alakalı/benzer olan veriler eş gruplar oluşturularak saklanır. Bu, bir kişinin kısa süreli belleğinin sınırlarını belirtmektedir. Ayrıca insan beyninin, çok ölçütlü karar alma sürecinde seçenekleri ve ölçütleri ikili kıyaslamalarla incelediği gösterilmiştir. Bu kapsamda söz konusu kriterlere göre problemimizin hiyerarşi yapısı ise Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2
Problemin Hiyerarşik Yapısı

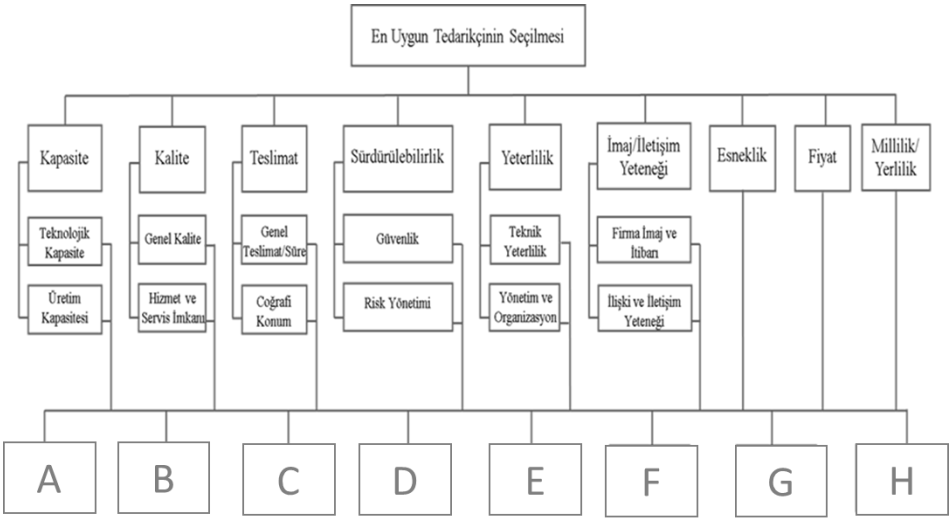

Şekil 2'de gösterilen hiyerarşik yapıda görüldüğü üzere çalışmanın ana ve alt kriterleri Tablo 6'da sunulmuştur. Tablo incelendiğinde, Kapasite (KP), Kalite (KL), Teslimat (TS), Sürdürülebilirlik (SR), Yeterlilik (YT) ve İmaj/İletişim Yeteneği (İİ) kriterlerine ait alt kriterlerin tanımlandığı; buna karşılık Esneklik (ES), Fiyat (F) ve Millîlik/Yerlilik (MY) kriterlerine alt kriterlerin atanmadığı görülmektedir.

Bu durum, söz konusu kriterlerin karar sürecinde doğrudan ve tekil biçimde değerlendirilebilecek yapılar olarak ele alındığını göstermektedir. Nitekim esneklik, fiyat ve millîlik/yerlilik gibi kriterler, genellikle alt kırılımlara ihtiyaç duyulmayacak kadar özgün, açık şekilde tanımlanabilir ve tek boyutlu yapıya sahiptir. Bu nedenle, bu kriterlerin alt başlıklar oluşturmadan değerlendirilmesi, modelin akademik ve metodolojik tutarlılığını desteklemektedir.

Öte yandan, Kapasite, Kalite, Teslimat, Sürdürülebilirlik, Yeterlilik ve İmaj/İletişim Yeteneği gibi kriterler çok boyutlu yapıya sahip olup, bu kriterlerin değerlendirilmesinde birden fazla alt unsurun dikkate alınması gerekmektedir. Bu nedenle çalışmamızda, bu kriterler için alt kriterler oluşturularak analiz sürecine dâhil edilmiştir.

Tablo 6
Çalışmada Kullanılan Kriterlerin Gösterimi

ANA KRİTER	ALT KRİTER
Kapasite (KP)	Teknolojik Kapasite (TK)
	Üretim Kapasitesi (ÜK)
Kalite (KL)	Genel Kalite (GK)
	Hizmet ve Servis İmkânı (HS)
Teslimat (TS)	Gn. Teslimat Hızı/Süresi (GT)
	Coğrafi Konum (CK)
Sürdürülebilirlik (SR)	Güvenlik (G)
	Risk Yönetimi (RY)
Yeterlilik (YT)	Teknik Yeterlilik (TY)
	Yönetim ve Organizasyon (YO)
İmaj/İletişim Yeteneği (İİ)	Firma İmaj/İtibarı (Fİ)
	İlişki/İletişim Yeteneği (İY)
Esneklik (ES)	Alt Kriter Bulunmamaktadır.
Fiyat (F)	Alt Kriter Bulunmamaktadır.
Millîlik/Yerlilik (MY)	Alt Kriter Bulunmamaktadır.

Bu çalışmada, karar verme modelinin hiyerarşik yapısını analiz etmek ve kriterler ile alternatifler arasındaki ilişkileri görselleştirmek için Super Decision programı kullanılmıştır. Problemimizin ağ yapısı Şekil 2'de belirtilen hiyerarşik yapı kullanılarak Super Decision programına işlenmiş ve elde edilen program arayüzü Şekil 3'te gösterilmiştir. Şekil 3'te kriterler, alternatifler ve hedef detaylıca gösterilmektedir. Burada alt kriteri bulunan kriterler büyük simge olarak, alt kriteri olmayan kriterler küçük simge olarak gösterilmiştir. Şekilde yer alan düğümler (nodes), modelin ana kriterlerini, alt kriterlerini ve alternatiflerini ifade ederken, bu düğümleri birbirine bağlayan oklar (örneğin kalite ana kriterinden alternatifler kümesine), kriterler arasındaki bağımlılıkları ve etkileşimleri göstermektedir. Özellikle, bir kriterden başka bir kritere ya da bir alternatiften başka bir unsura yönelen oklar, karar modelindeki önceliklerin ve ağırlıkların

aktarımını temsil etmektedir. Bu yapı, Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) metodolojisinin temel mantığını yansıtarak, karar verme sürecinde şeffaf ve sistematik bir analiz sağlamaktadır.

Şekil 3
Problemin Ağ Yapısı

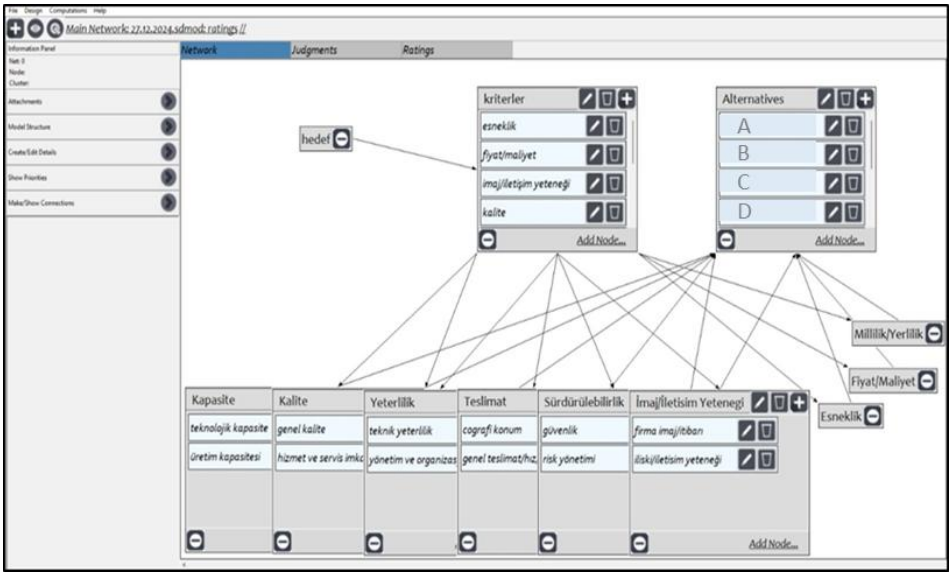

Tablo 6'da belirtilen kriterler setinden yararlanılarak kriterlerin karşılaştırılmalı üstünlüklerini ifade eden AHP karar matrisleri oluşturulmuştur. Oluşan normalize matriste sütunların toplamı 1'e eşit olmak zorundadır. Müteakibinde her bir satır için aritmetik ortalamalar hesaplanıp tüm kriterler için adımlar tekrarlanmıştır. İkili kıyaslamalar sonucunda ana kriterlerin genel ağırlıklarına ait gösterim Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7
Ana Kriterlerin Genel Ağırlık Gösterimi

esneklik	0.09511
fiyat/mal~	0.04220
imaj/ilet~	0.02178
kalite	0.24271
kapasite	0.09827
millilik/~	0.13972
sürdürüle~	0.06252
teslimat	0.11038
yeterlilik	0.18732

Super Decision programındaki tüm karşılaştırmalar sonucunda elde edilen çalışmamızın nihai sonuç grafiği Şekil 4'te sunulmuştur.

Şekil 4
Modelin Sentez Değerleri

Name	Graphic	Ideals	Normals	Raw
D		0.220200	0.046953	0.015651
G		0.380214	0.081072	0.027024
C		0.345130	0.073591	0.024530
E		0.558603	0.119109	0.039703
B		0.756793	0.161369	0.053790
F		0.618942	0.131975	0.043992
H		1.000000	0.213227	0.071076
A		0.809954	0.172704	0.057568

AHP uygulamasına göre alternatiflerin öncelik değerleri (ÖD), Tablo 8'de bir bütün halinde belirtilmiştir.

Tablo 8
Alternatiflerin Öncelik Değerleri (ÖD)

	A (X_1)	**B** (X_2)	**C** (X_3)	**D** (X_4)	**E** (X_5)	**F** (X_6)	**G** (X_7)	**H** (X_8)
ÖD	0,1727	0,1613	0,0735	0,0469	0,1191	0,1319	0,0810	0,2132

AHP hesaplamalarına göre Önem Değeri en yüksek olan tedarikçinin “H”, Önem Değeri en düşük olan tedarikçinin ise “D” olduğu görülmektedir.

AHP, karar sürecini yalnızca kriter ağırlıklarına göre değerlendirdiği için, operasyonel kısıtlar ve hedefler doğrultusunda daha kapsamlı bir karar verme mekanizması gereklidir. Bu noktada, Hedef Programlama (Goal Programming) yöntemi devreye girmektedir. AHP ile belirlenen öncelik değerleri, Hedef Programlama modelinde girdi olarak kullanılarak, satın alma maliyeti, tedarik süresi, taşıma maliyeti ve talep miktarı gibi kısıtlar problemde ele alınmıştır. Bu bölümün devamında, AHP'den elde edilen öncelik değerlerinin Hedef Programlama modeliyle entegre edilerek senaryolarda optimal çözümün nasıl elde edildiği incelenecektir. Hedef Programlama uygulaması, belirlenen hedefler doğrultusunda en düşük sapmayla karar verme sürecini destekleyecek ve senaryoların analizine olanak tanıyarak karar desteği sağlamaktadır.

Hedef Programlama Hesaplamaları

Modelin oluşturulmasında dikkat edilmesi gereken birtakım kısıtlar bulunmaktadır. Bu kısıtlar literatürde yer alan ve birçok akademik çalışmada kullanılan; talep kısıtı, satın alma maliyeti kısıtı, tedarik süresi kısıtı, taşıma maliyeti kısıtı ve AHP kısıtıdır. Bu kısıtlar ve belirlenen hedefler doğrultusunda haberleşme sistemi temin edilmek istenmektedir. Çalışmamızda 6 farklı senaryo uygulanmış olup söz konusu senaryolara ve ihtiyaç makamının hedeflerine göre tedarik edilen haberleşme sistemi sayısı ve tedarikçi ülkeler değişiklik göstermiştir. Bahse konu senaryolara göre sonuçlar karşılaştırılmış ve yorumlanmıştır (makalede Senaryo 1 detaylı olarak incelenecek, diğer senaryolar tekrarlamanın önüne geçmek maksadıyla sonuçları ortaya konarak analiz edilecektir). Bahse konu açıklamalar ışığında çalışmamızda önerilen Hedef Programlama modeli aşağıda sunulmuştur (senaryolara göre amaç fonksiyonunda yer alan sapma katsayıları ve kısıtların sağ taraf değişkenleri değişkenlik göstermektedir).

Önerilen Hedef Programlama Modeli:

$$\boldsymbol{Min\ Z} = M_1 d_1^- + M_2 d_2^+ + M_3 d_3^+ + M_4 d_4^+ + M_5\,(d_5^- + d_5^+) \quad (6)$$

S.t.

$$\sum_{i=1}^{8} T_i + d_1^- - d_1^+ = D \quad (7)$$

$$\sum_{i=1}^{8} C_i * T_i + d_2^- - d_2^+ = B \quad (8)$$

$$\sum_{i=1}^{8} A_i * T_i + d_3^- - d_3^+ = S \quad (9)$$

$$\sum_{i=1}^{8} P_i * T_i + d_4^- - d_4^+ = \mathrm{L} \quad (10)$$

$$\sum_{i=1}^{8} W_i * X_i + d_5^- - d_5^+ = 1 \quad (11)$$

$$\sum_{i=1}^{8} X_i = H \quad (12)$$

$$Ti \leq Y_i * X_i \quad (13)$$

$T(_i) \in Z^+$ (14)

X_i = 0 veya 1 i= 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 (15)

$d_i^-, d_i^+ \geq 0$ i= 1, 2, 3, 4, 5 (16)

Burada;

T_i = i. Tedarikçiden sipariş edilecek ürün sayısı (Adet),

D = İhtiyaç makamının belirlediği talep miktarı (Adet),

C_i = i. Tedarikçinin ürün başına satın alma maliyeti ($),

B = İhtiyaç makamının belirlediği maksimum toplam satın alma maliyeti ($),

A_i= i. Tedarikçinin ürün başına gecikme süresi (gün),

S = İhtiyaç makamının belirlediği maksimum toplam gecikmeli tedarik süresi (gün),

P_i = i. Tedarikçinin ürün başına taşıma maliyeti ($),

L = İhtiyaç makamının belirlediği maksimum toplam taşıma maliyeti ($),

W_i= i. tedarikçinin AHP'den elde ettiği ağırlık katsayısı (öncelik değeri),

X_i= i. Tedarikçiye sipariş verilecekse "1", verilmeyecekse "0",

Y_i = i. Tedarikçinin üretim kapasitesi (Adet),

H = İhtiyaç makamının çalışmak istediği tedarikçi sayısı,

M_i = i. Hedefin ağırlık katsayısı,

d_i^-= Negatif sapmalı değişken,

d_i^+= Pozitif sapmalı değişken,

(6) numaralı yer alan amaç fonksiyonu (MinZ), tüm hedeflere ait ağırlıklı sapmaların toplamını minimize etmektedir. 7 numaralı kısıt ihtiyaç makamının talep ettiği haberleşme sistemi sayısını göstermektedir. 8 numaralı kısıt ihtiyaç makamının ayırdığı satın alma bütçesini göstermekte olup satın alma bütçesi çerçevesinde tedarik faaliyetinin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. 9 numaralı kısıt ihtiyaç makamının katlanabileceği maksimum gecikmeli tedarik süresini göstermekte olup, bu süre dahilinde tedarik faaliyetinin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. 10 numaralı kısıt ihtiyaç makamının katlanabileceği toplam taşıma maliyeti bedelini göstermekte olup taşıma bütçesi çerçevesinde tedarik faaliyetinin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. 11 numaralı kısıt tedarikçilere ait AHP yöntemi ile elde ettiğimiz öncelik değerlerini karar değişkenlerinin ağırlıklandırılmasında kullandığımız kısıttır. Bu kısıt ile AHP'nin sağladığı tedarikçi öncelikleri, çok kriterli karar verme sürecini yapılandırmakta ve hedef programlama modelinde tedarikçilerin seçilme olasılıklarını yönlendirmektedir. 12 numaralı kısıt ihtiyaç makamının tedarik edeceği ülke/firma sayısını göstermektedir. 13 numaralı kısıt sipariş verilen tedarikçinin kendi üretim kapasitesini aşmamasına, sipariş verilmeyecekse üretim yapmamasını sağlamaya yönelik kısıttır. 14 numaralı kısıt tedarik edilecek haberleşme sistemi sayısının pozitif tamsayı olmasını sağlamaktadır. 15 numaralı kısıt tedarikçiye sipariş verilip verilmeyeceğini yani i. tedarikçiye sipariş verilecekse "1", verilmeyecekse "0" değerini alacağını göstermektedir. 16 numaralı kısıt ise negatif ve pozitif sapmalı değişkenleri ifade etmek için kullanılmaktadır.

Senaryo Tabanlı HP Hesaplamalarında Kullanılan Parametreler

Senaryo Tabanlı AHP-HP hesaplamalarında politik, siyasi, ekonomik vb. şartlara göre değişen dünya düzenine göre esas alınan 6 farklı senaryo (barış, ekonomik kriz, gerginlik, stratejik öncelik, ambargo ve teknolojik üstünlük temasında)

uygulanmıştır. Tüm senaryolarda kullanılan parametreler Tablo 9'da sunulmuştur. Bu parametreler senaryolara ait matematiksel modellerin LİNGO programı üzerinden kodlanıp çözülmesinde doğrudan veri kaynağı oluşturmuştur.

Tablo 9
Ana Kriterlerin Genel Ağırlık Gösterimi

Kısıtlar	**A** (X_1)	**B** (X_2)	**C** (X_3)	**D** (X_4)	**E** (X_5)	**F** (X_6)	**G** (X_7)	**H** (X_8)
AHP Öncelikleri	**0,1727**	**0,1613**	**0,0735**	**0,0469**	**0,1191**	**0,1319**	**0,0810**	**0,2132**
Ürün Başına Gecikme Süresi Gün)	**5**	**4**	**3**	**2**	**4**	**3**	**4**	**2**
Üretim Kapasitesi (adet)	**50**	**55**	**45**	**50**	**60**	**35**	**40**	**65**
Ürün Başına Satın Alma Maliyeti ($)	**6.800**	**10.200**	**10.800**	**8.600**	**7.500**	**7.200**	**8.800**	**8.700**
Ürün Başına Taşıma Maliyeti ($)	**3.800**	**5.500**	**5.300**	**4.900**	**3.300**	**2.900**	**3.100**	**2.400**

Senaryoların Uygulanması

Senaryo 1: Barış Dönemi

Savaşın yol açabileceği büyük sebeplerin olmaması üzerine kurulu olan bu senaryoda, ekonomik güvenlik, askerî güvenlik, politik güvenlik, çevresel güvenlik ve sosyal güvenlik unsurlarının ülkelerce kırılmadığı ve muhasamat döneminin yaşanmadığı kabul edilmiştir. Bu senaryoda tedarik makamı stok yapma eğilimde olup yıllık talebi bir miktar geniş tutmuştur. Ayrıca ihtiyaç makamı 2 tedarikçi ile çalışmaktadır. Gerginliğin ve tehdit algısının kabul edilebilir seviyede olduğu varsayılarak ihtiyaç makamının senaryoya göre hedefleri aşağıda sıralanmıştır:

- İhtiyaç makamının katlanabileceği maksimum gecikmeli tedarik süresi 210 gündür.
- İhtiyaç makamının yıllık talep miktarı 45 adettir.
- İhtiyaç makamının katlanabileceği satın alma maliyeti 316.000 $'dır.

- İhtiyaç makamının katlanabileceği taşıma maliyeti maksimum 170.000 $'dır.

Amaç Fonksiyonu: Amaç fonksiyonu, hedef programlama modelinin temelinde yer alır ve farklı kriterler açısından toplam sapmayı minimize etmeyi amaçlar. Bu sapmalar, belirlenen hedef değerlerden (örneğin talep, tedarik süresi ve taşıma maliyetleri) olan pozitif ve negatif sapmaların toplamını ifade eder.

Matematiksel olarak ifade edilecek olursa:

$$\boldsymbol{Min\ Z} = d_1^- + d_2^+ + d_3^+ + d_4^+ + (d_5^- + d_5^+)$$

Burada her bir sapma değeri, modelin optimizasyon amacı doğrultusunda minimize edilmektedir.

d_i^+ ve d_i^-: Pozitif ve negatif sapmaları ifade eder.

Senaryo 1'e ait kısıtlarımız ise aşağıda sıralanmıştır.

Talep Kısıtı: Talep kısıtı, ihtiyaç makamının belirlediği (ihtiyaç duyduğu) toplam haberleşme sistemi sayısının karşılanmasını sağlar. Bu kısıt, karar değişkenleri ve sapmalar arasındaki dengeyi matematiksel olarak ifade eder:

$$\sum_{i=1}^{8} \boldsymbol{T_i} + \boldsymbol{d_1^-} - \boldsymbol{d_1^+} = \mathbf{45}$$

d_1^-= Talep edilen haberleşme sistemi miktarının altında kalma miktarı (eksiklik),

d_1^+= Talep edilen haberleşme sistemi miktarının üzerinde gerçekleşen miktar (fazlalık),

Bu kısıt, belirlenen toplam talep hedefini sağlamak amacıyla tasarlanmıştır.

Satın Alma Maliyeti Kısıtı: Satın alma maliyeti kısıtı, modelin tedarik edilecek haberleşme sistemlerine ait toplam satın alma maliyetinin belirlenen bütçe sınırları içinde kalmasını sağlar. Bu kısıt şu şekilde ifade edilir:

$$\sum_{i=1}^{8} \boldsymbol{C_i * T_i} + \boldsymbol{d_2^-} - \boldsymbol{d_2^+} = \mathbf{316000}$$

d_2^-= Satın alma maliyetinin bütçe sınırının altında kalma miktarı (tasarruf),

d_2^+= Satın alma maliyetinin bütçe sınırının üzerinde gerçekleşen miktarı (bütçe aşımı),

Bu kısıt, satın alma maliyetlerinin kontrol altında tutulmasını hedefler.

Tedarik Süresi Kısıtı: Tedarik süresi kısıtı, tedarikçilerin haberleşme sistemlerini ihtiyaç makamına hedeflenen sınırları içerisinde teslim etmesini sağlar. Matematiksel ifadesi şu şekildedir:

$$\sum_{i=1}^{8} A_i * T_i + d_3^- - d_3^+ = 210$$

d_3^-= Tedarik süresinin hedeflenen sınırın altında kalma miktarı (erken teslimat),

d_3^+= Tedarik süresinin hedeflenen sınırın üzerinde gerçekleşen kısmı (gecikme),

Bu kısıt, sürecin zaman hedeflerine uygun şekilde işlemesini garanti eder.

Taşıma Maliyeti Kısıtı: Taşıma maliyeti kısıtı, modelin tedarik edilecek haberleşme sistemlerine ait toplam taşıma maliyetlerinin belirlenen hedef sınırlar içinde kalmasını sağlar.

Bu kısıt matematiksel olarak şu şekilde ifade edilir:

$$\sum_{i=1}^{8} P_i * T_i + d_4^- - d_4^+ = 170000$$

d_4^-= Taşıma maliyetinin hedeflenen sınırın altında kalma miktarı (tasarruf),

d_4^+= Taşıma maliyetinin hedeflenen sınırın üzerinde gerçekleşen kısmı (maliyet aşımı),

Bu kısıt, lojistik süreçlerin ekonomik verimliliğini artırmayı hedefler.

AHP Kısıtı: Tedarikçilere ait AHP yöntemi ile elde ettiğimiz öncelik değerleri karar değişkenlerinin ağırlıklandırılmasında kısıt olarak tanımlanmıştır. AHP'nin sağladığı tedarikçi öncelikleri, çok kriterli karar verme sürecini yapılandırmakta ve hedef programlama modelinde tedarikçilerin seçilme olasılıklarını yönlendirmektedir. Bu yaklaşıma göre oluşturulan kısıt matematiksel olarak şu şekilde ifade edilir:

$$\sum_{i=1}^{8} W_i * X_i + d_5^- - d_5^+ = 1$$

d_5^-= Tedarikçilerin toplam ağırlık değerlerinin hedef değerin altında kalma miktarı (ağırlık eksikliği),

d_5^+= Tedarikçilerin toplam ağırlık değerlerinin hedef değerin üzerinde gerçekleşen kısmı (ağırlık fazlası),

Bu kısıt hedef programlama modeline nesnellik ve tutarlılık kazandırmaktadır. Çünkü AHP yöntemi ile elde edilen öncelik değerleri normalize edilmiştir ve toplamları 1 olarak kabul edilmiştir. Bu durum, tedarikçilerin toplam öncelik değerlerinin (ağırlıkları) modelin optimize etmeye çalıştığı hedeflerin tamamını temsil etmesini sağlamaktadır.

İki Tedarikçi ile Çalışma Durumu: Bu ifade, matematiksel olarak iki tedarikçi seçimini garanti eder. Seçilmemiş tedarikçilerin değeri 0 olarak atanmaktadır.

$$\sum_{i=1}^{8} X_i = 2$$

Seçim-Ürün Bağlantısı Durumu: Seçim-Ürün Bağlantı Kısıtı, modelin tedarikçi seçim değişkenleri (X_i) ile sipariş miktarları (T_i) arasındaki tutarlılığı sağlamasını garanti eder. Bu kısıt, yalnızca seçilen tedarikçilerden (X_i=1) sipariş verilmesine izin verirken, seçilmeyen tedarikçilere (X_i=0) sipariş atanmasını engeller. Ayrıca, her tedarikçiden verilebilecek maksimum sipariş miktarının, tedarikçinin üretim kapasitesi ile sınırlı olmasını sağlar.

$$T_1 \leq 50 * X_1$$

$$T_2 \leq 55 * X_2$$

$$T_3 \leq 45 * X_3$$

$$T_4 \leq 50 * X_4$$

$$T_5 \leq 60 * X_5$$

$$T_6 \leq 35 * X_6$$

$$T_7 \leq 40 * X_7$$

$$T_8 \leq 65 * X_8$$

Pozitiflik Kısıtı: Pozitiflik kısıtları, tüm karar değişkenlerinin pozitif olmasını sağlar. Matematiksel olarak ifade edilecek olursa:

$\boldsymbol{X_i}$ = 0 veya 1 (Tedarikçiyi seçme ya da seçmeme durumu) i= 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8

$d_i^-, d_i^+ \geq 0$ i= 1, 2, 3, 4, 5

Tamsayılılık Kısıtı: Tam sayılılık kısıtları ise karar değişkenlerinin tam sayılı değerler almasını zorunlu kılar. Matematiksel ifade:

$$T_i \in Z^+$$

Bu kısıtlar, modelin uygulanabilirliğini ve gerçekçiliğini garanti eder. Yukarıda yer alan örnek matematiksel modele göre Senaryo 1'in LİNGO sonuçları aşağıda sıralanmıştır.

Amaç Fonksiyonu Değeri (*Objective Value*): 0.614

Bu değer, belirlenen hedeflerden olan sapmaların toplamını temsil eder. Düşük bir *objective value*, modelin belirlenen hedeflere oldukça yakın çözümler ürettiğini gösterir. 0.6140 değeri AHP sapmasından gelmekte olup, sapmaların makul seviyede olduğunu ve modelin hedeflerle uyumlu sonuçlar verdiğini göstermektedir.

Seçilen Tedarikçiler ve Ürün Miktarları: A Tedarikçisinden 40 Haberleşme Sistemi, H Tedarikçisinden 5 Haberleşme Sistemi.

İhtiyaç makamının talebi olan 45 Haberleşme Sistemi tedarikçiler tarafından karşılanmıştır. Ayrıca bu sonuç, iki tedarikçiden de haberleşme sistemi alınarak hem talebin karşılandığını hem de modelin çeşitlilik sağladığını ortaya koymaktadır.

Senaryo 1, barış dönemi koşullarını esas almakta olup bu dönemde tedarik süreçlerinde acil ihtiyaç ve arz kısıtı bulunmadığı varsayılmıştır. Barış dönemlerinde genellikle belirsizlik ve tehdit seviyesi düşük olduğundan, ihtiyaç makamı uzun vadeli planlama ve stok oluşturma eğilimindedir (Senaryo 1 hedefleri ve Tablo 9'da görüldüğü üzere). Bu bağlamda, ihtiyaç makamının talep miktarını daha geniş tutması, olası gelecek risklerine karşı stratejik stokların artırılması ve ileride doğabilecek tedarik zorluklarının önlenmesi amacı taşımaktadır. Dolayısıyla, bu senaryoda en uygun tedarikçinin seçimi, yalnızca maliyet ve teslim süresi kriterleriyle değil; aynı zamanda güvenilirlik, uzun süreli tedarik kapasitesi ve sürdürülebilirlik gibi unsurlarla da ilişkilendirilmiştir. Ayrıca

sapma ağırlıklarını eşit önem derecesinde görmesi sebebiyle belirtilen ülkeler seçilmiştir.

SENARYO 2: Ekonomik Kriz ve Salgın Hastalıklar Dönemi

Küresel ekonomik krizin ve salgın hastalıkların yaşandığı dönemi ele alan bu senaryoda, iktisadi politikaların yeniden değerlendirilmesi neticesinde ekonomilerin temelini sarsan ve bütçe sıkıntılarını ortaya çıkaran buhran döneminin yaşandığı kabul edilmiştir. Bu senaryoda ekonominin, arz ve talep dengesinin etkilenmesiyle ciddi bir çıkmaza girdiği, ekonomik aktivitelerin durma noktasına gelmesiyle bütçe kısıtlamalarına girildiği varsayılmıştır. İhtiyaç makamı 2 tedarikçi ile çalışmaktadır. Senaryo konjonktürü dâhilinde ihtiyaç makamı satın alma maliyeti sapmasının görece ağırlığını diğer sapma ağırlıklarına göre 5 kat daha önemli olarak belirlemiştir. Bu bağlamda tedarikçi makamının kritik olarak atfettiği husus satın alma maliyetidir. Bu çerçevede ihtiyaç makamının senaryoya göre hedefleri aşağıda sıralanmıştır:

- İhtiyaç makamının katlanabileceği maksimum gecikmeli tedarik süresi 270 gündür.
- İhtiyaç makamının yıllık talep miktarı 40 adettir.
- İhtiyaç makamının katlanabileceği satın alma maliyeti 260.000 $'dır.
- İhtiyaç makamının katlanabileceği taşıma maliyeti maksimum 120.000 $'dır.

Senaryo 2'nin kodlanıp LİNGO üzerinden çözülmesi hitamında elde edilen sonuçlar aşağıda sıralanmıştır.

Amaç Fonksiyonu Değeri (*Objective Value*): 4.6953

Bu değer, modelin belirlediği hedeflerden olan sapmaların toplamını ifade eder. Amaç fonksiyonu değerini talep sapması ve AHP sapmasının toplamı oluşturmaktadır. Senaryo 1'e kıyasla daha yüksek bir sapma seviyesine sahiptir, ancak modelin belirlenen kısıtlar arasında denge kurmaya çalıştığını göstermektedir.

Seçilen Tedarikçiler ve Ürün Miktarları: A Tedarikçisinden 14 Haberleşme Sistemi, F Tedarikçisinden 22 Haberleşme Sistemi.

İhtiyaç makamının talebi olan 40 Haberleşme Sistemi tedarikçiler tarafından tam

olarak karşılanamamıştır (A'dan 14, F'den 22 haberleşme sistemi alımı yapılmıştır). 4 haberleşme sistemi eksik olarak (talep sapması) ihtiyaç makamının talebi gerçekleşmiştir.

Senaryo 2, ekonomik faaliyetlerin ciddi biçimde durma noktasına geldiği ve arz-talep dengesinin bozulduğu bir kriz ortamını temel almaktadır. Bu senaryoda, tedarik makamının karşı karşıya kaldığı en kritik unsur, bütçe kısıtlarının belirleyici bir unsur haline gelmesidir. Dolayısıyla, satın alma maliyeti kriterinin önemi diğer kriterlere kıyasla beş kat daha yüksek ağırlıkla değerlendirilmiştir. Senaryo 2 hedefleri ve Tablo 9'da gösterildiği üzere, A ve F tedarikçilerinin satın alma maliyetlerinin düşük olması, bütçe odaklı bu değerlendirmede öne çıkmalarını sağlamıştır. Bu doğrultuda, ihtiyaç makamı A ve F tedarikçilerinden alım yapmayı tercih etmiştir. Bu seçim, bütçe kısıtlarının öncelikli olduğu kriz koşullarında maliyet optimizasyonunu önceleyen bir tedarik stratejisinin sonucu olarak değerlendirilebilir.

SENARYO 3: Muhasamat Dönemi

Savaşın yol açabileceği büyük nedenlerin ortaya çıkması üzerine kurulu olan bu senaryoda güvenlik unsurlarının ülkelerce kırılma durumunun belirdiği ve gerginlik döneminin yaşandığı kabul edilmiştir. Bu senaryoda tedarik süresi hayati önem taşımaktadır. Tedarik süresinin uzatılması tedarik makamının güvenliğine ciddi zarar verebileceğinden çok kritik atfedilmektedir ve bu sebeple tedarik süresini kısa tutmaktadır. Senaryo konjonktürü dâhilinde ihtiyaç makamı tedarik süresi sapmasının görece ağırlığını talep sapmasından 2 kat, talep sapmasının da görece ağırlığını geri kalan sapma ağırlıklarına göre 2 kat daha önemli olarak belirlemiştir. İhtiyaç makamı ilk iki senaryoda olduğu gibi kendini riske atmadan 2 tedarikçi ile çalışmak istemektedir. Ayrıca harp durumunda kendini garantiye almak için seçilen tedarikçinin en az 5 haberleşme sistemi sağlamasını şart koşmuştur. Gerginliğin ve tehdit algısının politik/askerî düzeyde bir risk oluşturduğu varsayılarak ihtiyaç makamının bu senaryoya göre hedefleri aşağıda sıralanmıştır:

- İhtiyaç makamının katlanabileceği maksimum gecikmeli tedarik süresi 100 gündür.
- İhtiyaç makamının yıllık talep miktarı 40 adettir.
- İhtiyaç makamının katlanabileceği satın alma maliyeti 300.000 $
- İhtiyaç makamının katlanabileceği taşıma maliyeti maksimum

85.000$'dır.

Senaryo 3'ün kodlanıp LİNGO üzerinden çözülmesi durumunda elde edilen sonuçlar aşağıda sıralanmıştır.

Amaç Fonksiyonu Değeri (Objective Value): 12.6548

Bu değer, modelin belirlediği hedeflerden olan sapmaların toplamını ifade eder. Amaç fonksiyonu değerini talep sapması ve AHP sapmasının toplamı oluşturmaktadır. Senaryo 1 ve Senaryo 2'ye kıyasla daha yüksek bir sapma seviyesine sahiptir, ancak modelin belirlenen kısıtlar arasında denge kurmaya çalıştığını göstermektedir.

Seçilen Tedarikçiler ve Ürün Miktarları: H Tedarikçisinden 29 Haberleşme Sistemi, F Tedarikçisinden 5 Haberleşme Sistemi.

İhtiyaç makamının talebi olan 40 Haberleşme Sistemi tedarikçiler tarafından tam olarak karşılanamamıştır (H Tedarikçisinden 29, F Tedarikçisinden 5 haberleşme sistemi alımı yapılmıştır). 6 haberleşme sistemi eksik olarak (talep sapması) ihtiyaç makamının talebi gerçekleşmiştir.

Senaryo 3, savaş tehdidinin belirginleştiği ve güvenlik unsurlarının ülkeler açısından kırılganlaştığı bir gerginlik ortamını temel almaktadır. Bu senaryoda tedarik süresi kritik bir öncelik olarak değerlendirilmiş; zira tedarikte yaşanabilecek herhangi bir gecikmenin, ihtiyaç makamının güvenliği üzerinde ciddi riskler doğurabileceği öngörülmüştür. Bu nedenle, ihtiyaç makamı tedarik süresi sapmasının göreli ağırlığını talep sapmasının iki katı, talep sapmasının göreli ağırlığını ise diğer sapma kriterlerinin her birinin iki katı olarak belirlemiştir. Ayrıca, savaş durumuna hazırlık kapsamında, tedarik sürecinde tek bir tedarikçiye bağımlı kalmamak adına en az iki tedarikçiyle çalışmayı ve her bir tedarikçinin en az beş haberleşme sistemi sağlamasını zorunlu kılmıştır. Senaryo 3 hedefleri ve Tablo 9 incelendiğinde, H ve F tedarikçilerinin gerek kısa tedarik süresi gerekse düşük taşıma maliyetleri açısından diğer tedarikçilere göre daha avantajlı konumda olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, ihtiyaç makamı söz konusu kritik şartlar altında H ve F tedarikçilerini tercih ederek tedarik kararını bu iki tedarikçi üzerinden gerçekleştirmiştir. Bu seçim, savaş ortamında tedarik sürekliliği ve güvenliğinin sağlanmasına yönelik stratejik bir yaklaşımın sonucudur.

SENARYO 4: Stratejik Tedarik Öncelikleri

Savunma sanayiinde yaşanan dönüşüm ve askerî tedarik zincirindeki önceliklerin

değişmesi üzerine kurulu olan bu senaryoda, ihtiyaç makamının stratejik ortaklıklarını yeniden şekillendirdiği ve savunma sanayii ile askerî lojistikte Avrupa merkezli tedarikçileri önceliklendirdiği kabul edilmektedir. Küresel güvenlik dinamiklerinde meydana gelen değişimler, askerî harcamaların yeniden yapılandırılmasını ve tedarik güvenliğinin artırılmasını zorunlu kılmıştır. Bu senaryoda ihtiyaç makamı, NATO'nun lojistik politikalarına uyum sağlama sürecinde, kritik askerî malzemelerin ve teknolojiye dayalı savunma sistemlerinin temininde Avrupa menşeli üreticilere yönelmiştir. Lojistik maliyetler, tedarik süreleri ve jeopolitik dengelerin göz önünde bulundurulduğu bu senaryoda ihtiyaç makamı öncelikle zamanında teslimat, müteakibinde ise talep ve bütçeye ağırlık vermektedir. Senaryo konjonktürü dâhilinde ihtiyaç makamı tedarik süresi sapmasının görece ağırlığını taşıma maliyeti sapmasından 4 kat, talep sapmasını taşıma maliyeti sapmasından 3 kat, satın alma maliyeti sapmasını da taşıma maliyeti sapmasından 2 kat daha önemli olarak belirlemiştir. İhtiyaç makamı ilk üç senaryodan farklı olarak stratejik ortaklık geliştirmek maksadıyla tek tedarikçi ile çalışmak istemektedir. İhtiyaç makamının bu senaryoya göre hedefleri aşağıda sıralanmıştır:

- İhtiyaç makamının katlanabileceği maksimum gecikmeli tedarik süresi 130 gündür.
- İhtiyaç makamının yıllık talep miktarı 40 adettir.
- İhtiyaç makamının katlanabileceği satın alma maliyeti 355.000 $
- İhtiyaç makamının katlanabileceği taşıma maliyeti maksimum 200.000 $'dır.

Senaryo 4'ün kodlanıp LİNGO üzerinden çözülmesi hitamında elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmiştir.

Amaç Fonksiyonu Değeri (Objective Value): 29.8386

Seçilen Tedarikçi ve Ürün Miktarı: B Tedarikçisinden 33 Haberleşme Sistemi.

Senaryo 4, savunma sanayiindeki dönüşüm süreci ve askerî tedarik zincirindeki önceliklerin değişmesi üzerine kurgulanmıştır. Bu senaryoda, ihtiyaç makamı stratejik ortaklıklarını yeniden şekillendirme yoluna gitmiş ve savunma sanayii ile askerî lojistikte Avrupa merkezli tedarikçilere öncelik verme eğilimi göstermiştir. Küresel güvenlik dinamiklerinde meydana gelen değişimler, askerî harcamaların yeniden yapılandırılmasını ve tedarik güvenliğinin artırılmasını zorunlu kılmış;

ihtiyaç makamının NATO lojistik politikalarına uyum sağlama hedefi doğrultusunda kritik askerî malzemelerin ve teknolojiye dayalı savunma sistemlerinin temininde Avrupa menşeli üreticilere yönelmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, ihtiyaç makamı tedarik süresi sapmasının göreli ağırlığını taşıma maliyeti sapmasının dört katı, talep sapmasının taşıma maliyeti sapmasının üç katı ve satın alma maliyeti sapmasının da taşıma maliyeti sapmasının iki katı olarak belirlemiştir. Ayrıca, stratejik ortaklık geliştirme hedefi doğrultusunda tek bir tedarikçiyle çalışmayı tercih etmiştir. Senaryo 4 hedefleri ve Tablo 9 incelendiğinde, B Tedarikçisinin çoklu hedeflere yönelik optimalliği sağladığı görülmektedir. Bu doğrultuda, ihtiyaç makamı B Tedarikçisinden haberleşme sistemi tedarik ederek stratejik önceliklere dayalı, uyumlu ve sürdürülebilir bir tedarik kararı almıştır. Bu seçim, hem jeopolitik dengeleri hem de tedarik sürekliliği ve entegrasyonunu gözeten uzun vadeli bir tedarik stratejisinin yansımasıdır.

SENARYO 5: Ticaret Yasakları ve Ambargolar

Küresel ekonomik ve jeopolitik dengelerde yaşanan değişimlerin bir sonucu olarak ticaret politikalarında sert kısıtlamaların uygulandığı bu senaryoda, belirli ülkeler arasında ticaret yasakları ve ambargoların devreye girdiği kabul edilmektedir. Bu senaryoda özellikle A Tedarikçisine ve E Tedarikçisine yönelik getirilen ticaret yasakları, ihtiyaç makamının savunma tedarik stratejilerini yeniden şekillendirmesine neden olmuş ve alternatif tedarik kaynaklarına yönelmesini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda, ihtiyaç makamı tedarik güvenliğini sürdürebilmek adına Avrupa ve diğer bölgesel üreticilerle iş birliklerini güçlendirme yoluna gitmiştir. Ambargonun getirdiği maliyet artışları ve lojistik kısıtlamalar, tedarik süreçlerinde yeniden yapılandırmayı gerektirirken, ticaret yasağının doğurduğu etkileri minimize etmek amacıyla, tedarik kararları maliyet, ulaşım süreleri ve tedarik güvenilirliği gibi unsurlar dikkate alınarak yeniden değerlendirilmiştir. İhtiyaç makamı ilk üç senaryoda olduğu gibi kendini riske atmadan 2 tedarikçi ile çalışmak istemektedir. İhtiyaç makamının bu senaryoya göre hedefleri aşağıda sıralanmıştır:

- İhtiyaç makamının katlanabileceği maksimum gecikmeli tedarik süresi 190 gündür.
- İhtiyaç makamının yıllık talep miktarı 45 adettir.
- İhtiyaç makamının katlanabileceği satın alma maliyeti 335.000 $
- İhtiyaç makamının katlanabileceği taşıma maliyeti maksimum 180.000

$'dır.

Senaryo 5'in kodlanıp LİNGO üzerinden çözülmesi hitamında elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmiştir.

Amaç Fonksiyonu Değeri (Objective Value): 5.8210

Seçilen Tedarikçiler ve Ürün Miktarları: D Tedarikçisinden 32 Haberleşme Sistemi, F Tedarikçisinden 8 Haberleşme Sistemi.

Senaryo 5, A ve E tedarikçilerine yönelik ticaret yasaklarının devreye girmesiyle ihtiyaç makamının tedarik stratejilerini yeniden yapılandırmak zorunda kaldığı bir durumu yansıtmaktadır. Bu yasaklar, ihtiyaç makamını alternatif tedarik kaynaklarına yönelmeye ve tedarik güvenliğini sağlamak için Avrupa ve diğer bölgesel üreticilerle iş birliğini güçlendirmeye sevk etmiştir. Ticaret kısıtlamalarının getirdiği maliyet ve lojistik sınırlamalar doğrultusunda, tedarik kararları maliyet, teslimat süresi ve tedarik güvenilirliği kriterlerine öncelik verilerek yeniden şekillendirilmiştir. İlk üç senaryoda olduğu gibi, risk paylaşımı ve tedarik sürekliliği hedefiyle iki tedarikçiyle çalışılması tercih edilmiştir. Senaryo hedefleri ve Tablo 9 parametreleri değerlendirildiğinde, D ve F tedarikçilerinin optimal çözümü sunduğu belirlenmiş; bu doğrultuda ihtiyaç makamı haberleşme sisteminin D ve F tedarikçilerinden temin edilmesine karar vermiştir. Bu seçim, ambargo koşullarında tedarik güvenilirliği ve operasyonel sürekliliğin korunmasına yönelik stratejik bir tercihtir.

SENARYO 6: Teknolojik Üstünlük ve Tedarikçi Çeşitliliği

Teknolojik gelişmelerin savunma alanı üzerindeki etkilerinin belirginleştiği bu senaryoda, ileri teknolojiye sahip ülkelerin rekabet avantajını artırdığı ve tedarik süreçlerinde belirleyici bir konuma ulaştığı kabul edilmektedir. Üretim süreçlerinde dijitalleşme, yapay zekâ destekli otomasyon sistemleri ve yenilikçi lojistik çözümlerinin kullanımı, tedarikçi seçiminde teknolojik kapasiteyi ön plana çıkarmıştır. İhtiyaç makamı diğer senaryolardan farklı olarak tedarikçi yelpazesini geniş tutmak istemekte ve 3 tedarikçi ile çalışmak istemektedir. Senaryo konjonktürü dâhilinde ihtiyaç makamı AHP öncelikleri sapmasının görece ağırlığını diğer sapma ağırlıklarına göre 2,5 kat daha önemli olarak belirlemiştir. İhtiyaç makamının bu senaryoya göre hedefleri aşağıda sıralanmıştır:

- İhtiyaç makamının katlanabileceği maksimum gecikmeli tedarik süresi 200 gündür.

- İhtiyaç makamının yıllık talep miktarı 50 adettir.

- İhtiyaç makamının katlanabileceği satın alma maliyeti 340.000 $
- İhtiyaç makamının katlanabileceği taşıma maliyeti maksimum 160.000 $'dır.

Senaryo 6'nın kodlanıp LİNGO üzerinden çözülmesi hitamında elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmiştir.

Amaç Fonksiyonu Değeri (Objective Value): 5.3324

Seçilen Tedarikçiler ve Ürün Miktarları: A Tedarikçisinden 32, G Tedarikçisinden 6, H Tedarikçisinden 8 Haberleşme Sistemi.

Senaryo 6, teknolojik üstünlüğün ve tedarikçi çeşitliliğinin öncelikli olduğu bir durumu yansıtmaktadır. Bu senaryoda, üretim süreçlerinde dijitalleşme, yapay zekâ destekli otomasyon ve yenilikçi lojistik çözümleri gibi faktörler, tedarikçi seçiminde teknolojik kapasite ve yetkinlik kriterlerini ön plana çıkarmıştır. İhtiyaç makamı, kalite, kapasite ve yeterlilik gibi kriterlere vurgu yaparak AHP öncelikleri sapmasının göreli ağırlığını diğer sapma ağırlıklarına kıyasla 2,5 kat daha önemli olarak belirlemiş ve ayrıca tedarikçi yelpazesini geniş tutmak amacıyla üç tedarikçiyle çalışmayı şart koşmuştur. Senaryo hedefleri ve Tablo 9 parametreleri incelendiğinde, A, G ve H tedarikçilerinin belirlenen kriterler doğrultusunda optimal çözümü sunduğu görülmüş; bu doğrultuda ihtiyaç makamı siparişlerini A, G ve H tedarikçileri arasında paylaştırma kararı almıştır. Bu seçim, yüksek teknolojili üretim altyapısına erişim ve tedarik riskini çeşitlendirme stratejisini yansıtmaktadır.

Müteakip başlıkta belirlenen altı farklı senaryo kapsamında optimal tedarikçi seçimleri ve model çıktıları analiz edilerek karar mekanizmalarının nasıl şekillendiği değerlendirilecek, belirlenen senaryolar doğrultusunda elde edilen sonuçlar karşılaştırmalı olarak ele alınacak ve modelin hangi değişkenler altında nasıl bir hassasiyet gösterdiği incelenecektir.

Bulgular

Tüm senaryoların analiz edilmesi sonucunda oluşturulan nihai karşılaştırma Tablo 10'da sunulmuştur. Söz konusu tablo ile senaryolara ait temalar, Z değerleri, seçilen tedarikçiler ve alınan haberleşme sistemi sayıları, sapma değişkenleri ile değerleri bir bütün halinde ortaya konmaktadır.

Tablo 10

Senaryoların Karşılaştırılması

Senaryo	Senaryo Teması	İterasyon Sayıları	Z Değeri	Seçilen Tedarikçiler/ Alınan Ürün	Sapma Değerleri	Sapma Değişkenleri
S-1	Barış Dönemi	**3**	**0.6140**	**A Tedarikçisi/ 40** **H Tedarikçisi / 5**	**0.6140** (AHP sapması)	$\mathbf{d_5^-}$ (AHP kısıtının negatif sapması)
S-2	Ekonomik Kriz ve Salgın Hastalıklar Dönemi	**147**	**4.6953**	**A Tedarikçisi / 14** **F Tedarikçisi / 22**	- **4** (Talep sapması) - **0.6953** (AHP sapması)	* $\mathbf{d_1^-}$ (Talep kısıtının negatif sapması) * $\mathbf{d_5^-}$ (AHP kısıtının negatif sapması)
S-3	Gerginlik Dönemi	**56**	**12.6548**	**H Tedarikçisi / 29** **F Tedarikçisi / 5**	- **6** (Talep sapması) - **0.6548** (AHP sapması)	* $\mathbf{d_1^-}$ (Talep kısıtının negatif sapması) * $\mathbf{d_5^-}$ (AHP kısıtının negatif sapması)
S-4	Stratejik Tedarik Öncelikleri	**75**	**29.8386**	**B Tedarikçisi / 33**	- **7** (Talep sapması) - **2** (Tedarik süresi sapması) - **0.6548** (AHP sapması)	* $\mathbf{d_1^-}$ (Talep kısıtının negatif sapması) * $\mathbf{d_3^+}$ (Tedarik Süresi kısıtının pozitif sapması) * $\mathbf{d_5^-}$ (AHP kısıtının negatif sapması)
S-5	Ticaret Yasakları ve Ambargolar	**64**	**5.8210**	**D Tedarikçisi / 32** **F Tedarikçisi / 8**	- **5** (Talep sapması) - **0.821** (AHP sapması)	* $\mathbf{d_1^-}$ (Talep kısıtının negatif sapması) * $\mathbf{d_5^-}$ (AHP kısıtının negatif sapması)
S-6	Teknolojik Üstünlük ve Tedarikçi Çeşitliliği	**266**	**5.3324**	**A Tedarikçisi / 32** **G Tedarikçisi / 6** **H Tedarikçisi / 8**	- **4** (Talep sapması) - **0.532** (AHP sapması)	* $\mathbf{d_1^-}$ (Talep kısıtının negatif sapması) * $\mathbf{d_5^-}$ (AHP kısıtının negatif sapması)

* Min Z hesabında, her senaryonun amaç fonksiyonunda yer alan sapmaların katsayıları değişkenlik göstermektedir. Senaryo 1'de tüm sapmalar eşit ağırlıktadır. Senaryo 2'de satın alma maliyeti sapmasının görece ağırlığı diğer sapma ağırlıklarına göre 5 kat daha önemlidir. Senaryo 3'te tedarik süresi sapmasının görece ağırlığı talep sapmasından 2 kat, talep sapmasının da görece ağırlığı geri kalan sapma ağırlıklarına göre 2 kat daha önemlidir. Senaryo 4'te tedarik süresi sapmasının görece ağırlığı taşıma maliyeti sapmasından 4 kat, talep sapması taşıma maliyeti sapmasından 3 kat, satın alma maliyeti sapması da taşıma maliyeti sapmasından 2 kat daha önemlidir. Senaryo 5'te tüm sapmalar eşit ağırlıktadır. Senaryo 6'da ise AHP öncelikleri sapmasının görece ağırlığı diğer sapma ağırlıklarına göre 2,5 kat daha önemlidir. Senaryolar arasındaki farklar, öncelikli hedeflerin farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Amaç fonksiyonu, belirlenen hedeflere yönelik sapmaların minimize edilmesi ile oluşur. Her bir sapmanın model içindeki önemi ve ağırlığı dikkate alınarak hesaplanmıştır. Tablo 10 incelendiğinde Senaryo 1'in en düşük Z değerine sahip olması, modelin bu senaryoda hedefleri daha iyi sağladığını gösterirken, Senaryo 4'te daha yüksek bir Z değeri elde edilmesi, belirlenen hedeflere ulaşmakta sapmalar olduğunu ve bazı hedeflerden fazla miktarda saptığını bize göstermektedir.

* İterasyon sayıları her senaryonun çözüm karmaşıklığını ortaya koymaktadır. İterasyon sayısı, modelin çözüm sürecinde optimum noktaya ulaşmak için kaç adımda ilerlediğini gösterir. Senaryo 6'daki 266 iterasyon sayısının yüksek olması, modelin daha karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ve çözümün daha fazla yineleme gerektirdiğini göstermektedir. Tamsayılı değişkenlerin fazlalığı ve kısıtların birbirine olan etkisi, iterasyon sayısını artıran önemli faktörlerdir.

* Tablo 10'da görüldüğü üzere, farklı senaryolar kapsamında tedarikçi seçimleri ve tedarik edilen haberleşme sistemi sayıları, senaryoların hedeflerindeki değişimlere bağlı olarak çeşitlenmiştir. Bu durum, modelin esneklik ve duruma uygunluk yeteneğini açıkça ortaya koymaktadır. AHP öncelik sıralamasında (AHP uygulama bölümüne bakıldığında örneğin, B Tedarikçisinin öncelik değeri 0,16; A Tedarikçisinin öncelik değeri 0,17; H Tedarikçisinin öncelik değeri 0,21 olup en yüksek öncelikli üç ülke olduğu görülmektedir) belirli tedarikçilerin daha yüksek öncelik değerine sahip olmasına rağmen, modelde kurulan matematiksel yapı ve hedef programlama yöntemi, ihtiyaçların önceliğine uygun şekilde tedarikçi ve haberleşme sistemi seçiminde farklı sonuçlar doğurmuştur. Yine örnek olarak AHP hesaplamalarında millîlik, güvenlik, fiyat ve esneklik gibi kriter kümesinde H Tedarikçisinin, rakip ülkelere karşı kayda değer bir avantaj sağladığı ve bu nedenle en uygun seçenek gibi görünmüş olsa da belirli hedefler ortaya konduğunda ve bu hedeflerin matematiksel model ile sayısallaştırılması sonucunda

değişebildiğinin farkına varılmasıdır. Yani model, sadece AHP öncelik sıralamasına bağlı olarak değil, kısıtların getirdiği sınırlar ve hedef programlama yaklaşımı doğrultusunda tedarikçi seçimlerini optimize etmektedir. Bu durum, karmaşık karar verme mekanizmasının kısıtları dikkate alarak çalıştığını ve modelin duruma özel optimal çözümler üretebildiğini göstermektedir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmamızda tedarikçi seçimine yönelik 1960'lardan günümüze kadar yapılan çalışmalardaki kriterler standartlaştırılarak sınıflandırılmış ve analiz edilmiştir. Ayrıca, savunma tedarik stratejileri ve yöntemleri detaylı bir şekilde incelenmiş ve derlenmiştir. Çalışmada, tedarikçi seçim sürecinin doğasına uygun olarak, savunma alanında görev yapan uzman mühendislerin görüşleri dikkate alınarak literatürde bulunan tedarikçi seçimine yönelik kriterler incelenmiş ve savunma tedariki kapsamında uzman görüşleriyle beraber savunma ürünü üretecek bir firma için önemli olan kriter setleri belirlenmiştir. Bu çalışma, literatürde yer alan tedarikçi seçimi kriterlerinin analiz edilmesi, bu kriterlere dair istatistiksel verilerin ortaya konması ve bu kriterleri dikkate alarak savunma tedarik firması için uzman görüşlerine dayanarak kriterlerin ve ağırlıklarının belirlenmesi açısından önemli bir katkı sağlamaktadır. Savunma Yönetimi alanında ele alınan savunma tedarik strateji ve yöntemlerinin birbiri ile olan ilişkisi ele alınmış ve karşılaştırmalar yapılarak belirlenen farklı senaryolara göre sayısal bir metodoloji sunulmuştur. Çok kriterli karar verme yöntemi olan AHP (Analitik Hiyerarşi Prosesi) ve optimizasyon yöntemi olan Hedef Programlama yöntemlerinin savunma tedarik strateji/yöntemleriyle ilişkilendirilerek birleşik bir şekilde kullanılması bu çalışmayı literatürdeki diğer çalışmalardan farklılaştırmakta ve literatürdeki boşluğu doldurmaktadır. Genellikle savunma alanında sayısal olmayan metotlarla değerlendirilen tedarikçilerin iki farklı yöntemin bir arada kullanılmasıyla en iyi sonucu sunması bu çalışmanın en belirgin farklılığıdır. Ayrıca farklı senaryoların ele alınmış olması, farklı savunma tedarik stratejilerine göre hangi tedarikçinin seçimi bizim isteklerimizi en iyi şekilde karşıların cevabını da sunan bir metodoloji sunmaktadır.

Çalışmada, ihtiyaç makamının talep ve hedefleri doğrultusunda savunma alanında kritik öneme sahip haberleşme sistemi tedarik edilmesi amaçlanmıştır. Bu ihtiyaç kapsamında öncelikle; 8 ayrı ülkeden toplam 8 tedarikçi arasından (bir yerli, yedi yabancı firma) öncelik değeri belirleyebilmek için AHP hesaplamaları *Super Decisions* programı kullanılarak gerçekleştirilmiş ve karşılaştırmaların tutarlılığı incelenmiştir. Ana ve alt kriterlerin kendi aralarında karşılaştırılması (uzman görüşlerinin girilmesi) neticesinde elde edilen tutarlılık değerlerin 0.10'un altında olduğu belirlenerek "tutarlıdır" sonucuna varılmıştır. Analiz

sonucunda tedarikçilerin önem değerleri belirlenmiş ve bu önem değerleri hedef programlamada ele alınarak belirli kısıtlar doğrultusunda ihtiyaç makamının hedeflerini karşılamak maksadıyla Hedef Programlamaya ait matematiksel model kurulmuştur. HP matematiksel modeli kurulurken savunma tedariki kapsamında bir firma belirlenirken dikkat edilmesi gereken kısıtlar tespit edilmiştir. Bu kısıtlar; AHP kısıtına ek olarak tedarik süresi kısıtı, talep kısıtı, satın alma maliyeti kısıtı ve taşıma maliyeti kısıtıdır. Bu kısıt ve belirlenen hedefler doğrultusunda 6 farklı senaryo üzerinden uygulama gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada Jenerik olarak belirlenmiş olan muhabere sisteminin tedarikine yönelik tedarikçi seçimi metodolojisinin ileriki çalışmalarda farklı ve çok çeşitli ürünleri kapsayacak şekilde ve modele yeni kısıtlar eklenerek geliştirilebileceği değerlendirilmektedir. İleriki çalışmalarda bunların yapılması planlanmaktadır.

Uygulama kapsamında politik, siyasi, ekonomik gibi şartlara göre değişen dünya düzenine göre esas alınan senaryolarda her bir senaryo için Z değerinin yani sapma toplamlarının farklı olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Burada önemli olan hangi senaryonun iyi ya da kötü olduğu değil, mevcut şartlara göre ihtiyaçların değişiklik göstereceği ve bu ihtiyaçlara göre hedeflerin nasıl farklılık arz edeceğidir. Ancak matematiksel olarak Z değerinin Senaryo 1'de barış döneminde en küçüklendiği hedeflere en çok yaklaşıldığı ifade edilebilir.

Burada göz önünde bulundurulması gereken hususlardan biri kriter öncelikleri hesaplamalarında millîlik, güvenlik, fiyat ve esneklik gibi kriter kümesinde H tedarikçisinin, rakip ülkelere karşı kayda değer bir avantaj sağladığıdır. Ancak farklı hedefler ortay çıktığında yabancı firmalarında bu kriterlerde üstün olması durumunda matematiksel model ile hangi tedarikçinin en iyi sonucu verdiği belirlenebilmektedir. Bu metodoloji sayesinde karar verme sürecinde karar vericiler için bilimsel altyapı oluşturulmakta ve bilimsel karar desteği sağlanmasıdır. Bu analiz sonucunda elde edilen değerlere göre ihtiyaç makamı, üst düzey yöneticiler son tercihlerini ve seçimin kararlarını verebilecektir. Kullanılan yöntemlerin, belirlenen öncelik değerlerinin ve hedeflerin karşılanma durumunun ortaya konmasıyla birlikte problemin çözümünden elde edilen sonucun mutlaka uygulanması gerektiği değil, karar makamının elde edilen sonuca göre değerlendirme yapıp karar mekanizmasında girdi olarak kullanmasıdır. Ayrıca bu çalışmayla savunma tedarik yöntemi ve stratejileri ile uygulamadaki senaryo sonuçları ilişkilendirilerek her bir senaryo için ihtiyaç makamının tercih edeceği savunma tedarik yöntemi ve stratejisinin de farklı olacak olmasıdır.

Senaryo 1 için; barış dönemlerinde, zaman baskısı ve yüksek maliyet riski görece düşük olduğu için Akıllı Tedarik veya Bilgi Tabanlı Tedarik yaklaşımıyla maliyet

etkin çözümler benimsenebilir. Bu yaklaşım, tedarikçilerin uzun vadeli performanslarını ve yenilikçi kapasitelerini göz önünde bulundurur. A Tedarikçisinden yapılan yüksek miktardaki alım, teknolojik üstünlüğü olan bir ülke ile uzun vadeli iş birliği kurmayı gerektirir. Bu nedenle Akıllı Tedarik veya Bilgi Tabanlı Tedarik'te simülasyon tabanlı analizlerle tedarikçi performansını öngörme gibi yaklaşımlar bu dönemde ideal bir strateji olacaktır. Bu kararın teknolojik üstünlük sağlanması, uzun vadeli stratejik ortaklıklar kurulması ve gereksiz maliyetlerden kaçınılarak esnek çözümler geliştirilmesinde fayda sağlar.

Senaryo 2 için; Kriz dönemlerinde, ekonomik belirsizlikler, arz kısıtları ve kaynakların sınırlılığı gibi faktörler, firmaları tedarik süreçlerini daha rasyonel ve verimlilik odaklı yürütmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu dönemde, Performans Temelli Tedarik (PTT) yöntemi öne çıkmaktadır ve stratejik bir yaklaşım olarak tercih edilebilir. Böylece ihtiyaç makamının hem maliyet kontrolünün sağlanmasına hem de uzun vadeli sürdürülebilir ve ekonomik çözümler geliştirilmesine önemli katkılar sunar. Bu yöntem sayesinde; tedarik riskleri azaltılır, gereksiz harcamaların önüne geçilir, kalite sürekliliği güvence altına alınır ve toplam sahip olma maliyeti düşürülür. Böylece krizlerin etkilerini en aza indirerek daha dirençli bir tedarik zinciri yapısı oluşturabilirler.

Senaryo 3 için; savaş dönemlerinde hız ve güvenlik ön plandadır. H Tedarikçisinden yapılan yüksek alımlar, yerli üretime ağırlık verilmesini ve hızlı tedarik süreçlerini gerektirir. Bu nedenle Evrimsel Tedarik yaklaşımının yerli üretim odaklı bir stratejiyle desteklenmesi uygundur. Aynı zamanda, ani ihtiyaçların karşılanması için F Tedarikçisinden yapılan ek alımlar Hazır Alım yöntemiyle gerçekleştirilmelidir. Bu kararın acil durumlarda hızlı erişim sağlanmasında, lojistik ve güvenlik risklerinin minimize edilmesinde ve yerli savunma sanayii güçlendirilmesinde fayda sağlar.

Senaryo 4 için; Avrupa merkezli tedarikçilerle iş birliği yapılması gerektiği bir durum söz konusudur (B Tedarikçisinden alım yapılmıştır). Stratejik ortaklıkların yeniden şekillendiği bu dönemde, özellikle büyük projelerde yerel sanayilerin güçlendirilmesi ve teknolojik üstünlük elde edilmesi önemlidir. Bu nedenle Akıllı Tedarik stratejisi uygulanması tavsiye edilir. Akıllı Tedarik, tedarikçilerle daha esnek bir iş birliği sunar, uzun vadeli projelerde gelişen ihtiyaçları karşılamak adına doğru çözümler üretilebilir. Ayrıca, Avrupa merkezli tedarikçilere yönelik bu tür stratejiler, yerel sanayiye teknoloji transferi sağlama imkânı da tanıyacaktır. Ayrıca alternatif olarak, Avrupa'daki tedarikçilerle iş birliğini daha da güçlendirmek amacıyla Ortak Girişim stratejisi de benimsenebilir. Ortak girişimler, büyük projelerde maliyetleri ve riskleri paylaşmayı sağlar. Böylece, proje başarısızlıklarını azaltma şansı artar ve savunma sanayiinde uluslararası

ilişkiler geliştirilir. Bu strateji, yerel sanayiye yeni teknolojilerin aktarılmasını da sağlayabilir.

Senaryo 5 için; ticaret yasakları ve ambargoların devreye girmesiyle tedarik zincirinde büyük kısıtlamalar yaşanacaktır. Bu durumda Hazır Alım stratejisi, hızlı çözümler sunar. Özellikle acil durumlarda, dışa bağımlı olmayan tedarikçilerden hızlıca alınacak ürünler, ulusal güvenliği sağlamak için kritik olabilir. Hazır Alım, tedarikçilerin hızla ürün temin etmesini ve envantere katılmasını sağlar. Ancak, ticaret yasakları ve ambargoların uzun vadeli etkileri göz önünde bulundurulduğunda, Ar-Ge'ye Dayalı Tedarik stratejisi de devreye girebilir. Bu strateji, yerli üretimin artırılması ve dışa bağımlılığın azaltılması için faydalı olacaktır. Ülke içindeki teknoloji geliştirme kapasitesinin artırılması, uzun vadede ambargolara karşı dayanıklı bir tedarik zinciri oluşturulmasına olanak tanıyacaktır.

Senaryo 6 için; teknolojik gelişmelerin savunma alanında belirginleştiği bir dönem söz konusudur ve ileri teknolojiye sahip ülkeler, tedarik süreçlerinde belirleyici bir konuma gelir. Bilgi Tabanlı Tedarik stratejisi, bu dönemde oldukça etkili olabilir. Yüksek teknoloji gerektiren sistemler, modelleme ve simülasyon ile test edilebilir ve projelerdeki eksiklikler önceden tespit edilerek daha verimli tedarik sağlanabilir. Ayrıca, doğru verilerle yapılan bilgi tabanlı kararlar, maliyet ve zaman tasarrufu sağlayacaktır. Alternatif olarak ise, teknolojik gelişmelerin hızla değiştiği bu dönemde, Evrimsel Tedarik stratejisi de uygundur. Savunma sistemleri, her aşamada geliştirilebilir ve yenilikçi gereksinimler zaman içinde adapte edilebilir. Teknolojinin hızla değişmesi ve gelişen ihtiyaçlar doğrultusunda savunma sanayiinde dinamik bir tedarik süreci sağlanabilir.

Her bir senaryoda, önerilen yöntem ve stratejiler tedarik süreçlerinin belirlenen döneme uygun şekilde optimize edilmesini sağlar. Bu yaklaşımlar, sadece maliyet ve lojistik açısından değil, aynı zamanda uzun vadeli stratejik hedefler doğrultusunda savunma kapasitesini artırmaya yönelik güçlü bir altyapı sunar. Sonuç olarak; bu çalışmanın, savunma tedarik stratejilerinin ve tedarikçi seçim kriterlerinin sistematik bir şekilde analiz edilmesini sağlayarak savunma tedariki konusuna önemli katkılar sunabileceği değerlendirilmektedir. Çalışmanın ilk ve en temel kazanımlarından biri, savunma tedarik sürecinin ve savunma planlamasının optimize edilmesi yönünde somut bir karar destek metodolojisi sunulmuş olmasıdır. AHP ve Hedef Programlama yöntemlerinin birleşik bir biçimde kullanılması, literatürde genellikle ayrı ayrı ele alınan bu yöntemlerin savunma yönetimi alanında birleştirilmesiyle elde edilen bir yenilik olarak değerlendirilebilir. Savunma yönetimi alanına yönelik bu metodolojik yenilik, savunma tedarik sürecinde daha etkili ve veri temelli kararlar alınmasını

sağlayarak, savunma planlamasında alınacak strateji tedarik kararlarının daha sağlam temellere oturtulmasına olanak tanımaktadır. Literatürde savunma tedariki konusunda stratejileri ele alındığı, senaryo tabanlı ve iki sayısal analiz yönteminin bir arada kullanıldığı bir çalışma bulunmadığından bu çalışma buradaki boşluğu doldurmaktadır.

Çalışmanın diğer önemli bir katkısı, savunma tedarik stratejilerinin, global jeopolitik ve ekonomik değişimlere duyarlı bir şekilde farklı senaryolar ışığında analiz edilmesidir. Altı farklı senaryoya dayalı olarak alınan ürünün ve tedarikçi seçimlerinin değerlendirilmesi, çeşitli tehdit durumlarına ve stratejik hedeflere göre hangi tedarik stratejilerinin en etkili olacağını göstermiştir. Bu tür bir analiz, sadece akademik bir katkı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda gerçek dünya uygulamalarında, savunma sektöründeki karar alıcıların daha esnek, adaptif ve sürdürülebilir tedarik stratejileri geliştirmelerine yardımcı olacaktır. Bunun yanında, bu çalışma, savunma sektöründe tedarikçi seçimi ve tedarik stratejileri üzerine literatüre katkıda bulunmuş ve sektörel uygulamalarla bağlantılı akademik bir boşluğu doldurmuştur. Savunma tedarik sürecinde stratejiler ile ilişkilendirerek tedarikçinin seçiminin karmaşıklığı ve kritik önemi, bu çalışmada detaylı bir şekilde ele alınmış, tedarikçi seçiminde dikkate alınması gereken kriterler sistematik bir şekilde belirlenmiş ve analiz edilmiştir. Ayrıca, bu çalışma ile tedarik strateji ve yöntemlerinin ülke içi savunma sanayii üzerindeki etkilerine yer verilmiştir. Bu kapsamda, yerli üretimin ve stratejik ortaklıkların önemine dikkat çekilmiş, savunma tedarik sürecinde bu unsurların nasıl etkin bir şekilde kullanılabileceği tartışılmıştır. Bu, özellikle dışa bağımlılığın azaltılması ve savunma sanayii alanında yerli kapasitenin artırılması adına oldukça değerli bir bulgu olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmanın en büyük başarısı, farklı senaryolar altında ortaya çıkan farklı ihtiyaçlar ve kısıtlamalar doğrultusunda en uygun tedarikçi ve savunma tedarik stratejisinin belirlenmesi ve bunun matematiksel modellerle somutlaştırılmasıdır. Tedarik süreçlerinin doğru şekilde planlanması, askerî ve stratejik hedeflere ulaşmada önemli bir role sahiptir ve bu çalışma, bu tür süreçlerin daha bilimsel bir temele oturtulmasını sağlamaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma yalnızca savunma tedarik sürecini teorik anlamda derinlemesine ele almakla kalmamış, aynı zamanda gerçek dünyadaki karar vericiler için uygulamalı bir model sunarak, savunma alanındaki karar destek sistemlerini geliştirmenin yollarını göstermektedir. Savunma tedariki alanındaki karar alıcıların karşılaştığı karmaşık ve dinamik süreçlerde, bu çalışma, daha doğru, hızlı ve verimli tedarik kararlarının alınabilmesi için bilimsel bir temel sunmaktadır. Bu bağlamda, elde edilen kazanımlar, sadece savunma tedarik sistemlerinin iyileştirilmesine değil, aynı zamanda savunma planlamasının daha etkin ve sürdürülebilir bir şekilde

gerçekleştirilmesine de katkı sağlayacaktır.

Bunun yanında, gelecekte yapılacak çalışmalara yönelik olarak araştırmacılara bazı önerilerde bulunmak mümkündür. Öncelikle, çalışmalarda sübjektifliğin mümkün olduğunca azaltılması, elde edilecek sonuçların güvenilirliğini artırarak araştırma süreçlerinin daha sağlıklı bir şekilde yürütülmesine katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada, senaryo temelli analizlerde "eşit ağırlıklı çok hedefli programlama" ve "ağırlıklı çok hedefli programlama" yöntemleri kullanılmıştır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda ise, senaryolarda önceliklerin değişimi ve artan öneme sahip hususlar doğrultusunda hangi hedeflerin öne çıktığı dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda, "öncelikli-ağırlıklı çok hedefli programlama" yönteminin kullanılması uygun olacaktır. Bu yöntem sayesinde, belirlenen öncelik ve ağırlıklara göre birden fazla hedefin daha etkin biçimde optimize edilmesi mümkün hale gelebilir.

Buna ek olarak, kalite standardı, hatasız ürün yüzdesi ve verimlilik gibi ölçütlerin optimize edilmesini destekleyecek kısıtların da gelecek çalışmalarda değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Son olarak, daha esnek ve dinamik çözüm yöntemlerinin geliştirilmesi amacıyla bulanık mantık gibi alternatif yaklaşımlar da dikkate alınmalıdır. Bu tür yöntemler, belirsizlik ve karmaşıklığın daha etkin yönetilmesine katkı sağlayabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.
Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

Butterworth-Hayes, P. (2010). Smart procurement falters in Europe. *Aerospace America, 48*(6), 4–7.

Charnes, A., & Cooper, W. W. (1977). Goal programming and multiple objective optimization. *European Journal of Operational Research, 1*(1), 39–54. https://doi.org/10.1016/0377-2217(77)90062-1

Desticioğlu, B., & Ayan, M. A. (2022). Savunma tedarik konusunda yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi. *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi, 32*(1), 159–196.

Dickson, G. W. (1966). An analysis of vendor selection systems and decisions. *Journal of Purchasing, 2*(1), 5–17.

Ellman, J. E. (2009). *The role of evolutionary acquisition and spiral development in the failure of the Army's future combat system* [Doctoral dissertation, Georgetown University].

Fox, J. R. (2012). *Defense acquisition reform, 1960–2009: An elusive goal*. Center of Military History. https://history.army.mil/html/books/051/51-3-1/CMH_Pub_51-3-1.pdf

Gökpınar, E. S. (2003). AR-GE'ye dayalı tedarik projelerinin başarımının artırılması için alınması gereken önlemler. *PPBUS ve Proje Yönetimi Esasları Sempozyumu* içinde. Ankara.

Ho, W., Xu, X., & Dey, P. K. (2010). Multi-criteria decision making approaches for supplier evaluation and selection: A literature review. *European Journal of Operational Research, 202*(1), 16–24.

House of Commons Defence Committee. (1998). *Major procurement projects: The 1997–98 defence estimates* (Eighth Report, HC 138). UK Parliament. https://publications.parliament.uk/pa/cm199798/cmselect/cmdfence/138/13821.htm

Jordan, D. (2019). *The defence review dilemma: The British experience*. King's College London. https://www.kcl.ac.uk/warstudies/assets/defence-review-dilemma-the-british-experience.pdf

Korkmaz, G., & Topçu, M. K. (2019). Savunma alımlarının ülke kalkınmasına etkisi ve rolü. *Güvenlik Bilimleri Dergisi, 8*(2), 309–327.

Korkmaz, G., Topçu, M. K., & Begenirbaş, M. (2021). Savunma tedarik stratejileri ve trendleri. İçinde A. Yurttaş (Ed.), *Lojistik gelecek* (ss. 291–330). Nobel Yayıncılık.

Louth, J. (2013). *Defence reform in the United Kingdom: A twenty-first century paradox*. Royal United Services Institute.

Markowski, S., & Hall, P. (2006). *Defence procurement and industry development: Some lessons from Australia* (IDRM/IGRD Report No. 6). Institute for Defence Resources Management.

Matthews, R. (2006). Smart management of smart weapons. In R. Matthews & J. Treddenick (Eds.), *Studies in defence procurement* (pp. 75–93). Queen's University.

Ministry of Defence. (2007). *Smart acquisition program: From the UK Ministry of Defence Procurement Agency*. https://uk.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/16/2015/08/odc_london_uk_smart_acquisition_program.pdf

Romero, C. (2001). *Handbook of critical issues in goal programming*. Pergamon.

Saaty, T. L. (1986). Axiomatic foundation of the analytic hierarchy process. *Management Science, 32*(7), 841–855.

Saaty, T. L. (1990). How to make a decision: The analytic hierarchy process. *European Journal of Operational Research, 48*(1), 9–26.

Tamiz, M., Jones, D. F., & Romero, C. (1998). Goal programming for decision making: An overview of the current state-of-the-art. *European Journal of Operational Research, 111*(3), 569–581. https://doi.org/10.1016/S0377-2217(97)00317-2

U.S. Department of Defense. (2000). *DOD directive 5000.01: The defense acquisition system*.

U.S. Government Accountability Office. (2015). *Acquisition reform: DOD should streamline its decision-making process for weapon systems to reduce inefficiencies* (GAO-15-585). https://www.gao.gov/assets/670/668778.pdf

Ünlü, O. (2020). *Doğu Akdeniz'de Mersin ve İskenderun limanlarına alternatif sivil ve askeri liman kuruluş yeri belirleme çalışmaları* [Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Milli Savunma Üniversitesi].

Ünlü, O., & Begenirbaş, M. (2021). Geleceğin belirsizliğinde beşeri sermayenin önemi: Savunma planlayıcılarına öneriler. *Güvenlik Stratejileri Dergisi, 17*(39), 639–667. https://doi.org/10.17752/guvenlikstrtj.1001313

Ünlü, O., & Begenirbaş, M. (2024). Tedarikçi seçiminin savunma alanı özelinde incelenmesi: Analitik Hiyerarşi Süreci ile seçim süreci. *Savunma Bilimleri Dergisi, 20*(1), 79–104. https://doi.org/10.17134/khosbd.1420829

Wright, E. (2006). Twenty-first century defense acquisition: Challenges and opportunities. *Connections, 5*(1), 71–80.

Yerli, M., & Öztürk, D. (2023). AHP-TOPSIS yöntemine dayalı tedarikçi seçimi: Ahşap sektöründe bir uygulama. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 13*(Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu Özel Sayısı), 147–168.

Extended Summary

Security has always been one of the most fundamental needs throughout human history, making it a primary concern for both individuals and states. Crises throughout history and the increasing global threats of today have made it imperative for states to continuously enhance their defense capacities. This study emphasizes the importance of effective defense planning in addressing security needs and examines in detail defense strategies, procurement methods, and supplier selection processes. By integrating the Analytic Hierarchy Process (AHP) and Goal Programming (GP) methods into a unified model, the study analyzes defense procurement decisions within six different scenarios, offering insights into the selection of the most appropriate strategies under changing conditions.

Defense procurement is a strategically critical process for the success of military operations and the sustainability of defense capabilities. This process, encompassing a wide range of elements from weapon systems to logistical support, must align with national defense policies and be structured in a way that supports the development of the domestic defense industry. Procurement is not merely the supply of materials but a multidimensional strategic planning activity that considers quality, security, cost, and timing. Effective defense planning is only achievable through well-defined and applicable procurement methods; thus, the relationship between planning and procurement forms one of the cornerstones of defense management. Our study highlights that each procurement method presents specific advantages and disadvantages depending on conditions, product types, and strategic goals. SWOT analysis revealed that while traditional procurement offers rapid decision-making and implementation, it lacks flexibility in large-scale projects. Smart procurement provides integration and flexibility but may involve lengthy decision processes. Knowledge-based procurement can yield high-quality outcomes but may fail without sufficient data. Evolutionary procurement offers adaptability to dynamic projects but involves high risk and uncertainty. Performance-based procurement promotes efficiency and cost-effectiveness, yet the intangible nature of services may introduce uncertainty. R&D-based procurement contributes strategically to domestic technological development, although its high risk and unpredictability complicate its management. Joint ventures offer technology transfer and collaboration advantages, yet bureaucratic complexity and conflicting interests can hinder execution. Off-the-shelf procurement is effective for urgent needs but increases dependency, posing long-term strategic and economic risks. Thus, each strategy varies in suitability depending on project type, objectives, and current conditions, making it essential for decision-makers to analyze their characteristics and applicability critically.

To systematically address complex, multi-criteria decisions such as supplier selection in defense, this study proposes a model that combines Analytic Hierarchy Process (AHP) and Goal Programming (GP) methods. Within the scope of the Turkish defense industry, supplier alternatives from eight countries were evaluated to determine the most suitable supplier for a communications system. AHP was used to calculate priority values, which were then incorporated as constraints into the GP model to structure the decision-making process. AHP determines the importance of criteria through pairwise comparisons and hierarchical structure, while GP minimizes deviations from targets based on these priorities. This combination enables a more objective, transparent, and balanced decision-making process, particularly vital in sensitive domains such as defense.

The integrated AHP-GP model significantly reduces uncertainty in defense-related decision-making and enhances decision quality. Ultimately, this model facilitates effective and data-driven decisions in complex systems like the defense industry.

This study underscores the strategic importance of supplier selection in defense and details a decision support model developed through the integrated use of AHP and Goal Programming. Supplier priorities were calculated based on expert-defined criteria and modeled across six scenarios involving various constraints. Each scenario was evaluated under different political, economic, and military conditions, revealing that strategies such as Smart or Knowledge-Based Procurement are suitable in peacetime, Performance-Based Procurement in crisis situations, and Evolutionary and Off-the-Shelf Procurement during wartime. These scenario-based analyses demonstrate that each condition necessitates a tailored procurement approach.

One of the study's major contributions is the provision of an integrated model that enables more effective and scientifically grounded decision-making in defense management. By combining AHP and GP, the study addresses a gap in literature and, through scenario-based analyses, concretizes the flexibility and applicability of procurement strategies. Additionally, the model facilitates an assessment of the effects of procurement strategies on the national defense industry, emphasizing the importance of domestic production, strategic partnerships, and reducing external dependence. In conclusion, this study not only offers a theoretical contribution but also provides defense sector decision-makers with a robust, sustainable, and data-based tool for strategic planning.

Araştırma Makalesi
Research Article
DOI: 10.54078/savsad.1715892

XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Askerî Yapılarından Kerkük Kışlası

The Kirkuk Barracks as One of the Military Structures of the Ottoman Empire in the 19th Century

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi
The Journal of Defence and War Studies

Arkan Naji MİZRAB
Kerkük Üniversitesi, Sosyal Bilimler ve Eğitim Fakültesi, Tarih Bölümü.

University of Kirkuk, Faculty of Social Sciences and Education, Department of History.

ÖZ

XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren zayıflayan Osmanlı Devleti, merkezi otoritesini yeniden tesis etmek amacıyla askerî yapısında köklü reformlara gitmiştir. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın ilgasıyla birlikte, modern ordunun temelleri atılmış ve bu doğrultuda, bugünkü anlamda "kışla" olarak nitelendirilebilecek düzenli ve teşkilatlı askerî yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. Bu dönüşüm sürecinde başta İstanbul ve Anadolu olmak üzere imparatorluğun çeşitli bölgelerinde yeni kışla binaları inşa edilmiştir. Modern askerî anlayışa uygun şekilde teşkilatlanan yeni ordu; alay, tabur ve bölük şeklinde hiyerarşik bir yapıya kavuşturulmuş, bu doğrultuda eğitimli ve disiplinli asker yetiştirilmesi amacıyla çağdaş kışla yapılarının inşası zaruri hâle gelmiştir.

Askerî gereksinimler doğrultusunda inşa edilen bu kışlalar, yalnızca Osmanlı mimarisinde Batı etkisinin ilk fiziksel tezahürleri olarak değerlendirilmemekte, aynı zamanda askerî modernleşme sürecinin somut göstergeleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda incelenen Kerkük Kışlası, 1863 yılında inşa edilmiş olup, tüm askerî birimlerin bu yapıda toplanması, askerî hizmetlere yönelik bina inşasında mali ve idari imkânların artırılmasına katkı sağlamıştır. Kerkük, bu dönemde Osmanlı merkezi idaresi açısından, özellikle Irak'ın İran sınırındaki kuzey bölgelerinin denetiminde stratejik bir rol üstlenmiştir. XIX. yüzyılın sonlarına ait askerî mimarlık literatüründe yer alan teknik şartnameler, kışla yapılarının nerede ve hangi plan dâhilinde inşa edilmesi gerektiğine dair ayrıntılı bilgiler içermektedir. Bu belgelere göre, kışla yapıları genellikle doğrusal, dikdörtgen ya da U biçiminde tasarlanmakta; aynı zamanda işlevlerine göre piyade, süvari ve topçu kışlaları şeklinde sınıflandırılmaktadır. Böylece Osmanlı taşra politikası, askerî mimarlık, idari düzenlemeler ve stratejik planlamanın birbirini tamamladığı bütünsel bir yapıyı temsil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kerkük, Askerî, Kışla.

JEL Kodları: Z00

Geliş Tarihi/Received 08.06.2025
Kabul Tarihi/Accepted 26.08.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 31.12.2025
Sorumlu Yazar/Corresponding author: Arkan Naji MİZRAB
E-mail: erkannaji@uokirkuk.edu.iq

Atıf/Citation: Mizrab, A. N. (2025). XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin askerî yapılarından Kerkük Kışlası, *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, *35*(2), 269-293.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-No Derivatives 4.0 International License.

ABSTRACT
From the late 18th century onwards, the weakening Ottoman Empire initiated extensive military reforms to restore central authority. With the abolition of the Janissary Corps in 1826, the foundations of a modern army were laid, and in this process, regular and organized military structures, referred to as “barracks” in the modern sense, began to be constructed. This transformation led to the construction of new barracks not only in İstanbul and Anatolia but also across various regions of the empire. The modern military system was hierarchically organized into regiments, battalions, and companies, creating a necessity for the training of disciplined and well-educated soldiers. Accordingly, these barracks represent not only the first tangible manifestations of Western influence on Ottoman architecture but also concrete indicators of military modernization. In this context, the Kerkük Barracks, built in 1863, contributed to the enhancement of financial and administrative resources allocated for military services by centralizing all military units under one roof. Kerkük held strategic importance for the Ottoman central administration, especially in controlling the northern regions of Iraq along the Iranian border. Military architectural literature from the late 19th century includes detailed technical specifications concerning the location and planning of barracks. According to these documents, barracks were generally designed in linear, rectangular, or U-shaped plans and classified according to their functions as infantry, cavalry, or artillery barracks.

Keywords: Ottoman Empire, Kirkuk, Military Structures, Barracks.

JEL Codes: Z00

Giriş

Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılın sonlarında karşılaştığı ağır askerî yenilgiler sonucunda galip tarafların üstünlüğünün kaynağına dair ciddi sorgulamalarla karşılaşmıştır. Bu durum, Batı dünyasında gerçekleştirilen askerî, teknik ve stratejik ilerlemelere yönelik ilgiyi önceki yüzyıllara kıyasla belirgin biçimde artırmıştır (Çelik, 2018, s. 228). XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, güçlü ve istikrarlı bir Osmanlı ordusunun temeli olarak düzenli, disiplinli ve talimli askerlerden oluşan bir yapı gerektiği yönünde genel bir kanaat oluşmuştur. Bu kanaat, büyük ölçekli ve fonksiyonel askerî tesislerin, özellikle kışla yapılarının inşasını zorunlu kılmıştır. Kışlalar, yeni yapı tipolojileri arasında önemli bir yer tutmuş ve askerin barınması, eğitilmesi ve korunmasına yönelik fiziksel ihtiyaçları karşılamak üzere tasarlanmıştır (Sevin, 1991, ss. 30-33; Ertuğrul, 2009, s. 293; Düzenli, 2020, s. 660).

Irak’ta merkezi otoritenin tahkimi süreci, 1831 yılında Halep Valisi Ali Rıza

Paşa'nın Mardin güzergâhı üzerinden gerçekleştirdiği Musul ve Bağdat seferiyle başlamış ve Memlük idaresinin son temsilcisi Davud Paşa'nın yönetimine son verilmiştir (Kurşun, 1994, s. 38). 1831–1861 yılları arasında Osmanlı idaresi, bölgede merkezîleştirme siyaseti uygulamış; bu süreç, halk ve yerel güç odaklarından gelen tepkilerle karşılaşmıştır. Bağdat valileri, bu direnişleri bastırmak için çoğu zaman askerî güce başvurmak zorunda kalmış, ancak sınırlı askerî imkânlar nedeniyle müdahaleler genellikle sert olmuştur (Musul Vilayet Salname H. 1308, s. 298; Dinç, 2016, s. 112). Bu bağlamda, Kerkük, Osmanlı merkezi idaresi tarafından sınır bölgelerinde düzenin sağlanmasında bir üs olarak kullanılmış ve hem askerî hem idarî bir merkez hâline gelmiştir (Nevar, 1968, s. 60).

Osmanlı kışlaları üzerine literatürde çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Zâhir, 1985-1986, ss. 241-247; Tunalı, 2003, s. 114). Kerkük Kışlası hakkında da bazı araştırmalara rastlanmakla birlikte, bu yapının askerî işlevi ve tarihsel bağlamı üzerine odaklanan müstakil bir çalışma henüz bulunmamaktadır. Bu nedenle, çalışmamızda Kerkük Kışlası'nı ele almamızın temel gerekçesi, bu yapının askerî bir kompleks olarak sahip olduğu tarihî önemine rağmen tarih yazımında yeterince dikkate alınmaması ve literatürdeki belirgin boşluktur.

Araştırmanın temelini oluşturan veriler, XIX. yüzyılda gerçekleştirilen askerî reformların bölgesel yansımalarını ve Kerkük ile çevresinde merkezî otoritenin en önemli hedeflerinden biri olan asker teminini mümkün kılacak altyapının oluşturulma sürecini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, XIX. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen Kerkük Kışlası, askerî yetkilerin bu yapıda merkezileştirilmesiyle birlikte, askerî hizmetlerin daha etkin yürütülmesine olanak sağlamıştır (Zâhir, 1985-1986, ss. 241-242). Sonuç kısmında, elde edilen bulgular ışığında, XIX. yüzyıl Kerkük'ü ve kışlasının Osmanlı askerî tarihi açısından taşıdığı önem değerlendirilecektir.

XIX. Yüzyıl Osmanlı Kışlaları ve Kerkük Kışlası

XIX. Yüzyıl Osmanlı Kışlaları

Osmanlı tarihindeki ilk kışla örnekleri genellikle Yeniçeri Ocağı'na ait yapılarla sınırlıdır. Osmanlı mimarisi içerisinde, özellikle İstanbul ölçeğinde en erken kışla uygulamaları, Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) döneminde Yeniçeriler için inşa edilen ve "oda" olarak adlandırılan yapılarla başlar (İnalcık, 2003, ss. 395-407). Bu yapılar, dönemin askerî teşkilatı içinde acemi oğlanların barınma, eğitim ve disiplin amaçlı olarak topluca yaşamlarını sürdürdükleri alanlardı. Eski Odalar, II. Mehmed döneminde Şehzadebaşı semtinde acemi yeniçeriler için kurulmuşken;

Yeni Odalar ise Kanuni Sultan Süleyman zamanında Kıztaşı ile Aksaray semtleri arasında yer alan Et Meydanı'nda konumlanmıştı (Aksan, 2012, s. 337; Çelik, 2018, s. 230). Ancak 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın ilgasıyla birlikte bu yapılar da tarihe karışmış; kışla olarak kullanılan bu mekânlar tahrip edilmiş ve üzerlerine sivil yerleşim birimleri inşa edilmiştir. Bu bölgelerde Ahmediye ve Fevziye isimli mahalleler kurulmuş, böylece askerî yapıların yerini sivil mimari almıştır (Çelik, 2018, s. 230).

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, "Vaka-i Hayriye" (Hayırlı Olay) olarak adlandırılmış ve uzun süredir reformların önünde engel oluşturan geleneksel askerî yapının tasfiyesi olarak görülmüştür (Aydın, 2019, s. 26). Bu dönüşüm, Osmanlı askerî yapılanmasında köklü değişikliklerin önünü açmıştır. Islahat hareketleri çerçevesinde askerî alanda gerçekleştirilen en önemli yeniliklerden biri, III. Selim döneminde kurulan Nizam-ı Cedid ordusudur (Aksan, 2012, s. 337). Bu yeni ordu, Batı tarzı askerî örgütlenmeye uygun şekilde alay, tabur ve bölüklere ayrılmış; askerlerin disiplinli bir şekilde eğitilebilmeleri için modern altyapıya sahip kışlalara ihtiyaç duyulmuştur (Gökçe, 2017, s. 191).

Bu gereksinim doğrultusunda, XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı coğrafyasının pek çok bölgesinde yoğun bir kışla inşa faaliyeti başlatılmıştır. Bu yapılar yalnızca askerî barınma ve eğitim mekânları olarak değil, aynı zamanda Osmanlı mimarisinde Batı etkilerinin ilk somut örnekleri olarak da değerlendirilmiştir. Bu yönüyle kışlalar, hem fiziksel mekân olarak Batılılaşmanın bir yansıması hem de ordunun modernleşme sürecinin mimarî düzlemdeki göstergesi olarak kabul edilmektedir (Çelik, 2018, s. 231).

Bilindiği üzere, XIX. yüzyılda kurulan yeni Osmanlı ordusu için kışla inşası, iki temel işlev doğrultusunda şekillenmiştir. İlk olarak, askerlerin barınma ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanabilmesi amacıyla imparatorluğun çeşitli bölgelerinde kapsamlı kışla yapımına gidilmiştir. İkinci olarak ise, özellikle merkezden uzak ve denetimin zor sağlandığı bölgelerde devletin otoritesini tesis etmek, emir ve yasaklarını uygulamak amacıyla stratejik konumlarda kışlalar inşa edilmiştir (Dalğın, 2019, s. 7). Bu doğrultuda geniş arazilerin kamulaştırılarak askerî yerleşim alanlarına dönüştürülmesi, dönemin temel çözüm yollarından biri olmuştur.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, başta başkent İstanbul olmak üzere Osmanlı coğrafyasının birçok farklı noktasında modern anlamda kışla yapıları inşa edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde XVIII.-XIX. Yüzyıllarda inşa edilen kışlalar Tablo 1'de sunulmuştur. Bu yapılar yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda simgesel bir anlam da taşımaktadır. Yeni inşa edilen bu kışlalar, Osmanlı Devleti'nin askerî

gücünü ve merkezi otoritesini yansıtmanın yanı sıra, mimari açıdan da geleneksel yapılardan farklılaşan tasarımları, üslup özellikleri ve inşa teknikleriyle dikkat çekmiştir. Bu durum hem askerî mimarideki çeşitliliği hem de yapı faaliyetlerindeki artışı ortaya koyarak, söz konusu dönemde yaşanan değişimin fiziksel göstergesi hâline gelmiştir (Çiftçi & Seçkin, 2005, s. 52).

Tablo 1

Osmanlı Devleti'nde XVIII. ve XIX. yüzyılda inşa edilen kışlalar.[1]

No	İNŞA TARİH	KIŞLA ADI	ŞEHİR YER
1	1782	Kalyoncu Kışlası	İstanbul-Kasımpaşa
2	1792	Humbaracılar Kışlası	İstanbul-Haliç
3	1802-1805	Aksaray Kışlası	Aksaray
4	1803	Çankırı Kışlası	Çankırı
5	1803	Kütahya Kışlası	Kütahya
6	1803	Menteşe Kışlası	Muğla
7	1804	Ankara Kışlası	Ankara
8	1804	Seydişehir Kışlası	Konya
9	1804-1805	Bolu Kışlası	Bolu
10	1805	Daday Kışlası	Kastamonu
11	1805	Kırşehir Kışlası	Kırşehir
12	1806	Amasya Kışlası	Amasya

[1] (Çiftçi & Seçkin, 2005, s. 66; el-Daracî, 2018, s. 19; Düzenli, 2020, s. 658).

13	1806	Çorum Kışlası	Çorum
14	1806	Karaman	Karaman Kışlası
15	1806	Kayseri Kışlası	Kayseri
16	1806	Gülnar Kışlası	Mersin
17	1860	Niğde Kışlası	Niğde
18	1806	Sivas Kışlası	Sivas
19	1806	Taksim Topçu Kışlası	İstanbul-Taksim
20	1820	Kırmızı Kışla	İstanbul-Eminönü
21	1823-1825	Tophane Topçu Kışlası	İstanbul-Tophane
22	1827	Davutpaşa Piyade Kışlası	İstanbul-Esenler
23	1827	Rami Piyade Kışlası	İstanbul-Eyüp
24	1828	Selimiye Kışlası	İstanbul-Üsküdar
25	1828	Kuleli Süvari Kışlası	İstanbul-Üsküdar
26	1829	İzmir Kışlası	İzmir
27	1829	Mahmudiye Piyade Kışlası	Edirne
28	1832	39. Mknz. P. Tugay 2. Hd. A. Kh. Srv. Bl. K. lığı	Hatay-İskenderun
29	1834	Selanik Kışlası	Yunanistan

30	1839	Niş Kalesi Kışlası	Sırbistan
31	1836-1839	İşkodra Kalesi Kışlası	Arnavutluk
32	1836-1839	Liş Kalesi Kışlaları	Arnavutluk
33	1839	Karahisar Kışlası	Afyonkarahisar
34	1839-1840	Demirkapı Kışlası	İstanbul-Eminönü
35	1843	Beyrut Kışlası	Beyrut
36	1846	Bursa Kışlası	Bursa
37	1847	Tırhala Kışlası	Yunanistan
38	1850	Manastır Kışlası	Makedonya
39	1851-1852	Bağdat Kışlası	Bağdat
40	1861-1862	Galatasaray Piyade Kışlası	Beyoğlu-İstanbul
41	1862	Gümüşsuyu Piyade Kışlası	Beyoğlu-İstanbul
42	1862	Mecidiye Kışlası (Taşkışla)	İstanbul
43	1863	Samsun Kışlası	Samsun
44	1863	Kerkük Kışlası	Kerkük
45	1868	Sivrihisar Kışlası	Eskişehir
46	1868	Yenipazar Kışlası	Sırbistan

47	1870	Çimenlik Kışlası	Çanakkale
48	1870	Silistre Kışlası	Bulgaristan
49	1870	Yanya Kışlası	Yunanistan
50	1872	Harbiye Kışlası	Edirne
51	1872	Diyarbakır Kışlası	Diyarbakır
52	1873	Debre Kışlası	Makedonya
53	1878	Süvari Kışlası (Tunca Kışlası)	Edirne
54	1880	Süvari Kışlası	İstanbul-Eminönü
55	1880	Ertuğrul Piyade Kışlası	İstanbul-Beşiktaş
56	1882	Köysancak Kışlası[2]	Köysancak
57	1883	Trabzon Kışlası	Trabzon
58	1884-1885	Orhaniye Süvari Kışlası	İstanbul-Beşiktaş
59	1887-1891	Mardin Kışlası	Mardin
60	1889-1893	Bingazi Kışlası	Libya

Kaynak: (Çiftçi & Seçkin, 2005, s. 66; el-Daracî, 2018, s. 19; Düzenli, 2020, s. 658)

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, Osmanlı Devleti'nin XVIII. ve XIX. yüzyıllarda farklı coğrafyalarında çok sayıda modern kışla inşa edilmiştir. Özellikle İstanbul'da inşa edilen örnekler üzerinden yapılan değerlendirmelerde, bu yapıların genellikle iki ya da üç katlı koğuşlardan oluşan yapı kanatlarıyla

[2] Söz konusu kışlayla ilgili olarak (bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı [BOA], 2006, s. 160.).

çevrelenmiş dikdörtgen planlı avlular etrafında konumlandıkları görülmektedir. Bu kışlalar, büyük ölçekli ve sade mimari karaktere sahip yapılar olup başlangıçta çoğunlukla ahşap malzemeyle inşa edilmişken, II. Mahmud döneminden itibaren kâgir (taş veya tuğla) yapılara geçildiği anlaşılmaktadır (Yazıcı, 2011, s. 636). Bu kışlalar, inşa edildikleri dönemlerin mimari zevklerini yansıtmalarına rağmen, genellikle süssüz ve işlevsel nitelikte olup yalın mimari özellikler göstermektedir.

Bununla birlikte, belirli merkezlerde inşa edilen kışlalar sadece askerî eğitim ve barınma işleviyle sınırlı kalmamış, padişahın sefere çıktığında ya da bölgeyi ziyaret ettiğinde konaklaması amacıyla hünkâr kasırları da yapı kompleksine dâhil edilmiştir. Ayrıca fırın, hamam, ahır gibi yapılarla donatılan bu kışlalar, birer askerî kompleks hâline getirilmiştir (Aydın, 2019, s. 14). Bu gelişmeler, Osmanlı ıslahat hareketlerinin askerî mimari alandaki yansımaları olarak değerlendirilebilir. Nitekim reformların hız kazandığı bu dönemde, Osmanlı sınırları içinde çok sayıda kışla binası ile müştemilatlarının inşa edildiği görülmektedir. XIX. yüzyılın son çeyreğine ait askerî mimarlık literatüründe yer alan teknik şartnamelerde ise kışlaların nerelerde ve ne şekilde inşa edilmesi gerektiğine dair ayrıntılı bilgilere yer verilmektedir. Bu belgelerde, genel olarak kışla yapılarına doğrusal, dikdörtgen ya da "U" biçiminde yerleşim planı önerildiği, ayrıca kışlaların işlevlerine göre piyade, süvari ve topçu birliklerine hizmet edecek şekilde tasarlandığı belirtilmektedir (Düzenli, 2020, s. 654). Bunun yanında, tanımlı plan tiplerinin dışında kalan ve özellikle Anadolu'da rastlanan bazı kışlalar ise tekil yapılar ya da küçük ölçekli kompleksler hâlinde farklı mimari çözümler sunmaktadır. Bu çeşitlilik, Osmanlı askerî mimarisinde hem coğrafi hem de fonksiyonel farklılıklara bağlı olarak gelişen zengin bir yapı repertuvarının varlığına işaret etmektedir.

Kerkük Kışlası'nın İnşası

XIX. yüzyıldan itibaren Kerkük'te kale içi yerleşimin merkezi konumunu kaybetmesiyle birlikte, kent yapısı daha geniş bir alana yayılmış ve modern idari yapılanmanın gerektirdiği kurumların kurulmasıyla yeni bir kent dokusu oluşmaya başlamıştır (Bayatlı, 2002, ss. 26-28). Bu dönemde Osmanlı merkezi yönetimi, taşra üzerindeki otoritesini pekiştirmek amacıyla modernleşme sürecini doğrudan merkezin uzağındaki bölgelere kadar taşımayı hedeflemiştir (Saydam, 2002, s. 672). Kerkük, bu doğrultuda hem idarî hem de askerî olarak önem arz eden bir üs kenti olarak yeniden konumlandırılmış ve şehir, etkin bir kontrol merkezi haline getirilmiştir (Dinç, 2016, s. 309).

Bu kapsamda inşa edilen Kerkük Kışlası, sadece askerlerin barınma ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış; aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin iç ve dış

tehditlere karşı taşradaki varlığını fiziksel olarak temsil eden bir garnizon işlevi görmüştür (Akyüz, 2015, s. 109). Devletin merkezileşme politikaları çerçevesinde haberleşme, iç güvenlik, sağlık ve eğitim gibi hizmetlerin taşraya ulaştırılması için inşa edilen yapılar arasında kışlalar ön planda yer almıştır (Avcı, 2004, s. 202). Kışlaların, diğer resmî binalarla birlikte kent mekânına dâhil edilmesi, fiziksel anlamda da bir dönüşüm yaratmıştır (El-Abbasi, 2005, s. 6). Kerkük Kışlası, 1863 yılında Sultan Abdülaziz döneminde inşa edilmiş olup bu nedenle "Aziziye Kışlası" olarak anılmıştır (Saydam, 2006, s. 380; Saatçi, 2003, s. 33; Kevseroğlu, 2015, s. 27). Yapı, şehir merkezinde yer almakta ve yaklaşık 15.000 m²'lik geniş bir alanı kaplamaktadır. Dikdörtgen planlı olan yapı, üç kanatlı "U" biçiminde tasarlanmış ve ortasında büyük bir iç avlu yer almıştır (Saatçi, 2009, s. 28). İç avlu etrafında düzenlenen yapı kolları, kışlanın hem eğitim hem de idari düzenlemelerine olanak tanımış; bu özellik, dönemin askerî mimarisine uygun bir uygulamadır. Fiziksel faktörler açısından değerlendirildiğinde, kışlanın Kerkük şehir merkezine yakın bir konumda ve stratejik geçiş noktalarına hâkim bir arazide inşa edilmesi hem iç güvenliği kontrol etme hem de hızlı askerî müdahalelerde bulunma amacını taşımaktadır. Kışlanın inşa edildiği alan, hem topografik olarak düz bir zemin üzerinde yer almakta hem de geniş manevra alanları sağlayacak biçimde tasarlanmıştır. Bu durum, kışla içerisinde askerî eğitim, talim ve lojistik faaliyetlerin rahatça gerçekleştirilmesine olanak tanımıştır.

İklimsel koşullara uyum sağlamak amacıyla yapının duvarlarında kalın taş malzeme kullanılmış; bu, yaz aylarında serinlik, kış aylarında ise ısı yalıtımı sağlamıştır. Kerkük'ün yarı kurak iklimine karşı uyumlu olacak şekilde alçı kullanımı hem maliyetleri düşürmüş hem de yapıların daha hızlı inşasını mümkün kılmıştır. Taş ve alçının birlikte kullanımı, Osmanlı taşra mimarisinde sık görülen bir uygulama olup yerel malzemenin etkin kullanımına örnek teşkil eder (Samancı, 2004, s. 38; Kevseroğlu, 2015, s. 75).

Kışlanın 73 adet odası bulunmakta olup bu odalar genellikle tabur ve bölük esasına göre düzenlenmiştir. Yapının üç ayrı girişi (piyade, süvari ve arka kapı) farklı işlevlere hizmet edecek şekilde tasarlanmış, böylece iç mekân sirkülasyonu da askerî disipline uygun biçimde düzenlenmiştir (Dinç, 2016, s. 334). Yapıya ait görsel ve yazılı belgeler, bu bölümlerin koridorlarla birbirine bağlandığını ve iç avluya açıldığını göstermektedir. Ayrıca, 1874 yılında inşa edilen Redif Deposu ile birlikte kışla, zamanla askerî hastane olarak da hizmet vermeye başlamış; bu durum, yapının işlevselliğini ve çok yönlü kullanımını artırmıştır (Saatçi, 2003, s. 33).

Sonuç olarak, Kerkük Kışlası sadece bir askerî yapı değil, aynı zamanda Osmanlı'nın taşrada kurumsal olarak varlık gösterme çabasının mekâna yansımış

somut bir örneğidir. Fiziksel konumu, mimari biçimi, inşa malzemesi, iklim koşullarına uyumu ve işlevselliğiyle dönemin askerî ve idarî gereksinimlerine cevap verecek biçimde planlanmıştır. Aynı zamanda çevresinde oluşan yeni yerleşim dokularına yön vererek Kerkük'ün kentleşme sürecine de önemli katkılar sağlamıştır.

Kerkük Kışlası'nın Tarihsel Gelişimi

XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti hem iç hem dış tehditlerle karşı karşıya bulunmaktaydı. Bu dönemin en belirgin sorunlarından biri, merkezî otoritenin eyaletler üzerindeki zayıflığıydı. Osmanlı taşra idaresinde etkin kontrolün kaybolması, özellikle Irak vilayetinde (Bağdat, Musul, Basra) kendisini hissettirmiştir. 1800'lü yılların başında Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın isyanı, Bağdat merkezli Memlük yönetimlerinin çözülmesi ve yerel aşiretlerin kontrol dışına çıkması, Osmanlı Devleti'nin merkeziyetçi anlayışını yeniden tanımlamasını zorunlu kılmıştır (Keha, 2016, ss. 1420-1421). Bu bağlamda Kerkük gibi stratejik öneme sahip şehirler, merkezi otoritenin yeniden tesis edilmesinde kritik noktalar haline gelmiştir. Kerkük hem İran sınırına yakın konumu hem de verimli tarım arazileri ve ticari yollar üzerinde bulunması nedeniyle Osmanlı yönetimi için ayrı bir önem taşımıştır (Rich, 1836, ss. 120-122).

1831 yılında Bağdat'ta görev yapan son Memlük valisi Davut Paşa'nın görevden alınması, Osmanlı merkezi otoritesinin Irak vilayetinde yeniden kurumsallaşmasına zemin hazırlamıştır (Çetinsaya, 1999, ss. 93-95). Bu dönemde Kerkük, yalnızca bir yerel idari merkez değil, aynı zamanda askerî ve diplomatik açıdan kritik bir üs olarak öne çıkmıştır (El-Azzavî, 2004, s. 24). Ancak merkezileşme süreci hızlı ilerlememiş, 1850'li yıllara kadar Osmanlı otoritesi Kerkük'te sınırlı bir etkinlik gösterebilmiştir. Merkezi idarenin Kerkük'teki uygulamaları, civarda etkinlik gösteren aşiretlerin tavır ve faaliyetlerinden doğrudan etkilenmekteydi. Bu süreç, Osmanlı yönetiminin bölgedeki otoritesini zayıflatıyor ve düzenin sağlanması için askerî tedbirleri zorunlu kılıyordu (Layard, 1849, ss. 211-213; Zabıt, 1961, s. 72).

1861-1867 yılları arasında Bağdat Valisi Mehmed Namık Paşa, Kerkük ve çevresinde asayişi sağlamak, aşiretlerin faaliyet alanlarını sınırlamak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuştur (Dinç, 2016, ss. 143-146). Namık Paşa'nın politikası, askerî güç ile idari reformları bir arada yürütmek üzerine kuruluydu. Bu kapsamda Kerkük ve çevresinde garnizonlar kurulmuş, kışlalar inşa edilmiş, yerel yönetim teşkilatları düzenlenmiştir. Bu dönemde kurulan kışlalar yalnızca askerlerin barınma mekânları değil, aynı zamanda devlet otoritesinin yerel düzeyde fiziksel simgeleri haline gelmiştir. Aşiretler üzerinde denetim sağlamak

için askerî devriyeler düzenlenmiş, yollar üzerinde karakollar ve kontrol noktaları oluşturulmuştur. Bu uygulamalar, Osmanlı'nın taşra reform stratejisinin Kerkük özelindeki somut yansımalarıdır (El-Azzavî, 2004, s. 79; Yakupoğlu, 1976, s. 56).

Osmanlı yönetimi, sadece fiziki yapı inşasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda aşiretler üzerinde doğrudan idari müdahaleler yapmıştır. Mehmed Namık Paşa döneminde aşiretlerin liderleriyle düzenli görüşmeler yapılmış, bazı liderler kadı veya kaymakamlık gibi resmî görevlere atanarak merkeze bağlanmıştır. Bu uygulama hem merkezi otoritenin kabulünü sağlamak hem de bölgesel istikrarsızlığı azaltmak amacıyla yürütülmüştür. Bu politikalar, Kerkük'ün Osmanlı taşra reformlarının bir örneği olarak önemini artırmıştır (Marufoğlu, 1998, s. 144; El-Azzavî, 2004, s. 81).

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ve ardından gelen kıtlık dalgası, Kerkük ve çevresinde sosyo-ekonomik çalkantılara yol açmıştır (Dinç, 2016, s. 145). Bu dönemde açlık nedeniyle meydana gelen iç göçler, kentteki demografik yapıyı değiştirmiş ve merkezi yönetimin kontrolünü daha da zorlaştırmıştır. Özellikle Süleymaniye ve Kerkük çevresindeki aşiretler, bu dönemde merkezi otoriteye karşı geçici olarak daha bağımsız hareket etmiştir. Osmanlı yönetimi, bu tür hareketlenmeleri önlemek için kışlaların yanı sıra ek askerî birlikler ve müfrezeler görevlendirmiştir. Ayrıca yollar üzerinde askerî denetim noktaları ve karakollar kurularak aşiretlerin hareketleri izlenmeye başlanmıştır (Kevseroğlu, 2015, s. 132).

XIX. yüzyılın son çeyreğinde, Osmanlı merkezi yönetimi, Kerkük'teki aşiretlerin kontrolünü artırmak için hem ikna edici hem zorlayıcı politikalar uygulamıştır. Bazı aşiret liderleri devlet tarafından maaşa bağlanmış ve resmî görevlere atanmış, diğerleri ise gerektiğinde askerî müdahalelerle dizginlenmiştir. Bu dönemde aşiretlerin sınırları ve geçim alanları haritalanmış, Osmanlı otoritesiyle iş birliği yapan aşiretler ödüllendirilmiş, direnç gösterenler ise cezalandırılmıştır. Bu yöntemler, Kerkük'ün sadece askerî değil, aynı zamanda idari bir merkez olarak Osmanlı planlamasında önemini artırmıştır (Zabit, 1961, s. 83).

Kerkük'teki askerî yapılanma sadece kışlalarla sınırlı kalmamış, istihbarat ve lojistik sistemleri de geliştirilmiştir. Örneğin, aşiret bölgelerine düzenli gizli gözlemciler ve haberci ağı yerleştirilmiş, şehrin çevresindeki stratejik noktalar üzerinde sürekli kontrol sağlanmıştır. Piyade ve süvari birlikleri hem asayişi sağlamak hem de olası ayaklanmaları bastırmak için düzenli olarak devriye gezmiştir. Ayrıca, Osmanlı yönetimi bazı köylerde askerî depolar ve lojistik merkezler kurarak, bölgede hızlı müdahale kapasitesini artırmıştır (Rauf, 1988, s. 56).

1. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar Osmanlı idaresinde kalan Kerkük, 1918'de İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Bu işgal 24 Mayıs'ta geri püskürtülse de Mondros Mütarekesi sonrası Türk birliklerinin Altınköprü'ye çekilmesiyle bölge yeniden İngilizlerin kontrolüne geçti. Musul Vilayeti'ne bağlı olan Kerkük, Misak-ı Millî sınırları içinde yer almasına rağmen, 1926 Ankara Antlaşması ile Irak'a terk edildi (Küçük, 2005, ss. 173-175; Armaoğlu, 2018, s. 250). Irak Krallığı ve daha sonra Cumhuriyet döneminde de Kerkük Kışlası, askerî üs olarak işlevini sürdürmüş, 1985 yılında ise Irak Kültür Bakanlığı'na devredilerek askerî işlevini yitirmiştir (Zâhir, 2019, s. 243).

Kerkük Kışlası'nın Tamiratları

Kerkük Kışlası'nın inşa edildiği dönemde Kerkük ve Şehr-i Zor sancağının kaymakamı Takiyüddin Paşa (1868–1869) idi (Şaban, 2011, s. 29). Paşa, yapının tamamlanmasının ardından askerî faaliyetlerin etkin şekilde yürütülebilmesi için yalnızca kışlanın iç düzeniyle değil, çevre düzenlemeleriyle de ilgilenmiş; kışlanın etrafını ağaçlandırarak burayı bir talim alanı hâline getirmiştir. Ayrıca yapının sürdürülebilirliği açısından elzem olan su ihtiyacı da göz ardı edilmemiş; kışla, Tisin Nehri kıyısında konumlandırılmış ve şehir dışından getirilen su yolları ile bu ihtiyaç karşılanmıştır (Dinç, 2016, ss. 333–334). Bu uygulamalar, kışlanın salt bir askerî barınma mekânı değil, aynı zamanda askerî hayatın bütüncül ihtiyaçlarını karşılayan bir merkez olarak planlandığını göstermektedir.

Yapının inşasından sonraki yıllarda gerek kullanım yoğunluğu gerekse doğal yıpranma nedeniyle çeşitli dönemlerde tamiratlar gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte iç mekân düzenlemeleri, duvar ve çatı onarımları, dış cephe sıvaları ile su tahliye sistemlerinin yenilenmesi gibi yapısal müdahaleler uygulanmıştır. Osmanlı arşiv belgelerine göre 1887 yılında gerçekleşen kapsamlı bir tamirat, Osmanlı merkezî hazinesinden doğrudan kaynak sağlanamaması nedeniyle, Fırka-i Islâhiye'nin Kerkük'teki temsilcileri ile yerel eşrafın katkılarıyla organize edilmiştir. Bu doğrultuda bir tamirat komisyonu kurulmuş, halktan 200.000 kuruş yardım toplanmış ve elde edilen kaynak kışlanın onarımı ile ek yapıların inşasında kullanılmıştır (BOA, Y.PRK.ASK, 43/10). Bu örnek, Osmanlı taşrasında askerî yapılarla toplum arasındaki bağın güçlülüğünü ve yerel halkın devlet kurumlarına sahip çıkma iradesini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Kışla, tipik Osmanlı taşra mimarisi özelliklerini yansıtmaktadır. Yığma taş ve tuğla kullanılarak inşa edilen yapının dikdörtgene yakın avlulu plan şeması, merkeziyetçi yönetim anlayışına uygun şekilde askerî disiplinin sağlanmasını kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte bölgenin sert iklim koşulları, yoğun yağış ve sıcaklık farkları ile bakım eksiklikleri yapının zamanla aşınmasına yol açmıştır. XX.

yüzyıl başlarında Kerkük çevresinde meydana gelen depremler ve sel baskınları da kışlanın zemininde ve duvarlarında ciddi hasarlar bırakmıştır.

Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesinden sonra Kerkük Kışlası, Irak Krallığı ve daha sonra Cumhuriyet yönetimi tarafından askerî üs olarak kullanılmaya devam etmiştir. Ancak bu dönemlerde yapı esaslı bir restorasyon sürecine girmemiş, yalnızca sınırlı işlevsellik amacıyla kısmi onarımlar yapılmıştır. 1985 yılında Irak Savunma Bakanlığı'ndan Kültür Bakanlığı'na devredilen kışla, bu gelişme ile tarihî miras vasfı açısından önemli bir dönüm noktasına ulaşmış olsa da beklenen restorasyon ve koruma politikaları hayata geçirilememiştir. Zaman içinde çatısı çökmüş, dış cephe sıvaları dökülmüş, iç mekân bölmeleri tahrip olmuş ve yapı giderek harap bir görünüme bürünmüştür (Ed-Dûrî, 1991, ss. 425-426; Avcı, 2019, s. 47).

Bu çerçevede Kerkük Kışlası, yalnızca Osmanlı askerî mimarisinin taşradaki bir temsilcisi değil, aynı zamanda devlet-toplum ilişkilerinin somutlaştığı bir mekân olarak da değerlendirilebilir. İnşasından itibaren askerî disiplinin tesisi, bölgesel güvenliğin sağlanması ve toplumsal düzenin korunmasında kritik bir rol üstlenen kışla, zamanla bakımsızlık ve ihmallerin gölgesinde tarihî kimliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Bugün gelinen noktada Kerkük Kışlası'nın korunması, yalnızca Osmanlı modernleşmesinin taşradaki yansımalarının anlaşılmasına değil, aynı zamanda Osmanlı kültürel mirasının Irak'ta gelecek kuşaklara aktarılmasına da büyük önem arz etmektedir.

Kerkük Kışlası'nın Dönemin Kışla Yapılarıyla Karşılaştırılması

Kerkük Kışlası, Osmanlı taşra mimarisinin askerî yapılarında sıkça görülen fonksiyonel yaklaşımı ve bölgesel koşullara uygun tasarımı yansıtan önemli bir örnektir. İstanbul gibi başkentte inşa edilen kışlalardan farklı olarak, taşra kışlaları görkemli mimarî yerine dayanıklılık, barınma kapasitesi ve askerî düzeni destekleyen işlevsel çözümlerle tasarlanmıştır (İlban, 2015, s. 79). Bu bağlamda, İstanbul'daki Davut Paşa, Rami ve Selimiye Kışlaları, görkemli mimarisiyle merkezi otoritenin gücünü sembolize ederken, Kerkük Kışlası, Bağdat ve Mardin kışlalarıyla birlikte daha sade ve işlevsel mimari çizgiler taşımaktadır. Osmanlı arşiv belgeleri ve saha araştırmaları ışığında, Bağdat Kışlası (yaklaşık 12.000 m²), şehir merkezinde Dicle Nehri kıyısında konumlandırılmış olup, L biçiminde iki bloktan oluşan dikdörtgen plana ve geniş bir avluya sahiptir (Mehdi, 1997, s. 124; El-Daracî, 2018, ss. 20-21). Bağdat Kışlası, 1850'li yıllardan başlayarak Mehmed Namık Paşa'nın valiliği döneminde önemli bir genişletme ve onarım sürecinden geçmiş, bu sayede Osmanlı'nın bölgedeki siyasi ve askerî varlığının simgesi haline gelmiştir (el-Azzavî, 2004, s. 89). Askerî işlevsellik açısından, Bağdat Kışlası süvari

ve piyade birliklerini barındırırken, İran sınırına yakınlığı nedeniyle Irak ve Hicaz Ordusu'nun Altıncı Ordu'su için stratejik öneme sahip olmuştur (Nejjar, 1991, ss. 279-280).

Öte yandan, Mardin Kışlası, II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiş olup, bölgenin topografik özelliklerine bağlı olarak kuzey cephesinde tek, güney cephesinde iki katlı olacak şekilde tasarlanmıştır. Daha küçük ölçekli ve daha sade bir yapıya sahip olan Mardin Kışlası, genellikle süvari birliklerinin kullanımına tahsis edilmiştir (Küçük, 1988, s. 416; Düzenli, 2020, s. 664). Mardin Kışlası'nın planı kompleks değildir ve özellikle topografik koşullar nedeniyle mimari tipolojide farklılıklar gözlenmektedir. Kerkük Kışlası ise Tisin Nehri kıyısında yer almakta, Osmanlı arşivlerinde kayıtlı tamirat ve çevre düzenlemeleriyle işlevselliği artırılmış, askerî talimlere uygun bir alan olarak tasarlanmıştır (Dinç, 2016, ss. 333-334; Şaban, 2011, s. 29). Mimari anlamda, yığma taş ve tuğla malzeme kullanımı ve dikdörtgene yakın avlulu planı, askerî disiplinin sağlanması için uygun bir ortam yaratmıştır. Kerkük Kışlası, Bağdat ve Mardin kışlalarına kıyasla daha mütevazı büyüklükte olmakla birlikte, yerel halkın ve askerî erkânın katkısıyla gerçekleştirilen 1887 tamiratları arşiv belgelerinde açıkça yer almakta, böylece yerel düzeydeki dayanışma ve askerî yapıların korunma çabalarının somut bir göstergesi olarak öne çıkmaktadır (BOA, Y.PRK.ASK, 43/10).

Sonuç olarak, Kerkük Kışlası'nın mimarisi ve askerî işleyişi, Osmanlı'nın taşra bölgelerinde uyguladığı farklılaştırılmış askerî yapılaşma stratejisinin bir yansımasıdır. Başkent İstanbul'daki görkemli ve sembolik askerî yapılar ile kıyaslandığında, Kerkük ve benzeri taşra kışlaları, daha çok işlevselliğe ve bölgesel ihtiyaçlara odaklanarak, yerel iklim, coğrafya ve stratejik gereksinimlere uygun şekilde şekillenmiştir. Osmanlı arşivlerindeki kayıtlar ve dönemin askerî politikaları, bu kışlaların hem askerî disiplini sağlama hem de bölgesel yönetimde otoriteyi pekiştirme işlevlerini yerine getirdiğini göstermektedir (Ed-Dûrî, 1991, ss. 425-433; İlban, 2015, s. 79).

Sonuç

Osmanlı ordusunun modernizasyon süreci, III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde gerçekleştirilen kapsamlı reformlarla somutlaşmış; Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve yerine Avrupa askerî modellerine uygun Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye" ile Asâkir-i Redîfe-i Mansûre birliklerinin kurulması, Osmanlı askerî teşkilatında paradigmatik bir dönüşümün işaretleri olmuştur. Bu yeni askerî düzenlemelerle paralel olarak inşa edilen kışla yapıları, yalnızca askerî barınma ve eğitim mekânları değil, aynı zamanda Osmanlı'nın merkeziyetçi devlet politikalarının taşra ayağını temsil eden ve bölgesel kontrolün tesisinde

kritik roller üstlenen kurumlar olarak öne çıkmıştır.

Bu bağlamda XIX. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen Kerkük Kışlası, Osmanlı'nın Irak ve çevresindeki güvenlik politikalarının somut bir tezahürü niteliğindedir. Mehmed Namık Paşa'nın yöneticiliğinde gerçekleştirilen asayiş reformları ve istikrar çabaları kışlanın stratejik önemini artırmış; ancak yerel aşiret isyanları ve bölgesel dinamikler, zaman zaman kışlanın işlevselliğini sınırlandırmıştır. Bağdat ve Mardin kışlalarıyla karşılaştırıldığında Kerkük Kışlası'nın planlama ve askerî organizasyon açısından gösterdiği farklılıklar, Osmanlı taşra ordularının fonksiyonel çeşitliliğini ve bölgesel ihtiyaçlara yönelik adaptasyon kabiliyetini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, 1887 tarihli tamirat dışında Irak Krallığı ve Cumhuriyet dönemlerinde yapının ihmal edilmesi ve olumsuz iklim koşullarına karşı yeterli koruma önlemlerinin alınmaması, kışlanın mimari bütünlüğünü ve tarihî değerini önemli ölçüde zedelemiştir. Bu durum, Osmanlı taşra askerî mimarisinin seçkin örneklerinden biri olan Kerkük Kışlası'nın korunması ve restore edilmesinin yalnızca bölgesel tarih açısından değil, aynı zamanda kültürel mirasın yaşatılması bakımından da acil bir gereklilik olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Kerkük Kışlası, Osmanlı modernleşme sürecinin taşradaki yansımalarını somutlaştıran, bölgesel güvenlik ve devlet-toplum ilişkilerine ışık tutan, korunması gereken tarihî bir miras olarak değerlendirilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.
Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

Aksan, V. (2012). *Kuşatılmış bir imparatorluk: Osmanlı harpleri 1700-1870* (G. Çağalı Güven, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Akyüz, F. (2015). *Osmanlı ordusunun modernizasyonu: Irak ve Hicaz ordusu örneği (1848–1876)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Armaoğlu, F. (2018). *20. yüzyıl siyasi tarihi 1914–1995* (2. baskı). Kronik.

Avcı, İ. A. (2019). *Avrak mınel eldakire* (Cilt 1). Avcı Yayınevi.

Avcı, Y. (2004). *Değişim sürecinde bir Osmanlı kenti: Kudüs (1890–1914)*. Phoenix Yayınları.

Aydın, M. (2019). *İstanbul ve Anadolu'da bulunan askerî kışlaların Osmanlı ekonomisine etkileri (1850-1860)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Başkanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. (2006). *Osmanlı döneminde Irak*.

Bayatlı, N. (2002). Osmanlı döneminde Kerkük şehrinin siyasi durumu ve önemi. *Kandaşlık*, *15*, 15–33.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK), 43/10.

Çelik, Y. (2018). II. Mahmud devrinde idari-askerî bir üs: Rami Kışlası. *Osmanlı Araştırmaları*, *52*, 227–266.

Çetinsaya, G. (1999). Irak. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 19, ss. 93–95). TDV Yayınları.

Çiftçi, A., & Seçkin, N. (2005). 19. yüzyılda İstanbul'da inşa edilen askerî yapıların koruma sorunları. *Megaron: Yıldız Technical University, Faculty of Architecture E-Journal*, *1*(1), 51–66.

Dalğın, Y. (2019). *II. Mahmud devri askerî yapılarından Davud Paşa Kışlası* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dinç, F. (2016). *XIX. yüzyılda Kerkük: Fiziki, idari ve sosyo-ekonomik yapı* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Düzenli, E., & Düzenli, H. İ. (2020). Mardin'de iki modern inşa: Mardin kışlası ve müzeye dönüşümü. *İDEALKENT*, *11*(30), 648–677.

Ed-Dûrî, A. (1991). Bağdat. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 4, ss. 425–433). TDV Yayınları.

El-Abbasî, M. S. S. (2005). *Kerkük fi avahir ahd el-Otmani avdâuha el-idariye ve'l-ktisadiye ve'l-tekâviye* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Camiat Musul.

El-Azzavî, A. (2004). *Tarihü'l-Irak beyne ihtilaleyn* (Cilt 7). Dârel-Arabiye Lımvsuat.

El-Daracî, S. İ. (2018). Kıshlat Bağdat (tarihiha, tahtitha, imaretiha). *Mecelet Camiat el-Anbar Liulum el'İnsaninya*, *1*, 18–36.

El-İzî, N. İ. (1978-1979). Saray Bağdat fel'Kıshlat. *Mecelle Sumer*, *34*(1-2), 227–241.

Ertuğrul, A. (2009). XIX. yüzyılda Osmanlı'da ortaya çıkan farklı yapı tipleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, *13*, 293–312.

Gökçe, E. (2017). Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna asker alımı (Hamid Sancağı ve Isparta örneği). *Social Sciences Research Journal*, *6*(4), 191–213.

İlban, Ö. (2015). Abdülmecid döneminde taşrada yaptırılan kışlalardan bir örnek: Tırnova Kışlası. *Sanat Tarihi Yıllığı*, *24*, 62–78.

İnalcık, H. (2003). Mehmed II. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 28, ss. 395–407). TDV Yayınları.

Keha, M. (2016). Mehmed Ali Paşa isyanı sırasında Mısır'ın siyasi durumuyla ilgili Sultan Abdülmecid'e sunulan bir layiha [A report given to Sultan Abdülmecid on the political state of Egypt during Mehmed Ali Pasha uprising]. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *20*(4), 1415–1434.

Kevseroğlu, N. (2015). *Safahat min tarih Kerkük mendo fecir el-tarih ila 1958*. Beyit el-Hikme.

Kurşun, Z. (1994). Dâvud Paşa Kölemen. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 10, ss. 38–39). TDV Yayınları.

Küçük, C. (1988). II. Abdülhamit. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, ss. 416–424). TDV Yayınları.

Küçük, C. (2005). Misak-ı Millî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 30, ss. 173–175). TDV Yayınları.

Layard, A. H. (1849). *Nineveh and its remains*. J. Murray.

Marufoğlu, S. (1998). *Osmanlı döneminde Kuzey Irak 1831-1914*. Eren Yayıncılık.

Mehdî, N. S. (1997). *El-ahya fî el-imara*. Dâr el-Shun el-Takafiye.

Musul Vilayet Salnamesi. (1308).

Nejjar, C. M. (1991). *El idaratü'l Osmaniye fi Vilayeti Bağdâd min ahdi'l Vali Mithat Paşa ila nihayati'l hükmü'l Osmanî 1869-1917*. Mektebet Medbuli.

Nevar, A. S. (1968). *Tarihü'l Irak el hadis, min nihayatü'l hükmü Davud Paşa ile nihayatü'l hükmü Midhat Paşa*. Dâr el-Kitab Arabiye.

Rauf, İ. A. (1988). *El-ceyş el-'Osmanî fî'l-'Irâk (1831–1918)*. Dâr al-Şuûn al-Seqâfiyye.

Rich, C. J. (1836). *Narrative of a residence in Koordistan, and on the site of ancient Nineveh*. J. Murray.

Saatçi, S. (2003). *Kerkük evleri*. Klasik Yayınları.

Saatçi, S. (2009). *Kerkük heviyet'u el-umraniye*. Kerkük Vakfı.

Samancı, A. K. (2004). *El-Turkmani el-Iraqi lidirasat vel'buhut*. Kerkük Abra Tarih Merkez.

Saydam, A. (2002). Tanzimat'ın memurları. *Türkler* içinde (Cilt 13, ss. 668–678). Yeni Türkiye Yayınları.

Saydam, A. (2006). Nâmık Paşa. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 32, ss. 379–380). TDV Yayınları.

Sevin, V. (1991). *Yeni Assur sanatı I: Mimarlık*. Türk Tarih Kurumu.

Şaban, İ. (2011). *XIX. yüzyıl Osmanlı Irak'ında edebi ve kültürel çevre* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tunalı, A. C. (2003). *Tanzimat döneminde Osmanlı kara ordusunda yapılanma (1839-1876)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yakupoğlu, E. (1976). *Irak Türkleri*. Boğaziçi Yayınları.

Yazıcı, N. (2011). Osmanlı dönemi kışla mimarisi ve Samsun Kışlası. *Samsun Sempozyumu* içinde (ss. 636–642).

Zabit, Ş. S. (1961). *Kerkük'te içtima-i hayat folklorü*. Zaman Basım Evi.

Zâhir, K. S. (1985-1986). Kıshlat Kerkuk. Mecelle Sumer, 44(1-2), 241–258.

Ekler

Resim 1
Kerkük Kışlası'nın dış mimarisine ilişkin iki dış cephe görünümü

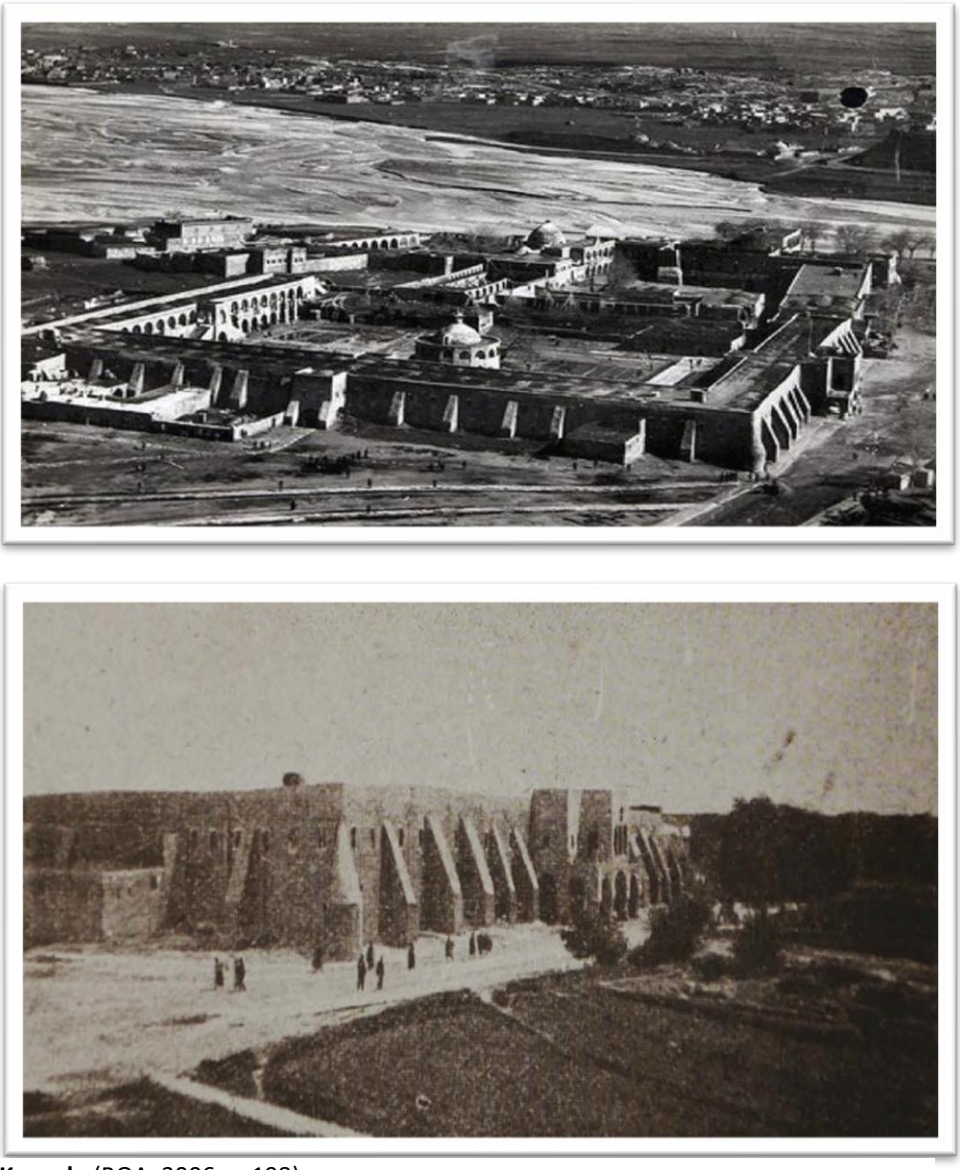

Kaynak: (BOA, 2006, s. 198)

Resim 2
Kerkük Kışlası'nın Giriş Kapısı Görünümü

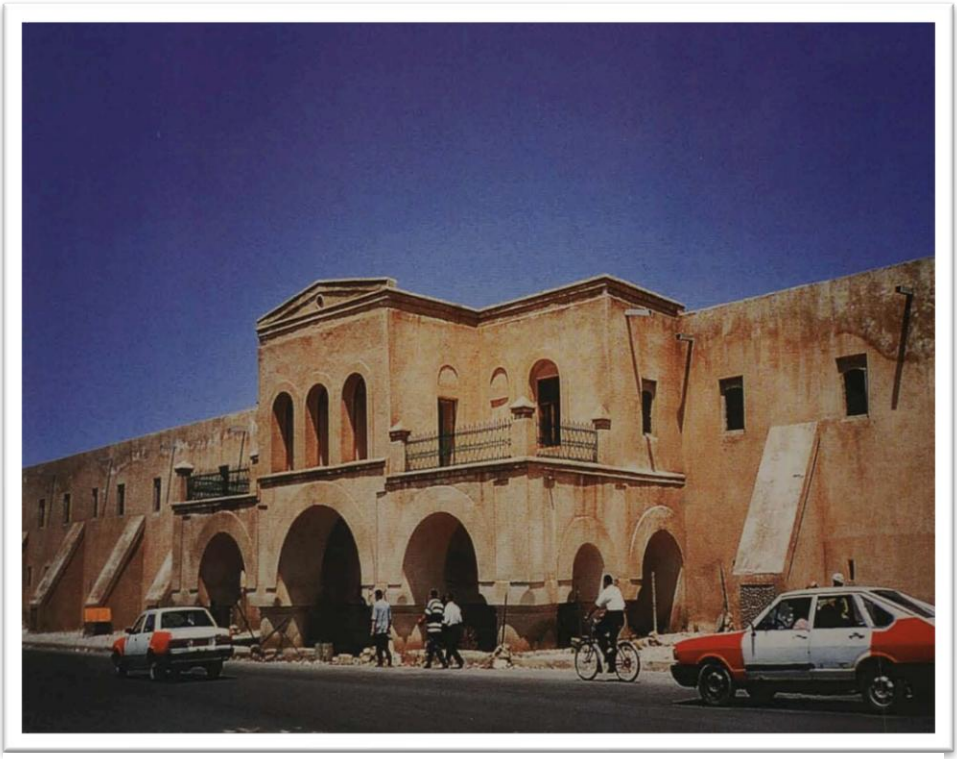

Kaynak: (BOA, 2006, s. 192).

Resim 3
Kerkük Kışlası'nın Günümüzdeki Görünümü (2024)

Extended Summary

From the late eighteenth century onward, the Ottoman Empire experienced a profound period of military, administrative, and institutional transformation. This era of change was primarily driven by the Empire's repeated military defeats, territorial losses, and the growing technological and organizational superiority of European powers, which exposed the weaknesses of the traditional Ottoman state apparatus. The central authority, once highly centralized under earlier sultans, gradually weakened due to internal dissensions, corruption, and the declining effectiveness of its longstanding military institutions, particularly the Janissary Corps. This deterioration forced the Ottoman ruling elite to critically reassess the foundations of state power, focusing on both administrative efficiency and military capability. The resulting reforms, collectively referred to as the Tanzimat and related military initiatives, sought to create a modern, disciplined, and centrally controlled army capable of defending the Empire's territorial integrity and asserting state authority across its provinces.

The abolition of the Janissary Corps in 1826, known as the Auspicious Incident, represented a decisive turning point in Ottoman military history. The Janissaries, who had once formed the backbone of the Ottoman military, had become politically powerful, resistant to reform, and increasingly ineffective on the battlefield. In their place, the Empire established the Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye, a new regular army, and later supplemented it with reserve forces called the Asâkir-i Redîfe-i Mansûre. Modeled largely on European military structures, these new formations introduced a hierarchical organization into the Ottoman military, encompassing regiments, battalions, and companies. The new army required systematic training, strict discipline, and, critically, permanent accommodation for soldiers. This need catalyzed a significant architectural and logistical development: the construction of purpose-built barracks, or *kışla*, which became essential components of the modern Ottoman military system.

The emergence of nineteenth-century Ottoman barracks represents not merely an architectural innovation but also a tangible expression of the state's ideological and strategic priorities. These structures were designed to house troops, facilitate training, streamline administration, and support logistical coordination, embodying both functional rationality and symbolic authority. Military regulations and architectural manuals produced during this period provided detailed instructions regarding the location, design, and layout of barracks, emphasizing considerations such as linear, rectangular, or U-shaped

plans, the separation of branches of service, and the integration of facilities for officers, soldiers, and armaments. Such standardization highlights the close integration of military architecture within the broader framework of state planning and modernization, reflecting the Empire's effort to consolidate central authority through disciplined and permanent military infrastructure.

Within the Ottoman provincial system, certain regions assumed particular strategic importance, notably Iraq. After the fall of the Mamluk regime in Baghdad in 1831, the Ottoman administration implemented a determined policy of centralization in the region. The aim was to curb the influence of local power holders, ensure regular tax collection, and secure the eastern frontier against external threats, particularly from neighboring Iran. The enforcement of central authority, however, was often complicated by resistance from local communities, tribal factions, and the sheer geographic expanse of the province. In this context, the limited availability of disciplined military forces and the scarcity of purpose-built infrastructure often hindered the efficacy of provincial governance, making the establishment of permanent military installations a critical strategic priority.

Kirkuk emerged as a central military and administrative hub in northern Iraq due to its strategic location. Situated at a crossroads connecting Mosul, Baghdad, and the Iranian frontier, Kirkuk provided an ideal base for projecting Ottoman authority across the region and controlling important trade and military routes. The construction of the Kirkuk Barracks in 1863 can be understood as a response to these strategic imperatives. By centralizing multiple military units within a single, purpose-built complex, the Ottoman administration aimed to enhance operational efficiency, ensure rapid deployment of troops, and maintain public order. The barracks also facilitated administrative centralization by concentrating logistical, training, and command functions, thereby reducing operational costs and improving coordination among different branches of the military.

The architectural and functional characteristics of the Kirkuk Barracks exemplify the broader patterns of nineteenth-century Ottoman military construction in provincial settings. Beyond accommodating soldiers, these complexes symbolize the tangible presence of the central state in regions characterized by political volatility, social diversity, and intermittent local resistance. Barracks served as focal points of military discipline, administrative authority, and security enforcement, projecting both ideological and practical power across provincial territories. They were intended not only to house troops but also to institutionalize state authority, promote modernization, and foster integration between local populations and the imperial administration.

Despite the critical role of provincial military architecture in consolidating Ottoman central authority, scholarly attention has largely focused on imperial centers such as İstanbul or key Anatolian cities. Studies addressing Ottoman barracks in general often overlook provincial examples like Kirkuk, and few works provide a comprehensive analysis of their historical development, military function, or contribution to broader modernization efforts. This study seeks to address this lacuna by examining the Kirkuk Barracks within the context of nineteenth-century military reforms and provincial governance, highlighting how architecture served as both a practical and symbolic instrument of centralization.

Drawing upon archival sources, contemporary military regulations, and provincial yearbooks, the study demonstrates that the construction and operational use of the Kirkuk Barracks significantly strengthened Ottoman authority in northern Iraq. By concentrating disciplined military units within a permanent facility, the administration improved its capacity to respond to internal disturbances and external threats while reinforcing long-term institutional stability. The barracks also facilitated the integration of Kirkuk into the imperial administrative system, ensuring that the province became more effectively connected to central governance mechanisms.

In conclusion, the Kirkuk Barracks stands as a crucial yet underexplored example of how nineteenth-century Ottoman military reforms were implemented at the provincial level. It illustrates the intersection of military architecture, administrative centralization, and strategic planning, showing that modernization extended beyond the imperial capital to the periphery of the Empire. By analyzing such provincial military structures, scholars can gain a more nuanced understanding of Ottoman reform efforts, demonstrating that the Empire's modernization was a comprehensive, spatially distributed process that combined architectural, military, and administrative strategies to strengthen state authority across its diverse territories.

Araştırma Makalesi
Research Article
DOI: 10.54078/savsad.1719867

Güney Çin Denizi'nde ABD-Çin Rekabetinin Hava Gücü ve Stratejisi

Air Power and Strategy in the U.S.-China Rivalry over the South China Sea

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi
The Journal of Defence and War Studies

Fevzi EYİNÇ
Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Anabilimdalı, İstanbul, Türkiye.

National Defence University, Atatürk Strategic Studies and Graduate Institute, Strategy and Security Studies Departmen, İstanbul, Türkiye.

Güngör ŞAHİN
Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Anabilimdalı, İstanbul, Türkiye.

National Defence University, Atatürk Strategic Studies and Graduate Institute, Strategy and Security Studies Departmen, İstanbul, Türkiye

Geliş Tarihi/Received 14.06.2025
Kabul Tarihi/Accepted 10.09.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 31.12.2025
Sorumlu Yazar/Corresponding author: Fevzi EYİNÇ
E-mail: fevzieyinc@gmail.com

Atıf/Citation: Eyinç, F. & Şahin, G. (2025). Güney Çin Denizi'nde ABD-Çin rekabetinin hava gücü ve stratejisi, *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, *35*(2), 295-326.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-No Derivatives 4.0 International License.

ÖZ

Politik, stratejik ve ekonomik bakımdan önemli bir konumda olan Güney Çin Denizi (GÇD), Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Çin Halk Cumhuriyeti (Çin) arasında yaşanan küresel rekabetin askerî yansımalarının en fazla görüldüğü bölge olarak ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada, ABD-Çin rekabetinin hava gücü ve stratejileri bakımından GÇD merkezli olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılan çalışmada elde edilen bulgular; Çin'in "Stratejik Hava Kuvvetleri" yapılanması çerçevesinde ve teknolojik yatırımlarla modern bir hava gücüne dönüştüğünü ve yapay adaların silahlandırılması ile birlikte anakarasından itibaren GÇD üzerinde bir erişimi engelleme/bölgeden men etme (Anti-Access/Area Denial - A2/AD) mimarisi kurduğunu, buna karşılık ABD'nin "Çevik Muharip Konuşlanma" (Agile Combat Employment - ACE) konsepti ile bölgede dağıtık ve esnek bir hava gücü oluşturduğunu, müttefikleriyle bu alanda iş birliği geliştirdiğini ve Çin'i baskılamaya ve çevrelemeye çalıştığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, bölgedeki hava gücüne dayalı stratejilerin karşılıklı caydırıcılık sağlayarak taraflar arasındaki küresel rekabeti şekillendirebilen belirleyici bir unsur olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güney Çin Denizi, A2/AD, Çevik muharip konuşlanma, Hava gücü, Hava stratejisi.

JEL Kodları: Z00

ABSTRACT
The South China Sea (SCS), which holds political, strategic, and economic significance, stands out as the region where the military dimensions of the global rivalry between the United States (US) and the People's Republic of China (China) are most visibly manifested. This study aims to examine the US–China rivalry in the SCS with a focus on air power and related strategies. Employing the qualitative research method of document analysis, the findings indicate that China, within the framework of its "Strategic Air Force" structure and through technological investments, has transformed into a modern air power and, with the militarization of artificial islands, has established an Anti-Access/Area Denial (A2/AD) architecture extending from its mainland over the SCS. In contrast, the US, through its "Agile Combat Employment" (ACE) concept, has developed a distributed and flexible air power in the region, enhances cooperation with its allies in this field, and seeks to pressure and contain China. In conclusion, air power–based strategies in the region emerge as a decisive factor that can shape the global rivalry between the parties by ensuring mutual deterrence.

Keywords: South China Sea, A2/AD, Agile combat employment, Air power, Air strategy
JEL Codes: Z00

Giriş

ABD ve Çin arasında ekonomi başta olmak üzere hemen her alanda küresel bir rekabet yaşanmaktadır. Bununla birlikte Güney Çin Denizi (GÇD), zengin doğal kaynakları ve küresel ticaret yolları açısından kritik öneme sahip olması, bölge ülkelerinin egemenlik temelli çıkar çatışmalarına sahne olması ve ABD ile Çin arasındaki küresel rekabetin askerî yansımalarının adeta merkezî konumuna yerleşmesi bakımından giderek ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda tarafların kendi niyet ve çıkarlarını karşı tarafa kabul ettirmek amacıyla bölgede kullandığı hava gücü ve stratejileri de oldukça dikkat çekicidir. Çin, anakarasından başlayarak Pasifik Okyanusu'na doğru uzanan bir A2/AD mimarisi kurmayı, hava gücünü her geçen gün modernleştirmeyi ve yapay olarak genişlettiği küçük ada veya oluşumlara hava üsleri inşa ederek ileri hava konuşlanması elde etmeyi hedeflemektedir. Buna karşılık ABD ise bölgede dağıtık ve esnek bir hava gücü kurgulayarak ve müttefik ülkelerle bu alanda iş birlikleri gerçekleştirerek Çin'i baskılamaya ve çevrelemeye çalışmaktadır. Böylece bölgedeki hava gücü ve stratejileri, sadece sıcak çatışma anında bir üstünlük sağlama aracı olmanın ötesine geçerek bir caydırıcılık aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle bu çalışmada, GÇD merkez olmak üzere ABD-Çin rekabetinin hava gücü ve stratejileri boyutunda incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın kuramsal temelleri, hava gücünün sadece taktik ve operasyonel

seviyede fiziksel etkilerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda stratejik seviyede etki yaratarak caydırıcılık sağladığı ve hatta politik seviyede karşı tarafın karar alma süreçlerini etkilediğini savunan hava gücü teorilerine dayanmaktadır. Çalışmanın temel araştırma sorusu "GÇD merkez olmak üzere tarafların hava gücü ve stratejilerinin ABD-Çin küresel rekabetine etkileri nedir?" olarak belirlenmiştir. Çalışmanın temel varsayımı tarafların bölgedeki hava gücü ve stratejisinin caydırıcılık yaratarak aralarındaki küresel rekabeti şekillendirme bağlamında kilit bir rol üstlendiğidir. Çalışmada yorumsamacı bir yaklaşımla nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Veriler, tarafların resmî belge, konsept ve raporları gibi birincil kaynaklar ve konu hakkında hazırlanmış olan ikincil kaynaklar birlikte kullanılarak bütüncül bir yaklaşımla toplanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın araştırma evreni, kapsam ve amaca uygun olarak GÇD bölgesi ve tarafların hava gücü ve stratejileri ile sınırlandırılmış, siyasi, ekonomik, toplumsal alanlar ve hava gücü ile doğrudan etkileşim sağlayan boyutları hariç olmak üzere kara ve deniz gücü çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Çalışmanın konusuyla ilgili literatüre bakıldığında GÇD'nin politik, ekonomik ve stratejik önemi, adalar ve deniz alanları hakkında egemenlik tartışmaları ve bölge ülkelerinin iddiaları üzerine yazılan çalışmalar (Houlden vd., 2021; Alp, 2021; Kim, 2015; Şahin, 2024; Yıldırım, 2020) dikkat çekmektedir. Bölgede yaşanan anlaşmazlıklar ve stratejik rekabetin hukuki, siyasi, ekonomi ve güvenlik boyutlarına odaklanan çalışmalar (Babahanoğlu, 2024; S. Doğan, 2016; Hanayi, 2016; Mastro, 2021; Sacks, 2022) literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca bu konuda deniz gücü perspektifinden hazırlanmış çalışmalar da (Kozanhan, 2024; Mercan, 2022) bulunmasına rağmen tarafların bölgedeki hava gücü ve stratejilerine odaklanan çalışmalara rastlanmadığından bu çalışmanın literatüre özgün bir katkı sağladığı değerlendirilmektedir.

Çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinin çizildiği birinci bölümünde, havacılık tarihinde referans noktası olarak görülebilecek savaş ve olaylardan hareketle ve klasik dönemden günümüze doğru uzanan bir perspektiften bakarak teknolojik gelişmelerin kazandırdığı yetenekler üzerinden hava gücü teorilerinin[1]

[1] Hava gücü teorileri belirli bir çerçeve ile sınırlandırılamayacak ya da önde gelen bir teorisyenin argümanlarını merkeze alarak açıklanamayacak kadar dinamik ve tarihsel gelişimle birlikte dönüşüm gösteren bir niteliğe sahiptir. Bu teoriler, hava gücünün savaş alanındaki işlevi, savaşların seyrine ve sonuçlarına olan etkisi, stratejik rolü ve teknolojik yeniliklerin sağladığı yeteneklerin bir bileşimi olarak sürekli gelişen bir düşünce alanında şekillenmektedir. Dolayısıyla hava gücü teorilerini sadece normatif ya da açıklayıcı bir teorik yapıda ele almak yeterli olmayacaktır. Bu bağlamda, çalışmanın kavramsal ve kuramsal altyapısı, hava gücü ve stratejileri bakımından bir referans noktası olarak kabul edilebilecek savaş ve olaylardan hareketle ve teknolojik gelişmelerle şekillenen yetenekler üzerinden oluşturulmuştur.

temel argümanları ve bunlara bağlı temel kavramlar açıklanmıştır. İkinci bölümde GÇD'nin önemi ve Çin'in başrol oynadığı anlaşmazlık alanları, üçüncü bölümde ABD'nin bölgeye yönelik politikaları incelenerek bölge dinamikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Dördüncü ve beşinci bölümde karşılaştırmalı olarak Çin ve ABD'nin bölgedeki hava gücü ve stratejisi irdelenmiş ve taraflar arasındaki rekabete olan etkileri bölgesel ve küresel boyutta ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Hava ortamının ilk defa kullanıldığı 1911 yılındaki Trablusgarp Savaşı'ndan itibaren sürekli bir teknolojik gelişim sağlayarak savaşın sonucuna etki eden hava gücü, millî güç unsurlarından askerî gücün son derece hassas ve önemli bir unsurudur. Hava gücü, Birleşik Krallık Savunma Bakanlığı tarafından *"havadan ve hava içinde hava gücünü kullanarak aktörlerin davranışlarını ve olayların seyrini etkileme yeteneği"* (UK Ministry of Defence [UK MOD], 2022, s. 3) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma ilaveten irtifa, sürat ve erişim, hava gücünün temel özellikleri olarak öne çıkmaktadır. İrtifa, kara ve denizin gözetlenmesi ve gerektiğinde doğrudan taarruz edilmesi bakımından avantaj sağlarken sürat, hava harekâtlarının ani ve esnek bir şekilde icra edilmesini sağlayarak görev süresini kısaltmakta ve düşman ateşinden korunmayı kolaylaştırmaktadır. Kara ve deniz ortamlarından farklı olarak dünyanın tamamını kapsayan hava sahası üzerinden müdahale imkânı veren erişim, hava gücünün uzak ya da izole hedeflere ulaşmasının mümkün olduğunu anlatmaktadır. Bununla birlikte, bu üç unsurun sinerjik etkileşimi hava gücüne çeviklik, her yerde bulunabilirlik ve kuvvet teksifi gibi ek nitelikler kazandırmaktadır. Çeviklik, hava gücünün çok rollü platformlarla birlikte stratejik, operasyonel ve taktik seviyelerdeki görevler arasında hızla ve kararlılıkla geçiş yapabilmesini sağlayan bir uyum, esneklik ve dayanıklılık karışımı olarak tanımlanabilir. İrtifa, sürat, erişim ve çevikliğin birleşimi ise hava gücüne her yerde bulunabilme yeteneği kazandırır. Ayrıca, askerî kuvvetin ihtiyaç duyulan zaman ve mekânda yoğunlaştırılması anlamına gelen kuvvet teksifi için hava gücünün sürat, erişim ve çeviklik özellikleri belirleyici olmaktadır (UK MOD, 2022, ss. 4-5).

Hava gücünün etkin ve sürdürülebilir şekilde kullanılabilmesi, birbiriyle bütünleşik şekilde çalışan çok sayıda bileşene bağlıdır. Bu bileşenlerin silah ve sistemler kısmını savaş uçakları, hava savunma sistemleri ve İHA'lar gibi muharip unsurların yanı sıra ulaştırma, havadan yakıt ikmali, elektronik harp gibi destekleyici unsurlar oluşturmaktadır. Bu silah ve sistemlerin etkinliği ise büyük ölçüde onları kullanan, bakımını yapan ve harekâtı yöneten nitelikli personelin varlığına bağlıdır. Ayrıca hava gücünün bir komuta-kontrol ağı ile desteklenmesi operasyonel bir gerekliliktir. Bu çerçevede, verilerin hızlı, güvenilir ve doğru

şekilde aktarılmasını sağlayan muhabere sistemleri hava harekâtlarının başarısını doğrudan etkilemektedir. Hava gücünün etkin ve hedefe yönelik kullanımında istihbarat, gözetleme ve keşif (İGK) karar alma süreçlerine yön veren temel bir bileşen olarak öne çıkmaktadır. Zamanında, doğru ve güvenilir İGK ürünleri, tehdit değerlendirmesi, hedef tespiti ve harekât planlaması bakımından belirleyici niteliktedir. Ayrıca, üsler, pistler, bakım-onarım ve ikmal tesisleri gibi fiziksel altyapılar, havacılık ve savunma sanayine yönelik üretim kapasitesi ve bilimsel-teknolojik yetkinlik düzeyi hava gücünün sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır.

Hava gücünün diğer kuvvetlere nazaran düşman derinliklerine nüfuz etme yeteneğinin çok daha fazla olmasından hareketle başlangıçtan itibaren hava gücü teorileri düşmanın hangi unsurlarının hedef alınması gerektiğini açıklamaya odaklanmıştır. Bu alanda ilk ciddi teori General Giulio Douhet tarafından 1921 yılında yayınlanan *The Command of the Air* adlı çalışma ile ortaya atılmıştır. Bu çalışmada Douhet, düşman ağırlık merkezlerinin teorik olarak daima uçakların menzilinde olmasından hareketle hava gücünün doğası gereği stratejik bir silah olduğunu belirtmiş ve asli hedefin düşmanın sahadaki kuvvetleri değil, halkın moralini ve savaşma azmini kırmak amacıyla yerleşim merkezleri olması gerektiğini savunmuştur. Douhet'e göre düşman şehirleri havadan defalarca vurulabilirse düşman halkı sonunda çaresizliğe kapılarak liderlerine teslim olmaları için baskı yapacaktır (Meilinger, 2018, ss. 35-36). Amerikalı General Billy Mitchell ve İngiliz General Hugh Trenchard sivillerin doğrudan hedef alınması yerine düşmanın endüstriyel kapasitesinin yok edilmesi ve böylece hayatın felce uğratılarak düşmanı savaştan vazgeçirme stratejisini ortaya atmıştır. Benzer şekilde İngiliz Yarbay John C. Slessor düşmanın ulaştırma hatlarının hedef alınması ile düşman direncinin kırılacağını iddia etmiş ve bu doğrultuda 1944 yılında Almanlara karşı uygulanan hava harekâtı ile demiryolları başta olmak üzere ulaştırma altyapısı hedef alınarak stratejik sonuçlar elde edilmiştir (Meilinger, 1999, ss. 52-53). Klasik dönem olarak tanımlanabilecek bu ilk hava teorilerinin temelde hava gücünün fiziksel etkilerinden çok psikolojik etkiler yaratarak karşı tarafın karar süreçlerini yönlendirme kapasitesini vurguladıkları görülmektedir.

II. Dünya Savaşı'nda ABD'nin Japonya'ya nükleer taarruzları sonrasında ve Sovyet komünizmine karşı yürütülen Soğuk Savaş süresince genel olarak stratejik güç kabul edilen hava gücü, yalnızca uzun menzilli bombardıman uçakları ve nükleer bombalarla ilişkilendirilmiş ve bu anlamda asla kullanılmayacak bir caydırıcılık aracı olarak görülmüştür. Nükleer kabiliyetin dışında kalan diğer muharip hava unsurları ise yalnızca kara birliklerinin destekleyicisi olarak algılanmıştır (Lambeth, 2018, s. 15). Ancak 1967 yılında meydana gelen Altı Gün Savaşı'nda

İsrail'in savaşın ilk saatlerinde Mısır ve Suriye'nin neredeyse tüm hava gücünü imha etmesi ile sağladığı hava üstünlüğü, düşman hava gücünün karşı müdahalesi olmaksızın tüm harekât ortamlarında neredeyse sınırsız bir harekât serbestisi sağlamış ve bu durum hava stratejisi bakımından dünyada derin bir etki yaratmıştır. Satıh kuvvetlerinin başarısının hava üstünlüğüne bağlı olduğunun görüldüğü bu savaşta, iyi eğitilmiş ve nitelikli personel, planlama yeteneği, gerçekçi eğitim, etkili İGK kapasitesi ve düşmanın zayıf noktalarının isabetli biçimde analiz edilmesinin önemi de anlaşılmıştır (Turan, 2022, s. 29).

1991 yılındaki Körfez Savaşı'nda ABD hava gücü ve stratejisinin savaşın seyrini ve sonucunu değiştirmesi ve dolayısıyla karşı tarafın savaşma azmi ve kararlılığının kırılmasındaki rolü hava gücü teorileri bakımından yeni bir referans noktası olmuştur. Vietnam Savaşı'nda uygulanan yoğun hava bombardımanı stratejisinin beklenen etkiyi yaratmadığından hareketle Albay John Boyd tarafından geliştirilen ve hem zihinsel hem de fiziksel olarak rakipten daha hızlı hareket etmenin önemini vurgulayan "OODA Döngüsü" [Gözlemle, Yönlendir, Karar Ver, Harekete Geç] yaklaşımı ve Albay John Warden'ın düşmanın stratejik merkezlerini (liderlik, temel sistemler, altyapı, nüfus ve silahlı kuvvetler) hedef alarak çökertmeyi amaçlayan "Beş Halka Modeli" ile stratejik etki amaçlı bir dönem başlamıştır. Özellikle Warden'ın etkisiyle ABD hava operasyonları, Irak'ın hava gücü unsurları, komuta-kontrol sistemleri ve stratejik altyapılarına odaklanarak hava üstünlüğünün süratle elde edilmesi ve lideriyle bağı kopartılan düşmanın direncinin kırılmasını hedeflemiştir (Olsen, 2015, ss. 5-8). Ayrıca, düşük görünürlüğe sahip uçaklarının sunduğu görünmezlik, yüksek hassasiyetle vuruş imkânı sağlayan hassas güdümlü mühimmatlar ve gelişmiş İGK olanaklarının sağladığı muharebe sahası farkındalığı sayesinde ABD Irak kuvvetlerini kısa sürede stratejik felce uğratmıştır (Stephens, 2015, s. 143). Bu gelişmelerden hareketle hava gücünün diğer kuvvetlerin yapabileceğinden daha hızlı, daha kolay ve daha az riskle savaşı kazanabilecek aşamaya ulaştığı görülmüştür (Meilinger, 2018, ss. 41-42). Müteakiben 1995'te NATO'nun Deliberate Force Harekâtı, hava gücünün tek başına kazandığı ilk savaş olan 1999 yılındaki Allied Force Harekâtı ve 2003'te Saddam Hüseyin rejimini sona erdiren Iraqi Freedom Harekâtı, sürekli gelişen yetenekleri ile hava gücünün savaşın sonucu bakımından giderek daha belirleyici hale geldiğini göstermiştir. Bu dönemde yaşanan teknolojik değişimler hava stratejilerine gece-gündüz, her türlü hava koşulunda sabit ve hareketli hedeflere büyük bir hassasiyetle taarruz etme yeteneğinin eklenmesine imkân vermiştir (Lambeth, 2018, ss. 17-18).

Uluslararası güvenlik mimarisini ve algılarını değiştiren 11 Eylül terör saldırıları sonrasında hava gücü ve stratejik seviyedeki etkileri daha da belirgin hale gelmeye başlamıştır. Bu dönemde, modern hava gücü anlayışında devrim

yaratan teknolojilerden biri olarak hava stratejilerini şekillendiren ve böylece stratejik baskı ve caydırıcılık sağlayan bir başka önemli unsur olan İnsansız Hava Araçları (İHA) kendinden söz ettirmeye başlamıştır. İlk olarak İGK görevleri kapsamında geliştirilen İHA'lar düşük maliyet, insan kaybı riskini ortadan kaldırma ve uzun süreli havada kalış gibi avantajları ile ön plana çıkmıştır. Devam eden yıllarda ABD'nin Predator ve Reaper gibi silahlı İHA'larının operasyonel kabiliyete erişmesi ile birlikte bu platformlar artık sadece İGK görevlerinde değil, doğrudan kinetik görevlerde (hedefin imhası) kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye'nin 2020 yılında Suriye ve Libya'da gerçekleştirdiği operasyonlarda elde edilen başarılar İHA'ların konvansiyonel ortamdaki etkinliklerinin anlaşılmasını sağlamış ve İHA'ların tecrit ve yakın hava desteği gibi görevleri başarıyla gerçekleştirebileceğini göstermiştir (Egeli, 2021, s. 630). Ayrıca birbirleriyle koordineli biçimde, yapay zekâ destekli olarak topluca hareket eden sürü İHA teknolojisi, özellikle asimetrik çatışma ortamlarında fark yaratan mini ve mikro İHA'lar, kendini imha ederek hedefi etkisiz hale getiren kamikaze İHA'lar ve dolanan mühimmatlar (*loitering munitions*) harp ortamına dahil olmuştur. 2020 yılında gerçekleşen Dağlık Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'ın, Bayraktar TB2 ve kamikaze İHA'lar vasıtasıyla Ermenistan'a ait hava savunma sistemlerini ve zırhlı birlikleri etkisiz hale getirmesi (Çanlı, 2022) ve son olarak Rusya-Ukrayna Savaşı'nda İHA'ların ön plana çıkması, bu sistemlerin asimetrik ortama ilave olarak artık konvansiyonel ortamda da kendilerine kalıcı bir yer edindikleri argümanını perçinlemiştir (Özgen, 2023, s. 278). Dolayısıyla günümüz harp ortamında İHA'lar, sadece destekleyici unsurlar olarak kalmamış, stratejik etki yaratan platformlara dönüşmüş ve hava stratejilerinde merkezi bir rol üstlenmeye başlamıştır.

Hava gücünün stratejik etkileri bakımından değinilmesi gereken bir başka önemli hava gücü unsuru yeni nesil savaş uçaklarıdır. Bu kapsamda beşinci nesil savaş uçakları, düşük görünürlük (*stealth*), sistemlerin bütünleşik kullanımı ile elde edilen bilgi hakimiyeti ve hava ve yer hedeflerinin önceki nesillere göre oldukça uzak mesafelerden tespit edilmesi, tanımlanması, takip edilmesi ve hatta hedef alınması yetenekleri ile öne çıkmaktadır (Stephens, 2015, ss. 134-135). Kompozit malzemelerle üretilen beşinci nesil savaş uçaklarında bulunan süpersonik hızlarda etkin bir şekilde seyahat etme yeteneği, gelişmiş elektronik taramalı radarlar ve sensörler bulunmaktadır. Bu nesil, önceki nesillerden farklı olarak sadece hız, menzil, manevra ve silah taşıma kapasitesiyle değil, ağ-merkezli harekât, yüksek durumsal farkındalık ve gelişmiş sensör füzyonu gibi teknolojik kabiliyetleriyle ayrılmaktadır (UK MOD, 2022, s. 10). Bu uçakların sunduğu asimetrik avantaj daha düşük sayıda uçakla daha büyük görev etkisi yaratma kabiliyeti olarak özetlenebilir. Beşinci nesil bir uçak, düşman hava sahasına girmeden düşman hava savunma sistemleri ve radarlarını tespit edebilir, ağ

üzerinden bilgi paylaşarak diğer dost unsurların hareket tarzını optimize edebilir ve angaje olmak istediği hedefe görüş ötesi mesafelerden yüksek isabetle taarruz gerçekleştirebilir. Bu özellikler sayesinde beşinci nesil savaş uçakları ve stratejisi, Vietnam, Irak ve Afganistan gibi örneklerde görülen ve artık geçerliliğini yitirmiş toprak kazanma yaklaşımının ötesine geçerek bilgi üstünlüğü, hassasiyet ve hızlı müdahaleye dayalı bir temele oturmaktadır. Bu etkinlik düzeyi, hava gücünün olayları ve aktörleri etkileme ve hatta kontrol etme kapasitesini daha da artırdığını göstermektedir (Stephens, 2015, ss. 150-155).

Altıncı nesil savaş uçakları halihazırda operasyonel kabiliyete erişmiş olmasa da geleceğin savaşlarında hava gücünü ve stratejilerini belirleyen konseptler olarak karşımıza çıkmaktadır. Beşinci nesil uçakların getirdiği kabiliyetler üzerine inşa edilen bu yeni platformlar insanlı/insansız kullanım, yapay zekâ destekli otonomi, insansız-sürü sistemlerle koordinasyon, yüksek enerjili silahlar (lazer/mikrodalga) ve modüler tasarım gibi unsurlarla tanımlanmaktadır (Güntürkün, 2023). Altıncı nesil uçaklar, sadece tekil hava araçları olarak değil, *savaş bulutu* [*combat cloud*] içinde çoklu sistemlerin bütünleşik şekilde çalıştığı, insanlı ve insansız araçların birlikte görev yaptığı bir ekosistem olarak düşünülmektedir. Ayrıca pilotun yapay zekâ ve karar destek sistemleriyle etkileşim sağlayarak savaş alanındaki karar döngüsünün milisaniye mertebelerine indirilebileceği öngörülmektedir. Altıncı nesil bir uçak, birden fazla İHA'yı (*loyal wingman*) uzaktan komuta ederek İGK, elektronik harp veya savunma baskısı gibi görevlerde kullanabilecektir (Bailey, 2025).

Günümüz hava stratejilerinde önemli bir yer tutan erişimi engelleme ve bölgeden menetme stratejisi [*Anti-Access*/*Area Denial* (A2/AD)], potansiyel bir rakibin belirli bir coğrafi bölgeye ulaşmasını ve o bölgede harekât yeteneğine sahip olmasını engellemek amacıyla geliştirilmektedir. *Anti-access*, erişimi engelleme kavramı düşmanın tanımlanmış olan bölgeye girişini önlemeyi veya sınırlandırmayı amaçlarken, *area denial*, bölgeden menetme kavramı ise bir şekilde bölgeye erişmiş düşman unsurlarının etkili bir biçimde görev yapmasını engellemeye çalışmaktadır. Bu strateji, modern savaş alanında özellikle hava ve deniz gücüne karşı kurulan çok katmanlı savunma sistemlerinin bir bileşimidir. A2/AD sistemleri bütünleşik bir yapıya sahiptir ve kara, hava, deniz, siber ve uzay alanlarını kapsayacak biçimde çok boyutlu olarak inşa edilmektedir (Mercan, 2022, ss. 558-559). Bu sistemlerin temel unsurları olarak, birbirine entegre edilmiş ve çok katmanlı yerden havaya füzeler, balistik ve seyir füzeleri, yeni nesil savaş uçakları, modern havadan havaya füzeler ve hassas güdümlü mühimmatlar, ağ destekli komuta-kontrol sistemleri, anti-uydu füzeleri, elektronik harp sistemleri ve gelişmiş insansız hava araçları vurgulanmaktadır (Yevtodyeva, 2022, s. 535). Ayrıca siber savaş kabiliyetleri ve uzay temelli

muhabere ve İGK sistemleri de A2/AD yeteneklerinin tamamlayıcı unsurları arasında görülmektedir (UK MOD, 2022, s. 30).

Hava gücü A2/AD ortamında engel veya sınırlamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Gelişmiş A2/AD sistemleri, özellikle erken uyarı, komuta-kontrol veya havadan yakıt ikmali gibi yavaş ve radar izleri büyük olan hava araçları için yüksek risk teşkil etmektedir. Bu durum, modern hava kuvvetlerinin gizlilik (*stealth*), elektronik harp ve uzun menzilli hassas vuruş yeteneklerine daha fazla yatırım yapmasına yol açmıştır. Ayrıca, yerde konuşlu düşman hava savunma sistemlerini baskılayarak zayıflatmak veya yok etmeye yönelik savunma baskısı [*Suppression of Enemy Air Defenses* (SEAD)] ve düşman hava savunma sistemlerinin imhası [*Destruction of Enemy Air Defenses* (DEAD)] kabiliyetleri, A2/AD sistemlerine karşı hava harekât planlamasında merkezi bir rol oynamaktadır (Henriksen, 2018, ss. 84-85). Öte yandan, İsrail ve ABD'nin Suriye'deki hava taarruzları ile 2019'da Suudi Arabistan'daki petrol tesislerine yönelik seyir füzesi ve kamikaze İHA saldırıları, A2/AD yeteneklerine dair değerlendirmelerin abartılı olabileceğini ortaya koymuştur. Bu operasyonlar, görünmezlik teknolojisine sahip platformların kullanımı, uzun menzilli güdümlü mühimmat, insansız ve otonom sistemler, elektronik harp unsurları ve siber saldırı kabiliyetleri içeren koordineli saldırılar karşısında hava savunma sistemlerinin yetersiz ve kırılgan kalabildiğini göstermiştir (Egeli, 2021, s. 632). Bu bağlamda hava gücü elektronik, siber ve bilgi temelli stratejik mücadelelerin de ana unsuru hâline gelmiştir.

Bütün bu temel özellikleri ve son yüzyılın hava gücü teorileri göz önüne alındığında hava gücünün doğası gereği stratejik bir silah olarak değerlendirildiği ve savaşın başlangıcından itibaren taktik, operasyonel ve stratejik düzeylerde eş zamanlı olarak etkili olabildiği anlaşılmaktadır (Meilinger, 2018, s. 42). Hava gücü yalnızca bir askerî kuvvet unsuru olarak görülmemelidir. Hava gücü karar mekanizmalarını etkileyerek politik sonuçlar yaratma aracı olarak kullanılabilmektedir. Bu doğrultuda hem caydırıcılık hem de güç gösterisi oluşturma amacıyla karar vericiler tarafından en fazla ve ilk tercih edilen güç unsuru olarak hava gücü ön plana çıkmaktadır (Gray, 2015, s. 168). Ayrıca hava gücü, bir yandan siyasi riskleri minimize ederken diğer yandan hızlı ve görünür sonuçlar üretme potansiyeli taşıdığı için baskı kurma süreçlerinde etkili bir araç olarak görülmektedir (Clarke, 2018, ss. 230-231). Dolayısıyla hava gücü stratejik ve politik düzeyde sonuçlar üretme potansiyeline sahiptir. Bu güç hem sert hem de yumuşak güç unsurları aracılığıyla karşı tarafın izleyeceği politikaların şekillendirilmesinde etkili olabilmektedir (UK MOD, 2022, ss. 13-19).

GÇD'nin Önemi ve Anlaşmazlık Alanları

Kapalı bir deniz görünümünde olan GÇD, bu denize kıyısı olan Çin, Tayvan, Vietnam, Tayland, Kamboçya, Malezya, Brunei, Filipinler, Singapur ve Endonezya tarafından çevrelenmiş durumdadır. Yaklaşık 3,63 milyon kilometrekarelik alanı kaplayan bu denizde, Spratly (Nansha) Adaları, Paracel (Shisha) Adaları, Pratas (Tungsha) Adaları, Scarborough resifini içeren Zhongsha Adaları ve 200'ü geçen sayılarda küçük ada, adacık, kayalık, mercan ve resifler bulunmaktadır. Geniş alanlara yayılmış durumda olan bu ada zincirleri ve diğer yapıların önemli bir kısmı yerleşim için uygun olmayan kısmen batık kara kütleleridir. Örneğin, Spratly Adaları bölgesi 410 bin kilometrekareye yayılırken toplam yaşanabilir arazi alanı ancak 10 kilometrekareden daha az miktardadır (EIA, 2024, s. 2).

Küresel ölçekte en yoğun deniz ticaret yollarından biri olan GÇD, Hint ve Pasifik Okyanuslarını birbirine bağlayan stratejik bir geçit görevi görmektedir. Ayrıca, Basra Körfezi'nin petrol ve doğal gaz kaynaklarının ulaştırılması için kullanılan enerji koridorları kuzeyde Malakka ve Singapur Boğazı, güneyde Sunda Boğazı üzerinden GÇD ile bağlanmaktadır (Kozanhan, 2024, s. 270). GÇD ve bağlı koridorlardan 2016 yılı verilerine göre yıllık yaklaşık 3,4 trilyon ABD doları (EIA, 2024, s. 20) değerinde deniz taşımacılığı gerçekleşmektedir. Örneğin, 2023 yılında GÇD'den 10 milyar varil petrol ve ürünü ve 6,7 trilyon fitküp (Tcf) sıvılaştırılmış doğal gaz geçmiştir (EIA, 2024, s. 1). Bu ticaret hacmi sadece bölge ülkelerinin değil, başta Japonya ve Güney Kore gibi ABD'nin savunma ve güvenlik bakımından önde gelen müttefiklerine yönelik enerji tedariğini de doğrudan etkilemektedir (Şahin, 2024). Bununla birlikte bölgenin kanıtlanmış ve potansiyel doğal kaynak zenginlikleri de yerel ve küresel oyuncuların dikkatini çekecek düzeydedir. Egemenlik tartışmaları nedeniyle tam olarak araştırılamayan GÇD'deki kanıtlanmış petrol rezervi miktarı 3,6 milyar varil düzeyindeyken, kanıtlanmış doğal gaz rezervleri ise 40,3 Tcf seviyesindedir. Bu rakamlara ilave olarak GÇD içindeki 13 havzanın 2,4 ila 9,2 milyar varil petrol ve 62 ila 216 Tcf arasında değişen miktarda doğal gaz içerebileceği tahmin edilmektedir (EIA, 2024, s. 5). Bunun yanı sıra bölge, zengin balık stokları, mercan resifleri ve çeşitli deniz altı doğal kaynakları açısından da stratejik öneme sahiptir. 2019 verilerine göre bölge dünya balıkçılık hacminin yaklaşık %12'sini barındırmaktadır (Şahin, 2024, s. 67).

GÇD'nin en temel anlaşmazlık alanı bölgede bulunan hemen her devletin ada, adacık, kayalık, resif ve diğer coğrafi oluşumlar üzerinde çakışan egemenlik iddialarıdır. Bu bağlamda Çin, en iddialı taleplerde bulunan ülke olarak öne çıkmaktadır. Çin'in bölgedeki egemenlik iddiası ilk olarak 1947 yılında yayınladığı ve GÇD'nin sahil şeridi boyunca uzanarak tamamen kapsandığı 11 çizgili haritaya

dayanmaktadır. Dönemin Vietnam Hükûmeti ile kurulan yakın ilişkiler nedeniyle 1952 yılından itibaren Paracel Adaları'nın batısında kalan Tonkin Körfezini kapsayan iki çizgi kaldırılmıştır (Kasım, 2024). Günümüzde genel olarak "ineğin dili" (*cow's tongue*) veya "dokuz çizgi hattı" (*nine-dash line*) olarak bilinen ve neredeyse tüm GÇD'yi kapsayan bölgede Çin'in egemenlik iddiası devam etmektedir (Hastey & Romaniuk, 2021, s. 7). Bu kapsamda, yaklaşık 130 mercan ve resiften oluşan Paracel adalar grubu ve Scarborough resiflerini içeren yaklaşık 42 mercan ve resiften oluşan Zhongsha adalar grubu tamamen Çin'in kontrolündedir (Congressional Research Service, 2025, ss. 37-38; Hanayi, 2016).

Genellikle revizyonist bir güç olarak nitelendirilen Çin, bölgedeki çıkarlarını egemenlik iddiaları üzerinden yansıtan tek devlet değildir. 1949 yılında kaybedilen iç savaş sonrasında anakara Çin'den Tayvan adasına taşınan ve gerçek Çin'i temsil ettiğini savunan milliyetçiler tarafından kurulan Tayvan benzer tarihî argümanlarla GÇD üzerinde Çin'in egemenlik iddiaları ile aynı iddialara sahiptir. Mevcut durumda Pratas Adaları tamamen Tayvan tarafından yönetilmektedir (Sacks, 2022, s. 6). Bir başka tartışmalı bölge olan ve 230'dan fazla mercan ve resiften oluşan Spratly adalar grubu üzerinde Çin tarafından 8, Vietnam tarafından 29, Filipinler tarafından 9, Malezya tarafından 5, Brunei tarafından 2 ve Tayvan tarafından 1 ada kontrol altına alınmış durumdadır (Congressional Research Service, 2025, ss. 37-38; Hanayi, 2016). Görüldüğü üzere bölge ülkelerinin tamamının egemenlik temelli iddiaları GÇD'nin siyasi durumunu doğrudan etkilemekte ve bölgenin bu anlamda tansiyonu yüksek kalmaktadır.

Egemenlik anlaşmazlıklarına bağımlı olarak GÇD'de yaşanan bir başka anlaşmazlık alanı bölge ülkelerinin Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) başta olmak üzere deniz alanlarının tanımlanması konusunda uluslararası hukuk bakımından yaşadığı görüş ayrılığıdır. 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) ile MEB, karasuları, bitişik bölge, kıta sahanlığı gibi deniz alanlarının özellikleri tanımlanmıştır. Ancak bu noktada Çin'in "dokuz çizgi hattı" üzerinden iddia ettiği deniz alanları BMDHS ile tanımlanan sınırları aşarak bölgenin diğer ülkelerinin deniz yetki alanları ile çakışmaktadır (C. Campbell vd., 2023). Benzer şekilde diğer bölge ülkelerinin egemenlik iddiaları üzerinden yaşanan anlaşmazlıklar doğrudan deniz yetki alanı tartışmalarını beraberinde getirmektedir. Ayrıca Çin yapay ada olarak adlandırılan insan eliyle sonradan inşa edilmiş oluşumlar üzerinde hak iddia ettiği gibi BMDHS'ye aykırı olarak bu oluşumlara ait deniz yetki alanı tanımlamaktan da geri durmamaktadır (Sar & Demirkıran, 2023, s. 420). Bu durum Filipinler tarafından Uluslararası Tahkim Mahkemesi'ne taşınmıştır. Mahkeme, 12 Temmuz 2016 tarihinde verdiği kararla Çin'in GÇD üzerindeki dokuz çizgi hattı başta olmak üzere egemenlik iddialarının uluslararası hukuka dayanmadığına oy birliğiyle karar vermiştir (S. Doğan, 2016).

GÇD'de yaşanan bir diğer önemli anlaşmazlık Tayvan üzerindedir. Tayvan meselesi, Çin dış politikasının en hassas ve öncelikli konularından birini oluşturmaktadır. Çin'in "Tek Çin Politikası" çerçevesinde Tayvan'ı ayrılmaz bir parçası olarak görmesi, bu adaya yönelik siyasi, ekonomik ve askerî stratejilerini şekillendirmektedir. Tarihsel olarak Çin Milliyetçi Partisi'nin 1949 yılında Çin İç Savaşı'nı kaybederek Formoza Adası'na çekilmesiyle kurulan Tayvan, Batı'nın komünizme karşı tutumu temelinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) daimî üyesi olarak kabul görmüştür. Ancak Soğuk Savaş sonrası değişen dengelerle birlikte Çin BMGK daimî üyeliği sıfatını elde etmiş ve Tayvan bu anlamda denklemin dışına itilmiştir. Çin, Tayvan'ı uluslararası alanda izole etmek için diplomatik baskılarını sürdürürken, adanın bağımsız devlet olarak tanınmasını engellemek amacıyla soruna müdahil olma potansiyeli bulunan ülkeleri ekonomik ve politik yollarla yönlendirme gayretindedir. Bununla birlikte Tayvan'ın sahip olduğu jeopolitik konum ve mikroçip üretiminde sahip olduğu üstün teknoloji, Pekin'in adaya yönelik ilgisini yalnızca siyasi bir mesele olmaktan çıkarıp ekonomik ve stratejik bir önceliğe dönüştürmüştür (Karadağ, 2021, s. 169). Günümüzde halen Çin ordusu Tayvan Boğazı çevresinde düzenlediği tatbikatlar, hava sahası ve deniz alanlarında gerçekleştirdiği ihlaller ve kapasite artırımına yönelik askerî yatırımlar yoluyla askerî seçenekleri vurgulamaktan geri durmamaktadır. Böylece Çin'in olası bir Tayvan işgali ile gündemdeki yerini korumaktadır. Dolayısıyla Tayvan meselesi, Çin'in ulusal egemenlik ve bölgesel hâkimiyet stratejisi ile küresel teknoloji yarışına olan etkisi bakımından oldukça önemli bir hale gelmiştir.

ABD'nin GÇD Politikası

GÇD'de herhangi bir toprak veya deniz alanı iddiasında bulunmayan ABD, bölgedeki coğrafi oluşumlar üzerindeki egemenlik hakları konusunda bölge ülkeleri ile kurduğu ittifaklar üzerinden Çin'i dengeleyen bir politika gütmektedir. Obama yönetiminin 2011 yılında "Asya-Pasifik'e Dönüş" [*Pivot to Asia*] stratejisini ilan ederek Asya-Pasifik bölgesine öncelik verdiğini duyurması ile ABD'nin bölgeye yaklaşımı şekillenmeye başlamıştır. Bu strateji ile birlikte ABD'nin Çin'in artan ekonomik ve askerî gücüne karşı bir çevreleme politikası başlattığı değerlendirilmiştir. Stratejinin temel unsurları arasında, bölgedeki müttefiklerle ilişkilerin güçlendirilmesi, ekonomik iş birliklerinin artırılması ve askerî varlığın genişletilmesi yer almıştır (Yıldırım, 2020, ss. 204-205). ABD, Çin'in bölgede yapay adalar inşa ederek bölge üzerindeki egemenliğini genişletmesine ve dolayısıyla deniz ve hava sahası kazanımı iddialarına karşı çıkarak GÇD'de "Seyrüsefer Serbestliği Operasyonları" [*Freedom of Navigation Operations* (FONOP*s*)] adı altında tartışmalı bölgelerde deniz ve hava sahalarının açıklığı prensibiyle deniz ve hava unsurlarının bölgeye gönderilmesi ve geçiş yaptırılması

yoluyla Çin'in iddialarını fiilen tanımadığını gösterme stratejisi yürütmektedir (U.S. Department of State, 2021).

ABD, Çin'in bölgedeki askerî yapılanmasını doğrudan bir tehdit olarak tanımlamış durumdadır ve bu bağlamda "Hint-Pasifik" kavramı üzerinden Çin karşıtı bölgesel bir güvenlik mimarisi inşa etmeye çalışmaktadır. ABD, Çin'in GÇD'deki egemenlik iddialarını "*tamamen yasa dışı*" olarak nitelendirmiş ve bu görüşünü 2020 Temmuz tarihli resmî dışişleri açıklaması ile uluslararası kamuoyuna duyurmuştur (Pedrozo, 2021). Ayrıca ABD Kongresi, Çin'in GÇD'de nüfuzunu artırmak amacıyla uyguladığı politikalarına karşılık ABD'nin ve müttefiklerinin çıkarlarını önceleyen ve özellikle seyrüsefer ve uçuş serbestisini koruma kapasitesini artırmayı hedefleyen "Stratejik Rekabet Yasası, 2021" adlı yasayı onaylamıştır (Brunnstrom & Zengerle, 2021). ABD, BMDHS'ye taraf olmamasına rağmen, bu sözleşmeyi fiili norm olarak kabul ettiğini belirtmiş ve Çin'in geniş kapsamlı egemenlik iddialarını uluslararası hukukla bağdaşmaz bulduğunu açıklamıştır (C. Campbell vd., 2023). Ayrıca ABD, Japonya, Avustralya ve Hindistan'la birlikte yürüttüğü Dörtlü Güvenlik Diyaloğu (QUAD) çerçevesinde bölgesel güvenlik koordinasyonunu artırmaktadır (Van Quyet & Nguyet, 2023). Avustralya, Birleşik Krallık ve ABD arasında 2021 yılında kurulan üçlü bir savunma ve güvenlik ortaklığı olan AUKUS çatısı altında ise Çin'in artan askerî ve siyasi etkisine karşı dengeleyici bir unsur oluşturmak ve bölgesel istikrarı destekleme amacı güdülmektedir (Sar & Demirkıran, 2023, ss. 427-428). Öte yandan, ABD Savunma Bakanlığı (DOD) tarafından yürütülen Pasifik Caydırıcılık İnisiyatifi (PDI), bölgedeki ABD askerî kapasitesinin artırılmasına yönelik yatırımların genel bir çerçevesini oluşturmakta ve bu bağlamda yeni projelerin yanı sıra mevcut savunma programlarını da kapsamaktadır (Congressional Research Service, 2024, s. 23).

ABD'nin Tayvan politikasının temelinde 1979 yılında Çin ile diplomatik ilişkiler kurarken benimsediği "Tek Çin Politikası" yer almaktadır. Bu politika çerçevesinde ABD, bir yandan Çin'in Tayvan üzerindeki egemenlik iddiasını tanırken diğer yandan Tayvan'ın statüsüne ilişkin somut bir pozisyon almaktan kaçınmaktadır. Bununla birlikte, ABD'nin 1979 tarihli Tayvan İlişkileri Yasası uyarınca Tayvan'ın savunma kapasitesini desteklemesi ve barışçıl yollar dışında bir birleşme girişimine, bir başka ifadeyle Çin'in olası bir işgal girişimine karşı çıkması gerekmektedir. Bu ikili yaklaşım, "stratejik muğlaklık" [*strategic ambiguity*] olarak kavramsallaştırılmakta ve ABD'nin olası bir Çin saldırısı durumunda nasıl tepki vereceğine dair kontrollü ve bilinçli bir belirsizlik yaratmaktadır. Bu durum, bir yandan Çin'in Tayvan'a karşı kuvvet kullanmasını caydırmayı, diğer yandan Tayvan'ı bağımsızlık ilanı gibi provokatif adımlardan alıkoymayı amaçlayan dengeleyici bir strateji olarak değerlendirilmektedir

(Shattuck, 2025). Bu alanda ABD politikasının bir başka göstergesi Tayvan Boğazı'nın kıyıdan itibaren 12 deniz mili mesafelerin haricinde kalan merkezdeki 43 deniz mili genişliğindeki alanın uluslararası kullanıma açık olması prensibinden hareketle ABD hava ve deniz unsurlarının zaman zaman Tayvan Boğazı'ndan geçerek seyrüsefer haklarını kullanmasıdır (Congressional Research Service, 2025, s. 20).

GÇD üzerinde yukarıda değinilen rekabet ve anlaşmazlıkların bir yandan revizyonist bir güç olarak tanımlanan Çin'in bölge ülkelerine ve ABD'nin hegemonyasına meydan okuyarak kendi hegemonyasını kurma arayışında olmasına dayandığı iddia edilirken (Romaniuk & Hong, 2021, s. 1), diğer yandan özellikle Çin kaynakları tarafından ABD'nin gri bölge stratejisi uygulayarak, giderek Çin lehine bozulan güç dengesini yeniden kendi lehine çevirmeye çalıştığı ve Çin'i bölgede baskılamak ve çevrelemek amacında olduğu savunulmaktadır (D. Doğan & Gürkaynak, 2025, ss. 14-17). Bu genel perspektiften bakıldığında her iki tarafın niyet ve çıkarlarını kabul ettirmek ve birbirlerinin karar verme süreçlerini etkileyerek kendi politikalarına uygun ortam sağlamak adına askerî araçlarını kullanmak istemesi doğaldır. Bu noktada kavramsal çerçevede detaylı olarak açıklandığı üzere hava gücü stratejik etkileri bakımından politika yapıcıların ilk ve görünür tercihi olarak ön plana çıkmaktadır.

Çin'in GÇD'de Hava Gücü ve Stratejisi

2000'li yıllara kadar sahip olduğu hava gücünün ABD'ye nazaran oldukça zayıf durumda olması nedeniyle ABD ile doğrudan karşı karşıya gelme olasılığı oldukça düşük olan Çin, özellikle son 20 yıl içinde gerçekleştirdiği teknolojik atılımlarla bu durumu büyük ölçüde değiştirmiştir. 2004 yılında Çin Halk Kurtuluş Ordusu Hava Kuvvetleri (PLAAF) çok boyutlu harekât ortamı içerisinde modern hava gücünün artan rolünü ve ABD Hava Kuvvetleri'nin bu döneme kadar elde ettiği muharebe deneyimlerini göz önünde bulundurarak "Stratejik Hava Kuvveti" konseptini benimsemiştir (J. Campbell, 2024, s. 23). Bu kapsamda Çin hava gücünün ulaşması gereken kapasite ve kabiliyetler üç ana kontrol bölgesi ile tanımlanmıştır. İlk olarak Çin anakarası üzerinde ve kıyı şeridi boyunca tam hava sahası kontrolünün sağlanması, ikinci olarak Vietnam kıyı şeridinden başlayarak karşı kıyıda Malezya kıyı şeridine uzanan ve Filipinler'den geçerek Tayvan'ı kapsayacak şekilde Japonya'ya dokunan ve GÇD'yi kapsayan birinci ada zinciri ile anakara arasında kalan bölge içerisinde hava sahası kontrolü ve taarruz kabiliyeti kazanılması ve son olarak ABD'nin Guam'da bulunan üssünü kapsayacak şekilde Pasifik üzerinden uzanarak en dış hattı oluşturan ikinci ada zinciri ile birinci ada zinciri arasında kalan bölge içerisinde ise caydırıcılık sağlanması amaçlanmıştır (J. Campbell, 2024, s. 23). Bu doğrultuda "Stratejik Hava Kuvveti", Çin'in sınır ötesi

güvenlik çıkarlarını savunmak amacıyla bağımsız ya da müşterek harekât kapsamında uzun menzilli güç projeksiyonu yapabilen modern bir kuvvet anlayışını temsil ettiği görülmektedir.

PLAAF'ın Çin anakarası ve kıyı şeridi boyunca uzanan hava sahasını savunmaya yönelik ilk kontrol bölgesi içerisinde gelişmiş ve bütünleşik bir hava ve füze savunma sistemi [*Integrated Air and Missile Defence System*] (IAMDS)] bulunmaktadır. Bu sistemin, HQ-6, HQ-11 ve HQ-12 gibi kısa ve orta menzilli karadan havaya füze (SAM) sistemleriyle nokta hava savunması, HQ-9 ve HQ-22 gibi daha uzun menzilli sistemlerle bölge hava savunması sağladığı, Rus yapımı S-300 ve S-400 sistemleriyle katmanlı bir yapıda oluşturulduğu ve elektro-optik ve kızılötesi sistemleri bozabilecek elektronik harp teknolojileriyle desteklendiği bilinmektedir. Ayrıca 1700'den fazla savaş uçağı ile bölgenin en büyük hava gücü konumunda olan PLAAF'ın (Suorsa, 2025, s. 4) icra edeceği bir Hava Savunma Harekâtı [*Defensive Counter Air* (DCA)] ile olası boşlukların kapatılması tasarlanan bu hava savunma sisteminin delinmesi her geçen gün daha da zorlaşmaktadır (J. Campbell, 2024, s. 24). İkinci kontrol bölgesi içerisinde kalan GÇD üzerinde hava sahası kontrolü ve taarruz kabiliyetine erişmek ve A2/AD şemsiyesini bu bölgeye doğru genişletmek amacıyla Çin 2013 yılından itibaren yapay ada inşa programına başlamıştır. Spratly Adalar zinciri içerisinde bulunan Mischief, Fiery ve Subi mercan kayalıklarını ve Paracel adalar grubunda bulunan Woody adacığını yapay olarak genişleten Çin, bu yapay oluşumlar üzerine savaş uçakları ve geniş gövdeli uçakların kullanımına uygun boyutlarda pistler ve toplamda 88 adet hangar inşa etmiştir. Ayrıca Gaven, Hughes, Jhonson, Cuarteron, Money, Triton, Duncan ve Tree adacıklarında helikopter pistleri ve bu bölgenin tamamına dağıtılmış bir şekilde komuta-kontrol ve radar sistemleri, hava savunma sistemleri, YJ/KD 63, CJ-20, YJ-12 ve YJ-62 tipi seyir füzeleri başta olmak üzere hava ve deniz hedeflerine karşı füze ve lazer sistemleri ve elektronik karıştırma teçhizatları konuşlandırmış, toprak korumalı mühimmat depoları inşa etmiştir. Bu dolgu hava üslerinde, savaş uçaklarının olası bir çatışma veya acil durumda konuşlandırılması için hazırlanmış bir altyapı olduğu ve ileri operasyon bölgesi olarak kullanıldığı bilinmektedir (Congressional Research Service, 2025, ss. 14-15; Sacks, 2022, ss. 2-3). Örneğin, 19 Mayıs 2025 tarihinde gemisavar füzeleri taşıyabilen 2 adet H-6K stratejik bombardıman uçağının Woody adacığında bulunan hava üssüne intikal ettirilmesi ve bu durumun ABD uçak gemisi USS Nimitz'in Malakka Boğazı'ndan geçiş yaptığı döneme denk gelmesi dikkat çekicidir (Chan, 2025). Çin'in Spratly adalar zinciri içerisinde bulunan üslerinden kalkan bir H-6K stratejik bombardıman uçağı, Güneydoğu Asya'nın tamamını tehdit edebilecek, Avustralya'nın kuzeyine ve Amerikan üssü Guam'a ulaşabilecek bir harekât çapına erişmektedir (Suorsa, 2025, s. 5).

Özellikle son on yılda geliştirdiği HQ-9, HQ-12, HQ-15, HQ-16, HQ-17, HQ-19 ve Rusya'dan tedarik ettiği S-300 ve S-400 gibi sistemler ile Çin, anakarasından itibaren 550 km'ye kadar uzanan çok katmanlı hava ve füze savunma sistemine ve Voronej tipi karasal ufuk ötesi [*over-the-horizon* (OTH-B)] erken uyarı radarları 2.000 deniz milini aşan menzile sahip erken uyarı ve hedefleme ağına hükmetmektedir (Suorsa, 2025, s. 2; Yevtodyeva, 2022, s. 535). Kısa ve orta menzilli Dongfeng serisi balistik füzeler, hassas vuruş kabiliyetli Donghai serisi ve 270 ila 800 km menzile sahip YJ-100, YJ-12 ve YJ-18 gibi modern seyir füzeleri (MDAA, 2018), dördüncü nesil ve üzeri Rus yapımı Su-27, Su-30MKK, Su-35 ve bu uçakların muadili olarak Çin yapımı J-10, J-11, J-15, J-16 ve J-20 gibi savaş uçakları, bu uçakların taşıdığı görüş içi menzilli PL-10 ve 200-300 km görüş ötesi menzilli PL-15 havadan havaya füzeleri ve Rus yapımı Kh-29 ve KAB-500 gibi hassas güdümlü mühimmatları ile Çin, GÇD üzerinde de önemli bir A2/AD yeteneğine sahip durumdadır. Ayrıca, modern Çin savaş uçakları Aktif Faz Dizinli [*Active Electronically Scanned Array* (AESA)] radarlara, gelişmiş aviyonik ve muhabere sistemleri ile gelişmiş elektronik harp ve hedefleme podları ile donatılmıştır. Hava taarruzları, YJ-91 anti radyasyon füzeleriyle SEAD/DEAD görevine sahip uçaklar ve özel bir elektronik taarruz uçağı olan J-16D tarafından desteklenmektedir (Suorsa, 2025, s. 5).

Rus teknolojik altyapısıyla geliştirilmiş Y-8, Y-9 ve KJ-2000 Havadan Erken İhbar ve Kontrol uçağı, yörüngede bulunan yaklaşık 350 iletişim ve İGK uydusu vasıtasıyla kurulan veri iletim mimarisi ve Beidou-2 ve Beidou-3 olarak adlandırılan bölgesel ve küresel konumlama sistemleri ile Çin, ağ destekli bir teknolojik altyapıya da hükmetmektedir (Yevtodyeva, 2022, ss. 535-539). Çin'in uzay tabanlı İGK yetenekleri, her hava koşulunda ve 24 saat boyunca yer ve deniz üzeri keşif ve gözetleme yeteneği sağlayan elektrooptik/kızılötesi (EO/IR), sentetik ve ters sentetik açıklıklı radarlar (SAR/ISAR) ve elektronik istihbarat (ELINT) uydularından oluşmaktadır (Suorsa, 2025, s. 3). Uzay tabanlı İGK, konumlama ve muhabere yetenekleri ile ABD'nin ağ destekli harekât konseptinin önemini anlayan Çin'in uzay hedeflerine karşı yetenekleri ise anti-uydu [*Direct Ascent Anti-Satellite* (ASAT)] füzeleri ve bunlarla birlikte aynı yörüngede çalışan elektronik harp ve yönlendirilmiş enerji sistemlerinden oluşmaktadır. Bu alanda Çin stratejisi, çatışma esnasında düşmanı "körleştirme" ve "duyarsız hale getirme" temelinde kurgulanmaktadır (Suorsa, 2025, s. 6).

GÇD ve üçüncü kontrol bölgesinde caydırıcılık sağlanması bakımından nitelikten ziyade nicelik faktörünü ön planda tutan Çin'in envanterinde 670'ten fazla konvansiyonel balistik ve seyir füzesi bulunduğu düşünülmektedir. Bunlar arasında DF-5 ve DF-31A/AG kıtalararası balistik füzeleri [*Intercontinental-range Ballistic Missile* (ICBM)] ile DF-16 kısa menzilli balistik füzesi [Short Range Ballistic

Missile (SRBM)], DF-17 hipersonik süzülme aracını [*Hypersonic Glide Vehicle* (HGV)] ve CJ-10/A satıhta konuşlu seyir füzesi [*Ground Launched Cruise Missile* (GLCM)] başta olmak üzere çeşitli nükleer ve konvansiyonel füzeler bulunmaktadır (Suorsa, 2025, s. 5). Uçak gemisi katili olarak bilinen ve menzili 1500 ila 1700 km arasında değişen DF-21D ve 3000-4000 km menzile sahip DF-26 gibi konvansiyonel ve nükleer başlık taşıyabilen Dongfeng serisi gemisavar ve balistik füzeler ABD'nin Guam'da bulunan deniz üssünü vurabilecek kabiliyettedir (Meraner, 2023). Üçüncü kontrol bölgesi bakımından 150'den fazla uçağın oluşturduğu uzun menzilli stratejik bombardıman uçağı H-6K filosu da ayrıca önem arz etmektedir (J. Campbell, 2024, s. 24). Bununla birlikte, PLAAF Rus yapımı Il-78 ve Rus teknolojisine dayalı eski HU-6 tipi havadan yakıt ikmal uçaklarını YY-20 olarak bilinen jet motorlu yeni nesil muadilleri ile değiştirmeye başlamıştır. Ayrıca ikinci el olarak tedarik edilen Rus yapımı Il-76MD/TD ulaştırma uçaklarının yerini almaya başlayan ve modern aviyonik sistemlere sahip jet motorlu Y-20 ulaştırma uçaklarıyla kuvvet yansıtma kabiliyetlerini geliştirmektedir (Frain, 2023).

Yapay adalarda inşa edilen hava üslerine ilave olarak Çin, 2012 yılından itibaren envanterine uçak gemisi dahil etmeye başlamış ve böylece bölgede çok katmanlı bir hava gücü oluşturma gayretinde olmuştur. Ukrayna'dan satın alarak modernize ettiği ilk uçak gemisi olan Liaoning ve 2019 yılında hizmete alınan Çin yapımı Shandong uçak gemileri yaklaşık 40 uçak kapasitesine ve Sovyet teknolojisinden beslenen eski nesil sistemlere sahiptir. Ancak 2022 yılında denize indirilen ve 2025 yılı içerisinde hizmete girmesi beklenen Fujian uçak gemisi elektromanyetik katapult sistemi (fırlatma sistemi) ve yaklaşık 60 uçak kapasitesiyle yeni nesil bir platformdur. Bu uçak gemisinin ABD'nin kullandığı E-2 Hawkeye uçaklarına muadil olarak geliştirilen ve yüksek çözünürlüklü hedef tespiti ve çoklu hedef takibi gibi gelişmiş özelliklere sahip Aktif Faz Dizinli [*Active Electronically Scanned Array* (AESA)] radarıyla 400 km menzilde hava sahasını tarayabilen KJ-600 Havadan Erken İhbar ve Kontrol uçaklarını ve ABD'nin beşinci nesil savaş uçağı F-35C uçaklarına muadil olarak geliştirilen ve katlanabilir kanatlar, güçlendirilmiş iniş takımları, gelişmiş radar sistemleri ve dahili silah yuvası gibi özelliklere sahip olan J-35 uçaklarını taşıması beklenmektedir (Luck, 2024; Marine Insight, 2025; Wolf, 2025). Henüz operasyonel kabiliyet kazanmamış durumdaki Fujian, KJ-600 ve J-35'in, Çin'in bölgedeki hava gücüne doğrudan bir etkisi olmamasına rağmen bu kabiliyetler stratejik ve psikolojik etkileri bakımından önemli bir caydırıcılık unsuru olarak dikkat çekmektedir.

PLAAF, geleneksel hava araçlarına ek olarak İGK ve silahlı görevler için kullanılan geniş bir İHA/SİHA kabiliyetine sahiptir. Bu sistemlerin başlıcaları WZ-7, BZK-005, TB-001, Wing Loong II ve CH-5 gibi orta ve yüksek irtifa uzun süre havada kalan

İHA'lardan oluşmaktadır. 45.000-60.000 feet yüksekliğinde uçarak 20-30 saat aralığında havada kalabilen Çin İHA'ları, GÇD üzerinde sürekli deniz devriye yeteneği sağlamaktadır. PLAAF, BZK-005 ve WZ-07'yi sık sık Paracel Adaları ve Spratly Adaları'na konuşlandırarak GÇD'nin neredeyse tamamını rahatlıkla kapsayacak yeterli menzil sağlamaktadır (Suorsa, 2025, s. 4). İnsansız sistemlerin hava harbinin geleceğinde kilit rol oynayacağına inanan PLAAF, Rusya-Ukrayna savaşından alınan derslerden hareketle alçak irtifa hava sahasında (100–3000 feet) üstünlük sağlamaya da odaklanmaktadır. Helikopterler, küçük-orta boy İHA'lar, otonom sistemler ve seyir füzeleri gibi yavaş ve alçaktan uçan sistemlerle sağlanacak alçak irtifa hâkimiyetinin savaşın sonucuna etkisinin kritik olduğunu değerlendiren PLAAF, bu kapsamda üç alana öncelik vermektedir. İlk olarak kara hava savunma sistemlerinin alçak irtifada etkinliğinin artırılması, ikinci olarak *"düşük, yavaş ve küçük"* hava araçlarını algılayacak gözetleme sistemlerinin geliştirilmesi ve son olarak alçak irtifa İHA'ları, seyir füzeleri ve sürü İHA saldırı kabiliyetlerinin hızla geliştirilmesi önceliklendirilmiş durumdadır. Bu yetenekler, olası bir Tayvan operasyonuna müdahale edilecek kuvvetlerin caydırılması amacı taşımaktadır (J. Campbell, 2024, s. 26).

ABD'nin GÇD'de Hava Gücü ve Stratejisi

Uzay ve ağ destekli yapılanması ile ABD Hava ve Uzay Kuvvetleri, modern ve görünmezlik teknolojili stratejik bombardıman ve beşinci nesil savaş uçakları, küresel seviyede görev icra eden uçak gemileri, muharip İHA filosu, havadan yakıt ikmal ve ulaştırma uçakları, uzay tabanlı İGK kapasitesi ve personel yetkinliği ile dünyanın en önde gelen hava gücü olarak gösterilmektedir (Lambeth, 2018, s. 20; Suorsa, 2025, s. 8). Ancak Çin'in stratejik yapılanma altındaki hava gücünde görülen bu gelişim GÇD merkez olmak üzere iki taraf arasındaki güç dengelerini etkilemiştir. ABD, Çin'in A2/AD sistem-mimarisinin GÇD merkez olmak üzere ABD açısından önemli bir engel teşkil ettiğini ve özellikle Çin kıyılarına yaklaştıkça A2/AD kapasitesinin daha da etkili ve caydırıcı bir nitelik kazandığını fark etmiştir. Bu doğrultuda ABD, 2009 yılından itibaren bölgedeki deniz ve hava varlığını kayda değer biçimde artırmıştır. ABD'ye ait hava araçlarının faaliyetleri 2020 yılı verileriyle %100 artış göstererek yıllık 1.500 sortiye ulaşmıştır (Bo, 2020).

ABD tarafından 2014 yılından itibaren askerî kapasitesini güvence altına almak ve Çin'in bölgedeki olası saldırganlığını caydırmak amacıyla "Çevik Muharip Konuşlanma" [*Agile Combat Employment* (ACE)] olarak adlandırılabilecek bir konsept benimsenmeye başlamıştır. ACE'in temel mantığında hassas seyir ve balistik füzelerden gelen risk ve tehditleri azaltmak amacıyla savaş uçaklarını (özellikle avcı uçakları) dağıtılmış bir şekilde konuşlandırmak ve kullanmak

yatmaktadır. Bir başka ifadeyle ACE konsepti kapsamında, kuvvetlerin hayatta kalma seviyelerini yükselterek harekât kabiliyetini artırmayı amaçlayan dağınık, esnek ve öngörülemez konuşlanma stratejisi uygulanmaktadır. Bu strateji, sabit ve tahmin edilebilir üslenme modellerine alternatif olarak, küçük, mobil ve süratle yeniden konuşlanabilen unsurların kullanılmasını önceliklendirmektedir (U.S. Air Force, 2022). Bu doğrultuda ABD, Filipinler, Japonya ve Avustralya gibi bölgesel müttefikleriyle iş birliği kurarak ana üslerden farklı yerlerde ileri dağıtılmış hava sahaları ve geçici konuşlanma noktaları oluşturmaktadır. Bu stratejiye uyumlu olarak ABD, F-22 ve F-35 gibi beşinci nesil uçaklarını bu hava sahaları ve konuşlanma noktalarından süratle harekete geçirebilme yeteneğini artırmaya odaklanmaktadır. Böylece, Çin'in sabit hedeflere yönelik uzun menzilli füze tehdidini boşa çıkarma ve savaşın ilk saatlerinde hava üstünlüğünü elde etmeyi hedeflemektedir. Başlangıç itibariyle yeni bir konsept olarak görülen ACE son birkaç yıldır giderek yaygınlaşmış ve özellikle ABD Pasifik Hava Kuvvetleri'nin normal usullerine dönüşmüş durumdadır (Mahshie, 2022).

ABD'nin 2022 yılında yayınlanan Ulusal Savunma Stratejisi'nde Hint-Pasifik Bölgesi başlığı altında açık bir şekilde Çin'in bu bölgede saldırganlığının caydırılması ve bölgeye erişimin daima açık olması amacıyla ABD askerî yeteneklerinin ve bölge ülkeleriyle iş birliğinin artırılması gerektiği vurgulanmıştır (Department of Defense, 2022, ss. 14-15). Bu kapsamda alınacak askerî tedbirler, bölgedeki kuvvetlerin daha dağınık hale getirilmesi, İHA'lardan daha fazla faydalanılması, harekât ortamlarının (kara, hava, deniz, uzay, siber) daha fazla bütünleştirilerek kullanılması, daha uzun menzilli ve yeni nesil uçaklar ve füzelerin sayısının artırılması, Çin A2/AD menzilinde bulunan hava üslerinin ve diğer tesislerin dayanıklı hale getirilmesi, Çin'in halihazırda yetersiz olduğunun bilindiği komuta, kontrol, iletişim, bilgisayar, istihbarat, gözetleme ve keşif (C4ISR) alanında Çin silahlarının saldırılarına karşı daha dayanıklı hale getirilmesi ve daha hızlı reaksiyon gösterilmesi olarak özetlenebilir. Ayrıca bölgedeki müttefiklerinin askerî kapasitelerini güçlendirmeye yönelik çok boyutlu iş birlikleri kapsamında, Japonya ve Avustralya başta olmak üzere Güney Kore, Filipinler ve Yeni Zelanda gibi ülkelerin ABD kuvvetleriyle birlikte çalışabilirliğin (*interoperability*) artırılması hedeflenmektedir (Congressional Research Service, 2024, s. 22).

Beşinci nesil savaş uçağının öncüsü olan ABD, hava üstünlüğü görevleri için tasarlanmış olan dünyanın ilk operasyonel beşinci nesil uçağı F-22 ve çok rollü görev kabiliyeti, yüksek sensör füzyonu ve ağ entegrasyonu ile hava, kara ve deniz kuvvetlerinin ortak kullanımı için geliştirilmiş F-35'leri GÇD'den binlerce kilometre ötede bulunan Alaska, Utah ve Hawaii'de konuşlandırmıştır. Ancak ABD, Japonya (Misawa, Kadena, Yokota), Güney Kore (Osan ve Kunsan) ve

Avustralya'da bulunan hava üsleri ile Guam'da bulunan Andersen hava üssüne geçici olarak beşinci nesil savaş uçaklarını konuşlandırarak ABD'nin beşinci nesil savaş uçağı F-35'i envanterinde bulunduran Japonya, Güney Kore ve Avustralya ile ortak tatbikatlar düzenlemektedir (Defence Industry Europe, 2025). ABD, envanterinde bulunan 11 uçak gemisi ve Guam üssüne konuşlandırılmış olan B-2, B-1B ve B-52 gibi stratejik bombardıman uçağı kabiliyeti vasıtasıyla GÇD merkez olmak üzere hava gücünü hızlı ve esnek bir şekilde kuvvet yansıtma kapasitesine sahiptir. Seyrüsefer ve hava sahası serbestliği temelinde kurgulanan FONOPs çerçevesinde ABD, bölgeye farklı zamanlarda uçak gemileri ve stratejik bombardıman grupları göndermektedir. Örneğin 2024 yılında USS Carl Vinson ve USS Theodore Roosevelt uçak gemileri, Filipin Denizi'nde Japonya ile bir askerî tatbikat gerçekleştirirken aynı zamanda USS Ronald Reagan uçak gemisi Yokosuka limanında konuşlanmıştır. Bu esnada USS Abraham Lincoln uçak gemisinin ise bölgeye doğru hareket ettiği duyurulmuştur (Larrison, 2024). Bir başka örnek olarak 2025 yılında 2 adet B1-B stratejik bombardıman uçağı GÇD üzerinde Filipinler ile ortak tatbikat gerçekleştirmiştir (McCartney, 2025).

Çin'in giderek gelişen A2/AD yeteneklerine karşı ABD, kapsamlı ve çok katmanlı bir savunma yapılanması geliştirmektedir. ABD'nin erişimi kısıtlanmış bölgelerde bile kuvvet aktarımı yeteneklerinin sürdürebilmesi amacıyla hava ve füze savunma sistemlerine öncelik verilmektedir. ABD, Çin'in uzun menzilli füze tehdidine karşı atmosferin üst katmanlarında ve terminal aşamada yüksek irtifada durdurmak üzere tasarlanmış, hassas vuruş (*hit-to-kill*) prensibiyle çalışan ileri düzey bir savunma sistemi olan THAAD (T*erminal High Altitude Area Defense*) füzelerini 2013 yılında Guam'a, 2017 yılında Güney Kore'ye yerleştirmiş, Japonya'nın Okinawa adasındaki üssüne ise kısa ve orta menzilli balistik füzelere, seyir füzelerine ve hava hedeflerine karşı yüksek hassasiyetle nokta savunması sağlayan Patriot PAC-3 sistemlerini konuşlandırmıştır. Bölge çapında radarlar, sensörler, uydular ve İGK sistemleri vasıtasıyla komuta-kontrol yeteneklerini artırmış ve A2/AD sistemine nüfuz etmek için uzun menzilli hassas vuruş sistemlerini bölgeye yerleştirmiş durumdadır (Meraner, 2023). Ayrıca, balistik füze tehdidine karşı SM-3, seyir füzelerine karşı SM-2, SM-6 ve ESSM önleyicilerle donatılmış ve gelişmiş radar, komuta kontrol ve füze önleme yeteneklerini entegre eden AEGIS BMD (*Ballistic Missile Defense*) gemileri bölge hava sahasını kapsayacak şekilde görev yapmaktadır. Bu deniz tabanlı hava ve füze savunma yapılanması etkili bir çözüm sunmakla birlikte, Çin'in nicelik öncelikli stratejisine uygun olarak çok sayıda füzenin aynı anda ateşlendiği bir senaryoda yetersiz kalacağından hareketle ABD, bölge ülkeleriyle iş birliği sağlayarak radar ağları, ileri konuşlu üslenme ve entegre hava ve füze savunma sistemleri vasıtasıyla Çin'in A2/AD stratejisine karşı caydırıcılık mimarisi oluşturmaktadır. Böylece GÇD'deki seyrüsefer ve uçuş serbestisi korunmaya çalışılmaktadır (MDAA, 2018).

ABD'nin Filipinler ile son dönemde geliştirdiği iş birliği, hava gücü ve stratejilerinin bölge ülkeleri vasıtasıyla kullanılmasına önemli bir örnek teşkil etmesi bakımından dikkat çekicidir. İki ülke arasındaki güvenlik iş birliği, karşılıklı savunma yükümlülükleri, ortak askerî tatbikatlar, silah ve sistem satışları ile üs erişim hakları gibi konuları kapsamaktadır. 1951 tarihli "Karşılıklı Savunma Anlaşması" [*Mutual Defense Treaty*] ile başlayan ilişkiler 2014'te yürürlüğe giren "Geliştirilmiş Savunma İşbirliği Anlaşması" [*Enhanced Defence Cooperation Agreement*] ile ABD kuvvetlerinin Filipinler'deki askerî tesisleri kullanmasına imkân verecek şekilde genişletilmiştir (Congressional Research Service, 2025, s. 31). Bu kapsamda ABD, 2023 yılı itibarıyla EDCA kapsamında belirlenen 9 üsse erişim hakkı ile stratejik olarak bölgede varlığını artırmış ve 2025 yılında 40. kez gerçekleştirilen Balikatan gibi büyük ölçekli ortak tatbikatlar vasıtasıyla Filipinler'le birlikte çalışabilirlik seviyesini güçlendirmiştir (Kasım, 2024, s. 25; PACAF, 2025). Son olarak ABD Savunma Bakanlığı, 20 F-16C/D Block 70/72 uçağı, 200'den fazla AMRAAM-120C-8 ve AIM-9X hava-hava füzesi ve hassas güdümlü mühimmat, gelişmiş hedefleme podu ve AESA radarlarının Filipinler'e satışını onaylayarak (DSCA, 2025) önemli bir hava gücü aktarımı sağlamıştır.

Sonuç

Uluslararası siyasetin giderek daha fazla öne çıkan bölgesi olan GÇD, ABD-Çin küresel rekabeti açısından hayati öneme sahip bir bölgedir. Yıllık trilyonlarca dolarlık enerji ve ticaret hacmine sahip olan, içerisinde barındırdığı kanıtlanmış ve potansiyel zengin hidrokarbon kaynakları ile balık rezervi bakımından Çin ve bölge ülkelerinin ekonomik çıkarları için vazgeçilmez olan bu deniz sahası, Hint ve Pasifik Okyanuslarını birbirine bağlayan bir deniz iletişim hattı (*Sea Lines of Communication* [SLOC]) işlevi görmektedir. Stratejik açıdan GÇD, Çin'in, anakaradan başlayarak Hint-Pasifik doğrultusunda genişleyen savunma hedefleri doğrultusunda A2/AD mimarisi kurduğu merkez saha konumundadır. Ayrıca Çin, "dokuz çizgi hattı" ile GÇD'nin tamamında hak iddia ederken, bu denize kıyısı olan diğer devletler de güçleri nispetinde bölgede bulunan ada, adacık, kayalık, mercan ve resifler üzerinde egemenlik iddialarını sürdürmektedir. Denklemin içerisine artan ekonomik ve askerî gücü ile Çin'in bölgesel bir hegemonya ve küresel bir güç olma arayışına karşı ABD'nin Çin'i baskılama ve çevreleme politikası girdiğinde GÇD daha da karmaşık bir hal almaktadır. Üstelik Çin'in "Tek Çin Politikası" çerçevesinde Tayvan'ı ayrılmaz bir parçası olarak görmesi ve buna karşı ABD'nin olası bir işgal durumunda Tayvan'a destek vereceğini açıklamış olması da bölgenin tansiyonunun daima yüksek kalmasına neden olmaktadır.

GÇD üzerinde bu rekabet ve anlaşmazlıkların ve küresel rekabetin şekillendirilmesi bakımından ABD ve Çin'in kendi niyet ve çıkarlarını karşı tarafa

kabul ettirme arayışlarında hava gücü ve stratejilerinin belirleyiciliği karşımıza çıkmaktadır. 2000'li yılların başından itibaren "Stratejik Hava Kuvveti" konseptini benimseyen Çin'in başlangıçta ABD ile doğrudan karşı karşıya gelmekten çok uzakta olan hava gücünü her geçen gün artan bir şekilde modernleştirdiği ve geliştirdiği görülmektedir. Hint-Pasifik açıklarına doğru uzanan üç ana kontrol bölgesi ile tanımladığı hava stratejisine uygun olarak Çin, anakarası üzerinde ve kıyı şeridinden itibaren başlayarak GÇD merkez olmak üzere gelişmiş ve bütünleşik hava ve füze savunma sistemleri, karasal ufuk ötesi erken uyarı ve hedefleme radarları, elektronik harp destek sistemleri, kısa ve orta menzilli balistik füzeler, hassas vuruş kabiliyetine sahip modern seyir füzeleri ve dördüncü nesil ve üzerinde savaş uçakları ve modern hava-hava ve hava-yer mühimmatları ile kapsamlı bir A2/AD mimarisi kurmuş durumdadır. Bu kapasiteyi daha da artırmak amacıyla Çin'in yapay olarak genişlettiği adacıklara hava meydanları ve helikopter pistleri inşa etmesi ve bu bölgenin tamamına dağıtılmış bir şekilde komuta-kontrol ve radar sistemleri, hava savunma sistemleri, hava ve deniz hedeflerine karşı füze ve lazer sistemleri ve elektronik karıştırma teçhizatları konuşlandırması dikkat çekicidir. GÇD ve üçüncü kontrol bölgesinde caydırıcılık sağlanması bakımından nitelikten ziyade nicelik faktörünü ön planda tutan Çin, orta ve uzun menzilli balistik ve seyir füzesi kapasitesi, anti-uydu füzeleri, küresel konumlandırma sistemi dâhil olmak üzere uzay tabanlı komuta-kontrol ve İGK sistemleri, uzun menzilli stratejik bombardıman uçakları, havadan yakıt ikmal ve ulaştırma uçakları, alçak, orta ve yüksek irtifada otonom ve sürü İHA sistemleri ve giderek modernleşen ve sayısı artan uçak gemileri ile bölgenin en etkili hava gücüne dönüşmüş durumdadır.

Buna karşılık hâlâ dünyanın en önde gelen hava gücü olarak gösterilen ABD, Çin'in GÇD merkez olmak üzere kurduğu A2/AD mimarisinin ve gelişen hava gücünün önemli bir engel teşkil ettiğini fark etmiş ve 2009 yılından itibaren bölgedeki varlığını kayda değer biçimde artırmıştır. ABD tarafından 2014 yılından itibaren benimsenen ACE konsepti kapsamında hassas seyir ve balistik füzelerden gelen risk ve tehditleri azaltmak amacıyla hava gücü unsurlarının (özellikle avcı uçakları) dağıtık ve esnek şekilde konuşlandırılması stratejisi uygulanmaya başlamıştır. ABD, Çin'in uzun menzilli füze tehdidine karşı Guam, Güney Kore ve Japonya'daki üslerine bölge ve nokta hava savunma sistemlerini konuşlandırmıştır. Bölge çapında radarlar, sensörler, uydular ve İGK sistemleri vasıtasıyla komuta-kontrol yeteneklerini artırmış ve A2/AD sistemine nüfuz etmek için uzun menzilli hassas vuruş sistemlerini bölgeye yerleştirmiştir. ACE konseptine uygun olarak ana üslerden farklı yerlerde geçici konuşlanma noktaları ve ileri dağıtılmış hava sahaları oluşturan ABD, beşinci nesil uçaklarını süratle harekete geçirebilme yeteneğini artırmaya odaklanmaktadır. Böylece, Çin'in sabit hedeflere yönelik uzun menzilli füze tehdidini boşa çıkarma ve savaşın ilk

saatlerinde hava üstünlüğünü elde etmeyi hedeflemektedir. Ayrıca, seyrüsefer ve hava sahası serbestliği temelinde kurgulanan FONOPs çerçevesinde ABD bölgeye farklı zamanlarda uçak gemileri ve stratejik bombardıman grupları göndermektedir. ABD askerî yeteneklerinin ve bölge ülkeleriyle iş birliğinin artırılması kapsamında Japonya, Avustralya, Güney Kore ve Filipinler başta olmak üzere bölge ülkeleriyle ortaklaşa düzenlediği tatbikat ve eğitim programları da dikkat çekmektedir.

Bütün bu veriler değerlendirildiğinde, Çin'in son yirmi yılda gerçekleştirdiği hava gücü inşasının, nicelik ve nitelik bakımdan dikkate değer bir dönüşümü yansıttığı görülmektedir. Başlangıçta sınırlı kapasiteye sahip olan Çin hava gücü, günümüzde gelişmiş taarruz ve hava savunma sistemleri ve yüksek teknolojiye dayalı İGK imkânlarıyla bölgesel bir caydırıcılık unsuru haline gelmiştir. Özellikle anakarasından ötede etkinlik kurabilmek için bir yandan GÇD üzerindeki adalarda üslerin güçlendirilmesi ve silahlandırılması, diğer yandan uçak gemisi sayısının ve kabiliyetlerinin giderek artırılması Çin'in yaygın bir kontrol ağı oluşturma hedefini göstermektedir. Ayrıca, insansız platformlardan uzay tabanlı İGK ve iletişim teknolojilerine kadar genişleyen bir yelpazede yapılan yatırımlar Çin'in çok daha kapsamlı bir hareket alanı kazanmaya yönelik bir yaklaşım izlediğini ortaya koymaktadır. Bu gelişmeler, Çin'in bölgesel ve küresel düzeyde kuvvet aktarım yeteneği elde etme arayış ve amacında olduğunu göstermektedir. Buna karşılık ABD, temelde esneklik, hareket kabiliyeti ve müttefiklerle koordinasyon üzerine inşa ettiği bölgedeki hava gücü ve stratejisi ile sabit üslerine bağımlı kalmamak için hava unsurlarını farklı noktalara dağıtarak sürpriz etkisini artırmayı ve ani saldırılara karşı savunmasız kalmaktan kaçınmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, gelişmiş İGK ve hassas vuruş kapasitesine sahip sistemlerle olası bir savaşın başlangıç safhasında hava üstünlüğünü elde etmeye odaklanmaktadır. Bölgedeki ülkelerle gerçekleştirdiği ortak tatbikatlar ABD'yi bu bölgedeki güvenliğin vazgeçilmez bir unsuru olarak konumlandırmaktadır. ABD ve Çin'in hava gücü ve stratejileri yan yana koyulduğunda mevcut durumun her iki tarafı da dengede kalmaya zorladığı anlaşılmaktadır. Ancak daha genel çerçeveden bakıldığında, ABD'nin, hava gücü başat olmak üzere askerî gücün Çin lehine arttığı yeni bir ortamla karşı karşıya olduğu görülmektedir. Çünkü artık Çin, GÇD merkez olmak üzere bölgeselden küresele doğru yayılan bir şekilde ABD ile arasındaki güç farkını kapatma yönünde sistematik olarak ilerlemektedir.

Sonuç olarak, GÇD merkezli ABD-Çin rekabetinin şekillenmesinde tarafların hava gücü ve stratejisi, karşılıklı caydırıcılık yaratarak bölge üzerindeki menfaatlerin bir tarafın lehine gelişmesinin veya bölgedeki anlaşmazlıklar bakımından geri döndürülemez sonuçlar doğmasının önüne geçmektedir. Taraflar bu alana yatırım yapmaya ve modernize etmeye devam ettikçe hava gücü ve stratejisinin

üstlendiği kilit rolün önemi de artacaktır. Bu doğrultuda hava gücünün evrilen rolünü anlamak, GÇD merkez olmak üzere öncelikle Hint-Pasifik bölgesindeki ve akabinde küresel düzeydeki güvenlik dinamiklerini ve gelecekteki yönünü analiz etmek açısından büyük önem taşımaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.
Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

Alp, E. (2021). China's growing assertiveness in the South China Sea: An inevitable conflict? *Academia Letters*, Article 1547. https://doi.org/10.20935/AL1547

Babahanoğlu, V. (2024). ABD-Çin rekabetinin saldırgan realist perspektiften analizi: Güney Çin Denizi'nde jeopolitik çatışma. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *14*(1), 356-371. https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1421155

Bailey, J. (2025, 2 Mayıs). Most promising 'loyal wingman' military drones. *AeroTime*. https://www.aerotime.aero/articles/loyal-wingman-military-drones-development

Bo, H. (2020, 6 Haziran). China-US military confrontation in the South China Sea: Fact and fiction. *The Diplomat*. https://thediplomat.com/2020/06/china-us-military-confrontation-in-the-south-china-sea-fact-and-fiction/

Brunnstrom, D., & Zengerle, P. (2021, 8 Nisan). Details of sweeping effort to counter China emerge in U.S. Senate. *Reuters*. https://www.reuters.com/world/china/us-senate-panel-to-consider-major-china-competition-bill-april-14-source-2021-04-08/

Campbell, C., Dolven, B., & O'Rourke, R. (2023). *China primer: South China Sea disputes* (IF10607). Congressional Research Service. https://www.congress.gov/crs-product/IF10607

Campbell, J. (2024). *Charting the course: How the PLA's expected regional and global strategies should influence the U.S. Air Force's lines of efforts*. China Aerospace Studies Institute. https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/CASI/documents/Research/Other-Topics/2024-10-14%20Charting%20the%20Course.pdf

Chan, R. (2025, 29 Mayıs). Chinese bombers seen in South China Sea amid US aircraft carrier patrol. *Newsweek*. https://www.newsweek.com/china-news-bombers-us-aircraft-carrier-south-china-sea-2078347

Clarke, M. (2018). Combat airpower and political effect. İçinde J. A. Olsen (Ed.), *Routledge handbook of air power* (ss. 229-239). Routledge.

Congressional Research Service. (2024). *Great power competition: Implications for defense—issues for Congress* (R43838). https://www.dau.edu/sites/default/files/webform/documents/26996/CRS%20-%20Great%20Power%20Competition%20-August%2028%2C%202024.pdf

Congressional Research Service. (2025). *U.S.-China strategic competition in South and East China Seas: Background and issues for Congress* (R42784). https://www.congress.gov/crs_external_products/R/PDF/R42784/R42784.154.pdf

Çanlı, M. (2022). *2020 Dağlık Karabağ Savaşı'nın genel değerlendirmesi*. STRASAM. https://strasam.org/tarih/askeri-tarih/2020-daglik-karabag-savasinin-genel-degerlendirmesi-1-419

Defence Industry Europe. (2025, 8 Şubat). Cope North 25: U.S., Japan, and Australia

enhance F-35 Lightning II operations in Indo-Pacific. https://defence-industry.eu/cope-north-25-u-s-japan-and-australia-enhance-f-35-lightning-ii-operations-in-indo-pacific/

Department of Defense. (2022). *2022 National defense strategy of the United States of America*.

Doğan, D., & Gürkaynak, M. (2025). Gri bölgede stratejik anlatılar: Büyük güç rekabeti bağlamında Çin ve Batı yaklaşımlarının karşılaştırmalı analizi. *Küresel Politika Çalışmaları Dergisi*, *1*(2), 1-30. https://doi.org/10.29329/kurepol.2024.1112.1

Doğan, S. (2016). Güney Çin Denizi tahkim davası (Filipinler Cumhuriyeti/Çin Halk Cumhuriyeti). *Küresel Bakış*, *6*(21).

DSCA. (2025, 1 Nisan). *Philippines – F-16 aircraft*. Defense Security Cooperation Agency. https://www.dsca.mil/Press-Media/Major-Arms-Sales/Article-Display/Article/4142323/philippines-f-16-aircraft

Egeli, S. (2021). Hava gücünün tarihi gelişimi: Nitelikler, bileşenler, görevler ve etkinlik açısından bir değerlendirme. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, *17*(39), 603-638. https://doi.org/10.17752/guvenlikstrtj.1001299

EIA. (2024). *Regional analysis brief: South China Sea*. U.S. Energy Information Administration.

Frain, I. (2023). Chinese strategic airlift – The dragon's talons extend. *European Security and Defence*. https://euro-sd.com/2023/03/articles/29981/chinese-strategic-airlift-the-dragons-talons-extend/

Gray, C. S. (2015). Airpower theory. İçinde J. A. Olsen (Ed.), *Airpower reborn: The strategic concepts of John Warden and John Boyd* (ss. 156-180). Naval Institute Press.

Güntürkün, R. (2023). Development of sixth generation combat aircraft. *International Journal of Research in Engineering and Science (IJRES)*, *11*(10), 400-405.

Hanayi, O. (2016). Güney Çin Denizi'ndeki temel sorunlar ve çözüm yolları: Çin'in yaklaşımı. *Asya Avrupa*, *11*, 29-45.

Hastey, J., & Romaniuk, S. N. (2021). Between competition and war: Complex security overlay and the South China Sea. İçinde G. Houlden, S. N. Romaniuk & N. Hong (Ed.), *Security, strategy, and military dynamics in the South China Sea: Cross-national perspectives*. Bristol University Press.

Henriksen, D. (2018). Control of the air. İçinde *Routledge handbook of air power* (ss. 83-117). Routledge.

Houlden, G., Romaniuk, S. N., & Hong, N. (Ed.). (2021). *Security, strategy, and military dynamics in the South China Sea: Cross-national perspectives*. Bristol University Press.

Karadağ, H. (2021). Küresel rekabetin bölgesel güvenliğe yansımaları: Çin Denizi'nde ABD-Çin mücadelesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *30*(1),

166-174.

Kasım, K. (2024). Güney Çin Denizi sorunlarının bölgesel ve uluslararası güvenliğe etkileri. *International Journal of Politics and Security (IJPS)*, *6*(1), 22-37. https://doi.org/10.53451/ijps.1413751

Kim, J. (2015). Territorial disputes in the South China Sea: Implications for security in Asia and beyond. *Strategic Studies Quarterly*, *9*(2), 107-141.

Kozanhan, M. (2024). The People's Republic of China's strategy in the three sea domain: The East China Sea, South China Sea, Indian Ocean, and the US's struggle for presence in this region. *Siyasal: Journal of Political Sciences*, *33*(2), 261-276. https://doi.org/10.26650/siyasal.2024.33.1500318

Lambeth, B. S. (2018). Air power anatomy. İçinde *Routledge handbook of air power* (ss. 13-23). Routledge.

Larrison, D. (2024, 25 Nisan). We didn't forget you: US to send 5 aircraft carriers to the Pacific. *Responsible Statecraft*. https://responsiblestatecraft.org/iran-nuclear-deal-2672335856/

Luck, A. (2024, 31 Mart). Chinese carrier aviation in 2024—The year so far. *Naval News*. https://www.navalnews.com/naval-news/2024/03/chinese-carrier-aviation-in-2024-the-year-so-far/

Mahshie, A. (2022, 17 Haziran). ACE is now 'normal ops' in Pacific, but utility in conflict requires more partners. *Air & Space Forces Magazine*. https://www.airandspaceforces.com/ace-now-normal-ops-pacific-utility-in-conflict-requires-more-partners/

Mastro, O. S. (2021, 17 Şubat). *How China is bending the rules in the South China Sea*. Stanford University. https://fsi.stanford.edu/news/how-china-bending-rules-south-china-sea

McCartney, M. (2025, 5 Şubat). US sends bombers to South China Sea in warning to Beijing. *Newsweek*. https://www.newsweek.com/us-philippines-b1-bomber-south-china-sea-warning-2026315

MDAA. (2018). *China's anti-access area denial*. Missile Defense Advocacy Alliance. https://missiledefenseadvocacy.org/missile-threat-and-proliferation/todays-missile-threat/china/china-anti-access-area-denial/

Meilinger, P. S. (1999). Air strategy, targeting for effect. *Air and Space Power Journal*, *Winter*, 48-61.

Meilinger, P. S. (2018). Air power theory. İçinde *Routledge handbook of air power* (ss. 35-44). Routledge.

Meraner, F.-L. R. (2023, 9 Şubat). China's anti-access/area-denial strategy. *TDHJ.Org*. https://tdhj.org/blog/post/china-a2ad-strategy/

Mercan, E. (2022). Modern deniz harbi'nde yeni bir paradigma: A2/AD yaklaşımı.

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, *14*(27), 555-576. https://doi.org/10.38155/ksbd.1144403

Marine Insight. (2025, 26 Mayıs). China's most advanced aircraft carrier nears commissioning after intensive sea trial. *Marine Insight*. https://www.marineinsight.com/shipping-news/chinas-most-advanced-aircraft-carrier-nears-commissioning-after-intensive-sea-trial/

Olsen, J. A. (2015). Airpower and strategy. İçinde J. A. Olsen (Ed.), *Airpower reborn: The strategic concepts of John Warden and John Boyd*. Naval Institute Press.

Özgen, C. (2023). Silahlı insansız hava araçlarının Türkiye ile Yunanistan arasındaki askerî güç dengesine etkisi. *Asya Studies*, *7*(26), 277-290. https://doi.org/10.31455/asya.1388303

PACAF. (2025, 22 Mayıs). *317th AW boosts Indo-Pacific reach during Balikatan 25*. Pacific Air Forces. https://www.pacaf.af.mil/News/Article-Display/Article/4196192/317th-aw-boosts-indo-pacific-reach-during-balikatan-25/

Pedrozo, R. (2021). U.S. policy on the South China Sea. *International Law Studies*, *97*(76).

Romaniuk, S. N., & Hong, N. (2021). Strategic challenges and escalating power rivalry in the South China Sea. İçinde G. Houlden, S. N. Romaniuk & N. Hong (Ed.), *Security, strategy, and military dynamics in the South China Sea: Cross-national perspectives*. Bristol University Press.

Sacks, B. J. (2022). *The political geography of the South China Sea disputes: A RAND research primer*. RAND Corporation. https://doi.org/10.7249/PEA2021-1

Sar, İ., & Demirkıran, Ö. (2023). Güney Çin Denizi'nde Çin-ABD güç mücadelesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *1*(45), 413-439.

Shattuck, T. J. (2025). *The return to strategic ambiguity: Assessing Trump's Taiwan stance*. Foreign Policy Research Institute. https://www.fpri.org/article/2025/05/the-return-to-strategic-ambiguity-assessing-trumps-taiwan-stance/

Stephens, A. (2015). Fifth-generation strategy. İçinde J. A. Olsen (Ed.), *Airpower reborn: The strategic concepts of John Warden and John Boyd*. Naval Institute Press.

Suorsa, O. P. (2025). *Attaining all-domain control: China's anti-access/area denial (A2/AD) capabilities in the South China Sea* (Issues and Insights Working Paper, Vol. 25, WP2). Pacific Forum. https://pacforum.org/wp-content/uploads/2025/02/Olli-Soursa-Issues-and-Insights.pdf

Şahin, E. (2024). Güney Çin Denizi'nde jeopolitik dinamikler: Ofansif realizm teorisi çerçevesinde ABD-Çin rekabeti. *TEGAD*, *1*(1). https://doi.org/10.29329/tegad.2024.1111.4

Turan, K. (2022). *Üçüncü boyutta savaş: Çağdaş hava harekâtlarından seçmeler* (Cilt 1-I). Hava Basımevi ve Neşriyat Komutanlığı.

UK Ministry of Defence. (2022). *UK air power* (JDP 0-30).

https://assets.publishing.service.gov.uk/media/636baad0d3bf7f1649c4e36d/UK_Air_Power_JDP_0_30.pdf

U.S. Air Force. (2022). *Agile combat employment* (Air Force Doctrine Note 1-21). https://www.doctrine.af.mil/Portals/61/documents/AFDN_1-21/AFDN%201-21%20ACE.pdf

U.S. Department of State. (2021). *Freedom of navigation report annual release*. https://2021-2025.state.gov/freedom-of-navigation-report-annual-release/

Van Quyet, L., & Nguyet, N. T. A. (2023). U.S.-Vietnam maritime security cooperation in the South China Sea: From the Obama administration to the current Biden administration. *Cogent Arts & Humanities*, *10*(1), 2231697. https://doi.org/10.1080/23311983.2023.2231697

Wolf. (2025, 17 Nisan). China's next Type 004 aircraft carrier, as monstrous as the US Navy's Ford class? *Meta-defense*. https://meta-defense.fr/en/2025/04/17/Chinese-aircraft-carrier-type-004-Wuhan/

Yevtodyeva, M. G. (2022). Development of the Chinese A2/AD system in the context of US–China relations. *Herald of the Russian Academy of Sciences*, *92*(6), 534-542. https://doi.org/10.1134/S1019331622120048

Yıldırım, S. (2020). Yeni çevrelemenin ilk sahnesi: Güney Çin Denizi'nde ABD-Çin rekabeti. *International Journal of Politics and Security (IJPS)*, *2*(4), 197-216.

Extended Summary

The South China Sea (SCS), an increasingly prominent region in international politics, holds vital importance in the context of U.S.-China competition. Serving as a strategic maritime passage connecting the Indian and Pacific Oceans and hosting trillions of dollars in annual energy and trade flow, this maritime zone functions as a Sea Line of Communication (SLOC) for both China and regional countries allied with the United States. Furthermore, the region is indispensable for China and neighboring states due to its proven and potential hydrocarbon reserves and rich fisheries.

Strategically, the SCS constitutes a central area where China, in line with its expanding defense objectives from the mainland toward the Indo-Pacific, has constructed an Anti-Access/Area Denial (A2/AD) architecture. Consequently, while China claims sovereignty over almost the entire SCS through the "nine-dash line," other littoral states also assert competing claims—based on their relative capabilities—over the Spratly (Nansha), Paracel (Xisha), Pratas (Dongsha), Scarborough Shoal, Zhongsha Islands, and more than 200 islands, islets, reefs, and rocks. These overlapping claims alone keep tensions in the region constantly high.

The complexity deepens as China, with its growing economic and military power, pursues regional hegemony and global power status, prompting the United States to respond with policies of containment and deterrence. Additionally, China's view of Taiwan as an inseparable part of its territory under the "One China Policy" and its corresponding exercises and air/maritime incursions—alongside the U.S. commitment to support Taiwan in the event of a Chinese invasion—adds another layer of contention.

Amidst these dynamics, air power and air strategies emerge as key instruments for both resolving disputes and asserting strategic intentions. Since the early 2000s, China has embraced the concept of "Strategic Air Forces" and has consistently modernized its air capabilities, which were once far from being a match for the U.S. In accordance with its air strategy defined by three main control zones extending into the Indo-Pacific, China has built a comprehensive and integrated air and missile defense system across the mainland and coastal regions centering on the SCS. This includes over-the-horizon early warning and targeting radars, electronic warfare support systems, short- and medium-range ballistic missiles, precision-strike capable cruise missiles, fourth-generation and beyond fighter jets, as well as modern air-to-air and air-to-ground munitions.

To further enhance this capability, since 2013 China has artificially expanded Woody, Mischief, Fiery Cross, and Subi reefs, constructing airstrips and hangars suitable for fighter and large-body aircraft. Additionally, China has deployed helicopter pads, command and control centers, radar systems, air defense platforms, missile and laser systems for both air and maritime targets, and electronic jamming equipment across features such as Gaven, Hughes, Johnson, Cuarteron, Money, Triton, Duncan, and Tree Islands. In its third control zone, China emphasizes quantity over quality to ensure deterrence, fielding intercontinental and medium/long-range ballistic and cruise missiles with ranges up to 4,000 km, anti-satellite missiles, space-based C2 and ISR systems (including GPS alternatives), long-range strategic bombers, aerial refueling and transport aircraft, autonomous and swarm drones operating across all altitudes, and a growing fleet of increasingly modern aircraft carriers—making it the dominant air power in the region.

In contrast, the United States—still regarded as the world's leading air power—has recognized China's SCS-centered A2/AD architecture as a significant challenge and has significantly increased its air and naval presence in the region since 2009. Under the Agile Combat Employment (ACE) concept adopted in 2014, the U.S. has implemented a strategy of dispersing air power elements (especially fighter jets) in a flexible and unpredictable manner to mitigate the threat from Chinese precision-strike cruise and ballistic missiles. By establishing forward-distributed airspaces and temporary staging locations distinct from main bases, the U.S. seeks to enhance its ability to rapidly mobilize fifth-generation aircraft like the F-22 and F-35, aiming to nullify China's long-range missile threat to fixed targets and to gain air superiority in the early stages of any conflict.

To counter China's long-range missile threat, the U.S. deployed THAAD systems to Guam (2013) and South Korea (2017), and Patriot PAC-3 batteries for point air defense to its base in Okinawa, Japan. It has also enhanced regional command and control capabilities through radars, sensors, satellites, and ISR systems and deployed long-range precision-strike platforms to penetrate China's A2/AD systems. In addition, through Freedom of Navigation Operations (FONOPs), the U.S. regularly sends aircraft carriers and strategic bomber groups to the region. Joint exercises and training programs with regional allies—particularly Japan, Australia, South Korea, and the Philippines—highlight Washington's focus on strengthening military capabilities and regional partnerships.

Evaluating all these developments, it is evident that while China has built a notable air capability across its three designated control zones, it still lacks the

power projection capacity of the United States. U.S. air power is structured to achieve air superiority by penetrating enemy lines and airspace and is capable of rapid redeployment. In contrast, China's air posture remains largely defensive, aimed at neutralizing intrusions rather than conducting extended operations beyond its borders.

When all these findings are considered, it is observed that China possesses a notable air power presence within the three main control zones it defines, yet it still lacks the force projection capability comparable to that of the United States. The U.S. air power is designed in a distributed and flexible manner, capable of advancing toward enemy lines to achieve air superiority, penetrating adversary airspace, and rapidly withdrawing when necessary. In contrast, China's air power is essentially structured on an A2/AD (Anti-Access/Area Denial) and defense-oriented basis, with limited cross-border operational capacity and a primary focus on neutralizing elements that violate its airspace. However, from a broader perspective, the United States is now confronted with a new environment—centered on the South China Sea—in which military power is increasingly shifting in China's favor at the regional level. China is systematically working to close the power gap by enhancing its regional military capabilities, especially in the domain of air power.

In conclusion, it is evident that air power and air strategy play a central role in shaping the strategic competition between the U.S. and China centered on the South China Sea, primarily through deterrence. As both parties continue to invest in and modernize their air capabilities, the significance of the role played by air power and air strategy in shaping regional competition will only grow. In this context, understanding the evolving role of air power is of great importance for analyzing the future trajectory of U.S.-China relations, the security dynamics in the Indo-Pacific region—with a particular focus on the South China Sea—and even global-level strategic developments.

Araştırma Makalesi
Research Article
DOI: 10.54078/savsad.1732098

Balkan Harbi'nde Trabzon Redif Taburu*

Trabzon Reserve Battalion in the Balkan War**

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi
The Journal of Defence and War Studies

Asuman KARABULUT
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzincan, Türkiye.

Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Erzincan, Türkiye.

* Bu çalışma *II. Uluslararası Karadeniz Tarihi Sempozyumu'nda* bildiri olarak sunulmuştur.
** This study was presented as a paper at the *II. Uluslararası Karadeniz Tarihi Sempozyumu* [2nd International Symposium on History of Black Sea].

Geliş Tarihi/Received 01.07.2025
Kabul Tarihi/Accepted 29.08.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 31.12.2025
Sorumlu Yazar/Corresponding author: Asuman KARABULUT
E-mail: asuman_krblt@hotmail.com

Atıf/Citation: Karabulut, A. (2025). Balkan Harbi'nde Trabzon Redif Taburu, *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, *35*(2), 327-350.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-No Derivatives 4.0 International License.

ÖZ

1826'da Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesi yeni askerî düzene geçişin önündeki büyük engeli ortadan kaldırmıştı. Kurulan yeni ordu "Asakir-i Mansure-i Muhammediye", kısa vadede kendisinden bekleneni tam anlamı ile veremeyince ülkenin daha iyi savunulabilmesi için 1834 yılında Meclis-i Şura'da Redîf-i Asâkir-i Mansûre adıyla bir yedek ordu kurulmasına karar verildi. Karar II. Mahmud tarafından onaylandıktan sonra taşrada redif birlikleri kurulmaya başlandı. Redif askerî teşkilatının kurulmasını bildiren kanunnamenin vilayet ve sancaklara ulaşması ile beraber taburlar oluşturulmuştu. Sancaklarda toplanacak asker sayısı ve bu işin icrasının kimler tarafından gerçekleştirileceği hususunda çalışmalar yapıldı. Redif birliği kurulması düşünülen yerlerde bu iş mütesellim, mutasarrıf ve valilere bırakılmıştı. Zamanla Anadolu'nun pek çok yerinde redif birlikleri teşkil edildi. Bu çalışmada, Balkan Harbi'nde Bolayır Muharebelerine katılan ve 8 Şubat 1913'te Bolayır'ın doğusunda bulunan Sülüklü Tabya'dan hareket ederek Soğukdere'nin kuzeyinde, Bulgarlarla yaptıkları cephe muharebesinde büyük başarının yanı sıra ağır surette kayıp veren Trabzon Redif Taburu'nun harp ceridesi üzerinde durulacaktır. Bir yıllık (22 Eylül 1328-9 Teşrinievvel 1329 [5 Ekim 1912-22 Ekim 1913]) harp ceridesi çerçevesinde Trabzon Redif Taburu'nun seferberlik emri, toplanması, muharebe meydanına sevki, harp nizamı ve bölgedeki savaşları harp ceridesi çerçevesinde gün yüzüne çıkartılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Redif, Redif birlikleri, Trabzon, Askerî teşkilat.

JEL Kodları: Z00

ABSTRACT

The abolition of the Janissary Corps in 1826 removed the major obstacle to the transition to the new military order. The newly established army, "Asakir-i Mansure-i Muhammediye", could not fully deliver what was expected of it in the short term. Thereupon, in 1834, the "Meclis-i Şura" decided to establish a reserve army under the name of Redîf-i Asâkir-i Mansure in order to better defend the country. After the decision was approved by Mahmud II, reserve units began to be established in the provinces. Battalions were formed after the law announcing the establishment of the Redif military organization reached the provinces and sanjaks. Studies were carried out on the number of soldiers to be gathered in the sanjaks and who would carry out this work. In places where it was planned to establish a reserve unit, this task was left to the mutesellim, mutasarrıf and governors. Over time, reserve units were established in many parts of Anatolia. This report will focus on the war history of the Trabzon Redif Battalion, which participated in the Bolayır Battles in the Balkan War and suffered great success but also heavy losses in the frontal battle with the Bulgarians north of Soğukdere, setting off from Sülüklü Tabya in the east of Bolayır on February 8, 1913. Within the framework of the war journal of one year (October 5, 1912-October 22, 1913), the mobilization order of the Trabzon Redif Battalion, its assembly, its dispatch to the battlefield, its battle order and the battles in the region will be brought to light within the framework of the war journal.

Keywords: Redif, Redif Units, Trabzon, Military organization

Giriş

Osmanlı askerî sistemi içerisinde kara kuvvetlerinin nasıl oluşturulduğu ve teşkilatlandığı incelendiğinde 14. yüzyılın ortalarından itibaren bazı kaidelere dayanan bir şekillenmenin meydana geldiği göze çarpmaktadır. Bilindiği üzere Bursa'nın fethinden sonra ilk düzenli birlikler yaya ve müsellem askerlerinden teşekküldü. Ancak topraklarını genişletme niyetinde olan Osmanlı'nın yeterli askerî gücünü sağlayamayan bu kuvvetlerin yerine Pençik Kanunu gereğince savaş esirlerinden ve daha sonra çıkarılan devşirme kanunu gereğince de Hristiyan tebaadan kapıkulu ocaklarının nefer ihtiyacı karşılanırdı (Özcan, 2002 ss. 107-121).

Kapıkulu Ocağı bünyesinde yer alan Yeniçeri Ocağı, kara kuvvetlerinin kalbini oluşturuyordu. Meşakkatli ve uzun bir eğitimden geçen yeniçerilerin diğer askerî birliklere göre fetihlerdeki başarıları yadsınamazdı. Belirgin biçimde başarılı silah kullanma yeteneği onların en etkin özelliğiydi. Ordunun alışılmış savaş düzeni bu silah gücüne dayanıyordu (Goodwin, 1997, s. 79). Ne var ki 17. yüzyıla

gelindiğinde ocak gerileme ve bozulma dönemine girmişti. Ocağın sosyal ve siyasi hayata çok fazla dahil olması, askerlik dışında işlerle uğraşması gibi sebepler savaşlarda eski başarıların sağlanamamasına neden oluyordu. Ancak bu noktada kurumu tek başına ele alıp yalnızca kendi kanunları çerçevesinde değerlendirmek yerine imparatorluğun içinde bulunduğu durum göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer taraftan değerlendirildiğinde 16. yüzyılda vilayetlerdeki koruma görevinin tımarlı sipahilerden alınarak aşamalı olarak yeniçerilere verilmesi onların kendi ocak kanunlarına riayetini zamanla azaltmıştı. Ayrıca maaşların zamanla hayat pahalılığına cevap verememesi yeniçerileri esnaflaşmaya itmişti. Dolayısıyla çeşitli sebeplerin karşılıklı etkileri hesaba katıldığında meselenin yalnızca Yeniçeri Ocağı'nı bağlayan bir bozulma olmadığı görülmektedir (Beydilli, t.y.).

Tüm bu karşılıklı problemlere yeniçeriler özelinde bakıldığında bu gidişat onların değer ve saygınlıklarının kaybolmasına, yetersiz bir askerî birlik olarak görülmesine ve toplumsal dengeyi bozan tehlikeli bir sosyal öge haline gelmelerine neden olmuştu. Öyle ki sefere çıkmadıkları dönemlerde İstanbul'da yaşayan yeniçeriler kontrol edilemeyen bir güç haline geldiler (Petrosyan, 1999, ss. 673-683). Bu kontrolsüz güç ile özellikle 17. ve 18. yüzyılda sık sık isyan çıkararak ayaklandılar. Ayrıca askerî alanda yapılmak istenen ıslah çalışmalarına da mâni olarak buna yeltenen bürokrat veya padişahları cezalandırma hatta öldürme yoluna gitmişlerdi (Özcan, 2002, s. 111).

Bu koşullar altında II. Mahmud, Yeniçeri Ocağı'nı ıslah etme yönündeki umutlarını yitirmiş; mevcut düzenin köklü biçimde değiştirilmesi gerektiğine kanaat getirerek ocağın ilgasını kaçınılmaz bir çözüm olarak görmeye başlamıştı. Ona göre, ancak bu topluluk ortadan kaldırılır ise imparatorlukta merkezi mutlakıyete bağlı bir otoritenin kurulması ve reformlar için girişimde bulunabilmek mümkündü (Goodwin, 1997, s. 231). Yeniçeriler, II. Mahmud'un yenilikçi düşüncelerinin amcası III. Selim'le benzer olduğunun farkındaydı. Bu sebeple ıslahatlarla ilgili gelişmeleri yakından takip ediyorlardı. Değişimle ilgili konulara aşırı duyarlılık sergileyen bu güruh, askerî alanda düzenlemelerin yapılacağı yönünde duyum alarak propagandaya başlamıştı. Talime başlandıktan üç gün sonra yani 15 Haziran 1826 tarihinde ayaklanan yeniçerilerin bu son isyanı oldu ve ocak lağvedildi (Özcan, 2002, s. 118).

Yeniçeri Ocağı'nın feshedilmesinin ardından yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediyye ordusu kuruldu. Kurulan bu yeni orduya destek sağlamak ve halkı uzun süre mecburi hizmette tutmadan kendi bölgelerinde eğiterek iç güvenliği sağlamak maksadıyla da Redif-i Asakir-i Mansure isimli teşkilat oluşturuldu. Buna ilişkin ilk bilgi Takvim-i Vekayi'nin 26 Mart 1834 tarihli 80. sayısında yayımlandı (Çadırcı, 2008, s. 45). 8 Temmuz 1834'te de Redif

Kanunnamesi çıkarıldıktan sonra teşkilatın kurulacağı yerlerin vali ve mutasarrıfları durumdan haberdar edilmişti. Buna göre her sancakta subayları ile beraber 1400 kişilik dört bölüklü taburlar kurulacak, nüfusu yeterli olmayanlar ise çevre kazalardaki taburlar ile birleştirilecekti (Özcan, t.y.).

Redif askerî teşkilatının kurulmasını emreden ferman eyalet valilerinin eline geçer geçmez harekete geçmişlerdi. İvedi bir şekilde asker yazmaya ve taburlarını tamamlamaya başlamışlardı. Vilayet ve sancaklarda redif teşkilatının kurulduğunu ve ahalinin de bu durumdan memnun kaldığını başkente bildiren pek çok belgenin arşivde yer aldığı bilinmektedir (Çadırcı, 2008, s. 33).

Bu çalışmada da Balkan Harbi'nde Bolayır Muharebelerine katılan ve Bolayır'ın doğusunda bulunan Sülüklü Tabya'dan 8 Şubat 1913'te hareket ederek Soğukdere'nin kuzeyindeki 117 rakımlı tepe civarında Bulgarlarla yaptıkları cephe muharebesinde büyük mücadele veren fakat bununla birlikte ağır kayıplar yaşayan Trabzon Redif Taburu'nun harp ceridesi üzerinde durulmuştur. Çalışma, *Trabzon Harp Ceridesi* defterinin sunmuş olduğu veriler çerçevesinde ele alınmıştır (Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt [ATASE] Daire Başkanlığı Arşivi, 1912, G. 4-3). Defter, 5 Ekim 1912-22 Ekim 1913 tarihleri arasını kapsamaktadır. Bu araştırma, aktif muharebe sürecine katılmış redif taburunun ceride kayıtları temel alınarak, bir yıllık zaman dilimini analiz etmektedir.

Balkan Harbi'nin Patlak Vermesi ve Trabzon Redif Taburunun Oluşması

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i, Yunanistan Girit'i ilhak etmişti. Bulgaristan Doğu Rumeli Vilayeti'ni kendisine katarak bağımsızlığını duyurmuştu (Genelkurmay ATASE Başkanlığı, 1979, s. 8). Arnavutlar ve Arapların da bağımsızlık talebi toplumsal/siyasal gündemlerinin merkeziydi. Ardından İtalya ile Trablusgarp'ta yaşanan savaş ve sonrasında Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan'ın Makedonya üzerindeki emelleri (Armaoğlu, 2017, s. 633) Bayur'un Türk tarihinin en acı anlarından biri olarak adlandırdığı Balkan Savaşları'nın patlak vermesine neden oldu (1991, s. 1).

Apak, hatıralarında Meşrutiyet ile Osmanlı Devleti'nin güçlenmesinden korkan Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan devletlerinin fiili olarak işgal ettikleri Osmanlı topraklarına hukuki bakımdan da sahip olmak için Balkan Harbi'ni başlattığını dile getirmektedir (1988, s. 42). Ancak bunun aksini savunan tarihçi Armaoğlu, Meşrutiyet'in Türk'ten ayrı unsurların Osmanlı Devleti'nden kopma arzusunu tetiklediğini ve bu arzuların gerçekleşebilmesi için uygun ortamı sağladığını söyler (Armaoğlu, 2017, s. 633).

Ana çerçevede değerlendirildiğinde, Balkan devletleri, 1912-1913 Balkan Savaşları'ndan önceki davasını yıllarca yaşatmışlardı. Ayrıca bu dava dış güçlerin müdahaleleri ile gittikçe büyüdü. Şartların Balkan Devletleri lehine gelişmesi onların bu zeminden beslenerek bir tutum geliştirmesini sağladı. Hal böyle olunca II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası Balkan Devletleri kendi aralarındaki anlaşmazlıkları bir kenara bırakıp bölge topraklarını paylaşmak üzere anlaştılar. İşte bu koşullar Balkan Savaşı'nı başlatan gerçek sebepleri oluşturmaktaydı (Cihan, 2000, s. 31).

Bahsi geçen gerekçeler ile Osmanlı Devleti'nin Balkan devletleri ile ilişkisi gerginleşmişken 8 Ekim 1912'de Karadağ, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Ardından diğer Balkan devletlerinden Sırplar, Yunanlar ve Bulgarlar Bab-ı Âli'ye ültimatom göndererek geri kalan Avrupa vilayetlerinin özerkliklerini istediler (Shaw & Kural Shaw, 2006, s. 352). Savaşın başlaması ile Osmanlı Devleti doğuda Bulgarlara batıda Sırplara karşı iki cephede savaşıyordu. Ordu iyi durumda değildi. Subaylar arasında siyasi görüş ayrılıkları ve koordinasyonsuzluk hakimdi (Çelebi, 2007, s. 24; Ersü, 2006, s. IV) Bir taraftan kuvvetler terhis edilirken diğer taraftan silah altına davet edilmekte ve kadrolar değiştiğinden ne subaylar efradı ne efrat subayları tanımaktaydı (Talat Paşa, 2006, s. 28).

Bu noktada, giriş bölümünde kısaca değinilen yedek askerî kuvvet niteliğindeki redif teşkilatı kapsamında şekillenen Trabzon Redif Taburu'nun kuruluş sürecine dair ayrıntılar sunulabilir. Balkan Harbi seferberliği içerisinde bütün şehirlere askerî birliklerin oluşturulması için seferberlik emri gönderilmişti. Teşkilat gereği nizamiye, redif, müstahfız, ihtiyat ve gönüllüler hazırlanacak ve askerî birliklere katılacaktı. Trabzon Redif Fırkasına mensup olan Trabzon Redif Taburu da kendilerine tebliğ edilen seferberlik emri ile toplanmaya başlayacaktı. Fakat bunun belli şartları ve düzeni olduğu da seferberlik emrinde dile getirilmişti. Bu şekilde yapılmasının birkaç önemli nedeni bulunmaktaydı. Bunlardan biri ihtiyaç fazlası askerî birliklerin toplanmasını engellemek ve birliklerin sevk ve idaresini seferberlik programına uygun bir şekilde yerine getirmekti (ATASE, 1912, G. 4-3). Seferberlik emri gereği taburda asker sayısının 1000 kişiyi geçmemesi şartı belirlenmişti. Bu sayıya sadık kalınarak davet pusulası gönderilmesi gerektiğinin de altı çizilmekteydi. Buna göre Trabzon Redif Taburunda da deftere kaydedilen nefer sayısı 862 idi (ATASE, 1912, G. 4-3).

Harp ceridesinde üzerinde durulan en önemli noktalardan bir diğeri de hangi tarihler arasında doğan efradın kıtaya ilhak olacağı hususudur. II. Mahmud'un yayınladığı 1834 tarihli genel fermana göre 23-32 yaş aralığındaki gençlerden kura ile tespit edilecek gençler askere alınacaktı. Bu fermanda belirlenen esaslar zamanla değiştirilerek 1846, 1869, 1870 ve 1886 tarihlerinde yeni düzenlemelere

gidildi. 1886 asker alma kanunu her ne kadar 1846 ve 1870 kanunlarına göre biraz daha geniş ve ülke şartlarına daha uygun hazırlanmışsa da eskiden beri devam edegelen bir takım askerî sorunlar hâlâ çözülememişti (Ayın, 1994, s. 44). Ona rağmen bu kanun 1914 yılına kadar uygulandı (Ayın, 1994, s. 46). 1886 tarihli kanunda 20 yaşına giren her erkek Müslüman kişi askerlik yükümlülüğüne girmiş olacaktı. Bu yükümlülük 40 yaşına kadar devam edecekti. Askerlik üç döneme ayrılmış olup (toplam 20 yıl) bunlar sırasıyla nizamiye, redif ve müstahfızlık dönemleri olacaktı (Ayın, 1994, s. 31).

Harp Ceridesi'ne göre 686 numaralı fırka kumandanlığının emri üzerine redif efradı için 1290-1295 doğumlulara (38-39 yaş) davetiye pusulası, 709 numaralı emir gereği ihtiyat efradına redif ikmali için 1296-1299 (32-29 yaş) doğumlara davetiye pusulaları çıkarılarak 5 Ekim 1912 tarihinde mahalli Hükûmete teslim edilmişti (ATASE, 1912, G. 4-3). Bütün bu hazırlıklar, bürokratik işlemler ve askerlerin toplanıp hangi kıtaya dağıtılacakları konuları tamamlanmış olmakla beraber tabur Trabzon'da hazır hale gelmişti. 5-10 Ekim arasında bu hazırlıklar tamamlanmaya, ikmal ve iaşe eksiklikleri giderilmeye çalışılmıştı (ATASE, t.y., 76-16-1 no'lu evrak).

Ceridede askerî ve bürokratik işlemlerin ne şekilde yapılması gerektiği uzun uzun beyan edildikten sonra taburun durumundan ve ne zaman harekete geçeceğinden bahsedilmektedir. Yaşanan hava muhalefetinin taburun harekete geçmesine mâni olduğuna ve 3 gün beklenmek zorunda kalındığına değinilmiştir. Yani taburun Trabzon Limanı'ndan hareketi 30 Ekim 1912 tarihinde gerçekleşmiş, hava muhalefetinden dolayı iskeleye çıkılamayarak 3 Kasım'da Boğaz'da Büyükdere Limanı'na yanaşılmış, daha sonra alınan emir üzerine Gelibolu'ya hareket edilmiştir. Gelibolu'da geçirilen 3 günün ardından Bolayır[1] istikametine hareket edilmiş ve merkez tabyaya intikal edilmiştir (ATASE, 1912, G. 4-3).

Taburun Bolayır Muharebesi'ne Katılması

Trabzon Redif Alayı, Rize Redif Taburu, Mersin ve Kütahya Redif Alayları ile 2 bölüklü Mürettep bir taburdan oluşan Gelibolu Mürettep Nizamiye Tümeni, Aralık 1912'de Gelibolu, Kavaklı, Bolayır, Kavak, Şarköy ve çevresinde bulunuyordu (Ersü, 2006, s. 16). Trabzon Redif Taburu, 9 Aralık'ta verilen emir üzerine Kavak nahiyesine, 9-10 Aralık gecesi Kavak'tan Kızılcaterzi Köyü'ne ulaşmıştı. Kızılcaterzi Köyü'nden 50 askerle Mülazım İbrahim Efendi müfreze

[1] Şarköy çıkarması ve Bolayır muharebelerinin gerçekleştiği bölge, Doğu Trakya'da Marmara Denizi ile Meriç'in talveg hattı arasındaki havzanın güney kısmıdır. Güney sınırı Marmara ve Adalar Denizi'ne dayanır. Çanakkale Boğazı ile Saros Körfezi arasında ve havzanın güneyinde Gelibolu yarımadası vardır (Ersü, 2006, s. 55).

bırakılarak Şarköy'e ilerledi. 13 Aralık'ta taburun Şarköy'e ulaştırılmasında gönüllü çete komutanı Hakkı Bey ile 150 kadar çete efradı bulunmaktaydı. O gün düşman Şarköy'e taarruz etmiş olduğu için Şarköy ilerisindeki sırtlarda müdafaa edilmiş ve düşman uzaklaştırılmıştı (ATASE, 1912, G. 4-4).

Şarköy'ün kuzeyinde ve kasabanın 600 metre mesafesindeki tepelerde bulunan ileri karakolların ateşe başladıkları haber verilmişti. Tabur kumandanı Yüzbaşı Fuad Bey tarafından derhal birinci bölüğün ileri karakolları takviye etmesi emredildi. Yüzbaşı Fuad Bey, önce ictima mahalline daha sonra ileri karakolların bulunduğu sırtlara gitti. İçtima mahallinde Rize Taburu 1. Bölüğü, Trabzon Taburu 3. Bölüğü, Topçu Takımı ve Süvari Bölüğü içtima halinde bulunuyordu. Ateş başlamış ve Trabzon Taburu'nun 1. Bölüğü ve Gönüllü Taburu, Doğancalı'nın doğu tarafına doğru sevk edilmişti. Karanlığın bastırmasının ardından ateş kesildi. Ardından tabur kumandanın emriyle geri döndüler. Bu sırada Gönüllü Taburunda kolera belirtileri gösteren bir asker de bulunmaktaydı. Bunun ardından tüm gönüllü taburu kordon altına alındı (ATASE, 1912, G. 4-5). Gönüllü Taburunun kordon altına alınmasından sonra Rize Taburu'ndan asker aktarımına ihtiyaç olup olmadığına bakılmış ve o an için gerek görülmemiştir (ATASE, 1912, G. 4-6).

27 Aralık 1912'de Kavak'tan hareketle Bolayır'a gelindi. Selamsız Çiftliği'nden Bolayır hattının mermer sahilinde topçu iskelesi yakınında çadır kuruldu. Of ve Sürmene taburları da buraya geldi ve alay kumandanının emriyle ordugâh kuruldu (ATASE, 1912, G. 4-8). Trabzon Taburu'ndan 50 kişilik bir müfreze, Mülazım-ı Evvel 1. Bölük Kumandanı Rusufi Efendi kumandasında, Erkan-ı Harb Yüzbaşısı Sami Bey refakati ile taarruz keşfi gerçekleştirmişti. Çıkan çatışmada iki asker şehit olmuş ve bir asker yaralanmıştı. Verilen rapora göre; yapılan keşifte düşmanın iki sahra piyade alayı ve bir cebel bataryasından ibaret olduğu tahmin edilmekteydi (ATASE, 1912, G. 4-9). Plana göre 10. Kolordu'nun denizden Şarköy kıyılarına çıkarılması gerekiyordu. Gelibolu cephesindeki kuvvetlerin de karadan taarruz ederek bu cephedeki Bulgar kuvvetlerini ezip Edirne üzerine yürümesi beklenmekteydi. Bu harekât olumlu sonuç vermese bile Bulgar kuvvetlerinin bir bölümü bu cepheye çekilmiş ve Edirne'nin yükü azaltılmış olacaktı. Dolayısıyla kamuoyunun istekleri bir parça olsun yerine getirilecekti (Artuç, 1988, s. 254). 10. Kolordu ertesi sabah Şarköy-İnceburun civarına geldi (ATASE, 1912, G. 4-9). Yarlı bir burun olan İnceburun'un yüksekliği yaklaşık 20 metreydi. Bu burnun etrafını bir sığlık çevirmekteydi. Sığlık yaklaşık 300 metre genişliğinde ve en fazla 5 metre derinliğindeydi. İnceburun'un kuzeyinde ve Küçükdere sırtlarının doğusunda da İnceburun Limanı bulunmaktaydı. Bir ilçe merkezi olan Şarköy ise deniz kenarında ve düzlükteydi (Ersü, 2006, s. 60). 10. Kolordunun planı Şarköy ve İnceburun arasındaki sahilden karaya çıkmak ve batıdan saldırarak düşmanı ortadan kaldırmaktı (ATASE, 1912, G. 4-9). 10. Kolordu'nun irtibat subayı olarak

görevlendirilen Kurmay Binbaşı Tevfik de gece Gelibolu'ya gönderilmişti (Ersü, 2006, s. 72).

Düşman kuvvetlerden kıyıda görevli birlikler arasında irtibat bulunmadığı gibi İnceburun ile Şarköy arasındaki 12 km'lik alanda hiçbir Bulgar askeri yoktu. Halbuki ordu komutanı Şarköy'ün batısına kadar olan alanı 7. Tümene vermişti. Belirli bir nokta belirtilmemesinden dolayı İnceburun da Şarköy'ün batısında bulunduğundan, buraya kadar olan alanın tutulması yeterli görüldü ve 7. Bulgar Tümeni'nin bu hatası 10. Kolordu'nun hemen hiçbir direnişle karşılaşmadan karaya çıkmasını ve iskele kurmasını sağladı (Ersü, 2006, s. 80). Kaynaklardan gelen bilgiye göre Bulgarlar Çatalca'da taarruzdan sakınarak kuvvetlerinin büyük kısmını Edirne ve Gelibolu'da toplayacaklardı. Çatalca'dan 30. 000 kişinin içerilere alındığını, fakat Edirne veya Gelibolu istikametlerinden hangisine sevk edildiğinin bilinmediği Fransız Askerî Ataşesi tarafından söylendi (Ersü, 2006, s. 72).

8 Şubat 1913 sabah saat 6'da mensup olan Trabzon Taburu ve mitralyöz bölüğü sağ cenah kolunun piştarı olarak Bolayır Köyü'nün doğusundaki Sülüklü Tabyadan hareket etti. Tabur kumandanın emri üzerine avcı hatları harekete önlerini kapayan nişancı taburu avcılarının sol tarafındaki sırtları zapt ederek ilerledi. Kuruçiftlik'in güneydoğu tarafında yer alan 276 rakımlı Sivritepe'ye 3 km mesafede bulunan sırtlar da zapt edildi. Taburun avcı birlikleri 276 rakımlı Sivritepe'ye 1700 metre kadar yaklaştığı sırada taburun sağ tarafı çok geride kalmıştı. Bu duruma bir de kesif bir sis eklenince irtibat tesis etmek imkânsız hale geldi. Tedbirli bir şekilde avcı hattına 500 metre mesafede olan bir sırtın gerisine yaklaşıldı. Düşmana karşı cepheden piyade ve mitralyöz ateşi ile mücadele edilmekteydi. Ancak düşmanın sesi yakında duyulsa dahi sisten karşı tarafı görmek mümkün değildi (ATASE, 1912, G. 4-13).

Saat 08. 30'da sağ kolun durumu şöyleydi: 9. Nizamiye Alayı 2. Tabur sağda, Trabzon Taburu solda, 9. Nizamiye Alayı 3. Tabur açılmış olarak Trabzon Taburu'nun sol gerisinde, Rize Taburu sağda, 2. Nizamiye Alayı, 3. Tabur solda olmak üzere merkez gerisinde ihtiyat, sahra bataryaları eski mevzilerindeydiler (Ersü, 2006, s. 109). Bu sırada sahra bataryası ihtiyatların bulunduğu mevziye gelmiş, düşmana ateş açmıştı. Topçular tarafından icra edilen ateş, düşmana etki etmesinden ziyade Türk askerinin moralini yükseltmek içindi. Çünkü sisten dolayı ne düşmanı görebilmek ne de sıkılan mermilerin düşmana isabet etmesi mümkündü (ATASE, 1912, G. 4-14). Saat 10. 00'a doğru sis gittikçe artıyordu. Trabzon Taburu, 9. Nizamiye Alayı, 3. Taburla soldan takviye edilip kolu uzatılarak, biraz daha ileri sürüldü. 50 metreden ilerisini görmek mümkün değildi. Sisten dolayı iletişimin kesilmemesi, cephane israfının yapılmaması ve birliklerin birbirini düşman sanıp ateş etmemeleri için emirler gönderildi (Ersü, 2006, s.

111). Durumun bilinmezliği askerler arasında tedirginliğin oluşmasına sebep olmuştu. Korku ile askerler Doğanarslan Çiftliği'nden dağınık bir şekilde geri çekilmeye başladılar. Kafa karışıklığının önüne geçmek isteyen Trabzon Tabur Kumandanı Yüzbaşı Ahmed Fuad, çekilmeyi durdurmak için mevcut bölüğe mevzi aldırıp ateş açtırarak çözüm aramaktaydı. Ancak 9. Nişancı Alayı 2. Tabur komutanının heyecanla "Allah'ını seven arkamdan gelsin" gibi sözleri, zaten motivasyonu kırılmış olan efradın üzerinde etkili olmuştu. Bu durum taburun intizamının bozulmasına neden oldu. 50-60 kadar nefer binbaşının korkaklığı ve teşviki ile firar etti. Geriye kalan kuvvetler de onların bu halinden etkilenerek manevi gücünü kaybetti. Türk askerinin açığından faydalanan karşı kuvvetler de Doğanarslan istikametinin sağ tarafından ilerlemeye başladılar. Yüzbaşı Ahmed Fuad bölgeye acil yeni asker sevkiyatının yapılmasını talep etmekteydi (ATASE, 1912, G. 4-17). Muharebe bu sırada bütün şiddeti ile cepheden ve sağ taraftan devam ediyordu. Sağ tarafta kalan 4. bölükle diğer 3 bölük arasında irtibatı tesis etmek mümkün değildi. Taburun sağ cenahında diğer kıtadan kimse kalmamıştı. Bunun üzerine tabur kumandanı 4. bölüğe geri çekilme emri vererek diğer bölüklerin tamamını muhafaza etmek için ayrıldı. Daha güvenli olacağı düşünüldüğünden geri çekilme için gece yarısı beklenmişti. Saat 4'e kadar muharebeye devam edildi ve mevzide kalındı. Bu ana kadar diğer bütün kıta ve topçular çekildiler. Ancak saat 4'te düşman geride kalan az sayıdaki askere taarruza başlamıştı. Gittikçe artan topçu ateşinin şiddeti az sayıda olan askerin korkmasına neden oldu. Kumandan geride kalan bu askerlere himaye edilen mevziin zaptı için emir vermiş olsa da istenilen netice alınamadı. Efrad himaye edilen mevzii tutamayıp firar etmeye başlamıştı. Avcı hattı dahi düşmanın şiddetli taarruzuna mukavemet edemeyerek intizamsız bir halde geri çekilmeye başladığından saat 4. 30'da muharebe sona erdi (ATASE, 1912, G. 4-18). Muharebede tabur zabitanından Yüzbaşı Yusuf, Mülazım-ı Evvel Hasan Fuad şehit oldu. Mülazım-ı Evvel Rüsuhu, Mülazım-ı Sani Mehmed Efendiler de yaralandı. Bolayır Köyü'nden 9 Şubat 1913 tarihli belirtilen raporda önce 103 şehit ve kayıp, 94 yaralı ve hayvanattan 3'ünün telef olduğu bildirilmiş, daha sonra sayılar 60 şehit ve 96 yaralı olarak düzeltilmiştir (ATASE, 1912, G. 4-21). 10 Şubat 1913'te Trabzon Taburu Kumandanlığına Mürettep Nizamiye Fırkası Kumandanı[2] Miralay Necib tarafından gönderilen telgrafta askerin cesur ve fedakâr bir şekilde savaşmasının takdir edildiği, vatanın kendilerinden daha büyük hizmetler bekleyeceği belirtilmiştir (ATASE, 1912, G. 4-21).

[2] Trabzon Redif Tümeni, sonradan Mürettep Nizamiye Tümeni adını almıştır (Görgülü, 1993, s. 32). Mürettep Nizamiye Tümenini oluşturan askerî unsurlar 8. Nişancı Alayı, 9. Nişancı Alayı, Trabzon Alayı, 18. Dağ Topçu Taburu, Sahra Topçu Taburu'ndan meydana gelmekteydi (Genelkurmay ATASE Başkanlığı, 1981, s. 42).

Bolayır Muharebesi Sonrası Süreçte Taburun Görevi[3]

I. Balkan Harbi'nden Osmanlı Devleti mağlup ayrılmıştı. Osmanlı'nın savaşı kaybetmesinde dış siyasette güvenilirlik ve tutarlılık eksikliği, ordunun politikaya alet olması, seferberlik ve yığınak uygulamalarında yaşanan zayıflık, ordunun iyi bir eğitimden geçmemesi, ordu içi haber alma ağına önem verilmemesi, başta Rusya olmak üzere büyük devletlerin Balkanlar'da bir savaş çıkmayacağına dair inandırma ve propaganda faaliyetleri ve lojistik hizmetlerini kapsayan planın yalnızca kâğıt üzerinde kalması gibi sebepleri gösterebilmek mümkündür (Genelkurmay ATASE Başkanlığı, 1978, ss. 53, 55, 57, 62, 63, 65, 68).

Osmanlı Devleti'ne bu mağlubiyetin bedeli oldukça ağır olmuştu. Savaşın sonunda Londra'da toplanılarak barış anlaşması yapılmış, Osmanlı Hükûmeti Midye-Enez hattını sınır kabul etmiş, ötesini terk etmek zorunda kalmıştı (Baykara, 1999, s. 50). Ancak barış anlaşması imzalanmış olmasına rağmen Bulgarlar Midye-Enez hattından kuvvetlerini geri çekmiyordu. Bu koşullar altında Türk ordusunda da harbin bitimini gösteren bir faaliyet yoktu. Dolayısıyla orduda terhis işlemi yapılamıyordu. Asker tam kadrosu ile Çatalca ve Bolayır cephelerinde elinde silahıyla nöbetteydi (Genelkurmay ATASE Başkanlığı, 1981, ss. 382-383).

Ayrıca Osmanlı'nın savaşta yenilmiş olması Bulgaristan dışındaki Balkan devletlerine yetersiz geliyordu. Çünkü alınan sonuçtan Yunanlar ve Sırplar memnun değildi (Baykara, 1999, s. 51). Toprak dağılımında bir adaletsizliğin olduğunu düşünen Balkan devletlerinin durumu gergin bir bekleyişe sebep oluyordu. Dolayısıyla bu durum, Osmanlı'ya, Çatalca ve Gelibolu'da toplanan Türk kuvvetlerinin icabında ileri harekâta başlaması ihtimalini düşündürtüyordu. Hatta başkomutan bu işi uygulamak için düşündüğü yeni tertip ve nizamları bildirmek üzere 2, 3 ve 10. Kolordu komutanlarını gizli olarak toplamış ve fikrini komutanlara şifahen bildirmişti. Yeni bir savaşın çıkacağının sinyalleri bu şekilde hissedilirken Türk ordusu ileri harekât için hazırlıklarını yapmaya başlamıştı. Hazırlık kapsamında 9 Haziran 1913'te 2 seyyar ve bir ihtiyat kolordudan meydana gelmek üzere Gelibolu Seyyar Ordusu oluşturulmuştu (Genelkurmay ATASE Başkanlığı, 1981, s. 385).

Nihayet beklenen oldu ve Sırplar ve Yunanlar aralarında anlaşarak savaştan büyük pay alan Bulgaristan'a 29 Haziran 1913'te saldırdılar (Baykara, 1999, s. 51). Hazırlıklı olan başkomutan Çatalca ve Bolayır hattından ileriye doğru hareket için

[3] Harp Ceridesi'nde, Bolayır Muharebesi'nden sonra II. Balkan Savaşı'nın başladığı Haziran 1913'ten Ekim 1913 tarihine kadar devam eden bilgiler yer almaktadır.

bir süredir hız vermiş olduğu son hazırlıklarını bir kez daha gözden geçirdi. Ardından ordularına gerekli direktifi verdi. Tasarlanan bu ileri harekâtın başlaması için askerî durum müsaitti. Ancak Hükûmet büyük devletlerin engelleri ile karşılaştığı için beklemek durumundaydı (Genelkurmay ATASE Başkanlığı, 1981, ss. 385-86).

1 Temmuz 1913 günü Türk ordusu ileri harekât için son eksiklerini giderirken 6 Temmuz 1913 günü kolordu kurmay başkanları başkomutanlık karargahına çağrıldı. Kendilerine büyük karargâhta yeni durum hakkında detaylı bilgi verildikten sonra Çatalca ve Çanakkale Boğazı Kuvâ-yi Mürettepesi'nin yeni kuruluşları da ellerine verildi. Mürettep 3. Kolordu lağvedilmişti ve bu kolordunun karargâhı Mürettep 4. Kolordu karargahını oluşturdu. Eski 3. Nizamiye Kolordusuyla yeni teşkil edilen Mürettep 4. Kolordu, sağ kanat ordusu adı altında birleştirildi. Doğu Anadolu'dan yeni gelmiş olan 28. Tümen ise sol kanat ordusuna bağlı 1. Kolordu emrine verildi. İleri harekât başladığı zaman bu yeni kuruluşa göre üç redif Tümeni (Selimiye, Yozgat, Ankara) Çatalca ordusu komutanlığının emrinde olarak Çatalca müstahkem hattında geride bırakılması düşünülmüştü ve öyle yapıldı (Genelkurmay ATASE Başkanlığı, 1981, s. 386).

Trabzon Alayı, Sülüklü Tabya'dan hatt-ı askerîdeki Yıldız Tabya'ya çekilmişti. Trabzon gönüllülerinden 120 asker tabura eklendi. Gönüllülerden çeteler teşkil edilerek düşmanın ileri karakollarına baskın icrası için gönderiliyordu. Ancak gönüllü çeteleri düşmanın ileri karakollarına yalnızca uzaktan ateş açabilmiş ve geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Gönüllülerden bu şekilde istifade edilemeyeceği anlaşılınca onların lağvedilmesine karar verildi. Her ne kadar Bulgarlar, Sırp ve Yunanlar arasında gerginlik başlamış olsa da harekete hazır bulunulması gerektiği başkumandanlık vekaleti işarına atfen Kuvâ-yi Mürettepe kumandanlığından bildirilmişti (ATASE, 1912, G. 4-23).

Kuvâ-yi Mürettepe komutanı 11 Temmuz günü ileri harekât için verdiği emirde Gelibolu yarımadasını iki bölgeye ayırdı. Bu ayırmada yarımadanın hemen ortasında ve tepeler hattından geçen Bolayır-Eksamil ile Marmara arasındaki bölgeyi Gelibolu kolordusuna, Saroz Körfezi'ndeki bölgeyi de Bolayır kolordusuna verdi (Genelkurmay ATASE Başkanlığı, 1981, s. 430).

Trabzon Alayı, Gelibolu ve civarında yer alan Kazıklıovası'nın kuzeyinde ordugahını tesis etmişti. İstihkam müfrezesi de Trabzon Alayı ile birlikte ordugahı mezkûr alay yanına yerleştirmişti. Bu alay daha sonra Nişancı alayına katılacaktı. Taburların fazla eşyası Gelibolu Fırka İdare ambarına gönderilecekti (ATASE, 1912, G. 4-23).

11 Temmuz 1913 akşamı başkomutanlıktan bir emir geldi. Emirde, Londra Barış Konferansı gereğince tespit edilmiş olan Midye-Enez hudut hattına kadar olan araziyi Bulgarların boşaltacakları ve Bulgarlara bırakılan bu arazinin Türk birlikleri tarafından geri alınacağının kararlaştırılmış olduğu bildiriliyordu. Bu emir üzerine 11/12 Temmuz 1913 gecesi Kuvâ-yi Mürettepe komutanı da kolordularına birer emir göndererek birliklerin ileri harekete hazır olması için 13 Temmuz gününden önce bazı tali hareketlere başlanacağı, bu bakımdan bütün hazırlıkların en geç 12 Temmuz akşamına kadar tamamlanmış olmasını önemle bildirdi (Genelkurmay ATASE Başkanlığı, 1981, s. 431).

Bulgarlar Midye-Enez hududuna kadar olan araziyi boşaltmıştı. Düşman kuvvetleri, Çatalca ve Bolayır'dan mezkûr hattı teslim almak üzere ilerlerler ise harekete harben devam olunacağı başkumandanlık vekaletinin emri üzerine kolordu kumandanlığından bildirilmişti. Gece sabaha karşı saat 03. 30'da merkez tabya ordugahından hareketle Ekinlik Tepe civarına ordugâh kurmak üzere gelindi. 13 Temmuz 1913 tarihinde hareketin başlayacağı emri verildi ve o gün taarruza geçildi. Trabzon Alayı Sülüklüdere'den Eksamil'e kadar düşmana rastlamadı. Gece Eksamil Köyü'nde geçirildi (ATASE*,* 1912, G. 4-24, 25).

Sayıları bir tabur kadar olduğu tahmin edilen Bulgarlar Keşan istikametine çekilmişlerdi. Ancak Keşan ve Malkara'da düşman kuvvetlerin olmadığı köylülerin ifadesinden anlaşılmıştı. Çatalca ordusu mukavemete denk gelmeden Silivri-Belgrad hattına erişmişti. Fırka, Kavak, Kadıköy, Evreşe, Kiliseli istikametinde hareket edecekti (ATASE*,* 1912, G. 4-26). Trabzon Alayı'nı sırasıyla istihkam bölüğü, cebel bataryası, sahra topçu taburu, 8. Nişancı Alayı, 9. Nişancı Alayı, sıhhiye bölüğü ve seyyar hastane takip edecekti. Kıtaat buna nazaran ordugahlarında toplanma ve hareketlerini tanzim edecekti. Büyük ağırlıklar Eksamil'den 1 kilometre ileride olmak üzere Eksamil Kavak yolunda içtima edecek ve fırkayı takip edecekti (ATASE*,* 1912, G. 4-26). 14 Temmuz 1913 sabah saat 11'de Eksamil'den hareketle saat 4'te Kiliseli Köyü'ne ulaşarak orada ordugâh tesis edilmiş ve tabur ileri karakolla ilgilenmekle görevlendirilmişti. Tabur, fırkanın Bayramiç, Kurudağ, Şadıllı istikametini gizlemek üzere görevliydi. 4. bölük Kurudağ istikametindeki yol üzerinde ve ordugahtan 800 metre ileride bulunmak üzere büyük karakoldu. 3. Bölük Bayramiç, 1. Bölük Şadıllı istikametlerine birer küçük karakol çıkaracaktı. 2. Bölük ordugahının emniyetini tesis edecekti ((ATASE*,* 1912, G. 4-27). Trabzon Alayı, seyyar hastaneyle birlikte Doğanca, Karahisar, Musalar köylerinden tekalif-i harbiye ile erzak ve yem tedarik edeceklerdi. Bu konudaki faaliyetleri Mülazım-ı Evvel Kahraman Efendi kumandasında bir bölük gerçekleştirecekti (ATASE*,* 1912, G. 4-30).

Düşman kuvvetleri, Uzunköprü civarına doğru mevzilenmişti; bu birlikler

hakkında mevcut durumda yeni bir istihbarat bulunmamaktaydı. Trabzon Alayı'nın, Paşayiğit'in kuzeyinde yer alan sırtlık arazide ordugâhını teşkil etmesi öngörülmekteydi. Of Taburu ise ileri karakol hizmetinde görevlendirilecekti. Her alayın iaşesi, Tekâlif-i Harbiye müfrezeleri vasıtasıyla temin edilecek; bu kapsamda, tekâlif mıntıkasında yer alan köylülerden ekmek üretimi hususunda istifade edilecekti. Ana ağırlıklar, Paşayiğit Köyü'nün yaklaşık bir kilometre güneyinde konumlandırılacaktı (ATASE, 1912, G. 4-31).

Osmanlı Harbiye Nezareti'nin, Hariciye Nezareti'ne 17 Temmuz'da bildirdikleri şu şekildeydi: 15 Temmuz'da Osmanlı ordusu: Midye, Saray, Karıştıran, Seyitler, Muratlı, Malkara, Keşan ve Enos'u almış ve durmuştu. Böylece Londra Antlaşması gereğince Osmanlı'da kalacak olan yerler alınmış ve Osmanlı girişiminin ilk evresi kapanmıştı (Bayur, 1999, s. 37). 18 Temmuz 1913'te alınan rapora göre düşmanın Uzunköprü'yü boşalttığı rivayet edilmekteydi. Trabzon Alayı, Masatlı'nın batısında ordugahını tesis edecekti. Trabzon Taburu ileri karakolda hizmet edecekti. Düşman, Meriç Nehri'nin ötesine çekilmekteydi. Fırka geceyi Ergene Nehri'nin kuzeyinde Uzunköprü İstasyonu Zalyobalat civarında geçirdi. Trabzon Alayı Balattepe civarında ordugahını tesis edecekti (ATASE, 1912, G. 4-33).

Edirne'yi kurtarmak üzere yapılan hazırlıklar tamamlanmıştı. Edirne'yi kurtarma harekâtı Başkumandan Vekili Ahmed İzzet Paşa tarafından yönetiliyordu. Yapılan taarruz planına göre, Binbaşı Fahrettin Altay komutasındaki Aşiret Süvari Tugayı Kırklareli yönünde ilerleyecek; Yarbay Enver Bey ise Albay İbrahim'in idaresindeki Bağımsız Süvari Tugayı ve ona destek sağlayacak iki Çevik Piyade Alayı ile Edirne'yi hedef alacaktı. Aynı zamanda Bolayır Ordusu'na bağlı süvari ve piyade birlikleri de Edirne kuşatmasına katılmak üzere görevlendirilmişti (Bozkurt, 2013 s. 140). 19 Temmuz 1913 sabah saat 5'te fırkanın öncü kuvvetlerinin düşmanla Kovacı Köyü'nde karşılaşarak bir saat muharebeden sonra düşmanı geri püskürttüğü ve Uzunköprü'yü geri aldığı öğrenildi (ATASE, 1912, G. 4-33). Osmanlı birlikleri hızla ilerleyerek 21 Temmuz'da Kırkkilise'nin doğusuna ulaştı. Aynı gün Lüleburgaz'a giren birlikler, burada da kısa süren bir çatışmanın ardından biri zabit olmak üzere altısı yaralı toplam 114 Bulgar askerini esir aldı (Bozkurt, 2013, s. 140). Çok büyük direnişlerle karşılaşılmasa da 23 Temmuz 1913 günü Edirne Kırkkilise'nin Türk ordusu tarafından geri alınması üzerine bazı bölgelerde komiteci ve çetecilerden oluşan milis kuvvetlerin taşkınlık yaptıkları görüldü. Bu çetecilerin geri çekilirken yaptıkları saldırılar yalnızca askerî hedeflerle sınırlı değildi. Onlar Müslüman nüfusun güvenliğini ve toplumsal huzuru da tehdit etmeyi hedeflemişti (Yıldırım, 2020, s. 197). Çekilen Bulgar kuvvetlerinin ardından geride kalan huzursuzluğu bertaraf etmek amacıyla Türk birlikleri bölgeyi dikkatle taramayı sürdürmüştü. Kuzey batı istikametlerine çekilen düşmanın müstakil süvari livaları tarafından takip edildiği ve Dimetoka

civarında düşmandan eser olmadığı fırka emrinde bildirilmesi ile savaş son buldu. Bölgede güvenliğin sağlanması ile Osmanlı Devleti Bulgaristan Krallığı ile 29 Eylül 1913'te İstanbul Anlaşması'nı imzaladı (Baykara, 1999, s. 51). Böylece ümidi kalmayan milletin ruhunu Edirne'nin geri alınması bir dereceye kadar yükseltmiş oldu (Talat Paşa, 2006, s. 29).

Taburun Terhisi

Temmuz 1913'te Sürmene ve Of Taburları'nda kolera belirtileri baş göstermiş ordugahlar diğer taburlardan uzak bir yere taşınmıştı (ATASE arşivi, Balkan Harbi (1911-1912), Kutu. 549, Dos. 1, G. 4-37). Harp esnasında ordunun bünyesinde sağlık kontrollerini yapacak ve salgın hastalıklara gerekli sağlık hizmet ihtiyacını karşılayacak doktor bulunmaması hastalıkların daha da artmasına sebep olmaktaydı. Harbin ilk evresinde özellikle kolera salgını pek çok askerin şehit olmasıyla sonuçlanmıştı. İkinci evrede ise nispeten alınan tertip ve tedbirlerle kolera salgını hafifletilmişti. Ayrıca her tümene sıhhiye bölüğü ve seyyar hastane verilmişti. Dolayısıyla askerlerin çok daha çabuk iyileşerek göreve dönmeleri sağlanabiliyordu (Genelkurmay ATASE Başkanlığı, 1981, ss. 477-78). Bu sayede kısa sürede Sürmene ve Of taburları da koleradan temizlenerek kıtaat fırkaya katılabilmişti (ATASE arşivi, Balkan Harbi (1911-1912), Kutu. 549, Dos. 1, G. 4-40).

Raporun devamında sevkiyat, içtima ve keşif faaliyetlerinden bahsedilmektedir. 1. Trabzon Taburu ile 2. Nişancı Alayının 3. Taburları, Fırka İstihkam Müfrezesi Kolağası Remzi Efendi'nin kumandasında, evvelce bildirildiği vechile bayramın 4. günü sabahı Dimetoka'dan hareket edeceği bilgisi verilmektedir. Bunun dışında Trabzon ve topçu taburları ile istihkâm müfrezesinin, akşam saatlerinde köyün kuzeybatısında ve Üççeşme mevkiine yakın Kırkpınar civarında ordugâhlarını teşkil etmeleri planlanmaktaydı. Trabzon Alayı Kumandanı ise Sürmene ve Of taburlarıyla birlikte Pranga çevresinde konumlanacaktı (ATASE arşivi, Balkan Harbi (1911-1912), Kutu. 549, Dos. 1, G. 4-40). Trabzon Taburu Kumandanlığı'na gönderilen bir emirde Koçaşlı, Mankof, Köse Köyü, Alioğulları, Yanacık ve Öğük köyleri çevresinde Bulgar çetelerinin saldırılarından ahalinin korunması emredilmişti. Adaçalı'nın güneydoğusunda düşman yaylım ateşine tutulmuştu. Ayrıca civardaki köylerde de yangın başlamıştı. Ertesi gün Trabzon Taburu, Çayır Köyü istikametinde harekete geçerek bölgede faaliyet gösterdiği tespit edilen Bulgar çetelerinin takibine başladı. Süvari bölüğü ise Papaz Köyü'nde konuşlanarak keşif faaliyetlerini sürdürdü (ATASE arşivi, Balkan Harbi (1911-1912), Kutu. 549, Dos. 1, G. 4-41-42).

10 Ekim 1913 tarihli sevkiyat raporu, Balkan Savaşı'nın son evresinde fırkalarının terhis sürecine dair ayrıntılı bir düzenlemeyi içermektedir. Bahsi geçen tarihte

Trabzon Taburu Kumandanlığı'na fırkanın terhis edileceği haberinin ulaşmasının ardından fırka terhis edilmek üzere Gelibolu'ya hareket emri almıştı. Fırka, Dilenci Çiftliği-Çerekta hattına gidecekti. Of-Rize taburu Efremköy, Doğancılar, Karaali üzerinden Çerekta'ya, Trabzon, şoseden Dilenci Çiftliği'ne aynı gün gidecek, Sürmene taburu Nafia Köprüsü istikametinden hareketle Dağcı Arnavut Köyü'nde geceleyecekti. Telefon müfrezesi muharebe malzemelerini topladıktan sonra 9. Kolorduya iltihak etmek üzere Edirne'ye gidecekti. Süvari bölüğü keşif kollarını toplayarak alayına iltihak edecek ve süvari müfrezesi Dimetoka'ya varıldıktan sonra alaya iade edilecekti. Sıhhiye bölüğü, seyyar hastane, istihkam bölüğü, sahra ve cebel topçuları 9-10 Ekim 1913 tarih 392 numaralı emir üzerine Edirne ve Kırkkilise'ye gideceklerdi (ATASE arşivi, Balkan Harbi (1911-1912), Kutu. 549, Dos. 1, G. 4-45).

Hareket emrinin alınmasının ardından terhis sürecindeki sevk güzergâhını ve lojistik detaylarını anlatan raporun ayrıntıları ise şu şekildedir: Tabur, 10 Ekim 1913 sabahı saat 7'de Kocahalil'de yemek molası verdikten sonra Dimetoka caddesi üzerinden hareket etmiş; Nafia Köprüsü'nün doğusunda yer alan Eskiköy üzerinden geçerek öğleden sonra saat 1'de Gelibolu'nun kuzeyinde bulunan Silan Çiftliği'ne ulaşmıştır. Burada çadırlı bir ordugâh kurulmuş, aynı gün saat 5'te Rize Taburu ile birlikte Güzelgirit vapuruna binilmiştir. Vapur akşam saat 11'de hareket etmiş ve ertesi sabah saat 7'de Trabzon'a varmıştır (ATASE arşivi, Balkan Harbi (1911-1912), Kutu. 549, Dos. 1, G. 4-46). Bir sonraki raporda da Trabzon'a varıldığı zaman uyulması gereken birtakım hususlardan bahsedilmektedir. Bunlar; vapur iskeleye yanaştığında silah atılmaması ve ahalinin vapura girmesinin önlenmesi yönünde alınan birtakım tedbirlerden oluşmaktadır. Ayrıca iskeleye öncelikle her taburdan bir veya iki zabitin çıkarak efradı orada toplaması emredilmiştir. Bunların dışında eşya ve hayvanat için iskelede birer zabit bırakıldıktan sonra Hükûmete gidilerek dua kıraat olunması, daha sonra kışlaya gidilerek muayene olunması ve resmî geçit yapılması gibi yerine getirilmesi gereken bir dizi prosedür de yer almaktadır (ATASE arşivi, Balkan Harbi (1911-1912), Kutu. 549, Dos. 1, G. 4-47).

Daha önce de değinildiği gibi Balkan Harbi Osmanlı Devleti'nin yaşadığı en acı tecrübelerinden biriydi. Osmanlı Devleti'nin Balkan devletleri karşısında kısa sürede ciddi ve ağır bir yenilgiye uğraması, ordunun asker alma sisteminde ciddî ve yeni değişikliklerin yapılması gerekliliğini ortaya koymuştu. Bu nedenle ilk iş olarak Balkan Harbi'nde karışıklığa neden olan redif tümenlerinin ortadan kaldırılmasına karar verilmişti. Ardından Türk ordusu yeniden düzenlendi. Bundan sonra her birliğin kendi bölgesinde seferber olması usulü getirildi. Ayrıca asker alma usulünün de tekrar gözden geçirilmesi, düzenlenmesi, sistemleştirilmesi meselesi gündeme gelmişti. Bu amaçla Balkan Harbi'nden

sonra askerlik süresi azaltılmış ve eğitimli er sayısının artırılması imkânı üzerinde yoğunlaşılmıştı (Ayın, 1994, s. 49).

Sonuç ve Tartışma

Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesinin ardından bunun yerine kurulan yeni ordunun ismi "Asakir-i Mansure-i Muhammediyye" idi. Kurulan bu yeni orduya destek sağlamak ve halkı uzun süre mecburi hizmette tutmadan kendi bölgelerinde eğiterek iç güvenliği sağlamak maksadıyla da Redif-i Asakir-i Mansure isimli teşkilat kurulmuştu. 8 Temmuz 1834'te de Redif Kanunnamesi çıkarıldıktan sonra teşkilatın kurulacağı yerlerin vali ve mutasarrıfları durumdan haberdar edilerek yeni askerî birliğin oluşturulması için el birliği ile asker yazmaya, taburlar tamamlanmaya ve vilayet ve sancaklarda redif teşkilatı kurulmaya başlandı.

Balkan Savaşı esnasında Trabzon Redif Fırkasına mensup olan Trabzon Redif Taburu da kendilerine tebliğ edilen seferberlik emri ile toplanmaya başlayacaktı. Fakat bunun belli şartları ve düzeni olduğu da seferberlik emrinde dile getirilmişti. Bu şekilde yapılmasının birkaç önemli nedeni bulunmaktaydı. Bunlardan biri ihtiyaç fazlası askerî birliklerin toplanmasını engellemek ve birliklerin sevk ve idaresini seferberlik programına uygun bir şekilde yerine getirmekti. Seferberlik emri gereği taburda asker sayısının 1000 kişiyi geçmemesi şartı belirlenmişti. Bu sayıya sadık kalınarak davet pusulası gönderilmesi gerektiğinin de altı çizilmekteydi. Buna göre Trabzon Redif Taburu'nda da deftere kaydedilen nefer sayısı 862 olarak belirlenmişti.

Hemen belirtmek gerekirse Trabzon Redif Tümeni çok geçmeden Mürettep Nizamiye Tümeni adını aldı. Tümenin içeriğini 8. Nişancı Alayı, 9. Nişancı Alayı, Trabzon Alayı, 18. Dağ Topçu Taburu, Sahra Topçu oluşturmaktaydı. Mürettep Nizamiye Tümeni, Balkan Muharebesi'nde doğu cephesinde savaşarak faaliyet göstermişti. Çalışma kapsamında bakıldığında Trabzon Redif Taburu da Bolayır Muharebelerine katılarak Bolayır'ın doğusunda bulunan Sülüklü Tabya'dan 8 Şubat 1913'te hareket etmiş, Soğukdere'nin kuzeyindeki tepe civarında Bulgarlarla cephe muharebesi gerçekleştirmişti. Savaşta büyük mücadele veren tabur, koordinasyon eksikliği ve hava muhalefeti gibi sebepler ile ağır kayıplar yaşadı.

Bolayır Köyü'nden 9 Şubat 1913 tarihli belirtilen raporda önce 103 şehit ve kayıp, 94 yaralı ve hayvanattan 3'ünün telef olduğu bildirilmiş, daha sonra sayılar 60 şehit ve 96 yaralı olarak düzeltilmişti. 10 Şubat 1913'te Trabzon Taburu Kumandanlığı'na Mürettep Nizamiye Fırkası Kumandanı Miralay Necib tarafından gönderilen telgrafta askerin cesur ve fedakâr bir şekilde savaşmasının

takdir edildiği, vatanın kendilerinden daha büyük hizmetler bekleyeceği belirtilmişti.

Sonraki süreçte taburun Edirne'nin geri alınması için mücadele verdiği görülmektedir. Trabzon Alayı, Sülüklü Tabya'dan hattı askeriyedeki Yıldız Tabya'ya çekildi. Bu süreçte Türk ordusunun I. Balkan Savaşı'nda yaptığı hatalardan ders aldığı görülmektedir. Özellikle organize olma, ulaştırma ve sıhhiye konularına dikkat edilmişti. Trabzon Redif askerleri de düşman askerin takibi ve def'i için üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getirmeye çalışmıştı.

11 Temmuz 1913 akşamı başkomutanlıktan gelen bir emirde, Londra Barış Konferansı gereğince tespit edilmiş olan Midye-Enez hudut hattına kadar olan araziyi Bulgarların boşaltacakları ve Bulgarlara bırakılan bu arazinin Türk birlikleri tarafından geri alınmasının kararlaştırılmış olduğu bildiriliyordu. Bulgarlar Midye-Enez hududuna kadar olan araziyi boşaltmıştı. Düşman kuvvetleri, Çatalca ve Bolayır'dan mezkûr hattı teslim almak üzere ilerlerler ise harekete harben devam olunacağı başkumandanlık vekaletinin emri üzerine kolordu kumandanlığından bildirilmişti.

Osmanlı Harbiye Nezareti'nin Hariciye Nezareti'ne 17 Temmuz'da bildirdiğine göre, 15 Temmuz'da Osmanlı ordusu: Midye, Saray, Karıştıran, Seyitler, Muratlı, Malkara, Keşan ve Enos'u almış ve durmuştu. Böylece Londra Antlaşması gereğince Osmanlı'da kalacak olan yerler alınmış ve Osmanlı girişiminin ilk evresi kapanıyordu. 18 Temmuz 1913'te alınan rapora göre düşmanın Uzunköprü'yü boşalttığı rivayet edilmekteydi. Trabzon Alayı Masatlı'nın batısında ordugahını tesis edecekti. Trabzon Taburu ileri karakolda hizmet edecekti. Düşman, Meriç Nehri'nin ötesine çekilmekteydi. Fırka geceyi Ergene Nehri'nin kuzeyinde Uzunköprü İstasyonu Zalyobalat civarında geçirdi. Trabzon Alayı Balattepe civarında ordugahını tesis edecekti.

23 Temmuz 1913 günü Edirne Kırkkilise'nin Türk ordusu tarafından geri alındığı ve kuzey batı istikametlerine çekilen düşmanın müstakil süvari livaları tarafından takip edildiği ve Dimetoka civarında düşmandan eser olmadığı fırka emrinde bildirilmişti. 29 Eylül 1913'te İstanbul Anlaşması imzalanarak sınırlar çizilmiş ve Balkan Harbi son bulmuştu.

Balkan Savaşı, Osmanlı'ya savaşta eğitimli erin ne kadar önemli olduğunu göstermişti. Bilindiği üzere redif teşkilatını meydana getiren kitle, asıl uğraşı ticaret ve tarım olan halktı. Balkan Savaşları esnasında da askerlerin yarısından fazlasını redif tümenleri meydana getiriyordu. Redif tümenleri tam anlamıyla bir düzene sahip değildi. Ordu, tümenlerin daha işler hale getirilebilmesi adına

isimlerini değiştirerek birkaç alayı bir çatı altında topluyordu. Trabzon Redif Tümeni de bunlardan birisiydi. Kurulduktan hemen sonra Mürettep Nizamiye Tümeni adını alarak 8. Nişancı Alayı, 9. Nişancı Alayı, Trabzon Alayı, 18. Dağ Topçu Taburu, Sahra Topçuları ile birleştirilmişti.

Karışıklığın önüne geçmek ve redif askerlerinden azami fayda sağlayabilmek maksadıyla yapılan bu işlemler yine de işe yaramamıştı. Düzen ve koordinasyonun sağlanamaması ve ikmal işlerinin yüzüstü kalması gibi sebepler bu teşkilata son vermeyi gerekli kılmıştı. Sonraki süreçte asker alma sisteminde ciddî ve yeni değişikliklerin yapılması gereğine inanılarak ordu yeniden düzenlendi. Her birliğin kendi bölgesinde seferber olması usulü getirilerek asker alma usulünün de tekrar gözden geçirilmesi, düzenlenmesi, sistemleştirilmesi meselesi gündeme gelmişti.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.
Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

Apak, H. R. (1988). *Yetmişlik bir subayın hatıraları*. Türk Tarih Kurumu.

Armaoğlu, F. (2017). *19. yüzyıl siyasi tarihi 1789-1914*. Timaş Yayınları.

Artuç, İ. (1988). *Balkan Savaşı*. Kastaş Yayınları.

Ayın, F. (1994). *Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra askeralma kanunları (1839-1914)*. Genelkurmay Basımevi.

Baykara, T. (1999). *Türk inkılap tarihi ve Atatürk ilkeleri*. İzmir Kitabevi.

Bayur, Y. H. (1991). *Türk inkılap tarihi* (Cilt 2, Kısım II). Türk Tarih Kurumu.

Bayur, Y. H. (1999). *İkinci Balkan Savaşı II (1913)*. Yenigün Haber Ajansı.

Beydilli, K. (t.y.). Yeniçeri. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. https://islamansiklopedisi.org.tr/yeniceri adresinden erişildi.

Bozkurt, A. (2013). Balkan Savaşlarında Edirne'yi kurtarma harekâtı. *100. yıldönümünde Balkan Savaşları ve Edirne* içinde (ss. 135-148). Edirne Valiliği Kültür Yayınları.

Cihan, S. S. (2000). *Balkan Savaşı ve Batı Trakya Türk Cumhuriyeti*. Yeni Batı Trakya Dergisi Yayınları.

Çadırcı, M. (2008). *Tanzimat sürecinde Türkiye'de askerlik*. İmge Kitabevi.

Çelebi, M. (2007). *Türk inkılap tarihi*. Özel Matbaası.

Ersü, H. (2006). *1912-1913 Balkan Savaşı'nda Şarköy çıkarması ve Bolayır muharebeleri* (A. Tetik & Ç. Aksu, Haz.). Genelkurmay ATASE Yayınları.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Arşivi. (1912). *Balkan Harbi (1911-1912)* (Kutu 549, Dosya 1, Gömlek 4). Ankara.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Arşivi. (t.y.). *76-16-1 numaralı evrak*. Ankara.

Genelkurmay ATASE Başkanlığı. (1979). *Balkan Harbi (1912-1913)*. Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınevi.

Genelkurmay ATASE Başkanlığı. (1981). *Türk Silahlı Kuvvetleri tarihi Osmanlı devri Balkan Harbi Şark Ordusu İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması* (Cilt 2, Kısım 2, Kitap 2). Genelkurmay ATASE Başkanlığı Basımevi.

Goodwin, G. (1997). *Yeniçeriler* (D. Türkömer, Çev.). Doğan Egmont Yayıncılık.

Görgülü, İ. (1993). *On yıllık harbin kadrosu 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*. Türk Tarih Kurumu.

Özcan, A. (2002). Osmanlı Devleti'nin askeri yapısı. H. C. Güzel, K. Çiçek & S. Koca (Ed.), *Türkler* içinde (Cilt 10, ss. 107-121). Yeni Türkiye Yayınları.

Özcan, A. (t.y.). Redif. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde.

https://islamansiklopedisi.org.tr/redif--ordu adresinden erişildi.

Petrosyan, I. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda askeri reformlar konusunda ilk girişim XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başında Yeniçeri Ocağı. *Osmanlı* içinde (Cilt 6, ss. 673-683). Yeni Türkiye Yayınları.

Shaw, S. J., & Shaw, E. K. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye* (M. Harmancı, Çev.; Cilt 2). E yayınları.

Talat Paşa. (2006). *Hatıralarım ve müdafaam*. Kaynak Yayınları.

Yıldırım, B. (2020). Balkan Savaşlarında İpsala, Keşan ve havalisinin işgali ve istirdatı. *Her yönüyle İpsala: Sosyal bilimler* içinde (Cilt 1, ss. 189-204). Trakya Üniversitesi Yayınları.

Extended Summary

In the Ottoman military system, the infantry and military engineering soldiers primarily formed the land forces. With the expansion of the lands, the state began to look for new methods when confronted with the inadequacy of these soldiers. Therefore, it met the soldier needs of the Kapikulu Ocaklari (Sultan's household troops) from the Christian subjects. The Janissaries were the most important part of the land forces. However, by the 17th century, they had entered a period of decline and deterioration. Reasons such as the fact that the unit was too involved in social and political life and that it was engaged in jobs other than military arts caused it not to be able to achieve its previous victories in wars.

Janissaries, which had turned into an uncontrolled force at some point, frequently rebelled, especially in the 17th and 18th centuries. They did not welcome the reforms to be made in the military field. It was Sultan Mahmud II, who put an end to this issue, which occupied the agenda of the empire as a problem. The rebellion that occurred on June 15, 1826, was the last revolt of the Janissaries, and the Janissary unit was abolished. The *Asakir-i Mansure-i Muhammediyye* army was established in place of the Janissary corps. A new organization titled *Redif-i Asakir-i Mansure* was established in order to support this new army and to provide internal security by training the people in their own regions without keeping them in compulsory service for a long time.

The provincial governors took action as soon as the edict, which ordered the establishment of the reserve military organization, reached them. They quickly began to recruit soldiers and man their battalions.

During the Balkan War mobilization, orders were sent to all provinces to form military units. As required by the organization, a regular army, reserve forces, guards, and volunteers would be prepared and joined military units. The Trabzon Reserve Battalion, which was a member of the Trabzon Reserve Detachment, which is the subject of the present study, would also start to gather with the mobilization order notified to them. It was also stated in the mobilization order that this had certain conditions and orders. In accordance with the mobilization order, the number of soldiers in the battalion should not exceed 1, 000 troops. It was also emphasized that a recruitment invitation note should be sent by sticking to this number. Accordingly, the number of soldiers registered in the ledger in the Trabzon Reserve Battalion was 862.

All these preparations, bureaucratic procedures, and the issue of gathering

soldiers and which detachments they would be distributed to were completed, and the battalion was ready in Trabzon. It is seen that these preparations were tried to be completed between 5-10 October, and the deficiencies in supply and food were tried to be eliminated.

In the war journal, information on how military and bureaucratic procedures should be performed and how they had to wait for days due to adverse weather conditions is provided. The departure of the battalion from the port of Trabzon took place on October 30, 1912. Due to adverse weather conditions, it was not possible to disembark the troops, and on November 3, they had to dock at the port of Buyukdere in the Bosphorus, and then they moved to Gallipoli upon the orders received. After 3 days spent in Gallipoli, they moved in the direction of Bolayir and reached the central bastion.

Upon the order given on December 9, the Trabzon Reserve Battalion reached the Kavak sub-district, and on the night of December 9 and 10, they reached the Kizilcaterzi village over Kavak. On December 13, the battalion reached Sarkoy. Since the enemy attacked Sarkoy on that day, they established defense lines on the ridges beyond Sarkoy, and the enemy was driven away.

On December 27, 1912, they reached Bolayir over Kavak. The battalions of Of and Surmene also came here, and the military camp was established by the order of the regiment commander.

A squad of 50 men from the Trabzon battalion carried out an offensive reconnaissance. Two soldiers were martyred, and one soldier was injured in the battle. There was no contact between the enemy forces and the troops on the coast, and there were no Bulgarian soldiers in the 12 km area between Inceburun and Sarkoy.

According to the intelligence gathered from the sources, the Bulgarians would avoid attacking in Catalca and gather most of their forces in Edirne and Gallipoli. It was said by the French Military Attaché that 30, 000 people were taken in from Catalca, but it was not known in which direction they were sent from Edirne or Gallipoli.

On February 8, 1913, the troops started to advance from the Suluklu bastion in the east of Bolayir Village. The enemy was engaged in the front with infantry and machine gun fire. However, even if they could hear the enemy's voice at a close distance, it was impossible to see the other side due to the fog. Orders were sent so that communication would not be interrupted due to the fog, ammunition

would not be wasted, and the troops would not mistake each other as enemies and shoot one another. The uncertainty of the situation caused unrest among the soldiers. In fear, the soldiers began to retreat from the Doganarslan Farm in a scattered manner.

According to the report dated February 9, 1913, from Bolayir Village, there were 103 martyrs and casualties, 94 wounded, and 3 dead animals in the battle, and later, the numbers were corrected as 60 martyrs and 96 wounded. In the telegram sent by Miralay Necib, Commander of the Regular Forces Detachment affiliated with the Command of the Trabzon Battalion on February 10, 1913, it was stated that the soldiers were appreciated for their brave and self-sacrificing warfare, and that the country would expect greater services from them.

In the following process, it is seen that the battalion fought to take back Edirne. The Trabzon Regiment withdrew from the Suluklu Bastion to the Yildiz Bastion on the military line. In this process, it is seen that the Turkish army learned from its mistakes in the First Balkan War. Particular attention was paid to the issues of organization, transportation, and health. The Trabzon Reserve soldiers also tried to fulfill their duty in the pursuit and elimination of the enemy soldiers.

On the evening of July 11, 1913, in an order from the commander-in-chief, it was announced that the land up to the Midye-Enez border line, determined in accordance with the London Peace Conference, would be evacuated by the Bulgarians, and it was decided that this land left to the Bulgarians would be regained by the Turkish troops.

The Bulgarians had evacuated the land up to the Midye-Enez border. If the enemy forces proceeded to take over the Midye-Enez line from Catalca and Bolayir, it was reported from the corps command that the military action would continue by fighting on the order of the deputy commander-in-chief.

According to the notification of the Ottoman Ministry of War to the Ministry of Foreign Affairs on July 17, the Ottoman army regained Midye, Saray, Karistiran, Seyitler, Muratli, Malkara, Kesan, and Enos on July 15 and halted. Thus, in accordance with the Treaty of London, the places to stay in the Ottoman Empire were taken, and the first phase of the Ottoman initiative was completed.

According to the report received on July 18, 1913, there was a rumor that the enemy evacuated Uzunkopru. The Trabzon Regiment would establish its camp to the west of Masatli. The Trabzon Battalion would serve in the outpost. The enemy was retreating beyond the Meric River. The detachment spent the night

in the north of the Ergene River around Uzunkopru station and Zalyobalat. The Trabzon Regiment would establish its camp around Balattepe.

On July 23, 1913, it was reported in the order of the detachment that Edirne Kirkkilise was regained by the Turkish army, that the enemy, who retreated to the northwest, was chased by the detached cavalry brigade forces, and that there was no sign of the enemy around Dimetoka. On September 29, 1913, the Istanbul Agreement was signed, and the borders were drawn. The Balkan War was over.

In this study, the war journal of the Trabzon Reserve Battalion, which participated in the Bolayir Battles in the Balkan War and moved from the Suluklu Bastion to the east of Bolayir on February 8, 1913, and fought hard in the front battle with the Bulgarians around the 117-altitude hill in the north of Sogukdere, but suffered heavy losses, was examined. The study was conducted within the framework of the data provided in the war journal regarding the Trabzon Reserve Batallion (ATASE, 1912, G. 4). The journal covers the period between October 5, 1912 and October 22, 1913. With this study, a full one-year period was evaluated within the framework of the war journal of the reserve battalion, which actively participated in the battle.

Araştırma Makalesi
Research Article
DOI: 10.54078/savsad.1734897

Ulus-Devlet İnşasında Tunceli: Ayaklanma, Askerî Harekât ve İskân Rejiminin Analizi (1937-1938)

Tunceli in Nation-State Building: An Analysis of Rebellion, Military Operation, and the Resettlement Regime (1937-1938)

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi
The Journal of Defence and War Studies

Tekin ÖNAL
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Ankara, Türkiye.

ÖZ

Tunceli bölgesi, coğrafi yapısı ve tarihsel olarak güçlü aşiret yapıları nedeniyle Osmanlı Dönemi'nden itibaren merkezî otoriteye karşı direnişin sık görüldüğü bir bölge olmuştur. Dağlık ve ulaşımı zor olan bu bölgede, aşiretlerin özerk yapısı, devletin kontrolünü sınırlandırmıştır. Tanzimat sonrasında Osmanlı Devleti, bölgeyi denetim altına almak için askerî ve idari düzenlemeler yapmış, ancak başarılı olamamıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde ise modern ulus-devlet inşası sürecinde Tunceli, tamamen kontrol altına alınması gereken bir sorun olarak görülmüştür. Cumhuriyet hükûmetleri, Tunceli'deki isyan potansiyelini ortadan kaldırmak için çeşitli politikalar geliştirmiştir. 1925'teki Şeyh Said İsyanı'nın ardından çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ve kurulan İstiklal Mahkemeleri, bölgedeki otoriteyi güçlendirmek için kullanılmıştır. 1934'te kabul edilen İskân Kanunu ile bölgedeki aşiretlerin dağıtılması hedeflenmiştir. 1935'te çıkarılan Tunceli Kanunu ise bölgeye özel bir idari statü getirmiş, askerî valilik sistemi uygulanmış ve ağır cezalar öngörülmüştür. Ancak bu tedbirlere rağmen, aşiret reisleri ve özellikle Seyit Rıza liderliğindeki gruplar, Hükûmetin silah toplama ve vergi tahsilatı gibi politikalarına karşı direniş göstermiştir. 1937'de başlayan isyan, köprü ve karakol baskınlarıyla şiddetlenmiş; hükûmet ise sert bir askerî operasyonla cevap vermiştir. Hava bombardımanları ve kara harekâtlarıyla isyancıların direnişi kırılmış, elebaşılar yakalanarak idam edilmiştir. İsyanın bastırılmasının ardından, bölgede kalıcı bir düzen sağlamak için ıslahat programları uygulanmıştır. Yollar, okullar ve karakollar inşa edilerek devletin varlığı pekiştirilmiş, aşiret yapısı çözülmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak, 1937-1938 Tunceli Harekâtı, Cumhuriyet'in merkezî otoriteyi sağlama ve ulus-devlet politikalarını uygulama çabalarının bir parçasıdır. Bu süreç hem isyan bastırma hem de sonrasında idari ve sosyal dönüşüm projeleriyle şekillenmiştir. Tunceli meselesi, Türkiye'nin erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki iç güvenlik ve ulusal bütünlük politikalarının en dikkat çeken örneklerinden biri olarak tarihteki yerini almıştır.

Anahtar Kelimeler: Kürt ayaklanmaları, Takrir-i Sükûn Kanunu, İskân Kanunu, Tunceli Kanunu, Dördüncü Umumî Müfettişlik.

JEL Kodları: Z00

Geliş Tarihi/Received 04.07.2025
Kabul Tarihi/Accepted 17.11.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 31.12.2025
Sorumlu Yazar/Corresponding author: Tekin ÖNAL
E-mail: tekin_onal@hotmail.com

Atıf/Citation: Önal, T. (2025). Ulus-devlet inşasında Tunceli: Ayaklanma, askerî harekât ve iskân rejiminin analizi (1937-1938), *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, *35*(2), 351-384.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

ABSTRACT

Due to its geographical structure and historically powerful tribal structures, the Tunceli region has been an area where resistance against central authority was frequently observed since the Ottoman Era. In this mountainous and hard-to-reach region, the autonomous structure of the tribes limited state control. Following the Tanzimat reforms, the Ottoman Empire made military and administrative regulations to bring the region under control but was unsuccessful. In the Republican Era, during the process of modern nation-state building, Tunceli was perceived as a problem that needed to be fully brought under control. Republican governments developed various policies to eliminate the potential for rebellion in Tunceli. Following the 1925 Sheikh Said Rebellion, the Takrir-i Sükûn Law (Law on the Maintenance of Order) and the established Independence Tribunals were used to strengthen authority in the region. The Resettlement Law of 1934 aimed to dismantle tribal structures in the region. The Tunceli Law enacted in 1935 introduced a special administrative status for the region, implementing military governorship and prescribing severe penalties. Despite these measures, tribal leaders, particularly groups under the leadership of Seyit Rıza, resisted government policies such as disarmament and tax collection. The rebellion that began in 1937 intensified with attacks on bridges and gendarmerie outposts, prompting the government to respond with a harsh military operation. Aerial bombardments and ground operations broke the insurgents' resistance, and their leaders were captured and executed. After the suppression of the rebellion, reform programs were implemented to establish a permanent order in the region. Roads, schools, and military posts were built to consolidate the state's presence, and attempts were made to dismantle the tribal structure. In conclusion, the 1937-1938 Tunceli Operation was part of the Republic's efforts to establish central authority and implement nation-state policies. This process was shaped by both military suppression and subsequent administrative and social transformation projects. The Tunceli issue remains one of the most noteworthy examples of Türkiye’s early Republican domestic security and national integrity policies.

Keywords: Kurdish uprisings, Takrir-i Sükûn Law, Settlement Law, Tunceli Law, Fourth General Inspectorate

JEL Codes: Z00

Giriş

Coğrafi adlandırmayla Dersim bölgesi, doğusunda Bingöl, kuzeyinde Erzincan, batısında Malatya ve güneyinde Elâzığ (Elaziz) illeriyle çevrilidir. Tunceli ve Sivas'ı da içine alan bu bölge, Karasu, Peri ve Murat nehirleriyle sarılmış ve dağlarla çevrili, ulaşımın oldukça güç olduğu bir araziye sahiptir (Doğan, 2012, s. 158). Dersim Sancak merkezi Hozat olup bu merkeze bağlı olan ilçeler ise Çemişgezek, Ovacık, Pertek, Sağman, Çarsancak, Kalan, Kuzican (Pülümür), Kızılkilise (Nazımiye) ve Mazgirt'tir. Bu bölgenin doğal sınırlarını ise kuzeyde Mercan Dağları, güneyde Fırat Nehri, doğuda Bağır Paşa Dağları, güneydoğuda Peri Suyu, batıda ise Kemah ve Kemaliye ilçeleri çizmektedir (Yılmazçelik, 1999, s. 37). "*Yüksek dağ vasfının en haşin, en çetin ve en derin manalarını tamamen taşıyan bir vatan toprağı*" olarak tanımlanan Dersim bölgesi (T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Kataloğu, 30-1/40-238-6), hem coğrafi yapısı hem de Osmanlı Dönemi'nden beri süregelen feodal yapılar nedeniyle gerek Osmanlı gerekse de Cumhuriyet Dönemi'nde çeşitli isyanlara ev sahipliği yapmıştır.

Tanzimat'tan önce neredeyse bütün doğu illeri derebeylik usulüyle yönetildiği için bu dönemde Hükûmet kuvveti demek derebeyleri, aşiret reisleri ve ağalar demekti. Tanzimat'la birlikte Dersim, Şah Hüseyin namında bir zatın hükmü altında bulunmuş ve Hükûmet burada, Kürtlerle meskûn diğer bölgelerden farklı olarak idare-i maslahat politikası takip edilmiştir. Dersim'den asker alımının sağlanması için Dersim reislerine çeşitli hediyeler takdim edilmiştir. Bu sırada Şah Hüseyin'in ölümü üzerine yerini oğlu Ali Bey doldurmuştur. Hükûmetle iş birliğine sıcak bakan Ali Bey, Dersim Genel Müdürü unvanıyla Erzincan'da ikamete tabi tutulmuştur. Kuşkusuz bölgede başka şeyhler de ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında yer alan ve Hozat civarında nüfuz sahibi olan Süleyman Bey'in 5.000 kişilik bir kuvveti emri altında bulundurması Hükûmetin bu aileye nüfuz etmesini zorlaştırmıştır. Öte yandan Hükûmet ne yaparsa yapsın bölgeden asker toplamaya muvaffak olamamıştır (*Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II*, 2004, ss. 37-39; *Dersim Raporu*, 2021, ss. 153-157).

Osmanlı Devleti, 1860-1877 yılları arasında Hozat ve Mazgirt'te kışlalar inşa ederek bu bölgeler üzerinden Dersim'e nüfuz etmeye çalışmıştır. Ancak, Dersim ağaları, güç ve etkilerinin azalmasından korkarak Osmanlı'nın bu çabalarına engel olmuştur. Hozat ve Mazgirt kışlalarındaki askerler cepheye gönderildiğinde, aşiret ağaları bu kışlalara saldırarak buraları ateşe vermiştir (Uluğ, 2014, s. 148).

1893 ile 1905 yılları arasında Dersim bölgesinde zaman zaman huzursuzluklar yaşanmış ve bu durum devleti oldukça zor bir duruma düşürmüştür. 1896 yılında

Arapkir ve Kemah halkı, can ve mal güvenliklerinin tehlikeye girmesi nedeniyle Babıâli'ye başvurmuşlardır. Bunun üzerine 1896'da Müşir Şakir Paşa ve Dördüncü Ordu Kumandanı Zeki Paşa arasında bir muhaberat başlamıştır. Raporda, olayların temel nedenleri, ihtiyaçların karşılanması, cehaletin önlenmesi, yollar ve köprülerin inşa edilmesi, ayrıca karışıklıklara yol açmamak adına cephaneliklerin tedarik edilmesi şartıyla 20 tabura ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Mayıs 1907'de ise Nazımiye'nin Kureyşanlı aşiretinden Ali Çavuş, 2.000 kişilik bir grup ile Kiği köylerine, Hozat'ın Koç, Şam ve Resik Uşakları da Kemah ile Çemişgezek köylerine saldırarak çok sayıda eşya ve hayvanı gasp edip birçok kişiyi öldürmüşlerdir. Köylüler, köylerini terk ederek kasabalara sığınmak zorunda kalmışlardır. Bunun üzerine askerî bir müdahale başlatılmış ve asilerin tenkiline[1] çalışılmıştır (*Dersim: Jandarma Umum Kumandanlığı Raporu*, 2021, ss. 160-171; *Dersim Raporu*, 2021, ss. 159-167). Harbiye Nezareti'nin 28 Temmuz 1908 tarihinde 4. Ordu Müşirine verdiği emirle "*Meşrutiyetin ilanı sebebiyle Dersim'de kan dökülmesinin caiz olmayacağı, aşiretlerle anlaşmak suretiyle harekâta son verilmesi*" istenmiştir. Harekât, Neşet Paşa komutasında sürdürülürken bir dağ bataryası, bir Hamidiye Süvari Alayı, yedi redif, sekiz nizamiye taburu kullanılmış ve 13 günde 17 aşiretten birçok kişi tedip ve teslime mecbur edilerek tutuklanmıştır. Bu harekât esnasında halkın silahlarının toplanması göz ardı edilmiş, bu da 1909'da yeni bir tedip[2] harekâtının yapılmasına neden olmuştur. Buna benzer harekâtlar 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar devam etmiş, savaş esnasında silahlarını daha da artıran aşiretler, Cumhuriyet devrinde Dersim bölgesini isyanların önemli bir merkezi haline getirmişlerdir (*Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları* II, 2004, ss. 40-43).

Bu çalışmada temel problem Tunceli isyanlarının sebepleriyle beraber, Cumhuriyet Hükûmetlerinin mesele karşısında aldığı tedbirlerin ne olduğudur. Ayrıca isyan bölgesinin kendine has özellikleri ve Osmanlı devrinden itibaren bölgede uygulanan yönetim tarzı ele alınan bir başka husustur. Kürt isyanlarının temel dinamiği, etnik-dinî birtakım etkenler, feodal yapının bölge halkı üzerindeki etkileri ve isyanlar karşısında alınan tedbirlerin yeterliliği ya da yetersizliği gibi konularda bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Bunun için öncelikle yetkili makamların bölge için hazırlattığı resmî raporlar incelenmiş, ardından yazılan hatıratlar titizlikle değerlendirilmiş ve nihayet çalışmanın ana omurgasını oluşturan arşiv belgeleri, resmî yayınlar, süreli yayınlar ve telif-tetkik eserler

[1] Tenkil; uzaklaştırma, herkese örnek olacak bir ceza verme anlamlarında kullanılmaktadır (Türkçe Sözlük, 2023, s. 3251).

[2] Tedip; uslandırma, yola getirme, terbiye etme anlamlarında kullanılmaktadır (Türkçe Sözlük, 2023, s. 3219).

üzerinden Tunceli isyanlarının sebep-sonuç münasebetleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet Devri Kürt Ayaklanmaları ve Alınan Tedbirler

İkinci Meşrutiyet döneminden itibaren çeşitli dönemlerde Dersim Bölgesi üzerinde araştırmalar yapılmış ve askerî operasyonlar gerçekleştirilmiştir. Ancak bu girişimler, soruna kalıcı bir çözüm getirmekte yetersiz kalmıştır. Bu durumun temel sebepleri arasında, bölge halkının yoksulluk içinde yaşaması, eğitim olanaklarının sınırlı olması ve aşiret yapısının bölgede güçlü bir şekilde varlığını sürdürmesi yer almaktadır. Öte yandan, Hükûmetlerin meseleyi yalnızca askerî yöntemlerle çözmeye çalışmaları da başarıyı engelleyen unsurlardan biri olmuştur. Oysa kalıcı bir çözüm için, eğitim, yönetim ve ekonomik alanlarda kapsamlı ve uzun vadeli reformların hayata geçirilmesi gerekmektedir (Kaya, 2010, s. 366).

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Anadolu'nun doğu bölgeleri yeni ve karmaşık bir sürece girmiştir. İngiltere ve Rusya'nın baskılarıyla bölgedeki siyasi dengeler daha da hassas hâle gelmiştir. Bu gerilimli ortamın bir sonucu olarak, 1916 yılında Dersim'de büyük bir isyan meydana gelmiştir. Üçüncü Ordu Komutanı Vehip Paşa'nın yürüttüğü askerî operasyon sayesinde isyanın daha da yayılması engellenmiştir. Osmanlı ordusu, 1917 Mayıs ayında isyanı tamamen bastırmıştır (Akgül, 2000, s. 105).

İsyan girişimleri Millî Mücadele döneminde de devam etmiş ve bu dönemki isyanların en kapsamlı olanı Koçgiri Ayaklanması olarak kayda geçmiştir. Bu ayaklanmanın başını çekenler, Koçgiri aşiretinin önde gelen isimleri arasında yer alan ve II. Abdülhamit tarafından paşalık unvanı verilen Mustafa Paşa'nın oğulları Alişan ile Ümranlı Bucak Müdürü Haydar Bey ve kardeşleridir. Alişan, Baytar Nuri (Dersimi)'yle birlikte Dersim bölgesinde örgütlenme faaliyetlerinde bulunmuştur (Turan, 1998, s. 184). Asayişi sağlamak adına görevlendirilen Mustafa Kemal Paşa, Sivas Valisi Reşit Paşa aracılığıyla Alişan ve Baytar Nuri ile temas kurmak istemiş ancak Baytar Nuri bu görüşmeye katılmayı reddetmiştir. Başlangıçta milletvekilliği adaylığını kabul eden Alişan da Baytar Nuri'nin etkisiyle bu kararından vazgeçmiştir (Mumcu, 2023, ss. 33-34; Yurtçiçek, 2017, s. 55).

Alevi mezhebinden olan bu aşiretin mensuplarının büyük kısmı Hafik, Zara, İmranlı, Suşehri, Refahiye, Kemah, Divriği, Kangal, Ovacık ve Kuruçay ile bunların etrafındaki 135 köye dağılmıştır. Kürtçe konuşan bu aşiret mensuplarının hepsi aynı zamanda Türkçe de biliyorlardı. Bulundukları yerlerin adları da Türkçe olan Koçgiri aşiretinin 2.500 kadar silahlı gücü mevcuttu (Tansel, 1978, ss. 86-87;

Yurtçiçek, 2017, ss. 55-56). Koçgiri aşireti; İbolar, Zazalar, Balular, Kerteliler ve Sarular kabilelerinden oluşurken bunların en büyüğü İbolardı. Ayaklanmayı kışkırtan ve başlatan da bunlardı (*Türk İstiklâl Harbi IV*, 1974, ss. 259-260).

1921 yılının başlarında bağımsız bir Kürt devleti kurulmasını savunan Baytar Nuri, Kangal çevresindeki bir tekkede toplantı düzenleyerek, Sevr Antlaşması'nın bölgeye dair maddelerinin uygulanması ve Diyarbakır, Van, Bitlis, Elâzığ, Tunceli ile Koçgiri'yi kapsayan bağımsız bir Kürt devleti kurulması kararlarını aldırmıştır. Alınan bu kararlar doğrultusunda hazırlıklar tamamlanmış ve ilk olarak Zara ile Refahiye'deki karakollara yapılan saldırılarla isyan başlatılmıştır. Haydar ve Alişan Beylerin desteğiyle ayaklanma kısa sürede çevre bölgelere yayılmıştır. Aşiret reisleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne telgraf çekerek Koçgiri kazasının özel bir vilayet ilan edilmesini ve buraya bir Kürt valisinin atanmasını talep etmiştir. İsyanın yayılması üzerine Sivas Valiliği, aşiret reisleri ile dinî önderlere çağrıda bulunarak olaylara karışanların uyarılmasını istemiştir (Toparlak, 2013, s. 31). Ancak bu girişimlerden ve Danıştay eski üyelerinden Şefik Bey'in Zara'ya giderek isyan liderleriyle görüşme çabasından herhangi bir sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine 10 Mart 1921 tarihinde Elâzığ, Erzincan, Divriği ve Zara'da sıkıyönetim ilan edilmiştir. Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa isyanı bastırmakla görevlendirilmiştir. Bunun üzerine Alişan Bey, 26 Mart'ta Pülümür aşiretlerine yazdığı mektupta "bağımsız bir Kürdistan" bahsetmiş ve büyük devletlerin kendilerine destek olduğunu ifade etmiştir (Tansel, 1978, ss. 86-89). Yapılan askerî harekât neticesinde, Alişan Bey ve bazı Kürt aşiretlerinin önde gelen 32 mensubu, 17 Haziran'da teslim olmak zorunda kalmıştır. Bu harekâtı Baytar Nuri aşağıdaki ifadelerle anlatmış, "cahil" olarak tanımladığı aşiret reislerinden bazılarının Ankara Hükûmeti ile anlaşarak milletvekili olduklarını dile getirmiştir:

> Koçgilililer'le müttefik olan ve vaadde bulunan Dırejan ve Arapgir'in Atma aşiretleri bigâne (ilgisiz) kaldılar. Erzincan'da Kureşan aşireti de Koçgiri aşiretlerine hücum ve muhasara gösterdi. Her taraftan ümitsiz ve desteksiz kalan Koçgiri, aylarca tek başına Türk mücehhez ordusuyla harp ederek mağlup oldu. Ve mühim fedai kısımları da harp ederek Dersim'e iltica ettiler. (Dersimi, 1992, ss. 116-117)

Ankara Hükûmeti Anadolu'nun birçok bölgesinde isyan hareketlerini önlemek amacıyla, 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı yönetimince de uygulanan Umumî Müfettişlik kurumunu yeniden gündemine almıştır. Osmanlı Devleti döneminde dış baskılar sonucu ortaya çıkan bu müfettişlikler, Cumhuriyet Dönemi'nde kendiliğinden ve merkezî otoriteyi güçlendirmek amacıyla gündeme gelmiştir (Koca, 1998, ss. 36-37). Bunun için Hükûmet, 20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 22 ve 23. maddelerinde Umumî Müfettişliklerin

kuruluşu ile görev ve yetkilerine yer vermiştir (Gözübüyük & Kili, 2000, s. 87). 1924 Anayasası'nda Umumî müfettişliklere yer verilmezken 1925'teki Şeyh Said İsyanı devleti yeni tedbirler almaya sevk etmiştir. Şeyh Said İsyanı sürerken Ankara'da isyanın bastırılmasına yönelik çeşitli tartışmalar gündeme gelmiştir. Bu sırada 22 Kasım 1924'te İsmet Paşa'nın yerine daha ılımlı ve uzlaşmacı kişiliğiyle ön plana çıkan Ali Fethi (Okyar) Bey Başbakanlığa getirilmiştir. Ali Fethi Bey, Kürt isyanları ve ayrılıkçılıkla ilgili olarak devletin genel yaklaşımından farklı bir düşünceye sahip değildir. Ancak isyanın başlangıcında, olayı yalnızca dinî temelli bir ayaklanma olarak değerlendirmekte ve olağanüstü hâl uygulamalarıyla kontrol altına alınabileceğini düşünmektedir. İsmet (İnönü) Paşa ve çevresindekiler ise sert tedbirler alınması gerektiğini savunmuşlardır (Yeşiltuna, 2006, s. 36). Bu tedbirler, İstiklal Mahkemeleri'nin yeniden kurulmasını, devrim ve ihtilal ilkelerine aykırı yayın yapan gazetelerin kapatılmasını ve sahipleri ile yazarlarının cezalandırılmasını içermektedir. Ayrıca, her türlü muhalefetin engellenmesi amacıyla genel siyasi ve idari tedbirlerin alınması da söz konusudur. Bunun üzerine Ali Fethi Bey'in istifası gündeme gelmiş ve yeni Hükûmetin kurulması için İsmet Paşa'nın başkanlık etmesi gerektiği fikri ortaya çıkmıştır (*Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)*, 1972, ss. 112-114). Hatta Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan acilen Ankara'ya çağırdığı İsmet Paşa'ya, Ali Fethi Bey'in Başbakanlık görevini sürdürmesinin uygun olmadığını belirtmiş ve yalnızca İsmet Paşa liderliğinde, gerekli önlemleri alıp kendi politikasını hayata geçirecek bir kabinenin kurulabileceğini düşünmüştür (Göldaş, 1997, s. 394).

İsmet Paşa, Başbakanlık görevine gelir gelmez, Atatürk'ün öncülüğünde yeni bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıda, Hükûmet'in bölgeye yönelik alacağı önlemler ve Meclis'te izlenecek stratejiler tartışılmıştır. Ayrıca, çıkartılacak Takrir-i Sükûn Kanunu üzerine yaşanan tartışmalar oldukça sıkıntılı olmuştur. Kazım (Karabekir) Paşa, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Dersim Milletvekili Feridun Fikri Bey, Sivas Milletvekili Halis Turgut Bey ve Rauf (Orbay) Bey, ardı ardına söz alarak, Takrir-i Sükûn Yasası ve bu yasa ile birlikte yeniden kurulması planlanan İstiklal Mahkemeleri'ne karşı çıkmışlardır. Rauf Bey, ayaklanmanın Cumhuriyet'i devirecek kadar güçlü olmadığını belirterek, Takrir-i Sükûn Yasası ve uygulanacak yöntemlerin Anayasa'ya aykırı olduğunu savunmuş ve "*Takrir-i Sükûn'un, sükûnsuzluk yaratacağından şüpheliyim*" demiştir. Takrir-i Sükûn Kanunu uzun tartışmaların ardından Meclis'te oylanmış ve 22 ret oyuna karşılık 122 oyla kabul edilmiştir. Kanunun ilk maddesi, "*İrtica ve isyana ve memleketin nizami içtimaisini ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlale bais bilumum teşkilat ve tahrikât ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı Hükûmet, Reisicumhurun tasdiki ile resen ve idareten men'e mezundur*" şeklinde düzenlenmiştir (*TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt 15, Tarih: 4.3.1341 (1925), ss. 126-154).

Şeyh Said ayaklanmasının iç ve dış birtakım nedenleri vardır. Öncelikle Lozan Barış Antlaşması'nda çözülemeyip sonraki bir tarihe ertelenen Musul Meselesi en önemli neden olarak gösterilebilir. Zira Türk Hükûmeti, Musul'un Türk yurdu olduğu tezini savunmuştur. İngiltere ise bir taraftan Musul halkının Türkiye ile birleşmek arzusunda olmadığı propagandasını yayarken diğer taraftan da Türkiye'deki Kürtleri kışkırtma yoluna gitmiştir. Bununla birlikte Cumhuriyet'in ilanı ve kaldırılan Halifelik makamının şeyhlik iddiasında bulunan kitleler üzerinde olumsuz bir etki yaratacağı aşikârdı. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Seyit Abdülkadir, Hesnanlı Halit, Hacı Musa ve eski milletvekillerinden Yusuf Ziya ile ailelerinden müteşekkil bir "Kürt Bağımsızlık Komitesi" kurulmuştur. Komiteye Yusuf Ziya'nın tavsiyesiyle Hınıs'ta ikamet eden Şeyh Said ve ailesi de alınmıştır. Bir süre sonra bu komitenin başına geçen Şeyh Said, beklenen ayaklanmayı 13 Şubat'ta başlamıştır. İçişleri Bakanlığı'nın 15-16 Şubat gecesi ayaklanmanın bastırılmasına dair Genelkurmay Başkanlığı'na sunduğu genel yönergeye istinaden tenkil harekâtına karar verilmiş ve bu iş için Birinci Süvari Tümeni görevlendirilmiştir. Bitlis ve Diyarbakır gibi önemli bölgelerden de takviye edilen Türk Silahlı Kuvvetleri, 24 Şubat'ta Cumhurbaşkanlığı'nda hazırlanan planı uygulamaya başlamışlardır.[3] Yaklaşık 2 ay süren isyan 15 Nisan sabahı Şeyh Said ve beraberindekilerin yakalanmasıyla sona ermiştir.

Diğer taraftan Diyarbakır, Elâzığ, Genç gibi Doğu Anadolu'nun önemli merkezlerinde Şeyh Said İsyanı'nın etkilerinin hissedilmesi, CHF grubunda şark vilayetlerinde yapılacak ıslahatın geciktirilmemesi yönünde hızlı bir karar alınmasına neden olmuştur (Tunçay, 1981, s. 174). Bu bağlamda 8 Eylül 1925 tarihli ve 2536 Sayılı Kararname ile dört kişiden oluşacak "Şark Islahat Komisyonu" kurulmuştur (Yeşiltuna, 2015, s. 679).[4] İçişleri Bakanı M. Cemil Bey, Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Bey, Genelkurmay İkinci Başkanı Kazım (Orbay) Bey ve Çankırı Milletvekili Abdülhalik Bey'den müteşekkil bu komisyon, 24 Eylül'de raporunu tamamlamıştır (Şimşir, 2007, s. 298). Bu rapor, İskân Kanunu'nun da hazırlanmasına zemin hazırlayan "Şark Islahat Planı"na dönüşmüştür.[5]

Başbakanlık vasıtasıyla Bakanlar Kurulu'na ulaştırılan Şark Islahat Planı, Şark vilayetlerinde uygulanan örfi idarenin programın sona ermesine kadar uygulanacağını, ülkenin 5 umumî müfettişlik mıntıkasına bölüneceğini, 5. Umumî Müfettişlik mıntıkasının ise; Hakkâri, Van, Muş, Siirt, Genç, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Siverek, Elâzığ, Dersim, Malatya, Ergani Bayezit vilayeti ile Pülümür, Kiğı ve

[3] Ayaklanmanın tüm detayları için (bkz. Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar, 1972, ss. 77-144).
[4] Adı geçen Kararname Devlet Arşivleri Kataloglarında bulunamamıştır.
[5] Şark Islahat Planı için (bkz. Yeşiltuna, 2015, ss. 681-685).

Hınıs kazalarını ihtiva edeceğini öngörmektedir. Van ile Midyat arasında kalan hattın batısında Ermenilerden metruk araziye Türk muhacirlerin yerleştirileceğinin belirtildiği raporda, 1925 yılı için 50 bin kişinin sevk ve iskânının yapılacağı tahmin edilmektedir. Bu iş için 7 milyon liraya yakın bir bütçenin ayrılması gerektiği de ayrıca ifade edilmiştir (Yeşiltuna, 2015, ss. 681-685).[6]

Alınan tedbirlerin derhâl karşılık bulması elbette mümkün olmamış, Hükûmetin uygulamaları tekrar eden isyanlar ve tecavüzlerle akamete uğratılmaya çalışılmıştır. Zira bunlardan Koçuşağı aşiretinin yıllardan beri devam eden taşkınlıkları bu dönemde tekrar etmiş, 19 Eylül 1926 tarihinde Koçuşağı aşiretiyle birlikte hareket ettikleri tespit edilen Şam ve Resik aşiretlerini de kapsayan bir tedip harekâtı kararı alınmıştır. Harekâtın icrasına Elâzığ havalisi Kumandanı Miralay Mustafa (Muğlalı) Bey memur edilmiştir. Koçuşağı reisleri 8 Ekim'de teslim olmak ve anlaşmaya varmak üzere müzakere talep etmiş ancak umduklarını bulamadıkları için 16 Ekim'den itibaren saldırılarına devam etmişlerdir. Nihayet 30 Kasım'da isyanın elebaşları ele geçirilmiş ve harekât sonlandırılmıştır. Bu harekâttan sonra Dersim bölgesindeki isyan girişimleri bir nebze de olsa azalmış, 1930'a kadar bazı soygun girişimleri dışında büyük çapta bir hareket olmamıştır (*Dersim: Jandarma Umum Kumandanlığı Raporu*, 2021, ss. 197-204; *Dersim Raporu*, 2021, ss. 201-209).

Şark Islahat Planı'ndan iki yıl sonra, bölgede güvenliği sağlamak amacıyla ilk yerleştirme yasası kabul edilmiştir. Bu yasa "Bazı Eşhasın Şark Menatıkından Garp Vilayetlerine Nakillerine Dair Kanun" adıyla 17 Temmuz 1927 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Düstur, 1928, ss. 847-848). Söz konusu kanuna göre Diyarbakır ve Ağrı çevresinden toplam 1.400 kişi Batı illerine gönderilecektir. Yasanın gerekçesinde İsmet Paşa, Cumhuriyet Dönemi itibarıyla "*Hükûmet içinde Hükûmet kurmuş, bu durumdan çıkar sağlayan mütegalibe*" olarak tanımladığı kişilerin, Batı illerine nakledilmedikçe aydınlanma ve gelişmenin mümkün olmayacağını ifade etmiştir (Mumcu, 2024, ss. 55-56). Toplam 15 madde olarak kabul edilen Kanun'un Birinci Maddesi, *"İdari, askerî, içtimai esbaba binaen Şark idare-i örfiye mıntıkasıyla Bayazit vilayetinden bin dört yüze kadar şahsın ve işbu eşhas aileleriyle seksen asi ailesinin ve menatik-ı mezkuredeki ağır ceza mahkûmlarının Garp vilayetlerine nakli için Hükûmete mezuniyet verilmiştir."* şeklinde düzenlenmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 33, Tarih: 18 Haziran 1927, ss. 153-159).

Bu kanuna göre, uygulamanın iki ay içinde tamamlanması beklenmiştir. Ancak

[6] Bu planın içeriği ile ilgili herhangi bir resmî kaynağa ulaşılamadığı için Serap Yeşiltuna'nın hazırlamış olduğu *Atatürk ve Kürtler* kitabından yararlanılmıştır.

altı ay sonra, bu yasaya dayalı olarak batıya gönderilen kişilerden Şeyh Said isyanı ve diğer benzer olaylarla doğrudan ilgisi olmayan ve göç ettikleri bölgelerde kötü davranışlar sergilemeyenlerin Bakanlar Kurulu kararıyla geri dönmelerine izin verileceği belirtilmiştir. Ayrıca üç ay içinde Hükûmete teslim olacak olan *şaki*lerin ailelerinin de bu haktan yararlanabileceği ifade edilmiştir (Tunçay, 1981, s. 174). Aşiret liderleri bu aftan muaf tutulmuşlardır.

Şark Islahat Planı'nda öngörüldüğü üzere ocak ayında İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan Umumî Müfettişliklere dair kanun tasarısı, Şubat ayında Meclis'e sevk edilmiş ve 26 Haziran 1927 tarihinde 1164 numaralı Umumî Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 33, Tarih: 26 Haziran 1927, s. 838; Düstur, 1928, s. 1005). 27 Kasım'da ise 5858 sayılı Umumî Müfettişlik Teşkiline Dair Olan 1164 Numaralı "Kanun Mucibince Tanzim Olunan Umumî Müfettişlik Vazife ve Salâhiyetlerine Dair Olan Talimatnamenin Meriyete Vâzı Hakkında Kararname" kabul edilmiştir. Buna göre Elâzığ, Urfa, Hakkâri, Diyarbakır, Siirt, Mardin ve Van illerini kapsayan Birinci Umumî Müfettişlik oluşturulmuştur (Koçak, 2003, s. 72). Müfettişlik, merkezi Diyarbakır olmak üzere 1 Ocak 1928'de 29 kişilik bir kadroyla göreve başlamıştır (Yeşiltuna, 2006, s. 50). Müfettişliğin başına ise, 11 Aralık 1927 tarihli ve 5928 sayılı kararnameyle, Diyarbakır eski milletvekili İbrahim Tali (Öngören) getirilmiştir (BCA, 30-18-1-1/26-67-17).

Umumî Müfettişliklere ait kadro ve maaşlar birkaç cetvelde toplanıp ait oldukları bakanlıkların kadrolarına eklenmiştir (BCA, 30-18-1-1/3-33-6). Kanunun 1 ve 5. maddelerinde Umumî Müfettişliklerin temel amacı; sorunları birbirine benzeyen vilayetlerde fikir, düşünce, idare ve iş birliğini tesis etmek, emniyet, asayiş ve idare amirleri arasında çalışma birliğini sağlamak olarak açıklanmıştır (Düstur, 1928, s. 1005). Müfettişlikler ayrıca bulundukları bölgelerde ekonomik kalkınmayı teşvik etmek, kamu düzenini sağlamak, merkezî otorite adına denetim görevini yürütmek ve idarî bütünlüğü temin etmekle mükellef kılınmıştır. Ancak dikkat çekici bir husus, bu müfettişliklerin kuruluş önceliklerinin, görev yaptıkları bölgenin özelliklerine göre farklılık göstermesidir. Nitekim Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kurulan müfettişliklerde öncelikli amaç güvenliğin sağlanmasıyken, Trakya Umumî Müfettişliği'nin kuruluşunda öncelik ekonomik kalkınma hedefi olmuştur (Burgaç, 2013, s. 116).[7]

[7] Cumhuriyet Arşivi belgelerine göre Üçüncü Umumî Müfettişlik kuruluş tarihi 23 Ağustos 1936 olarak görülmektedir. Belgeye göre; 25 Haziran 1927 tarih ve 1164 numaralı kanunun Birinci Maddesi mucibince ve Erzurum, Kars, Gümüşhane, Çoruh, Erzincan, Trabzon, Ağrı vilayetlerini ihtiva etmek üzere Üçüncü bir Umumî Müfettişlik kurulması tensip edilmiştir (bkz. BCA, 30-18-1-2/57-70-15).

Başlangıçta Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kurulan Umumî Müfettişliklerin kapsamı zamanla genişletilmiştir. 19 Şubat 1934 tarihli bir kararnameyle Edirne, Çanakkale, Kırklareli ve Tekirdağ illerini içine alan Trakya Umumî Müfettişliği kurulmuştur (BCA, 30-18-1-2/61-1-8). Daha sonra 6 Eylül 1935'te Erzurum merkezli olarak Erzurum, Ağrı, Kars, Ardahan, Artvin, Rize, Trabzon, Bayburt ve Gümüşhane illerini kapsayan Üçüncü Umumî Müfettişlik oluşturulmuştur (Özmen, 1947, s. 240). 6 Ocak 1936 tarihinde alınan başka bir kararla da Erzincan, Tunceli, Bingöl ve Elâzığ illerini içine alan Dördüncü Umumî Müfettişlik faaliyete geçmiştir. Elâzığ bu süreçte Birinci Umumî Müfettişlik bölgesinden ayrılmıştır (BCA, 30-18-1-2/61-1-8). Bu suretle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden toplam 15 il Umumî Müfettişlik bölgesi ilan edilmiş, daha sonra Erzincan da Dördüncü Umumî Müfettişlik bölgesine dâhil olmuştur (Koçak, 2003, s. 231).

Tunceli Kanunu, Umumî Müfettişlik Faaliyetleri ve Ayaklanma

Doğu vilayetleri için, özellikle de Dersim bölgesi hakkında hazırlanan raporlar, 1934 tarihli İskân Kanunu'nun hazırlanmasına öncülük etmiştir. Bu kanun tasarısı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 7-14 Haziran 1934 tarihlerinde yapılan iki oturumda ele alınmış ve 14 Haziran'daki oturumda kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. 2510 sayılı İskân Kanunu ile bölgede etkin olan ağalar, şeyhler ve seyitlerin sahip olduğu toplumsal ve siyasal ayrıcalıklar ortadan kaldırılmıştır. Bu adım, devletin bölgedeki feodal yapıyı tasfiye etmeye yönelik politikalarının başlangıç noktalarından biri olarak değerlendirilmiştir. Kanunun temel hedefi, bireylerin sahip olduğu imtiyazları kaldırarak hukuk önünde herkesin eşit olduğu bir toplumsal düzenin tesis edilmesi olarak öngörülmüştür (Özbay, 2019, ss. 76-77).

İskân Kanunu 9 Fasıl ve 52 maddeden oluşmuş, 1. madde ile *"*Türkiye'de Türk kültürüne bağlılık dolayısıyla nüfus oturuş ve yayılışının, bu kanuna uygun olarak, İcra Vekillerince yapılacak bir programa göre düzeltilmesi*"* işi Dâhiliye Vekilliği'ne verilmiştir. Kanunun 2. maddesiyle Türkiye iskân bakımından üç mıntıkaya ayrılmıştır. Birinci Fasılda "muhacirlerin ve mültecilerin kabulü" ele alınırken, İkinci Fasıl "içerde, nakiller, kültür ve idare tedbirleri" başlığıyla düzenlenmiştir. İskânla ilgili tüm detaylar ise Üçüncü Fasılda toplam 14 madde halinde sıralanmıştır (Resmî Gazete, 21 Haziran 1934, s. 2733). Kanunun en fazla tartışılan kısmı 2. maddenin 2 numaralı mıntıkalar kısmında geçen, "*Türk kültürüne temsili istenilen nüfus*" ifadesi olmuştur. Buradaki "temsil" kelimesi, *"Bir ülkede yaşayan ama etnik bakımdan ayrı olan iki insan topluluğundan egemen kültürlüsünün ötekini kendi içinde eritmesi olayı ve süreci"*, yani "asimilasyon" olarak değerlendirilmiştir (Püsküllüoğlu, 2004, s. 1372). Ancak kelimenin tek bir anlamı olmayıp; *"örnek olarak ortaya koyma"*; *"bir şeyin aynını,*

benzerini yapma"; "benzetme"; "bir kişi veya topluluk adına hareket etme"; "özümseme"; "bünyesine alma, kendine mâl etme" gibi farklı anlamları da bulunmaktadır (Doğan, 2014, s. 1675); (Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük, 1983, s. 1137).[8] Dolayısıyla "Türk kültürüne benzemesi istenilen nüfus" ya da "Türk kültürünün bünyesine alınması istenilen nüfus" şekillerinde yorumlamak daha gerçekçi gözükmektedir.

İskân Kanunu ile 247.295 göçmen Türkiye'ye gelmiş ancak bunların çok azı Doğu bölgelerine yerleştirilmiştir. Rumeli'den getirilip Doğu mıntıkasına yerleştirilen göçmenler ise 15-20 yıl buralarda yaşadıktan sonra Batı Anadolu'ya göç etmişlerdir. Kanuna dayanarak getirilen göçmenlere ilaveten 1923-1934 yılları arasında 380.243 mübadil, 1934-1937 yılları arasında 144.073 göçmen ve mülteci olmak üzere toplam 771.611 kişi Türkiye'de yerleştirilmiş, bunların sadece 8.017'si Doğu vilayetlerine gönderilmiştir (Mumcu, 2024, s. 75). Bu durum Kanunun uygulanmasında belli sorunlar yaşandığı, hatta hedefine ulaşamadığı şeklinde yorumlanabilir.

Dersim bölgesi, tarihsel olarak birçok önemli olaya ev sahipliği yapmış ve bu nedenle uzun süre istismar edilen bir bölge olmuştur. Bunun için bölgedeki olası sorunları önlemek amacıyla çeşitli önlemler alınmış ve ıslah projeleri hayata geçirilmiştir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Başbakan İsmet İnönü ve diğer devlet yetkilileri, bölge halkının huzurunu sağlamak ve kalkınmayı gerçekleştirmek için gerekli kaynakların aktarılmasını ve güvenlik tedbirlerinin güçlendirilmesini sağlamışlardır (Güven, 1999, s. 160). Bu amaçla 1935 yılı Ağustos ayında doğu vilayetlerine bir inceleme gezisi düzenleyen İsmet İnönü, seyahatinin ardından bir rapor (*Şark Raporu*) hazırlamış ve raporunu Cumhurbaşkanı ile Bakanlar Kurulu'na sunmuştur. Birçok vilayet hakkında bilgi veren bu raporda Dersim'le ilgili kısım "*Dersim ıslahına bir program halinde tevessül edeceğiz. Program, hazırlık, silahtan tecrit ve icap ederse iskân safhalarını ihtiva edecektir*" ifadeleriyle başlamıştır. Dersim'de yeni bir idarenin kurulması, muvazzaf bir kolordu komutanın vali olacağı, valilik içinde asayiş, yol, maliye, ekonomi, adliye, kültür, sağlık şubelerinin bulunacağının anlatıldığı raporda, idama kadar tüm infazların valide biteceği vurgulanmıştır (Yeşiltuna,

[8] Özümseme ifadesi bazı yerlerde "*özümleme*" olarak da kullanılmaktadır (Türkçe Sözlük 2 L-Z, 1983, s. 1170); özümleme ifadesi biyolojik olarak kullanıldığında ise *"alınan besinlerin organizma tarafından ihtiyaç duyulan maddeler haline getirilmesi*" şeklinde tanımlanmaktadır (Misalli Büyük Türkçe Sözlük 3 O-Z, 2006, ss. 3109-3110); Latince benzer anlamına gelen "*similis*" sözcüğünden türetilen "asimilasyon", genel anlamda "*benzetmek, uydurmak, bağdaştırmak, özümseme*" anlamlarına gelmektedir. Sosyolojik anlamda "bir toplumun kültürce başka bir topluma dönüştürülmesi" olarak tanımlanan "asimilasyon" ise "*bir halkın dilinin, geleneklerinin, başka bir halkın kültürüyle birleşip kaynaşması*" demektir (Mumcu, 2024, s. 101).

2015, ss. 473-521).

İsmet İnönü'nün Şark Raporu tüm kademelerde ilgiyle karşılık bulmuş ve işaret edildiği üzere Dersim'in idarî anlamda yeniden teşkil edilmesi süreci başlamıştır. Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 25 Aralık 1935 tarihinde "Tunceli Vilayetinin İdaresi Hakkında Kanun" görüşmeleri sırasında, Dersim bölgesi yerleşiklerini aslen Türk olan bir kitle olarak tanıtmış ve bölgede 91 aşiretin varlığına işaret etmiştir. Kaya öte yandan 1876'dan 1935'e kadar muhtelif zamanlarda Dersim bölgesi üzerine 11 ayrı askerî harekât yapıldığını vurgulamış, tüm harekâtlardan sonra askerin geri çekildiğini, dolayısıyla buradaki asıl meselenin iyi tahlil ve tedavi edilmediğini ifade etmiştir. Aynı gün, kanunun "İdari Kısım" başlığı altındaki 1. maddesi *"Tunceli Vilayetine ordu ile irtibatı baki kalmak ve rütbesinin salâhiyetini haiz bulunmak üzere korkomutan (Korgeneral) rütbesinde bir zat, vali ve kumandan seçilir. Vali ve kumandan usulü veçhile Millî Müdafaa vekâletinin muvafakati alınmak şartiyle Dâhiliye vekilinin inhası ve İcra Vekilleri Heyeti kararile tayin olunur. Bu vali ve kumandan teşkil edilen Dördüncü Umumî Müfettişliğin de umumî müfettişidir"* şeklinde kabul edilmiştir (*TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt 7, Tarih: 25 Aralık 1935, ss. 169-175). Bu kanunla, daha önceleri Dersim olarak anılan Munzur ve çevresinin adı Tunceli olarak değiştirilmiştir.

Tunceli Kanunu'na göre, bir kişi Elâzığ, Bingöl, Erzincan, Erzurum, Malatya, Sivas ve Gümüşhane illerinde suç işlerse ve bu suç, Tunceli'deki bir olayla bağlantılıysa dava Tunceli mahkemelerine taşınacaktır. Yani kişi Tunceli yasalarına tabi olacaktır. Ayrıca, Tunceli Kanunu, Vali ve Komutan'a idam cezalarını onaylama yetkisi de tanımaktadır. Bunun yanı sıra, Korkomutan, işlenen bir suçun hazırlık aşamasında Cumhuriyet savcılarıyla aynı yetkilere sahip olmaktadır. Ayrıca vali ve komutan gerekli gördüğü hâllerde bazı kişi ve aileleri başka bir yere nakletme yetkisine de sahip olacaktır (Düstur, 1936, ss. 166-169).

İçişleri Bakanlığı 4 Ocak 1936'da Tunceli, Bingöl ve Elâzığ'ı içine alan "Dördüncü Umumî Müfettişliği" kurulmasını teklif etmiş ve teklif 6 Ocak'ta kabul edilmiştir (Düstur, 1936, ss. 235-236). 8 Ocak'ta yürürlüğe giren 2885 sayılı kanun uyarınca, 5 vilayet ve 9 kaza teşkil edilmiştir. Bu kapsamda Muş, Elâzığ ve yeni ihdas edilen Bingöl vilayetleri ile bunlara bağlı eski ve yeni kazaların idari sınırlarında düzenlemeye gidilmiştir. Yapılan bu düzenlemelerle, merkezî idare birimlerinden uzak konumda bulunan bazı nahiyelerin yönetimle olan ilişkilerinin daha sağlıklı ve etkin bir biçimde yürütülmesi amaçlanmıştır (BCA, Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı Kataloğu, 30-11-1-0/101-4-8). Hemen sonra, 10 Ocak 1936 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla, Dördüncü Umumî Müfettişlik de uhdesinde bulunmak üzere, Tunceli Valiliği'ne 8. Kolordu Komutanı Hüseyin Abdullah Alpdoğan atanmıştır (BCA, 30-18-1-2/61-2-12). Alpdoğan aynı yıl, 8 Aralık'ta İçişleri Bakanı

Şükrü Kaya başkanlığında Ankara'da yapılan Umumî Müfettişler toplantısında (BCA, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu, 30-10/68-452-4) söz sırası kendisine geldiğinde Bingöl, Elâzığ ve Tunceli illeri hakkında tarihi bilgiler verdikten sonra aşağıdaki ifadeleri içeren bir konuşma yapmıştır:

> Müfettişliğimizdeki Bingöl vilayeti, Muş, Erzincan vilayetlerinin bir kısım kazalarından yeniden vücuda getirilmiştir. Burası Kürt denilen halkın yerleştiği bölgedir ki Şeyh Said isyanının yuvasıdır. … Bu beylerin asıl nesilleri Türk'tür. Tarihin bahsettiği bu beylerin Türk oldukları bellidir. Tavır, sima ve âdet, bunların Türklüğüne şüphe bırakmıyor. Bu havali halkının bu tarihlerdeki manzarasını Kürt olarak kabul edecek olursak Üçüncü Umumî Müfettişliğin yarıdan fazlasını ve Dördüncü Umumî Müfettişliğin de hepsini Kürt kabul etmek gerekir. (Mumcu, 2024, ss. 107-108)

Umumî Müfettişler toplantısının ardından Alpdoğan, burada hazırlanan raporlara istinaden Tunceli'nin ıslahı çalışmalarına hız vermiştir. Aşiret reislerine ayrı ayrı temsilci gönderen Alpdoğan, aşiretlerden silahlarını teslim etmelerini istemiş ancak birçok aşiret reisi bu konuya tereddütle yaklaşmıştır. Hatta Seyit Rıza, silahların teslimi bir tarafa, Tunceli Kanunu'nun yürürlükten kaldırılmasını talep etmiştir (Yeşiltuna, 2006, ss. 108-109). Bununla birlikte aşiret reisleri ve seyitler, kanunla Hükûmetin silahları toplayacağı, sonrasında Tuncelilileri sürgün edeceği gibi konularda fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Ayrıca Malatya'dan gönderilen şifreli telgrafta, Seyit Rıza ve Kör Seyit Han başkanlığında toplanan Dersim ağalarının kendi aralarındaki husumeti ortadan kaldırarak, Hükûmete teslim olmaktansa ölünceye kadar mukavemet göstermeye karar verdikleri bildirilmiştir. Dahası bu ağaların İran Hükûmetine iltica müracaatında bulundukları ancak İran Hükûmetinin bunu reddettiği de anlaşılmıştır (BCA, 30-10/111-743-13).

Seyit Rıza, 31 Temmuz günü Hozat'a gelerek Hükûmet güçlerine sığınmış, ertesi gün ise Elâzığ'a geçmiştir. Seyit Rıza, 3 Ağustos'ta Umumî Müfettiş ve Büro şefleriyle görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede kendisine Cumhuriyetin temel hedef ve amaçları hakkında bilgi verilmiş, Tunceli ilinin diğer illere kıyasla daha gelişmiş bir konuma ulaştırılmasının hedeflendiği dile getirilmiştir. Görüşmede ayrıca, işgal yıllarında Türk ordusuyla omuz omuza çalışan sadık bir evlat olarak hatırlandığı ancak işgal sonrası dönemde Türk karşıtı söylemlere kulak vermesi nedeniyle bu imajının zedelendiği ifade edilmiştir. Seyit Rıza ise Hükûmete hiçbir zaman düşmanlık beslemediğini, fakat hakkında yayılan asılsız söylenti ve iftiralar sebebiyle devletin kendisinden kuşkulandığını belirtmiştir. Bu nedenle bazı memur ve haber taşıyan kişilerden şüphelendiğini duygusal bir şekilde dile getirmiştir. Devletin kendisine gösterdiği merhameti takdir ettiğini,

hayatının geri kalan kısmını devletin isteği doğrultusunda geçireceğini söylemiştir. Ancak, oğlunu öldüren Kırganlıların kan bedeli olarak verdikleri Sin köyündeki arazinin kendisine bırakılmasını talep etmiştir (BCA, 30-10/113-779-11).

Tunceli sorununun kesinlikle çözülmesi gerektiğini 1931 yılında hazırladığı raporunda dile getiren İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, sorunu *"Bilhassa hükûmetçe tehiri caiz olmayan muzur, tehlikeli ve zaman geçtikçe halli müşkülleşecek ve zararı artacak bir vaziyet"* şeklinde tanımlamıştır. Öte yandan Şubat 1933'te Bakanlar Kurulunca Tunceli'de görev yapan Yedinci Kolordu'nun 17. Fırkasına mensup birliklerin buradaki faaliyetlerinin "*muharebe ve müsademeleri istilzam (gerekli) ettirecek*" mahiyette olduğu kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-2/52-15-14). İktisat Vekili Celal Bayar ise son derece iyimser bir bakış açısıyla, 10 Aralık 1936'da Başbakanlığa sunduğu raporunda Umumî Müfettiş Abdullah Alpdoğan'ın kan dökülmeden bu meselenin halline ilişkin ümitli olduğunu ifade etmiştir.[9]

Başbakan İnönü, bir taraftan fevkalade kaynaklardan temin edilecek ve Tunceli bölgesinde inşaat işleri için harcanmak üzere ancak 500.000 lira ayırabileceklerini söylemiş (BCA, 30-10/71-469-3), diğer taraftan 30 Mayıs 1937'de Dördüncü Umumî Müfettiş Abdullah Alpdoğan'a yazdığı ve "Kardeşim Alpdoğan" şeklinde başlayan bir mektup göndermiştir. Bu mektup ikili arasındaki yakın ilişkiyi göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. İnönü mektubunda, *"Yurda döner dönmez işlerinizi yakından takibe başladım. Seyahat esnasında da her gün sizi takip ediyordum. Aldığınız neticelerden memnun oldum. Mareşal (Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak) size ve idarenize (askerî ve mülkî) itimadını artırmış olarak dönmüştür. Bunu müşahede etmek bana ayrıca sevinç verdi"* dedikten sonra, Atatürk'ün de kendisinden takdir ve memnuniyetle bahsettiğini ifade etmiştir. İnönü devamında *"Başladığımız Dersim ıslahatı işini tam muvaffakiyetle bitirmemiz için icap ettikçe her türlü yardımları yapmaktan geri durmayacağız"* diyerek Alpdoğan'a olan desteğini bir kez daha göstermiştir. Tunceli'yle iki üç sene uğraşmak icap edebileceğini vurgulayan İnönü, kış aylarında küçük bazı askerî harekâtların yapılabileceğine işaret etmiştir (BCA, 30-10/7-469-6). Mektup bir taraftan bölgede yapılacak askerî harekâtlar için talimatlar içerirken (Koçak, 2003, s. 244), diğer taraftan da Bayar'ın iyimserliğini boşa çıkartacak mahiyette ciddiyet barındırmaktadır.

Hükûmetin giriştiği tüm reform hareketlerinin aşiret reisleri tarafından olumsuz karşılanması bölgede çatışmayı kaçınılmaz kılmıştır. Diğer taraftan aşiret reislerinin yabancı devletlerle ilişkilerini geliştirmesi ve onların tazyikiyle hareket

[9] Celal Bayar'ın raporu için bkz.: (Yeşiltuna, 2015, ss. 525-529).

etmeleri ise karışıklıkların temel sebebi olmuştur. Zira Tunceli, Anadolu'nun çok kültürlü ve farklı etnik yapılarını barındıran bölgelerinden biridir. Bölgenin coğrafi izolasyonu, merkezî otoritelerle ilişkilerini tarihsel olarak sınırlı tutmuş ve yerel aşiret yapılarının etkinliğini artırmıştır. Osmanlı Devleti döneminden itibaren bu bölge, farklı devletlerin dikkatini çekmiş ve özellikle 20. yüzyılın başlarında bu ilgide artış olmuştur. Fransa, İngiltere, Rusya ve ABD gibi devletler, Tunceli bölgesinin istikrarsız kalmasını kendi stratejik çıkarları açısından faydalı görmüşlerdir. Bu durum, bölgenin merkezî otoriteye bağlılığını zayıflatmış ve isyanlar için uygun bir zemin oluşturmuştur. 1937 Tunceli İsyanı, bu bağlamda değerlendirildiğinde yalnızca iç dinamiklerle değil, dış müdahalelerle de şekillenen bir olay olarak karşımıza çıkmıştır. İsyanın arka planında en dikkat çeken unsurlardan biri, Fransız istihbaratının bölgedeki faaliyetleridir. Özellikle Seyit Rıza'nın Suriye'deki Fransız gizli servisiyle temas halinde olduğu yönündeki bilgiler, bu ilişkiyi somutlaştırmaktadır. Fransızlar, Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmasını engellemek amacıyla Tunceli'deki bazı aşiretleri isyana teşvik etmişlerdir. Suriye'deki Fransız yetkililer, bu aşiret liderlerine para, silah ve cephane yardımı yapılacağı yönünde propaganda faaliyetleri yürütmüştür (Ulutin, 2016, s. 341).

Bu süreçte Suriye üzerinden Tunceli bölgesine giriş yapan Ermeniler ile Koçgirili Alişer'in yürüttüğü menfi propagandaların halk üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. İçişleri Bakanlığı'nın 4 Ocak 1937 tarihinde Umumî Müfettişlikler ve Valiliklere gönderdiği şifrede menfaatleri bozulan zümre ve şahısların halkı Hükûmetten soğutmak, memlekette hoşnutsuzluk uyandırmak maksadıyla gizli ve sinsi propagandalar yaptıkları ve bu suretle Cumhuriyet Hükûmetinin samimi icraatlarını sekteye uğratmak amacında oldukları bildirilmiştir. Bakanlık, halen feodalite devrini yaşatarak köylüyü köle gibi kullanmaya devam etmek isteyen bu zümre ve şahısların, Tunceli mıntıkasında yakında harp olacağı, Hükûmetin köylünün mahsulüne el koyacağı, halkın silahının elinden alınarak sürgün edileceği, köylünün pek uzak yerlerde ziraat yapmaya mecbur bırakılacağı gibi halkı korkutacak zehirli propagandasını tespit etmiştir. Bununla birlikte Umumî Müfettişler ve valilere halkın manevi kuvvetinin sarsılmasına ve Hükûmete bağlılığının zayıflamasına katiyen imkân verilmemesi emredilmiştir (BCA, 30-10/111-743-18).

Hükûmetin aldığı tedbirler müspet sonuçlar vermemiş olacak ki, Yukarı Abbas aşireti reisi Seyit Rıza, Haydaran, Demenan, Yusufan ve Kureyşan aşiretlerine temsilciler göndererek, bu aşiretlerin Hükûmete karşı ittifak kurmalarını sağlamıştır. Pah ve Kahmut bucaklarını birbirine bağlayan Harçik (Darboğaz) Deresi üzerindeki tahta köprü, 20/21 Mart 1937 gecesi saat 23.00 sularında Demenan ve Haydaranlı gruplar tarafından yıkılmış, aynı zamanda köprü ile

Kahmut arasındaki telefon hattı da tahrip edilmiştir. Tunceli'deki ayaklanma bu eylemlerle başlamıştır (*Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)*, 1972, ss. 377-379).

Ayaklanma Karşısında Hükûmetin Tutumu ve Tedip Harekâtı

Cumhuriyet Hükûmetlerinin gördüğü son ve en kapsamlı ayaklanma olan Tunceli ayaklanması karşısında Dördüncü Umumî Müfettişlik, bir taraftan failleri yakalamanın önemi üzerinde dururken, diğer taraftan da Pülümür'deki 2, Pülür'deki 3 ve Mazkirt'teki 9. Seyyar Jandarma Taburları ile Hozat'taki Seyyar Jandarma Alayı'na her an harekete hazır olmaları emrini vermiştir. Umumî Müfettişlik ön tedbir olarak da 9. Seyyar Jandarma Taburundan bir piyade bölüğünü Pah Bucağı'na göndermiştir. Bundan sonra Demenan, Haydaran, Yusufan ve Yukarı Abbasuşağı aşiretleri kendilerine müttefik temini için çeşitli yollar denemiş, her geçen gün hazırlıklarını yoğunlaştıran isyancılar bazı karakollara baskın yapmaktan da geri durmamıştır. Nerdeyse her gün karakol baskını yapılacağı haberleri alınırken, Elâzığ'da bulunan tayyare bölüğü, isyancıların toplandığı mıntıkalar ile Seyit Rıza'nın evinin çevresini bombalamıştır (*Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II*, 2024, ss. 57-60). Ayrıca müttefik aşiretlerin Ovacık, Hozat, Nazımiye ve Pülümer kazalarındaki diğer aşiretlere kendilerine iltihak davetinde bulundukları, ancak bu aşiretlerin şimdilik tereddüt içinde oldukları da aktarılmıştır. Elâzığ Valiliği'nden gönderilen 27 Nisan tarihli şifrede ise isyancıların üç koldan Pah-Kahmut hattına ateş açtıkları, Harçik suyunun doğusunda 80, batısında 120 kişilik iki grup halinde hareket ettikleri anlaşılmıştır (BCA, 30-10/111-744-3). Asilerin Kahmut ve Sin hadiselerini bölge geneline yaymaya çalıştıkları, Mazgirt ve Pertek köprülerinin de yıkılması ve karakolların düşürülmesine çalıştıkları haberi üzerine Abdullah Alpdoğan, 17. Tümen'den bir piyade taburu ile bir dağ bataryasının hızla Mazgirt'e, diğer bir tabur ve alayın da Pertek'e nakledilmelerini istemiştir. Alpdoğan ayrıca Tunceli için vaktiyle düşünülmüş ve hazırlanmış tertiplerin hayata geçirilmesini talep etmiştir (BCA, 30-10/111-744-2).

Umumî Müfettişlikten alınan bilgiler doğrultusunda Genelkurmay Başkanlığı, Elâzığ'daki Piyade Alayı ve Dağ Topçu Taburunun harekete hazır hâle getirilerek, 17. Tugay Komutanı komutasında Umumî Müfettişlik emrine girmesini; Malatya'daki Piyade Alayı ile Dağ Topçu Taburunun da hazırlıklarını tamamlayarak Elâzığ'a gelmesini ve Eskişehir'den bir uçak bölüğünün Elâzığ'a gönderilmesini emretmiştir. İçişleri Bakanlığı ise 28 Nisan'da Doğu illerine gönderdiği tamimde Tunceli tarafları ve özellikle Kürtlerle meskûn illerde ter türlü olayı karşılayabilecek şekilde tedbirli olunması, istihbarat işine de önem verilmesi gerektiğini bildirmiştir (*Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II*,

2024, ss. 64-65). Aynı günün gecesinde Munzur Suyu yakınlarında toplanan aşiret liderleri, Hükûmetin kendilerini askerle ıslah etseydi çoktan bunu yapacağını, dolayısıyla böyle bir planın olmadığını konuşmuşlar ve bir ültimatom yayınlamışlardır. Buna göre; karakol yapılmayacak, köprü kurulmayacak, kaza ve nahiye merkezleri ihdas edilmeyecek, silahlara dokunulmayacak ve vergiler her zaman olduğu gibi pazarlık usulüyle toplanacaktır (Günel, 1999, ss. 153-154). Öte yandan asilerin, Kalan'dan aldıkları takviyeyle önemli bir sayıya ulaştığı ve Yusufanlıların tamamen isyana katıldıkları da gelen bilgiler arasında yer almıştır. Buna karşılık mayıs ayı itibariyle Dördüncü Umumî Müfettişlik emrinde 122 subay, 36 askerî memur, 4.683 er, 234 gayri muharip er bulunuyordu (*Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II*, 2024, ss. 66-69).

Mayıs ayıyla birlikte asıl çarpışmalar başlamış, 2 Mayıs gecesi Mazgirt civarında sabaha kadar devam eden çarpışmalar sonucunda isyancılar ormanlık alanlara dağılmıştır. 3 Mayıs'ta taarruz ateşlerine karşılık verilirken, Demenanlı aşiret reislerinin toplantı halinde bulunduğu Keçizeken (Aşağı Bor) köyü 15 uçaklı bir filo tarafından bombalanmıştır. Bombardımana ilk kadın savaş uçağı pilotu olan Sabiha Gökçen de iştirak etmiştir. Ancak hava operasyonlarına kara desteği verilmediği için isyan genişlemiştir (Doğan, 2012, ss. 162-163). Genelkurmay Başkanlığı 3 Mayıs'ta baskınların sadece savunma ile karşılanmasının asileri cesaretlendireceğini, bunun için karşı taarruzda bulunulması emrini vermiştir. 4 Mayıs'ta ise Bakanlar Kurulu'nun Nazımiye, Keçizeken, Sin, Karaoğlan hattına kadar şiddetli bir taarruz yapılması, ancak bunun tüm kuvvetler toplandıktan sonra, 12 Mayıs'ta yapılması kararı yayımlanmıştır. Kararda ayrıca isyan mıntıkasındaki halkın toplanarak başka yerlere nakil olunacağı da vurgulanmıştır (*Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II*, 2024, ss. 70-73). Aynı gün Genelkurmay Başkanlığı bir bildiri hazırlatarak Türkçe, Osmanlıca harflerle ve mahalli lisanla çoğaltılarak uçaklardan atılmasını istemiştir.[10]

[10] Bildiri şu şekildedir: "*Cumhuriyet Hükûmeti sizi şefkat ve merhamet kucağına almak, sizi mesut etmek istiyor. İçinizde bunu anlamayanlar çoktur ki ona hürmetsizlik ediyor veyahut içinizde bazıları şahsi menfaatleri için sizi kurban vermek istiyor. Cumhuriyet Hükûmeti bu gereği bildiği içindir ki sizlere son ihtarını yapıyor. Onun size son şartları şudur: Sizi ayaklandırmaya çalışan zavallıları Cumhuriyet Hükûmeti'ne teslim ediniz veyahut onlar kendileri teslim olmalılar. Bu takdirde cümleniz masum kalacaksınız. Teslim edilenler veyahut kendiliğinden teslim olanlar dahi Cumhuriyetin adil muamelesinden başka hiçbir şey görmeyeceklerdir. Bu suretle siz kıymetli vatandaşlarımızdan hiçbirinin burnu kanamayacaktır. Aksi takdirde yani dediklerimizi yapmazsanız her tarafınızı sarmış bulunuyoruz. Cumhuriyetin kahredici orduları tarafından mahvedileceksiniz. Cumhuriyet Hükûmeti'nin bu son şefkat ve merhametini bildiren bu bildirisini 24 saat çoluk ve çocuğunuzla beraber okuyun, düşünün ve çabuk karar verin. Yoksa hiç istemediğimiz halde sizi mahvedecek olan kuvvetler harekete geçeceklerdir. Devlete itaat gerektir."* (*Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II*, 2024, ss. 77-78).

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak yanında Genelkurmay 2. Başkanı ve Jandarma Genel Komutanı ile birlikte 9 Mayıs'ta Elâzığ'a gelmiş, buradan Pertek'e hareket ederek kıtaları teftiş etmiş ve yapılacak harekâtın esaslarını mütalaa ettikten sonra, Umumî Müfettişlik 1 Numaralı Harekât emrini yayınlamıştır (*Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar*, 1972, ss. 391-393). Böylece 12 Mayıs günü tenkil harekâtı başlatılmış, Elâzığ ve Erzincan'dan kalkan uçaklarla asiler üzerine bombalar yağdırılmıştır (Göktaş, 1991, s. 136). Karadan yürütülen harekâtla da aşiretlerin ellerindeki silahlar toplanmaya çalışılmıştır.

Bu sırada isyan bölgesinde incelemelerde bulunmak üzere Başbakan İsmet İnönü bir seyahat planlamış ve yanında Genelkurmay Başkanı Çakmak'ın da bulunmasını istemiştir (Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi [ATASE] Fonu, Atatürk Koleksiyonu (1905-1980), K: 37, D: 113, F: 22-7). 17 Haziran 1937 günü Ankara'dan hareket edecek olan heyetin Sağlık Bakanı Refik Saydam, Millî Savunma Bakanı Kazım Özalp, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Naci Tınaz'la birlikte toplam 13 kişiden oluşacağı da ayrıca bildirilmiştir (ATASE, K: 37, D: 113, F: 22-8).

Seyit Rıza taraftarları kendilerine dışarıdan destek bulmak umuduyla çeşitli kurum ve kuruluşlara yazılar göndermiş ancak sürecin hassasiyeti, aradıkları desteği sağlama noktasında engellerle karşılaşmalarına sebep olmuştur. Zira Dersim Başkumandanı Seyit Rıza imzasıyla Suriye'de Derecikli Nurettin Yusuf isminde biri tarafından Milletler Cemiyeti Umumî Kâtipliğine bir mektup gönderildiği ancak buna pek ehemmiyet verilmediği gibi herhangi bir muameleye de tabi tutulmadığı anlaşılmıştır. Adı geçen mektup *"Türkiye hükûmeti senelerden beri Kürt kavmini temsile uğraşmakta ve bu uğurda bu kavme zulmü tazyik yapmakta, Kürt diliyle gazete ve neşriyatı men eylemekte, kendi dilleriyle konuşan kimselere işkencede bulunmakta, Kürdistan'ın münbit arazisinden Anadolu'nun gayri mevzu yerlerine cebrî ve sistemli tehcirler tertip ederek muhacirler oralarda büyük kitlelerle telef olmaktadırlar"* şeklinde başlarken, *"Bu hal karşısında Kürtler uzak muhaceret yollarında helak olmaktansa 1930'da olduğu gibi, Ararat dağiyle Zilân ve Bayazit yaylalarında müdafai nefis için silaha sarıldılar. Üç aydan beri memleketimizde merhametsizce bir harp hüküm sürüyor"* ifadeleriyle devam etmiştir (BCA, 30-10/111-745-20).[11] Bu da göstermektedir ki Cumhuriyetin ilk yıllarında Şeyh Said isyanıyla başlayan ve ardı ardına birçok isyan girişimine sahne olan bölgede asıl mesele dinî değil, etnik birtakım nedenlerdir.

[11] Bulut, aynı mektubun 30 Temmuz 1937'de İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na gönderildiğini ve 28 Haziran 1987 tarihinde *Nokta Dergisi* tarafından "50. Yılında Dersim İsyanı" başlığı altında sunulduğunu ifade etmektedir (Bulut, 2005, ss. 301-302).

Hükûmet, Tunceli harekâtının asıl amacını bölgede istikrarsızlığın kaynağı olarak görülen 6 aşiret reisinin yakalanması olarak belirlemiş, yapılan tetkikat neticesinde bu itaatsizlik hareketini hazırlayan, tahrik ve teşvik edenlerle komutanlık yapanların 75 kişi olduğu anlaşılmıştır. Bunlardan 10'unun durdurulmuş, 15'inin ise kolayca yakalanabilecek vaziyette köylerinde bulundukları kayda geçmiştir. Ayrıca sayıları bini aşan suçluların bu elebaşları tarafından tehdit ve iğfal olunarak bu harekete sürüklendikleri kanaatine varılmıştır (BCA, 30-10-/111-745-16). Adı geçen reislerden dördü daha önce ele geçirilmiş, geriye sadece Seyit Rıza ve Bahtiyar aşiretinin reisi Şahin kalmıştı (*Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II*, 2024, s. 102). Bu kararlılık isyancıların güç kaybetmesine sebep olurken, isyancılar Seyit Rıza'nın peşinden Kutu Deresi, Kızıldağ ve Sultanbaba Dağlarına kaçmaya çalışmıştır. Oğlu Hüseyin'den sonra Hasan'ın da 17 Ağustos'ta teslim olması Seyit Rıza'yı tamamen köşeye sıkıştırırken Seyit Rıza'nın sağ kolu olarak bilinen Ali Şer de 26 Ağustos'ta öldürülmüştür (Doğan, 2012, s. 164). Artık çaresi kalmayan Seyit Rıza, 10 Eylül günü Hüseyin ve Battal oğlu Rıza adındaki iki avenesiyle kayıtsız şartsız ve silahsız olarak Erzincan jandarmasına teslim olmuştur (BCA, 30-10/111-745-20).

Seyit Rıza'nın teslim olup isyan hareketinin sona ermesinden sonra 12 Eylül 1937'de 3. Ordu Müfettişi Kazım Orbay, Dördüncü Umumî Müfettiş Abdullah Alpdoğan'a çektiği tebrik mesajında "*Yüce başarılarını yürekten sevgi ve saygı ile kutlarım*" ifadelerini kullanırken, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, "*Tunceli harekâtında ileri bir merhale teşkil eden bu teslimiyet sizin yüksek irade ve tedbirlerinizin ve kıymetli ve cesur ve feragatli asker ve sivil arkadaşlarınızın, emriniz altında Türk ideali için feragatli ve disiplinli çalışmalarının eseri olduğunu tarihimiz kaydedecektir*" şeklinde şükranlarını bildirmiştir. Başbakan İnönü, "Güzel Tunceli'yi şerirlerden kurtararak halkın saadetini temin etmekten ibaret olan Cumhuriyet programını uygulamadaki bu yeni başarınızı hararetle tebrik ederim" sözleriyle memnuniyetini dile getirirken Alpdoğan da tüm kıtalara, vilayet ve Tunceli kazalarına gönderdiği yazısında, "*Memleketin memur olduğunuz ve olacağınız her işinde böylece başarılı olmanızı candan dileyerek hepinize minnet ve sevgilerimi sunarım*" diyerek, elde edilen başarıyı tüm çalışma arkadaşlarıyla paylaşmıştır (*Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II*, 2024, ss. 105-106). Başbakan İnönü, bir hafta sonra, 18 Eylül 1937 günü TBMM'de Tunceli'nin ıslahına ilişkin yaptığı konuşmada, jandarma erlerinin ayak basmadığı yer, inmediği dere ve çıkmadığı tepe kalmadığını vurgulamış, Cumhuriyet hükûmetinin kuvvetli olduğu kadar şefkatli ve adaletli de olduğunu göstermek açısından Tunceli hadisesinin önemli bir örnek oluşturduğunu dile getirmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 19, Tarih: 18 Eylül 1937, ss. 344-345).

İlk sorgusu Erzincan'da yapılan Seyit Rıza, ardından Elağız'a gönderilmiştir.

Böylece aylardır devam eden tedip harekâtı Eylül ayında sona ermiş ve Elâzığ'da başlatılan yargılamalar 15 Kasım'da sonuçlanmıştır. Buna göre 11 kişinin idamına, 33 kişinin ise ağır hapsine karar verilmiştir. İdam mahkûmlarının 4'ünün yaş haddini aşmaları dolayısıyla cezaları 30'ar yıl hapse çevrilirken Seyit Rıza, oğlu Hüseyin, Kureşanlı aşireti reisi Hasso Seyda, Yusufanlı aşireti reisi Kamer oğlu Fındık, Demenanlı aşireti reisi Cebrail oğlu Hasan, Kureyşanlı Urukiye oğlu Hasan ve Mirzaoğlu Ali'nin idam cezaları aynı gün infaz edilmiştir (Doğan, 2012, s. 164; Cumhuriyet, 16 İkinciteşrin (Kasım) 1937, s. 1).

İkinci Tunceli Ayaklanması ve 1938 Tedip Harekâtı

Elâzığ'daki yargılamalar devam ederken Hükûmet'te de önemli bir değişiklik yaşanmış ve 25 Ekim'de istifa eden Başbakan İsmet İnönü'nün yerine Celal Bayar getirilmiştir. 28 Eylül'de Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'le bir telefon görüşmesi yapan Celal Bayar, Millî Savunma Bakanı Kazım Özalp'e gönderdiği yazıda Tunceli'de bulunan Muhafız Alayı'nın buradaki işinin bittiğini söylemiş ve alayın doğrudan manevra bölgesine sevk edilmesini istemiştir (BCA, 30-10/111-745-18). Bununla ilgili yazılı emir ise bir gün sonra Cumhurbaşkanı tarafından Başbakan'a gönderilmiş, Muhafız Alayı'nın naklinin alelade bir kıtanın bir yerden başka bir yere şimendiferle nakli mahiyetinde olmaması gerektiği ifade edilmiştir. Bunun bir muharebe sahasından başka bir muharebe sahasına nakli şeklinde planlanması, Alayın Tunceli'den Aydın'a Ege manevralarının istinat ettiği esas mesele ile birleştirilmesi emredilmiştir (BCA, CHP Kataloğu, 490-1-0-0/1137-146-4).

1937 Tedip Harekâtı'nı başarıyla yürüten Umumî Müfettiş Abdullah Alpdoğan, gerekli tedbir ve tertipler alınmak suretiyle silahların toplatılmasına karar vermiştir. Böylece Tunceli'de 4.076, Erzincan'da 789 ve Bingöl'den 126 olmak üzere, toplam 4.991 tüfek ele geçirilmiştir. Ardından Genelkurmay Başkanlığı'nın 19 Ekim tarihli emri uyarınca birlikler 22 Ekim'den itibaren garnizonlarına dönmeye başlamışlardır (*Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II*, 2024, s. 107).

1937 yılında gerçekleşen ayaklanma sonrasında, bir kısım isyancı ele geçirilememiş ve herhangi bir şekilde yargılanmamışlardır. Söz konusu gruplardan Kör Abbas, Keçel ve Bal Uşağı aşiretlerine mensup silahlı bir çete 2 Ocak 1938 tarihinde Mansul Uşağı köyünde bir jandarma birliğine düzenlediği pusu neticesinde 7 askeri şehit etmiştir. Akabinde Mercan Deresi bölgesine intikal eden isyancıların buradaki askerî karakola saldırarak iki eri daha şehit etmeleri, İkinci Tunceli Harekâtı'nın başlatılmasında kritik bir dönüm noktası teşkil etmiştir (*Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)*, 1972, s.

410). Ancak Umumî Müfettiş Alpdoğan'ın 6 Ocak'ta sunduğu raporda kış mevsiminin zorlu şartlarının yanında henüz tamamlanmamış olan yolların yetersizliği de harekâtın hemen başlatılmasına engel olarak görülmüştür. Alpdoğan 18 Ocak'ta suçluları yakalayıp cezalarını vermek için hava, mevsim ve teçhizat yetersizliğini bir kez daha vurgulamıştır (*Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II*, 2024, ss. 114-117). Bir gün sonra ise bu defa İçişleri Bakanlığı, özellikle ilkbaharda daha uyanık olunması ve tasarlanan harekât programının hemen hazırlanması gerektiğine işaret etmiştir. Hükûmet yetkilileri de durumu yakından takip etmiş, Celal Bayar 23 Şubat'ta Umumî Müfettişliğin raporuna istinaden, Tunceli'deki kaynaşma hareketinin devam ettiği ve mevsimin müsait zamanında bir sürprizle karşılaşmayı önlemek adına çok uyanık davranmanın zorunlu olduğunu bildirmiştir (*Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)*, 1972, s. 413).[12]

Umumî Müfettişlik ile Hükûmet yetkilileri arasında devam eden muharebeler, bir taraftan isyancıların asıl gücünü görmek, diğer taraftan da eksiklerin tespit edilmesi açısından önemlidir. Zira Alpdoğan'ın 2 Mart'ta İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda harekâtın en geç 1 Haziran itibariyle başlaması gerektiği, sevk edilecek kuvvetlerin bu tarihe kadar Tunceli ve çevresine gelmiş olmasının faydalı olacağını dile getirmiştir (*Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II*, 2024, ss. 118-120). Bundan kısa bir süre sonra, nisan ayı başında Emniyet Genel Müdürlüğünün Başbakanlığa gönderdiği raporda, Kürtlük Hükûmeti teşkil etmek için Fransız Hükûmetinin de gizliden gizliye aşiretler arasında propaganda yaptığı, Tunceli aşiretlerinin ileri gelenlerinin birkaç güne kadar Ovacık, Pulur ve Zerenk'i basıp askerlerin silah ve cephanelerini aldıktan sonra Pülümer kazasını basmayı kararlaştırdıkları yazılmıştır. Daha da önemlisi asilerin askerleri ekmeksiz bırakmak için Zerenk'te bulunan ekmek fırınını tahrip ve işgal planı içerisinde oldukları bildirilmiştir. Ayrıca türlü yollardan temin edilen silahların aşiret mensuplarına dağıtıldığı da Erzincan Valiliğinden haber alınmıştır (BCA, 30-10/115-801-10). Fransızların isyanı teşvik ettiklerine dair bir başka rapor da ağustos ayı itibariyle Başbakanlığa iletilmiş ve Urfa Valiliği'nden alınan bilgiye göre 7 kişilik bir grubun Suriye'den sandıklar taşıdığına ve 17 Temmuz gecesi Şam'dan sevk edilen bomba ve makineli tüfeklerin Münbiç'ten Urfa yolu ile

[12] Bu aşamada Tunceli olaylarını yakından takip eden gazeteci Naşit Hakkı Uluğ'un "*Dersim belasının başı ve sorumlusu olan ağalar gene el ele verdiler, ellerindeki halkın hepsinin birden kaçıp kurtulmasına meydan bırakmadan yalanlar ve dolanlarla onları azdırdılar. Azgınlık bu sefer Kalan bölgesinde başladı. Kalanlılara bundan önce usul oturdukları için dokunulmamıştı; henüz imar ve medenileştirme çalışmaları kendi bölgelerine erişmemiş olan Kalanlılar, ağaların ve seyitlerin tahrikine uyarak Diztaş karakoluna tecavüz ettiler. Kış gelmişti, dağlar karla örtülmüştü, yollar henüz bitirilmemişti, harekâta yazın devam edilmek üzere kış geçirildi*" tespitleri gayet önemlidir (Uluğ, 1014, s. 188).

Tunceli'ye gönderildiğine dair istihbarat bilgisi öğrenilmiştir (BCA, 30-10/264-781-19).

Meclis yaz tatiline girerken Tunceli'yle ilgili konuşan Başbakan Bayar, *"Bu yıl Tunceli denilen işi kati surette tasfiye etmek için devletin bir tedbiri daha olduğunu ve ordumuzun Tunceli havalisinde vazife alacağını ve genel bir tarama hareketiyle cezalandırma kuvvetlerine destek olaraktan bu meseleyi kökünden söküp atacağını"* söylemiştir (Uluğ, 2014, s. 189). 2 Haziran'da Tunceli'deki son durumu İçişleri Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığına bildiren Alpdoğan da birlikler yerlerini aldıktan sonra, en erken 10 Haziran'da harekâta başlanabileceğini bildirmiştir (BCA, 30-10/111-746-11; *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II*, 2024, s. 127). 8 Haziran'da Genelkurmay Başkanlığının harekâtın kaç aşamada cereyan edeceği, hedefleri, sonu ve kuvvet bölümünün bildirilmesine dair emrine karşılık olarak Dördüncü Umumî Müfettişlik, harekâtın Mercan deresinin birinci, Merho deresinin ikinci ve Kalan deresinin de üçüncü temizleme sahası olarak üç safhada cereyan edeceğini bildirmiştir. Ayrıca harekâtın ağustos ayının sonuna kadar bitirilmeye çalışılacağı da ifade edilmiştir. Harekâta ilişkin Bakanlar Kurulu Kararı 9 Haziran'da onaylanırken (BCA, 30-10/112-755-16), Umumî Müfettişliğin 10 Haziran'da yayınlanan emriyle 12 Haziran'da harekâtın başlayacağı bildirilmiş ve belirtilen saatte birlikler tedip bölgesine[13] girmeye başlamıştır (*Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)*, 1972, ss. 420-422). Ayrıca Ovacık ilçesinin Lertik, Mercan ve Birman bölgelerinde meskûn Kalanlı halkına dağıtılmak üzere bir bildiri gönderilmiştir. Bildiride harekâtın amacı yalnızca suçluları ve elebaşlarını uslandırmak olarak açıklanmış, asilerin devletin adaletine güvenerek teslim olmaları istenmiş, eğer teslim olurlarsa cezadan kurtulacakları beyan edilmiştir (*Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II*, 2024, ss. 130-131).

Gerekli 959.000 liranın 400.000 lirasının Hükûmetçe karşılanacağı haberiyle (BCA, 30-10/111-746-14) birlikte başlatılan harekâtla, Erzincan'ın Kismikör köyünde asiler ile karakoldaki erler arasında çatışmalar yaşanmış, merkez kaza jandarma birlikleri müdahale etmesine rağmen olaylar durulmamıştır (BCA, 30-10/111-746-7). Öte yandan Kalan bölgesindeki operasyonda halkın da desteğiyle bazı asiler silahlarıyla birlikte yakalanmıştır. Ancak bir başka grup 19 Haziran'da Amutka karakoluna baskın düzenlemiş, jandarma ve Elâzığ'dan gelen tayyarelerin desteğiyle karakol kurtarılmış ve Koç bölgesi denetim altına

[13] Tedip bölgesi; Bobyezbaba-Mahmunut Gediği-Birman Gediği-Keller komu-Katırtepe-Koçgölbaşı-Badikân-Karasakal noktaları arasındaki Kalan, Merho, Mercan vadileri bölgeleri olarak açıklanmış, Zel Dağı'na çıkmış olan 2. Seyyar Jandarma Taburu bu dağa çıkarken haydutların mukavemetine uğradığı için Zel Dağı ile Kırmızıdağ hattı kuzeyi sahası da tedip bölgesine alınmıştır (*Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları II*, 2024, s. 132).

alınmıştır (Uluğ, 2014, ss. 188-189). İsyancılar havadan ve karadan abluka altına alınmak istenirken 1 Temmuz'da uçaklardan atılan bildiride; etraflarının çevrildiği ve teslim olmaktan başka çarelerinin kalmadığı, teslim olanların hayatlarının kurtulacağı, olmayanların ise sonuna kadar takip edilerek er ya da geç ele geçirilecekleri duyurulmuştur (*Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)*, 1972, s. 433). Başbakan ile Umumî Müfettiş Alpdoğan arasındaki yazışmalardan anlaşıldığına göre temmuz ayının sonlarında asilerin gücü iyice kırılmış ve harekât bölgesi daha sakin günler geçirmeye başlamıştır (BCA, 30-10/111-747-32). Bazı silahlı ya da silahsız ailelerin teslim oldukları haberi dışında genelde sükûnetin hâkim olduğu mıntıkada (BCA, 30-10/111-748-2), Haydaran ve Hozat bölgelerinde arama tarama faaliyetlerinin devam ettiği bildirilmiştir (BCA, 30-10/111-748-3). Öte yandan harekât esnasında Sivas'ın Divriği, Zara, Kangal, Gürün ve Suşehri kazalarına kaçırıldığı tahmin edilen silahlardan Zara, Divriği ve Kangal'daki 2.500'e yakın silah tamamen toplanmış, Gürün ve Suşehri'ndekilerin de bir ay içinde toplanacağı bildirilmiştir (BCA, 30-10/111-751-26).

Bundan sonra başlatılan yeni askerî harekât, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ve 3. Ordu Müfettişi Orgeneral Kazım Orbay'ın idaresinde yürütülmüştür. Harekâtın stratejik planlaması ve değerlendirmeleri, Fevzi Çakmak başkanlığındaki askerî heyetin Elâzığ Halkevi'nde düzenlediği toplantılarda ele alınmıştır. Operasyonla bölgede sıkı bir denetim sağlanmış ve asayiş büyük ölçüde temin edilmiştir. Bununla birlikte, potansiyel ayaklanma riski taşıyan grupların bertaraf edilmesi için ek tedbirler alınmıştır. Güvenliğin kalıcı olarak tesis edilmesi ve eşkıyalık faaliyetlerinin tamamen sona erdirilmesi amacıyla iki yıllık bir süre öngörülmüştür. Bu süreçte aşiret reisleri ve ailelerinin bölgede kalmasına müsaade edilmemiş, Batı'ya göç ettirilen ailelerin ardından Tunceli Harekâtı 1938'de tamamlanmıştır (Özbay, 2019, s. 122). Harekâtın başarıyla sonuçlandırılmasının akabinde, Alpdoğan'ın Elâzığ, Tunceli, Erzincan ve Bingöl'e gönderdiği imzalı bir şifrede şu ifadeler kullanılmıştır:

> 3. Ordu Elâzığ ovasındaki manevrasının büyük geçit resmi Ağustos'un 31'inde yapılacaktır. Ordumuzun süvari ve piyade tümenler ile zırhlı ve motorlu kıtaların ve çok miktarda hava kuvvetleri, Genelkurmay Başkanı'mızın önünden geçeceklerdir. Şimdiye kadar bu mıntıkalarda hiç görülmemiş muazzam bir manzara ve bayram teşkil edecek olan işbu geçit resmini Ordumuzun satvet ve intizamını görmek üzere hal ve vaziyetleri müsait insanlardan çok miktarının Elâzığ'a gelmelerini müsaade ve teşvik etmelerini rica ederim. (ATASE, K: 30, G: 347, F: 2-31)

Bölgede yapılan nakil harekâtı Başbakanlık'ta toplanan bilgilerin bir program

haline getirilmesiyle başlatılmıştır. Buna göre; Tunceli'de yapılacak ordu manevrasının birinci safhasını teşkil edecek olan taramada, yasak bölge ilan edilen mıntıka halkının memleketin muhtelif yerlerine gönderilmesiyle başlayacaktır. Bu miktar önce 2.000 kişi olarak tespit edilmişken, daha sonra 7.000 kişiye çıkartılmıştır. Bunlardan 1.500'ünün endüstri merkezlerinin de bu durumdan istifade etmeleri için İzmit'te kâğıt fabrikasında, Keçiburlu'da kükürt madeninde, Karabük'te demir ve çelik fabrikasında, Zonguldak'ta kömür madenlerinde, Fethiye'de krom madeninde ve Divriği'de demir madeninde yerleştirilmeleri uygun görülmüştür. Bunların içinden askerliğini yapmamış olanlar askere alınacak ve hizmetini tamamladıktan sonra iskân mıntıkasına yollanacaktır. Tunceli'de silah toplama işi devam ettirilecek ve birinci yasak bölge; Karacakale, Kürk, Hinzoriye, Darboğaz Garbı, Seyithan-Kırmızıdağ balâ hattı, Haçili deresi ağzı, Bali mezraası, Rızanın evi, Munzur suyu, Anakomu, Harcı Dağı ve Harcı Dağı-Karacakale arasındaki Balâ hattı çevresi olacaktır. İkinci yasak bölge ise; Hozat Garp ve Çemişkezek Şimal ve Munzur silsilesi Cenubundaki Koç ve Samlıların bulunduğu bölge olup bu bölgenin hudutları Dördüncü Umumî Müfettişlikçe tespit edilerek bildirilecektir (BCA, 30-10/111-748-1).

Programda yasak bölgenin muhafazası için kışla ve karakol yaptırılması öngörülürken daha önce yaptırılması kararlaştırılan yol, okul ve kışla binalarının inşaatına devam edilecektir. Programla ilgili Genelkurmay Başkanlığı'ndan gelen görüşte, Divriği'nin Tunceli mıntıkasına yakın olmasından dolayı, oraya nakledileceklerin ilk fırsatta eski yerleşim yerlerine kaçmaları mümkün olduğundan buraya yapılacak iskândan vazgeçilmesi istenmiştir. İçişleri Bakanlığı ise Tunceli'den nakledileceklerin yakın bölgelere ya da Kürtlerle meskûn yerlere yakın olmayan vilayetlere dağıtılmalarının esas olduğunu vurgulamıştır. Bakanlık ayrıca 20 Mayıs 1937 tarihli kararname ile Konya, Kastamonu ve Çankırı vilayetlerine gönderilenlerin de daha batıya gönderilmeleri gerektiğini, birinci grup iskân mıntıkası olarak Trakya ve Çanakkale, ikinci grubun Bilecik, Bursa, Balıkesir, Kütahya, Eskişehir ve üçüncü grubun ise Denizli, Aydın, Isparta, Burdur, Muğla vilayetleri olması ve her köye iki aileden fazla düşmemek üzere dağıtılmalarını talep etmiştir. İçişleri Bakanlığı, bölge halkının endüstri merkezlerinde iskânlarını da mahzurlu görürken bu yıl için yalnızca Zonguldak'a 100 ve diğer merkezlere de 20'şer kişinin sevkini faydalı görmüştür. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı da konuyla ilgili görüş bildirmiş ve Divriği'de iskân edilecek 250 kişinin burada kalmalarının kanunen imkânı olmadığını ifade etmiştir. Maliye Bakanlığı, daha önce kararlaştırılmış 2.000 kişinin nakil ve iskân masrafının Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bütçesine aktarıldığı, dolayısıyla miktarın yeniden hesaplanması gerektiğini, İktisat Bakanlığı ise endüstri merkezlerine gönderileceklerin peyderpey gönderilmesinin uygun olacağını bildirmiştir (BCA, 30-10/111-748-1).

Tunceli'deki manevraların birinci safhası tamamlandıktan sonra 21 Ağustos 1938 tarihinde buradaki emir ve komuta Dördüncü Umumî Müfettişliğe devredilmiştir (BCA, 30-10/111-750-7). Ordu ikinci safha manevra için tertip almaya başlarken Tunceli'deki muhafaza, emniyet ve asayiş kuvvetlerinin şu şekilde olduğu bildirilmiştir:

A) İkinci Seyyar Jandarma Taburu Nazımiye'de (bir bölük Mazgirt'te),

B) Dokuzuncu Seyyar Jandarma Taburu Mameki'de,

C) Üçüncü Seyyar Jandarma Taburu Pülür'de,

D) Seyyar Jandarma Alayı karargâh ve iki tabur ile Hozat, bir tabur ile Çemişkezek'te (Hozat'taki taburdan bir bölük Karaoğlan'da),

E) Müfettişlik Muhafız Takımı ile Tank ve Köprücü müfrezeleri Pertek köprü başında,

F) Seyyar hastahane Hozat'ta,

G) Üç tayyareden mürekkep bir grup Vertetil tayyare meydanında.

İkinci safha manevra harekâtının bitiminden sonra 8. Kolordu birlikleriyle doğuya doğru yeni bir tarama yapılarak, geri kalan kısımlarla üçüncü safha manevra harekâtına girişilecektir (BCA, 30-10/111-750-9). İsyan mıntıkasında başlatılan silah toplama ve tenkil harekâtı 15 Eylül 1938 günü gece yarısı sona erdirilmiş, dolayısıyla 16 Eylül günü de harp hükümleri kaldırılmıştır (BCA, 30-10/111-751-1). Bu arada 1938 yılı Aralık ayında Tunceli'den nakillerine karar verilen 12.000 kişiden 11.683'ünün sevki gerçekleştirilmiş, ilaveten 2.000 kişilik yeni bir liste ise 23 Aralık 1938 tarihinde Bakanlar Kurulu'nca onaylanmıştır (BCA, 30-18-1-2/85-107-16). Harekâtın başarıyla sonuçlanmasından sonra Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak 3. Ordu'ya Orgeneral Kazım Orbay aracılığıyla takdirlerini sunmuştur (ATASE, K: 30, G: 320B, F: 17). Bununla birlikte Orbay, Cumhurbaşkanı Atatürk'e harekâtın başarıyla bittiğini bildiren bir telgraf gönderdikten sonra, Atatürk de Genelkurmay Başkanlığı'na şu takdir yazısını yazmıştır; "*Ordumuzun yüksek ve her vakit olduğu gibi milletin emniyetine cidden layık kıymet ve kudretle dolu manevrasının çok istifadeli safhalar göstererek bittiğini bildiren telgraflarınızı aldım. Türk ordusunun yarattığı bu yıl dönümü günlerinde kalbim orduya karşı takdir ve şükran hisleriyle doludur.*" (ATASE, K: 30, G: 320B, F: 11-44).

Cumhuriyet Hükûmetlerini uzun yıllar meşgul eden ayaklanma hadiseleri, yeni

kurulan devletin içte ve dışta güç kaybetmesine sebep olurken Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün *"Yurtta Sulh Cihanda Sulh"* doktrininin ne kadar önemli olduğu bir kez daha görülmüştür. Zira Cumhuriyetin daha ilk yıllarında başlayan etnik-dinî ayaklanmalar, devletin dış politika uygulamalarını da derinden etkilemiş, Musul gibi bazı meseleler Türkiye'nin aleyhine neticelenmiştir. Çok uluslu bir devlet yapısından ulus-devlet modeline geçmeye çalışan Türkiye, yeni bir dünya savaşının eşiğinde bir taraftan memleketin yeniden harap olmaması için çabalarken, diğer taraftan da içeride barışı sağlamanın yollarını aramıştır. Nihayetinde Tunceli harekâtları Cumhuriyet Hükûmetlerinin içerideki son büyük harekâtları olmuş ve uygulanan yeni iskân politikasıyla, isyan bölgeleri devlet nizamına uygun hâle gelmiştir. Son söz olarak, Başbakan Celal Bayar'ın 1 Kasım 1938 tarihinde Meclis'te okuduğu Cumhurbaşkanı Atatürk'ün nutkunda, *"Tunceli'deki toplu şekâvet hadiseleri muayyen bir program dahilindeki çalışmaların neticesi olarak kısa bir zamanda bertaraf edilmiş, o mıntıkada bu gibi vakalar bir daha tekerrür etmemek üzere tarihe devrolunmuştur"* şeklinde geçen ifadeler, Cumhuriyet yönetimlerini haklı çıkarmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 27, Tarih: 1 Kasım 1938, ss. 3-7).

Sonuç

Cumhuriyet Dönemi'nde Tunceli bölgesinde yaşanan isyanlar ve devletin bu isyanlara karşı aldığı tedbirler, Türkiye'nin ulus-devlet inşası sürecindeki en kritik ve tartışmalı olaylardan birini oluşturmuştur. Tunceli, coğrafi yapısı, aşiret sisteminin güçlü varlığı ve merkezî otoriteye karşı tarihsel direnci nedeniyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte sürekli bir sorun alanı olarak kalmıştır. Cumhuriyet Hükûmetleri, modern bir devlet yapısı kurma hedefi doğrultusunda Tunceli'yi tamamen kontrol altına almayı bir zorunluluk olarak görmüş ve bu amaçla askerî, idarî ve sosyo-ekonomik bir dizi tedbir uygulamıştır.

1937-1938 yıllarında gerçekleşen Tunceli Harekâtları, bu sürecin en keskin ve son aşamasını teşkil etmiştir. İsyanın temelinde, bölgedeki feodal yapının devlet otoritesini tanımaması, aşiret liderlerinin özerkliklerini koruma arzusu ve dış güçlerin kışkırtmaları yatmaktadır. Seyit Rıza önderliğindeki ayaklanma, devletin silah toplama, vergi tahsil etme ve yol-köprü inşa etme gibi politikalarına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Ancak isyanın bastırılması sürecinde uygulanan sert tedbirler, özellikle hava bombardımanları ve İskân Kanunu uygulamaları, bugün dahi tartışılan insanî ve hukukî boyutları gündeme getirmiştir.

Cumhuriyet Hükûmetleri, Tunceli meselesini çözmek için çok yönlü bir strateji izlemiştir. Öncelikle 1925'te çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri ile bölgedeki otoriteyi güçlendirmeye çalışmış, ardından 1934

İskân Kanunu ve 1935 Tunceli Kanunu gibi yasal düzenlemelerle aşiret yapısını dağıtmayı hedeflemiştir. Dördüncü Umumî Müfettişlik'in kurulması ve askerî vali sisteminin uygulanması, devletin bölgedeki varlığını kalıcı hâle getirme amacını taşımıştır. Ancak bu politikalar, yerel halkın direnişiyle karşılaşmış ve nihayetinde 1937-1938'deki askerî harekâtlar kaçınılmaz olmuştur. Harekâtlar sonrasında bölgede kalıcı bir düzen sağlamak için yol, okul ve karakol inşası gibi altyapı çalışmalarına hız verilmiş, aşiret yapısı çözülmeye çalışılmıştır. Bu süreç, bir yandan devletin otoritesini pekiştirirken diğer yandan bölge halkı üzerinde derin travmalara yol açmıştır.

Tunceli Harekâtları, Cumhuriyet'in merkeziyetçi ve üniter devlet anlayışının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde devlet, ulusal birliği sağlamak ve iç güvenliği tesis etmek adına oldukça radikal kararlar almıştır. Ancak bu politikaların uygulanma biçimi, özellikle sivil kayıplar ve kitlesel zorunlu göçler nedeniyle eleştirilere konu olmuştur. Günümüzde dahi Tunceli meselesi, Türkiye'nin etnik-dinî çeşitlilik ve devlet politikaları bağlamında en hassas konularından biri olmaya devam etmektedir.

Sonuç olarak, 1937-1938 Tunceli Harekâtları, Cumhuriyet'in erken dönemindeki iç güvenlik ve ulusal bütünlük politikalarının önemli örneklerinden biridir. Bu süreç hem askerî bir bastırma hem de sonrasında uygulanan idari ve sosyal dönüşüm projeleriyle şekillenmiştir. Tunceli meselesi, Türkiye'nin modernleşme sürecindeki çelişkileri, devlet-halk ilişkisinin karmaşıklığını ve ulus-devlet inşasının zorluklarını anlamak açısından ehemmiyet taşımaktadır. Tarihsel perspektiften bakıldığında, bu olayların doğru bir şekilde anlaşılması toplumsal barışın muhafazası için büyük önem taşımaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.
Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

Akgül, S. (2000). Dersim Bölgesi ve alınan tedbirler. *7. Askerî Tarih Semineri Bildirileri 1* içinde. Genelkurmay Yayınları.

Bulut, F. (2005). *Dersim raporları*. Evrensel Basım Yayın.

Burgaç, M. (2013). *Türkiye umumî müfettişliklerinin kurulması ve Trakya Umumî Müfettişliği*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Cumhuriyet. (1937, 16 İkinciteşrin).

Çalışlar, İ. (Haz.). (2021). *Dersim raporu*. İletişim Yayınları.

Dersim: Jandarma Umum Kumandanlığı raporu. (2021). Kaynak Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1932).

Dersimi, M. N. (1992). *Dersim ve Kürt millî mücadelesine dair hatıratım* (M. Bayrak, Haz.). Öz-Ge Yayınları.

Doğan, M. (2014). *Büyük Türkçe sözlük*. Yazar Yayınları.

Doğan, T. (2012). Arşiv belgelerine göre 1937-1938 Dersim İsyanı. *History Studies, 4*(1), 157-169.

Düstur (3. Tertip, Cilt 8). (1928). Başvekâlet Matbaası.

Düstur (3. Tertip, Cilt 17). (1936). Başvekâlet Matbaası.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı. (1972). *Türkiye Cumhuriyeti'nde ayaklanmalar (1924-1938)*. Genelkurmay Basımevi.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı. (1974). *Türk İstiklâl Harbi: İstiklâl Harbinde ayaklanmalar (1919-1921)* (Cilt 6). Genelkurmay Basımevi.

Göktaş, H. (1991). *Kürtler, isyan-tenkil*. Alay Yayınları.

Göldaş, İ. (1997). *Takrir-i Sükûn görüşmeleri*. Belge Yayınları.

Gözübüyük, A. Ş. ve Kili, S. (2000). *Türk anayasa metinleri*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gültekin, H. (Haz.). (2024). *Genelkurmay belgelerinde Kürt isyanları II*. Kaynak Yayınları.

Günel, N. (1999). *Dersim İsyanı (1937)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Güven, V. F. (1999). *Türkiye'de siyasi Kürtçülük olayları (1923–1995)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Kaya, A. (2010). *Dersim tarihi*. Demos Yayınları.

Koca, H. (1998). *Yakın tarihten günümüze hükûmetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu politikaları: Umûmi müfettişliklerden olağanüstü hal bölge valiliğine*. Mikro Yayınları.

Koçak, C. (2003). *Umûmi müfettişlikler (1927-1952)*. İletişim Yayınları.

Misalli büyük Türkçe sözlük (Cilt 3, O-Z). (2006). Kubbealtı Neşriyat.

Mumcu, U. (2023). *Kürt-İslam ayaklanması*. Umag Vakfı Yayınları.

Mumcu, U. (2024). *Kürt dosyası*. Umag Vakfı Yayınları.

Özbay, B. (2019). *Dördüncü Umûmi Müfettişlik (1936-1952)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.

Özmen, A. (1947). Genel müfettişlikler hakkında genel bir düşünce. *İdare Dergisi, 18*(184), 237-249.

Püsküllüoğlu, A. (2004). *Türkçe sözlük*. Doğan Kitap.

Redhouse yeni Türkçe-İngilizce sözlük. (1983). Elif Ofset.

Resmî Gazete. (1934, 21 Haziran). (Sayı 2733).

Şimşek, A. (t.y.). *Türk tarih tezi, erken Cumhuriyet dönemi resmî tarih politikası*. Türk Maarif Ansiklopedisi. https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/turk-tarih-tezi#yazar-1 adresinden 3 Temmuz 2025 tarihinde erişilmiştir.

Şimşir, B. (2007). *Kürtçülük*. Bilgi Yayınları.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (t.y.). *Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu (1920-1928)* [Fon kodu: 30-18-1-1]. (Yer numaraları: 14-37-18, 3-33-6, 26-67-17).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (t.y.). *Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu (1928-)* [Fon kodu: 30-18-1-2]. (Yer numaraları: 42-8-10, 61-1-8, 61-2-12, 57-70-15, 52-15-14, 85-107-16).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (t.y.). *Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı Kataloğu* [Fon kodu: 30-11-1-0]. (Yer numarası: 101-4-8).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (t.y.). *Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu* [Fon kodu: 30-10]. (Yer numaraları: 111-743-13, 71-469-3, 7-469-6, 113-779-11, 68-452-4, 111-744-3, 111-743-18, 111-744-2, 111-745-1, 111-745-7, 111-745-8, 111-745-20, 111-745-16, 112-763-8, 111-745-18, 115-801-10, 264-781-19, 112-755-16, 111-746-7, 111-746-11, 111-746-14, 111-747-32, 111-748-1, 111-748-2, 111-748-3, 111-750-7, 111-750-9, 111-751-1, 111-751-26).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (t.y.). *Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Kataloğu* [Fon kodu: 30-1]. (Yer numarası: 40-238-6).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (t.y.). *Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu* [Fon kodu: 490-1-0-0]. (Yer numarası: 1137-146-4).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi [TDA]. (t.y.). *Kurum 502* (Kutu 23265, Gömlek 101894, Sıra 2).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi [ATASE]. (t.y.). *Atatürk Koleksiyonu (1905-1980)*. (K: 37, D: 113, F: 22-7; K: 37, D: 113, F: 22-8; K: 30, G: 347, F: 2-31; K: 30, G: 320B, F: 17; K: 30, G: 320B, F: 11-44).

Tansel, S. (1978). *Mondros'tan Mudanya'ya kadar* (Cilt 4). Millî Eğitim Basımevi.

TBMM. (1925, 4 Mart). *TBMM zabıt ceridesi* (Cilt 15).

TBMM. (1927, 18 Haziran). *TBMM zabıt ceridesi* (Cilt 33).

TBMM. (1927, 26 Haziran). *TBMM zabıt ceridesi* (Cilt 33).

TBMM. (1935, 25 Aralık). *TBMM zabıt ceridesi* (Cilt 7).

TBMM. (1937, 18 Eylül). *TBMM zabıt ceridesi* (Cilt 19).

TBMM. (1938, 1 Kasım). *TBMM zabıt ceridesi* (Cilt 27).

Toparlak, B. (2013). *Dördüncü Umumî Müfettişlik: Kurulması, çalışmaları ve kaldırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Tunçay, M. (1981). *TC'nde tek parti yönetiminin kurulması (1923-1931)*. Yurt Yayınları.

Turan, Ş. (1998). *Türk devrim tarihi: Ulusal direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*. Bilgi Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1983). *Türkçe sözlük* (Cilt 2, L-Z). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Türk Dil Kurumu. (2023). *Türkçe sözlük* (K-Z). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uluğ, H. N. (2014). *Tunceli medeniyete açılıyor*. Kaynak Yayınları.

Ulutin, H. H. (2016). *II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde Dersim (1908-1938)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.

Yeşiltuna, S. (2006). *1934 İskân Kanunu ve Türk basınındaki yansımaları* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Yeşiltuna, S. (2015). *Atatürk ve Kürtler*. İleri Yayınları.

Yılmazçelik, İ. (1999). *XIX. yüzyılın ikinci yarısında Dersim Sancağı*. Şark Pazarlama.

Yurtçiçek, B. (2017). *Kürt isyanları Bedirhan Bey'den Dersim'e*. Kaynak Yayınları.

Extended Summary

The Tunceli uprising of 1937-1938 and the subsequent military operations conducted by the nascent Turkish Republic represent a critical juncture in the nation's state-building process, encapsulating the complicated relationship between modernization efforts, ethnic diversity management, and territorial consolidation. This comprehensive analysis examines the multifaceted dimensions of the conflict through a meticulous examination of primary sources including government archives, military records, and contemporary reports, while engaging with the evolving historiography on this sensitive historical episode. The geographical and cultural distinctiveness of Tunceli, characterized by its rugged mountainous terrain, created a unique socio-political environment that resisted the centralizing impulses of the new Republic. The region's historical semi-autonomy under Ottoman rule, combined with its tribal social structures and religious particularism, positioned it as a significant challenge to Ankara's vision of a homogeneous nation-state.

The escalation of tensions in the mid-1930s stemmed from the convergence of several critical factors. The Republican government's ambitious nation-building program, particularly the 1934 Settlement Law and 1935 Tunceli Law, directly threatened the traditional power structures and way of life in Tunceli. These legislative measures sought to dismantle tribal affiliations and impose direct state administration perceived by local leaders as existential threats to their autonomy. Simultaneously, the government's security concerns were amplified by the memory of previous Kurdish rebellions and the persistent fear of foreign interference, especially from French-mandated Syria. The economic underdevelopment of the region and its physical isolation further exacerbated the growing divide between central authorities and local populations, creating fertile ground for conflict.

When violence erupted in March 1937 under the leadership of Seyit Rıza and other tribal figures, the state response was both comprehensive and devastating in its execution. The military campaign employed innovative combined arms tactics for the era, including strategic aerial bombardment-notably involving Sabiha Gökçen, Turkey's first female combat pilot-coordinated with large-scale ground maneuvers and systematic encirclement strategies. This military response was accompanied by a parallel legal and administrative offensive, with special tribunals established to prosecute captured rebels and a complete reorganization of local governance under the Fourth General Inspectorate system. The November 1937 execution of Seyit Rıza and other leaders marked a symbolic conclusion to the active rebellion, but the pacification process

continued well into 1939 through extensive security measures and social engineering policies.

The post-conflict stabilization strategy implemented by the Republican government represented a multifaceted approach to permanent pacification. The relocation of Tunceli residents to western provinces served the dual purpose of breaking tribal networks while facilitating the cultural integration of displaced populations. Concurrently, significant infrastructure investments-particularly in road construction and military outposts-physically integrated the region into the national framework while ensuring persistent state surveillance. Although these actions integrated the rebellious region into the administrative structure, the uprisings and the struggle to suppress them caused losses among the country's citizens and left deep psychological scars in public memory.

This study's methodological approach combines traditional archival research with innovative interdisciplinary perspectives. The analysis of newly available documents from Turkish state archives, particularly military records and cabinet meeting minutes, provides fresh insights into decision-making processes at the highest levels of government. A systematic comparison with contemporaneous state-periphery conflicts in other post-imperial contexts reveals both unique and universal aspects of the Tunceli case. The research deliberately incorporates multiple narrative perspectives, balancing official state accounts with alternative sources that capture local experiences and memories of the events.

The findings challenge several conventional interpretations of this historical episode. The conflict emerges not as a simple dichotomy between state oppression and regional resistance, but as a complex collision between modern state-building imperatives and deeply rooted traditional social structures. The government's strategy appears more nuanced than typically portrayed, alternating between coercive measures and attempts at co-option, reflecting the practical challenges of establishing authority in geographically and culturally distinct peripheries. The military campaign's effectiveness is shown to have derived not merely from superior force, but from innovative tactical coordination and systematic operational planning. Perhaps most significantly, the research demonstrates that long-term pacification depended as much on cultural integration and infrastructure development as on direct military action.

Within the broader historiography, this study makes several important contributions. It proposes a refined periodization of the conflict that extends beyond the conventional 1937-1938 timeframe to encompass the longer processes of preparation and aftermath. The analysis of external actors' roles

provides new evidence of transnational dimensions to the unrest, while the reassessment of integration policies offers more precise metrics for their effectiveness. Most crucially, the research illuminates the fundamental tension between security imperatives and human costs that characterizes many state formation processes.

The implications of this historical case study extend far beyond its specific temporal and geographical boundaries. The Tunceli events encapsulate fundamental questions about the nature of state sovereignty, the limits of minority rights in nationalist projects, and the ethical boundaries of force in nation-building. While the Republican government achieved its immediate objectives of stabilization and control, the long-term consequences included enduring social trauma and political alienation that continue to resonate in contemporary Turkish politics. When examined alongside similar cases from the global history of post-imperial state formation, the Tunceli uprising offers valuable comparative insights into the universal challenges of integrating resistant peripheries into centralized nation-states.

This research underscores the critical importance of contextualizing historical conflicts within their specific temporal and spatial frameworks while recognizing their continuing relevance to modern political and social dynamics. The study concludes by identifying promising avenues for future research, particularly the need to incorporate underutilized local sources and personal narratives that could provide more nuanced understanding of community experiences during this turbulent period. A call is made for more systematic comparative studies with similar cases of state-periphery conflicts worldwide, which could yield valuable theoretical insights into the dynamics of resistance and consolidation in modern state formation. The Tunceli case ultimately serves as a powerful reminder of the complex legacies that such historical episodes leave, and the importance of confronting them with both scholarly rigor and ethical sensitivity.

Araştırma Makalesi
Research Article
DOI: 10.54078/savsad.1751215

Terör Örgütlerinin Uluslararası Destek Sağlama Stratejisinin Bir Aracı Olarak Çifte-Vekâlet: PKK/PYD Örneği

Dual Proxy as a Strategy for Securing International Support by Terrorist Organizations: The Case of PKK/PYD

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi
The Journal of Defence and War Studies

Kürşad GÜÇ
Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye.

Gendarmerie and Coast Guard Academy, Institute of Security Sciences, Ankara, Türkiye.

Begüm ÇARDAK
Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye.

Gendarmerie and Coast Guard Academy, Institute of Security Sciences, Ankara, Türkiye.

ÖZ

Bu çalışma, PKK/PYD'nin Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya ile aynı anda geliştirdiği çok katmanlı vekâlet ilişkisini analiz etmektedir. Literatürde sıklıkla tek yönlü ya da tek merkezli olarak ele alınan vekâlet savaşları kavramı, bu çalışmada "çifte vekâlet" yaklaşımıyla yeniden değerlendirilmiştir. PKK/PYD, yalnızca bir devletin çıkarları doğrultusunda hareket eden bir vekil aktör olmanın ötesine geçerek, iki rakip ve hatta düşman devletin sahadaki stratejik beklentilerini eş zamanlı karşılayabilen hibrit bir pozisyon geliştirmiştir. ABD'nin terörle mücadele stratejisi kapsamında SDG üzerinden sahada PYD/YPG ile kurduğu askerî ortaklık ve Rusya'nın bölgesel dengeleri gözeterek PKK ile geliştirdiği angajmanlar bu çifte vekâlet yapısının temelini oluşturmaktadır. Çalışma, söz konusu özgün vekâlet stratejisinin hem teorik hem de uygulamalı düzeyde güvenlik politikaları açısından doğurduğu sonuçları karşılaştırmalı ve içerik analizine dayalı bir yaklaşımla ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: PKK/PYD, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, Vekâlet savaşı, Vekil aktör, Çifte-vekâlet

JEL Kodları: F50, F51, F59.

Geliş Tarihi/Received 25.07.2025
Kabul Tarihi/Accepted 11.11.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 31.12.2025
Sorumlu Yazar/Corresponding author: Kürşad GÜÇ
E-mail: kursad.guc@gmail.com

Atıf/Citation: Güç, K., & Çardak, B., (2025). Terör örgütlerinin uluslararası destek sağlama stratejisinin bir aracı olarak çifte-vekalet: PKK/PYD örneği, *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, *35*(2), 385-420.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

ABSTRACT

This study analyzes the multi-layered proxy relationship that the PKK/PYD has simultaneously developed with both the United States and Russia. While proxy warfare is commonly conceptualized as a single-direction or single-principal dynamic in the literature, this research reevaluates the concept through the lens of "dual-proxy". The PKK/PYD has moved beyond acting as a mere proxy for one state's interests and has instead assumed a hybrid position, capable of simultaneously fulfilling the strategic expectations of two rival or even hostile powers. The U. S. military partnership with the PYD/YPG through the SDF in the context of counterterrorism, and Russia's engagement with the PKK based on regional balancing interests, constitute the core of this dual proxy framework. The study reveals the implications of this unique proxy strategy for contemporary security policies using a comparative and content-based analytical approach.

Keywords: PKK/PYD, Russia, the United States, Proxy war, Proxy, Dual-proxy

JEL Codes: F50, F51, F59.

Giriş

Terörizmin tanımlanması meselesi akademi dünyasında ve devletler arasında hâlâ çözülememiş bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Meselenin bu boyutuyla tartışmalı olması, devletler ile terör örgütleri arasındaki ilişki dinamiğini olası senaryolara göre şekillendirmektedir. Nitekim devletler ile devlet dışı aktörler arasındaki bağlantılar söz konusu olduğunda, bir bölgede devlet dışı silahlı aktörlerin ortaya çıkışının, yükselişinin ve hayatta kalışının devletlerden bağımsız olduğunu iddia etmek oldukça güçtür. Günümüze kadar uzanan süreçte, bazı devletlerin doğrudan rakip devletleri zayıflatmak amacıyla, o ülkede terör örgütleri kurduğu ya da mevcut terör faaliyetlerini desteklediği gözlemlenmektedir (Yeşiltaş & Duran, 2019). Bu sorunlardan doğrudan etkilenen bir örnek de Türkiye'dir. 40 seneden fazladır PKK terör örgütü ile mücadele eden Türkiye, terör örgütünün uluslararası arenada destek sağlama stratejileri ile de mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Bu çalışmanın temel hareket noktası, PKK ve onun Suriye kolu olan PYD'nin uluslararası sistemde nasıl ve hangi biçimlerde devlet desteği elde ettiğini ortaya koymakla birlikte, devletlerin bu yapılarla olan ilişkilerinin "terörle mücadele" stratejileri adı altında hangi çıkar temelli dinamiklere dayandığını analiz etmektir. Bu çerçevede çalışmada öne çıkan kavramsal yaklaşım, "çifte vekâlet" kavramsallaştırmasıdır. Söz konusu kavram, bir terör örgütünün eş zamanlı olarak birden fazla -hatta birbirine düşman- devletin çıkarlarına hizmet edebilecek şekilde vekil aktör olarak işlev görebilmesini ifade etmektedir. PKK/PYD örneği bu bağlamda dikkat çekici ve istisnai bir durum arz etmektedir. Zira bu yapı, bir yandan Amerika Birleşik Devletleri ile diğer yandan Rusya Federasyonu ile eş zamanlı olarak farklı

biçimlerde vekâlet ilişkileri kurmayı başarmış ve bu ilişkileri taktik ve stratejik düzeyde sürdürülebilir hale getirmiştir. Devletler ile vekil aktörler arasında kurulan bu türden çoklu çıkar birliktelikleri, yalnızca sahadaki dengeleri değiştirmekle kalmamakta, aynı zamanda bu örgütle mücadele eden aktörlerin -özellikle Türkiye'nin- güvenlik politikaları üzerinde doğrudan belirleyici bir etki yaratmaktadır. Bu bağlamda, ABD ve Rusya'nın PKK/PYD ile kurduğu çıkar temelli angajmanlar, terörle mücadele bağlamında Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı güvenlik tehditlerini daha da derinleştirmektedir.

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde yapılandırılmış olup, PKK/PYD'nin hem Amerika Birleşik Devletleri hem de Rusya Federasyonu ile geliştirdiği vekâlet ilişkilerini kavramsal ve ampirik düzeyde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda araştırmada vaka incelemesi (*case study***)** yöntemi temel alınmış, PKK/PYD'nin iki farklı büyük güç ile kurduğu çok katmanlı ilişkiler ayrı ayrı ele alınarak karşılaştırmalı analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Çalışmada, her iki devletin PKK/PYD'ye yönelik tutumları, çıkarları, destek biçimleri ve vekâlet ilişkisinin düzeyi tarihsel ve siyasal bağlamda karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bunun yanı sıra, özellikle karar alıcı aktörlerin söylemleri, resmî belgeler, basın açıklamaları ve akademik literatür esas alınarak nitel içerik analizi gerçekleştirilmiştir.

Bu çerçevede çalışmanın birinci bölümünde, kuramsal bir temel oluşturmak amacıyla "vekâlet savaşı", "çifte vekâlet" ve "terör örgütlerinin devletler tarafından vekil aktör olarak kullanılması" gibi temel kavramlar ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise PKK'nın tarihsel evrim süreci analiz edilerek örgütün Suriye yapılanması PYD ile olan yapısal, ideolojik ve kadrosal sürekliliği ortaya konulmaktadır. Üçüncü bölümde Amerika Birleşik Devletleri'nin PYD/YPG ile geliştirdiği ittifak, "vekil aktör-patron aktör" ilişkisi bağlamında değerlendirilmekte; bu ilişkinin stratejik çıkarlar, güvenlik öncelikleri ve bölgesel dengeler üzerindeki etkisi tartışılmaktadır. Son bölümde ise Sovyetler Birliği döneminden günümüze uzanan tarihsel bir arka plan çerçevesinde Rusya'nın PKK-PYD ile kurduğu ilişkiler incelenmekte; bu ilişkinin zaman içinde değişen dinamikleri ve vekâlet stratejisi bağlamında taşıdığı anlam analiz edilmektedir.

Vekâletin Dönüşen Doğası: Devlet-Terör Örgütü İlişkilerinde Stratejik Araç Olarak Çifte Vekâlet

Vekâlet Savaşı ve Çifte-Vekâlet

Savaş ve çatışma insanoğlunun varoluşu kadar eskidir ve çoğunlukla karmaşık kavramsallaştırmalara konu olmuştur. Savaşlar en temelde kendine özgü stratejisi,

taktikleri ve kuralları olan bir askerî mücadeledir (Tör, 2021, s. 22). Sun Tzu'ya göre (2021, s. 1) savaş bir ülkenin ana problemi, var olma mücadelesinin yegâne yoludur. Tarihsel arka planı çok eski olan savaş olgusu, Clausewitz'e göre değişkendir. Hatta her yeni durum ve koşula kendini adapte edebilen bir bukalemun gibidir (Tör, 2021, s. 46). 21. yüzyıldaki savaş ve çatışmalar ise tarihsel öncüllerinden daha fazla karmaşayı içinde barındırmaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısının karakteristik özelliklerinden biri, geleneksel çatışma biçimlerinin yerini yeni yöntemlerin almasıdır. Yüzyılın sonuna gelindiğinde de vekâlet savaşları baskın bir çatışma biçimi haline gelmiş ve kavram siyasal söylemde sağlam bir şekilde yerleşmiştir (Konyukhovskiy & Grigoriadis, 2018, s. 3). Nitekim savaş ve çatışmalara dair oluşturulan etiketler, devletler arasında; devletlerle devlet dışı silahlı aktörler arasında ve giderek artan biçimde devlet dışı aktörler arasında yaşanan, pek çok farklı biçim alan siyasi şiddeti tanımlamaktadır. Nükleer silahların caydırıcılığı, gelişmiş teknolojiler ve uluslararası koşullar nedeniyle devletler arası açık savaşlar geri planda kalmış; devletler ise çatışmalarını giderek daha çok vekiller aracılığıyla yürütmeye başlamıştır. Bu durum, vekâlet savaşlarını 21. yüzyılın baskın savaş biçimi hâline getirmiştir. Rusya'nın Doğu Avrupa ve Kafkasya'daki vekilleri, İran'ın Orta Doğu'daki vekilleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nin vekil aktörleri, vekâlet savaşlarına örnek olarak gösterilebilir (Fox, 2019b, s. 1; Solmaz, 2023, ss. 150-151).

"Vekâlet savaşı" kavramı, çağdaş çatışmalar içerisinde duygusal, çağrıştırıcı, kışkırtıcı, aşağılayıcı, sıklıkla övülen veya eleştirilen, tekrarlı bir şekilde adlandırılan, reddedilen gibi pek çok anlam yüklenmektedir (Moghadam vd. 2024, s. 1). Dolayısıyla vekâlet savaşının farklı bağlamlara göre değişen özgün dinamiklere sahip olduğunu anlamak önemlidir (Fox, 2019a, s. 44). Vekâlet savaşlarına ilişkin kavramsal çerçeve oluşturma girişimleri, kavramda kullanılan terimlerin taraflar açısından ne ifade ettiğini açıklamaya ve "müdahale" ile "vekâlet" arasındaki boşluğu kapatmaya yöneliktir. Bu kavramsal belirsizlik, teorik ilerlemeyi ciddi biçimde zorlaştırmaktadır. Dahası, kavramın gelişim sürecinde "ikame savaş", "dolaylı savaş", "sponsorluk", "delegasyon", "destekleme" ve "dış yardım" gibi yeni terimler önerilmiştir. Nitekim bu kavram değişiklikleri çoğunlukla sistematik bir analiz yapılmadan ve vekâlet ifadesinin tam olarak neyi anlattığının yeterince tartışılmamasından kaynaklanmaktadır (Rauta, 2021, ss. 4, 8-9). Vekâlet savaşı, basitçe, üçüncü bir tarafın kullanılması ve desteklenmesi yoluyla savaş, çatışma amaçlarının takip edilmesi olarak tanımlanabilir. Bir başka ifadeyle vekâlet savaşı, baskın aktörün bir rakibe karşı askerî hedeflerini gerçekleştirmek üzere, baskın olmayan bir aktör (aracı ya da vekil) üzerinden çeşitli yöntemleri kullanarak faaliyet göstermesinin somut tezahürüdür (Fox, 2019a, s. 49). 1964 yılında siyaset bilimci Karl Deutsch vekâlet savaşlarını şöyle tanımlamıştır:

> iki yabancı güç arasında, üçüncü bir ülkenin topraklarında yürütülen; o ülkenin

> iç meselesi üzerine bir çatışma gibi gösterilen ve o ülkenin insan gücü, kaynakları ve topraklarının bir kısmının ağırlıklı olarak yabancı hedeflere ve yabancı stratejilere ulaşmak için bir araç olarak kullanıldığı uluslararası bir çatışma. (Mumford, 2013, s. 46; Tör, 2021, s. 65)

Geçmişte vekâlet savaşlarının ne anlama geldiğini açıklamaya yönelik çabalar sarf edilmiş olsa da tanımı konusunda bazı anlaşmazlıklar bulunan bir kavramdır. Terim, "düşmanımın düşmanı dostumdur" anlayışıyla yüzeysel biçimde tanımlanmakla birlikte, kimi zaman olumsuz bir üne sahip veya baştan çıkarıcı bir politika seçeneği olarak da görülmektedir (Hughes, 2015, s. 523). Vekâlet ortamı ise iki ya da daha fazla aktörün ortak bir amaç uğruna çalıştığı, ancak ilişki yapısının hiyerarşik olduğu bir ortamdır. Burada asıl aktör, amacını gerçekleştirmek için aracı ya da vekil kullanır ve bu durumda vekilin amacı, doğal olarak asılın amacı hâline gelir. Dolayısıyla vekâlet savaşı, bu ortamın pratikteki yansımasıdır; baskın aktör, aracı bir aktörü kullanarak düşmanına karşı askerî hedeflerini gerçekleştirmeye çalışır (Fox, 2019b, s. 3).

Vekâlet savaşı, öncelikli olarak çeşitli inceliklere sahip bir savaş biçimidir. Bu incelik, içinde bulunulan coğrafi sahaya, vekâlet ilişkisindeki asıl güce, vekâlet ilişkisindeki vekile ya da aracı unsura göre farklılık gösterir (Fox, 2019a, s. 47). Bu bağlamda, vekâlet savaşı birçok nedenden dolayı yürütülür. Yetenek boşluğu, rakiple açık çatışmadan kaçınma ihtiyacı, maliyetleri azaltma isteği, lojistik veya siyasi uygunluk faktörleri bu nedenler arasında sıralanabilir (Rondeaux & Sterman, 2019). Vekâlet savaşının yürütülme amaç ve şekillerine göre ortaya çıkan vekâlet ortamları da siyasi çıkarlara dayalıdır ve bu durum askerî ortaklıkların ve uyumlu askerî hedeflerin temelini oluşturur. Bu ortamlar, asıl ile vekil arasındaki ilişkiye dayanır ve bu ilişkiler ya işlem temelli ya da sömürücü niteliktedir; dolayısıyla süreleri sınırlıdır ve değişken olduklarından sürekli dürüst bir şekilde izlenmeleri gerekir. Ayrıca, her siyasi, stratejik ve operasyonel karar, taktik düzeyde doğrudan gözle görülür değişiklikler yaratmaz; kazanılan savaşlar asıl–vekil arasındaki ayrışmayı hızlandırırken, kaybedilen savaşlar bu ilişkiyi zayıflatır. Vekâlet savaşları, tek bir savaş türüne özgü değildir; savaşın her aşamasında ortaya çıkabilir ve bu ilişkilerin durumu gözlemciye göre farklı şekillerde algılanabilir. Bununla birlikte, vekâlet ilişkilerinde güç dengesi vekil, kendi başına ayakta durabilecek kadar güçlendiğinde; vekil, asıl dışındaki aktörlerden destek sağladığında veya onu asıl ile aynı çizgiye getiren hedeflere ulaştığında gibi koşullarda değişebilir. Tüm bu ilkeler, vekâlet savaşına dair kuramsal bir çerçevenin oluşturulması için bir çıkış noktasıdır. Özünde bu ilkeler, zamanın sınırlı olduğu, vekil güçler üzerindeki etkinin kırılgan olduğu ve ortak çıkarların geçici olduğu gerçeğine işaret eder; çünkü vekâlet ilişkileri, yalnızca belirli bir süre için örtüşen siyasi veya askerî hedeflerin peşinden gidilen, bir tür "çıkar evliliği" niteliği taşır (Fox, 2019b, s. 5). Bir başka ifadeyle, taraflar arasındaki ilişkiler sıkı ya da gevşek

bağlı olabilir. İlişkinin sıkı veya gevşek bağlı olması, çevresel ve iç koşullardan kaynaklanır. Sıkı bağlı ilişkilerde tarafların birçok ortak değişkeni vardır ya da bu değişkenlerin niteliği güçlüdür. Bu tür ilişkilerde aktörler arasındaki bağ kuvvetlidir ve baskın olmayan aktör, baskın aktöre oldukça duyarlıdır. Buna karşılık, gevşek bağlı ilişkilerde bağ zayıftır; çünkü ya aktörlerin çok az ortak değişkeni vardır ya da bu değişkenler zayıf biçimde örtüşmektedir (Fox, 2019a, s. 49). Dahası, her vekâlet ortamı siyasi çıkarlara dayanır ve bu durum askerî ortaklıkların ve uyumlu hedeflerin temelini oluşturur. Ortamlar, bir asıl ile bir vekil arasındaki hiyerarşik ilişkiye bağlıdır ve bu ilişkiler işlem temelli ya da sömürücü nitelikte olup sınırlı bir süreye sahiptir. Ayrıca, siyasi, stratejik ve operasyonel düzeyde alınan tüm kararlar taktik düzeyde doğrudan gözle görünür değişikliklere yol açmaz. Bunun yanı sıra, kazanılan savaşlar asıl ile vekil arasındaki ayrışmayı hızlandırırken, kaybedilen savaşlar bu ilişkiyi zayıflatır. Vekâlet odaklı çatışmalar, tek bir savaş türüne özgü olmayıp savaşın farklı aşamalarında ortaya çıkabilir. Son olarak, asıl–vekil ilişkisinde güç dengesi; vekilin kendi başına ayakta durabilecek güce erişmesi, asıl dışındaki aktörlerden destek elde etmesi veya onu asıl ile aynı doğrultuda hareket etmeye sevk eden hedeflere ulaşması durumunda değişebilmektedir (Fox, 2019a, s. 52). Kavrama yüklenen farklı anlamlar bazı sonuçlar doğursa da bu durum tek başına bir sorun teşkil etmemektedir. Daha ziyade, terimin doğru bir kavramsal analiz yapılmadan kavramsallaştırılmaya çalışılması ve tanımının yeni terimlerin eklenmesiyle anlamsal alanının değişikliğe uğraması sorun teşkil etmektedir. Bu bağlamda, vekâlet savaşlarını yalnızca Soğuk Savaş'ı takip eden döneme değil, iki kutuplu çatışmayı önceleyen bir tarihe yerleştirmek, olgunun daha net bir kavramsal anlayışla ele alınmasına katkı sunabilir (Rauta, 2021, s. 17).

Vekâlet savaşına başvurma, özellikle 1945'ten bu yana, nükleer savaşın gölgesinin — potansiyel bir nükleer çatışmanın sonuçları göz önüne alındığında — çatışma angajmanında daha keskin bir seçicilik sağlaması nedeniyle yaygınlaşmıştır. Devletin ya da grubun hayatta kalmasının tehlikede olmadığı, ancak ulusal çıkarların ya da ideolojik kazanımların artırılmasının hâlâ mümkün olduğu durumlarda, devletler ve devlet altı gruplar tarihsel olarak göze çarpan bir unsur hâline gelmiştir. Ancak burada önemli bir nokta, vekâlet savaşının yalnızca Soğuk Savaş'la ilişkilendirilmesinin, kavramın sadece süper güçlerin müdahalelerini tanımlayan bir etiket gibi görülmesine neden olmasıdır. Oysa son yıllarda yapılan araştırmalar, bu konunun yalnızca Soğuk Savaş çerçevesinde değil, daha geniş bir tarihsel arka plan içinde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Nitekim kavramların anlamı zamanla değiştiği için, vekâlet savaşı da aynı şekilde değişerek yeniden tanımlanabilir (Rauta, 2021, s. 9). Dolayısıyla vekâlet savaşının çağdaş dinamikleri, onu gelecekte çatışmanın karakterinin önemli bir özelliği hâline getirmektedir (Mumford, 2013, s. 46). Vekâlet savaşları, günümüzdeki karmaşık dünya düzeni içerisinde dönüşüme uğramıştır. Devlet gücünün erozyona uğraması, ulus-ötesi toplumsal hareketlerin

yükselişi ve gelişmiş askerî ile iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması, stratejik ortaklıkları köklü biçimde değiştirmektedir. Devletlerin çatışmalara örtülü ya da açık biçimde müdahil olma kapasitesinin artması, açıkça kurulan cephe hatlarını silmekte, ittifakları dönüştürmekte ve savaş alanı dinamiklerini yeniden şekillendirmektedir. Bu bağlamda, vekâlet savaşları büyük güçler arasındaki rekabetin ve onların genel stratejilerinin standart bir modeli hâline gelmiştir. Vietnam Savaşı'ndan Afganistan'daki çatışmalara, Ukrayna'daki savaştan Suriye İç Savaşı'na kadar birçok örnekte vekâlet savaşları, doğrudan askerî çatışmaların yerini almış ve çoğu zaman uzun süreli veya donmuş çatışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Konyukhovskiy & Grigoriadis, 2018, s. 1).

Günümüzde küreselleşmenin etkisiyle güvenliğin bulanıklaşması, devletlerin politikalarını ve hareket tarzlarını öngörülemez hâle getirmektedir. Nitekim vekil güçlerin, devlet ve devlet dışı sponsorlarının sayısı giderek artmaktadır. Bugün devletler, şirketler, paralı askerler, terör örgütleri ve milisler arasında oluşan karmaşık ortaklık ağları, savaşların yürütülme ve kazanılma biçimini değiştirmektedir. Günümüzde vekâlet savaşı, en iyi şekilde devletlerin anayasal düzeninin dışında kalan konvansiyonel veya düzensiz güçlerin sponsorluğu olarak da tanımlanmaktadır (Rondeaux & Sterman, 2019; Kurt, 2019, s. 311). Dolayısıyla vekâlet savaşları, mevcut çatışma dinamiklerinin dışında yer alan devlet veya devlet dışı aktörlerin; silah, eğitim ve finansman kanalları aracılığıyla seçilmiş vekillerle kurduğu ilişkilerin ürünüdür. Çıkar kazanımı amacıyla kullanılan vekâlet savaşlarının başarıya ulaşabilmesi çeşitli faktörlere bağlıdır. Bu bağlamda, öncelikle vekili kullanan aktörlerin içinde bulundukları koşulları doğru analiz etmeleri gerekmektedir. Vekâlet savaşları, kendi stratejik hedeflerini ilerletmek isteyen ancak doğrudan, maliyetli ve kanlı bir savaşa girmekten kaçınan devletler veya devlet dışı aktörler için mantıklı bir ikame niteliğindedir (Mumford, 2013, s. 46). Vekâlet savaşının koşullarını şekillendiren zaman, yerel etkiler, uluslararası etkiler ve vekilin kendisi olmak üzere dört temel unsuru vardır. Vekâlet savaşı politikasının uygulandığı zaman dilimi, bu politikaya ilişkin olarak nelerin yapılabileceğini ve hangi değişkenlerin geçerli olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Ulusal güvenliğe ve çıkarlara yönelik tehdit ve risklerin söz konusu olduğu durumlarda devletler, yerel aktörlerin daha etkin biçimde kullanılmasını tercih edebilir. Demokratik devletlerdeki iç ve dış unsurlar ile kamuoyu algısı da vekâlet savaşına etki eden önemli faktörler arasındadır (Taşdemir Kaderli, 2024, ss. 68–69).

Vekâlet savaşları, doğrudan güç kullanımının yerini alan dolaylı silahlı çatışmalardır; bu tür savaşlarda taraflardan biri, kendi adına savaşması için başka bir aktörü görevlendirir. Dışta kalan taraf genellikle sponsor (ya da asıl) olarak adlandırılır ve askerî eylemi, tipik olarak vekil (ya da müşteri) olarak tanımlanan bir temsilciye devreder. Vekâlet savaşının, değişken siyasal koşullar tarafından şekillenen yapısı

dikkate alındığında, zamanın işleyişinin vekâlet ortamlarını belirleyen en önemli unsur olduğu söylenebilir (Fox, 2019a, s. 53). Her ne kadar sponsor aktörler çoğunlukla devlet, vekiller ise devlet dışı aktörler olarak tanımlansa da hem sponsorlar hem de vekiller devlet veya devlet dışı aktörler olabilir. Siyasî ve askerî amaçları örtüşse de sponsorlar ile vekillerin vekâlet savaşına girişmek için farklı motivasyonları vardır. Birinciler, kendi silahlı kuvvetlerini kullanmanın getirdiği maliyet ve risklerden kaçınarak stratejik çıkarlarını gözetmeye çalışırken; ikinciler genellikle askerî kapasitelerini ve/veya siyasî nüfuzlarını artırmakla ilgilenirler. Bu nedenle, vekâlet savaşları çoğunlukla sponsorların rakipleriyle doğrudan askerî çatışmalara girmekten kaçınmalarını sağlayan bir tırmanma yönetimi aracı olarak görülmektedir (Moghadam vd., 2024, s. 4).

Devletler, vekâlet savaşlarına farklı düzeylerde birbirine eklemlenen karmaşık motivasyonlarla başvurmaktadır. Bu motivasyonlar arasında jeopolitik, ideolojik, iç siyasî ve ekonomik etkenler öne çıkar. Ancak bunların ağırlıkları farklıdır: Jeopolitik kaygılar ve daha sınırlı ölçüde ideolojik hedefler temel itici güçler olurken, siyasî ve ekonomik faktörler çoğunlukla kısıtlayıcı ya da sınır belirleyici bir rol oynar (RAND Corporation, 2023, s. 2). Bir ilişki biçimi olarak vekâlet savaşları, sponsorlar ve vekiller arasındaki etkileşim yelpazesini kapsar. Bu ilişkilerin özünde karşılıklı bir alışveriş vardır. Sponsor, vekiline askerî, ekonomik veya diplomatik yardımın bir türünü ya da çoğu durumda bunların bir kombinasyonunu sağlar. Bunun karşılığında vekil, silahlı çatışmaya girer ve sponsorun belirli bir çatışma sahasında arzuladığı nihai duruma uygun askerî veya güvenlikle ilgili görevleri yerine getirir. Sponsorlar ve vekiller arasındaki ilişki, kendine has özellikleri olsa da diğer işbirlikçi etkileşimlerle benzerlikler gösterir. Tipik olarak, askerî ittifaklardan daha az resmîdirler ve diğer güvenlik ortaklığı türlerinden farklı olarak karşılıklı hak ve yükümlülükleri kapsamazlar. Sponsorun amaçları nihayetinde vekilin amaçlarından üstündür. Bu durum, vekillerin sponsorlarının yalnızca bir uzantısı olarak işlev gördükleri ve herhangi bir eylemlilikten yoksun oldukları anlamına gelmez. Daha ziyade, bu ilişkilerin gayriresmî ve genellikle belirsiz doğası — sponsorun katılımını gizli ve hatta sır olarak tutma arzusunun sıkça görülen bir sonucu — vekillere, sponsorun algılarını manipüle etme, taahhütlerden kaçınma ve kaynakları kendi temel amaçlarına göre yönlendirme fırsatları sunar. Buna karşılık sponsor, vekilin istenmeyen davranışlarını caydırmak ya da hâlihazırda gerçekleşmekte olan bu tür davranışları dizginlemek için çeşitli eylemlerde bulunabilir. Bu tür eylemler iyi niyetli teşviklerden oluşabileceği gibi, bazı durumlarda terk etme tehdidine kadar varan zorlayıcı önlemleri de içerebilir. Özünde, her vekil ilişkisi saf iş birliği ile saf zorlama arasındaki bir süreklilikte gerçekleşir (Moghadam vd., 2024, s. 4).

Asıl–vekil ilişkisi içindeki önemli bir sorun sahası, tarafların amaçlarının çatışması ve risk paylaşımı konularında ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında, vekâlet savaşlarını

çoğu zaman asıl güçlerin doğrudan savaşın içine girmeden daha az maliyetle yürüttüğü bir yöntem olarak görmek eksik ve yanıltıcıdır. Çünkü günümüzde vekâlet savaşları büyük ölçüde yıkım ve can kaybıyla sonuçlanmaktadır. Bu kayıplar yalnızca düşmanı değil, vekil güçleri de neredeyse aynı ölçüde etkilemektedir. Dahası, son yıllarda vekâlet savaşları dünya genelinde kuşatmaların sayısını, süresini ve yıkıcılığını önemli ölçüde artırmıştır. Sonuç olarak, vekâlet savaşları vekil güçler ve onların bağlı oldukları yönetimler için hem maliyetleri hem de riskleri artırmakta; bu da taraflar arasındaki ilişkilerin bozulma sürecini hızlandıran koşullar yaratmaktadır (Fox, 2019a, ss. 55-56).

Genel eğilimlere bakıldığında, vekâlet savaşlarına yönelimin en belirgin ve istikrarlı nedeni, rakipleri zayıflatma ve bölgesel güç dengelerini değiştirme isteği olarak öne çıkmaktadır. Devletler çoğu zaman bu yönteme proaktif biçimde, hatta sınırlarından oldukça uzak bölgelerde başvurmaktadır. Ancak bu eğilimin kökeninde genellikle reaktif bir kaygı, yani rakiplerin vekâlet savaşları yoluyla kendi güvenliklerini tehdit edebileceğine dair güçlü bir algı yatmaktadır. Bir kez vekâlet savaşı kapasitesi geliştiren devletler, bunu yalnızca ilk güvenlik kaygılarını gidermek için değil, çok daha geniş kapsamda kullanmaya başlamaktadır. Bu durum Mao dönemi Çin'inde ve 1979 sonrası İran'da açıkça gözlenmiştir. Günümüzde ise Rusya'nın Suriye, Libya ve Mali gibi uzak coğrafyalardaki iç savaşlara giderek artan müdahalesi, benzer bir eğilimi takip ettiğine işaret etmektedir. Özellikle devrim sonrası rejimlerin, diğer devletlere kıyasla devlet dışı silahlı aktörleri destekleme olasılığı daha yüksektir. İran'ın Şii gruplara, Sovyetler Birliği ve Çin'in ise sol ya da komünist gruplara odaklanması bunun örnekleridir. Ayrıca ideoloji, rakiplerden gelen tehdidin nasıl algılandığını da şekillendirir ve çoğu zaman vekâlet savaşlarını tetikleyen en temel unsurlardan biri hâline gelir. Bunun yanında, devletlerin vekâlet savaşlarını tercih etmesinin önemli nedenlerinden biri de ekonomik maliyetleri düşürme isteğidir. Rakiplerini zayıflatma çabalarını daha düşük bir maliyetle yürütmek cazip görünmektedir. Ancak doğal kaynakları ele geçirmek ya da bunlardan kâr sağlamak gibi ekonomik kazançların, büyük güçlerin devlet dışı silahlı aktörlere destek vermesinde belirleyici bir rol oynadığına dair güçlü kanıtlar bulunmamaktadır. Dolayısıyla vekâlet savaşlarının doğrudan maliyetleri düşük olsa da, dolaylı maliyetleri oldukça yüksek olabilir. Vekil aktörler, zaman zaman destek veren devlete karşı dönebilir, davranışlarıyla onu zor durumda bırakabilir ya da beklenmeyen bir şekilde çatışmayı tırmandırarak istenmeyen sonuçlar doğurabilir. Ayrıca sponsor devlet, vekâlet savaşıyla başladığı bir sürecin içine doğrudan çekildiğinde maliyetler hızla artabilir. Nitekim birçok durumda devletler, bu tür dolaylı maliyetler veya doğrudan müdahaleye sürüklenme riskleri nedeniyle belirli vekâlet ilişkilerini sonlandırmış ya da vekâlet savaşlarından geçici de olsa uzaklaşmıştır (RAND Corporation, 2023, ss. 2-3).

Vekâlet savaşlarına odaklanmak, günümüz çatışmalarını çözmekten çok, onları yönetmenin bir yolu olarak görülmektedir. Başka bir deyişle, vekâlet savaşları şiddet içeren güvenlik sorunlarıyla başa çıkmak için geliştirilen alternatif bir yöntemdir. Bunun kanıtı, yalnızca vekil güçlerin yer aldığı çatışmaların giderek artması değil; aynı zamanda bu çatışmalarla bağlantılı güvenlik meselelerinin çeşitlenmesidir. Vekâlet savaşları, günümüzde savaşları farklı bir bakış açısıyla değerlendirmeyi de sağlamaktadır. Artık çatışmalar yalnızca güç rekabetiyle sınırlı kalmamakta; dolaylı biçimde yürütülen, karmaşık yeni mücadele türleri ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra vekâlet savaşları, politik karar alma süreçlerinde de etkili olmaktadır. Çatışmaların uzaması ya da sonlandırılmasıyla ilgili kararlar alınırken; sivil kayıplar, kısa ve uzun vadeli sonuçlar ile maliyet ve faydalar dikkatle değerlendirilmektedir. Bu karmaşık yapı, günümüz çatışmalarını anlamak için yeni araştırma alanları da ortaya çıkarmaktadır (Rauta, 2020, s. 16).

Çifte vekâlet bağlamında dikkat çeken en özgün olgulardan biri, bir vekil aktörün hem askerî hem de siyasal alanlarda, farklı devletlerin çıkarları doğrultusunda eş zamanlı olarak konum alabilmesidir. Bu tür bir vekâlet ilişkisi yalnızca sahadaki esnekliği değil, aynı zamanda vekil aktörün özerkliğini, pazarlık gücünü ve stratejik manevra kapasitesini de artırmaktadır. Çalışmada ele alınan PKK/PYD örneği, bu bağlamda özgün bir örnek teşkil etmekte; zira örgüt hem ABD hem de Rusya gibi Suriye krizinde karşıt pozisyonlarda yer alan iki büyük güce aynı anda farklı düzeylerde vekillik yapabilmiştir. Bu durum, vekâlet savaşlarının doğasında yaşanan dönüşümü somutlaştırmakta; tek taraflı vekâlet modelinin yerine çoklu ve esnek ittifaklara dayalı yeni bir vekâlet paradigmasının gelişmekte olduğunu göstermektedir.

Çifte vekâlet, bir vekil aktörün aynı anda birden fazla devletle — hatta birbirine rakip ya da karşıt pozisyondaki devletlerle — farklı düzeylerde vekâlet ilişkisi kurabilmesini anlatabilmek maksadıyla çalışmada kullanılmaktadır. Bu tür bir ilişki, yalnızca sahadaki askerî ve siyasî esnekliği artırmakla kalmaz; vekil konumunda olan aktöre daha fazla özerklik, pazarlık gücü ve manevra alanı da kazandırır. Çalışmada ele alınan PKK/PYD örneği bu duruma somut bir örnek olarak düşünülmektedir. Örgüt, Suriye krizinde birbirine karşıt pozisyonlarda bulunan ABD ve Rusya ile eş zamanlı olarak farklı düzeylerde iş birliği geliştirmiştir. Bu örnekten de hareketle günümüz vekâlet savaşlarının artık tek taraflı ve hiyerarşik modellerle açıklanamayacağını; bunun yerine çoklu, esnek ve karşılıklı çıkar temelli ilişkilerden oluşan yeni bir vekâlet paradigmasının ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Terör Örgütlerinin Vekil Aktör Olarak Kullanılması

Terörizm çalışmalarındaki en büyük sorunlardan bir tanesi kavramın tüm detayları

ile tanımlanması meselesidir. İlk kez Milletler Cemiyeti 1937'de terörizmin yasal bir tanımının yapılmasını önermiştir. Ancak aradan 80 yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen bu konuda bir sonuca ulaşılamamıştır (Smith, 2020, s. 223; Schmid, 2011, s. 39). Terörizmin tanımlanamaması meselesi ise bugün geçmiş dönemden çok daha büyük bir güvenlik problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim belli bir tanımın olmaması ya da uzlaşılamamasının altında yatan sebepler de terörizm çalışmalarında önemli bir sorun oluşturmaktadır. Çünkü akademik tanımlardaki farklılık "*Bir kişinin teröristi, bir başka kişinin özgürlük savaşçısıdır*" görüşünü ön plana çıkarmaktadır (Martin, 2017, s. 38).

Terörizm olgusu uzun süredir devletlerin gündeminde yer almaktadır. Devletler, kimi zaman doğrudan terör eylemlerine başvurarak terörizmi bizzat kendileri uygulamakta, kimi zaman ise terör örgütlerine veya bu örgütlerin faaliyetlerine dolaylı ya da doğrudan destek sağlamaktadır (Lutz & Lutz, 2017, s. 276). İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle başlayan Soğuk Savaş döneminde, iki kutuplu uluslararası sistemin etkisiyle birçok devlet, kendi çıkarlarını korumak ve genişletmek amacıyla terörizmi bir araç olarak kullanmaya başlamış ve çeşitli terör örgütleriyle ilişkiler geliştirmiştir (Kedikli, 2013, s. 122). Bu dönemde terörizm, karşıt bloktaki devletler tarafından desteklenen terörist gruplar aracılığıyla yürütülen ve vekil güçlerin bir mücadele aracı hâline geldiği bir yöntem olarak öne çıkmıştır (Kurum, 2023, s. 68). Balz'a göre (2015, s. 310), 1970'li ve 1980'li yıllar boyunca terör örgütleri, uluslararası siyasette giderek ön plana çıkan aktörler hâline gelmiştir. Ona göre militan örgütler, Avrupa'da Soğuk Savaş dönemindeki güç dengesini hem tehdit etmiş hem de bu dengeyi korumak amacıyla bir araç olarak kullanılmıştır. Devletler, özellikle düşman olarak tanımladıkları diğer devletlere yönelik saldırılarda "Düşmanımın düşmanı dostumdur" anlayışını benimsemiş ve bu doğrultuda terörizme çeşitli yollarla örtülü destek sağlamıştır (Balz, 2015, s. 310). Başeren'e göre ise Soğuk Savaş sürecinde bir devletin, başka bir devletin istikrarını bozmak amacıyla terörizmi dış politikanın bir aracı olarak kullanması, devlet destekli terörizmin tipik bir örneğini oluşturmaktadır (Başeren, 2000, s. 6).

Soğuk Savaş'ın bitişi, güvenlik anlayışını yeniden tanımlarken belirsizlikleri artırmış; buna karşın devlet destekli terörizmin varlığını sona erdirememiştir. Nitekim Soğuk Savaş sonrasında terör örgütleri, kiralık silahlar veya suikastçılar gibi kullanılmaya başlanmış; giderek karmaşıklaşan bu olguya yıkıcı bir boyut eklenmiştir (Hoffman, 2006, s. 257). Günümüzde ise devletlerin, ulusal hedeflerine ulaşmak amacıyla terör örgütlerine —açık ittifaklar da dâhil olmak üzere— çeşitli biçimlerde destek sağlaması, devletlerin terörizmle iş birliği yapmalarının önünü açmıştır (Biçer, 2020, s. 934). Bu gelişmeler ışığında, vekâlet savaşları ve devlet destekli terörizm kavramları kullanımda iç içe geçmeye başlamıştır. Bu iki kavramı birbirine yakınlaştıran en temel neden, özünde her ikisinin de asıl–vekil ilişkisini içeren

geleneksel olmayan çatışma biçimleri şeklinde olmalarıdır. Her iki kavram da konvansiyonel olmayan savaş biçimleridir. İlişki biçimi bir sponsor ile bir vekil etrafında döner; çoğu durumda her ikisi de bir devlet asilinin devlet dışı bir vekile yardım etmesini içerir. Her iki çatışma biçiminde de sponsorun aktif ve kasıtlı bir şekilde eğitim, adam toplama ve finansmanın yanı sıra erişim ve güvenli sığınaklara izin vermekten oluşan bir destek sağlaması gerekir. Her iki çatışma biçimi de devletlere çeşitli açılardan fayda sağlayan örtülü bir nitelik taşır. Gizli yürütülen bu faaliyetler, devletler arası ilişkilerin kritik bir unsuru olan inkâr edilebilirlik olanağını sağlar ve uluslararası politikada gerilimi azaltmanın önemli bir aracıdır. Terörist bir aktöre destek vermek, devletin doğrudan sorumluluğunu inkâr etmesine, soruşturma süreçlerini engelleyerek uluslararası kınama veya yaptırımlardan kaçınmasına imkân tanır. Sponsor devlet, müdahalesini resmen kabul etmediği sürece, sağladığı yardımın somut biçimde tespit edilmesi çoğu zaman mümkün değildir. Bir Hükûmet terörizme sponsor olduğunda ya da bir vekil aktör üzerinden çatışmaya müdahil olduğunda, genellikle devlet sponsorluğu ile vekâlet savaşı arasındaki sınırı aşarak çatışmayı hem uluslararası eleştirilerden kaçınacak hem de kendi çıkarlarını azami ölçüde koruyacak biçimde çerçevelendirir. Ayrıca, vekâlet savaşları ve devlet destekli terörizm, konvansiyonel savaş yöntemlerine kıyasla daha düşük maliyetli ve siyasi açıdan daha az riskli araçlardır (Chesterton & Bacon, 2023, s. 67). Dolayısıyla, vekâlet savaşı ile terörizm arasındaki sınır, bir devletin vekiline terör eylemleri için destek sağladığı durumlarda bulanıklaşmaktadır. Ancak her vekâlet savaşı, terör unsurlarını barındırmaz; benzer biçimde, devlet destekli terörizm de yalnızca çatışma ortamlarında değil, bunların dışında da gerçekleşebilir (Chesterton & Bacon, 2023, s. 60).

Terörizmin özellikle 11 Eylül sonrası değişen doğası kavramın adeta siyasallaşmasına, politika aracına dönüşmesine ve örgütlerin amaçlarını uluslararası hukuk bağlamında gündemde tutmalarına yol açmıştır. Bir başka ifade ile terörizm bu haliyle devletlerin ve devlet dışı aktörlerin amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için araçsallaşmıştır. Günümüz koşullarına kendilerini adapte edebilen terör örgütleri için vekâlet savaşları taktiksel avantajları olan bir stratejidir. Dolayısıyla hasım veya menfaatleri çatışan devletler ile terör örgütlerinin birlikte müşterek taktikleri kullandığı yeni nesil bir hamle olarak değerlendirilmektedir (Karabulut, 2017, ss. 116-117).

PKK'nın Stratejisinde Dönüşüm ve PYD'ye Evrilme

PKK terör örgütü kuruluşundan bugüne kadar varlığını devam ettirebilmek için çeşitli stratejiler izlemiştir. Nitekim örgüt hayatta kalabilmek adına taktik ve stratejilerini sürekli değiştirmiştir. Terör örgütü PKK kuruluş aşamasında en önemli desteğini Suriye yönetiminden almıştır. 1960'lı yıllardan itibaren Suriyeli Kürt siyasi

partiler genellikle yer altında faaliyet göstermiş ve hiçbir zaman Suriye devletiyle silahlı bir mücadele başlatmamışlardır. Ancak, komşu ülkelerdeki Kürt hareketlerinden etkilenmişlerdir.1980'lerde Türkiye'nin Suriye ile yaşadığı çeşitli anlaşmazlıkları nedeniyle Suriye'de barınma imkânı bulmuştur. Bu durum, PKK'ya Suriye'nin kuzeyinde bir varlık kurma imkânı tanımış ve çeşitli grupların Türkiye'ye karşı örgütlenmesine neden olmuştur. Suriye ile yaşanan su sorunu, Suriye'nin Hatay üzerindeki sözde iddiası, Suriye'nin kendi sınırları içerisinde bulunan Kürt grupların niceliksel yoğunluğu gibi sebepler PKK terör örgütünün uzun yıllar Suriye'de varlık göstermesine neden olmuştur (Çalışkan, 2020, s. 69; Acun & Keskin, 2017, s. 9; İçişleri Bakanlığı, 2017, s. 10; Koçak & Görgün Akgül, 2023, s. 347; Wilgenburg & Fumerton, 2024, s. 1092).

Suriye'nin terör örgütüne verdiği destek 1998'de Türkiye ile Suriye arasında imzalanan Adana Mutabakatı ile sona ermiştir. Öcalan ülkeden sınır dışı edilmiş ve yaklaşık 200 PKK'lı tutuklanarak Türkiye'ye iade edilmiştir. Buna rağmen, PKK bu süre zarfında Suriye'de önemli bir toplumsal taban kazanmayı başarmıştır. Abdullah Öcalan'ın yakalanması sonrasında örgüt strateji ve taktiklerini tekrar değiştirme yoluna gitmiş ve 2002 yılında örgüt yönetimine Suriye'de yeni bir örgütlenme talimatı vermiştir. Sonuç olarak terör örgütünün 4-10 Nisan 2002 tarihlerinde gerçekleştirdiği KADEK 1. Kongresi şeklinde de adlandırılan 8. kongresinde Türkiye dışına tekrar çıkılarak Suriye, Irak ve İran'da yeni örgütlenmelere gidilmesi kararlaştırılmıştır. Kongrede alınan kararlar sonucunda da 17 Ekim 2003 tarihinde "*Demokratik Birlik Partisi (Partiya Yekîtiya Demokrat-PYD)*" adıyla yeni bir örgüt kurulmuştur (Acun & Görücü, 2023, s. 16; Aslan, 2023, s. 160; Köylü, 2018, s. 75; Acun, 2019, s. 303).

PKK/KCK ve PYD, tüzükleri, ideolojileri, hedefleri/stratejileri ve örgütsel yapıları bakımından birbirlerine oldukça benzemektedir. Demokratik, ekolojik ve cinsiyet özgürlükçü bir toplum paradigması çerçevesinde demokratik konfederal bir yapı kurma ortak hedefi, hem PKK/KCK'nın hem de PYD'nin tüzüklerinde yer almaktadır. Her iki örgütün tüzüklerinde bu hedef açıkça belirtilmiştir. Bu bağlamdaki tek fark; PKK-KCK tüzüğünde, sözde Kürdistan parçalarında demokratik özerklik ve konfederasyon elde etmek ana hedef olarak belirtilirken, PYD'nin Suriye'de demokratik özerklik hedefi, örgütün siyasi yapısı altında hedef, strateji ve yapısal organizasyon belirleme faaliyetlerinin bir parçası olarak yer almaktadır (Şahin & İrdem, 2017, s. 31; Köylü, 2018, s. 76; Acun, 2019, s. 303).

PKK terör örgütünün uzantısı olan PYD'nin silahlı kanadı ise özellikle 2011 yılında ortaya çıkan Suriye İç Savaşı sonrasında şekillenmeye başlamıştır. PYD ideolojik ve silahlı grupların eğitimi için özellikle Suriye'nin kuzey bölgesinde gençlerin eğitilmesine ağırlık vermiş ve "Halk Savunma Komiteleri" adı altında silahlı gruplar

oluşturmaya başlamıştır. Bölgedeki iç karışıklıktan ve devletlerin yardımlarından faydalanan örgüt 2012 yılına gelindiğinde bölgede kritik noktalarda kontrol sağlamıştır. Akabinde de silahlı grupların adı "YPG" (Halk Savunma Birlikleri) olarak değiştirilmiştir. Kadın yapılanmasına da önem veren örgüt "YPJ" (Kadın Savunma Birlikleri) isimli kadın yapılanmasını oluşturmuştur (Şahin & İrdem, 2017, s. 35; Acun, 2019, s. 305). Dolayısıyla YPG, PKK'nın Türkiye içerisindeki silahlı kanadı HPG'nin (Halk Savunma Güçleri) Suriye kolu olarak işlev görmektedir. Suriye'deki silahlı grubun eğitiminde tıpkı PKK'nın eleman yetiştirmesinde izlediği benzer metotlar uygulanmış; Suriye'deki militanlara askerî ve ideolojik eğitim Öcalan'ın yazıları ile yabancı yazıların Türkçeye çevrilmiş metinleri üzerinden HPG üyeleri tarafından verilmiştir (Leezenberg, 2016, ss. 682-683; Köylü, 2018, s. 77).

Terör örgütü bölgedeki iç karşılıklıklardan istifade ederek 2014 yılından itibaren sözde kontrol sağladığı özerk alanlar ilan etmiş, sözde idari kantonlar oluşturmuş ve örgütün tüm faaliyetlerini bu kantonlar üzerinden yürütmeye başlamıştır (Acun, 2019, s. 309). Her ne kadar 2016 yılında sözde Suriye Kürdistanı Federasyonu'nu ilan etse de Türkiye Cumhuriyeti düzenlediği Fırat Kalkanı Harekâtı ve diğer sınır ötesi harekâtlarla Türkiye'nin hemen sınırında terörle bağlantılı bir koridor oluşturulmasına müsaade etmemiştir (Acun, 2019, s. 310).

ABD-PKK/PYD İlişkisinde Geçici, Taktiksel ve Çıkara Dayalı Vekâlet

ABD ile PKK ve onun bağlantılı yapıları arasındaki ilişkiler, dönemsel güvenlik tehditleri, jeopolitik öncelikler ve bölgesel aktörlerle olan ittifak dengeleri doğrultusunda şekillenmiştir. Bu kapsamda ABD'nin PKK'ya dair tutumu değişkenlik göstermiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan yeni uluslararası ortamda, ABD PKK'yı 1997 yılında resmen terör örgütü ilan etmiştir. Ayrıca 1999 yılında PKK elebaşısı Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye teslim edilmesinde ABD'nin desteği olmuştur (Outzen, 2025, s. 22; Radu, 1999). Bu adım, Washington'ın görünür planda Türkiye'nin güvenlik kaygılarını dikkate alan bir dış politika anlayışı içerisinde olduğunu göstermekle birlikte 2000'li yıllarda, ABD'nin Irak'a müdahalesi ve sonrasında oluşan güvenlik boşluğunda PKK'nın Irak'ın kuzeyine yerleşmesi, Türkiye açısından yeni bir güvenlik sorununa dönüşmüştür. ABD'nin PKK varlığına doğrudan müdahalede bulunmaması, Ankara-Washington ilişkilerinde kırılganlık yaratmıştır. 1990'lı yıllardan 2000'li yılların başına kadar ABD yönetimi, resmî söylem düzeyinde Türkiye'nin yanında görünse de fiiliyatta PKK'ya yönelik örtülü bir destek politikası izlemiştir (Reuters, 2007; Outzen, 2025, ss. 23-24).

Ancak 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı, ABD'nin bölgesel tehdit algısını ve önceliklerini köklü biçimde değiştirmiştir. Özellikle DAEŞ'in yükselişi, ABD'yi Orta

Doğu'da sahada etkin olarak kullanılabilecek partner arayışına yöneltmiş; bu arayış, PKK'nın Suriye kolu olarak bilinen PYD/YPG ile kurulan iş birliğinin temelini oluşturmuştur. Iraklı Kürt siyasi yapılarının (KDP ve KYB) aksine, Suriye Kürtleri uluslararası siyasette uzun süre marjinal kalmış ve sınırlı bir etkiye sahip olmuştur. Ancak iç savaşın yol açtığı otorite boşluğu, PYD/YPG'nin Kuzey Suriye'de fiili kontrol alanları oluşturmasına imkân tanımıştır. Esad rejiminin 2012 itibarıyla Afrin, Ayn el-Arab ve Cezire bölgelerinden çekilmesiyle birlikte, PYD bu bölgelerde kanton yönetimleri ilan etmiş ve böylece sahadaki varlığını kalıcı hale getirme yönünde önemli adımlar atmıştır.

PYD/YPG'nin ideolojik ve örgütsel olarak PKK ile doğrudan bağlantılı bir yapı olması, Türkiye açısından bu gelişmeleri ciddi bir ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanmasına neden olmuştur. Ankara, güney sınırlarında terör örgütüyle ilişkili bir yönetim modelinin güç kazanmasını, kendi toprak bütünlüğüne yönelik doğrudan bir tehdit olarak değerlendirmiştir (Cook, 2022). Bu süreçte, PYD/YPG'nin güçlenmesi, yalnızca Suriye iç siyaseti değil, aynı zamanda Türkiye-ABD ilişkileri açısından da yeni bir kırılma hattı oluşturmuştur.

ABD ise Suriye İç Savaşı'nın ilk yıllarında PYD/YPG'ye temkinli yaklaşmış, Obama yönetimi 2011-2013 aralığında önceliğini Esad rejimine muhalif gruplara destek vermeye yöneltmiştir. Bu dönemde PYD/YPG ne Washington nezdinde bir müttefik ne de doğrudan bir tehdit olarak ön plana çıkmamıştır. Aynı dönemde Türkiye, PKK ile başlatılan çözüm süreci çerçevesinde PYD ile daha esnek bir ilişki kurma denemesinde bulunmuş; hatta PYD lideri Salih Müslim, 2013 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiştir (Cook, 2022). Ankara'nın amacı, PYD'yi PKK'dan ayrıştırmak ve siyasi çözüm sürecine entegre etmeye yönelik bir zemin oluşturmaktı. Ancak PYD, PKK ile olan ideolojik ve yapısal bağlarını korumayı sürdürmüş, Suriye'deki kazanımlarını tahkim etmeye odaklanmış ve Türkiye ile kalıcı bir uzlaşıdan uzak durmuştu.

Bu gelişmeler ışığında, ABD ile PYD/YPG arasındaki ilişkinin temelleri, Suriye krizinin doğurduğu güvenlik boşluğu ve sahada etkin bir yerel vekil aktöre duyulan ihtiyaç bağlamında değerlendirilebilir. Bu bağlamda, ilerleyen yıllarda kurumsallaşacak olan ABD-PYD/YPG ilişkisi, yalnızca DAEŞ'e karşı savaş bağlamında geçici ve taktiksel bir ortaklık değil, aynı zamanda vekâlet savaşları çerçevesinde karşılıklı çıkarlar temelinde gelişen ve zamanla stratejik nitelik kazanan bir vekil-müşteri ilişkisi halini almıştır.

2014 yılı, Suriye İç Savaşı ve ABD-PYD/YPG ilişkileri açısından kritik bir dönüm noktası olmuştur. DAEŞ'in hem Suriye hem Irak'ta güçlenmesi, özellikle Ayn el-Arab kuşatması ABD'yi sahada etkin bir kara gücüne yöneltmiştir. Bu noktada ABD, bölgedeki doğrudan müdahaleden kaçınan stratejisi çerçevesinde PYD/YPG'yi

sahada vekil aktör olarak konumlandırmıştır. Ancak Türkiye, YPG'ye desteğe şiddetle karşı çıkmış, Ayn el-Arab'daki YPG varlığını DAEŞ'ten daha büyük bir tehdit olarak görmüştür (Taddonio, 2019). Ankara, YPG'ye yardım için İncirlik Üssü'nün kullanılmasını da reddetmişti (Taddonio, 2019).

Buna rağmen ABD, Ekim 2014'te Ayn el-Arab'daki YPG'ye havadan silah ve mühimmat yardımı yaparak, PKK bağlantılı bir yapıya en açık askerî desteğini vermiştir. Bu adım, ABD'nin Suriye'de yürüttüğü vekâlet savaşı stratejisinin somut bir örneği olup, sahadaki kullanılabilir partner boşluğunu PYD/YPG üzerinden doldurmaya yönelttiğini göstermektedir. Türkiye, bu adıma sert tepki göstermiştir. Yine de ABD, Ayn el-Arab'ın DAEŞ'ten temizlenmesini stratejik öncelik olarak değerlendirmiş ve yardımlarla YPG, 2015'te Ayn el-Arab'da DAEŞ'in yerini almıştır (Taddonio, 2019). Bu durum ABD-YPG ortaklığını pekiştirirken, Türkiye ile ABD arasındaki güven krizini derinleştirmiştir (Cook, 2022).

2015'te ABD, bu ilişkiyi kurumsallaştırarak YPG'nin başını çektiği ve Arap unsurların da dahil olduğu Suriye Demokratik Güçleri (SDG)'yi kurdurmuştur. Bu adım, ABD-PKK iş birliğini "meşrulaştırma" hamlesi olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda bu durum, ABD'nin vekil aktörleri üzerinden yürüttüğü vekâlet savaşını diplomatik alanda daha meşru gösterebilmek için isim değişikliği ve yapılandırma çabası olarak ortaya çıkmıştır. Zira ABD Özel Kuvvetler Komutanı Raymond Thomas, YPG'nin ismini SDG'ye çevirmelerinin özellikle Türkiye'nin tepkisini yumuşatma amaçlı olduğunu itiraf etmiştir (Anadolu Ajansı, 2025). Böylece ABD, sahada YPG ile çalışmayı sürdürürken, bunu SDG şemsiyesi altında daha meşru ve çeşitli bir yapı olarak sunmaya çalışmıştır.

2016-2017'de SDG, ABD'nin hava ve kara desteğiyle Münbiç, Tel Abyad, Rakka ve Deyrizor gibi bölgelerin DAEŞ'ten temizlenmesinde aktif biçimde yer alarak ABD'nin Suriye'deki başat vekil aktörü haline gelmiş (Kerman & Efegil, 2017), böylece PYD/YPG ABD'nin sahadaki yerel gücüne dönüşmüştür. Ancak Türkiye, SDG'nin YPG'den farklı olmadığını savunarak bu ortaklığı ulusal güvenliğine tehdit olarak görmüş ve ABD'ye YPG ile iş birliğini sonlandırması için defalarca çağrı yapmıştır (Cook, 2022). Bu çağrılar, ABD tarafından genellikle DAEŞ bitene kadar sürecek geçici ve çıkar temelli bir vekâlet ortaklığı olarak yanıtlanmıştır (Sloan, 2019).

2017'de Trump yönetiminin SDG/YPG'ye doğrudan silah yardımı yapma kararı da Ankara'nın tepkisini artırmıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, Trump'a itirazlarına rağmen yardım devam etmiştir. ABD, bu silahların sadece DAEŞ'e karşı kullanılacağını belirterek Türkiye'yi yatıştırmaya çalışmıştır (Aljazeera, 2017). Bu süreçte, ABD'nin Suriye'deki vekili PYD'ye olan askerî yardımları, süreç içerisinde toplamda on binlerce tır dolusu miktara ulaşmıştır (Bkz. Hürriyet, 2017; Bloomberg

HT, 2017; Euronews, 2017; Anadolu Ajansı, 2019; Erkin, 2019; TRT Haber, 2024). Bu niceliksel büyüklük, ABD'nin PYD'yi bir vekil aktör olarak sahada istikrarlı bir güç merkezi inşa etme iradesinin somut göstergelerinden biri olmuştur. Bu sayede PYD, ABD desteğiyle Suriye'nin üçte birini kontrol eden bir yapı haline gelmiş ve Fırat'ın doğusunda fiili bir özerk yönetim kurmuştur. Bu süreç, ABD'nin PYD/YPG ile kurduğu vekâlet ilişkisinin PYD açısından, sahada statü elde etme ve kalıcı bir siyasi kazanım sağlama stratejisi haline geldiğini ortaya koymaktadır. Buna karşılık, Türkiye ise askerî hamlelerle bu dengeyi değiştirmeye yönelmiştir.

2016'da Türkiye, Fırat Kalkanı Harekâtı'yla DAEŞ'i sınırından temizlerken YPG'nin batıya ilerleyişini de engellemiştir. Bu operasyon ABD tarafından, tepkisiz kalınmak suretiyle, örtülü biçimde desteklenmiştir. 2017'de Rakka'nın ele geçirilmesiyle YPG/SDG kontrolündeki alanlar kalıcı hale gelirken, Türkiye'nin endişeleri de artmıştır. Ocak 2018'de Türkiye, Rusya'nın da örtük onayıyla Zeytin Dalı Harekâtı'nı başlatarak Afrin'deki YPG varlığını ortadan kaldırmıştır (BBC News Türkçe, 2018; Anadolu Ajansı, 2018). Afrin'de ABD askerleri bulunmadığından, iki ülke doğrudan karşı karşıya gelmemiştir. ABD, Suriye'deki ortağı SDG ile NATO'daki müttefiki Türkiye arasındaki çatışmaya müdahil olmamıştır. Bu durum, ABD'nin PYD/YPG ile yürüttüğü vekâlet ilişkisinin, Türkiye gibi bölgesel aktörlerin askerî hamleleriyle sınırlanabilir ve esnek bir yapıda olduğunu da göstermiştir.

Ekim 2019'da dönemin ABD Başkanı Donald Trump'ın Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile gerçekleştirdiği görüşmenin ardından, Washington yönetimi Suriye'nin kuzeydoğusunda konuşlu Amerikan askerlerinin geri çekileceğini ve Türkiye'nin planladığı askerî operasyona müdahale etmeyeceğini ilan etmiştir (Taddonio, 2019). Bu karar, sahada ABD'nin başat vekil aktörü konumundaki Suriye Demokratik Güçleri (SDG)/YPG nezdinde derin bir hayal kırıklığı ve "terk edilmişlik" duygusu yaratmış; bu gelişme, örgütün moral motivasyonunda ciddi bir kırılmaya yol açmıştır. Takiben, Türkiye, Barış Pınarı Harekâtı kapsamında Resulayn ve Tel Abyad hattında hızlı bir askerî ilerleyiş gerçekleştirmiştir. ABD'nin sahadan çekilmesi, SDG'nin sahadaki pozisyonunu kısa sürede zayıflatmış ve örgütü geri çekilmeye mecbur bırakmıştır. Ne var ki bu gelişmeler sırasında ABD, Türkiye'ye karşı ekonomik yaptırım tehdidinde bulunarak, müttefiklik hukukunu dengelemeye çalışan çelişkili bir siyaset izlemiştir. 17 Ekim 2019 tarihinde ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence'in Ankara ziyareti neticesinde varılan mutabakatla, SDG sınır hattından geri çekilmiş; buna mukabil Türkiye de harekâtı durdurmuştur (Cook, 2022).

Her ne kadar bu süreç SDG'nin ABD nezdindeki vekil aktör statüsünü zayıflatmış ve örgütü alternatif güvenlik garantörleri arayışında Rusya'ya yakınlaştırmış olsa da Trump yönetimi ulusal ve uluslararası eleştirilere rağmen SDG'yi sahada DAEŞ'e karşı en işlevsel ve güvenilir ortak olarak konumlandırmaya devam etmiştir (Taddonio,

2019). Bu durum, vekâlet ilişkisinin kırılgan niteliğini ve ABD'nin çıkar odaklı pragmatik dış politika yaklaşımını bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Barış Pınarı Harekâtı sonrasında ABD ile PYD/YPG arasındaki ilişkiler daha ihtiyatlı ve düşük profilli bir seyir izlemiştir. Biden yönetimi döneminde iş birliğinin ana ekseni, DAEŞ'e karşı yürütülen operasyonlara ve SDG'nin kontrolü altındaki kampların güvenliğine odaklanmıştır. Bu süreçte Washington, bir yandan SDG'ye askerî ve lojistik destek sağlarken, aynı zamanda Türkiye'nin yükselen güvenlik kaygılarını gözeten bir söylem geliştirmeye özen göstermiştir. Nitekim Amerikan yetkililer, doğrudan "YPG" terimini kullanmaktan imtina etmiş; bunun yerine daha kapsayıcı ve Türkiye açısından daha az provokatif görülen "SDG" ifadesini tercih etmişlerdir. Bu yaklaşım, ABD'nin sahadaki vekil aktörüyle olan ilişkisini daha sınırlı, kontrollü ve esnek bir çerçevede sürdürme iradesini yansıtmaktadır.

Ancak Ankara, bu sembolik dil farklılıklarının gerisinde, ABD'nin sağladığı desteğin PKK'yı doğrudan güçlendirdiği ve Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit ettiği yönündeki kanaatini muhafaza etmeye devam etmiştir. 2022 yılında İstanbul'da gerçekleşen ve faili konusunda YPG bağlantısının gündeme geldiği bombalı saldırının ardından Türkiye, "Pençe-Kılıç" Harekâtı ile Suriye ve Irak'taki YPG/PKK hedeflerine yönelik kapsamlı hava operasyonları düzenlemiştir. Bu operasyonlar sırasında Türk Silahlı Kuvvetlerine ait SİHA'ların, ABD askerlerinin yakın çevresinde bulunan bazı SDG noktalarını hedef alması, Washington cephesinde ciddi bir rahatsızlığa yol açmıştır (Council on Foreign Relations [CFR], 2025). ABD Savunma Bakanlığı, Türkiye'nin bu tür operasyonlarının uluslararası koalisyon personelini tehlikeye attığını belirterek Ankara'ya itidal çağrısında bulunmuştur. Tüm bu gelişmeler, Türkiye'nin güvenlik öncelikleri ile ABD'nin sahadaki vekil aktörüne dayalı stratejik tercihleri arasındaki gerilimi görünür kılmış; aynı zamanda SDG üzerinden kurulan vekâlet ilişkisinin ne denli kırılgan, ikircikli ve çatışmalara açık olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.

ABD'nin PKK ile tarihsel ilişkisi ve Suriye İç Savaşı sırasında PYD/YPG/SDG ile kurduğu ortaklık, Amerikan dış politikasındaki öncelik değişimlerinin ve müttefikler arası çıkar farklılaşmalarının çarpıcı bir örneğini sunmaktadır. Bu ilişki, özünde ABD'nin PKK/PYD/SDG'yi Orta Doğu'da vekil aktör olarak kullanma stratejisinin bir yansımasıdır. Tarihsel olarak ABD, PKK'ya karşı Türkiye'nin yanında konumlanan bir tutum benimsemiş; 1990'larda PKK'yı terör listesine alıp Öcalan'ın yakalanmasına zemin hazırlayarak ve 2000'lerde Türkiye'ye istihbarat desteği vererek PKK'yı zayıflatma politikası gütmüştür (Outzen, 2025). Bu yaklaşım, ABD'nin NATO müttefiki Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve iç istikrarını önemsediğini, PKK'yı ise bölgesel istikrarı bozan bir aktör olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Ne var ki Suriye İç Savaşı'nın ve DAEŞ tehdidinin yarattığı şartlar, ABD'yi farklı bir güvenlik

önceliğine yöneltmiştir. 2014'ten itibaren Washington'ın önceliklerinden biri de Orta Doğu'da 11 Eylül sonrası en büyük terör tehdidi olarak beliren DAEŞ'i yenilgiye uğratmak olmuştur. Bu stratejik hedef uğruna ABD, geçmişte PKK ile aynı kategoride değerlendirdiği bir yapı olan YPG ile vekâlet ilişkisi temelinde bir ittifak kurmaktan çekinmemiştir (Cook, 2022). Bu bağlamda PYD, Amerika Birleşik Devletleri ile kurmuş olduğu vekâlet ilişkisini yalnızca askerî destekle sınırlı geçici bir iş birliği olarak değil; çok katmanlı, kapsamlı ve uzun vadeli stratejik kazanımlara dönük bir yapı olarak inşa etme gayreti içerisinde olmuştur. PYD'nin bu vekâlet ilişkisini sürdürmesindeki temel motivasyonlar, söz konusu ilişkinin simetrik olmayan doğasını kendi lehine çevirmeye yönelik rasyonel ve pragmatik bir stratejinin izlerini taşımıştır. Bu çerçevede, PYD'nin ABD'ye vekil aktörlük yaparken güttüğü üç temel hedef ön plana çıkmıştır (Sarı & Altun, 2022, ss. 571-572).

İlk olarak, PYD, Suriye İç Savaşı sürecinde fiilen elde etmiş olduğu bölgesel özerkliği muhafaza etmeyi hedeflemiştir. Özellikle Fırat'ın doğusunda oluşturulan fiili özerk yapı, büyük ölçüde ABD'nin askerî ve siyasi desteği sayesinde ayakta kalabilmiştir. Zira PYD'nin, söz konusu bölgede hem Esad rejiminin merkezi otoritesine hem de Türkiye'nin kararlı güvenlik yaklaşımlarına karşı bağımsız bir varlık sergileyebilmesi, küresel bir patron aktörün desteği olmaksızın mümkün olamamıştır. PYD'nin bu yönelimi, vekil aktörün, kendi özerk çıkarları doğrultusunda vekâlet ilişkisinden azami siyasi, askerî ve diplomatik fayda sağlamaya dönük girişimlerinin tipik bir örneğini teşkil etmiştir. İkinci olarak, PYD, ABD'nin sağladığı kapsamlı destek aracılığıyla, yalnızca dış tehditlere karşı değil, aynı zamanda yerel düzlemdeki Kürt rakipleri ve diğer silahlı aktörler karşısında da belirgin bir üstünlük kurmayı amaçlamıştır. Suriye İç Savaşı'nın yarattığı parçalı güvenlik ortamında, PYD dışındaki pek çok oluşum ve silahlı grup sahada yer almıştır; ancak ABD'nin lojistik, istihbarat ve askerî desteği, PYD'yi bu karmaşık denklemde baskın aktör konumuna taşımıştır. Böylece vekil aktör, patron aktörün kaynaklarını yalnızca dış düşmanlara karşı değil, iç rekabeti şekillendirme amacıyla da araçsallaştırmıştır. Üçüncü olarak ise PYD, ABD'nin desteği sayesinde, Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunacağı bir siyasi çözüm senaryosu içerisinde dahi, kendi öz yönetimini kurumsallaştırabilecek düzeyde bir özerklik elde etmeyi arzulamıştır. Bu yönelim, vekâlet ilişkilerinin yalnızca kısa vadeli askerî iş birliklerine indirgenemeyeceğini; aksine, sahadaki vekil aktörün bu ilişkiyi kendi siyasi vizyonunu gerçekleştirme doğrultusunda stratejik bir enstrüman olarak kullanabileceğini ortaya koymuştur.

Bu hedefler doğrultusunda PYD, ABD ile kurmuş olduğu vekâlet ilişkisini salt taktiksel bir araçtan öte, kendi uzun vadeli siyasal ajandasını pekiştirme yönünde değerlendirmiştir. Bu durum, klasik vekâlet ilişkisi çerçevesinde sıkça gözlemlenen bir yapısal gerilimi de açığa çıkarmıştır: Vekil aktör ile patron aktör arasındaki çıkar örtüşmesi, her zaman tam ve sürdürülebilir olmayabilmektedir. Bu nedenle, PYD-

ABD örneği, vekâlet savaşlarının doğasında var olan işlevsel bağımlılığın, aynı zamanda asimetrik çıkar çatışmalarını da içerdiğine dair dikkat çekici bir örnek teşkil etmiştir.

ABD'li yetkililer bu ittifakı her ne kadar "tek amacı DAEŞ'i yok etmek olan geçici bir birliktelik" olarak tanımlasa da (Sloan, 2019), sahadaki gerçeklik daha karmaşık bir resim ortaya koymuştur. Bu noktada ABD'nin PYD/YPG ile kurduğu vekâlet ilişkisinin sadece geçici bir askerî ittifak olmadığı, PYD'nin bu ilişkiyi bir meşruiyet kaynağına ve bölgesel statü kazanmaya dönüştürmeye çalıştığı görülmektedir. ABD'nin YPG'ye sağladığı silah ve eğitim desteği, PKK'nın elini güçlendirmiş; Suriye'de elde edilen kazanımlar PKK'nın Türkiye içindeki motivasyonunu ve kapasitesini artırmıştır (Outzen, 2025, ss. 26-27). Nitekim PKK, Suriye'deki kardeş örgütünün uluslararası meşruiyet kazanmasını kendi hanesine artı olarak yazmış ve 2015'te Türkiye'de tek taraflı ateşkesi bozarak şehir merkezlerine taşıdığı eylemlerinde bu desteğin etkisi hissedilmiştir (Outzen, 2025). Bu durum, PYD'nin ABD ile geliştirdiği vekâlet ilişkisinin PKK'ya da dolaylı katkılar sunduğunu ve vekâlet savaşlarında vekil aktörlerin kendi çıkar alanlarını genişlettiğinde, patron aktörün niyetlerini aşan sonuçların ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Ankara ise ABD-YPG ortaklığını, PKK'nın çok cepheli stratejisinin parçası ve Türkiye'ye karşı koz olarak görmüştür. Bu bağlamda, ABD'nin PYD/YPG ile geliştirdiği vekâlet ilişkisi, PKK'nın bölgesel ve uluslararası düzeydeki kapasitesini güçlendiren bir unsur olarak değerlendirilmiş ve Türkiye'nin güvenlik mimarisi açısından doğrudan bir tehdit algısına dönüşmüştür.

Sovyet Döneminden Suriye İç Savaşına Rusya-PKK/PYD Arasında İstikrarsız Vekâlet İlişkisi

Rusya ve Ruslar, 19. yüzyılın başlarında Kafkaslar üzerinden güneye inmeye başlamışlar ve böylece bölgenin kadim halklarından olan Kürtler ile temas etmişlerdir. Bu temaslar neticesinde Rusya gerek Orta Doğu'da gerekse de uluslararası alanda ortaya koyacağı politikalarda Kürtleri önemli bir unsur olarak görmüştür. Bu bağlamda bölgede yer alan çeşitli Kürt aktörlerle kurulan temaslar neticesinde Rusya ve bazı Kürt gruplar arasında karşılıklı çıkara dayalı bir ilişki gelişmeye başlamıştır (Avyarov, 1995; Pobedonostseva, 2010). Bu ilişkiler Çarlık Rusya sonrasında Sovyetler Birliği döneminde de devam etmiştir. Moskova, özellikle 1940'lardan itibaren Kürtleri Batı'ya karşı stratejik bir koz olarak görmüştür. 1946'da İran'da Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin kuruluşuna destek vermiş, 1960'larda ise Irak'taki Kürtlere özerklik tanınması için Bağdat'a baskı yapmıştır. Buna rağmen uluslararası konjonktür ve ulusal çıkarlar bağlamında Rusya, bölgedeki Kürt aktörleri sıklıkla yalnız bırakarak mağdur etmiştir (Bkz. Gafarlı & Güç, 2022).

Bu noktada PKK, Sovyetlerin Orta Doğu'da Batı ile rekabetinde Kürtleri önemli bir

araç olarak gördüğü Soğuk Savaş ikliminde Türkiye'de Marksist bir ideoloji ile kurulmuştur. Bu dönemde Türkiye'deki Kürt meselesi, Sovyet dış politikasında Batı etkisine karşı dengeleyici unsur olarak algılanmaktaydı (Tol, 2017). Öte yandan PKK da kendini bu dönemde Batı emperyalizmine karşı küresel mücadelenin parçası olarak konumlandırmakta; Lenin ve Stalin'in metinlerini ideolojik eğitim materyali olarak kullanmaktaydı. Bu ideolojik duruş, Sovyet basınında yankı bulmuş ve örgütün söylemi desteklenmiştir (Marcus, 2007).

Sovyetler Birliği ile PKK arasındaki ilişkiler, 1980'li yıllardan itibaren daha görünür ve somut hale gelmiştir. Sovyetler Birliği, PKK'yı resmen terör örgütü ilan etmemiş; Türkiye'nin NATO üyeliğini dikkate alarak doğrudan değil, dolaylı yollarla örgüte destek sunmuştur (Kaválek & Mareš, 2018, s. 104). Marksist bir ideoloji temelinde kurulan PKK'nın önde gelen kadroları, özellikle örgüt lideri Abdullah Öcalan, 12 Eylül 1980 darbesinin hemen öncesinde ve sonrasında Suriye'ye geçmiştir. Bu sebeple bu dönemden sonra örgüte sağlanan destek, ağırlıklı olarak Sovyetler Birliği'nin bölgedeki müttefiki olan Suriye aracılığıyla lojistik ve askerî yardım şeklinde tezahür etmiştir (Tol, 2017; Lobel, 2019). Nitekim Hafız Esad yönetimi, PKK mensuplarına güvenli barınma imkânı tanırken; Sovyet istihbarat birimleri de Suriye ve Lübnan'daki kamplarda örgüt mensuplarına askerî eğitim sağlamıştır (Kaválek & Mareš, 2018, s. 104; Lobel, 2019).

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Rusya dış politikasında köklü bir yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Bu doğrultuda Moskova yönetimi, 1993 yılından itibaren eski Sovyet coğrafyasını "Yakın Çevre" **(***Blizhnee zarubezh*'ye**)** kavramsallaştırması çerçevesinde birincil ulusal çıkar alanı olarak tanımlamıştır. Ancak bu dönemde Türkiye de özellikle Kafkasya ve Orta Asya'da bağımsızlıklarını yeni kazanmış Türk devletleriyle çok yönlü ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Türkiye'nin bu coğrafyada artan etkisi, Rusya tarafından pan-Türkist bir dış politika eğilimi olarak algılanmış ve bu durum, Moskova'yı dengeleyici stratejiler geliştirmeye sevk etmiştir. Bu bağlamda Rusya, Türkiye'nin etki alanını sınırlamak amacıyla "Kürt kartı" stratejisini yeniden gündeme getirmiştir (Aydın, 2020).

1990'lı yıllarda Türkiye, PKK'nın yoğun terör faaliyetleriyle mücadele ederken; Rusya da kendi iç sorunlarından biri olan Çeçen ayrılıkçılığı ile karşı karşıyaydı. Moskova, bu dönemde Türkiye'yi Çeçen gruplara destek vermekle suçlamış ve buna karşılık olarak PKK'ya yönelik desteğini çeşitli düzeylerde sürdürmüştür. PKK'ya yakın yapıların Rusya'da faaliyet göstermesine göz yumulmuş; 1995-1996 yıllarında Moskova'da PKK'ya müzahir uluslararası konferanslar düzenlenmiş ve başkente yakın bir bölgede, Rusçada "gün ışığı" anlamına gelen "*Solneçniy*" adı verilen bir kamp PKK militanlarının eğitimi için tahsis edilmiştir (Olson, 1998, s. 220).

1990'larda PKK, Moskova merkezli faaliyetlerini yoğunlaştırmış; Moskova'da dört büro açmış, Partizanskaya Sokağı'nda bulunan beş katlı binada hem propaganda faaliyetleri yürütmüş hem de Rus ve Ermeni personel aracılığıyla modern iletişim yöntemleriyle örgüt yayılımını artırmıştır. Kumar ve fuhuş piyasasından gelir elde eden örgüt, bu ekonomik kaynakları da Rusya'da örgütlenmek için kullanmıştır. PKK, 1995'te Moskova'da düzenlediği sözde Kürt sürgün parlamentosunu Rus Parlamentosu'na ait resmî bir binada toplamış, bu durum Türkiye'nin diplomatik tepkisine rağmen Rus makamlarınca tolere edilmiştir. Duma'ya bağlı Jeopolitik Sorunlar Komitesi'nin düzenlediği toplantılarda PKK "terör örgütü" olarak tanınmamış, aksine "Kürt mücadelesinin meşru temsilcisi" olarak sunulmuş ve Türkiye'ye karşı bir denge unsuru olarak değerlendirilmiştir (Şehirli, 1999, ss. 250-252). PKK'nın Türkiye'de terör eylemlerini üst seviyelere çıkardığı bu dönemdeki Rusya desteği, örgütün uluslararası alandaki görünürlüğü ve kabulü açısından büyük avantaj sağlamıştır. Örgüt, Rusya'nın Türkiye'den duyduğu birtakım rahatsızlıkları fırsat bilerek Rusya'nın Türkiye'yi kısıtlama ve baskılamasının bir aracı işlevi gören vekillik görevini üstlenmiştir.

Bu vekâlet ilişkisi, Rusya'nın Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkaslardaki etkisini sınırlamak için PKK'yı baskı aracı olarak kullandığını ortaya koymuştur. Sovyet sonrası dönemde Moskova hem örgüte alan açarak hem de "PKK kartını" oynayarak Ankara'ya karşı jeopolitik bir denge kurmayı hedeflemiştir. Türkiye de buna "Çeçen kartı" ile yanıt vermiş; İstanbul'da destek mitingleri düzenlenmiş, bazı Çeçen komutanlara geçici sığınma sağlanmıştır. Bu karşılıklı vekâlet adımları, 1990'ların ortasında terörle mücadele konusunda ikili diyalogun zeminini hazırlamıştır. 1995'te imzalanan protokolde, Rusya'nın PKK'ya faaliyet izni vermemesi, Türkiye'nin ise Çeçenlere desteği kesmesi kararlaştırılmış; Rusya İçişleri Bakanlığı PKK'yı yasal bir yapı olarak tanımayacağını duyurmuştur (Kemal, 2017). Tüm güvensizliğe rağmen, taraflar ilk kez terörle mücadelede karşılıklı anlayış geliştirmiştir.

1998 yılı, PKK-Rusya ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Suriye ile Türkiye arasındaki Adana Mutabakatı sonrası Öcalan Suriye'den sınır dışı edilince ilk olarak Moskova'ya yönelmiştir. Rus Duma'sı Öcalan'a siyasi sığınma verilmesini talep etse de Rus Hükûmeti bunu uygulamamıştır (Milliyet, 1998). Bu tavır, Moskova'nın Türkiye ile ilişkilerini koparmak istemediğini göstermiştir. Öcalan'ın kısa süre içinde yakalanması ve PKK'nın 1999'daki terörü sonlandırmasıyla Rusya-PKK ilişkileri fiilen duraklamıştır.

2000'de Putin'in iktidara gelmesiyle Rusya, daha pragmatik bir dış politika izlemeye başlamıştır. Aynı dönemde Türkiye'de AKP iktidara gelmiş ve iki ülke ilişkileri ekonomik temelli gelişmeye başlamıştır. 2005 Soçi Zirvesi'nde Erdoğan ve Putin, terörle mücadele konusunda mutabakata varmıştır (Tol, 2017). Bu çerçevede Rusya,

Çeçen ayrılıkçılara Türkiye'den destek gelmemesi karşılığında PKK konusunda Türkiye'nin hassasiyetlerini gözeteceğini taahhüt etmiştir. Bu doğrultuda, örgütün Rusya'da ofis açma girişimleri engellenmiş ve faaliyetleri sınırlanmıştır. Dönemin fiili ateşkes süreci ve PKK'nın düşük yoğunluklu çatışma stratejisi, Moskova'nın konuyu gündemde tutmamasını kolaylaştırmıştır. 2000'lerin ikinci yarısında PKK yeniden eylemlerine ağırlık verse de Rusya, Türkiye ile gelişen ilişkileri nedeniyle örgüte açık destek vermemiştir. 2010 itibarıyla vizelerin kaldırılması ve nükleer iş birlikleri ile Türkiye ve Rusya arasında "stratejik ortaklık" gelişmiş; PKK konusu ikili ilişkilerde krize yol açan bir unsur olmaktan çıkmıştır. Ancak bu denge, 2011'de başlayan Suriye İç Savaşı ile yeniden sarsılmıştır.

Suriye İç Savaşı ve Rusya-PYD/YPG İlişkileri

Suriye İç Savaşı'nın başında Rusya Esad rejimini, Türkiye ise muhalif grupları destekleyerek karşı kamplarda yer almıştır. Bu süreçte PKK'nın Suriye kolu PYD, 2012'de Rojava bölgesinde fiili özerk yönetim kurmaya başlamış, Esad güçlerinin kuzeyden çekilmesiyle Ayn el Arab, Afrin ve Cezire gibi bölgeleri kontrol altına almıştır. Sahada doğrudan varlık göstermediği için 2015'e kadar PYD ile sınırlı temas yürüten Rusya, diplomatik düzeyde PYD/YPG'nin barış görüşmelerine katılımını desteklemiştir. İç Savaşın ilk dönemlerinde YPG'nin en önemli destekçisi ABD olmuş; özellikle DAEŞ'e karşı yürüttüğü mücadelede ABD hava desteği alan YPG, uluslararası meşruiyet kazanmaya çalışmıştır. Rusya ise PYD'yi Batı'ya kaptırmamak ve Esad ile PYD'nin kontrolü altındaki Kürtler arasındaki bağı korumak için dengeci bir tutum benimsemiştir. PYD liderleri Moskova'da ağırlanırken, Rusya örgütün Cenevre görüşmelerine dahil edilmesini savunmuştur (Hürriyet Daily News, 2016). Böylece PYD hem ABD hem Rusya ile temasta bulunarak uluslararası meşruiyet kazanmayı amaçlamıştır. Yine de 2015'e dek Rusya-PYD ilişkileri düşük profilli kalmıştır.

Eylül 2015'te Rusya'nın Suriye'ye doğrudan askerî müdahalesiyle dengeler değişmiştir. Zira bu dönemde Türkiye ile Rusya arasında Suriye kaynaklı krizler tırmanmış. 24 Kasım 2015'te Türk hava Kuvvetleri'nin bir Rus savaş uçağını düşürmesi, iki ülke arasında ciddi bir krize yol açmıştır. Bu kriz, Rusya'nın PYD/YPG ile ilişkilerini hızla derinleştirmesinin önünü açmıştır. PYD açısından bu gelişme stratejik bir fırsatı ortaya çıkarmıştır. Daha önce sınırlı olan Rusya-PYD ilişkileri, Türkiye karşıtlığı temelinde yeni bir derinlik kazanmıştır. PYD bu aşamada, ABD'nin yanı sıra Rusya'nın da vekil aktörü rolünü üstlenmeye başlamıştır. Uçak krizinin ardından PKK liderlerinden Cemil Bayık, Rusya'ya destek açıklaması yaparak örgütün Moskova'ya yakın duracağını göstermiştir). Aralık 2015'te Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov, "*Suriye'deki silahlı Kürt grupları desteklemeye hazırız. … Rusya, Suriye yönetiminin isteği üzerine Suriye'de gerçekleştirdiği terörle mücadele operasyonunda, terör ile karada, sahada mücadele edenleri desteklemeye hazırdır*"

diyerek Rusya'nın PYD'ye olan desteğini ortaya koymuştur (Anadolu Ajansı, 23.12.2015). Bu dönemde Rusya'nın PYD'yi vekil aktör olarak kullanma stratejisi de netleşmiştir: Türkiye'ye karşı nüfuz sağlamak ve Suriye'de etkinliği artırmak. Öte yandan PKK/PYD de Türkiye'ye karşı büyük güçlerden destek elde etmeyi hedeflemiştir.

2016 başında Rusya ile PYD arasında askerî koordinasyon daha da somutlaşmıştır. YPG güçleri, Halep'in kuzeyinde Türkiye destekli muhaliflere yönelik operasyonlar yürütürken Rus hava desteği almıştır. Bu iş birliği sayesinde Afrin çevresinde stratejik noktalar, örneğin Menagh Hava Üssü, YPG'nin eline geçmiş, böylece Türkiye'nin Halep bağlantısı kesilmiştir (Kaválek & Mareš, 2018, s. 105). Bu dönemde Moskova'da PYD temsilciliği açılmış ve açılışa Rus STK'ları ile PKK/PYD yöneticileri katılmıştır (Russia Today, 2016). Türkiye'nin tepkisine rağmen geri adım atmayan Rusya PYD'nin barış görüşmelerine katılmasını savunmuş ve örgütün dışlanmasının çözümü engelleyeceğini öne sürmüştür. 2016'nın ilk aylarında Rusya, PYD/YPG'ye hem askerî destek sağlamış hem de uluslararası meşruiyet kazandırmak için adımlar atmıştır.

Haziran 2016'da Türkiye-Rusya uçak krizinin aşılmasıyla başlayan normalleşme, Moskova'nın PYD'ye yaklaşımını dengelemiştir. Astana süreciyle Türkiye ile yakınlaşan Rusya, öte yandan PYD ile bağlarını da koparmamıştır. Ağustos 2016'da Türkiye, Fırat Kalkanı Harekâtı'nı başlattığında Rusya buna zımni onay vermiş; karşılığında Türkiye de Halep'te Esad rejiminin operasyonlarına sessiz kalmıştır. Bu süreçte Rusya, YPG'nin Fırat'ın batısındaki ilerleyişine sınır konulmasına destek vererek Türkiye'ye jest yapmıştır. Ancak Afrin'de askerî varlığını inşa etmeye başlayan Rusya, 2017 başında bu bölgede "çatışmasızlık gözlem misyonu" kapsamında askerî birlikler konuşlandırmıştır. Afrin'deki toplam yedi adet Rus üssünde konuşlu yüze yakın Rus askeri YPG'li teröristler ile ortak nöbetler tutmaya ve devriyelerde birlikte hareket etmeye başlamıştır (Anadolu Ajansı, 2017). Bu adım, Türkiye'nin YPG'ye yönelik Afrin'de gerçekleştirmeyi planladığı harekât öncesi terör örgütüne dolaylı bir koruma kalkanı sağlamıştır. Mart 2017'de YPG, Rusya ile Afrin'de üs ve eğitim iş birliği anlaşması yaptığını açıklamıştır. Rusya bunu "üs" olarak tanımlamasa da bölgeye zırhlı araçlar ve askerî personel gönderildiğini doğrulamıştır (Aljazeera, 2017). Bu hamle, PYD'nin ABD'ye ek olarak Rusya'yı da dengeleyici güç olarak yanına çekme stratejisinin bir yansıması olmuştur. Moskova ise Afrin'deki askerî varlığıyla Türkiye'ye karşı YPG'yi koruyan bir vekil güç stratejisini sürdürmüştür.

Tüm bunlara rağmen değişen uluslararası konjonktürde Türkiye'yle ilişkilerini gözeten Rusya, Ocak 2018'deki Zeytin Dalı Harekâtı'na üstü örtülü onay vermiştir (Özçelik, 2018). Zira o dönemde Suriye hava sahasını kontrol altında tutan Rusya,

Türkiye'nin hava operasyonlarına engel olmamıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan da Rusya lideri Putin ile harekâta dair telefon görüşmesi gerçekleştirmiş ve "eş güdümlü" çalıştıklarını ifade etmiştir (Sputnik Türkiye, 2018). Afrin'deki askerlerini çekerek Türkiye'ye yeşil ışık yakan ve Suriye hava sahasını açan Rusya, PYD/YPG'de hayal kırıklığına yol açmıştır. Örgüt yetkilileri, Afrin'in düşmesini Rusya'nın desteğini çekmesine bağlayarak kendilerini ihanete uğramış hissettiklerini ifade etmiştir (Issaev, 2018). Bu durum, Rusya'nın PYD'ye desteğinin stratejik değil, taktiksel olduğunu ve Kürt kartını gerektiğinde pazarlık unsuru olarak kullandığını ortaya koymuştur (Çotu, 2017, s. 291).

Buna karşın, Afrin sonrası diyalog kopmamış, özellikle Ekim 2019'da ABD'nin Suriye'nin kuzeyinden çekilmesi sonrası Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı'nı başlatmasıyla YPG, yeniden Rusya ve Esad rejimiyle yakınlaşmıştır. Moskova, Soçi mutabakatıyla Türkiye'nin ilerlemesini sınırlarken YPG ile Şam arasında arabuluculuk yapmıştır. Bu uzlaşıyla YPG sınırdan çekilmeyi ve Suriye ordusunun konuşlanmasını kabul etmiş, Türk ve Rus askerleri yeni fiili sınırda ortak devriyelere başlamıştır (BBC News Türkçe, 2019). Böylece Rusya, kuzeydoğuda da belirleyici aktör olmuş, PYD'yi hem kontrol edilebilir bir müttefik hem de Türkiye'ye karşı kullanılabilir bir baskı aracı olarak konumlandırmıştır. PKK/PYD de bu süreçte uluslararası kabul ve sahadaki gücünü korumak amacıyla hem ABD hem Rusya ile olan ilişkilerini esnek bir vekâlet anlayışı çerçevesinde sürdürmenin faydasını görmüştür. 2020'lere gelindiğinde ABD'nin varlığı azalırken, PYD Rusya-Şam eksenine daha fazla yakınlaşmıştır. Moskova ise PYD kartını, Türkiye ile ilişkilerinin seyrine göre elinde tutmaya devam etmiştir.

Genel olarak Suriye İç Savaşı'nda Rusya ile PKK/PYD arasındaki ilişkiler askeri, diplomatik ve sembolik düzeylerde gelişmiştir. Bu temaslar çoğunlukla ABD-PKK/PYD ilişkisinin bir yansıması ya da karşılığı olarak şekillenmiştir. ABD, 2014'ten itibaren YPG'yi DAEŞ'e karşı etkili bir ortak olarak desteklerken, Rusya da farklı dönemlerde benzer şekilde davranmıştır. Ancak iki ilişki biçimi arasında önemli farklar dikkat çekmektedir: ABD ile YPG arasında daha istikrarlı bir ittifak ilişkisi kurulurken, Rusya ile PYD arasındaki temaslar koşullara bağlı bir iş birliği karakteri taşımaktadır.

Suriye İç Savaşı'nda Rusya, PYD/YPG ile sınırlı ama dikkat çekici askerî iş birlikleri yürütmüştür. 2015-2017 arasında Afrin'de YPG'ye hava desteği, askerî danışmanlık ve sınırlı silah yardımı sağlanırken örgüt üyelerinin bazılarının Sovyet döneminde eğitim almış Rusça bilen kişilerden olması, bu iş birliğinin tarihsel arka planını güçlendirmiştir. Bu dönemde Rus özel temsilcilerinin Kandil'de PKK ile görüştüğü ve istihbarat paylaştığı iddia edilmiştir. ABD'nin YPG'ye desteği daha kapsamlı olup, silah yardımı, üs kurulumu ve ortak operasyonları içermektedir. Buna karşılık Rusya,

PYD'yi daha çok Türkiye'ye karşı denge aracı olarak desteklemiştir. PKK/PYD ise her iki güçle de ilişkilerini pragmatik biçimde yürütmüş, bu yönde bir vekillik stratejisi izlemiştir. Bu bağlamda Mart 2017'de Afrin'e Rus askerlerinin yerleşmesi ve YPG ile iş birliği, PYD'nin Rusya'yı denge unsuru olarak kullanma başarısı olarak yorumlanmıştır (Perry, 2017). PYD, şartlara göre ABD'nin ya da Rusya'nın vekili olarak Suriye İç Savaşı'ndan maksimum fayda sağlamaya çalışmıştır. Rusya da PYD'yi düşük maliyetli bir vekil olarak değerlendirmiş, koşullar değişince (örneğin 2018 Afrin Harekâtı) desteğini çekmekten çekinmemiştir.

Moskova, PYD'ye sadece askerî değil, diplomatik düzlemde de destek vermiştir. Örgütün Moskova'da temsilcilik açmasına izin verilmesi ve Rus yetkililerin PYD eş başkanlarıyla görüşmesi bu desteğin göstergesidir. 2016-2017 döneminde Rusya, Cenevre ve Astana görüşmelerine PYD'li temsilcilerin katılımı için ısrarcı olmuş, PYD'nin dışlanmasının barış sürecini zora sokacağını belirtmiştir. 2017'deki anayasa taslağında PYD'nin kontrol ettiği bölgelere dair hükümlerin yer alması da bu yaklaşımı belirginleştirmiştir. ABD ise Türkiye'yi kızdırmamak adına PYD'nin diplomatik temsiline mesafeli durmuş, onları doğrudan müzakere masasına dahil etmemiştir. Buna karşılık Moskova, PYD'ye meşruiyet kazandırarak hem Suriye denkleminde elini güçlendirmeyi hem de ABD-Türkiye ilişkilerindeki gerilimi artırmayı amaçlamıştır. Ancak Türkiye ile ilişkilerin iyileştiği dönemlerde bu desteğini geri planda tutmuştur.

Rusya'nın PYD'ye sunduğu en açık sembolik destek ise onu terör örgütü olarak tanımaması olmuştur. 2015'te Moskova Büyükelçisi Andrey Karlov, PKK/PYD'nin ne Rusya ne de Birleşmiş Milletler tarafından terör örgütü sayılmadığını açıklamıştır. 2017'de Rusya Dışişleri yetkilisi Botsan-Harçenko da bu pozisyonu yinelemiştir (Sputnik Türkiye, 2017). Bu tavır, Türkiye'nin resmî söylemiyle çelişse de Rusya'nın duruşunu netleştirmiştir. Salih Müslim'in Moskova'ya sıkça davet edilmesi ve uluslararası toplantılarda Rus temsilcilerle görünmesi, PYD açısından sembolik kazanım olmuştur. Ayrıca Rusya'nın Kürt meselesini tarihsel bağlamda sahiplenmesi ve Kürt kamuoyuna "Rusya Kürtlere ihanet etmez" mesajı vermesi, bu sembolik hattın devamı olmuştur. Bununla birlikte, pratikte Rusya'nın Kürt politikası tarihindeki gelgitlerin varlığı ve Türk-Rus ilişkilerindeki yakınlaşmalar nedeniyle bu tarihsel anlatı, Orta Doğu'daki meşru ya da gayrimeşru Kürt aktörler için güven anlamında sorunludur. Zira Rusya'ya mutlak güvene dayalı bir ilişki Mahabad Devleti'nin ve onun kurucu kadrosunun başlarına gelene benzer bir akıbetle neticelenebilecektir.

Sonuç ve Tartışma

PKK/PYD'nin hem Amerika Birleşik Devletleri hem de Rusya ile geliştirdiği ilişkiler,

klasik anlamda devlet-dışı silahlı aktörlerle kurulan vekâlet ilişkilerinin ötesine geçerek, "çifte vekâlet" olarak tanımlanabilecek çok katmanlı ve çok yönlü bir uluslararası iş birliği örneği ortaya koymuştur. Bu yapı içinde PKK/PYD, yalnızca iki küresel güçten askeri, lojistik ve diplomatik destek alan bir vekil güç değil, aynı zamanda bu iki aktörün birbiriyle olan rekabetinden faydalanarak kendi uluslararası konumunu tahkim etmeye çalışan özerk bir stratejik aktör olarak hareket etmiştir. Böylelikle PKK/PYD hem ABD'nin hem de Rusya'nın bölgesel hesaplarına entegre olabilmiş, bu sayede de varlığını ve meşruiyetini sürdürebilme çabasında olmuştur.

ABD ile geliştirilen ilişki, özellikle DAEŞ tehdidinin yükseldiği 2014 sonrasında, terörle mücadele kisvesi altında şekillenen bir vekâlet iş birliği olmuştur. ABD, YPG'yi sahada etkin bir ortak olarak tanımlayarak, binlerce tır silah yardımı yapmış, askerî danışmanlık sağlamış ve örgütle uzun vadeli operasyonel iş birlikleri kurmuştur. Bu ilişki, yalnızca askerî değil, aynı zamanda siyasi ve diplomatik düzlemde de PKK/PYD'nin elini güçlendirmiştir. Örgüt, ABD'nin desteği sayesinde uluslararası kamuoyunda meşruiyet kazanma sürecine girmiş; Batı medyasında "seküler, kadın öncülüğündeki, anti-DAEŞ direniş gücü" olarak lanse edilmiştir. ABD yönetimi, doğrudan PYD'yi Cenevre gibi barış masalarına davet etmese de Suriye Demokratik Güçleri (SDG) gibi yapılar aracılığıyla dolaylı temsil imkânları tanımıştır.

Öte yandan Rusya ile kurulan ilişki, daha esnek ve koşullara bağlı bir çerçevede gelişmiştir. Moskova'nın PYD ile teması, özellikle 2015'te Suriye sahasına doğrudan müdahil olması ve aynı yıl Türkiye ile yaşadığı uçak krizi sonrasında belirginleşmiştir. Bu dönemde Rusya, PYD'ye askerî ve diplomatik destek sağlayarak hem Türkiye'ye karşı bir baskı unsuru yaratmış hem de Esad rejimiyle Kürtler arasında dengeleyici bir rol oynamıştır. 2016'da PYD'nin Moskova'da temsilcilik açmasına izin verilmesi, Afrin'deki Rus askerî varlığı ve barış görüşmelerinde PYD'nin dahil edilmesine yönelik ısrarlar, bu desteğin önemli göstergeleri olmuştur. Fakat Rusya'nın PYD'ye yaklaşımı, stratejik olmaktan çok taktiksel düzeyde kalmıştır. Moskova, örgütü zaman zaman Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanmış, ancak çıkarları gerektirdiğinde (örneğin Zeytin Dalı Harekâtı öncesi) bu desteği geri çekmekten de çekinmemiştir.

Her iki küresel aktörle geliştirilen bu ilişkiler, PKK/PYD'nin uluslararası alanda "çifte vekil aktör" olarak konumlandığını göstermiştir. Örgüt, farklı dönemlerde ve farklı coğrafi koşullarda hem ABD hem de Rusya ile eş zamanlı temaslar yürütmüş; her iki gücün bölgedeki hedeflerini dengeleyerek kendini vazgeçilmez bir aktör olarak sunmayı başarmıştır. Bu çerçevede, PKK/PYD yalnızca sahada çatışan bir terör örgütü değil, aynı zamanda uluslararası sistemde kendine alan açmaya çalışan bir vekil aktör niteliği kazanmıştır. Ancak bu durum örgüt açısından tam anlamıyla istikrarlı bir güvenlik şemsiyesi anlamına gelmemiştir. Zira her iki büyük güç de

PKK/PYD ile ilişkisini mutlak sadakat temelli değil, çıkar temelli olarak sürdürmüştür. Dolayısıyla bu ilişkiler, örgüt açısından uluslararası görünürlük ve geçici taktiksel kazanımlar sağlasa da uzun vadede kırılgan ve riskli bir zemin üzerinde şekillenmiştir. Özellikle Türkiye'nin bu ilişkilere verdiği tepki ve yürüttüğü askerî operasyonlar, PKK/PYD'nin hem ABD hem de Rusya tarafından ne denli "kullanışlı ama vazgeçilebilir" bir araç olarak görüldüğünü gözler önüne sermiştir.

Sonuç olarak, PKK/PYD'nin hem ABD hem de Rusya ile geliştirdiği ilişkiler, terörizmin çağdaş uluslararası sistemde nasıl çok katmanlı, çok aktörlü ve esnek çıkar ilişkilerine dayalı bir vekâlet pratiğine dönüştüğünü göstermesi bakımından dikkat çekici bir örnek olmuştur. Bu çerçevede "çifte vekâlet" yapısı, yalnızca devlet dışı aktörlerin değil, küresel güçlerin de değişen koşullara göre terör örgütlerini araçsallaştırabildiği yeni bir jeopolitik gerçekliğe işaret etmektedir. ABD ve Rusya'nın PKK/PYD ile kurduğu ilişkiler, vekâlet savaşlarının artık klasik anlamda bir vekilin tek bir efendiye hizmet ettiği doğrusal ilişkilerden çok, çok taraflı, karşılıklı çıkar ve kırılganlık temelli yapıların egemen olduğu bir döneme geçildiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, PKK/PYD'nin pozisyonu, günümüz terörizminde vekil aktörlerin sadece çatışma sahasında değil, aynı zamanda diplomatik ve stratejik arenada da esneklik kazandığı hibrit güvenlik düzenlerinin yansımalarından biridir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.
Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

Acun, C. (2019). PYD YPG'nin ortaya çıkışı ve dönüşümü. M. Yeşiltaş & B. Duran (Ed.), *Ortadoğu'da devlet dışı silahlı örgütler* içinde (ss. 295–319). SETA.

Acun, C. & Görücü, K. (2023). *PKK/YPG'nin Suriye'de Devlet Hayali*. SETA.

Acun, C. & Keskin, B. (2017). *The PKK's branch in Northern Syria: PYD YPG*. SETA Yayınları.

Aljazeera. (2017, 20 Mart). *Syrian Kurds say Russia to build base in Afrin*. https://www.aljazeera.com/news/2017/3/20/syrian-kurds-say-russia-to-build-base-in-afrin

Al Jazeera. (10.05.2017). *Turkey condemns US move to arm Syrian Kurdish fighters*. https://www.aljazeera.com/news/2017/5/10/turkey-condemns-us-move-to-arm-syrian-kurdish-fighters

Anadolu Ajansı. (2015, 23 Aralık). *Demirtaş, Rus Dışişleri Bakanı Lavrov ile görüştü*. https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/demirtas-rus-disisleri-bakani-lavrov-ile-gorustu/495227

Anadolu Ajansı. (2017, 2 Mayıs). *Terör örgütü PYD/PKK kontrolündeki Afrin'de Rus varlığı*. https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/teror-orgutu-pyd-pkk-kontrolundeki-afrinde-rus-varligi/809706

Anadolu Ajansı. (2018, 23 Ocak). *Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rusya Devlet Başkanı Putin ile telefonda görüştü*. https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/cumhurbaskani-erdogan-rusya-devlet-baskani-putin-ile-telefonda-gorustu/1040368

Anadolu Ajansı. (2019, 7 Ekim). *ABD'den YPG/PKK sahasına bir haftada 300 tırlık sevkiyat*. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdden-ypg-pkk-sahasina-bir-haftada-300-tirlik-sevkiyat/1601970

Anadolu Ajansı. (2025, 12 Şubat). *Silah bırakmaya yanaşmayan PKK'nın Suriye yapılanması için en güçlü destek ABD ve İsrail'den*. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/silah-birakmaya-yanasmayan-pkknin-suriye-yapilanmasi-icin-en-guclu-destek-abd-ve-israilden/3498592

Aslan, M. (2023). Türkiye'nin terörizm ile mücadelesi (1990'lar ve sonrası). M. Aslan (Ed.), *Türkiye'nin terörizm ile mücadelesi: Kavram, süreç ve yöntem* içinde (ss. 149–206). SETA Yayınları.

Avyarov, B. (1995). *Osmanlı-Rus ve İran savaşlarında Kürtler 1801-1900* (M. Varlı, Çev.). Sipan Yayıncılık.

Aydın, M. (2020, 8 Haziran). *The long view on Turkish-Russian rivalry and cooperation*. German Marshall Fund. https://www.gmfus.org/news/long-view-turkish-russian-rivalry-and-cooperation

Balz, H. (2015). Militant Organizations in Western Europe in The 1970s and 1980s. R. D. Law (Eds.), *The Routledge history of terrorism* (ss. 297-314) içinde. Routledge History.

Başeren, S. H. (2000). Terörizm: Kavramsal bir değerlendirme. Ü. Özdağ & O. M. Öztürk (Ed.), *Terörizm incelemeleri: Teori, örgütler, olaylar* içinde (ss. 1–15). ASAM Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

BBC News Türkçe. (2018, 20 Ocak). *Zeytin Dalı Harekâtı: Türk Silahlı Kuvvetleri Suriye'nin Afrin bölgesine girdi*. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42774574

BBC News Türkçe. (2019, 23 Ekim). *Soçi Mutabakatı - Kuzey Suriye'de ortak devriye başlatan Rusya ile Türkiye'nin hedefi ne?* https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50269247

Biçer, R. S. (2020). Modern terörizmin beşinci dalgası: Devletlerin uluslararası terörist örgütlerle iş birliğinin sebepleri ve sonuçları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi, 16*(35), 915–945.

Bloomberg HT. (2017, 6 Haziran). *ABD'den PYD/PKK'ya 100 tır silah*. https://www.bloomberght.com/abdden-pydpkkya-100-tir-silah-2015136

Chesterton, H., & Bacon, T. (2023). State sponsorship of terrorism and proxy wars. A. Moghadam, V. Rauta, & M. Wyss (Ed.), *Routledge handbook of proxy wars* içinde (ss. xx–xx). Routledge.

Cook, S. A. (2022, 30 Kasım). *How U.S. support for Syrian Kurds actually benefits Erdogan*. Foreign Policy. https://foreignpolicy.com/2022/11/30/us-support-ypg-syrian-kurds-turkey-erdogan-pkk/

Council on Foreign Relations. (2025, 12 Mayıs). *Conflict between Turkey and armed Kurdish groups*. Global Conflict Tracker. https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/conflict-between-turkey-and-armed-kurdish-groups

Çalışkan, M. (2020). Suriye'de PKK faaliyetlerinin tarihî arka planı ve PYD terör örgütünün siyasallaşma çabaları. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10*, 63–91.

Çotu, C. (2017). Rusya'nın Suriye politikasında Kürtlerin yeri. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10*(2), 291–304.

Erkin, A. (2019, 22 Ağustos). ABD, PKK'ya 7 ayda 2 bin 60 TIR dolusu silah-malzeme verdi. *Sözcü*. https://www.sozcu.com.tr/abd-pkkya-7-ayda-2-bin-60-tir-dolusu-silah-malzeme-verdi-wp5293784

Euronews. (2017, 20 Eylül). *ABD, son 10 günde PYD'ye 200 TIR askeri yardım gönderdi*. https://tr.euronews.com/2017/09/20/abd-son-10-gunde-pydye-200-tir-askeri-yardimda-bulundu

Fox, A. C. (2019a). Conflict and the need for a theory of proxy warfare. *Journal of Strategic Security, 12*(1), 44–71. https://doi.org/10.5038/1944-0472.12.1.1701

Fox, A. C. (2019b). *In pursuit of a general theory of proxy warfare* (Land Warfare Paper No. 123). U.S. Army War College Press.

Gafarlı, O., & Güç, K. (2022). Russia's Kurdish policy from the Tsardom to the Soviet Union. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 77*(1), 105–124.

Hoffman, B. (2006). *Inside terrorism*. Columbia University Press.

Hughes, G. (2015). International terrorism. R. D. Law (Ed.), *The Routledge history of terrorism* içinde (ss. 456–469). Routledge.

Hürriyet Daily News. (2016, 10 Şubat). *Syrian Kurds open Moscow representation*. https://www.hurriyetdailynews.com/syrian-kurds-open-moscow-representation--95026

Hürriyet. (2017, 31 Temmuz). *ABD'den YPG'ye silah desteği 900 tır'ı geçti*. https://www.hurriyet.com.tr/dunya/abdden-ypgye-silah-destegi-900-tiri-gecti-40536539

Issaev, L. (2018, 29 Ocak). *Why is Russia helping Turkey in Afrin?* Aljazeera. https://www.aljazeera.com/opinions/2018/1/29/why-is-russia-helping-turkey-in-afrin

İçişleri Bakanlığı. (2017). *PKK/KCK terör örgütünün Suriye kolu: PYD-YPG*. https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/deneme/YAYINLAR/%C4%B0%C3%87ER%C4%B0K/pyd_arapca.pdf

Karabulut, B. (2017). Uluslararası ilişkilerde savaş olgusunun yaşadığı dönüşüm: Hibrit savaş ve Rusya örneği. *Karadeniz Araştırmaları, 14*(55), 115–130.

Kavalek, T., & Mares, M. (2018). PKK's friends and foes in the Middle East since 1999. *Central European Journal of International and Security Studies, 12*(2), 100–129.

Kedikli, U. (2013). *Uluslararası terörizm ve devlet sorumluluğu*. Nobel Yayıncılık.

Kemal, M. (2017, 15 Şubat). *Geçmişten günümüze Moskova'nın Türkiye'ye karşı PKK kartı*. Timetürk. https://www.timeturk.com/ceviri/gecmisten-gunumuze-moskova-nin-turkiye-ye-karsi-pkk-karti/haber-489977

Kerman, İ., & Efegil, E. (2017). Terör örgütü PKK/PYD'nin Suriye'de izlediği iç savaş stratejisinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 1*(2), 162–198.

Koçak, M., & Görgün Akgül, Ç. (2023). ABD-PYD ittifakı ve Türkiye'nin güvenliği. M. Aslan (Ed.), *Türkiye'nin terörizm ile mücadelesi: Kavram, süreç ve yöntem* içinde (ss. 345–355). SETA Yayınları.

Konyukhovskiy, P. V., & Grigoriadis, T. (2018). *Proxy wars* (Discussion Paper No. 2018/4). Freie Universität Berlin, School of Business & Economics.

Köylü, M. (2018). Suriye, PYD/YPG yapılanması ve Zeytin Dalı Harekâtı. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 11*, 70–86.

Kurum, M. (2023). *Teori ve pratikte siyasal şiddet ve terörizm*. Nobel Akademik.

Kurt, V. (2019). Arap isyanları sonrasında Ortadoğu'da vekalet savaşları: Yemen örneği. *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi, 7*(1), 1–20.

Leezenberg, M. (2016). The ambiguities of democratic autonomy: The Kurdish movement in Turkey and Rojava. *Southeast European and Black Sea Studies, 16*(4), 671–690.

Lobel, O. (2019, 18 Kasım). *The PKK and Russia*. Kyle Orton's Blog. https://kyleorton.co.uk/2019/11/18/the-pkk-and-russia/

Lutz, B., & Lutz, J. (2017). Terörizm (N. Uslu, Çev.). A. Collins (Ed.), *Çağdaş güvenlik çalışmaları* içinde (ss. 273–288). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

Marcus, A. (2007). *Blood and belief: The PKK and the Kurdish fight for independence*. New York University Press.

Martin, G. (2017). *Terörizm: Kavramlar ve kuramlar* (İ. Çapçıoğlu & B. Metin, Çev.). Adres Yayınları.

Milliyet. (1998, 5 Kasım). *Duma Apo'ya sığınma istedi*. https://www.milliyet.com.tr/the-others/duma-apoya-siginma-istedi-5342912

Moghadam, A., Rauta, V., & Wyss, M. (2024). The study of proxy wars. A. Moghadam, V. Rauta, & M. Wyss (Ed.), *Routledge handbook of proxy wars* içinde (ss. 1–15). Routledge.

Mumford, A. (2013). Proxy warfare and the future of conflict. *The RUSI Journal, 158*(2), 40–46.

Olson, R. (1998). Turkish and Russian foreign policies, 1991–1997: The Kurdish and Chechnya questions. *Journal of Muslim Minority Affairs, 18*(2), 209–227.

Outzen, R. (2025). Costly incrementalism: U.S. PKK policy and relations with Türkiye. *All Azimuth, 14*(1), 20–41.

Özçelik, N. (2018, 27 Ocak). *Türkiye'nin terörle mücadelesi ve Suriye'nin istikrarı: Zeytin Dalı Harekatı*. SETA. https://www.setav.org/turkiyenin-terorle-mucadelesi-ve-suriyenin-istikrari-zeytin-dali-harekati

Perry, T. (2017, 20 Mart). *U.S.-allied Kurd militia says struck Syria base deal with Russia*. Reuters. https://www.reuters.com/article/world/us-allied-kurd-militia-says-struck-syria-base-deal-with-russia-idUSKBN16R1GI

Pobedonostseva, A. (2010). Курды в русских периодических изданиях XIX в. [XIX. yüzyıl Rus süreli yayınlarında Kürtler]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo Universiteta. Seriya 13. Vostokovedeniye. Afrikanistika, 3*, 14–24.

Radu, M. (1999, 1 Şubat). *The capture of Abdullah Ocalan and the future of counter-terrorism*. Foreign Policy Research Institute. https://www.fpri.org/article/1999/02/the-capture-of-abdullah-ocalan-and-the-future-of-counter-terrorism/

RAND Corporation. (2023). *Proxy warfare in strategic competition: Overarching findings and recommendations*. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA307-2.html

Rauta, V. (2020). Framers, founders, and reformers: Three generations of proxy war research. *Contemporary Security Policy, 42*(1), 113–134.

Rauta, V. (2021). 'Proxy war' – A reconceptualisation. *Civil Wars, 23*(1), 1–24.

Reuters. (2007, 22 Ekim). *Bush says PKK is an enemy of the United States*. https://www.reuters.com/article/economy/bush-says-pkk-is-an-enemy-of-the-united-states-idUSWBT007867/

Rondeaux, C., & Sterman, D. (2019). *Twenty-first century proxy warfare: Confronting strategic innovation in a multipolar world*. New America. http://newamerica.org/international-security/reports/twenty-first-century-proxy-warfare-confronting-strategic-innovation-multipolar-world/

Russia Today. (2016, 10 Şubat). *Syrian Kurdistan mission opens in Moscow*. https://www.rt.com/news/332077-kurdish-representative-office-moscow/

Sarı, İ., & Altun, T. (2022). Demokrat başkanların Kürt politikaları. *Ortadoğu Etütleri, 13*(4), 565–602.

Schmid, A. P. (2011). The definition of terrorism. A. P. Schmid (Ed.), *The Routledge handbook of terrorism research* içinde (ss. 39–98). Routledge.

Sloat, A. (2019). *The U.S. played down Turkey's concerns about Syrian Kurdish forces. That couldn't last*. Brookings Institution. https://www.brookings.edu/articles/the-us-played-down-turkeys-concerns-about-syrian-kurdish-forces-that-couldnt-last/

Smith, M. E. (2020). *Uluslararası güvenlik* (R. Gözen, Çev.). Felix Kitap.

Solmaz, T. (2023). Vekâlet savaşlarında yükselen trend: Devlet sponsorluğunda olmayan vekâlet savaşı. *Diplomasi ve Strateji Dergisi, 4*(2), 147–189. https://doi.org/10.58685/dsd.1380217

Sun Tzu. (2021). *Savaş sanatı*. İş Bankası Kültür Yayınları.

Sputnik Türkiye. (2017, 8 Şubat). *Rusya: PKK ve YPG'yi terörist olarak görmüyoruz*. https://anlatilaninotesi.com.tr/20170208/rusya-pkk-ypg-terorist-gormuyoruz-1027127179.html

Sputnik Türkiye. (2018, 23 Ocak). *Erdoğan, Putin ile Suriye ve Afrin operasyonunu görüştü*. https://anlatilaninotesi.com.tr/20180123/erdogan-putin-afrin-suriye-1031937751.html

Şahin, Y., & İrdem, İ. (2017). PYD-YPG: The PKK in Syria. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi, 19*(1), 21–45.

Şehirli, Y. A. (1999). *Türkiye'nin jeopolitik öneminden kaynaklanan bölücü terör hareketleri ve devletin aldığı tedbirler* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Taddonio, P. (2019, 9 Ekim). *Flashback: How U.S.-backed Kurds defeated ISIS in Kobani, Syria*. PBS Frontline. https://www.pbs.org/wgbh/frontline/article/flashback-how-us-backed-kurds-defeated-isis-in-kobani-syria/

Taşdemir Kaderli, D. (2024). *Suriye iç savaşında İran'ın vekalet savaşı politikası: Irak merkezli vekil gruplar* [Doktora tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tol, G. (2017, 19 Aralık). *Why is Turkey silent on Russia's cooperation with the Syrian Kurds?* War on the Rocks. https://warontherocks.com/2017/12/why-is-turkey-silent-on-russias-cooperation-with-the-syrian-kurds/

Tör, Ö. (2021). *Vekalet savaşları ve hibrit harekat: Savaşın değişen yüzü*. Eftalya Yayıncılık.

TRT Haber. (2024, 18 Şubat). *ABD'nin PKK/YPG'ye desteği sürüyor*. https://www.trthaber.com/videolar/abdnin-pkkypgye-destegi-suruyor-73307.html

Wilgenburg, W. & Fumerton, M. (2024). From the PYD-YPG to SDF: The consolidition of power in Kurdish-controlled northeast Syria. *Studies in Conflict & Terrorism*, 47(9), 1090-1109.

Yeşiltaş, M., & Duran, B. (2019). Ortadoğu'da DDSA'ların yükselişi. M. Yeşiltaş & B. Duran (Eds.), *Ortadoğu'da devlet dışı silahlı örgütler* (ss. 295-319) içinde. SETA.

Extended Summary

This study aims to analyze the proxy relationship that the terrorist organization PKK/PYD has developed simultaneously with both the United States and the Russian Federation. While the conventional literature on proxy warfare tends to define it as a situation where one state employs a non-state actor to avoid direct confrontation with another state, this paper introduces a novel and more complex analytical framework: the concept of "dual proxy." This term refers to the capacity of a non-state actor -specifically a terrorist organization- to maintain simultaneous proxy relationships with two rival or even hostile state actors. Within this framework, the PKK/PYD emerges as an actor strategically positioned in both U.S. and Russian Middle East policies, manoeuvring between them in line with its own organizational goals.

Traditionally, the relationship between proxy and patron actors is understood as asymmetrical, with the state largely setting the agenda. However, this study illustrates - through the case of PKK/PYD - that proxy actors can exert agency and shape the nature of these relationships to serve their strategic aims. In doing so, the PKK/PYD not only serves the interests of its state sponsors but also manages to leverage those alliances to pursue its own ambitions.

The first section of the paper provides a theoretical discussion of proxy warfare, the dual proxy model, and how states utilize terrorist organizations as proxy actors. The second section traces the emergence and political transformation of the PKK's Syrian wing, the PYD, and its growing international visibility. The third section analyses the historical and strategic dimensions of the PKK/PYD–U.S. relationship, especially in the aftermath of the Syrian civil war, and explores how this evolved into a structured proxy engagement. The fourth section focuses on the organization's ties with Russia, offering a historical perspective from the Soviet period to the present day, and assesses how these relations align with Russia's own proxy strategies.

One of the study's most distinctive contributions lies in its argument that the PKK/PYD represents a multi-dimensional proxy actor capable of serving both the United States and Russia simultaneously – a phenomenon that defies the conventional logic of exclusive or single-sponsor proxy relationships. While most terrorist organizations historically act on behalf of one state or a coalition of aligned states, the PKK/PYD's predisposition to engage two great powers with often conflicting agendas suggests a new phase in the evolution of proxy warfare. This dual alignment enables the group to receive military and intelligence cooperation from the U.S., while simultaneously maintaining diplomatic contacts and tacit

coordination with Russia on the ground.

The dominant assumption in proxy literature -that states instrumentalize terrorist organizations for their strategic interests- is challenged here. Instead, the study argues that terrorist groups like the PKK/PYD can also instrumentalize great powers, aligning them with their own agendas and deriving multi-layered political, military, and psychological gains.

Ultimately, this study underscores the complex and evolving nature of proxy warfare by examining the PKK/PYD through the lens of the dual proxy framework. It reveals the emergence of more flexible, multi-directional, and mutually instrumental relationships in today's security environment – relationships that go beyond the classical top-down understanding of state-proxy dynamics. As such, the concept of dual proxy offers not only a fresh analytical perspective for proxy war studies but also a valuable contribution to broader international relations theory.

Araştırma Makalesi
Research Article
DOI: 10.54078/savsad.1760413

Galip Kemali Bey'in Roma'dan Gönderdiği Raporlarda İzmir ve Havalisi Meselesi (1919-1920)

Galip Kemali Bey's Reports from Rome on the İzmir and Western Anatolia Question (1919–1920)

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi
The Journal of Defence and War Studies

Şeyma Nur ÖZDEN
Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ordu, Türkiye.

Ordu University, Faculty of Science and Letters, Department of History, Ordu, Türkiye.

ÖZ

Bu çalışma, Osmanlı diplomatı Galip Kemali Bey'in Roma'da bulunduğu süre boyunca (1919–1920) İzmir ve çevresindeki Yunan işgaline dair yürüttüğü faaliyetleri, gönderdiği raporlar ve diplomatik girişimlerle birlikte ele almaktadır. İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunan kuvvetleri tarafından işgali, büyük bir katliamla sonuçlanmış ve Osmanlı hükûmeti pasif kalmıştır. Galip Kemali Bey, Damat Ferit Paşa'nın gayri resmî görevlendirmesiyle Roma'ya gönderilmiş; İtalya'nın İtilaf Devletleri içindeki rahatsızlığını da fırsat bilerek Osmanlı haklarını savunmaya çalışmıştır.

Galip Kemali Bey, İtalyan siyasetçiler ve gazeteler aracılığıyla İzmir'deki Yunan mezalimini Avrupa kamuoyuna duyurmuş, *Le Martyre d'un Peuple* adlı kitabı yayımlamış, Fransız ve İtalyan basınında çeşitli yazılar ve demeçlerle Türk tezini savunmuştur. Venizelos'la yaptığı görüşmede, Yunanistan'ın İzmir işgalini meşrulaştırma çabalarına karşı net tavır almıştır. 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgali ve Yunan ilerlemesinin devamı üzerine Galip Bey faaliyetlerini yoğunlaştırmış; Paris Barış Konferansı başta olmak üzere tüm büyük devletlere protesto mektupları göndermiştir. Millî Mücadele'ye yakın bir duruş ortaya koyan Galip Kemali Bey Damat Ferit Paşa'nın tekrar iktidara gelmesi üzerine görevden alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İzmir, İşgaller, Yunan Ordusu, Galip Kemali Bey, Propaganda.

Jel Kodları: Z00

Geliş Tarihi/Received 07.08.2025
Kabul Tarihi/Accepted 22.09.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 31.12.2025
Sorumlu Yazar/Corresponding author: Şeyma Nur ÖZDEN
E-mail: seymanurozden@odu.edu.tr

Atıf/Citation: Özden, Ş. N. (2025). Galip Kemali Bey'in Roma'dan gönderdiği raporlarda İzmir ve havalisi meselesi (1919-1920), *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, *35*(2), 421-439.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

ABSTRACT

This study addresses the activities, reports, and diplomatic initiatives undertaken by Ottoman diplomat Galip Kemali Bey during his time in Rome (1919–1920) concerning the Greek occupation of İzmir and its surrounding regions. The occupation of İzmir by Greek forces on May 15, 1919, resulted in a major massacre, while the Ottoman government remained passive. Galip Kemali Bey was sent to Rome by Grand Vizier Damat Ferit Pasha on an unofficial mission and sought to defend Ottoman rights, taking advantage of Italy's discontent within the Allied Powers.

Through Italian politicians and newspapers, Galip Bey informed the European public of the Greek atrocities committed in İzmir. He published a book titled Le Martyre d'un Peuple ("The Martyrdom of a Nation") and supported the Turkish cause through various articles and statements in the French and Italian press. In his meeting with Venizelos, he took a firm stance against Greece's efforts to legitimize the occupation of İzmir. Following the occupation of İstanbul in 1920 and the continued Greek expansion, Galip Bey intensified his efforts and sent protest letters to major powers, particularly the Paris Peace Conference.

Having adopted a position sympathetic to the Turkish National Struggle, Galip Kemali Bey was dismissed from his post upon Damat Ferit Pasha's return to power.

Keywords: İzmir, Occupations, Greek Army, Galip Kemali Bey, Propaganda.

JEL Codes: Z00.

Giriş

Dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı bütün devletler için oldukça ağır sonuçlar doğurdu. Özellikle savaşın mağlup tarafı olan İttifak Devletleri (Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan) için bu sonuçlar yıkıcı bir boyuta ulaştı. Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girmeden önce müttefiklerine kabul ettirdiği Wilson İlkeleri de bu yıkıcı sonucu hafifletmeye yetmedi (Kaymaz, 2007, ss. 146-147). Oysa 14 maddelik bu ilkeler yenilen devletlerden toprak talep edilmemesini, her ulusun kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduğunu, sömürge düzenine son verilmesini ve mağlup devletlerle imzalanacak antlaşmaların adil olmasını öngörüyordu (Boztaş, 2014, s. 164). İlerleyen süreçte Wilson İlkeleri'nin tam bir aldatmaya dönüştürüldüğü görülecekti. Özellikle Osmanlı Devleti ile imzalanan ateşkes antlaşması şartları oldukça ağırdı. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması, müttefiklere daha önce Osmanlı Devleti'ni parçalama ve önemli bölgelerine yerleşmek için imzaladıkları gizli antlaşmaları uygulama fırsatını sağlayacaktı (Türkgeldi, 1948, ss. 69-73). Mütareke'nin 7. maddesi adaleti ve hukuku göz ardı

ederek yapılacak olan işgallere dayanak olarak gösterilecekti.

Mondros Mütarekesi sonrası Anadolu'da başlayan işgallerin en trajik olanı 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunan kuvvetleri tarafından işgaliydi. İzmir tarihi ve coğrafi açıdan Anadolu'nun en güzide parçası olduğu gibi, liman şehri olması dolayısıyla ekonomik açıdan da en önemli can damarlarından birisiydi. İtalya'nın Akdeniz'de yayılmasını tehlikeli gören İngiltere ve Fransa bu ülkeyi Yunanistan ile engelleyebileceklerini düşünüyorlardı. Yunanistan, İtilaf Devletleri nezdinde gördüğü hizmet ve fedakârlıklarının mükâfatı olarak, Trakya ile birlikte İstanbul ve Marmara bölgesinin kendisine verilmesini istemekteyse de Paris Barış Konferansı, bu bölgede uluslararası bir yönetim kurmak niyetinde olduğu için buraların Yunanistan'a verilmesine pek taraftar görünmüyordu. Venizelos, Paris'te, Lloyd George, Clemenceau ve Wilson'a İzmir bölgesinde nüfus çoğunluğunu Rumların teşkil ettiğini, bu bölgede Türklerin Hristiyanlara korkunç zulümler yapmakta olduklarını kendi üslubu ile ifade etmiş, Anadolu'da Hristiyanları, Türklerin zulmünden kurtarmanın tek çaresi olarak da İzmir'in işgali için Yunanistan'a yetki verilmesini ısrarla istemiştir. Lloyd George ve Clemenceau'ya göre Yunan isteklerinin kabulü ile hem fedakâr bir müttefik tatmin edilmiş hem de Akdeniz'de muhtemel bir İtalyan tehlikesi önlenmiş olacaktı. Bu düşünce ile Yüksek Konsey, Yunanistan'a İzmir'i işgal yetkisi vermiştir (Turan, 1999, ss. 15-16). Paris Barış Konferansı'nda Yunanistan'ın toprak taleplerini incelemek üzere 5 Nisan 1919'da bir komisyon görevlendirildi. Çalışmalarını mart başında tamamlayan komisyon bazı değişikliklerle Yunanistan'ın taleplerini kabul etti. Ancak komisyonun Ülke Sorunları Merkez

Komitesi'ne sunduğu rapora, İtalya[1] ve Amerika temsilcilerinin karşı çıkması üzerine mesele bir süre askıya alındı. İtalyan temsilcisinin, Amerikan Başkanı Wilson'un Fiume sorunu ile ilgili tutumunu protesto ederek, 24 Nisan'da konferansı terk etmesinden faydalanan Yunanistan Başbakanı Venizelos,[2] İngiliz Başbakanı Lloyd George'un da yoğun desteği ile taleplerini yeniden gündeme getirdi. Amerika Başkanı Wilson, İngiliz Başbakanı Lloyd George ve Fransız Başbakanı Clemenceau, 6 Mayıs'ta aldıkları gizli bir kararla Yunanistan, Batı Anadolu'da güvenlik ve huzuru tesis etmekle görevlendirildi. Karar Venizelos'a bildirilerek Yunan kuvvetleri İzmir'i işgal etmek üzere davet edildi (BOA, HR -SYS, 2667-3/111; Sonyel, 2014, ss. 54-55; Akşin, 2010, ss. 236-238).

İzmir'in İşgali ve Sonrası

14 Mayıs'ta Amiral Calthorpe tarafından Babıali'ye ve İzmir'de bulunan 17. Kolordu Komutanlığına gönderilen notada; Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesi gereğince İzmir'in müttefik devletler adına Yunan kuvvetleri tarafından, 15 Mayıs sabahı işgal edileceği bildirildi. Başta Dahiliye Vekili Ahmet İzzet Bey olmak üzere

[1] İtalya Dışişleri Bakanı Titoni, 29 Eylül'de, İtalya Meclisi'nde yaptığı bir konuşmasında daha önce kendilerine vadedildiği hâlde Batı Anadolu topraklarının neden kendilerine verilmediğinden bahsetti. Titoni'nin anlattıklarına göre; İngiltere, Fransa ve Rusya arasında 1916 Ağustos'unda imzalanan antlaşmaya İtalya ancak Lloyd George'un tavassutu ile 20 Nisan 1917'de Saint Jean de Maurienne'da imzalanan nota ile iştirak etmişti. Bu antlaşma ile İtalya'ya Aydın vilayeti tahsis edilmiş ve imza esnasında temsilcisi olmayan Rusya'nın tasdiki şartı yer almıştı. Bir süre sonra Bolşevikler iktidara geldi. Lloyd George 5 Haziran 1918 tarihli nutkunda İstanbul ve Türklerle meskûn bölgelerin Osmanlı İmparatorluğu'nda kalması gerektiğinden ilk defa bahsetti. Arabistan, Ermenistan, Suriye ve Makedonya'nın ise İmparatorluk'tan ayrılma haklarının olduğunu ilave etti. Böylece Lloyd George Rusya'daki yeni vaziyetin daha önce imzalanan antlaşmaların şartlarını uygulanamaz kıldığını, yeni şartlar dahilinde alakadar devletlerin tekrar anlaşmaları gerektiğini tasdik etmiş oldu. 18 Şubat 1918'de Wilson'un 12. maddesi Türkiye'ye ait olan ve Türklerle meskûn bölgelerin Osmanlı İmparatorluğu'nda kalacağı ancak Türkiye arazisinde yaşayan azınlıkların engellenmeden gelişmeleri haklarının güvence altına alınacağını ihtiva eden 14 maddelik layihası geldi. Böylece o zamana kadar müttefikler arasında nüfuz bölgelerine ayrılmış olan Türkiye yani Anadolu meselesi Lloyd George ve Wilson tarafından başka bir mecraya evrilmiş oldu. İngiltere 14 ve 20 Ekim 1918 tarihlerinde 1917 itilafını geçersiz gördüğünü ve Amerika'nın savaşa katılmasıyla müttefiklerinin tasdikine bırakılan ne eski ne de yeni antlaşmaların artık hükmünün olamayacağını İtalya'ya bildirdi. Sonuç olarak İngiltere ve Fransa'ya işgal ettikleri Arabistan arazisi tahsis edilirken İtalya'ya vadedilen nüfuz bölgeleri verilmiyordu. Titoni'nin bu konuşmasından da anlaşılacağı üzere, İtalya, daha önce kendilerine nüfuz alanı olarak vadedilmiş olan Aydın vilayetinin değişik entrikalarla Yunanistan'a verilmesinden oldukça rahatsızdı (bkz. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, HR.SYS, Y: 2667-3/38.)

[2] 1918 Aralık ayında Paris Konferansı'na katılmak üzere Yunanistan'dan ayrılan Başbakan Venizelos, Paris'te kaldığı süre zarfında, enerjik yapısı, ikna edici kabiliyeti, diplomasideki kıvrak zekâsı ve kibarlığıyla İngiliz ve Fransız diplomatlarını derinden etkilemişti. Macmillan'ın ifadesiyle "*O olmasa, Yunanistan konferans masasında kazandıklarını asla kazanamazdı; ama Anadolu'dan koskoca bir lokmayı yutmaya da asla kalkışmazdı*" (MacMillan, 2004, s. 341.).

Osmanlı yönetimi işgalin, mütareke hükümleri kapsamında geçici olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden İzmir valisine ve Kolordu komutanına gönderilen talimatta, işgale karşı direnilmemesi isteniyordu (Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi [ATASE], Yer: 17-0-110/ K: 110-9-1-10; Akşin, 2010, ss. 240-241).

15 Mayıs sabahı başlayan işgal hareketi tam bir katliama dönüştü (Atatürk, 2005, s. 16). Rum ahalinin coşkulu tezahüratı arasında ilerleyen Yunan Evzon Alayına karşı başta gazeteci Hasan Tahsin olmak üzere bazı vatansever Türkler ateş açtı (Apak, 1990, ss. 4-6) Panikleyen Yunan askerleri geri çekilerek toparlandı ve kışlaya doğru ateş etmeye başladı. Olay yerinden uzaklaşmayan Müslüman ahali ve Ziraat Bankası'na sığınan kadın ve çocuklara da ateş açıldı. Nizamiyede nöbet tutan askerler şehit edildi (Turan, 1999, ss. 75-76). Kışlalarından çıkmamaları ve işgale karşılık vermemeleri yönünde emir almış olan subay ve erler zorla dışarı çıkartılarak şehit edildi. 20'den fazla subay ve er bu şekilde şehit edilerek denize atıldı (*Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 1961, S. 37, Vesika No: 898). Valilik konağı da yaylım ateşinden nasibini aldı. Konak saatlerce ateş altında tutulduktan sonra Yunan askerleri içeri girerek Vali İzzet Bey'i ve memurları tartaklayarak dışarı çıkardılar. Yunan askeri hakaret ederek, tartaklayarak Vali İzzet Bey'i ve memurları vapura bindirdi. Araya tanıdık birilerinin girmesi üzerine İzzet Bey serbest bırakıldı (Ural & Okur, 2001, ss. 271-272). İki gün içerisinde İzmir ve çevresinde 2 binden fazla Türk katledildi (Akşin, 2010, s. 241). Yunan kuvvetleri işgal sahalarını hızla genişleterek 16 Mayıs'ta Urla'yı, 17 Mayıs'ta Çeşme'yi, 20 Mayıs'ta Torbalı'yı, 22 Mayıs'ta Menemen'i, 25 Mayıs'ta Manisa, Bayındır ve Ayasuluk (Selçuk)'u, 27 Mayıs'ta Aydın'ı, 28 Mayıs'ta Tire'yi 29 Mayıs'ta Turgutlu ve Ayvalık'ı, 4 Haziran'da Nazilli'yi, 5 Haziran'da Akhisar'ı, 12 Haziran'da Bergama ve Kuşadası'nı işgal ettiler (Gökçen, 2010, ss. 177-178).

İzmir'in Yunan kuvvetleri tarafından işgal edildiği haberi Babıali'de büyük bir endişeye ve üzüntüye neden oldu. Sadrazam Damat Ferit Paşa başkanlığında alelacele toplanan hükûmet, İtilaf Devletleri'ne verilecek notanın içeriğini görüştü. Hazırlanan notada, Osmanlı Hükûmeti'nin Paris Barış Konferansı'nın kararlarına karşı koymayacağı ancak İzmir'in Yunan kuvvetleri tarafından işgaline de razı olmayacağı belirtildi (Yavuz, 2020, ss. 65-66).

Galip Kemali Bey'in Roma'ya Gönderilmesi

1892'de 19 yaşında Dışişleri'nde çalışmaya başlayan Galip Kemali Bey, Atina ve Berlin elçiliklerinde müsteşarlık, Atina Büyükelçiliği (1913-1916), Tahran Sefareti Vekilliği (1917-1918), Moskova Büyükelçiliği (1918) Mütareke Komisyonu Reisliği (1918-1919) görevlerinde bulunmuş tecrübeli bir diplomattı (Aydın, 2018, s. 963). Kendisi Mütareke Komisyonu reisliğinden ayrıldıktan sonra Roma'ya gitti.

Buradaki siyasi atmosfer Osmanlı Devleti'nin haklarını savunmak ve Avrupa'ya anlatmak için oldukça müsaitti. İtalya Birinci Dünya Savaşı boyunca yaptığı onca fedakârlıklara rağmen savaş sonunda hemen hemen hiçbir şey alamamıştı. Oysa İngiltere ve Fransa pastanın en güzel tarafını bölüşmüşlerdi. Bu nedenle İtalya müttefiklerini vefasızlıkla suçluyordu. Ayrıca Akdeniz'de İngiltere ve Fransa'nın himayesinde büyük bir Yunan imparatorluğu kurulmaya çalışılmasını kendisine karşı yapılan bir hareket olarak görüyordu (Söylemezoğlu, 1953, ss. 193-194). Galip Bey Roma'da kaldığı günler zarfında eski tanıdıkları vasıtasıyla Paris'e gidecek olan İtalyan delegeleriyle görüştü. Onlar vasıtasıyla yanında getirdiği birçok vesikayı Paris Barış Konferansı'na gönderdi. Millî davayı Avrupa'ya anlatmak ve İtilaf Devletleri'nin Türklere yaptıklarını teşhir etmek amacıyla *Le Martyre d'un Peuple* [Bir Milletin Çektiği Azap] adlı bir kitap yazarak bastırdı ve bunu Avrupa'nın ve Amerika'nın belli başlı siyasilerine gönderdi (Söylemezoğlu, 1939, ss. 135-137).

İtalya'daki siyasi ortamdan faydalanmak gerektiğini düşünen Galip Kemali Bey, İstanbul'a dönerek durumu Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya anlattı (Söylemezoğlu, 1939, s. 139). Bu görüşme sonunda Galip Kemali Bey, Damat Ferit Paşa'nın emriyle, Osmanlı Devleti'nin hukukunu, kendilerine yapılan haksız muameleleri, İtalyan siyasileri ve basını vasıtasıyla Avrupa siyasilerine ve kamuoyuna anlatmak ayrıca Osmanlı Devleti ile alakalı, Avrupa siyasi çevrelerindeki gelişmeleri ve Avrupa basınındaki haberleri Babıali'ye bildirmek üzere gayriresmî olarak görevlendirildi. Galip Kemali Bey bu görevle 28 Ağustos 1919'da İstanbul'dan ayrılarak 1 Eylül'de Roma'ya geldi. Kendisine 200 İtalyan frangı yevmiye tahsis edildi. Roma'da ilk olarak İtalya Hariciye Müsteşarı Kont Sforza[3] ile görüşen Galip Kemali Bey ona görevi hakkında bilgi vererek, iki ülkenin siyasi ve ticari ilişkilerini geliştirmek için çalışacağını söyledi. Kont Sforza, Galip Kemali Bey'in açıklamalarını memnuniyetle karşıladığını kendisine elinden gelen her türlü yardımı yapacağını, istemesi durumunda İtalyan Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla Babıali'ye telgraf çekebileceğini söyledi (BOA, HR. SYS. 2667-3/2).

Kont Sforza ile 21 Eylül'de tekrar görüşen Galip Kemali Bey, Anadolu harekâtının millî istiklali sağlama ve Türk ulusunun meşru haklarını savunma amacına hizmet ettiğini, artık tahammül edilemez bir hale gelen hâlihazırdaki durumun düzeltilmesi ve düzenin tesis edilmesi için kendileriyle şerefli bir sulhun imzalanmasının şart olduğunu ve her şeyden önce Yunanistan'ın işgal ettiği Türk topraklarını boşaltması gerektiğini dile getirerek, İtalyan Hükûmeti'nin kendilerine destek olmasını rica etti. Kont Sforza ise son günlerde devletler

[3] Galip Kemali Bey 1905'te Bükreş'te görev yaptığı dönemde Sforza ile dostluk tesis etmişti (Söylemezoğlu, 1953).

nezdinde Şark meselesinin iyi niyetle ve adaletle halledilmesi yönünde bir eğilimin olduğunu,[4] Yunan askerlerinin İzmir'den geri alınacağını söyledi (BOA, HR -SYS, 2667-3/81-1).

Galip Kemali Bey'in ifadesiyle; İngiltere'nin dünyaya hâkim olma siyaseti Fransa ve İtalya'yı rahatsız ediyordu. Bu iki devleti birbirine yaklaştırıyordu. Fransız matbuatının son zamanlarda Türkiye lehine yazılar yayınlaması, Türk milletinin haklarını teslim etme amacıyla yapılmıyordu. "Tan" gazetesi gibi Fransız dışişlerinin sözcüsü gibi yayın yapan bir gazetenin yakın zamana kadar Yunanistan'ın Batı Anadolu ile ilgili yalan, yanlış iddialarını hemen her gün sütunlarına taşıması oldukça manidardı. Galip Kemali Bey, üç ay önce neşrettiği "Le Martyre d'un Peuple" isimli kitapta 1913-1914 yıllarında Yunan Hükûmetinin Makedonya Müslümanlarına yaptığı mezalimin bir sonucu olarak Makedonya, Trakya ve İzmir'deki Müslüman ve Rum ahalinin karşılıklı mübadelesi hakkında Venizelos ile 1 Temmuz 1914'te imzaladığı antlaşmanın bugünkü sorunun tek çözüm yolu olduğunu vurguluyordu (BOA, HR -SYS, 2667-3/81-1).

Galip Kemali Bey Roma'da kaldığı iki yıl boyunca İtalyan basınından samimi yardım gördü (Söylemezoğlu, 1939, s. 140). Onun Batı Anadolu'daki Yunan ilhak hareketi, masum Müslüman ahaliye karşı yapılan mezalimler, Türk yurdunu bölme, parçalama, yutma hareketine karşı Türk milletinin haklı mücadele hakkında İtalyan ve Fransız basınına verdiği bilgiler doğrultusunda birçok haberler yapıldı. Galip Kemali Bey Fransız kamuoyunun aydınlatılması için *Le Temps* gazetesine gönderdiği bir mektupta Anadolu harekâtının, Türkiye'nin en güzel şehri olan İzmir'in Yunanistan'a verilmesinin tabii bir sonucu olduğuna dikkati çekerek mütareke sonrası Türkiye'ye ve Türk milletine yapılan haksız, adaletsiz, uygulamaları anlattı. Savaştan önce ve savaş sırasında yapılan antlaşmaların ve Mütareke sonrasında uygulanan muamelenin Osmanlı Devleti'ni zayıflatma ve parçalamaya yönelik olduğuna değinen (BOA, HR -SYS, 2667-3/83-1, 2) Galip Kemali Bey, haksız işgallerle Türk halkına karşı yapılan zulümlerden, öldürme olaylarından bahsetti. Milletin, çaresizlik içerisinde beklerken nihayet 15 Mayıs'ta, Venizelos'un maharetiyle Türkiye'ye uzun süredir

[4] Damat Ferit Paşa Kabinesi'nin Millî Mücadele'ye karşı düşmanca tutumu 4-11 Eylül tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi esnasında ihanet boyutuna ulaştı. Ali Galip olayını düzenleyerek kardeşi kardeşe kırdırma planı tahammülleri iyice aştı. Kongre sonrası 12 Eylül'de kongre heyetince alınan kararla meşru bir hükûmet kuruluncaya kadar Anadolu'nun İstanbul'la ilişkileri tamamen kesildi (Atatürk, 2005, ss. 83-85; Ali Fuat Cebesoy, 2000, ss. 201-202). Bekir Sami Bey'in ifadesiyle; 22 günlük bir mücadele sonucunda Damat Ferit Paşa istifa etmek zorunda kaldı. "*Yirmi iki günlük bir mücadele-i umumiye-i millet önünde serfüru ederek sukut eden Ferit Paşa kabinesini istihlaf eden heyet-i hazıra*" (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-III-2, D-13, F-20). 2 Ekim'de kurulan Ali Rıza Paşa Kabinesi'nde Millî Mücadele'ye yakın isimler yer alıyordu (Gökçen, 2003, s. 75).

düşmanları tarafından planlanan darbenin indirildiğini, Osmanlı İmparatorluğu'nun incisi, Anadolu tacının en değerli taşı, Türk Asyası'nın Akdeniz'e açılan en önemli kapısı İzmir'in, müttefiklerce yüksek sesle ilan edilen ilkelerin tamamı hiçe sayılarak Yunanistan tarafından işgal edildiğini belirtti (BOA, HR -SYS, 2667-3/83-4, 5).

8 Ekim 1919 tarihli *Corriere della Sera* isimli Fransız gazetesinde çıkan haberde Yunan kuvvetlerinin hâlihazırdaki durumunun sürdürülemez olduğu belirtilerek İngiliz temsilci Sir Eyre Crowe'un, Yunan birliklerinin İzmir'den Anadolu içlerine ilerlemesi ve yapılan katliamların Asya'daki ciddi olaylara neden olduğu görüşüne yer verildi. Yazıda; Anadolu'daki müttefik kuvvetler komutanlığına atanan General Milne'nin aynı zamanda Yunan-İtalyan ve Kuvâ-yi Millîye kuvvetleri arasında bir tampon bölge oluşturmakla görevlendirildiğini, oluşturulacak tampon bölgenin Aydın ve Menderes havzasını içine alacağı ve Fransız, İngiliz, Yunan ortak kuvvetlerince işgal edileceği bilgileri de yer alıyordu (BOA, HR -SYS, 2667-3/51).

Galip Kemali Bey tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen *Messaggero* isimli İtalyan gazetesinin 11 Ekim tarihli nüshasında yayınlanan makale ise oldukça dikkat çekiciydi. Makalede Venizelos'un baskıları sonucunda, Anadolu kıyılarında yerli halk tarafından bozulan düzeni yeniden tesis etme bahanesiyle Yunanların "sarhoşluk anında" İzmir'e çıkarıldıkları ifade ediliyordu. Venizelos'un siyasetinin Yunanları unutulmuş, ihtişamlı günlere götürdüğü vurgulanarak iştahlarını dizginleyemeyen işgalci Yunan ordusunun talan edip her yerde aşırılığa gittiği ve İzmir'in ötesine yayıldığı belirtiliyordu. Makalede Türklerin Yunan işgalinin şiddetli ve haksız olduğunu düşündükleri vurgulanarak İşgal altındaki bölgelerde halka yapılan zulümlerin, işgal kuvvetlerine karşı Türk Milleti'nin mücadeleye atılmasına neden olduğuna değiniliyordu. Ciddi bir çatışmadan korkan Yunanların General Milne'den yardım talep etmesi üzerine Aydın'ın İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin işgali altında tampon bir bölge olmasına karar verildiği, ancak Aydın barikatının da Türkleri İzmir'e doğru ilerlemekten alıkoyamayacağı yorumu yapılıyordu (BOA, HR -SYS, 2667-3/54).

Tempo gazetesi ise 17 Ekim tarihli nüshasında İzmir'in işgaliyle Anadolu meselesinin yeni bir safhaya girdiğinden, daha önce yenilgiyi kabul eden ve ateşkesin şartlarına uymaya razı olan Türk milletinin Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde toparlanarak millî bir hareketi başlattığından ve bu hareketin her geçen gün güçlendiğinden bahsediyordu (BOA, HR. SYS. 2667-3/20).

Galip Kemali Bey ile Venizelos'un Görüşmesi

On üç aydır Paris'te olan Venizelos, Yunan Meclisi'nin açılışında hazır bulunmak için Atina'ya dönmek üzere 28 Ekim 1919'da Roma'ya geldi. Galip Kemali Bey'in Venizelos'la 1911'den beri süregelen bir dostluğu vardı. Bu dostluğa dayanarak kendisiyle görüşmek istedi. Venizelos'un bu isteği kabul etmesi üzerine kendisiyle kısa bir görüşme gerçekleştirdi (BOA, HR -SYS, 2667-3/67-1). Galip Bey görüşmeye, "*Osmanlı Devleti mahvedilecek mi*?" sorusuyla başladı. Venizelos'un "*Hayır, Türkiye mahvedilmeyecektir*" demesi üzerine Galip Bey, "*O hâlde niçin İzmir'i işgal ettiniz?*" diye sordu. Ardından, İtalyanların İzmir'i işgal edeceği, onlardan önce İngiltere'nin Yunanistan'ı ileri sürdüğü söylentilerini kastederek şöyle demiştir: "*Sanırım bunu siz yapmadınız size yaptırdılar, eğer öyleyse dostlarınız Yunanistan'a hiç iyi hizmet etmiyor, zira bunun sonucu oldukça vahim olacak*" (BOA, HR-SYS, 2667-3/67-3).

Konuşmanın ilerleyen safhasında Venizelos; İzmir'i Konferans kararıyla işgal ettiklerini, ancak bu kararı, eskiden beri İzmir'de Rumlar çoğunlukta olduğu için Yunanistan'a ait olması gerektiği düşüncesiyle verdiklerini söyledi. Kendisine İzmir'i ne zaman işgal edebilecekleri sorulduğunda hemen cevabını verdiğini, bu işe giriştiğinde her şeyi hesap ettiğini, her ihtimali göze aldığını ve İzmir'e çıkmak fikriyle girmediklerini belirtti. Venizelos Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nin dostluğuna ihtiyacı olduğu kadar Osmanlı Devleti'nin de Yunanistan'ın dostluğuna ihtiyacı olduğunu öne sürerek iddialarını şu sözlerle devam ettirmiştir:

> Biz ekseriyeti Rum olan İzmir'i milletlerin kendi mukadderatını kendileri tayin hakkına malik olmaları düsturuna binaen artık size bırakamayız. Zira Rumlara harp esnasında pek çok suimuameleler yaptınız. İngiliz raporlarına nazaran 450 bin Rum tehcir edilmiş ve bir kısmı gittikleri yerlerde telef olmuştur. (BOA, HR-SYS, 2667-3/67-3)

Ardından Venizelos, İzmir'i Türklere kapamayacaklarını, bu şehrin kendi idarelerinde daha medeni bir şekil alacağını, Türklerin mağlup bir millet olduğunu ifade etti. Artık İzmir'den çıkmayacaklarının altını çizen Venizelos, Osmanlı Devleti'nin bu şehri geri alabilmesi için kendilerine karşı zaferle sonuçlanacak bir savaşa girmeleri gerektiğini ki buna ihtimal vermediğini dile getirdi (BOA, HR-SYS, 2667-3/67-3).

Galip Kemali Bey ise Venizelos'un oldukça üst perdeden sarf ettiği bu sözlerine Türk milletinin duygularına tercüman olacak keskin ifadelerle karşılık verdi. Galip Bey; "*Fakat cidden zannediyor musunuz ki Yunanistan orada kalabilir. İzmir Türk*

toprağıdır. Anadolu'nun Bahr-i Sefid'e açılmış yegâne penceresidir" sözleriyle Türk ulusunun asla İzmir'den vazgeçmeyeceğini dile getirdi. "*İzmir'i ne hakla istiyorsunuz?*" diye soran Galip Bey, Rumların şehirde kesinlikle çoğunlukta olmadığını, İzmir'i kendilerinden savaşarak almadıklarını, asayişi temin maksadıyla çıkan Yunan askerlerinin tamamen gayri medeni bir şekilde hareket ettiğini ve bunun sonucunda da ahalinin galeyana geldiğini belirtti. Rumlara kötü muamele yapıldığı, 400 binden fazlasının da tehcir edildiği iddialarının doğru olmadığını aksine Yunan idaresinde 200 binden fazla Müslüman'ın yurtlarından sürüldüğünü, Hristiyanların Osmanlı idaresinde yüzyıllardır huzur ve barış içerisinde yaşadıklarını ifade etti. İzmir'in Anadolu'nun ayrılmaz bir parçası olduğunu hatırlatan Galip Bey devletler için bir yeri işgal etmekten ziyade orasını elde tutmanın çok daha önemli olduğunu, bir süre için İzmir'de kalsalar bile büyük bedeller ödemeye mecbur olacaklarını ve geride 15 milyon Türk'le uğraşmak zorunda kalacaklarını hatırlattı (BOA, HR-SYS, 2667-3/67-3).

Galip Bey; "*Yunanistan'a ilanı harp etmeye lüzum yoktur. Türk milleti toprağını kendi mülkünde müdafaa edecektir. Ve bunun böyle olacağına sizi temin ederim. Biz hakkımızı istiyoruz. Diğer milletlere tanınan hukukun bize de teslimini talep ediyoruz. Avrupa bunun haricine çıkamaz"* sözleriyle Türk milletinin sonuna kadar hakkını savunacağını vurgulayarak, yedi yüz yıllık bir tarihe, istiklale ve hâkimiyete sahip olan bir milletin esaret altına alınamayacağını, bu hadisenin iki millet arasında bir ölüm kalım mücadelesine sebep olacağını söyledi (BOA, HR-SYS, 2667-3/67-3).

Galip Kemali Bey'e göre Venizelos mevcut durumun Yunanistan'a bahşettiği güç ve dayanaktan oldukça mağrur olarak Yunan millî emellerini son raddesine kadar gerçekleştirmeye karar vermişti. O gaddar bir düşman olmakla beraber Osmanlı Devleti'nin 700 yıllık mirasını, son 10 yıl içerisinde uygulanan yanlış politikalarla tüketilmesinden faydalanmasını bilmişti. Yunanistan'ı üç defa büyütmeyi başaran bu sabık Osmanlı vatandaşı, sırf azmi, sabrı, gelişen olaylar karşısında hemen hareket tarzını değiştirebilmesi sayesinde çok az fedakârlıkla ve sadece becerikli bir siyasetle milletine önemli bir mevki ve büyük menfaatler kazandırmıştı. Venizelos, donanmasız, topsuz, tüfeksiz, cephanesiz kalmış ve her tarafı düşmanlarla çevrilmiş olan çaresiz Türk milletinin bu haksız karara boyun eğeceğinden ve Yunan işgalinin başarılı olacağından emin görünüyordu. Venizelos bu beyanatıyla, işgalin geçici olduğu zannının aksine İzmir'e tamamen yerleşme emelinde olduğunu göstermiştir. Yunan kuvvetleri müttefiklerinden gördüğü destekle tertibatını güçlendirirken, önceki hükûmet, türlü bahanelerle millî galeyanı yok etmeye, millî harekâtı vatana ihanetle suçlayarak millî kuvvetlerin güçlenmesine, teçhizat ve tertibatını tamamlamamasına engel olmuştur (BOA, HR-SYS, 2667-3/67-3).

Galip Kemali Bey, Venizelos'un Türkiye aleyhine yürüttüğü başarılı karalama politikası sebebiyle Türk halkının ret ve inkâr edilmesinin dünyada emsali görülmemiş hukuksuzluklardan olduğunu belirterek onun Roma gazetelerine verdiği beyanatta; "*Türkler Avrupa'dan çıkarılmalıdır ki alemde sulh ve sükûnet yüzü görsün*" sözlerini aktarıyordu. Galip Kemali Bey'e göre Venizelos, Konferansı teşkil eden rical arasındaki hitabet kabiliyeti, hilekarlığı, zekâsı, propaganda faaliyetiyle bütün medeni alemi Osmanlı Devleti aleyhine çevirmeye ve konferansı istediği noktaya getirmeye muvaffak olmuştu. Buna karşılık kendileri hiç zaman kaybetmeden büyük devletler nezdinde girişimlerde bulunarak hemen İzmir'in boşaltılmasını talep etmeliydiler (BOA, HR-SYS, 2667-3/67-3).

Venizelos 28 Kasım 1919'da İtalyan gazetelerine verdiği bir beyanatında ise İzmir'den çıkmayacaklarını, Türklerin Avrupa'dan ve İstanbul'dan çıkarılmalarının, Balkan milletlerinin gelişmesi ve huzur içinde yaşaması için şart olduğunu söylüyordu. Galip Kemali Bey Venizelos'un bu açıklamalarını cevapsız bırakmayarak İtalyan Dışişleri'ne yakın bir gazetede bu konudaki açıklamalarını yayınlattı. Venizelos'un İzmir'den çıkmak niyetinde olmadığını açıklaması, İtalyan kamuoyunda tepkiyle karşılandı (BOA, HR-SYS, 2667-4/1).

Galip Kemali Bey'in 1920'deki Faaliyetleri

Galip Kemali Bey, 28 Ocak 1920'de gönderdiği raporunda; Kont Sforza oldukça meşgul olduğu için Siyasi İşler Genel Müdürü Lagoy'la görüştüğünü bildirdi. Legoy; İki gün önce Venizelos'un Paris'ten Napoli tarikiyle Pire'ye hareket etmesini, Yunanistan içerisindeki karışıklıklar ve İzmir'de Yunan kuvvetlerinin hırpalanması üzerine daha büyük miktarda destek sağlayarak askerî harekâtı genişletmek amacıyla yaptığını düşünüyordu. Galip Kemali Bey'e göre; Yunan maliyesinin 1919-1920 yılını 400 milyon drahmi gibi büyük açıkla kapatması Yunan kamuoyunda önemli bir etki yapmıştı. Haliyle işgal hareketi Yunanistan'a oldukça pahalıya mal olmuştu. Oysa Yunanistan'ın işgali devam ettirebilmesi için daha büyük kuvvetlere ihtiyacı olacaktı ki bu da Yunan ekonomisinin çok daha büyük bir yük altına girmesine sebep olacaktı. Venizelos konferansa müracaat ederek, Osmanlı Devleti dahilindeki Rum ahalinin hatta Ortodoksların koruyuculuk hakkının kendisine verilmesini talep etmiş, bu talepler İtalyan Hükûmeti'nce hiç de hoş karşılanmamıştı (BOA, HR-SYS, 2667-4/5).

Galip Kemali Bey, Venizelos'un uzun bir müdafaası sonucunda İzmir meselesinin Türkiye'nin aleyhine bir şekil aldığını haber alınca (BOA, HR-SYS, 2667-3/71), 18 Şubat 1920'de Lloyd George, Millerand, Nitti, Amerikan Büyükelçiliği ve Hindistan Müslümanları Komitesi'ne gönderdiği mektubunda, iki yüz yıldır emperyalist politikalardan ve komşularının entrikalarından dolayı acı çeken Türk

milletinin doğu sorununun adaletli bir şekilde çözümünü beklediğini vurguladı. Gizli antlaşmalarla Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma girişimlerinin sonsuza kadar lanetlendiğini dile getiren Galip Kemali Bey, Yunanistan'ın birkaç yıl önce Tesalya, Girit, Epir ve Makedonya'da uyguladığı nefret, baskı ve yıkım politikası yüzünden yüzbinlerce Müslümanın dayanılmaz insanlık dışı acılarını dünyaya anlatmak zorunda olduğunu belirtti. Venizelos'un benimsediği bu siyasetin Müslümanları sistematik şekilde yok etmeye dayandığını ve 1914'te bizzat kendisinin imzaladığı Trakya ve İzmir'deki Rumlarla Makedonya Müslümanlarının nüfus mübadelesini ön gören antlaşmayı ihlal ettiğini ifade etti. Galip Kemali Bey İzmir ve çevresindeki kutsal Türk topraklarını işgal edenlerin utanç verici ve korkunç eylemlerinin Avrupa'daki tarafsız bir soruşturma ile ortaya konulduğunu[5] ve bunun on binlerce Türk'ün asil kanı pahasına mühürlendiğini hatırlatarak uygarlığın sözde şampiyonlarının mevcut Yunanistan'a insani bir ruh kazandırmak yerine iki halk arasında aşılmaz bir uçurum yarattığına dikkatleri çekti (BOA, HR-SYS, 2667-3/70).

Galip Kemali Bey, Avrupa kamuoyunu haberdar etmek üzere özellikle İzmir ve havalisindeki gelişmelerle ilgili kendisinin yeterince bilgilendirilmemesinden şikâyetçiydi. Bu nedenle Hariciye Nazırı Sefa Bey'den[6] gerekli bilgilendirilmenin yapılmasını rica ediyordu (BOA, HR-SYS, 2667-3/71). Onun bu isteği üzerine 22 Mart'ta gönderilen İzmir ve havalisindeki gelişmelerle ilgili gerekli bilgiler verildi. Verilen bilgilere göre Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin istifasına, İzmir ve havalisindeki Yunan işgal kuvvetlerinin ilerlemesinden dolayı durumun oldukça nazik bir hal alması sebep oldu (BOA, HR-SYS, 2667-3/73-1). Gerek İzmir meselesi gerekse sözde Ermeni katliamları ile ilgili Avrupa kamuoyuna yapılan bilgilendirmeler engellenmiş olduğu halde Türkiye düşmanları tarafından düzenlenen yalan haberler tüm dünyada yayınlanmaktaydı. Bunun sonucu olarak son günlerde İzmir ve Trakya'nın Yunanistan'a verileceğine dair söylentilerin artması üzerine Babıali tarafından birçok teşebbüste bulunuldu (BOA, HR-SYS, 2667-3/73-2).

Her türlü insan haklarına ve hukuka aykırı olarak İzmir'in Yunanlar tarafından nasıl işgal edildiği Müttefikler Arası Tahkikat Komisyonu'nun raporlarıyla ortaya konulmuştu. İzmir'in son aylardaki durumuna gelince Yunanlar İtilaf Devletlerinden gördükleri desteğe dayanarak, her geçen gün işgal sahalarını

[5] Müttefik devletlerin temsilcileri tarafından oluşturulan tahkikat heyetinin 12 Ağustos 1920'de hazırladığı raporda İzmir'in Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmesi kararının ne kadar yanlış olduğu bildirilerek, Rumların ve Yunan kuvvetlerinin Müslüman ahaliye karşı yaptıkları mezalimler teyit edilmekteydi (Söylemezoğlu, 2001, ss. 37-43.)

[6] İtilaf Devletleri'nin artan baskılarından dolayı Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin 3 Mart 1920'de istifa etmesi üzerine 8 Mart'ta Salih Paşa Kabinesi göreve gelmiştir. Sefa Bey Salih Paşa kabinesinde Hariciye Nazırı olarak görev yapmıştır (Türkgeldi, 1987, ss. 158-159; Bozaslan, 2017, ss. 130-131).

daha da genişletmeye ve buralardaki yerleşim yerlerini tahrip ve yağmalayıp Müslüman ahaliye her türlü zulmü yapmaya devam etmekteydi. İngiliz Komutan General Milne, Eylül 1919 başında Harbiye Nezaretine gönderdiği kararda İzmir işgal sahasını belirleyerek Kuvâ-yi Millîye kuvvetlerinin kendi çizdiği hattın üç kilometre gerisine çekilmesini talep ediyordu. General Milne'nin teklifinin kabul edilmesi halinde Yunan işgal sahası bir kat daha genişleyecek, bu durum birçok köy ahalisinin hicret etmesine ve sefalete düşmesine sebep olacaktı (BOA, HR-SYS, 2667-3/74-1). Buna engel olmak için daha dar bir alanı kapsayacak tampon bir bölge oluşturulması ve bu bölgenin İngiliz, Fransız İtalyan kuvvetleri tarafından işgal edilmesi 20 Eylül 1919'da bir nota ile teklif edildi. Ancak İtilaf Devletlerinin temsilcileri bu notayı cevapsız bırakarak 24 Aralık'ta ortak bir nota vererek Paris Sulh Konferansı'nın General Milne vasıtasıyla tebliğ ettiği kararının uygulanması için hangi tedbirlerin alındığı soruluyordu. Buna cevaben İzmir'in işgalinin bir tarihçesi ve Paris Barış Konferansı'nın sadece İzmir müstahkem mevkilerinin işgalini öngörmesine rağmen Yunanistan'ın işgal sahasını pervasızca sürekli genişletmekte olduğu, Müslüman ahaliye sayısız zulümlerin yapıldığı bildirilerek tampon bölge teklifinde ısrar edildi (BOA, HR-SYS, 2667-3/74-1).

İtilaf temsilcilerinin Osmanlı kuvvetlerinin General Milne tarafından tayin edilen sınırın 3000 metre gerisine çekilmesi konusunda ısrar etmeleri üzerine 1 Mart 1920'de gönderilen cevabi notada, Kuvâ-yi Millîye'nin hükûmetin emrinde bir asker güç olmadığı, bu nedenle belirlenen noktaya geri çekilmeleri hususunda hükûmetçe bir emrin verilemeyeceği bildirildi. Yunan mezaliminden acı çekerek bu bölgelere sığınan Müslüman ahalinin konferanstan adil bir karar beklerken Yunan işgal sahasının bu şekilde genişletilmesiyle katliamdan kurtulmak için yeniden göçe mecbur kalacağı belirtildi. Bu notaya cevap beklenirken Yunan kuvvetleri General Milne tarafından belirlenen sahayı işgal etti. Ali Rıza Paşa kabinesi bu durumu protesto etmek için istifa etmek zorunda kaldı (BOA, HR-SYS, 2667-3/74-3).

İzmir'de halihazırdaki durum bakıldığında ise Alaşehir bölgesindeki Yunan kuvvetleri Bozdağ'ı aldıktan sonra Salihli'ye doğru ilerlemişti. Bozdağ, Gölcük, Teke ve Ödemiş'e bağlı bin köy işgal edilerek yakılıp yıkıldı. Binlerce çoluk, çocuk düşmanın önünden kaçarak Salihli'ye sığındı. Salihli Kaymakamlığı'ndan gönderilen bir telgrafta verilen bilgilere göre Yunanlar, Bozdağ civarındaki köylerden kaçamayan erkekleri katlederek kadınlara tecavüz etmişlerdi (BOA, HR-SYS, 2667-3/74-4).

Sefa Bey, Galip Kemali Bey'e gönderdiği 22 Mart 1920 tarihli telgrafında, Roma'daki faaliyetlerinin Avrupa kamuoyunun Türkiye lehine dönmesi açısından oldukça faydalı olduğunu, gönderdiği raporları dikkatli bir şekilde incelediklerini

belirterek, çalışmalarına aynı gayretle devam etmesini rica ediyordu (BOA, HR-SYS, 2667-3/73). Galip Kemali Bey aldığı talimatlar doğrultusunda çalışmaya devam etti. Özellikle İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgali üzerine (BOA, HR-SYS, 2667-3/78) bütün hükümdar, devlet başkanları ve millet meclislerine gönderdiği bir mektupla bu haksız, hukuksuz olayı tüm dünyaya duyurdu (Söylemezoğlu, 1953, ss. 343-345) Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra Millî Hükûmet ile de temasları olan Galip Kemali Bey, Roma'da faaliyet gösterdiği süre boyunca millî davaya yakın bir duruş sergiledi (Söylemezoğlu, 1953, ss. 393-398). Bu nedenle de Damat Ferit Paşa'nın son defa sadarete gelmesi üzerine 6 Haziran 1920'de büyükelçilik ve Roma'daki görevlerinden alındı (Söylemezoğlu, 1939, ss. 241-242).

Sonuç

Millî Mücadele hareketi sadece silahlı bir kurtuluş mücadelesi değildir. Aynı zamanda bütün imkânlarla ve her türlü vasıta ile düşmanla mücadele etme hareketidir. Yurt içerisinde haksız işgallere karşı vatanını müdafaa etmenin önemi yadsınamaz. Ancak bu haklı mücadelenin gerek yurt içerisinde gerekse yurt dışında anlatılması, gerekçelerinin açıklanması da oldukça önemlidir. Bu açıdan Anadolu'da verilen mücadele kadar, Avrupa'da propaganda yoluyla kamuoyunun aydınlatılması ve böylece Türkiye lehine kazanılması elzem olmuştur. Aslında Galip Kemali Bey'in Roma'ya gönderilme amacı da Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan haksızlıkları Avrupa kamuoyuna duyurmaktır. İşte Roma'da görev yaptığı süre boyunca Galip Kemali Bey bunu yapmaya çalışmıştır. Onun İtalyan gazetelerine yaptığı açıklamalar, devlet adamlarıyla yaptığı görüşmeler bu ülkede Türkiye'ye karşı sempatinin artmasına katkı sağlamıştır. İtalyan basını vasıtasıyla Türk milletinin haklı davasını, çektiği acıları, millî istiklal uğruna verdiği mücadeleyi dünyaya duyurması, şüphesiz Avrupa kamuoyunun Türkiye lehine dönmesinde etkili olmuştur. Özellikle İzmir'in haksız işgali, burada Yunan kuvvetlerinin Müslüman ahaliye karşı yaptıkları zulümlerin dünyaya duyurulması, bu davanın kazanılmasında verilen silahlı mücadele kadar etkilidir. Venizelos'un yıkıcı propagandalarına karşı Galip Kemali Bey gibi tecrübeli bir diplomatın, Avrupa'nın merkezinde, Roma'da, Türkiye'nin haklarını savunması, bu yıkıcı propagandaların etkisini azaltmıştır. Ayrıca Avrupa'daki Türkiye'yi ilgilendiren meselelerle ilgili olarak, başkenti bilgilendirmesi, yaptığı görüşmelerle ilgili düzenli olarak raporlar göndermesi, İstanbul'da İngiltere başta olmak üzere düşmanların yıkıcı emellerinin görülmesini sağlayarak, millî mücadelenin ne denli yerinde ve önemli olduğunu göstermiştir.

Yazışmalardan da anlaşılacağı üzere Osmanlı devlet adamları arasında İzmir ve çevresinin işgalinin geçici olduğu ve barış antlaşması imzalandıktan sonra bu

bölgelerin tekrar iade edileceği görüşü hâkimdir. Ancak Galip Kemali Bey'in yaptığı görüşmeler ve gönderdiği raporlardan bu işgalin geçici olmadığı Batı Anadolu'nun, Osmanlı Devleti'nden koparılmak istendiği görülüyordu. Bu gerçeğin İstanbul'daki bazı devlet adamlarının millî mücadele lehine dönmelerinde etkili olduğu şüphesizdir.

Galip Kemali Bey ve benzer şekilde görev alan diğer Türk diplomatların Avrupa'daki faaliyetleri ve yaptıkları propaganda sonucunda gerek Batı Anadolu'da gerekse Güney Anadolu'da yapılan işgaller esnasında Türk milletinin maruz kaldığı haksız muameleler ve yapılan zulümler tüm dünyaya duyurulmuştur. Ayrıca bu işgallerin gerek insan hakları gerekse hukuka aykırılığı, her millet gibi Türk halkının da millî sınırlar içerisinde bağımsız bir devlete sahip olma ve özgürce yaşama hakkının olduğu ortaya konulmuştur. Bu sayede Türk milletinin haklı mücadelesi anlaşılmış, İtalyanlar işgal ettikleri bölgeleri boşaltmış, Fransızlar da aynı şekilde hareket edip Ankara Antlaşması ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile anlaşmaya varmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.
Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

Akşin, S. (2010). *İstanbul Hükûmetleri ve Milli Mücadele: Mutlakiyete dönüş 1918-1919* (C. 1). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Apak, R. (1990). *İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi nasıl kuruldu*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Atatürk, M. K. (2005). *Nutuk (1919-1927)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Aydın, M. (2018). Galip Kemali (Söylemezoğlu) Bey'in hatıratında Atina müsteşar ve maslahatgüzarlığı sırasında Balkan sorunu. *Bilgi*, *(16)*, 962-978.

Bozaslan, N. B. (2017). Yirmi sekiz günlük iktidar: Salih Paşa Hükûmeti (8 Mart 1920-4 Nisan 1920). *Gaziantep University Journal of Social Sciences, 16*, 129-136.

Boztaş, A. (2014). Wilson İlkeleri'nin Türk dış politikasına yansımaları: Realist ve pragmatist bir perspektif. *Akademik Bakış Dergisi, 7*(14), 163-176.

Cebesoy, A. F. (2000). *Millî Mücadele hatıraları*. Temel Yayınları.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi. (t.y.). (Fon: A-III-2, D-13, F-20). Ankara.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). (t.y.). (Fon: HR-SYS). İstanbul.

Genelkurmay ATASE Başkanlığı. (1961). Belge No: 898. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, *(37)*.

Gökçen, S. (2003). *Bozdağ'ın işgali ve Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin istifası*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Gökçen, S. (2010). *Türkiye'de Rum-Yunan vahşet ve terörü*. IQ Kültür Sanat Yayınları.

Kaymaz, İ. Ş. (2007). Wilson Prensipleri ve liberal emperyalizm. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 23*, 145-174.

MacMillan, M. (2004). *Paris 1919: Dünyayı değiştiren altı ay*. ODTÜ Yayıncılık.

Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (ATASE). (t.y.). *İstiklal Harbi kataloğu*.

Sonyel, S. R. (2014). *Türk Kurtuluş Savaşı ve dış politika* (C. 1). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Söylemezoğlu, G. K. (1939). *Başımıza gelenler: Yakın mazinin hatıraları - Mondros'tan Mudanya'ya 1918-1922*. Kanat Kitapevi.

Söylemezoğlu, G. K. (1953). *30 senelik siyasi hatıralarım: Üçüncü ve son cilt 1918-1922*. Ülkü Matbaası.

Söylemezoğlu, G. K. (2001). *Yok edilmek istenen millet*. Cumhuriyet Yayınları.

Turan, M. (1999). *Yunan mezalimi: İzmir, Aydın, Manisa, Denizli (1919-1923)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Türkgeldi, A. F. (1948). *Mondros ve Mudanya Mütarekeleri tarihi*. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Türkgeldi, A. F. (1987). *Görüp işittiklerim*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ural, S. ve Okur, M. (2001). Vali İzzet Beyin kaleminden İzmir'in işgali. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, *(17)*, 267-274.

Yavuz, R. (2020). İzmir'in işgali sonrası Damat Ferit Hükûmeti'nin politikaları ve Saltanat Şurası'nda devam eden tartışmalar. *Tarih ve Günce*, *(7)*, 57-94.

Extended Summary

This study provides a comprehensive examination of the Ottoman diplomatic reactions to the Greek occupation of İzmir and its surrounding regions within the framework of the activities carried out by Ottoman diplomat Galip Kemali Bey in Rome between 1919 and 1920 and the reports he sent to the Sublime Porte during this period.

Following the Armistice of Mudros, the occupation of Anatolian territories accelerated, and the occupation of İzmir by Greek forces on May 15, 1919, resulted in a serious tragedy. Particularly, the clashes that began with Hasan Tahsin firing the first bullet against the occupation turned into a large-scale massacre, claiming the lives of thousands of Turkish citizens. During the occupation, Greek forces rapidly advanced into Western Anatolia, seizing many strategic locations such as Manisa, Aydın, Tire, and Nazilli.

Galip Kemali Bey was unofficially dispatched to Rome by the then Grand Vizier Damat Ferit Pasha, tasked with defending the rights of the Ottoman Empire before the Italian public and European political circles. Italy's diplomatic alienation during the Paris Peace Conference and its distrust of the England-France-Greece axis provided Galip Kemali Bey with a significant platform for propaganda. During his time in Rome, he established contact with Italian foreign affairs officials and published a French-language work titled "Le Martyre d'un Peuple", aiming to expose the Greek atrocities in Western Anatolia with documentation to influence European public opinion.

Galip Kemali Bey's statements had a significant impact, especially on the Italian press and diplomats. Thanks to his efforts, numerous critical articles against Greece regarding the occupation of İzmir were published in newspapers such as Corriere della Sera, Messaggero, and Tempo. He also held frequent meetings with Count Sforza, one of the key diplomatic figures of the time, where he emphasized the illegality of the Greek occupation and called for Italy to adopt a supportive stance. The narratives created by Galip Bey in favor of Turkey in the European press served as important diplomatic tools aimed at shaping international public opinion.

Another noteworthy section of this study is devoted to the face-to-face meeting between Galip Kemali Bey and Eleftherios Venizelos, the then Prime Minister of Greece. In this meeting, Galip Bey described the occupation of İzmir as a direct assault on the legitimate rights of the Ottoman Empire and a violation of international law. Venizelos, on the other hand, defended the legitimacy of the

occupation by claiming that İzmir had a predominantly Greek population. Galip Bey emphasized the Turkish nation's determination for independence and the justness of the resistance movement in Anatolia; he reacted strongly and resolutely to Venizelos' remarks suggesting that the occupation was not temporary but permanent.

By 1920, Galip Kemali Bey had clearly articulated in his reports the economic and military difficulties faced by Greece. He particularly highlighted Greece's dependency on foreign support to sustain the occupation and the growing discontent within the Greek public. Reports prepared by the Ottoman government regarding the expanding Greek occupation in İzmir and its surroundings were submitted to the Allied Powers, but it was noted that these reports were largely ignored. In his correspondences, Galip Bey documented the massacres and rapes committed by Greek soldiers in Anatolian villages, drawing special attention to the tragedies in places like Salihli.

In conclusion, this study reveals how Galip Kemali Bey assumed an effective role not only as a diplomat but also as a public opinion strategist. His efforts can be considered one of the first systematic diplomatic resistances on the international stage against the occupation of Western Anatolia. His endeavors in Rome represent a critical example of the international diplomatic struggle conducted simultaneously with the national resistance movement in Anatolia.

Araştırma Makalesi
Research Article
DOI: 10.54078/savsad.1767538

Ankara İstiklal Mahkemesinde Bir Casusluk Davası: Madam Lida Lagaze

An Espionage Trial at Ankara Independence Tribunal: Madam Lida Lagaze

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi
The Journal of Defence and War Studies

Vahit Taha KURUTLU
Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu, Ankara, Türkiye.

Turkish Radio and Television Corporation, Ankara, Türkiye.

ÖZ

İstiklal Mahkemeleri kuruluşu, yargılama usulleri, yetkileri ve verdiği kararlar açısından yakın tarihimizin en dikkat çeken kurumlarından biri olmuştur. Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve Asker Firarileri Hakkında Kanun ile faaliyete geçen bu mahkemelerin ilk çalışma devresi 1920-1923 yılları arasını kapsamaktadır. Bu devrede faaliyet gösteren ve Birinci Dönem İstiklal Mahkemeleri olarak adlandırılan mahkemelerin öncelikli amacı askerî firarları engellemektir. Mahkemeler Millî Mücadele'nin en çetin yıllarında hem ordu disiplinini sağlamak hem de uzun süren savaşların yarattığı toplumsal kargaşayı ve otorite boşluğunu gidermek adına önemli bir görev üstlenmiştir.

Takrir-i Sükûn Kanunu ile başlayan ikinci devre ise 1923-1926 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönemde İstiklal Mahkemeleri'nin amacı ve mahiyeti değişmiş, bir yandan olağanüstü hâl koşulları altında inkılaplar yapılmaya çalışılırken diğer yandan birçok suç başlığı İstiklal Mahkemelerinin yetki alanına dâhil edilmiştir. Casusluk suçları da bu dönemin önemli yargılama konularından birisidir. İstiklal Mahkemeleri'nde 1923-26 yılları arasında casusluk fiilini işlediğine hükmedilen birçok şahıs mahkûm edilerek çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Çalışmanın konusu İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan ve diğer casusluk şüphelilerinden çok farklı bir portreye sahip olan Madam Lida Lagaze'nin muhakemesidir. Bolşevik casusluğu ithamı ile yargılanan Madam Lida Lagaze davası TBMM Arşivi İstiklal Mahkemesi Fonu'ndan elde edilen ve bugüne kadar hiçbir yerde yayımlanmamış olan belgeler ışığında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstiklal Mahkemesi, Casus, Bolşevizm, Sinema, Hıyanet-i Vataniye Kanunu.

Jel Kodları: Z00

Geliş Tarihi/Received 17.08.2025
Kabul Tarihi/Accepted 17.09.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 31.12.2025
Sorumlu Yazar/Corresponding author: Vahit Taha KURUTLU
E-mail: tahakurutlu@gmail.com

Atıf/Citation: Kurutlu, V. T., (2025). Ankara İstiklal Mahkemesi'nde bir casusluk davası: Madam Lida Lagaze, *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, *35*(2), 441-460.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

ABSTRACT

The Independence Tribunals stand out as one of the most salient institutions in Türkiye's recent history in terms of their establishment, judicial procedures, authority, and verdicts. These courts were established under the Law on Treason Against the Homeland (*Hıyanet-i Vataniye Kanunu*), and their first operational period spanned from 1920 to 1923. The primary aim of the courts operating during this initial phase -known as the First Term Independence Tribunals- was to prevent desertion. At a time when the Turkish National Movement was at its most critical stage, these tribunals undertook the vital task of maintaining military discipline and addressing the social turmoil and authority vacuum caused by prolonged wars.

The second phase, which began with the enactment of the Law on the Maintenance of Order (*Takrir-i Sükûn Kanunu*), extended from 1923 to 1926. During this period, the nature of the Independence Tribunals changed significantly. On the one hand, efforts were made to carry out revolutionary reforms under extraordinary conditions, while on the other hand, a wide range of offenses were brought within the jurisdiction of these courts. Among the key offenses addressed during this time was espionage. Between 1923 and 1926, the tribunals convicted numerous individuals who were deemed to have committed acts of espionage, sentencing them to various punishments. This study focuses on the trial of Madam Lida Lagaze, who was tried by the Second Term Ankara Independence Tribunal and presented a markedly different profile compared to other espionage suspects. Accused of being a Bolshevik spy, Madam Lida Lagaze's case is examined in light of documents obtained from the Independence Tribunal Fund of the Grand National Assembly of Turkey (TBMM) — documents that have never been published before.

Keywords: Independence Tribunals, Spy, Bolshevism, Cinema, The Law of Hıyanet-i Vataniye.

JEL Codes: Z00.

Giriş

Mondros Mütarekesi ile birlikte Osmanlı Devleti askerlerinin büyük oranda terhis edilmesi ve silahlarının toplanmış olması Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askerî olarak elini kolunu bağlamış, bu durum Millî Mücadele'ye giden zorunlu yolun başlangıcı olmuştur. Bu sebeple 23 Nisan 1920'de açılan TBMM hem Millî Mücadele'yi yönetebilmek hem de memleket dâhilindeki problemleri aciliyetle çözebilmek için yasama, yürütme ve yargı yetkisini kendi bünyesinde toplamıştır. Yapılan meclis başkanlığı seçiminde Mustafa Kemal Paşa Meclis Başkanı olarak seçilmiştir (Selek, 2023, s. 184). TBMM açıldığında önündeki en büyük problem yıllardır süren savaşlar sonucu cephede savaşacak insan kaynağının erimesi ve memleket dâhilinde asayişin bozulmuş olmasıdır. Birinci Dünya Savaşı ile ülkede zirveye çıkan kanunsuzluk, güvensizlik, asayiş sorunları ve ordu disiplininde

yaşanan başıbozukluk gibi sebeplerden ötürü TBMM, iç ve dış tehditleri ortadan kaldırmak için kurucu meclis olma özelliğini sonuna kadar kullanmıştır (Kutlu, 1992, ss. 1-2). TBMM'nin açıldığı günlerde Anadolu'nun birçok yeri işgal edilmiş durumdaydı. Özellikle İngilizler ve Yunanlar işgal girişimlerinin yanı sıra memleket dâhilinde iç karışıklıklar çıkarıyor, bunun için de yerli ve yabancı işbirlikçileri kullanıyorlardı. Daha önce Heyet-i Temsiliye'yi hedef alan bu karışıklık ve isyanların muhatabı 23 Nisan 1920'den itibaren doğrudan doğruya TBMM olmuştur (Tosun, 2021, s. 176).

TBMM açıldığında Türkiye topraklarında 200.000 kadar işgal askeri bulunuyordu (Sarıhan, 1995, C.III, s. 3).[1] Bu tablo karşısında TBMM'nin başarı sağlaması ve vatanı işgallerden kurtarabilmesi için düzenli ordunun kurulması bir mecburiyet olmuştur. Dış tehditler kadar iç tehditlerin de Millî Mücadele'ye ayak bağı olduğu bu dönemde TBMM, öncelikle iç tehditleri ortadan kaldırmak istemiştir. Bu amaçla iç güvenliği sağlamak adına ilk kanuni düzenleme olan Hıyanet-i Vataniye Kanunu çıkarılmıştır. Afyon Karahisar Mebusu Mehmet Şükrü Bey'in verdiği bu kanun teklifi en özet hâliyle vatana ihanet edenlerin TBMM kararıyla idam edilmelerini içermektedir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C.I, 1920, s. 63). TBMM'nin otoritesini güçlendirecek olan bu kanunun ne suretle ve hangi adli mercii tarafından uygulanacağı mecliste tartışma konusu olmuştur. Uzun tartışmalar sonucunda kanunun Divan-ı Harpler ve Bidayet Mahkemeleri[2] tarafından uygulanmasına karar verilmiştir. Ancak bu askerî ve sivil iki adli makam, ihtilal ortamının olağanüstü şartlarına pek de ayak uyduramamıştır. Zira kanunun üzerinden dört ay geçmesine rağmen bu mahkemelerden tatmin edici ve hızlı sonuçlar alınamamıştır. Özellikle Bidayet Mahkemeleri ağır işlemekle, usul bilmemekle ve ülkenin içinde bulunduğu durumu anlayamamakla itham edilmiştir. Hukuki otoriteyi bir türlü kuramamış olması TBMM'yi yeni çareler aramaya sevk etmiş ve İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasına giden yolun önü böylece açılmıştır (Aybars, 2018, ss. 74-76).

Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun işletildiği mahkemelerin istenilen sonuçları vermemiş olması memleket dâhilindeki sorunların –özellikle asayiş ve isyanlar- daha da büyümesine neden olmuştur. Hakikaten de Bidayet Mahkemeleri ağır işlemiş, vatana ihanetle ilgili suçları önce TBMM'ye sevk etmiş, TBMM bu suçları Adliye Encümeni'ne havale etmiştir. Divan-ı Harpler ise uluslararası kamuoyunda yeni kurulan devlette sivil değil askerî otoritenin hâkim olduğu imajını doğurmuştur. Bu sebepten ötürü bu dönemde bazı Divan-ı Harplerin

[1] Bunlardan 38.000'i İngiliz, 59.000'ini Fransız, 17.900'ü İtalyan ve 90.000'ni Yunan askeridir (Sarıhan, 1995).

[2] Davayı gören ilk derece mahkeme.

kapatılmasına karar verilmiştir (Tosun, 2021, s. 192). Bundan sonra TBMM hem işgalcilerle hem de İstanbul Hükûmeti'nin yıkıcı isyan faaliyetleriyle mücadele edebilmek için nitelikli ve yeterli sayıda asker toplamanın çarelerini aramıştır. Zira yıllardır savaşan ve yorgun düşen asker sınıfı arasında firar sayısı oldukça fazladır. Firar eden askerlerin kendilerine yaptırım uygulayacak bir güç olmadığını bilmeleri adeta bu firarları teşvik etmiştir. TBMM ile Kuvâ-yi Millîye'nin işgalcilerin hedefinde olması, Millî Mücadele'nin bekası açısından asker firarileri meselesinin derhâl çözülmesini gerektirmiştir. Tüm bu sebepler Birinci Dönem İstiklal Mahkemelerinin kurulmasının hukuki gerekçelerini oluşmuştur. Yani mevcut şartlar olağanüstü bir yargılama kurumuna olan ihtiyacı açıkça ortaya koymuştur (Aybars, 2018, ss. 79-81).

Birinci Dönem İstiklal Mahkemelerinin Kuruluşu

Anadolu'da çetelerin bozduğu asayişi sağlamak, firar eden askerlerin çeteleşmesini önlemek ve onları yeniden cephelere sevk ederek Millî Mücadele'ye insan kaynağı kazandırmak gibi konuların TBMM'de ana gündem başlığı olduğu bu dönemde, Dr. Tevfik Rüştü Bey TBMM'ye bir "İhtilal Mahkemeleri" kurulmasını önermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu teklifin önünü açması üzerine Müdafaa-i Millîye Vekâleti "Firar Ceraimini İrtikâp Edenler Hakkında Kanun" isimli bir kanun teklifi hazırlamıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C.3, ss. 477-490.) Bu kanunun önemli bir kanun olduğundan acele olarak yapılmaması gerektiğini düşünenler ile asker firarlarının çokluğunun vatanın istiklalini tehlikeye attığını ve konunun çok elzem olduğunu düşünenler konuyu mecliste tartışmıştır. Tartışma konularından en önemlisi ise verilecek cezaları fevkalade yetkilerle donatılmış İstiklal Mahkemelerinin tatbik etmesinin teklif edilmiş olmasıdır. Kanun teklifine karşı olanların ortak noktası, İstiklal Mahkemelerine çok geniş yetkiler verilecek olmasının yarattığı endişedir. TBMM'deki uzun tartışmalar sonucunda bazı maddeleri tadil edilen kanun 11 Eylül 1920'de Firariler Hakkında Kanun ismiyle yasalaşmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C.4, ss. 46-54).

Asker kaçakları hakkında çıkarılan bu kanun ile İstiklal Mahkemeleri resmen kurulmuştur.[3] Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun uygulanması ile ilgili aksaklıklar da böylece çözüme kavuşturulmuştur. TBMM hem iç hem de dış kaynaklı isyanlara ve asayiş problemlerine karşı otoritesini kuvvetlendirecek bir yapıya kavuşmuştur. Zira daha sonra yapılan birtakım değişikliklerle askerî ve siyasi

[3] Bu mahkemeler Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu ve Kayseri İstiklal Mahkemeleridir. Daha sonra Kayseri İstiklal Mahkemesi'nin kurulmasına gerek olmadığına karar verilmiş böylece bölge sayısı 6'ya düşmüştür (bkz. TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Yayınları Başkanlığı, 2015, ss. 2-3.).

casusluk suçları ile bozgunculuk gibi suçlar İstiklal Mahkemelerinin yargılama alanına dâhil edilmiştir (Gün, 2020, s. 25). Kararları kesin, temyize kapalı ve infazları hızlıca yaptıran İstiklal Mahkemelerinin asker firarilerini cepheye çekme konusunda başarı sağladığı söylenebilir ancak asker firarilerine verilen cezalar kanunda geçtiği şekliyle yani sert bir şekilde uygulanmamıştır. Zira ülkenin içinde bulunduğu sosyoloji bu sertliğe çok müsaade etmemiştir. İnsan kaynağına olan ihtiyaç, mahkemeleri çok daha esnek davranmaya sevk etmiştir (Aslaner, 2023, s. 41). Firarilerin yeniden orduya kazandırılması ve ardından gelen bazı askerî başarılar artık İstiklal Mahkemelerine gerek kalıp kalmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. TBMM'de bu konuda yapılan itirazlar sebebiyle 17 Şubat 1921'de 97 numaralı kararla Ankara İstiklal Mahkemesi hariç diğer İstiklal Mahkemeleri geçici olarak kapatılmıştır (Tosun, 2021, s. 233). Kütahya-Eskişehir Savaşları'nda alınan yenilgi ile asker firarileri sayısı yeniden artıp memleket dâhilinde asayiş sorunları tekrar baş gösterince Fevzi Çakmak Paşa'nın teklifi ile Konya, Kastamonu ve Samsun'da yeniden İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. 5 Ağustos 1921'de çıkarılan Başkomutanlık Kanunu'ndan sonra Yozgat İstiklal Mahkemesi kurulmuş ve Tekâlif-i Millîye emirlerini uygulamayanlar da İstiklal Mahkemelerine sevk edilmişlerdir (Demirel, 2017, s. 60).

Sakarya Savaşı'nın kazanılmasının ardından konu aynı gerekçe ile tekrar TBMM gündemine gelmiş, İstiklal Mahkemelerinin yetki ve görevleri 31 Temmuz 1922 tarihinde 249 numaralı İstiklal Mehakimi Kanunu ile yeniden belirlenmiştir. Firar, askerî ve siyasi casusluk, suikast, asker ailelerine taarruz, seferberlikte suiistimal, rüşvet, halka zulmetmek gibi suçların yargılamaları İstiklal Mahkemeleri uhdesine verilmiştir (Kutlu, 1992, ss. 1-2). Bu kanunun düzenlenmesi ile birlikte hem savaşın kazanılması hem de mecliste mahkemelere gerek kalmadığına dair görüşün hâkim olması üzerine Ankara İstiklal Mahkemesi dâhil tüm mahkemeler çalışmalarını sonlandırmıştır.

İkinci Dönem İstiklal Mahkemelerinin Kuruluşu

Birinci Dönem İstiklal Mahkemelerinin faaliyetlerine son vermesinin ardından memleket dâhilinde bazı önemli gelişmeler yaşanmıştır. Lozan Barış Antlaşması imzalanmış, TBMM seçime gitmiş, saltanat kaldırılmış, Cumhuriyet ilan edilmiş ve hilafet kaldırılmıştır. 1923 yılında yapılan seçimlerde mecliste "İkinci Grup" diye anılan muhalif milletvekilleri saf dışı kalmıştır. Fakat yaşanan gelişmelerle birlikte TBMM içerisinde yeniden bir fikir ayrılığı başlamıştır.

Ali Fuat Cebesoy gibi bazı isimler bu denli önemli kararların TBMM'de fikir düzleminde tartışılmadan alındığını düşünmüş ve bundan rahatsızlık duymuşlardır. Bu fikir ayrılığının bir sonucu olarak Kazım Karabekir, Rauf Orbay,

Adnan Adıvar, Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy gibi isimlerinde aralarında olduğu 10 milletvekili Halk Partisi'nden istifa ederek ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuştur (Karpat, 2010, s. 133). Parti programında Cumhuriyetçilik ve millî egemenliğin yanı sıra liberalizmin de desteklendiği ayrıca dinî değerlere saygılı olunduğunu belirtilmiştir. Bu madde çok geçmeden patlak veren Şeyh Sait İsyanı sonrasında partiyi tartışmaların odağına taşımış ve kısa süre sonra yeniden açılacak olan İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından partinin kapatılmasına sebep olmuştur (Süreyya, 2017, ss. 167-172). İstiklal Mahkemelerinin yeniden açılmasına sebep olan bu ikinci dönem 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu'nun kabulü ile başlar. 12-13 Şubat 1925'te Palu ve Piran'da bölgenin nüfuzlu şeyhlerinden olan Şeyh Sait ve adamları askerle yaşadığı bir münakaşadan ötürü büyük bir isyan dalgasını başlatmıştır. Haklarında takip kararı olan Şeyh Sait'in 10 kadar adamı jandarmaya teslim olmayarak silahlı çatışmaya girmiştir. Böylece başlayıp büyüyen isyan kısa sürede doğu illerinde de yayılmaya başlamıştır. Bu isyanın bir irtica hareketi mi yoksa etnik bir isyan mı olduğu konusu hâlâ tartışılagelmektedir (Tunçay, 1989, s. 128). Yaşanan olaylar TBMM'de de büyük tartışmalara sebep olmuş, olağanüstü hâl ilan edilmişse de Fethi Bey Hükûmeti doğuda yaşanan olaylar karşısında ılımlı olmakla suçlanmıştır. İstanbul'da istirahatte olan İsmet Paşa (İnönü) o günlerde Ankara'ya gelmiştir. Başbakan Fethi Bey bir irtica hareketi olarak tanımladığı hadisede sıkıyönetim ilanını yeterli görürken başını İsmet Paşa'nın çektiği otoriter grup ise bunun bir karşı devrim olduğunu düşünerek daha sert tedbirler alınmasını istemiştir. Bu tedbirler özetle devrime muhalif yayın yapan gazete ve dergilerin kapatılması, sahip ve yazarlarının cezalandırılması ve İstiklal Mahkemelerinin yeniden açılmasıdır. Mustafa Kemal Paşa'yla fikir ayrılığına düşen Fethi Bey başbakanlıktan istifa etmiştir. Bu gelişme üzerine İsmet Paşa başbakan olmuş ve TBMM'ye sunduğu sert tedbirler içeren kanun teklifi Takrir-i Sükûn Kanunu ismiyle ivedilikle kabul edilmiştir. Bu kanun ile birlikte 1925 yılında İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur (Aydemir, 2022, ss. 268-269).

İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesinin Yetkili Alanı ve Baktığı Davalar

Takrir-i Sükûn Kanunu ile yeniden kurulan Ankara İstiklal Mahkemesi üyeliklerine TBMM'de yapılan oylama ile Afyon Mebusu Ali Bey (Çetinkaya), Gaziantep Mebusu Kılıç Ali Bey, Aydın Mebusu Reşit Galip Bey, Rize Mebusu Ali Bey (Zırh), müddeiumumiliğine ise Denizli Mebusu Necip Ali Bey (Küçüka) seçilmiştir. Mahkeme başkanı Afyon Mebusu Ali Bey (Çetinkaya) olmuştur. Bu sert ve otoriter mizaçlı üyeler daha sonra halk arasında "Üç Aliler Divanı" olarak isimlendirilmiştir (Akyol, 2012, ss. 464-465). Yetki alanı Ankara ile Orta ve Batı Anadolu olan İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi Hacıbayram Camii'ne

giden yolun alt sokağında Anafartalar Caddesi üzerindeki eski bir binada faaliyetlerine başlamıştır. Mahkeme asker kaçakları, casusluk, adam öldürme, Kuvâ-yi Millîye aleyhtarlığı gibi suçların yanı sıra Terakkiperver Fırka'nın Kapatılması, gazeteciler davası, Takrir-i Sükûn'a karşı işlenen suçlar, Şapka Kanunu'na muhalefet ve İzmir Suikasti gibi önemli davalara bakmıştır. Sanıklara salben idam, hudud-ı millî haricine ihraç, askerlikten ihraç, Türk tabiiyetinden ihraç, kürek, beraat gibi cezalar verilmiştir.

Bir davanın İstiklal Mahkemesi'ne intikali suçüstü hâli dışında genellikle üç yolla olmuştur. Bunlardan birincisi ve en sık gerçekleşeni ihbar mektuplarıdır. Bir resmî kurum ya da vatandaşlar eliyle yapılan ihbarlarla şüpheliler hakkında gizli tahkikat başlatılmıştır. Deliller toplanınca kişiler taht-ı tevkife alınarak mahkemeye sevk edilmişlerdir. İkincisi Askerî Polis Teşkilatı'nın (istihbarat) şüpheli gördüğü şahıslar hakkında yaptığı takibattır. Millî Mücadele Dönemi'nde özellikle İnebolu üzerinden Anadolu'ya geçmek isteyenler Askerî Polis Teşkilatı'nın takibat ve tahkikatına uğramışlardır. Örneğin Birinci Dönem İstiklal Mahkemesi tarafından yargılanan casusların çoğu bu yolla tespit edilmiştir. Üçüncü ve son yol ise İstanbul'dan Ankara'ya gelerek Millî Mücadele'ye katılan muteber kimselerin olumlu/olumsuz şahitlikleridir. Yani Ankara'ya bir şekilde ulaşabilmiş ama şüpheli görülen bu tür kişilerin durumu İstanbul'u ve çevresini iyi tanıyan bu güvenilir kaynaklara sorulmuştur.

Ankara İstiklal Mahkemesinde Yargılanan Bir Sinema Aktrisi: Madam Lida Lagaze

Ankara İstiklal Mahkemesi, yukarıda bahsedildiği gibi, hem Millî Mücadele Dönemi hem de Cumhuriyet Dönemi'nde çok önemli davalara bakmış olağanüstü bir mahkemedir. Bu dava başlıklarından birisi de askerî ve siyasi casusluk davalarıdır. Mahkemenin yargıladığı casusluk şüphelileri arasında yerli ve yabancı, Müslüman ve gayrimüslim, erkek ve kadın isimler vardır. Çalışmanın konusu olan Madam Lida Lagaze, İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi'nin (1925-1927) yargıladığı bir casusluk şüphelisidir. Madam Lida Lagaze davası casusluk davaları içerisinde mahiyeti bakımından oldukça çarpıcı davalardan biridir. Madam Lida bu davada kocası Arslanzade Ahmet Bey ile birlikte yargılanmıştır. Madam Lida Lagaze ve kocası Arslanzade Ahmet "Rusya hesabına casusluk yapmak ve Bolşeviklik Propagandasında bulunmak" suçlaması ile Ankara İstiklal Mahkemesi'nin huzuruna getirilmiştir. Madam Lida Lagaze bir sinema aktrisidir ve Sovyet Gürcistan sinemasının temellerinin atıldığı 1920'li yıllarda önemli filmlerde oynamıştır. Bu davanın diğer bir yönü Millî Mücadele yıllarında Bolşevizm propagandasının Anadolu'daki durumu ve buna karşı alınan önlemleri göstermesidir. Ayrıca dava iki aşamalıdır. Biri Madam Lida Lagaze ve

kocasının casusluğu meselesi diğeri onlara yardım eden devlet memurlarının rüşvet alması meselesidir. Konunun tam olarak anlaşılabilmesi adına dava mahkemedeki görülen usulüyle aynı şekilde bir bütün olarak ele alınacaktır.

Madam Lida Lagaze ve kocası Arslanzade Ahmet Bey Türkiye Cumhuriyeti sınırlarına resmî olmayan yollarla yani "suret-i hafiye" misali kaçak yollardan girmiş ve Sarp sınırında hudut askerleri tarafından suçüstü yakalanmışlardır. 12 Aralık 1925 tarihinde yakalanarak tutuklanan çiftten Arslanzade Ahmet Bey Türk vatandaşı, aslen Tatar olan Madam Lida Lagaze ise Sovyet vatandaşıdır (TBMM Arşivi, 1926a). Mahkeme Reisi'nin Ali Bey (Çetinkaya), üyelerin ise Dr. Reşit Galip Bey ve Ali Kılıç Bey olduğu mahkemenin ilk celsesi 11 Mayıs 1926'da saat 16.20 sıralarında İstiklal Mahkemesi binasında görülmüştür. İlk olarak Madam Lida Lagaze ve kocasını yakalayan hudut askerlerinin amiri olan Feyzullah Efendi ifade vermiştir. 1895 doğumlu, iki çocuk babası, 488-321 sicil numaralı, Artvin Hudut Taburu Mülazım-ı Evvel ve Kırşehir kütüğüne kayıtlı Feyzullah Efendi olayın vuku bulduğu vakitte Sarp Karakolu'nda geçici görevli olarak bulunmaktadır (TBMM Arşivi, 1926b). Feyzullah Efendi'nin verdiği ifadeye göre Madam Lida ve Ahmet Bey sabaha karşı sınırı kaçak olarak geçmeye çalışırken mezra karakolundaki askerlerce yakalanmıştır. Üzerleri aranan çift Rusya'dan geldiklerini söylemiştir. Feyzullah Efendi sınırdan kaçak geçişlerin talimatname[4] ile yasaklandığı ve derhal sınır dışı edileceklerini kendilerine bildirmiştir. Bunun üzerine Madam Lida Lagaze ağlamaya başlamış kocası Ahmet Bey araya girerek Bolşeviklerden kaçtıklarını, Batum Şehbenderi Feridun Bey'in kendilerinden haberdar olduğunu ve lazım gelen evrakı arkalarından göndereceğini ifade etmiştir. Kaçaklar konusunda tereddütte kalan Feyzullah Bey durumu bölük komutanına yazmıştır. Cevabın geç gelmesi ve karakol koğuşlarının müsaitsizliği sebebiyle Madam Lida Lagaze ve kocası o gece gümrük memuru Ömer Latif Efendi'nin evinde misafir edilmiştir. Bölük komutanından gelen cevapta Ahmet Bey'in isterse kalabileceği ancak Rus vatandaşı olan Madam Lida'nın kesinlikle sınır dışı edilmesi gerektiği emredilmiştir. Arslanzade Ahmet Bey eşinden ayrılmak istemediği için şahıslar sabah olunca sınır dışı edilmek üzere asker nezaretinde hududa yollanmışlardır (TBMM Arşivi, 1926c).

[4] Bu konuda 28 Mayıs 1924 yılında bir kararname de çıkmıştır. "*Muayyen bir Hükûmetleri olmayan Beyaz Rusların ve Menşevik Gürcülerin muhtelif zamanlarda memleketimize gelen aksamının mühim bir miktara ulaşmış olduğu bilhassa bunlardan 6000 kadarının İstanbul'da tekâsüf ettiği ve aralarında memleketimizde Bolşeviklerin hesabına çalışanların bulunması dahi kuvvetle muhtemel olduğu gibi bu kabîl eşhastan vilayet-i şarkiyede bazılarının mevcudiyeti nazar-ı ehemmiyeti celbetmekte bulunduğundan Beyaz Ruslar meselesinin kat'i bir şekilde çözümlenmesinin memleketin iç asayişi noktasında elzem görüldüğü"* şeklinde devam eden kararnamede daha fazla beyaz Rus göçünün kabul edilmeyeceği belirtilmiştir (bkz. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA], 1924).

Feyzullah Efendi evvelce bu gibi kaçakların Rus zabıtasından alınan vesika ile köprü üzerinden sınır dışı edildiğini ancak bir süredir yakalandıkları yere bırakılmalarının emredildiğini söylemiştir. Bu konuda mahalli kaymakamın "*Mutlaka sınır dışı edin ancak kapıya müracaat etmeyin, gayri resmî olarak sınır dışı edin*" şeklinde emri vardır. [5] Mahkeme Reisi Ali Bey bu iki kaçağın sınır dışı edilmediğini ve Arhavi'ye geçtiklerinin tespit edildiğini; bunun nasıl olduğunu Feyzullah Efendi'den sormuştur (TBMM Arşivi, 1926d). Feyzullah Efendi o gün staj için İstanbul'a hareket ettiğini, kaçakların sınır dışı edilmedikleri konusunu tabur kumandanının yazdığı mektup ile öğrendiğini söylemiştir. Kendisi sınır dışı emrini verdiğini sonrasını bilmediğini ifade etmiştir. Mahkeme heyetinin kanaati ise başkadır. Zira yapılan aramada üzerinden para çıkmayan Ahmet Efendi ve Madam Lida, Arhavi'ye geçtikleri kayıkçıya 15 lira vermiştir. Tahkikata göre hem para meselesi hem de kayıkçının bulunması meselesi misafir oldukları Ömer Latif Efendi'nin evinde ayarlanmıştır ve bundan Feyzullah Efendi de haberdardır (TBMM Arşivi, 1926e).

Feyzullah Efendi'den sonra kayıkçı Hamdi'nin ifadesine geçilmiştir. 1904 doğumlu, Sarplı ve kayıkçılıkla uğraşan Hamdi 15 lira karşılığında kaçakların Sarp üzerinden Arhavi'ye bırakılması için pazarlığı Ömer Latif Efendi ile yaptığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Rüsumat Dairesi'nde memur olan sanık Ömer Latif Efendi'ye söz verilmiştir. 1893 doğumlu, evli ve Arhavi nüfusuna kayıtlı Latif Efendi, Madam Lida Lagaze ve Ahmet Bey'in yakalandıktan sonra karakola getirildiklerini pencereden gördüğünü daha sonra usul üzere kaçakların muayenesi için kendisinin de karakola çağrıldığını söylemiştir. Latif Efendi'nin ifadesine göre Ahmet Bey'in üzerinden bir nüfus kâğıdı ile 3 manat ve birkaç kapik[6] çıkmıştır (TBMM Arşivi, 1926f). Burada yapılan ilk sorgularında Arslanzade Ahmet Bey, Türk Şehbenderi ile temas halinde oldukları için Rus istihbaratı tarafından (ÇEKA) takip edildiklerini ve evde yokken evlerinin arandığını bunun üzerine Türk Şehbenderliği'ne giderek Türkiye'ye kaçmak istediklerini söylediğini ifade etmiştir. Bu olaylar üzerine şehbender kendilerine *"Sana vesika verirsem ve yakalanırsan sorun olur. Sen hududu geç ben Türkiye'ye yazarım"* demiştir. Latif Efendi çaresiz kaldıkları için kaçakları evinde ağırladığını kabul etmiştir (TBMM Arşivi, 1926g). İstiklal Mahkemelerinin bir teamülü olan sanıkların yüzleştirilmesi kuralı burada da işletilmiş Mahkeme Reisi Ali Bey kayıkçının kaçakları götürmek için kendisi ile pazarlık yapıldığı ve Feyzullah Efendi'nin de orada hazır bulunduğu şeklindeki ifadesini Latif Efendi'ye sormuştur. Kayıkçının da hâlihazırda mahkeme

[5] Bu dönemde sınır dışı işleminin gayriresmî olarak yapılması, Bolşevizm propagandası girişimlerinin çok fazla resmî kayıtlara girmesinin istenmemesi olabilir. Bu dönemde Rusya ile temkinli bir devletlerarası ilişki vardır.

[6] Sovyet Rusya madeni parası.

salonunda olduğu sırada Latif Efendi bu soruya "*Bana iftira atıyor ben gümrükçü olduğum için kayıkçılar beni sevmez"* şeklinde cevap vermiştir (TBMM Arşivi, 1926h).

Görüldüğü gibi Madam Lida Lagaze ve Arslanzade Ahmet'in casusluğuna geçmeden önce mahkeme bu işte kasıtlı ya da kasıtsız kusuru olan devlet memurları Ankara'ya mahkeme huzuruna getirilerek sorgulamıştır. Zira tam açıklanamayan birtakım olaylar sonucunda kaçaklar sınır dışı edilmek yerine Arhavi'ye geçmişlerdir. Aynı gün Madam Lida Karl ve kocası Arslanzade Ahmet Bey'in celsesi görülmeye devam edilmiştir. İlk olarak mahkemenin kendisinden kuvvetli şüphe duyduğu Arslanzade Ahmet Bey yargılanmıştır. Ahmet Bey aslen Batumlu olmasına rağmen Rize nüfusuna kayıtlıdır, 1887 doğumludur evlidir ve ticaretle uğraşmakta, Türkçe, Abhazca ve Rusça bilmektedir. Mahkeme Reisi "*Biz senin ne olduğunu biliyoruz, yalan dolanla mahkemeyi kandırırım sanma, kendini de beyhude üzme!*" diyerek Ahmet Bey'i baştan itham etmiştir. Ardından 1920 yılında İstanbul'a neden gittiği kendisinden sorulmuştur (TBMM Arşivi, 1926ı). Bu dava 1925 yılında görülmüş olsa da maznun hakkındaki tahkikat 1920 yılına kadar uzanmaktadır. Hakkındaki tüm iddiaları reddederek savunmasına başlayan Arslanzade Ahmet Bey İstanbul'a ticaret için gittiğini söylemiştir. Ancak tahkikata göre o dönemde Batum'a götürmek üzere aldığını söylediği malların gümrükten geçişi yasaktır.[7] Yine kendisinin İstanbul'dan aldığı nüfus tezkiresinin mührünün de sahte olduğu anlaşılmıştır. Batum'da yaşayan Arslanzade Ahmet Bey'in Millî Mücadele yıllarında 3-4 defa da Trabzon'a gittiği tespit edilmiştir. İlk defa 1919 yılında geldiği Trabzon'da Türkçe bildiği için Rus Sefareti ile Türk Hükûmeti arasında tercümanlık yapmıştır. Daha sonra yine tercümanlık için Ankara'ya gelmiştir (TBMM Arşivi, 1926i).

Bunların hepsi İstiklal Mahkemesi heyetince şüpheli durumlar olarak yorumlanmıştır. Zira maznun İstanbul'a bir kez gittiğini söylese de yapılan tahkikatlarda birkaç kez gittiği ortaya çıkmıştır. Hatta bu İstanbul seyahatlerinin birinden sonra Rusya'da mahkemeye çıkarılmış olduğu kendisine hatırlatılmışsa da Ahmet Bey bunların tamamını reddetmiştir (TBMM Arşivi, 1926j). Rus vatandaşı olan ve teyzesinin kızıyla evli Lakuba isimli eniştesinin Rus Hükûmeti namına çalıştığını ancak kendisinin asla Ruslara çalışmadığını söylemiştir. Ruslar kendisine vesika vermeyeceği için kaçak yollardan Türkiye'ye girmek zorunda kaldığı, sınırda yakalanmadığı bilakis hudut askerlerine teslim olduğu konusunda ısrar etmiştir. Hadisenin geri kalanını ise hududa bırakıldıklarında karşılarına çıkan Osman isminde birinin kendilerine kayık ayarladığı ve o suretle Arhavi'ye geçtikleri şeklinde anlatmıştır. Ancak mahkeme anlattıklarını inandırıcı

[7] Ürün isimleri belgede 303 ve 3001 olarak kodlanmıştır.

bulmamıştır (TBMM Arşivi, 1926k).

Aynı gün devam eden celsede çalışmanın ana konusu olan Madam Lida Lagaze'nin yargılanmasına geçilmiştir. Baba adı Karl, 25 yaşında ve Sibirya doğumlu olan Madam Lida Lagaze aslen Tatar'dır. Petersburg'da büyüyen Madam Lida küçük yaşlarda çocuğu olmayan Ruslaşmış bir Alman ailesine evlatlık olarak verilmiştir. 15 yaşlarına geldiği sırada ailenin öz evladı olmadığını anlayan Madam Lida I. Dünya Savaşı'nın başladığı yıllarda evinden ayrılmıştır. Anne ve babası bildiği insanlar da zaten o tarihte vefat etmiştir. Üniversite tahsili sırasında Bolşevik Devrimi olmuş ve Bolşevikler kendisini burjuva sınıfından sandığı için Petersburg dışına sürmüşlerdir. Petersburg dışına sürüldüğü kırsal muhitte önce çocuklara ders veren Madam Lida daha sonra bir hastanede hasta bakıcılık yapmıştır. Zor günler geçiren Madam Lida daha sonra Petersburg'a geri dönerek bir sinema gişesinde kasadarlık yapmaya başlamıştır. Tam da bu dönemde şansı yaver gitmiş gişede kendisini gören bir rejisör Madam Lida'ya "*Gişede çalışacağına aktris ol!*" diyerek teklifte bulunmuştur. Bu teklifi kabul eden Madam Lida önce filmlerde küçük rollerde yer almış daha sonra büyük rollere terfi etmiştir. Madam Lida ile bir kontrat yapan rejisör onu Gürcistan'a götürmüştür. Madam Lida mahkemede "*Bana mahsus 5 film yapıldı"* diyerek filmlerinden bahsetmiştir. Bu filmler "Haydut Arsen", "Üç Hayat", "Deniz Feneri Esrarı", "Demirci Mikayil" ve "Prens Dorian Kılavuzu" isimli filmlerdir (TBMM Arşivi, 1926l).

Gerçekten de bu filmler 1920'lerde Gürcü/Sovyet sinemasının çekilen ilk film örnekleridir. 1923'te çekilmiş "Haydut Arsen" ve 1924'te çekilmiş olan "Üç Hayat" filmleri Gürcü asıllı Rus yönetmen İvan Perestian'ın en önemli eserlerindendir. Bu iki filmin oyuncu kadrosu arşiv taramasında incelenmiş Madam Lida'nın bu filmlerde başrol kadın oyuncu olmadığı görülmüştür. Zira kadın başrolde o dönemin başka bir ünlü kadın aktrisi Nato Vachnadze rol almıştır. Madam Lida muhtemelen bu filmlerde yardımcı kadın oyuncu olarak rol almış ve büyük ihtimalle çok yaygın olan şekliyle müstear isim kullanmıştır. "Üç Hayat" filminin film afişinde "Geleceğin kapitalist Gürcistan'ında aşk, tutku ve cinayet" sloganı yer almaktadır (Perestiani, 1924; National Archives of Georgia, t.y.).

Mahkeme Reisi'nin bu filmlerle Bolşeviklik propagandası yapıldığı ithamına Madam Lida "*Hayır, bu filmler Gürcülerin eski hayatlarını konu alan filmlerdi, ecnebi ülkelere de gitti"* şeklinde karşılık vermiştir. Madam Lida Tiflis'teki günlerinde sinema hayatına devam ederken bir tiyatroda Arslanzade Ahmet Bey ile tanışmıştır. 1924'te nişanlanmış, bir sene sonra sinema kontratı bitince de Ahmet Bey ile Batum'da evlenmiştir. Madam Lida'nın ifadesine göre Ahmet Bey

o dönemde Batum'da otursa da Tiflis'te bir ıtriyat mağazası işletmektedir (TBMM Arşivi, 1926m). Madam Lida, Ahmet Bey ile evlendikten sonra çift Batum'a yerleşmiş ve Batum Türk Şehbenderi Feridun Bey ile yakın dostluk kurmuştur. Aylığı 40 ruble olan eşyalı bir evde kirada oturmuşlardır. Ahmet Bey'in Rus Hükûmetine çalışan eniştesi Lakuba ile ters düşmesi bu zamana tesadüf etmektedir (TBMM Arşivi, 1926n). Zira Bolşevikler kendisine Batum Şehbenderi Feridun Bey'in dosyasını çalmasını teklif etmişler fakat Ahmet Bey bunu kabul etmemiştir. Bu hadiseden sonra Bolşeviklerle arası açılan Ahmet Bey ve Madam Lida ÇEKA'nın takibine uğramıştır. Madam Lida'nın ifadesine göre Ahmet Bey, şehbendere giderek hadiseyi anlatmış ve Türkiye'ye gitmek istediğini söylemiştir. Feridun Bey kendilerine *"Size vesika ya da vizeye gerek yok, siz gidin ben arkanızdan yazı yazarım*" demiştir. Bu sırada Mahkeme Reisi araya girerek Bolşeviklerin böylesi bir teklifi yapmak için muhatabına güven duyması gerektiğini, demek ki o güveni Bolşeviklere kendilerinin verdiğini çıkarımını yapmıştır. Madam Lida bu ithamı reddetmiş Bolşeviklerin tehdit, tevkif ve cebir ile iş yaptıklarının meşhur olduğunu hatırlatmıştır (TBMM Arşivi, 1926o).

Madam Lida mahkemenin kendisine karşı yönelttiği Bolşeviklik iddialarına tek tek cevap vermiştir. Bolşevikler zamanında değil onların iktidarından önce öğretmenlik yaptığını, Bolşevizm gelince özellikle burjuva çocuklarına ders verdiğini ifade etmiştir. Bir süre sonra Madam Lida'nın ders verdiği burjuva sınıfının (Beyaz Ruslar) Rusya'yı terk ederek İstanbul'a gittiklerini söylemiştir. Madam Lida bundan sonra kendisini yeniden sanatına vermiş ve Türkiye'ye kendi isteğiyle gelmiştir. Çünkü amacı Bolşeviklerden kaçarak o yıllarda Türkiye'de film çekimlerine başlayan Kemal Film'de çalışmaktır (1926ö). Madam Lida'nın ifadesinde söz ettiği Kemal Film 1922'de kurulmuş ilk özel ve yerli film şirketidir. Kemaleddin ve Şakir Seden kardeşler Kemal Filmi işgal yıllarının son aylarında kurmuşlardır. Kemal Film'in ilk yönetmeni de o yıllarda Viyana'da bulunan ve Türkiye'ye dönerek Kemal Film için filmler çekmeye başlayan Muhsin Ertuğrul'dur (Özuyar, 2017, ss. 354-360). Madam Lida'nın sektörü takip etmesi ve bir aktris olarak Kemal Film ile görüşme arzusunun gerçekliği aslında onun ifadelerinin doğru olabileceğini göstermektedir. Ancak mahkeme Madam Lida Lagaze'nin tüm hayat serüvenine ve anlattıklarına inanmamış olan Mahkeme Reisi, "*Sözlerinizin hiçbiri doğru değildir, buraya maksadınızı icra için geldiniz*" diyerek celseyi bitirmiş ve Madam Lida'yı Bolşevik casusu olarak gördüğünü belirtmiştir. Celse sonunda müddeiumumi mütalaasını vermiştir. Okunan iddianamede sanıkların anlattıklarının akla ve mantığa uygun olmadığı, Arslanzade Ahmet'in Rus Hükûmeti hesabına çalıştığı, Madam Lida'nın oynadığı filmler sebebiyle Bolşevizm karşıtı olmasının mümkün olmadığı, bu bakımdan Bolşevizmden kaçmak maksadıyla ülkeye gelmedikleri iddia edilmiştir. Tüm doğrulanabilir ifadelere rağmen mahkemenin kanaat-i vicdaniyesi Madam

Lida'nın Türkiye'ye kesinlikle Bolşevizm propagandası yapmaya geldiği şeklindedir. Hatta müddeiumumi tarafından bu propaganda konusunda Madam Lida'nın görevinin Ahmet Bey'in görevinden daha önemli olduğu ifade edilmiştir. Yine iddianameye göre şahıslar casusluk suçuna teşebbüs etmiş ancak suç fiilini işleyemeden suçüstü yakalanmışlardır. Bu yüzden casusluk maddesinden cezalandırılmalarının adil olmayacağı ifade edilmiştir. Arslanzade Ahmet Bey'in Türk vatandaşı olmasına rağmen başka ülkenin (Rus) vatandaşlığını aldığı için Türk vatandaşlığından çıkarılması ve Madam Lida ile beraber hudud-ı millî haricine ihraç edilmesi talep edilmiştir. Kaçakların sınır dışı edilmesinde ihmali olan Hudut Komutanı Feyzullah ve Rusümat Memuru Latif Efendi'nin rütbeleri küçük olsa dahi memleketin namusu sayılan sınırda yaptıkları hata kabul edilemez görülmüştür. Kendilerinin Ceza Kanunu'nun 102. Maddesi'ne göre cezalandırılmaları, kayıkçıların ise serbest bırakılmaları talep edilmiştir (TBMM Arşivi, 1926p).

Mahkeme Reisi, Madam Lida'ya son sözünü sorduğunda Madam Lida "*Bana casusluk isnad edenler ne gibi bir delil bulmuşlar? Ben casus değilim, böyle bir şeye de ihtiyacım yok. Tek suçum kocama itaat etmemdir"* şeklinde cevap vermiştir (TBMM Arşivi, 1926r). Ankara İstiklal Mahkemesi, 13 Aralık 1925'te tutuklanan Madam Lida ve kocası Ahmet Bey hakkında 2 Mayıs 1926'da nihai kararını vermiştir. Sanıklar 5 ay tutuklu kalmışlardır. Mahkeme "*Batum'dan memuriyet-i mahsusa ile ve Rus Çeka Mahkemesinin emir ve idaresi altında hareket ve Türkiye dâhilinde komünistlik için propagandada bulunmak ve aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti idaresinin harekât-ı siyasiye ve harbiyesi hakkında hükumeti haberdar etmek vazifeleri ile"*şeklinde başlayan kararında Ahmet Bey'in Türk vatandaşlığından çıkarılmasına ve Madam Lida ile beraber sınır dışı edilmesine hükmetmiştir. Olayda adı geçen memurların yerlerinin değiştirilmesine, kayıkçıların ise serbest bırakılmasına ayrıca karar verilmiştir (TBMM Arşivi, 1926s).

Sonuç

İstiklal Mahkemeleri'nin vermiş olduğu hükümler incelendiğinde davalarda polis tahkikatlarının, varsa şahit ifadelerinin değerlendirildiği, ancak kanaat-i vicdaniyenin de davaların hükme bağlanmasında önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu nedenle İstiklal Mahkemesi heyetleri tarafından verilen bazı kararla bugüne kadar tartışılagelmiştir. Madam Lida Lagaze davasında da Lagaze'nin -bazı kaçamak yanıtlar vermiş olmakla birlikte- ifadelerinin genel itibarıyla tutarlı olmasına karşın cezalandırılması söz konusu kararlardan biri olarak değerlendirilebilir. Zira Madam Lida Lagaze'nin Kemal Film ile çalışmak için Türkiye'ye gelmiş olması şirketin o yıllardaki şöhreti düşünüldüğünde son derece

muhtemeldir. Ayrıca hem Gürcü sinemasının en kült filmlerinde oynamış hem de ünlü yönetmenlerle çalışmış bir aktris, casus olmak için fazla göz önünde olan bir profile sahiptir. Yine Ahmet Bey'in sürekli Batum Şehbenderi Feridun Bey'i referans göstermiş olması da doğrulanabilecek bir ifade olarak karşımızda durmaktadır. Ancak, mahkeme kayıtlarında Feridun Bey'den konunun sorulduğuna dair bir belgeye rastlanmamıştır. Mahkeme heyeti muhtemelen Ahmet Bey'in 1920'lerin başındaki faaliyetleri ile alakalı verdiği bazı çelişkili ifadeleri onun casusluğu şüphesi için yeterli görmüştür. Madam Lida Lagaze'nin tutarlı ifadelerine rağmen sınır dışı edilmesinin ise 1924 yılında çıkan talimatname ile doğrudan ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu durum başka diğer davalarda da görüldüğü gibi İstiklal Mahkemelerinin dönemin konjonktürüne göre kararlar verebildiklerini ya da en azından konjonktürden etkilendiklerini göstermektedir. Madam Lida ve kocasının casus olduğu düşünülmesine rağmen verilen cezanın makul olduğu da görülmektedir. Zira 1926 yılında Türkiye savaştan çıkmış, bağımsızlığını kazanmış, TBMM otoritesini kurmuş durumdadır. Geçmişle hesaplaşılmaya, 1920'lerin defterleri yeniden açılmaya devam edilmişse de hukuk devleti imajını güçlendirmek açısından mahkemenin bu tür davalarda daha makul bir zeminde hareket etmeyi arzuladığı söylenebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.
Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

Akyol, T. (2012). *Atatürk'ün ihtilal hukuku*. Doğan Kitap.

Aslaner, M. (2023). Kurtuluş Savaşı'nda asker firarileri meselesine sosyal açıdan yaklaşmak. *Toplumsal Tarih Dergisi*, (356), 39.

Aybars, E. (2018). *İstiklal Mahkemeleri*. Doğan Kitap.

Aydemir, Ş. S. (2022). *İkinci adam* (1. Cilt). Remzi Kitabevi.

Demirel, A. (2017). *İkinci Grup'un kurucularından Selahattin Köseoğlu'nun Millî Mücadele hatıraları*. İletişim Yayınları.

Gün, F. (2020). *İstiklal Mahkemelerinde gazeteciler davaları*. Beyan Yayınları.

İnönü, İ. (2023). *Hatıralar* (S. Selek, Haz.). Bilgi Yayınevi.

Karpat, K. (2010). *Türk demokrasi tarihi*. Timaş Yayınları.

Kutlu, C. (1992). *Birinci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin iç güvenlikle ilgili çıkardığı kanun ve kararnameler (23 Nisan 1920-16 Nisan 1923)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

National Archives of Georgia. (t.y.). *1920s Georgian cinematography*. https://kolga.ge/exhibitions/1920s-georgian-cinematography

Özçelik, A. (1993). *Ali Fuat Cebesoy*. Akçağ Yayınları.

Özuyar, A. (2017). *Sessiz dönem Türk sinema tarihi (1895-1922)*. Yapı Kredi Yayınları.

Perestiani, I. (Yönetmen). (1924). *Three lives (Sami Sitsotskhle)* [Film]. Goskinprom Georgia. https://mubi.com/en/tr/films/three-lives-1924

Sarıhan, Z. (1995). *Kurtuluş Savaşı günlüğü III: Açıklamalı kronoloji TBMM'den Sakarya Savaşına (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*. AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Süreyya, R. (2017). *Milli Mücadele kahramanı Refet Bele*. Halk Kitabevi.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1924, 28 Mayıs). *[Arşiv belgesi]* (Kararlar Daire Başkanlığı, Yer No: YB:9-27-8). Ankara.

TBMM Arşivi. (1925-1926). *[İstiklal Mahkemesi fonu]*. Ankara.

TBMM Arşivi/İstiklal Mahkemesi Fonu. 1925/1926.

TBMM Arşivi. (1926a, 18 Şubat). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 3). Ankara.

TBMM Arşivi. (1926b, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 4). Ankara.

TBMM Arşivi. (1926c, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 7). Ankara.

TBMM Arşivi. (1926d, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 8). Ankara.

TBMM Arşivi. (1926e, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 11). Ankara.

TBMM Arşivi. (1926f, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 15). Ankara.

TBMM Arşivi. (1926g, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 16). Ankara.

TBMM Arşivi. (1926h, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 19). Ankara.

TBMM Arşivi. (1926ı, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 22). Ankara.

TBMM Arşivi. (1926i, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 25). Ankara.

TBMM Arşivi. (1926j, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 27). Ankara.

TBMM Arşivi. (1926k, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 30). Ankara.

TBMM Arşivi. (1926l, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 2, Sıra: 4). Ankara.

TBMM Arşivi. (1926m, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 2, Sıra: 5). Ankara.

TBMM Arşivi. (1926n, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 2, Sıra: 7). Ankara.

TBMM Arşivi. (1926o, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 2, Sıra: 8). Ankara.

TBMM Arşivi. (1926ö, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 2, Sıra: 9). Ankara.

TBMM Arşivi. (1926p, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 2, Sıra: 17). Ankara.

TBMM Arşivi. (1926r, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 2, Sıra: 18). Ankara.

TBMM Arşivi. (1926s, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 2, Sıra: 21). Ankara.

TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Yayınları Başkanlığı, C.1. Ankara 2015. İstiklal Mahkemeleri Kanun Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları.

TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı. (2015). *İstiklal Mahkemeleri: Kanun gerekçe ve genel kurul tutanakları* (Cilt 1). TBMM Basımevi.

TBMM. (t.y.). *Zabıt Ceridesi*.

Tosun, U. U. (2021). *Milli Mücadele Dönemi'nde asker firarileri sorunu*. AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Tunçay, M. (1989). *Türkiye Cumhuriyeti'nde tek parti yönetiminin kurulması (1923-1931)*. Cem Yayınevi.

Extended Summary

This study examines the establishment, jurisdiction, and operational logic of the Independence Tribunals -one of the most controversial extraordinary judicial institutions of Turkey's recent history- through an exemplary case tried before the Second-Term Ankara Independence Tribunal. It is a case study centered on the espionage trial of Madam Lida Lagaze (referred to in some records as 'Madam Lida Karl'). The study is based primarily on previously unpublished documents found in the Independence Tribunal Fund of the TBMM Archive and aims to contribute by reconstructing the procedural course of the case and the criteria employed by the tribunal -particularly its conscience-based (kanaat-i vicdaniye) approach to judgment- in extraordinary courts. The study situates the tribunals within two different political contexts. The First-Term Independence Tribunals (1920–1923) emerged under the conditions of the Turkish National Movement, within the framework of the depletion of human resources, the deterioration of public order, and the urgent need to establish discipline within the regular army. Due to the inability to effectively implement the Law on Treason Against the Homeland through existing judicial mechanisms (Divan-ı Harpler and Bidayet Courts), an extraordinary judicial sphere was created that operated rapidly, issued final decisions, and was closed to appeal. During this period, the primary objective was to prevent military desertion, suppress internal rebellions and disorder, and consolidate the constituent and sovereign authority of the TBMM.

The Second Period (1923–1926) began with the reestablishment of the tribunals following the enactment of the Law on the Maintenance of Order (Takrir-i Sükûn Kanunu) and the Sheikh Said Rebellion, and it represents a phase in which the nature of the tribunals changed markedly. The Ankara Independence Tribunal, popularly known as the "Tribunal of the Three Alis," was endowed with judicial authority over an increasingly broad range of cases, from press trials to anti-regime activities. During this process, espionage also became one of the significant categories of adjudication. The article evaluates these trials not merely as judicial cases but as part of the state's strategy of self-consolidation under conditions of emergency. In particular, spies were also tried in the context of combating Bolshevism.

Within this institutional and political background, the study examines the case of Madam Lida Lagaze in detail within the context of Bolshevik propaganda. However, Madam Lida presents a profile different from typical espionage suspects. Lida was a Soviet citizen of Tatar origin and a cinema actress who appeared in significant Soviet/Georgian films during the 1920s. Madam Lida was

apprehended together with her husband, Arslanzade Ahmet Bey, on 12 December 1925 while attempting to enter Turkey illegally through the Sarp border. The indictment asserts that the defendants were directed by the Cheka (ÇEKA) and that, in addition to gathering information on Turkey's political and military activities, they acted with the mission of conducting communist propaganda. The study demonstrates that the case was addressed from two perspectives. The first concerns the allegation of espionage and propaganda. The second concerns the investigation that developed around the negligence and suspicion of bribery involving local officials who enabled the defendants to move into the interior of the country despite the requirement that the Soviet citizen defendants be immediately deported.

One of the study's significant contributions to literature is its detailed exposition of the tribunal's procedural practices. Through witness hearings, confrontations, interrogation styles, and methods of evaluating evidence, it demonstrates how suspicion produced a judicial narrative that effectively reinforced itself. Testimonies of border personnel, local intermediaries, and the boatman were used to make visible the defendants' routes of movement and channels of logistical support; thus, the case evolved into a broader discussion of responsibility that also encompassed state officials within the framework of border security. The tribunal's primary focus of suspicion was Arslanzade Ahmet Bey's activities in the early 1920s, contradictions in his statements, and allegations that he had served as an interpreter in contexts involving Russian and Turkish contacts; these elements were evaluated as indications of intelligence activity.

Madam Lida's defense, by contrast, was based on a detailed life narrative: her experiences of exile and employment during the Bolshevik Revolution, her subsequent entry into cinema, her escape from Soviet pressure, and her desire to work in the developing cinema sector in Turkey — particularly within Kemal Film. The study discusses that this defense may have had a historically plausible basis, considering the position of Kemal Film in the early Republican period and the activities of figures such as Muhsin Ertuğrul in the field of cinema. Nevertheless, the tribunal did not reconcile the defendant's cinema career with an anti-Bolshevik stance and interpreted her visibility within Soviet cultural production in favor of ideological affinity or operational functionality. This approach reflects the tribunal's tendency to prioritize political inference and conviction over the search for verifiable documentation. In this regard, the absence of a clear record in the case file indicating that official confirmation correspondence was conducted with the Batum Consul mentioned in the defense is significant.

The tribunal established its judgment not on completed espionage but rather within the framework of “attempt” and security risk; nevertheless, it imposed serious political and administrative sanctions. In an environment shaped by postwar state-building, security concerns, and political conjuncture, this extraordinary judicial institution transformed a suspicion into binding legal outcomes. Although the decision may appear more moderate when compared to severe sanctions such as capital punishment, the study argues that this case clearly demonstrates the role of extraordinary justice in the consolidation of state authority in the early Republican period.